

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ
SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ

Doktora Tezi

Kübra AKGÜN

Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı

İZMİR

2024

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

KLASİK ÖNCESİ ÇAĞATAY TÜRKÇESİ
SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ

Doktora Tezi

Kübra AKGÜN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN
İkinci Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeki KAYMAZ

Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı

Türk Dili ve Lehçeleri Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Ege Üniversitesi tarafından kullanılan ‘bilimsel intihal tespit programı’ ile tarandığını ve hiçbir şekilde ‘intihal içermediğini’ beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Kübra AKGÜN

Tez Değerlendirme Kurulu Jüri Üyeleri

**Başkan
(Danışman)** : Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN

Üye : Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Üye : Doç. Dr. Serpil ERSÖZ

Üye : Doç. Dr. Betül BÜLBÜL OĞUZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ragıp MUHAMMED

Doktora Tezinin kabul edildiği tarih:

ÖN SÖZ

XV. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden Çağatay dili, Orta Asya’da kullanılan Türk yazı dilidir. Timurlular döneminde gelişen Çağatay Türkçesi, Ali Şir Nevayî’nin vermiş olduğu kıymetli eserlerle klasik bir mahiyet kazanmıştır. *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi* ismini taşıyan bu tez, başlangıçta dönem eserlerinin tümünü içerecek bir planlamaya sahipti. Döneme ilişkin eserler fazla sayıya ve hacimli bir yapıya sahipti. Bu nedenle yapılan tez izleme komitesi toplantıları sonucunda çalışmanın daraltılması ve sınırlandırılması noktasına gidildi. Bu döneme yoğunlaşılmasının nedeni ise, yapılan çalışmaların çoğunlukla klasik dönemdeki eserlerin dili üzerine olmasıydı. Çeşitli kaynaklara göre XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceği düşünülen Mevlâna Sekkâkî ile Lutfî, Çağatay Türkçesinin kurulma aşamasında yer alan ve önemli görevler yüklenmiş olan şahsiyetlerden sadece ikisidir. Dönemin kurulmasında öncülük etmiş bu iki kudretli şairin eserleri temel alınarak tez çalışması oluşturuldu.

Çalışmada Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’nin divanlarında bulunan isim kategorisindeki sözcükler incelenmiştir. İsim türündeki sözcüklerin ele alınmasının sebebi, isimleri etraflıca incelemek, kelime çeşitliliğini görmek, şairlerin düşünce yapılarına dair bilgi sahibi olmaktır. İsimlerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda yapılan araştırmalar neticesinde *özel isimler* ve *cins isimler* şeklinde bir çerçeve oluşturuldu. Tematik düzende oluşturulmuş söz varlığı incelemesi şeklinde ele alınan çalışmalarda özel isimler, cins isimlerle birlikte anılmaktaydı. Sözcük türlerinin de özel isimler gibi cins isimlerle ele alındığı tespit edilmişti. Özel isimlerin yeri meselesi adbilim bakış açısıyla çözüldü. Sözcük türleri de işlevlerine göre ele alınarak tasnif edildi. Özel isimler, eldeki dil malzemesinin elverdiği ölçüde ve belirlenen alt başlıklarda yerlerini aldı. Cins isimler başlığı ise isimler ve edatlar olarak iki ayrı grupta ele alındı.

Tez çalışması, giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, yöntemi, yararlanılan kaynaklar, kapsamı, sınırlılıkları, literatür özeti ve Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölüm teorik olarak söz varlığı kavramının anlatıldığı ve sonrasında tematik söz varlığı ile ilgili bilgilerin aktarıldığı bölümdür. Bu bölümde tarihî ve çağdaş lehçelerdeki tematik çalışmalar ile yurt dışında ve yurt içinde hazırlanan tematik çalışmalar ayrıntılı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Tezin

ikinci bölümü bulguların incelendiği bölümdür. Burada tür ve konu incelemesi yapılmıştır. Bu bölüm, özel isimler ve cins isimler olarak iki ayrı gruba ayrılmıştır. Her bölüm kendi içerisinde alt başlıklardan meydana gelmektedir. Konu sonlarındaki grafiklerde sayısal verilere yer verilmiştir. Elde edilen veriler ışığında Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin söz varlığı unsurları yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'deki sözcük sayıları incelenmiş; çok anlamlılığa sahip olan sözcükler ifade edilmiş; sözcüklerin köken bilgisine dair bilgiler paylaşılmıştır.

İzmir, 2024

Kübra AKGÜN

ÖZET

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi isimli bu çalışmada Çağatay Türkçesinin kuruluş aşamasında yer alan Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin divanları incelenmiştir. Divanlardaki isim türündeki sözcükler çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın amaçları Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'deki isimleri detaylı bir şekilde incelemek, şairlerin düşünce yapılarına ilişkin fikir sahibi olmak, divanlardan hareketle dönemin kültürel, siyasi, sosyal yaşantısını anlamak, şairlerin kullandıkları sözcüklerin çeşitliliğini görmek, bu isimlerin metin bağlamında anlamlarına değinmektir. Bu bakımdan divanlardaki isim türündeki sözcükler, betimleme (tasvirî) yöntemi ve istatistikî yöntemle ele alınmıştır. Divanlardan elde edilen veriler ışığında Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin söz varlığı unsurları yorumlanmıştır. Bunun neticesinde Lutfî'deki sözcük sayısının Mevlâna Sekkâkî'den yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma, giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm ve sonuç bölümlerinden meydana gelmektedir. Giriş bölümü, tezin konusu, amacı, yöntemi, yararlanılan kaynaklar, kapsamı, sınırlılıkları, literatür özeti ve Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin hayatı hakkında bilgilerin yer aldığı bölümdür. Birinci bölümde söz varlığı ve tematik söz varlığı kavramları tanıtılmış, tematik söz varlığı çalışmalarından örnekler sunulmuştur. İkinci bölüm, tezin inceleme bölümüdür. Burada *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'ndan taranan isim kategorisindeki sözcükler özel isimler ve cins isimler olarak iki ayrı sınıfa ayrılmıştır. Bu bölümdeki özel isimler adbilim bakış açısına göre ele alınmıştır. Cins isimler bölümü ise kendi içerisinde kullanım işlevleri doğrultusunda incelenmiştir. Her bölümün altında grafikler verilmiş, grafiklerden hareketle Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'deki unsurlar değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise bu eserlerden elde edilen veriler izah edilmiş, sözcük sayılarına değinilmiş, sözcüklerin köken bilgilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, *Lutfî Divanı*, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, söz varlığı, isimler.

ABSTRACT

Lexicological Study of Pre-classical Period Chagatay Turkish, the divans of Lutfî and Mevlâna Sekkâkî, which were involved in the founding phase of Chagatay Turkic, were analysed. The nouns in the divans form the basis of the study. The study aims to examine the names in Lutfî and Mevlâna Sekkâkî in detail, to get an idea of the poets' thought structures, to understand the cultural, political and social life of the period through the basis of the divans, to recognise the variety of words used by the poets and to mention the meanings of these names in the context of the text. In this respect, the nouns in the divans were approached using the descriptive and the statistical method. Based on the data obtained from the divans, the vocabulary elements of Lutfî and Mevlâna Sekkâkî's were interpreted. As a result, it was concluded that the number of words in Lutfî is higher than in Mevlâna Sekkâkî's.

The study consists of an introduction, a first chapter, a second chapter, and a conclusion. The introduction contains the subject, aim, methodology, resources used, scope, limitations, literature summary, and information about the life of Lutfî and Mevlâna Sekkâkî. In the first chapter, the concepts of vocabulary and thematic vocabulary are introduced and examples of thematic vocabulary studies are presented. The second chapter is the analysis part of the work. Here, the words in the category of names found in *Lutfî's Divan* and *Mevlâna Sekkâkî's Divan* are primarily divided into two categories: proper nouns and common nouns. The proper nouns in this section are examined from the point of view of onomastics. The section on common nouns was analysed in line with their usage functions. Graphs are provided at the end of each section, and the lexical elements of Lutfî and Mevlâna Sekkâkî are interpreted based on these graphs. In the conclusion, the data obtained from these works are explained, the number of words is mentioned, and the origin information of the words is given.

Keywords: Chagatay Turkic, *Lutfî's Divan*, *Mevlâna Sekkâkî's Divan*, vocabulary, nouns.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XVII
KISALTMALAR	XIX
GİRİŞ	1
Konu	1
Amaç.....	1
Yöntem	2
Yararlanılan Kaynaklar	7
Kapsam-Sınırlılıklar	9
Literatür Özeti.....	9
Araştırmaya Esas Teşkil Eden Şahsiyetler	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	21
SÖZ VARLIĞI KAVRAMI VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	21
1.1. Söz Varlığı Kavramı.....	21
1.1.1. Tematik Söz Varlığı Kavramı.....	23
1.1.1.1. Tarihî Lehçelerdeki Tematik Çalışmalar	26
1.1.1.2. Çağdaş Lehçelerdeki Tematik Çalışmalar.....	30
1.1.1.3. Yurt Dışında Yapılan Tematik Çalışmalar	31
1.1.1.4. Yurt İçinde Yapılan Tematik Çalışmalar.....	33
İKİNCİ BÖLÜM	38
TÜR VE KONU İNCELEMESİ	38
2.1. Özel İsimler	38
2.1.1. Antroponimler (Kişiadları).....	39
2.1.1.1. Hükümdar, Sultan, Kahraman İsimleri	39
2.1.1.2. Bilgin, Filozof İsimleri	46
2.1.1.3. Sanatkâr İsimleri.....	48
2.1.1.4. Dinî Şahsiyet İsimleri.....	49
2.1.1.5. Diğer İsimler	53
2.1.2. Astronimler (Yıldızadları)	55
2.1.2.1. Ay.....	55

2.1.2.2. Güneş	56
2.1.2.3. Yıldız	58
2.1.2.4. Gezegen	59
2.1.3. Etnonimler (Kökadları).....	60
2.1.3.1. İnanç Esaslı Etnonimler	60
2.1.3.1.1. Din Adları.....	60
2.1.3.2. Kan Esaslı Etnonimler	61
2.1.3.2.1. Millet Adları.....	61
2.1.3.2.2. Boy, Kavim, Sülale Adları	63
2.1.4. Fitonimler (Bitkiadları).....	64
2.1.5. Hrematonimler (Eseradları)	65
2.1.6. Hrononimler (Zamanadları).....	67
2.1.7. Kozmonimler (Uzayadları)	69
2.1.8. Ktemtonimler (Kurumadları).....	70
2.1.9. Mitonimler (Mitadları).....	71
2.1.9.1. Teonimler (İyeadları).....	71
2.1.9.1.1. Allah-Tanrı.....	71
2.1.9.1.2. Melekler	76
2.1.9.2. Demonimler (Öcüadları)	77
2.1.10. Toponimler (Yeradları).....	79
2.1.10.1. Oykonimler (Orunadları).....	79
2.1.10.1.1. Astionimler (Şehiradları).....	79
2.1.10.1.2. Orpedyonimler (Yaylaadları).....	81
2.1.10.1.3. Yazınoykonimler	81
2.1.10.2. Oronimler (Dağadları).....	82
2.1.10.2.1. Speleonimler (İnadları).....	82
2.1.10.2. Hidronimler (Suadları).....	83
2.1.10.2.1. Pelagonimler (Denizadları).....	83
2.1.10.2.2. Potamonimler (Çayadları).....	83
2.1.10.2.3. Yazınhidronimler	84
2.1.10.4. Horonimler (Eladları).....	85
2.1.10.4.1. İdarieladları	85
2.1.10.4.2. Doğaleladları	87
2.1.10.5. Yazınagronimler.....	88
2.1.11. Zoonimler (Hayvanadları)	91

2.2. Cins İsimler	95
2.2.1. İsimler	96
2.2.1.1. İsimler	96
2.2.1.1.1. Asker, Savaş ve Savaş Aletleri.....	96
2.2.1.1.1.1. Asker	96
2.2.1.1.1.2. Savaş.....	97
2.2.1.1.1.2.1. Savaş Meydanı.....	98
2.2.1.1.1.2.2. Savaş Hazırlığı.....	98
2.2.1.1.1.2.3. Galibiyet-Mağlubiyet	99
2.2.1.1.1.2.4. Düşman	101
2.2.1.1.1.2. Savaş Aletleri.....	102
2.2.1.1.2. Beslenme.....	105
2.2.1.1.2.1. Yiyecekler	105
2.2.1.1.2.2. İçecekler	110
2.2.1.1.2.3. Mutfak Malzemeleri	112
2.2.1.1.3. Bitkiler	116
2.2.1.1.3.1. Ağaçlar	116
2.2.1.1.3.2. Çiçekler	118
2.2.1.1.3.3. Otlar	121
2.2.1.1.3.4. Bitkilerin Bölümleri	122
2.2.1.1.4. Boyut, Miktar, Şekil	125
2.2.1.1.4.1. Boyut	125
2.2.1.1.4.2. Miktar	128
2.2.1.1.4.3. Şekil.....	131
2.2.1.1.5. Coğrafya	134
2.2.1.1.5.1. Yeryüzü.....	134
2.2.1.1.5.1.1. Kara Kütleleri	138
2.2.1.1.5.1.2. Su Kütleleri.....	146
2.2.1.1.5.2. Gökyüzü.....	149
2.2.1.1.5.2.1. Hava, Hava Olayları	153
2.2.1.1.6. Düşünce ve İletişim.....	158
2.2.1.1.6.1. Düşünce.....	158
2.2.1.1.6.2. İletişim.....	168
2.2.1.1.6.2.1. Sözlü İletişim	181
2.2.1.1.6.2.2. Yazılı İletişim.....	188

2.2.1.1.7. Eğitim-Öğretim.....	192
2.2.1.1.7.1. Eğitimliler	193
2.2.1.1.7.2. Eğitimsizler	195
2.2.1.1.7.3. Öğrenim	196
2.2.1.1.7.4. Eğitim-Öğretim Araç ve Gereçleri.....	199
2.2.1.1.8. Giyim-Kuşam.....	201
2.2.1.1.8.1. Alt Giyim	201
2.2.1.1.8.2. Dış Giyim	201
2.2.1.1.8.3. Üst Giyim	203
2.2.1.1.8.4. Giysi Bölümleri	203
2.2.1.1.8.5. Aksesuarlar.....	204
2.2.1.1.8.6. Boya Malzemeleri	208
2.2.1.1.8.7. Kumaş	209
2.2.1.1.9. Hâl-Tutum, Duygusal Hâller ve Karakter Özellikleri	212
2.2.1.1.9.1. Hâl-Tutum	212
2.2.1.1.9.1.1. Duygu Kaynağı.....	213
2.2.1.1.9.2. Duygusal Hâller.....	215
2.2.1.1.9.3. Karakter Özellikleri	252
2.2.1.1.10. Hayvanlar	264
2.2.1.1.10.1. Kara Hayvanları	264
2.2.1.1.10.2. Su Hayvanları.....	269
2.2.1.1.10.3. Uçan Hayvanlar	269
2.2.1.1.10.4. Hayvan Uzuqları	273
2.2.1.1.10.5. Hayvan Malzemeleri/ Barınakları.....	274
2.2.1.1.10.6. Av, Avcılık	276
2.2.1.1.11. Işık ve Renkler	277
2.2.1.1.11.1. Aydınlik.....	277
2.2.1.1.11.2. Karanlık.....	279
2.2.1.1.11.3. Renkler.....	280
2.2.1.1.12. İnanç	282
2.2.1.1.12.1. İbadet	283
2.2.1.1.12.2. Manevî Mertebe	286
2.2.1.1.12.3. Dine Bağlı Olanlar / Olmayanlar	288
2.2.1.1.12.4. Dua, Şükür.....	291
2.2.1.1.12.5. Dinî Kurallar	294

2.2.1.1.12.6. Peygamberler, Sahabeler	296
2.2.1.1.12.7. Nefis Terbiyesi.....	297
2.2.1.1.12.8. Din Uğruna Savaşma	297
2.2.1.1.12.9. Tasavvufî Yol.....	298
2.2.1.1.12.10. Yazgı, Baht, Talih	299
2.2.1.1.12.11. Sihir, Büyü.....	303
2.2.1.1.12.12. Ebedî Dünya	304
2.2.1.1.12.13. Allah’a Özgü Niteleyiciler	305
2.2.1.1.13. İnsan ve Toplumsal İlişkiler	313
2.2.1.1.13.1. İnsan.....	313
2.2.1.1.13.2. İsim, Kimlik, Takma İsim	315
2.2.1.1.13.3. Yaşa ve Cinsiyete Göre İnsanlar	316
2.2.1.1.13.4. Hayat, Hayatın Dönemleri	319
2.2.1.1.13.5. İnsanın Dış Görünüşüne Özgü Nitelikler	323
2.2.1.1.13.6. Toplumsal İlişkiler.....	333
2.2.1.1.13.7. Yardımlaşma	335
2.2.1.1.13.8. Arkadaşlık, Komşuluk, Sevgililik.....	338
2.2.1.1.13.9. Saygınlık-İtibarlılık-İtibarsızlık	343
2.2.1.1.13.10. Toplumsal Düzen, Güvenlik	349
2.2.1.1.13.11. Davranış Biçimleri	359
2.2.1.1.14. İnsan Vücudu ve Sağlığı.....	367
2.2.1.1.14.1. Vücut, Beden, Organlar	367
2.2.1.1.14.2. Baş, Boyun Bölgesi.....	369
2.2.1.1.14.3. Vücudun Üst Bölgesi.....	377
2.2.1.1.14.4. Vücudun Alt Bölgesi	380
2.2.1.1.14.5. Duyu Organları ve İşlevleri	381
2.2.1.1.14.6. Vücut Kılıkları ve Benleri	390
2.2.1.1.14.7. Vücut Sıvıları.....	395
2.2.1.1.14.8. Beden Sağlığı ve Zindelik.....	399
2.2.1.1.14.9. Hasta	401
2.2.1.1.14.10. Hastalıklar ve Belirtileri.....	402
2.2.1.1.14.11. Tedavi.....	407
2.2.1.1.14.12. Hareket	408
2.2.1.1.15. Kimya	412
2.2.1.1.16. Madenler	415

2.2.1.1.17. Meslekler	418
2.2.1.1.17.1. İş, Hizmet.....	418
2.2.1.1.17.2. Kabiliyet.....	420
2.2.1.1.17.3. Meslekler.....	422
2.2.1.1.18. Sanat ve Kültür.....	432
2.2.1.1.18.1. Resim, Yazı.....	432
2.2.1.1.18.2. Müzik ve Müzik Aletleri.....	433
2.2.1.1.18.3. Eğlence, Oyun.....	436
2.2.1.1.18.4. Gelenek ve Görenekler	438
2.2.1.1.18.5. Törenler	439
2.2.1.1.19. Ticaret.....	441
2.2.1.1.19.1. Mal-Mülk, Kazanç, Para.....	441
2.2.1.1.19.2. Alım-Satım, Borç	446
2.2.1.1.20. Varlık-Yokluk.....	448
2.2.1.1.20.1. Varlık, Mevcudiyet	448
2.2.1.1.20.2. Öz Varlık, Temel.....	450
2.2.1.1.20.3. Yokluk.....	452
2.2.1.1.21. Yapı-Mesken	454
2.2.1.1.21.1. Mimarî Yapı.....	454
2.2.1.1.21.2. Konut, Konutun Bölümleri	455
2.2.1.1.21.3. Ev Eşyaları.....	460
2.2.1.1.22. Yerleşim.....	464
2.2.1.1.22.1. Yerleşim Birimleri	464
2.2.1.1.22.2. Çevre, Muhit.....	466
2.2.1.1.22.3. Mekanlar.....	469
2.2.1.1.22.4. Ulaşım	471
2.2.1.1.22.5. Yönler.....	476
2.2.1.1.23. Yönetim	483
2.2.1.1.23.1. Yöneticiler.....	483
2.2.1.1.23.2. Yönetilenler	489
2.2.1.1.23.3. Yönetim Sistemi	491
2.2.1.1.23.4. Emir, İtaat	494
2.2.1.1.23.5. Mevki, Rütbe	496
2.2.1.1.23.6. Sosyal Sınıflar.....	498
2.2.1.1.24. Zaman.....	503

2.2.1.1.24.1. Çağ, Dönem, Zaman	503
2.2.1.1.24.2. Yıl, Ay, Mevsim, Gün	506
2.2.1.1.24.3. Zaman Belirten Diğer Kavramlar	512
2.2.1.2. Sıfatlar	519
2.2.1.2.1. Niteleme Sıfatları	519
2.2.1.2.1.1. Bedensel Özellikleri Bildiren Niteleme Sıfatları	519
2.2.1.2.1.2. Benzetme Bildiren Niteleme Sıfatları	527
2.2.1.2.1.3. Coğrafya İle İlgili Niteleme Sıfatları	536
2.2.1.2.1.4. Derecelendirme Bildiren Niteleme Sıfatları	537
2.2.1.2.1.5. Durum Bildiren Niteleme Sıfatları	539
2.2.1.2.1.6. Duygusal Özellikler Bildiren Niteleme Sıfatları	560
2.2.1.2.1.7. Duyu Organlarını İfade Eden Niteleme Sıfatları	578
2.2.1.2.1.8. Eğitimle İlgili Özellikleri Bildiren Niteleme Sıfatları	581
2.2.1.2.1.9. Fiziksel Özellikleri Bildiren Niteleme Sıfatları	585
2.2.1.2.1.10. Karakter Özelliklerini Bildiren Niteleme Sıfatları	597
2.2.1.2.1.11. Kesinlik Bildiren Niteleme Sıfatları	604
2.2.1.2.1.12. Miktar Bildiren Niteleme Sıfatları	605
2.2.1.2.1.13. Renk Bildiren Niteleme Sıfatları	608
2.2.1.2.1.14. Sosyal İlişkilerle İlgili Niteleme Sıfatları	614
2.2.1.2.1.15. Süreklilik Bildiren Niteleme Sıfatları	619
2.2.1.2.1.16. Şekil Bildiren Niteleme Sıfatları	619
2.2.1.2.1.17. Yer Bildiren Niteleme Sıfatları	621
2.2.1.2.1.18. Yönetimle İlgili Niteleme Sıfatları	623
2.2.1.2.1.19. Zaman Bildiren Niteleme Sıfatları	626
2.2.1.2.2. Belirtme Sıfatları	628
2.2.1.2.2.1. Sayı Bildiren Sıfatlar	628
2.2.1.2.2.1.1. Asıl Sayı Bildiren Sıfatlar	628
2.2.1.2.2.1.2. Sıra Sayı Bildiren Sıfatlar	646
2.2.1.2.2.2. Belirsizlik Bildiren Sıfatlar	647
2.2.1.2.2.3. İşaret Bildiren Sıfatlar	649
2.2.1.2.2.4. Soru Bildiren Sıfatlar	649
2.2.1.3. Zamirler	652
2.2.1.3.1. Kişi Zamirleri	652
2.2.1.3.2. Dönüşlülük Zamirleri	653
2.2.1.3.3. İşaret Zamirleri	653

2.2.1.3.4. Belirsizlik Zamirleri	654
2.2.1.3.5. Soru Zamirleri	656
2.2.1.4. Zarflar	658
2.2.1.4.1. Tarz-Durum Bildiren Zarflar	658
2.2.1.4.1.1. Amaç Bildiren Zarflar	661
2.2.1.4.1.2. Bedensel Özellik Bildiren Zarflar	662
2.2.1.4.1.3. Benzerlik Bildiren Zarflar	663
2.2.1.4.1.4. Beraberlik Bildiren Zarflar	665
2.2.1.4.1.5. Duygu Bildiren Zarflar	666
2.2.1.4.1.6. Gerçeklik / İhtimal Bildiren Zarflar	666
2.2.1.4.1.7. Kesinlik Bildiren Zarflar.....	667
2.2.1.4.1.8. Kuvvetlendirme Bildiren Zarflar	668
2.2.1.4.1.9. Sınırlama Bildiren Zarflar	669
2.2.1.4.1.10. Süreklilik Bildiren Zarflar	670
2.2.1.4.1.11. Şart Bildiren Zarflar	671
2.2.1.4.1.12. Tezlik Bildiren Zarflar	671
2.2.1.4.1.13. Yokluk Bildiren Zarflar	672
2.2.1.4.2. Miktar Bildiren Zarflar	673
2.2.1.4.3. Soru Bildiren Zarflar	675
2.2.1.4.4. Yer-Yön Bildiren Zarflar	676
2.2.1.4.5. Zaman Bildiren Zarflar	678
2.2.2. Edatlar.....	684
2.2.2.1. Edatlar	684
2.2.2.1.1. Aitlik / İlgî Edatları.....	684
2.2.2.1.2. Amaç Edatları	685
2.2.2.1.3. Benzetme Edatları.....	685
2.2.2.1.4. Kuvvetlendirme Edatı	687
2.2.2.1.5. Sebep Edatları	687
2.2.2.1.6. Seçimlik Edatlar.....	687
2.2.2.1.7. Sınırlandırma Edatları.....	688
2.2.2.1.8. Soru Edatları	689
2.2.2.1.9. Tarz-Durum Edatları	689
2.2.2.1.10. Zaman Edatları	690
2.2.2.2. Bağlaçlar.....	692
2.2.2.2.1. Açıklama Bağlaçları	692

2.2.2.2.2. Güçlendirme Bağlaçları	693
2.2.2.2.3. İhtimal / Olasılık Bağlaçları.....	693
2.2.2.2.4. Karşılaştırma Bağlaçları	694
2.2.2.2.5. Sebep Bağlaçları.....	695
2.2.2.2.6. Seçimlik Bağlaçlar	695
2.2.2.2.7. Sıralama / Bağlama Bağlaçları	696
2.2.2.2.8. Şart Bağlaçları.....	697
2.2.2.2.9. Zıtlık Bağlaçları	697
2.2.2.3. Ünlemler	699
2.2.2.3.1. Abartma Ünlemleri.....	700
2.2.2.3.2. Beğenme / Takdir Ünlemleri.....	700
2.2.2.3.3. Cevap Verme Ünlemleri.....	700
2.2.2.3.4. Dua / Yakarış Ünlemleri	701
2.2.2.3.5. Gösterme / İşaret Ünlemleri.....	702
2.2.2.3.6. Kesinlik Ünlemleri	703
2.2.2.3.7. Seslenme Ünlemleri.....	703
2.2.2.3.8. Sitem, Şikayet Ünlemleri.....	707
SONUÇ.....	710
KAYNAKÇA	716
TEŞEKKÜR	726
ÖZGEÇMİŞ.....	727

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: LD ve MSD’de İsimler	5
Grafik 2: Antroponimler	54
Grafik 3: Astronimler	60
Grafik 4: Etnonimler	64
Grafik 5: Fitonimler	65
Grafik 6: Hrematonimler	67
Grafik 7: Hrononimler	69
Grafik 8: Kozmonimler	70
Grafik 9: Ktemtonimler	70
Grafik 10: Mitonimler	79
Grafik 11: Toponimler	90
Grafik 12: Zoonimler	92
Grafik 13: Özel İsimler	93
Grafik 14: Asker, Savaş ve Savaş Aletleri	105
Grafik 15: Beslenme	116
Grafik 16: Bitkiler	124
Grafik 17: Boyut, Miktar, Şekil	134
Grafik 18: Coğrafya	158
Grafik 19: Düşünce ve İletişim	192
Grafik 20: Eğitim-Öğretim	200
Grafik 21: Giyim-Kuşam	211
Grafik 22: Hâl-Tutum, Duygusal Hâller, Karakter Özellikleri	263
Grafik 23: Hayvanlar	277
Grafik 24: Işık ve Renkler	282
Grafik 25: İnanç	312
Grafik 26: İnsan ve Toplumsal İlişkiler	366
Grafik 27: İnsan Vücudu ve Sağlığı	411
Grafik 28: Kimya	414
Grafik 29: Madenler	418
Grafik 30: Meslekler	432
Grafik 31: Sanat ve Kültür	440
Grafik 32: Ticaret	447
Grafik 33: Varlık-Yokluk	454

Grafik 34: Yapı-Mesken	464
Grafik 35: Yerleşim.....	482
Grafik 36: Yönetim	502
Grafik 37: Zaman	516
Grafik 38: Tema Başlıklarındaki İsim Sayıları	517
Grafik 39: İsimler.....	518
Grafik 40: Sıfatlar	651
Grafik 41: Zamirler	657
Grafik 42: Zarflar	682
Grafik 43: Edatlar.....	691
Grafik 44: Bağlaçlar.....	699
Grafik 45: Ünlemler	709

KISALTMALAR

Ar. = Arapça

bk. = bakımız

C. = Cilt

çev. = Çeviren

Çin. = Çince

Far. = Farsça

Fr. = Fransızca

GTS = Güncel Türkçe Sözlük

haz. = Hazırlayan/lar

Hz. = Hazreti

İ.Ö. = İsa'dan önce

LD = *Lutfî Divanı*

M = Miladi

Moğ. = Moğolca

MÖ = Milattan önce

MS = Milattan sonra

MSD = *Mevlâna Sekkâkî Divanı*

S. = Sayı

s. = sayfa

Skr. = Sanskritçe

Soğ. = Soğdca

T. = Türkçe

TDAY = Türk Dili Araştırmaları
Yıllığı

TDK = Türk Dil Kurumu

Toh. = Toharca

TÜBAR = Türklük Bilimi
Araştırmaları

vb. = ve benzeri

vd. = ve diğerleri

Vol. = Cilt

Yun. = Yunanca

Kullanılan Diğer İşaretler

? = Kökeni bulunamayan sözcüğü ifade eder.

~ = Benzerlik bildirir.

GİRİŞ

Konu

Tezin konusu, klasik öncesi Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinden olan *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nın isim kategorisindeki sözcükleri incelemektir. Buna göre divanlardaki sözcükler taranarak metinlerdeki bağlamlarının ne şekilde oluşturulduğuna dikkat edilmiş ve anlamları metin bağlamında verilmiştir. Tez çalışmasında Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin seçilme nedeni ise Çağatay Türkçesinin klasik hâl almadan önce bu dönemin oluşmasında ve gelişmesinde katkı sağlayan iki kudretli şair olmasıdır. Bu anlayışla divanlardaki sözcük sayıları çıkartılmış; divanların birbirinden farklılık gösteren yönleri dile getirilmiş; şairlerin düşünce yapılarına ait yorumlar yapılmıştır.

Amaç

Söz varlığı çalışmasının amaçları şair ya da yazarın fikir dünyasına dair bilgi sahibi olmak, üslup özelliklerini tespit etmek, şairlerin ya da yazarların kelime çeşitliliğini görmektir. Bu anlayıştan hareketle Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin isim söz varlığı incelenmiştir. Söz varlığı çalışmalarında toplumun kültürel yaşayışına, örf, âdet ve geleneklerine, yaşam koşullarına, insanların kullandıkları malzemelere, bitkiler ve hayvanlar âlemine, giyim-kuşam tarzına, mesleklere, duygusal özelliklere, yönetim yapısına dair izler bulunmaktadır. Tez çalışmasında divanlardaki isim kategorisindeki sözcükler taranmış ve Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'deki söz varlığı unsurları incelenmiştir. Tezin bir diğer amacı söz varlığı unsurlarını tematik olarak ele almaktır. Bu nedenle tezin sınırlarını çizebilmek maksadıyla aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda yer alan isim kategorisindeki sözcükler nasıl sınıflandırılmalıdır?
2. LD ve MSD'deki özel isimlerin sınıflandırılması ne şekilde yapılmalıdır?
2. Özel isim niteliğinde bulunmayan sözcükleri tasniflendirme işlemi nasıl olmalıdır?
4. Divanlarda tespit edilen sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar ve ünlemler gösterilmelidir midir? Sözcük türleri gösterilecekse tema başlıkları içerisinde mi gösterilmelidir? Yeri neresi olmalıdır?

5. Tematik söz varlığı ne demektir? Bu çalışmalardaki sınıflandırma sorunu nasıl çözülmelidir?
6. Tematik sözlük nedir? Tematik sözlük ile söz varlığı çalışmasının farkı nedir?
7. Divanlarda bulunan sözcükleri sınıflandırırken tema başlıkları neye göre belirlenmelidir?
8. LD ve MSD’de taranan sözcüklerin anlamlarının verilmesinde hangi kaynaklara başvurulmalıdır?
9. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’de sözcük sayıları arasında bir fark var mıdır? Hangi şahsiyetin sözcük sayısı fazladır?
10. Tema başlıkları içerisinde en fazla ve en az sayı hangi temalardan meydana gelmektedir?
11. Bu tez çalışması literatürdeki hangi boşluğu ya da boşlukları doldurmuştur? Benzer çalışmalardan farkı nedir?

Yöntem

Çalışmada betimleme (tasvirî) yöntemi ve istatistikî yöntem kullanılmıştır. Betimleme yöntemi, elde edilen verilerin ilk olarak ortaya çıkartılması ve sonrasında yorumlanmasıdır. Burada amaç, verileri açık bir biçimde betimleyip sonuçlara ulaşmaktır. İstatistikî yöntem ise yazılı biçimdeki verinin sayılara ya da rakamlara dökülmesi, yani nitel verinin nicelleştirilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.224, 242). Buna göre divanlardan taranan sözcükler fişlenmiş, elde edilen veriler yorumlanmış ve grafiklerle gösterilmiştir.

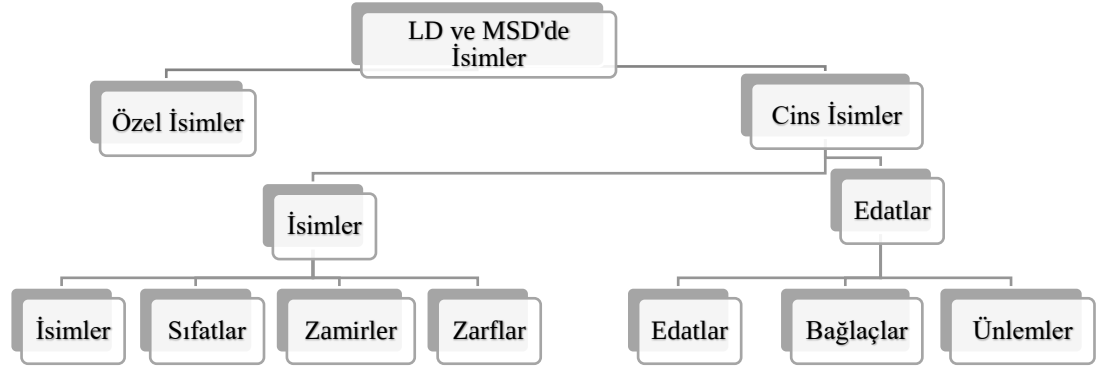
Söz varlığı çalışmaları, bir yazarın ya da şairin eserleri üzerinden yapılabildiği gibi dönem sözlükleri, bir bölgenin ağız özellikleri esas alınarak yapılan çalışmalar olarak da görülmektedir. Söz varlığı incelemesi adı altında yapılan çalışmaların bir kısmında tematik sözlük çalışması yapılmış, bir kısmında ise hem sözcük türleri incelenmiş hem de isimler ve fiiller konularına göre tasnif edilmiştir. Çalışmaların çoğunda sınıflandırma konusunda tutarsızlıkların olduğu fark edilmiştir. Tematik söz varlığı ya da tematik sözlük üzerine hazırlanan bu çalışmalarda sözcük türlerinin tema başlıkları içerisinde ele alındığı görülmektedir. Buradaki en temel sorun ise özel isimlerin sınıflandırılması noktasındadır. Yapılan çalışmalarda özel isimler sadece kişi isimleri, yer isimleri, boy, kavim isimleri, eser isimleri şeklinde sınıflandırılmış ve

tema başlıklarının içinde gösterilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, özel isimlerin tür isimlerinden ayrı şekilde ele alınması gerektiğidir. Örneğin, Yılmaz Akdemir'in *Senglâh'ın Tematik Sözlüğü (İsimler)* adlı çalışmasında özel adlar, kişi ve yer adları olarak ikiye ayrılmış ve özel adlar tema başlıklarının içerisinde gösterilmiştir. Aynı çalışmada zamir, edat, bağlaç türündeki sözcükler de görevli ögeler tema başlığının içinde ele alınmıştır. *Türkmen Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı*, *Karaçay-Balkar Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı* isimli lisansüstü tezlerde zamirlerin tema grupları içine dahil edildiği görülmektedir. Yine *Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı*, *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları* isimli lisansüstü tezlerde de özel isimlerin kişi, eser adları, yer adları, kavim ve boy adları biçiminde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalar çoğaltılabilir. Bu durum çalışmada isim kategorisindeki sözcüklerin özel isimler ve cins isimler olarak ayrı başlıklar hâlinde ele alınması ve özel isimlerin ادبيليم bakış açısına göre tasnif edilmesiyle çözülmüştür. Ayrıca çalışmalarda tematik sözlük, söz varlığı incelemesi, kelime dünyası gibi farklı farklı isimlendirmeler mevcuttur. Söz varlığı incelemesi şeklinde ele alınan çalışmalarda sözcükler, sözlük maddesi biçiminde alt alta gösterilmiş, yorumlama yapılmamıştır. Sözcüklerin geçtiği beyit ya da cümleler çalışmaların bir kısmında gösterilirken, bir kısmında sadece geçtiği yer bilgisi verilmiştir. Yine benzer çalışmalarda konu sonlarında sayısal ifadeler yer verilmiş, sözcüklerle ilgili değerlendirme yapılmadığı fark edilmiştir. Tespit edilen bu sorunlar ışığında çalışmada Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'de tespit edilen sözcüklerin grafiklerle sayısal bilgileri gösterilmiş, konu sonlarında grafiklerdeki bilgilerin değerlendirmesi yapılmış, sözcüklerin geçtiği beyitler yer bilgisiyle verilmiştir.

Söz varlığı incelemesi adlı bu çalışma isim kategorisi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada toplam 4.718 sözcük incelenmiştir. Lutfî'nin isim söz varlığı sayısı 3.743; Mevlâna Sekkâkî'nin isim söz varlığı sayısı ise 2.300'dür. Divanlardaki isim türünden sözcükler ilk olarak *özel isimler* ve *cins isimler* olarak ikiye ayrılmıştır. Özel isimler 11 alt başlıkta incelenmiştir. Bu başlıklar, *antroponimler (kişiadları)*, *astronimler (yıldızadları)*, *etnonimler (kökadları)*, *fitonimler (bitkiadları)*, *hrematonimler (eseradları)*, *hrononimler (zamanadları)*, *kozmonimler (uzayadları)*, *ktemtonimler (kurumadları)*, *mitonimler (mitadları)*, *toponimler (yeradları)* ve *zoonimler (hayvanadları)*den oluşmaktadır. Özel isimlerin sınıflandırılması konusunda Şahin'in

Adbilim eserinden istifade edilmiştir (Şahin, 2018). Cins isimler ise *isimler* ve *edatlar* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Aşağıda Grafik 1’de de görüleceği üzere isimler başlığı dört başlıkta, edatlar başlığı da üç başlıkta gruplandırılmıştır. Tezin isimler başlığı altında tematik söz varlığı incelemesi yapılmıştır. Bu bölümde divanlardaki isim türünden sözcükler metin bağlamları gözetilerek belirlenen tema başlıklarına yerleştirilmiştir. Buna göre anlamları birbirlerine yakın ve ilişkili bulunan sözcükler anlam eksenini doğrultusunda alt başlıklarda gösterilmiştir. Sözcüğün anlamı elverdiği ölçüde üst anlamlılık, alt anlamlılık, karşıt anlamlılık, eş adlılık, eş anlamlılık gibi anlam çerçevesiyle hareket edilmiş; parça-bütün ilişkisi sınıflandırmalarda gözetilmiştir. İsimler bölümünde toplam 24 üst tema ve 116 alt tema başlığı bulunmaktadır. Tematik düzende hazırlanan çalışmalarda fark edilen bir husus da alt tema başlıklarının çok sayıda olmasıdır. Git gide uzayan ve karmaşık bir yapıda görünen bu başlıklar okuyucunun zihnini yormaktadır. Çalışmada bu durumun önüne geçmek adına az sayıda alt tema başlığı belirlenmiş; başlıkların karmaşıklığından uzak, anlaşılabilir ve üst temayla ilişkili olmasına dikkat edilmiş; bütünü kapsayıcı nitelikte başlıklar seçilmiştir. Sıfatlar başlığında ise divanlarda yer alan sıfatlar, işlevleri bakımından *niteleme sıfatları* ve *belirtme sıfatları* olarak 2 ana gruba ayrılarak incelenmiştir. Zamirler de kullanım işlevlerine göre *kişi zamirleri*, *dönüşlülük zamirleri*, *işaret zamirleri*, *belirsizlik zamirleri* ve *soru zamirleri* olmak üzere 5 grupta tasniflendirilmiştir. Zarflar da divanlarda yüklendikleri işlevlere göre *tarz-durum bildiren zarflar*, *miktar bildiren zarflar*, *soru bildiren zarflar*, *yer-yön bildiren zarflar* ve *zaman bildiren zarflar* olmak üzere 5 gruba ayrılmaktadır. Edatlar, divanlardaki görevleri doğrultusunda *aitlik / ilgi edatları*, *amaç edatları*, *benzetme edatları*, *kuvvetlendirme edatı*, *sebeplendirme edatları*, *seçimlik edatlar*, *sınırlandırma edatları*, *soru edatları*, *tarz-durum edatları* ve *zaman edatları* olmak üzere 10 başlıkta incelenmiştir. Bağlaçlar başlığı da divanlardaki işlevleri bakımından, *açıklama bağlaçları*, *güçlendirme bağlaçları*, *ihtimal / olasılık bağlaçları*, *karşılaştırma bağlaçları*, *sebeplendirme bağlaçları*, *seçimlik bağlaçlar*, *sıralama / bağlama bağlaçları*, *şart bağlaçları* ve *zıtlık bağlaçları* olmak üzere 9 başlık altında tasnif edilmiştir. Ünlemler de yine divanlardaki kullanımlarına göre *abartma ünlemleri*, *beğenme / takdir ünlemleri*, *cevap verme ünlemleri*, *dua / yakarış ünlemleri*, *gösterme / işaret ünlemleri*, *kesinlik ünlemleri*, *seslenme ünlemleri* ve *sitem, şikayet ünlemleri* olmak üzere 8 başlık altında sınıflandırılmıştır. İşlevlerine ve görevlerine göre ele alınan sıfatlar, zamirler, zarflar,

edatlar, bağlaçlar ve ünlemler başlıklarının sınıflandırılması konusunda Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* eserinden yararlanılmıştır.

Grafik 1: LD ve MSD'de İsimler

Sözcük türlerinin sınıflandırılması meselesi İ.Ö. IV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Sözcüklerin sınıflandırılması konusunda Aristo ve onun öğrencisi Platon, şu şekilde bir tasnif uygular: Aristo sözcükleri *adlar*, *eylemler*, *indeclinables* (*edatlar*) olarak sınıflandırırken; Platon ise sözcükleri *adlar* ve *eylemler* olarak tasnif eder, diğer sözcük türlerini önemsiz görür. İngilizcede sözcük türleri *noun*, *pronoun*, *preposition*, *adjective*, *verb*, *adverb*, *conjunction*, *interjection* şeklinde 8 gruba, Fransızcada *l'article*, *le nom*, *l'adjectif*, *le pronom*, *le verbe*, *l'adverbe*, *le préposition*, *le conjonction*, *l'interjection* olarak 9 gruba, Almancada *nomina*, *verbe*, *partikel* şeklinde 3 gruba, Arapçada *zamirler*, *fiiller*, *isimler*, *niteleme sıfatları*, *sayılar*, *bağlaçlar*, *soru kelimeleri*, *ünlemler*, *harf-i tarif*, *edat* olmak üzere 10 gruba, Farsçada ise *fiil*, *isim*, *sıfat*, *zamirler*, *zarflar*, *ön-edatlar*, *ünlem edatları*, *bağlama* ve *ulama edatları* şeklinde 9 gruba ayrılmaktadır (Yılmaz, 2017, s.24-40). Banguoğlu sözcükleri sınıflandırırken tabii sınıflama ve mantıkî sınıflama şeklinde 2 ölçüt belirlemiş ve sözcükleri *ad*, *sıfat*, *zamir*, *zarf*, *takı*, *bağlam*, *ünlem*, *fiil* olarak 8 türe ayırmıştır. Neşe Atabay, Sevgi Özel, İbrahim Kutluk tarafından çıkartılan *Sözcük Türleri* adlı çalışmada da sözcükler 8 türde incelenmektedir (Atabay, Özel, Kutluk, 2003; Banguoğlu, 2015). Ergin sözcükleri, mana veya vazife bakımından sözcükler olarak *isimler*, *fiiller* ve *edatlar* olmak üzere üç bölüme ayırmaktadır (Ergin, 2013). Korkmaz ise kelimeleri, anlamlı kelimeler, görevli kelimeler ve anlamlı-görevli kelimeler şeklinde ayırmayı tercih etmiştir. Ona göre göre anlamlı kelimeler, *adlar* ve *fiiler*; görevli kelimeler, *edatlar* ve *bağlaçlar*; anlamlı-görevli kelimeler ise *ünlemler*den oluşmaktadır (Korkmaz, 2009). Eker'e göre de sözcükler, yapı, anlam ve tür (görev) bakımından incelenmektedir. Türlerine göre sözcükler, ad soylu, edat soylu ve fiil

soyludur (Eker, 2010, s.351). Son zamanlarda sözcük türleri ile ilgili tasnif çalışmalarından birini de H. İbrahim Delice yapmıştır. Delice, sözcük türlerini sözlüksel anlamlı sözcükler ve dilbilgisel anlamlı sözcükler olarak 2 ana gruba ayırmaktadır. *İsim, zamir, sıfat, zarf ve asıl fiili* sözlüksel anlamlı sözcükler içerisinde; *bağlama edatı, çekim edatı, ünlem edatı, pekiştirme edatı ve yardımcı fiili* de dilbilgisel anlamlı sözcükler içerisinde olacak şekilde 10 değişik sözcük türünü esas alan bir sınıflandırma yapmıştır (Delice, 2012, s.31).

Yukarıdaki araştırmalar ışığında tezimizde divanlardan tespit edilen sözcükler isimler ve edatlar olarak iki ayrı grupta incelendi. Görevlerine göre ele aldığımız bu sözcükler yukarıda da dile getirildiği gibi tezin ilgili bölümlerinde ele alınmıştır.

Divanlarda sözcüklerin birden fazla anlama sahip oldukları tespit edilmiştir. Aynı sözcüğün birbiriyle ilgili fakat farklı kavramları ifade etmesine çok anlamlılık denilmektedir. Burada gösteren aynı, kavramlar farklı fakat birbirleriyle ilişkilidir (Eker, 2010, s.442). Kimi çalışmalarda çok anlamlılığa sahip sözcüklerin tema başlıkları içerisinde birbirine göndermeler yaparak birden fazla şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum sözcüğün kaç farklı anlamda kullanıldığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca bir sözcük sadece bir başlıkta ele alınmalıdır; yoksa bu konu içinden çıkılmaz bir duruma sebep olmaktadır. Çalışmada Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'de çok anlamlılığa sahip olan sözcüklerin kaç farklı anlamda kullanıldığını belirlemek amacıyla sözcüğün yanında parantez içerisinde sayılar gösterilmiş, madde açıklamaları bu doğrultuda yapılmıştır. Bu durumu *yol* sözcüğü üzerinden örnek vererek anlatmak gerekirse;

yol (1/4): Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer, tarik, rah manasındaki *yol* sözcüğünün divanlarda 4 farklı anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Buradaki 1 sayısı da sözcüğün ilk anlamını temsil etmektedir.

Divanlarda eş sesli ve eş yazımlı sözcüklerin kullanıldığı örneklerin sayısı da fazladır. Eş adlılık, aralarında anlamca ilgi ve bağıntı bulunmayan eş sesli ve eş yazımlı sözcükler arasındaki ses benzerliğine denilmektedir. Burada gösterilenler aynı, gösterenler ve kavram alanları farklıdır (Eker, 2010, s.442). Çalışmada eş adlılıkla ilgili sözcüklerin birbirine karışmaması amacıyla parantez içerisinde Romen rakamları kullanılmıştır. Örneğin;

müşterî (I): (Ar.) Satın alan kimse, alıcı anlamında kullanıldığı görülürken, başka bir beyitte **Müşterî (II):** (Ar.) Bercis, Jüpiter gezegeni manasında özel isim olarak kullanıldığı görülmektedir.

Lutfî Divanı ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’nda ses özellikleri açısından ikili ya da üçlü kullanım gösteren fonetik şekiller ayrı madde başı olarak ele alınmamış, tek bir maddede gösterilmiştir. *çehre ~ çihre*, *emgek ~ imgek*, *yeñg ~ yiñg* vb. sözcükler buna örnek olarak gösterilebilir. Vezin gereği ünlü düşmesi, ünlü türemesi, ünsüz türemesi, vokal kısılması hadiselerinin yaşandığı sözcükler de birleştirilerek tek bir maddede ele alınmıştır. Bu şekildeki sözcükler dipnotlarda gösterilmiştir. LD ya da MSD’de metin tamiri gerektiren sözcüklerin doğru imlaları da dipnotlarda belirtilmiştir.

Çalışmada LD ve MSD’de kullanılan çeviri yazı alfabesine sadık kalınmıştır. Divanlardaki sözcüklerin geçtiği yer bilgisi parantez içerisinde beyitlerin yanında gösterilmiştir. Benzer çalışmalarda sözcüklerin geçtiği yer bilgisi örnekleriyle gösterilirken kimi çalışmalarda örneklerin gösterilmediği tespit edilmiştir. Bu da sözcüklerin metin bağlamında anlamlarının veriliş verilişmediği konusunda sorun yaratmaktadır. Bunu anlayabilmek için ilgili metinlere tekraren bakılması gerekmektedir. Çalışmada bu gibi sorunları giderebilmek amacıyla divanlardan 1 örnek beyit sunulmuş ve sözcüğün geçtiği yer bilgisi parantez içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca LD veya MSD’de aynı manaya sahip sözcükler ele alınırken ya Lutfî’den ya da Mevlâna Sekkâkî’den 1 örnek beyit verilmiştir.

Tezin amaç bölümünde yer alan sorulara yönelik olarak cevaplamaya çalışılan bu kısımda ifade edilmeyen tematik söz varlığı ve tematik sözlük kavramları ilgili bölümde ayrıntılarıyla dile getirilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Lutfî Divanı ile ilgili yararlanılan kaynaklar, Günay Karaağaç’ın *Lutfî Divanı Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım* adlı çalışması; Seda Bağcı tarafından hazırlanan *Lutfî Divanı’nın Türkiye Türkçesine Aktarımı* isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezi ve Cemal Aksu’nun *Divan Arasında Lutfî Divanı’nın Tahlili* isimli eseridir. *Mevlâna Sekkâkî Divanı* ile ilgili yararlanılan kaynak, Kemal Eraslan’ın *Mevlâna Sekkâkî Divanı* adlı eseridir.

Sözcüklerin anlamlarının metin bağlamında verilmesinde birçok sözlükten istifade edilmiştir. Arapça, Farsça sözcükler için Hans Wehr'in *A Dictionary of Modern Written Arabic* isimli eseri; Steingass'ın *A Comprehensive Persian-English Dictionary* adlı sözlüğü; Mehmet Kanar'ın *Arapça-Türkçe Sözlük ve Farsça-Türkçe Sözlük*'ü; Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*'i; Şemsettin Sami'nin *Kâmûs-i Türkî*'si; Yaşar Çağbayır'ın *Arap Asıllı Türk Alfabetiyle Yazılmış Türkçenin Söz Varlığı Ötügen Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*; İskender Pala'nın *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*; elektronik ortamdaki kaynaklardan <http://lugatim.com/> Kubbealtı Lugatı; <https://sozluk.gov.tr/> Güncel Türkçe Sözlük istifade edilen sözlüklerdir. Çağatay Türkçesi dönemi sözlüklerinden de yeri geldikçe araştırılan sözcükler olmuştur. Bunlar, Sir Gerard Clauson'un *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdî Xân*'ı; Besim Atalay'ın *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*; Farhad Rahimi'nin *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*; Suat Ünlü'nün *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*'dür.

Sözcüklerin anlamlarının yanında köken bilgisi konusunda da istifade edilen kaynaklar şunlardır: Sir Gerard Clauson'ın *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* adlı eserinden; V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak redaktörlüğünde hazırlanan *Drevnetyurskiy Slovar* isimli çalışmadan; Andreas Tietze'nin *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*'nden; Martti Räsänen'in *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen* adlı çalışmasından; Hendrik Boeschoten'in *A Dictionary of Early Middle Turkic* isimli eserinden faydalanılmıştır. Ayrıca Recep Toparlı, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı'nın *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*; Burhan Paçacıoğlu'nun *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı* sözlüklerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

Çağatay Türkçesi ile ilgili yararlanılan kaynaklar şunlardır: Ahmet Caferoğlu'nun *Türk Dili Tarihi I-II* isimli eserinden; J. Eckmann'ın *Çağatay Dili Hakkında Notlar*'ından; G. Karaağaç tarafından çevrilen J. Eckmann'ın *Çağatayca El Kitabı* adlı çalışmadan; O. F. Sertkaya tarafından hazırlanan J. Eckmann'ın *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*'ından; Fuat Köprülü'nün *Çağatay Edebiyatı* isimli çalışmasından; Abdülkadir İnan'ın *Çağatay Edebiyatı*'ndan; Mustafa Argunşah'ın *Çağatay Türkçesi* isimli eserinden; Murat Elmalı'nın *Çağatay Türkçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* adlı çalışmasından; Kemal Eraslan'ın *Çağatay Şiiri ve Çağatay Edebiyatı* isimli çalışmalarından; Zuhâl Kargı Ölmez'in *Çağatayca Sözlükler*'i ve *Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*'ından;

Farhad Rahimi'nin *Çağatay Türkçesi Sözlükleri Bibliyografyası* isimli çalışmasından dönemin dil özelliklerini izah etmek maksadıyla yararlanılmıştır.

Sözcük türlerinin incelenmesi noktasında ise şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*'nden; Muharrem Ergin'in *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi* eserinden; Tahsin Banguoğlu'nun *Türkçenin Grameri* adlı çalışmasından; Neşe Atabay, Sevgi Özel, ve İbrahim Kutluk'un *Sözcük Türleri* kitabından; Hacı İbrahim Delice'nin *Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?* isimli makalesinden; Süer Eker'in *Çağdaş Türk Dili* eserinden; Tuncer Gülensoy'un *Türkçe El Kitabı* adlı çalışmasından; Günay Karaağaç'ın *Türkçenin Söz Dizimi*'nden faydalanılmıştır.

Kapsam-Sınırlılıklar

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi isimli bu tezde Çağatay Türkçesinin kurulmasında ve gelişmesinde öncülük etmiş olan Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin divanları incelenmiştir. Bu kudretli şairlerin divanlarındaki isimleri daha detaylı incelemek adına sadece isim türündeki sözcükler esas alınmış ve çalışmanın temelini bu sözcükler oluşturmuştur. Ayrıca söz varlığı denilince kelimelerin ötesinde söz varlığının diğer unsurları olan deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler gibi unsurlar da akla gelmektedir. Bu unsurların *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde Kalıplaşmış Söz Birlikleri* isimli yüksek lisans tezinde incelenmiş olması nedeniyle tezde yer verilmemiştir.

Literatür Özeti

Tematik söz varlığı, tematik sözlük, kelime dünyası ya da söz varlığı incelemesi şeklinde ifade edilen söz varlığı çalışmalarının bir kısmı aşağıda anlatılmıştır. Bir şairin, yazarın, dönemin söz varlığı incelendiği gibi sözlükler üzerinden de bu tarz çalışmalara yer verilmektedir. Buradaki tezlerde benzer tema başlıkları görüldüğü gibi farklı başlıklar da yer almaktadır. Çalışmaların bir kısmında sadece isimlere değinilmiş, fiiller kapsam dışı bırakılmıştır. Özel isimler konusunda ise bir yöntem birliği yoktur. Özel isimler bağımsız bir başlık olarak düşünülmeden temalardaki isimlerin içerisine yerleştirilmiş ya da inceleme dışı tutulmuştur. Zamirlerin de tematik sınıflandırmalar içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sadece bir konu, tema seçilerek de ilgili konu özelinde çalışmalar yapıldığı fark

edilmiştir. Bu sebeple lisansüstü çalışmalar tematik söz varlığının çerçevesini, kapsamını gösterebilmek maksadıyla geniş tutulmuştur.

Ahmet Muhip Dıranas'ın Söz Varlığı ile ilgili hazırlanan yüksek lisans tezinde Ahmet Muhip Dıranas'ın şiirleri fiiller, isimler, sıfatlar, zamirler, edatlar, bağlaçlar, ünlemler, fiilimsiler olarak ele alınmıştır. Ayrıca bütün söz varlığı önce anlamlarına göre verilmiş, daha sonra ise düşünce, irade, hareket, duygu, soyut terimler, dünya, gökyüzü, hava olayları, coğrafya, bitkiler, çiçekler, hayvanlar, evren, zaman, meslekler, dinler, inançlar, bilimler, mevsimler, insan vücudu, organlar, hastalıklar gibi konular 36 maddede toplanarak sözcükler sadece alt alta gösterilmiştir (Özçalışkan, 2006).

Türkçe Sözlük'teki Kelimelerin Tasnifi ve İncelenmesi isimli bu yüksek lisans tezinde Türkçe Sözlük'teki kelimeler 46 kavrama göre tasnif edilmiş ve kelimeler yapım özelliklerine göre incelenerek alfabetik olarak sınıflandırılmıştır. Tasnif sonucunda 30.024 kelime yapım özelliklerine göre sıralanmış, hacimli bir sözlük çalışması oluşturulmuştur (Yılmaz, 2007). Çalışmada özel isim niteliği taşıyan sözcükler yer isimleri, kavim, boy, millet, mensubiyet isimleri şeklinde kavram gruplarının içerisinde gösterilmiştir.

Yahya Kemal'in nesirlerinde kullandığı üslubun ortaya konulduğu *Yahya Kemal Beyatlı'nın Nesirlerinde Söz Varlığı* isimli yüksek lisans tezinde çeşitli sözcük türlerinin dağılımı verilmiş, 14 kavram alanına göre isimler tasnif edilmiştir (Kır, 2009). Çalışmada özel isim kategorisindeki sözcükler topluluk, millet, soy, yer, kabile ve dil adları olarak kavram gruplarının içinde ele alınmıştır.

Türkmen Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı isimli yüksek lisans tezinde de kelimeler söz varlıklarına göre tasnif edilmiş, 38 madde başlığında kavram alanı oluşturulmuştur. Genelden özele doğru yapılan bu tasnif işleminde sadece isim kategorisi ele alınmıştır. Evren, dünya, gökyüzü, hava olayları, yıldız bilgisi ile başlayan konularına göre söz varlığı bölümü zamirler başlığı ile sona erdirilmiştir (Çakmak, 2010). Zamirlerin konu başlıklarının içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Eski Kıpçak Türkçesinde Hayvan Adları ve Kavram Alanı üzerine hazırlanan yüksek lisans tezinde Kıpçak Türkçesi metinlerinde geçen hayvan adlarının, hayvan kavramıyla ilgili sözcüklerin tasnifi ve bu sözcüklerin çeşitli sözlüklerde kullanımları kıyaslanmış ve Türkiye Türkçesindeki yansımaları gösterilmiştir (Alagöz, 2011).

Karakalpak Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı üzerine yapılmış olan bu yüksek lisans tezinde kelimeler 37 kategoride konularına göre ele alınmıştır. Genelden

özele doğru bir sıralama yapılmış ve sözcükler alfabetik olarak sıralanmıştır. Çalışmaya isimler dışında yer alan edatlar, fiiller, bağlaçlar, isim-fiiller, sıfat-fiiller, zarf-fiiller ve ünlemler dahil edilmemiştir. Sınıflandırma konusunda evren, zaman, madenler, bitkiler, hayvanlar gibi klasikleşmiş söz varlığı yöntemi tercih edilmiştir (Demirhan, 2011). Çalışma 37. maddede yer alan zamirler ile sona erdirilmiştir.

Başkurt Türkçesi'nin söz varlığını en iyi şekilde yansıtan *Başkort Télénéñ Hüzlégé* adlı sözlük *Başkort Türkçesi Söz Varlığı* isimli doktora tezinin temel başvuru kaynağıdır. Bu sözlükten elde edilen 55.000 söz varlığının 37.620'si madde başı olarak verilmiştir. Her sözcük tematik bir biçimde konulara ayrılarak tasnif edilmiştir. Çalışma söz varlığı çözümlemesi ve söz bilgisi olarak iki gruba ayrılmaktadır. Söz varlığı çözümlemesi bölümünde isimler altı ana tema ve alt temalar altında gösterilmiştir. Söz bilgisi bölümünde sözcük türleri, eş anlamlılık, zıt anlamlılık, eş seslilik ve alıntı sözcükler incelenmiştir (Özşahin, 2011). Bu çalışmada özel adlar başlığı yer almakta olup sözlükteki özel adlar sadece alfabetik olarak listelenmiştir.

38 madde altında sadece isimlerin değerlendirildiği *Karaçay-Balkar Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı* isimli yüksek lisans tezinde genelden özele doğru bir yöntem kullanılmıştır. Çalışmada kelimeler alfabetik olarak ilgili oldukları kavram alanlarına yerleştirilmiştir. Çalışma evren, dünya, gökyüzü, hava olayları, yıldız bilgisi maddesi ile başlamış olup zamirler maddesi ile tamamlanmıştır (Yurdakul, 2011). Bu çalışmada da zamirlerin konu başlıkları içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Hayvanlarla ilgili Türkmen atasözlerinde geçen sözcükler toplanarak madde başları hayvanlar, bitkiler, insan vücudu, araç-gereç, değer yargıları, meslekler, fiiller gibi 91 konu başlığı altında sınıflandırılan *Hayvanlarla İlgili Türkmen Atasözlerinin Söz Varlığı* isimli yüksek lisans tezi tematik bir söz varlığı çalışmasıdır (Tazegül, 2013). Çalışmanın özel ad bilgisi ve dil bilgisi ögeleri bölümünde sözcük türlerine yer verilmiş, özel adlardan sadece yer, kavim ve boy adları alfabetik olarak gösterilmiştir.

Buddhist Çevre Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Asli Söz Varlığı İncelemesi isimli yüksek lisans tezinde Eski Uygur Türkçesinin Buddhism inancı ile oluşturulan eserlerdeki asli söz varlığına ait sözcükler incelenmiştir. Çalışmanın söz varlığı bölümünde çeşitli kavram alanlarına göre sözcükler tasnif edilerek sıralanmıştır. Çalışmanın sözcük bilgisi bölümünde uzuv adları, akrabalık adları, hayvan adları, yemek adları, tabiat adları gibi konu başlıkları içerisinde yer alan 245 sözcük metinlerdeki örnekleriyle birlikte verilmiştir (Yüncü, 2013). Tezde örnek cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarıldığı da görülmektedir.

Garipnâme'deki Ad ve Sıfatların Tematik İncelenmesi üzerine hazırlanan yüksek lisans tezinde Garipnâme'deki ad ve sıfatlar tematik olarak incelenerek tasnifi yapılmıştır. Taranan ad ve sıfatlar 48 madde ve bazı alt maddelerde kavramsal açıdan sınıflandırılmıştır (Aysal, 2014). Tezin isminden de anlaşılacağı üzere sıfat türündeki sözcükler tematik açıdan incelenmiştir. Bu çalışmada da özel isim niteliği taşıyan sözcükler tema başlıkları içerisinde gösterilmiştir

Kavram Sözlükleri ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme isimli doktora tezinde genel olarak sözlükler, kavram sözlükleri ve kavram sözlüklerinin özellikleri tanıtılmış ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi alanında kavram sözlüğü hazırlanmıştır. Kavram sözlüğü 23 kavram alanı başlığı altında oluşturulmuş, bu başlıklar altında alt başlıklarda yaklaşık olarak 2000 madde başı sözcük verilmiştir. Kavram alanları temel alınarak oluşturulan bu çalışmada isim ve sıfat türünden sözcüklerin dağılımı çeşitli anlam ilişkilerine göre yapılmıştır (Kocapinar, 2014). Bu çalışmada da özel isim niteliği taşıyan sözcükler tema başlıkları içerisinde ele alınmıştır.

Uygurlardan kalan 13-14. yüzyıllara ait din dışı metinlerin söz varlığının ortaya konulduğu *Uygur Sivil Dokümanlarının Söz Varlığı* isimli yüksek lisans tezinde kelimeler konusal olarak sınıflandırılmıştır. Konularına göre adlar bölümünde sözcükler 33 tematik alan ve alt maddelerde gösterilmiştir. Fiiller de durum, oluş ve kılış fiilleri olarak geçtikleri yer bilgisi ile sunulmuştur. Çalışmada elde edilen sözcükler ait oldukları metinlere göre tanıklandırılmış ve anlamlandırılmıştır (Şirin, 2014). Bu çalışmada da özel adlar, kavim ve boy adları şeklinde ele alınmıştır.

Âşık Elesger'in Şiirlerinde Kelime Dünyası ile ilgili yapılan yüksek lisans tezinde Âşık Elesger'in şiirlerindeki kelimeler incelenmiştir. 223 şiirde tespit edilen isimler tematik olarak incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Tematik sınıflandırma bölümünde 66 ana başlık ve alt başlıklara göre isimler tasnif edilmiştir (Bilgin Aksoy, 2015). Bu tezde de özel isimler tema başlıkları içerisinde gösterilmiştir.

Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Söz Varlığı isimli yüksek lisans tezinde Sezai Karakoç'un şiirlerinde kullandığı kelimeler, oluşturdukları kavram alanları altında toplanmıştır. 32 kavram alanına göre kelimeler sınıflandırılmıştır (Burgaz, 2015). Bu tezde sözcük türleri tematik sınıflandırma içerisinde verilmiştir. Özel isimler de kişi isimleri, dil, millet, topluluk isimleri, yer isimleri, edebî eser isimleri şeklinde tema grupları içinde gösterilmiştir.

Dede Korkut Kitabı'nın Anlam Bilimsel Çözümlemesinde Kavram Alanının Rolü isimli bu doktora tezinde Dede Korkut Kitabı'ndaki her bir kavram ilgili olduğu alan doğrultusunda incelenmiştir. Kavram alanı sözlüğü hem alfabetik hem de tematik bir yöntemle hazırlanmıştır. Bu tez Dede Korkut Kitabı'nda bulunan her bir kavramın incelenmesiyle ve alt anlamlılık, inceleme, anlambirimcik çözümleme yöntemleriyle ele alınmıştır. İncelenen her bir kavram din kavramı, insan kavramı, toplumsal hayat, tabiat kavramı ve diğer kavramlar alt başlıklarında tasnif edilerek kavramlar arasında tematik bir bağ oluşturulmuştur (Karçığa, 2015). Tezde din kavramı, tabiat kavramı başlıkları altında verilen sözcüklerin özel isim niteliği taşıdığı görülmektedir.

Tuva destanlarının tematik inceleme ile ele alındığı ve sözlerin kavram alanlarına göre sınıflandırıldığı *Tuva Destanlarının Söz Varlığı* isimli doktora tezinde söz varlığı incelemesi iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, tematik söz varlığı incelemesi ve alıntı sözlerdir. Tematik söz varlığı incelemesi bölümünde 7 ana tema etrafında isim soylu sözcükler incelenmiştir (Özbek, 2016). Bu tezde özel isimler, kişi isimleri, yer isimleri, hayvan isimleri, millet/ kavim isimleri ve ilah isimleri şeklinde gruplandırılmıştır.

Hoca Mesud b. Ahmed tarafından Farsçadan Türkçeye aktarılarak 1350 yılında tamamlanan Süheyl ü Nevbahar'ın söz varlığını ele alan *Süheyl ü Nevbahār'ın Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir İnceleme* isimli yüksek lisans tezi 25 ana tema çerçevesinde oluşturulmuş ve sözcükler ilgili oldukları temalarda tasnif edilmiştir. Bu çalışma Franz Dornseiff'in Almanca'nın söz varlığını sınıflandırdığı *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen (Kavram Gruplarına Göre Almanca'nın Söz Varlığı)* isimli çalışmasının tematik gruplandırma sistemi esas alınarak hazırlanmıştır (Altunay, 2017). Çalışmanın özel ad bilgisine yönelik söz varlığı bölümünde özel isimler, antroponimler ve ünvanlar, teonim ve mitonimler, toponimler, etnonimler, hidronimler, oronimler, dil adları, astronimler ve hrematonimler olarak sınıflandırılmış, sözcükler sadece alt alta gösterilmiştir.

Adbilim bakımından Kutadgu Bilig'deki adları konu alan *Kutadgu Bilig'in Adbilim Bakımından İncelenmesi* isimli doktora tezinde eserdeki özel adlar ile tür adları incelemeye tâbi tutulmuş, 14 bölüm altında bu adlar alt başlıklarla sınıflandırılmıştır. Bölümler kendi aralarında belli bir sistem dahilinde somuttan soyuta doğru sıralanmıştır. Tezde kişi adları, organ adları, akrabalık adları, meslek adları, topluluk adları, dil adları, yer adları, renk adları, bitki adları, ilaç adları, yiyecek

ve içecek adları, hayvan adları, gökbilim adları, dinî adlar olmak üzere toplam 14 bölümde genelden özele doğru bir tasnifle sözcükler incelenmiştir (Adıyaman, 2018).

Lugat-i ağatay ve Türki-i Osmani'nin Tematik Tasnifi (İsimler) isimli bu yüksek lisans tezinde, şeyh Süleyman Efendi'nin yazdığı 1882'de İstanbul'da basılan *Lugat-i ağatay ve Türki-i Osmani*'de bulunan isimler 20 ana tema ve 119 alt tema olmak üzere toplam 139 tematik başlık altında tasnif edilip incelenmiştir. Çalışma yaklaşık olarak 7.000'e yakın kelime ihtiva etmektedir (akır, 2018). Bu tezde de özel isim niteliği taşıyan sözcükler tema başlıkları içerisinde gösterilmiştir.

Dede Korkut Hikyeleri'nde geçen tüm sözcüklerin sistematik bir şekilde toplanmasıyla oluşturulan *Dede Korkut Hikyeleri'nin Söz Varlığı* isimli bu doktora tezinde sözcükler yapıları, kökenleri ve anlamları bakımından tasnife tbi tutulmuştur. Çalışmada anlamları bakımından sözcükler bölümünde 98 maddede sözcükler sınıflandırılmıştır. Bu bölümdeki maddelerde özel isim niteliğindeki sözcükler kişi adları, ünvanlar, yer adları gibi gruplarda gösterilmiştir (itgez, 2018).

Kırım-Tatar Söz Varlığı adlı bu doktora tezinde terimler bölümünde 40 adet tematik grup belirlenmiş ve söz varlığı bu gruplara göre tasnif edilmiştir. 30.576 madde başı ve 18.900 alt maddeden oluşan toplam 49.476 madde örnekleriyle birlikte verilmiştir. Bu tezde eş anlamlılık, çok anlamlılık konularına da yer verilmiştir (Maşkaraoğlu, 2018). Çalışma söz varlığı incelemesi niteliği taşıdığı gibi sözlük şeklinde ele alınmıştır. Özel isim kategorisindeki sözcüklerin konu başlıkları içerisinde verildiği tespit edilmiştir.

Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı isimli yüksek lisans tezinde Karahanlı Türkçesine ait eserlerin incelenmesiyle oluşturulan söz varlığı, konularına göre ele alınmış ve çalışma çeşitli alt başlıklarla sınıflandırılmıştır. 11 ana tema ve alt başlıkların yer aldığı çalışmada fiiller de tasnife tbi tutulmuştur (Akçeşme, 2019). Bu çalışmada da özel adlar, kişi adları, yer adları, kavim ve boy adları olarak gruplandırılmıştır.

On iki farklı kaynaktan derlenen kelimeler, üç farklı Karay ağzı dikkate alınarak ve karşılaştırmalı olarak hazırlanan *Karay Türkçesi Ağızlarının Karşılaştırmalı Söz Varlığı (Kırım, Haliç-Łutsk, Trakay)* isimli doktora tezinde kelime havuzu oluşturulmuş ve derlenen kelimeler görevlerine ve konularına göre incelenmiştir. Çalışmadaki isimler konularına göre söz varlığı bölümünde 11 ana tema ve alt başlıklarla ele alınmıştır (Koçak, 2019). Çalışmada zel isim niteliğindeki sözcükler kiři, yer adları, peygamber adları olarak sunulmuştur. Ayrıca bu tezde sıfat,

zamir, zarf, fiil, edat ve ünlemlere ilişkin sözcük türleri de incelenmiş; ilgili sözcükler sadece alt alta listelenmiştir.

Doğu grubu ağızlarının içerisinde yer alan Elazığ ağzının daha önce derlenmiş metinlerinden yola çıkılarak tematik isim söz varlığı ortaya konulan *Elazığ Yöresi Ağızlarının İsim Söz Varlığının Tematik Açıdan İncelenmesi (Ses, Yapı, Köken)* adlı yüksek lisans tezinde 1766 sözcük listelenmiş ve 10 tematik maddeye göre sınıflandırılmıştır. Sözcükler ses olayları, yapı bilgisi ve köken bilgisi açısından ele alınmıştır (Korkut, 2019). Çalışmada özel isim niteliğindeki yer adlarına tematik başlık içerisinde yer verilmiştir.

Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı isimli yüksek lisans tezi Eski Uygur Türkçesine ait sözcüklerin anlamlarına ve türlerine göre tasnif edilmesiyle oluşturulmuştur. Konularına göre adlar bölümünde 11 ana tema doğrultusunda isimler sınıflandırılmıştır (Şahin, 2019). Çalışmanın özel ad bilgisi ve dil bilgisi ögeleri bölümünde özel adlar kişi, eser adları, yer adları, kavim ve boy adları biçiminde ele alınmıştır. Ayrıca tezde fiiller de tematik tasnife göre ele alınmıştır.

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları isimli doktora tezi, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerindeki isim söz varlığının çeşitli anlam ilişkilerine göre incelenerek 39 ana başlıkta ve çok sayıda alt başlıkta sınıflandırılmasıyla oluşturulmuştur (Tuğuz, 2019). Bu çalışmada da özel isim niteliğinde bulunan sözcükler astroloji, astronomi ile ilgili isimler, mitolojik hayvanlar, tanrı, peygamber, melek-şeytan isimleri gibi kavram alanları içinde gösterilmiştir.

XVIII. Yüzyılın Başlarına Ait Konya Şer'îye Sicillerinin Söz Varlığı isimli doktora tezi Konya'ya ait XVIII. yüzyıl başlarında tarihlenen beş defterden hareketle şer'îye sicillerinin söz varlığını tematik olarak ortaya koymaktadır. Çalışmada 124 farklı belgenin isim türündeki söz varlığı incelenerek 43 kavram alanı oluşturulmuştur (Yılmaz, 2019). Çalışmanın özel ad bilgisi bölümü kişi adları, yer adları ve diğer özel adlar şeklinde sınıflandırılmış, çeşitli alt başlıklarda sözcükler gösterilmiştir.

Çağatay Türkçesi döneminin kıymetli eserlerinden biri olan Babürnâme'nin incelendiği *Babürnâme'de İsimlerin Kavram Alanlarına Göre Sınıflandırılması* isimli doktora tezinde isimler kavram alanlarına göre gruplandırılmıştır. Babürnâme'de tespit edilen 6185 isim önce 42 grupta kavram alanlarına göre sınıflandırılmış, sonrasında Türkçe isimlerin etimolojik, morfolojik ve semantik incelemesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır (Çağma, 2020). Bu tezde de özel isim niteliğindeki sözcükler

astroloji, astronomi ile ilgili isimler, din ile ilgili isimler, eser isimleri, kişi isimleri, yer isimleri şeklinde kavram alanları içinde gösterilmiştir.

Fethali Kaar Lgati'nin Tematik ve Etimolojik Söz Varlığı isimli yüksek lisans tezi, Fethali Kaar'ın ağatay Türkçesi Sözlüğü ismindeki eserin tematik ve etimolojik olarak incelemesidir. Çalışmada adlar 23 alt başlığa göre ayrılmıştır. Tematik tasnifte 7263 sözcük tespit edilmiştir (Kızılarıslan, 2022). Tema başlıkları içerisinde yer alan özel adlar başlığında kişi adları, nvan ve lakap adları, yer adları, boy-kavim-kabile ile ilgili adlar, özel hayvan adları, din, dil ve mezhep ile ilgili adlar başlıklarında özel isimler sunulmuştur.

Kaşkay Türkçesi söz varlığının bir bütün olarak incelendiği *Kaşkay Türkçesi Söz Varlığı* isimli bu doktora tezinde, sözcükler iki bölüm olarak incelenmiştir. Çalışmanın tematik söz varlığı bölümü “Evren ile İlgili Sözler, Yaşam ve Canlılar ile İlgili Sözler ve Toplum Yaşamı ile İlgili Sözler” olmak üzere üç st başlık halinde tasnife tbi tutulmuştur. Çalışmanın söz bilgisi bölümünde bulunan özel adlar sadece alfabetik olarak sıralanmıştır (Tunca, 2023).

Al şır Nevy'nin 9 eseri üzerine hazırlanan *Al şır Nevy'nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi* isimli doktora tezinde kavram alanlarına göre tematik bir sınıflandırma yapılmıştır. Metinlerdeki bağlama göre anlamlandırılan isimler ilgili bulundukları tema başlıklarında yerlerini almıştır. Çalışmanın ana bölümünü oluşturan ikinci blmde isimler 84 st tema başlığında incelenmiş olup çok sayıda alt tema başlığı da bulunmaktadır (Saz, 2023). Bu çalışmada da özel isimler kavram alanı başlıkları içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca sözcük türlerinin de müstakil olarak ele alınmadığı fark edilmiştir.

Yukarıdaki çalışmalarda tematik söz varlığı çalışmaları dönem sözlükleri, edeb eserler, şair ya da yazarların eserleri ekseninde oluşturulan çalışmalar olarak görülmektedir. Bununla birlikte bazı bölgelerin ağız özellikleri esas alınarak yapılan tematik söz varlığı çalışmaları da bulunmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, çalışmalarda sınıflandırma ile ilgili birliğin olmamasıdır. İncelenen çalışmalarda örnek alınan yöntem bulunduğu gibi yöntemi belirtilmeyen çalışmalar da görülmektedir. Ayrıca zel isimlerin sınıflandırılması konusunda da birlik yoktur. Çalışmaların hemen hemen hepsinde özel isim niteliğindeki sözcükler kişi adları, yer adları, boy, kavim adları, eser adları şeklinde tema başlıkları içerisinde gösterilmiştir. Çalışmalarda sözcük türlerinin de söz varlığı bölümlerinde değerlendirildiği görülmektedir. Buradaki çalışmaların birçoğunda tema içinde yer alan sözcükler

alfabetik olarak alt alta listelenmiştir. Bir kısım çalışmalarda sözcükler sadece geçtikleri yer bilgisiyle belirtilirken, bir kısmında ise sözcüklerin örnekleriyle yer aldığı görülmektedir.

Söz varlığı çalışmalarının amaçlarından biri olan şairin / yazarın dilindeki malzemeleri tarayarak fikir dünyalarına ilişkin verileri tespit etmek, elde ettiği malzemeleri kuyumcu titizliğiyle işleyip okuyucunun dikkatine sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda yer alan isim söz varlığı taranmış, eldeki dil malzemesine göre isimler öncelikle özel isimler ve cins isimler olarak ayrılmıştır. Özel isimler kendi içerisinde alt başlara ayrılmaktadır. Cins isimler de kendi içerisinde gruplandırılmış, her konu sonunda divanlara ilişkin değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmaya Esas Teşkil Eden Şahsiyetler

Çağatay Türkçesi, XV. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden Orta Asya'daki doğu Türklüğünün yazı ve konuşma dilidir. Çağataycanın etkisi asırlar boyu sürmüştür. Bu dönem ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Gerek dönem eserleri üzerinden gerekse bu dönemin sözlükleri üzerinden yapılan çalışmalar bir hayli fazladır. Buradaki ana gayemiz, incelemeye esas teşkil eden klasik öncesi Çağatay Türkçesi şahsiyetlerinden Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin hayatı ve eserleri hakkında tanıtıcı bilgiler vermektir.

Çağatay Türkçesinin oluşmasında ve gelişmesinde önemli görevler üstlenmiş olan Lutfi hakkındaki ilk bilgiler, Devletşah'ın Tezkiretü's-Şuara isimli eseri ile Ali Şir Nevayî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis, Nesâyimü'l-Mahabbe, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Hâlât-ı Pehlevân Muhammed, Hâlât-ı Seyyid Hasan Big isimli eserlerinde verilen bilgilerden ibarettir. Buradaki malumatlara göre Lutfi 99 yıl yaşamış olup kendi meskeni Kenar köyünde gömülü olduğu belirtilmektedir (Eraslan, 1996, s.436; Karaağaç, 1997, s.10; Nalbant, 2014; Eraslan, 2015, s.66-68). Doğum yeri genellikle Herat kabul edilmektedir. J. Eckmann doğum tarihini 1367 olarak gösterirken İsmail Hikmet Ertaylan ise 1356 yılında dünyaya gelmiş olabileceğini söylemektedir (Eraslan, 2003, s.231-233). Onun hayatıyla ilgili tek tarihe Abdullah Kâbilî'nin Tezkiretü't-Tevârih isimli eserinde rastlanmaktadır. Bu esere göre Lutfi, 1492'de ölmüştür. J. Eckmann, Lutfi'nin ölüm tarihini 1462-1463 olarak belirtmektedir. Hoffman ise bu konuda 1465-1466 veya 1492 tarihlerine işaret etmektedir. Görüldüğü üzere Lutfi'nin ölüm tarihi ile ilgili üç ayrı tarih ileri sürülmektedir. Divanı üzerinde

Çalışma yapmış olan Günay Karaağ'a göre Lutfi 99 yıllık ömrünü XV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında tamamlamış olmalıdır. Çünkü Lutfi'nin Divan'ı ile Gl  Nevruz mesnevisinin dilinde şahruh'tan sonraki devrin izlerine rastlanmamaktadır (Karaağ, 1997, s.14-16).

Ali şir Nevayi'nin ifadesine göre Lutfi, "bu kavmin üstadı ve söz meliki" olan büyük bir şairdir. Ayrıca Farsça ve Türkçede benzeri olmadığını da belirten Nevayi, Lutfi'nin Türkçe şiirdeki şöhretinin daha fazla olduğunu dile getirmekte, Lutfi'nin güzel gazellerinin Irak ve Horasan'da itibar bulunduğunu da ifade etmektedir (2015, s.66, 67, 209). Lutfi'nin şiir kabiliyeti gazel ve tuyuglarında görülmektedir. Klasik İran şiirinin lirizmi ile Türk şiirinin unsurlarını birleştirerek Türk halk şarkılarından da izler taşıyan nitelikte ve sadelikle gazeller kaleme almıştır. Onun şiirlerinde ulaştığı ahenk teknik mahareti sayesinde. Bu nedenle Lutfi'nin tesiri Sekkaki, Atayi, Gedayi gibi çağdaşlarının eserlerinde ve Nevayi ile sonrakilerin dilinde açıkça görülmektedir. Özellikle Azeri ve Osmanlı sahasında Fuzuli'de ve Türkmen sahasında Mahdumkuli'nun eserlerinde Lutfi'nin tesirine rastlanmaktadır (Birnbaum, 1993, s.189-193).

Lutfi'nin dört eseri bulunmaktadır: *Divan*, *Gl  Nevruz*, *Zafername* ve *Farsça Divan*. Bu eserlerden *Zafername* isimli mesnevi Nevayi'nin ifadesine göre tercüme bir eser olup müsvedde çalışmasından ibarettir. Bu eserin elimizde mevcut nüshası yoktur (2015, s.67).

1. Divan: Lutfi'nin bu hacimli eserinin 20'den fazla nüshası bulunmaktadır. 6 nüshayı karşılaştırarak tenkitli bir metin ortaya koyan Karaağ'a göre Divan'da 1 tevhid, 1 nat, 4 kaside, 361 gazel, 113 tuyuğ ve 57 müfret yer almaktadır. Bilinen 20 kadar nüsha muhteva ve dil bakımından farklılıklar göstermektedir. Toronto nüshası, Londra nüshası, Paris nüshası, Viyana Gotha nüshası, Bursa nüshası Divan'ın bilinen nüshalarından bazılarıdır.

Divan ile ilgili çalışmalardan ilki İsmail Hikmet Ertaylan'a aittir. Ertaylan, Divan'ı bilimsel olarak ortaya koymuş ve çalışmasında Divan'ın Bursa Kütüphanesi'ndeki nüshasını tıpkıbasım olarak yayımlamıştır (Ertaylan, 1960). Lutfi'nin hayatı ve eserlerinin detaylı bir şekilde ortaya konulduğu bir diğer alışma Günay Karaağ tarafından hazırlanmış olan *Lutfi Divanı Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım* isimli eserdir. Çalışmada Karaağ, Divan'ın altı nüshaya dayanan tenkitli

metnini, nüsha farklılıklarını, indeksini içeren kapsamlı bir eser ortaya koymuştur. Tezimizde Karaağaç'ın çalışmasından istifade edilmiştir. Son yıllarda Cemal Aksu tarafından hazırlanan *Divan Arasında Lutfi Divanı'nın Tahlili* isimli çalışmada Divan'ın belli bir sistem dahilinde sınıflandırılması ve tahlili yapılmıştır. Divan'la ilgili Volkan Günay tarafından hazırlanan *Luṭfī Dīwānı ile Aḥmed-i Dā'ī Dīwānı'nın Ses ve Şekil Bilgisi Açısından Karşılaştırılması* isimli yüksek lisans tezi ve Seda Bağcı tarafından hazırlanan *Lutfi Divanı'nın Türkiye Türkçesine Aktarımı* adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Çalışmada Seda Bağcı'nin tezinden de büyük oranda faydalanılmıştır. Filiz Meltem Erdem Uçar da Divan'ın içeriği, nüshaları ve yapılan çalışmalarla ilgili Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü'ne *Dīvân (Lütfî, Mevlânâ Lütfî)* maddesinde açıklamalarda bulunmuştur.

2. Gül ü Nevruz: Eser yaklaşık olarak 2400 beyit civarındadır. Bu mesnevi Celaleddin Tabip tarafından 1333 yılında Şiraz emiri İskender Mirza adına tercüme edilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde 9 nüshası bulunmaktadır. Eser ile ilgili Süleyman Efendioğlu ayrıntılı bir makale yayımlamış, eserin yazma nüshalarını ve hakkındaki çalışmalarla ilgili bilgiler vermiştir (Efendioğlu, 2018, s.147-172). Gül ü Nevruz ile ilgili Bayram Orak'ın *Lutfi'nin Gül ü Nevruz'u Gramer İndeksi* isimli yüksek lisans tezi ve Leman Dinçer'in *Kitâb-ı Gül u Nevruz* isimli mezuniyet tezi bulunmaktadır. Ayrıca Rabia Şenay Şişman da Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü'nde *Gül ü Nevruz (Lütfî)*'u anlatmış ve mesnevinin içeriğinden bahsetmiştir.

2. Farsça Divan: Farsça kaside ve gazellerin yer aldığı bu divanın elimizde mevcut nüshası yoktur. Ancak şuara tezkirelerinde ve yazma mecmualarda bu eserden alıntılara rastlanmaktadır (Birnbaum, 1993, s.191; Karaağaç, 1997, s.20; Argunşah, 2015, s.36).

Klasik öncesi Çağatay Türkçesi döneminin kudretli temsilcilerinden biri de Mevlâna Sekkâkî'dir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte çeşitli kaynaklarda bulunan kısa bilgilerden yola çıkılarak Sekkâkî'nin hayatı hakkında fikir sahibi olunmaktadır. J. Eckmann, Sekkâkî'nin XIV. yüzyılın ikinci yarısında doğduğunu ve XV. yüzyılın ilk yarısında vefat etmiş olabileceğini tahmin etmektedir (Eckmann, 1963, s.157-174). Eraslan'a göre Sekkâkî, XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olmalıdır. Ömrünün büyük bir kısmını Semerkant'ta geçirmiş, Timurlu hükümdarlardan Halil Sultan (1405-1409), Uluğ Bey

(1409-1449) ile büyük devlet adamı emir-i kebir Hâce Arslan Tarhan'a kasideler yazmış olmasından yola çıkarak böyle bir yorumda bulunmuştur. Eraslan, Sekkâkî'nin ölüm tarihi ile ilgili de 1460'larda vefat etmiş olabileceğini dile getirmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan ve asıl adı da bilinmeyen Sekkâkî hakkındaki bilgileri Ali Şir Nevayî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis adlı şairler tezkiresinde bulmaktayız (2015, s.70, 209). Burada Sekkâkî'nin aslen Maverâünnehirli olduğunu, Semerkant'a gelip yerleştiğini ve orada şöhret bulduğunu, Semerkant halkı tarafından büyük takdir gördüğünü, kabrinin de Semerkant taraflarında bulunduğu öğrenilmektedir. Uluğ Bey'in saray şairliğine kadar yükselmesi, onun yaygın şöhretini ve şairlik kudretini de göstermektedir (Eraslan, 1999, s.14-18; Eraslan, 2015, s.70).

İlk şiirlerini Timur (1370-1405) devrinde yazmaya başlayan Sekkâkî, daha çok kaside türünde şiirler yazmış ve döneminde bu türün ustası sayılmıştır. Kaside ve gazellerine dikkat edildiğinde Türk şiir geleneğine bağlı olduğu kadar Fars şiir geleneğini de çok iyi bildiği ve etkilendiği görülmektedir. Funda Toprak tarafından Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'ne yazılan *Sekkâkî*, *Mevlânâ Sekkâkî* maddesinde de Sekkâkî ile ilgili benzer ifadeler yer verilmektedir.

Sekkâkî'nin elimizde sadece *Divan*'ı bulunmaktadır. *Divan*'ın British Museum ve Taşkent'te olmak üzere iki nüshası vardır. *Divan*'da 13 kaside, 57 gazel yer almaktadır. *Divan* ile ilgili en kapsamlı çalışma Kemal Eraslan'a aittir. *Mevlânâ Sekkâkî Divanı* isimli eserde Eraslan, *Divan*'ın iki nüshasını da ele alarak tenkitli bir metin ortaya koymuştur. Tezimizde bu çalışmadan istifade edilmiştir. *Divan* ile ilgili Hatice Çerçi tarafından hazırlanan *Sekkâkî Divanında Yapım Ekleri Üzerine Bir Çalışma* isimli yüksek lisans tezi mevcuttur. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü'ne *Dîvân (Sekkâkî)* ile ilgili madde yazan Yaşar Şimşek de *Divan*'ın içeriği ile ilgili açıklamalar yapmış, *Divan*'dan örnek beyitler sunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZ VARLIĞI KAVRAMI VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Söz Varlığı Kavramı

TDK Güncel Türkçe Sözlük'te söz varlığı, “Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler”; Dilbilim Sözlüğü'nde ise “Bir dilin sözlüksel birimlerinin ve sözlükçesinin tümü; sözlüksel birimlerin oluşturduğu açık dizge” şeklinde tanımlanmaktadır. (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s.233). Korkmaz bu terim için “kelime hazinesi”ni; Vardar “sözcük dağarcığı”nı; Karaağaç ise “söz hazinesi” terimini kullanmaktadır (Korkmaz, 1992, s.155; Vardar, 2002, s.182; Karaağaç, 2013, s.745). Terim, Fransızcada *vocabulaire*, İngilizcede *vocabulary*, Almancada *wortschatz* ve *wortbestand* kavramları ile karşılanmaktadır. Söz varlığı, kelime hazinesi, kelime dağarcığı, sözcük dağarcığı, kelime kadrosu, vokabüler, sözcük serveti gibi kavramlardan daha geniş bir kavramdır, hatta bu kavramların hepsini toplayan en üst aşamadır. Kelime hazinesi kavramı bir metinde yer alan kelimeleri temsil ederken söz varlığı kavramı ise kelime hazinesini kapsar ve bunun yanında diğer söz varlığı unsurlarına ait hazineyi de içermektedir (Baş, 2006, s.104; 2011, s.53). Batıdaki çalışmalarda söz varlığı terimiyle kastedilen dilde bulunan bütün sözcükler anlamında kullanılan *vocabulary* terimidir. Söz dağarcığı ya da kelime hazinesi terimleri ise bir kimsenin sahip olduğu söz varlığının toplamı anlamındadır ve daha çok *person vocabulary* ya da *wordrobe* terimleri ile karşılanmaktadır (Esgin, 2016, s.59).

Söz varlığı denildiğinde sözcükler, deyimler, atasözleri, terimler, mecazlar, yan anlamlar, kalıplaşmış sözler, çok anlamlılık gibi güçlü ve zengin bir kavramlar dünyası akla gelmektedir. Oluşan bu söz varlığı toplumun sosyokültürel yapısını, dilin kullanım alanlarını, dönemde kullanılan söz sanatlarını, mecazlı söyleyişleri yansıtır (Karadüz, 2009, s.638). Böylece toplumun, yazarın, şairin ya da dönemin dilindeki söz varlığını analiz etme, hangi öğelerin daha çok kullanıldığını tespit etme, değerlendirme yapma imkânı elde edilmiş olunur.

Konuyla ilgili çalışmalar yapmış olan Doğan Aksan, sözcükbilimin (Fr. *lexicologie*) söz varlığını inceleyen bir dilbilim dalı olmasından hareketle şu tanıımı yapmaktadır: “Söz varlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar -ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler- olarak değil, aynı

zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddî ve manevî kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir” (Aksan, 2015, s.15). Aksan’a göre söz varlığı aynı zamanda deyimleri, atasözlerini, kalıp sözleri, kalıplaşmış sözleri, terimleri de kapsamaktadır. Kelimelerle ilgili olmanın ötesinde söz varlığının diğer unsurları olan deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler gibi unsurların kurduğu ilişki sonucunda söz varlığının oluştuğu söylenebilir. Burada şunu belirtmekte fayda görüyorum: Bir dilin söz varlığı sadece madde başı olan sözlerden ibaret değildir. Onun bünyesinde yukarıda bahsedilen unsurlar bulunduğu gibi aynı zamanda yabancı dillerden alınmış kelimeler, argo, jargon vb. kabul edilen tüm kelimeler de o dilin söz varlığı içinde değerlendirilmelidir (Keklik, 2016, s.33; Demir, 2016, s.146). Yapılan tanımlardan görüleceği üzere söz varlığı bir toplumun kullandığı sözcüklerin tümünü, bütünü içerir. Söz varlığı terimi için farklı terimler kullanılmış olsa da anlatılmak istenen yargı aynıdır.

Burada sözcükbilim ile söz varlığı ilişkisinden bahsedilmesi yerinde olacaktır. Söz varlığı, sözcükbilimin yani leksikolojinin bir alt dalıdır. Sözcükbilim için Türkçede *leksikoloji* terimi kullanılmaktadır. Bu kelime Fr. *lexicologie*’den Türkçeye geçmiştir. Eski Yunanca *lexikón* “sözlük” kelimesi ile *logiā* “bilim” kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir. *Lexikón* sözü Eski Yunanca *léxis* “sözcük” kelimesine dayanmaktadır. Bu alan sözcüklerin kullanım alanlarıyla ilgilenir; sözcüklerin yansıttıkları anlamlar, değer yargıları üzerinde durur; söz varlığının bilimsel bir incelemesini yapar; toplumun düşünce dünyasını, hareketini yansıtır; anlam yapıları ve sözcükler arasındaki ilişkilerin araştırılması görevlerini yüklenir. Bu sayede adbilim, anlambilim, kökenbilim ve lehçebilim alanları ile ortak çalışır. Bir dilin kelimelerini, deyimlerini, terimlerini, kalıplaşmış sözlerini, kalıp sözlerini ve atasözlerini içine alarak inceleyen ve aynı zamanda söz varlığını da inceleyen bilim dalı sözcükbilim yani leksikolojidir (Günay, 2007, s.35; Erdem, 2009, s.11; Akalın, 2010, s.167; Toklu, 2018, s.150). Halliday ve Yallop, *Lexicology A Short Introduction* adlı eserinde leksikolojiyi içerik sözcükleri veya sözcüksel maddelerin çalışması olarak tanımlarlar. Onlara göre bu iki şekil birbiriyle bir bütündür. Leksikolojinin dilbilimde farklı bir alt disiplin olduğunu ifade ederler (Halliday ve Yallop, 2007, s.4-5). G. N. Babiç de *Lexicology: A Current Guide Leksikologiya Angliyskogo Yazıka* isimli çalışmasında leksikoloji için şöyle bir tanım yapmaktadır: Leksikoloji sözcüklerle ilgili bir dilbilim alanıdır. Bir dilin bütün sözcükleri kelime hazinesinden ve sözlüklerinden oluşur. Sözcüksel bir çalışma çok geniş bir alana sahiptir. Bu alan

sözlüklerin derlenmesi, kısaltma, mecaz kullanım, sözcükler arasında anlam ilişkileri gibi çeşitli alanlarla ilgilidir. Bu yüzden leksikoloji sözcük öğelerinin karakteristik özellikleri ve söz varlığı ile ilgilenir (Babiç, 2016, s.9-10, 13). Yukarıdaki ifadelerden sözcükbilimdeki verilerin söz varlığına ışık tuttuğu, sözcükbilim ile söz varlığı arasında parça-bütün ilişkisi bulunduğu sonucuna varılabilir.

Söz varlığı çalışmaları genel olarak yazı dili ve konuşma dili üzerine yapılan çalışmalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Konuşma dili üzerine yapılan çalışmalarda malzeme toplamak gerekmektedir. Bu alana ait çalışmalar ülkemizde sınırlıdır. Çalışmaların büyük bir kısmı yazılı dilden elde edilen verilere dayanmaktadır. Konuşma ya da yazı dilinden alınan her sözcüğün titiz bir şekilde tespit edilip incelenmesi, malzemenin bilgisayar ortamına aktarılırken özen gösterilmesi gerekmektedir. Bunun haricinde söz varlığı ile ilgili yapılan çalışmalar arasında konular, yazarlar, eserler, dönemler, kişiler veya bölgelere göre oluşturulan unsurlar da sınıflandırılabilir (Baş, 2011, s.27-61). Sözcüklerin taşıdığı zengin anlamlar, bilimsel bir yaklaşımla yeterli metin taraması yapıldıktan sonra bir araya getirilmelidir. Aksi takdirde her kayıp sözcük milletin hafıza kaybı anlamına gelecektir (Karadüz, 2009, s.643). Günümüzde söz varlığı çalışmaları iki koldan yürütülmektedir. Birincisi, söz varlığının kelime, atasözü, deyim vb. unsurları üzerine yapılan özel amaçlı çalışmalardır. İkincisi ise derlem adı verilen sözlü ya da yazılı dilden toplanan parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bütüncül araştırmalardır. Dünyanın birçok ülkesinde ve ülkemizde de derlem çalışmaları yapılmaktadır (Baş ve Karadağ, 2012, s.100). Batıda söz varlığına ilişkin çalışmalar 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlar. Bahsedilen zamandan günümüze kadar söz varlığı çalışmalarında niceliksel anlamda artış olmuştur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu yazılı kelime sıklığı üzerinedir. Konuşma dili üzerine yapılan çalışmalar yazı diline göre oldukça sınırlıdır. (Esgin, 2016, s.65). Söz varlığı çalışmaları atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıplaşmış sözler üzerine yapılabildiği gibi bir dönemin, yazarın, şairin/ şairlerin dilindeki tüm sözcüklerin incelendiği ve değerlendirmelerin yapıldığı çalışmalar olarak dikkat çekmektedir.

1.1.1. Tematik Söz Varlığı Kavramı

Çalışmada ele alacağımız konu klasik öncesi Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinden olan *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda yer alan isimleri ele almaktır. İlk olarak tematik ve tema sözcükleri üzerinde durulacak, tematik söz varlığı kavramlarının ifade ettiği alan açıklanacak, sonrasında ise tarihî, çağdaş lehçelerdeki

ve yurt dışında, yurt içinde hazırlanmış olan tematik çalışmalardan örnekler verilecektir.

Öncelikle tematik ve tema sözcüklerinin anlamlarını incelemek gerekmektedir. GTS’de *tema* sözcüğü ile ilgili ilk tanım “Asıl konu, temel motif; ana konu.” şeklinde; Kubbealtı Lugatı’nda *tema* sözcüğü için “Edebî bir eserde, bir sanat eserinde işlenen esas konu.” şeklinde bir tanımlama mevcuttur. Fr. *thématique* karşılığında kullanılan *tematik* sözcüğünün GTS’deki tanımı “Bir tema etrafında oluşan.”; Kubbealtı Lugatı’ndaki tanımı ise “Bir tema etrafında oluşan, bir konuya ayrılmış veya bir konu ile ilgili.” şeklindedir. Buradaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere her iki sözcük için de ifade edilen açıklamalar belirli bir konu ya da tema etrafında şekillenmiş olmalarıdır.

Tematik sözlükler, belli bir konu veya temayla ilgili kelimelerin madde başı ve alt madde başı hâlinde düzenlenip tanımlanmasıyla oluşturulan sözlüklerdir. Tematik sözlük konusu Türkçe sözlük çalışmaları açısından yeterince üzerinde durulmayan bir konudur. Alfabe sırasına göre hazırlanan sözlüklerde görülen yöntem birliği tema ya da konu üzerinde duran sözlüklerde görülmemektedir. Yapılan çalışmalarda temel konular veya konu başlıklarında görülen farklılıklar nedeniyle yöntem sorunu olduğu da görülmektedir (Mutlu, 2009, s.815). Tematik sözlüklerdeki temaların nasıl belirlenmesi gerektiği ile ilgili önerilerini sıralayan Özşahin, kavram başlıkları belirlenirken eş zamanlık ve art zamanlıktan, eserin yazılış amacından, kültürel öğelerden ve dilbilgisel öğelerden kavram dizininin belirlenmesi (anlamsal açıdan, şekilsel açıdan ve söz dizimi açısından) noktasında yararlanılabileceğini dile getirmektedir (Özşahin, 2017, s.575-584).

Doğan Aksan, “tematik sözlük” terimini “kavram alanı sözlükleri” olarak kullanmakta ve şu şekilde ifade etmektedir: Kavram ya da kavram alanı sözlükleri dilin iç yapısının, inceliklerinin, anlatım yollarının belirlenmesi, dil akrabalıklarının, dil-düşünce ilişkisinin, adbilim sorunlarının araştırılması ve aydınlatılması noktasında yardımcı olur (Aksan, 1989, s.254; 2015, s.77). Yani bu tarz sözlükler temel alınan bir dildeki ya da çeşitli dillerdeki söz varlıklarının kavram alanlarına göre sıralanmasıyla oluşturulmaktadır.

Tematik sözlüklerle ilgili çeşitli adlandırmalar mevcuttur. Batıdaki çalışmalarda genellikle *thematic dictionary* ile ifade edilen kavram ülkemizdeki çalışmalarda “adbilimsel sözlükler, düzensel sözlükler, kavram sözlükleri, kavram alanı sözlükleri, konusal sözlükler, konu sözlükleri, sistematik sözlükler” gibi farklı

farklı terimlerle ifade edilmektedir. Temelde bu sözlüklerin ortak özelliği kavram, tema, düşünce, anlam gibi konulardan yola çıkarak bunlarla ilişkili veya anlam yakınlığı olan kelimelerin sınıflandırılmasıyla oluşmasıdır (Kocapinar, 2014, s.747-751). İsimlendirme noktasındaki bu karmaşıklığın konuya ilgi duyanların da zihnini bulandırdığı fark edilmiştir.

Tematik söz varlığı kavramı, yazarın, şairin, dönemin, toplumun ya da milletin söz hazinesinde yer alan öğeleri ele alarak belirlenen tema başlıkları içerisinde gösterilmesiyle oluşturulmaktadır. Bir söz varlığı çalışmasının amacı, yazarların ya da şairlerin fikir dünyasını görebilmek ya da bir dönemin, milletin sosyokültürel yapısını, değer yargılarını, yaşam biçimlerini öğrenebilmek, yazarların üslup özelliklerini tespit edebilmektir. Bu çalışma sözlükçülük anlayışı dışında ele alınmış, sözcüklerin ifade ettikleri anlamlar metin bağlamında incelenmiştir. Bu tezin benzer çalışmalardan farkı, Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'deki söz varlığını eldeki dil malzemesine göre sınıflandırıp verileri yorumlamak, örnekleriyle sunmak, fikir dünyalarına ilişkin karşılaştırmalar yapmaktır. Bu doğrultuda çalışmada tematik söz varlığı kavramı kullanılmıştır.

Tematik anlamda ilk sözlük örneği Helenistik dönemde MÖ III. yüzyılda Atina ve Pergamon'da yaşamış olan Antigonos'un *Peri Lekseos* "Sözlükler Üzerine" adlı çalışması gösterilebilir. Bu çalışmada rüzgar, balık, kuş, ay ve bazı oyun adları gibi sözler toplanmıştır (Özşahin, 2017, s.577). Bir diğer çalışma ise Gaius Secundus Plinius'un *Naturalis Historia* "Doğa Tarihi" adlı eseridir. Eser 37 kitap, yaklaşık olarak 20.000 madde ve 2.500 başlıktan oluşmaktadır. Bu eserde konular sistematik olarak düzenlenmiştir. Ele alınan konular şunlardır: Kozmografi, Avrupa, Asya ve Afrika'daki ülkelerin coğrafyası, meteoroloji, astronomi, insan fizyolojisi ve anatomisi, botanik, tıp, farmakoloji, eczacılık, mineroloji, madenler, kaya oluşumları, zooloji ve moral gibi bilim dallarıdır. Ayrıca eserde batıl inançlar, mitolojik hayvan ve insan türleri ile büyü konuları da yer almaktadır. Yine MS II. yüzyılda yaşamış olan Pollux'un *Onomasticon* adlı eseri de tematik bir sistemle oluşturulmuştur. Eser konularına göre düzenlenmiştir. Her konunun içerisinde o konu ile ilgili kelimeler bulunmaktadır. Eserde Tanrı kavramı, din, inanç, ibadetle ilgili sözler, Tanrı ve insanların kökeni, soy kütüğü, akrabalık, sevgi ve dostluk ile ilgili kavramlar, bilim, bilgi, erdem, edebiyat, felsefe, retorik, av, avlanma, korku kavramı ve çeşitleri, beslenme, yemek, içki, şölen, el sanatları, zanaat, adalet, özel ve kamusal hukuk, yargı, dava, yönetim, şehir ve şehircilik, donanım, giyim-kuşam, süsleme, depolama, ev eşyaları gibi konular bulunmaktadır (Yıldız, 1998, s.189-210).

Sözcük listelerinin oluşturulması ve söz varlığının konuya göre düzenlenmesi meselesi Eski İngiliz dönemindeki keşişler tarafından derlenen Latince-İngilizce metin sözlüklerine dayanmaktadır. Bu konudaki en meşhur eser ise Ælfric'in Latince yazılmış olan *Grammar* eserinin ek kısmındaki Glossary bölümüdür. Bu bölüm, Latince sözcükleri İngilizce yorumla gruplandırmaktadır (Gürlek ve Patat, 2016, s.218-219).

Aşağıda tarihî, çağdaş lehçelerdeki ve yurt dışı ve yurt içinde hazırlanmış olan tematik çalışmalardan örnekler verilecektir. Buradaki çalışmalardan dikkat edilen husus, konu başlıklarındaki sözcüklerin sadece madde hâlinde alt alta gösterilmesi ve sözcüklerle ilgili bazı çalışmalarda madde açıklamalarının bulunmamasıdır. Tema başlıklarının anlatılmasındaki amaç ise çalışmalardaki benzer temaların olmasıyla birlikte farklı başlıkların da görülmesidir. Çalışmaların eldeki dil malzemesine göre bu başlıkları belirlediği tespit edilmiştir. Bu sebeple başlıklarda farklılıkların olması pek tabiidir. Ayrıca bazı çalışmalarda sözcük türlerinin de temalar içerisinde incelendiği, özel isimlerin tema başlığı gibi gösterildiği fark edilmiştir. Bu bölümde tematik çalışmaların hangi başlıklardan oluştuğu dile getirilecek, ikinci bölümde ise *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'ndaki isimlerin tasnifi yapılacaktır.

1.1.1.1. Tarihî Lehçelerdeki Tematik Çalışmalar

Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü, Uygurca-Çince olarak yazılmış; karşılaştırmalı ve tasnifli bir sözlüktür. Bu sözlük, aletler, bitkiler, ev bark, genel konular, gıda, beslenme, giysiler, gök, insanlar, insan faaliyetleri ve genellemeler, iş ve faaliyetler, kuşlar ve hayvanlar, mücevherler, renkler, sayılar, vücut, yazılar, yer, yerli ürünler, yön ve taraflar ve zaman olmak üzere yirmi bir temel bölümden oluşmaktadır (Yunusoğlu, 2012). Çalışmada dil bilgisi açısından da özellikler incelenmiş ve açıklamalar yapılmıştır.

Türk dilinde tematik olarak hazırlanan sözlük çalışmalarından biri de Harezmi sahasında yazılmış olan Zemahşeri'nin *Mukaddimetü'l-Edeb* isimli eserinin Yozgat nüshasıdır. Eserin ilk bölümü isim konusuna ayrılmış ve bu bölümlerde geçen isimler konularına göre kendi içerisinde sıralanmıştır. Bu konular şunlardır: Akrabalık terimleri, zaman kavramları, tarım aletleri, insan, vücut organları, evin bölümleri, mutfak malzemeleri, yeryüzü, bitkiler, çiçekler, meyve ve sebzeler, dinî terimler, zanaatlar, meslekler, yemekler, giyim kuşam, sayılar, evcil ve yabanî hayvanlar ve renk isimleridir (Cihan, 2021, s.11) Ayrıca isimler bölümünün son beş varlığında zamirler, zarflar, ünlemler ve bazı gramer unsurları da incelenmiştir.

Harezm sahasında Ebu'l- Fazl Cemalüddin Ahmed b. Muhammed b. Müslim bin'el-Mühenna tarafından hazırlanan *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân* (İbnü Mühenna Lügati) isimli çalışma da tematik çalışmalar arasında gösterilebilir (2016). Sözlük Farsça, Türkçe ve Moğolca olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Türkçe bölümündeki ikinci kısım olan isimler, Allah ve dünyada bulunan canlı ve cansız yaratıkların isimleri, akraba isimleri, bitki isimleri, böcek isimleri, canavar isimleri, ev eşyaları isimleri, gök cisimleri isimleri, giyim, örtü ve renk isimleri, hastalık ve ilaç isimleri, hayvan isimleri, insanın vücudu, sıfatları, kesitleri, kuş isimleri, meslek isimleri, savaş aletleri, sayı ve ağırlık isimleri, ses isimleri, sıra dışı isimler, toplum sınıflarının isimleri, yeryüzü su kaynakları ve sularda yaşayan yaratıkların isimleri, yeryüzü şekillerinin isimleri, yiyecek ve içecek isimleri ve zaman isimleri olmak üzere 24 bap olarak sıralanmıştır (Al-Jasimi, 2016). Türkçe bölümün ilk kısmında ses, şekil ve köken bilgileri, fiil çekimi üzerinde durulmuş, zarflar ve edatlar da işlenmiştir.

Kıpçak Türkçesinin önemli eserlerinden biri olan *Codex Cumanicus*'un İtalyan bölümünün ilk 55 varaklık kısmı Latince, Farsça ve Kıpçak Türkçesi olarak üç sütun üzerine sıralanmıştır. İtalyan bölümünde 3201 Kıpçak Türkçesine ait kelime bulunmaktadır. Bu bölüm fiiller ve isimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Fiiller bölümünden sonra çeşitli konularda kelime gruplarının bulunduğu bölüm gelmektedir. Bu bölüm çeşitli kelime kümelerine ayrılmıştır. Bu kelime kümeleri, ağaç terimleri ve meyve adları, akrabalık adları, alet ve maden adları, at ve koşumuyla ilgili terimler, ayakkabıcılık terimleri, bedendeki dört özellik, berberlik terimleri, beş duyuyu ifade eden fiiller, çeşitli meslekler ve bunların alet adları, değerli taşların adları, doğayla ilgili yer isimleri, dinî terimler, dört unsur, ev eşyaları, giyim eşyaları, giysilere ait terimler, hava olayları, hayvan adları, insan ve beden organlarının adları, insanla ilgili sıfatlar, insanların olumlu sıfatları, insanların olumsuz sıfatları, inşaatla ilgili terimler, kadın ve erkek ünvanları, kuş adları, kürk hayvanları ve kürkle ilgili terimler, marangozluk aletleri, meslek sahipleri ve meslek terimleri, mutfakla ilgili terimler ve eşyaları, savaşla ilgili terimler ve aletler, sebze adları, sıfatlar, sofr aletleri ve terimleri, tahıl ve süt ürünlerinin adları, terzilikle ilgili terimler, ticaret ve alıp satılan şeylerin adları ve renkleri, yiyecekler, baharatlar ve zaman kelimelerinden meydana gelmektedir (Argunşah ve Güner, 2015).

Memlûk-Kıpçak sahasından *Ed-dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eser yirmi dört bölümden oluşmuştur. Bu bölümdeki isimler, ağaçlar, aletler, binek hayvanları, evcil hayvanlar, giyim eşyaları, güzel kokulu bitkiler, hububatlar,

insanların nitelikleri ve renkleri, koşum aletleri, konuşma cümleleri, kuşlar, meslek adları, meyveler, renkler, savaş aletleri, sular, sürüngenler ve böcekler, Türkçe sayılar, Türk erkek adları, Türk kadın adları, vücut organları, yabanî hayvanlar, yiyecekler ve yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla yer ve yerde bulunanlar olmak üzere tematik bir biçimde tasnif edilmiştir (Toparlı, 2003).

Memlûk-Kıpçak sahasında Cemalü'd-din et-Türki tarafından yazılmış olan bir diğerk Arapça-Türkçe sözlük *Bulğatü'l-Müştak fi Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak*'tır. Sözlük, isim ve fiil olarak iki bölümden oluşur. Sözlükteki isimler kısmı dört bölüm ve on yedi fasıldan oluşmakta olup konulara göre düzenlenmiştir. Bu konular şunlardır: Yer, altın, gümüş, kum, cam, misk, inci, namaz, abdest, hayat-ölüm, cehennem, suç, dinî konular, ordu, bakliyat, hayvanlar, yiyecekler, içecekler, akrabalıkla ilgili kelimeler, ölçü ve ağırlık, hastalıklar, yabanî hayvanlar, sürüngenler, kuşlar ve sayılardır (Al-Turk, 2012).

Yine Memlûk-Kıpçak Türkçesi döneminde yazılmış olan *El-Kavâninü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye* adlı Arapça gramer kitabı da fiiller ve isimler şeklinde hazırlanmış iki bölümden oluşmaktadır. İsimler bölümünde değersiz adlar, ekinler, hububat, sebzeler, haşerat, sürüngenler ve benzerleri, evcil hayvanlar, vahşi hayvanlar, kuşlar, ism-i fail, küçültme, nispet, çoğul ve ikilik, somut isimler, döşeme, pişirme ve yemek için gerekli eşya vb. isimleri, insan ve at giysisi, savaş aletleri, yüce adlar, insan yaratılışı ile ilgili sıfatlar, iyi ve kötü özellikler, organlar vb. dış ve iç parçalar, yiyecek ve içecekler, meyveler, renkler, sıfatlar ve sayılar şeklinde temalar bulunmaktadır (Toparlı, Çögenli, Yanık, 1999).

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî isimli sözlükte de isimler bölümü belirli kavram alanlarından oluşmaktadır. Bunlar, yükseklik ve ilgili isimler, yer ve orada bulunanlar, su vb. şeyler, ağaç, meyve, bitki vb. şeyler, ziraat ve hububat, kuş, haşere ve vahşi hayvanlar, at cinsleri, renkleri vb. şeyler, silah, at ve savaş aletleri, deve ve sığır, koyun ve keçi, yemek, yiyecek, içecek ve sütler, ev eşyası, sergi, kadınlara mahsus giysi vb., giysi ve kumaş çeşitleri, insan dış ve iç organları, sayılar ve hesap, makam ve sanatçılar, insanların nitelikleri, genel isimler ve karşıtları, vakit ve zaman, melik ve melike hakkındaki isimler, renkler, madenler, akraba, yakın, tanıdık-mülk, memluk, hür ve cariye isimleri, illet-hastalık ve şeytan isimleri olmak üzere 26 kavram alanı içinde gösterilmiştir. Bu çalışma da tematik düzende hazırlanmıştır (Toparlı, Çögenli, Yanık, 2000).

Oğuz sahasında tematik olarak hazırlanmış bir eser de *Bahşayış Lugati*'dir. Eser bitkiler, eşyalar, kumaşlar ve silahlar, dönemin elbise çeşitleri, hastalıklar, ilaçlar ve bunlarla ilgili araç, gereçler ve yöntemleri, hayvanlar, böcekler ve kuşlar, insanların meslekleri, sosyal sınıfları, insanın yaradılışı ve organları, insanların yaşadıkları bina, köy, şehir ve bunlarla ilgili kelimeler, gökyüzü ile ilgili soyut ve somut kavramlar, mefruşat ve bunların ayrıntıları, yeme içme ve misafirlikle ilgili kelime ve terimler, yeryüzü ile ilgili kelime, deyim ve terimler, diğer bölümlerin dışında kalan çeşitli konulardaki kelimeler olmak üzere 12 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm belli konulara ait olup Türkçe söz varlığı Arapça ve Farsça metinlerin altında sıralanmıştır. Bu bölümlerin altında birçok alt bölüm de bulunmaktadır (Turan, 2001).

Çağatay sahasında tematik olarak hazırlanmış olan çalışmalardan biri de Ali Şir Nevayî'nin *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eseridir. Eserinde ses ve şekil özellikleri bakımından Türkçe ve Farsçayı karşılaştıran Ali Şir Nevayî, bu iki dilin söz varlığını mukayese etmiş ve tematik bir tasnif uygulamıştır. Nevayî, sözlük bilgisine dayalı deliller bölümünde isimler ve fiiller başlığı altında çeşitli konu tasnifleri yapmıştır. İsimler bölümünde akrabalık adları, ev ve ilgili bölümler, kuşlar, dağlık ve düzlük yer adları, hayvan seslenmeleri, yaşlarına ve türlerine göre atlar, av hayvanları, binit takımı, giysiler, yemeklik koyun uzuvları, yemek ve yiyecekler, içkiler, sevgi-sevgili güzel-güzellik etrafındaki kelimeler ele alınmıştır. Fiiller bölümünde ise 100 fiile, vurmak, içki içmek, süslenmek, ağlamak fiillerine yer verilmiştir (Barutçu Özönder, 2011).

Çağatay döneminde yazılan tematik bir çalışma da Muhammed Yakup Çingî'nin *Kelür-name* isimli eseridir. Bu eserin üç nüshası bulunmaktadır. İlki Özbekistan'da, ikincisi İngiltere'de, üçüncüsü ise de Hindistan'dadır. Özbekistan'daki nüsha ile İngiltere'deki nüsha tematik olarak hazırlanmıştır. Hindistan'daki nüsha ise alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Bu nüshalarda kelimeler fiiller ve isimler olarak ikiye ayrılmıştır. İsimler bölümü konularına göre şöyle tasnif edilmiştir: Gökyüzü ve onunla ilgili kelimeler, yer ve onunla ilgili kelimeler, at ile binek hayvanları ve onlarla ilgili kelimeler, şahin ve doğan isimleri, insan uzuvları, anne, baba, akraba ve insanla ilgili kelimeler, kurşun, silah ve benzeri diğer isimler, sayılar, isimler, işaret isimleri, zamirler ve günlük hayatla ilgili diğer isimlerdir (Kara, 2011).

Çağatay dönemine ait sözlüklerden biri de Fazlullah Han tarafından 1658-1707 yılları arasında Hindistan'da yazılan *Fazlullah Han Lugati*'dir. Sözlük 3 bölümdür. 1. bölüm fiiller, 2. bölüm isimlerden meydana gelmektedir. 3. bölüm ise Türk boyları,

askerî terimler, meyveler, madenler, hayvanlar, organlar ve sayılar şeklinde düzenlenmiş olup tematik bir sistemle oluşturulmuştur. (Öztürk, 2023).

1.1.1.2. Çağdaş Lehçelerdeki Tematik Çalışmalar

Çağdaş lehçelerdeki tematik düzende yapılmış çalışmalar bir hayli fazladır. Bunlardan biri Rusça-Özbekçe olarak hazırlanan tematik sözlüktür. A. N. Tihonov, N. T. Hatamov, G. A. Yemelyanova, M. Yo. Tihonova tarafından hazırlanan *Russko-Uzbekskiy Tematičeskiy Slovar* isimli çalışma sözlüklerin Rusça ve Özbek Türkçesi ile karşılıklarının verildiği tematik bir sözlüktür. Sözlük 3 ana başlık altında oluşturulmuştur. Tema başlıkları şu şekildedir: İlk grup *Doğa* temasıdır. Bu başlık altında yeryüzü, gökyüzü, doğal afetler, mineraller, bitkiler, hayvanlar, kuşlar ve diğer canlı yaratıklar yer almaktadır. 2. ana başlık *İnsanın Hayatı ve Aktiviteleridir*. Bu tema başlığının altında insan, konut, insanın manevî dünyası, ilişkiler ve eylemler, toplumsal yaşam başlıkları bulunmaktadır. 3. ana başlık ise *Uzay, Zaman, Miktar ve Sayıdır* (Tihonov vd., 1975). Çalışmada her tema başlığının altında alt başlıklar da yer almaktadır.

Karaçay-Balkar Sözlüğünü hazırlayan Ewa Siemienieć-Gołaś'ın çalışmasının üçüncü bölümü tematik olarak gruplandırılmıştır. Sözlüğün isimler bölümü akrabalık terimleri, insanla ilgili diğer terimler, vücudun bölümleri ve vücut sıvıları, hayvanlar (memeli hayvanlar, kuşlar, balıklar, sürüngenler, amfibiler), böcekler, hayvanlarla ilgili bazı terimler, bitkiler ve bitkilerle ilgili terimler, mineraller, doğa, hava, insan faaliyetlerinde kullanılan bazı araçlar, insan faaliyetlerinin isimleri ve sonuçları, mevsimler, zaman birimleri ve günün saatleri, astronomi terimleri, ölçü birimleri, uzayla ilgili terimler, ev ve yaşam alanlarına ilişkin terimler, yiyecekler, giysiler, hastalıklar, gelenekler, dinî terminoloji ve soyut isimler olmak üzere 23 tematik başlığa ayrılmaktadır. Her tema başlığının altında ilgili sözcükler çağdaş lehçelerdeki karşılıklarıyla birlikte gösterilmiştir. Ayrıca bu bölümde sıfatlar, sayılar, zamirler, zarflar, bağlaçlar, edatlar, fiiller de ele alınmıştır (Siemienieć-Gołaś, 2000).

Türkçe ile ilgili yapılmış sözlük çalışmalarından biri de 1980 yılında Sofya'da Hayriye Memova Süleymanova tarafından hazırlanan *Bulgarca-Türkçe Tematik Sözlük* isimli çalışmadır. Bu sözlükte madde başları alfabetik olarak değil, konulara göre hazırlanmıştır (Mutlu, 2009, s.818).

Prof. Dr. Mustafa Öner, M. Yasin Kaya ve Murat Özşahin tarafından Tatar Türkçesi üzerine yapılmış *Lehçe-i Tatarî'nin Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme* adlı bildiri de tematik düzende hazırlanmıştır. Bu çalışmada Lehçe-i Tatarî'deki isimler ve

fiiller ayrı ayrı ele alınmıştır. İsimler bölümü, evren, zaman, dünya, gökyüzü, hava olayları, madenler, mineraller, bitkiler, hayvanlar, insan vücudu, doğum, hayat, hayatın çağları, ölüm, hastalıklar, hekim, eczacı, cerrah, besinler, giyimler, süs, takı, ev, mobilya, kapacak, şehir, evlilik, aile, akraba, ticaret, iş, para, maliye işleri, meslekler, tarım, bahçecilik, inşaat, dil bilgisi, yazma sanatı, edebiyat, bilimler, güzel sanatlar, toplum ilişkileri, oyunlar, sporlar, yolculuk, toplum, hükümet, yasama, hukuk, ordu, savaş, dinler, inançlar, soyut terimler, vücudun duyuları, beş duyu, düşünce, irade, hareket, duygu, değerler, eksiklikler, erdemler, kusurlar olmak üzere 32 maddede konularına göre düzenlenmiştir (2010, s.9-19).

Türkiye dışında tematik söz varlığı çalışmaları arasında K. M. Musayev'in *Leksika Tyurkskih Yazıkov v sravnitel'nom osvetsenii (zapadnoki pçakskaya grupp)* eserini zikretmek gerekir. Çalışma isimler ve fiiller olmak üzere çeşitli konulara ayrılmıştır. Bu çalışmada Türkçe sözler, hayvanlar ve hayvan organ adları, bitkiler ve bitki bölümlerinin adları, akrabalık adları, gün adları, niteleme adları ve fiiller başlıkları altında değerlendirilmiştir (Şirin, 2016, s.27). E. R. Tenişev'in başredaktörlüğünde yayımlanan *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov-Leksika* adlı çalışmada Türkçe sözler kavramlara ayrılarak ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tematik sınıflandırmalar, meteoroloji, tabiat, hayvanlar, insanlar, kültür, manevî kültür unsurları, ritüel-mitoloji parçaları, antropoloji başlıklarından meydana gelmektedir. Kendi içerisinde alt başlıklara da ayrılan bu çalışmada yaklaşık olarak 1000 sözcük incelenmiştir (Şimşek, 2015, s.221-229).

Tatar Türkçesi söz varlığı ile ilgili çalışmalar yapan Mustafa Öner, Rusça-Tatarca sözlüklerini tanıttığı makalesinde özel sözlüklerden bahsetmiştir. Bu özel sözlüklerden birisi de F. S. Safiullina ve K. R. Galiullin tarafından hazırlanmış olan *Tematičeskiy Russko-Tatarskiy Slovar* isimli tematik sözlüktür. Sözlükte 283 tematik grup altında 8000 madde bulunmaktadır. Sözcüklerin Rusça ve Tatarca karşılıkları verilmiş olup değerli bir sözlük niteliği taşımaktadır (Öner, 2019, s.172). Bu sözlüğün tema başlıkları şu şekildedir: Yaşayan bir varlık olarak insan; hisseden, arzulayan, düşünen ve konuşan bir varlık olarak insan; sosyal bir varlık olarak insan; ülke, devlet; insan ve dünya; genel kategoriler (Safiullina ve Galiullin, 1989). Bu tema başlıklarının altında alt başlıklar da bulunmakla birlikte sözlük Rusça-Tatarca sözlükler arasında tematik olarak hazırlanmış olması bakımından önem taşımaktadır.

1.1.1.3. Yurt Dışında Yapılan Tematik Çalışmalar

Tematik çalışmalar yanında tematik olarak hazırlanmış ansiklopediler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de *Théma Larousse Tematik Ansiklopedi* isimli eserdir. Théma Larousse var olan bütün bilgileri mantık ilişkisine göre sınıflandırarak bir araya toplar. Altı ciltten oluşan bu ansiklopedide konular kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Ciltlerin her biri belirli sayıdaki konuları içermektedir. Birinci ciltte İnsan ve Tarih genel alanlarının içinde tarih, siyasal sistemler, düşünce tarihi ve dinler ele alınmakta; ikinci ciltte Bugünün Dünyası genel alanının içinde ülkeler coğrafyası, demografi, iktisadî coğrafya, iktisat, jeostrateji, toplum ve diller konuları işlenmekte; üçüncü ciltte Bilim ve Teknoloji genel alanlarının içinde evren ve dünya, matematik, fizik, kimya, teknoloji gibi temel bilimler görülmekte; dördüncü ciltte Yaşam Bilimleri alanlarının içinde biyoloji, tıp, tarım, gıda sanayii başlıkları incelenmekte; beşinci ciltte Sanat ve Kültür: Dünya alanlarının içinde edebiyat, güzel sanatlar, müzik, dans, sinema, medya sanat konuları ve son olarak altıncı ciltte ise Sanat ve Kültür: Türk-İslam alanlarının içinde edebiyat, arkeoloji, sanat tarihi, müzik ve dans, sinema ve medya ile ilgili konular ayrıntılarıyla ve birbirleriyle tutarlı bir biçimde okuyucuya sunulmaktadır. Ansiklopedide bulunan pek çok fotoğraf, harita ve çizimlerle konular desteklenmekte; okurun istifadesine sunulmaktadır. Ayrıca altıncı cildin sonunda bulunan indeks bölümü, okurun arayacağı herhangi bir konuya kolaylıkla erişmesini sağlamaktadır (Théma Larousse, 1993-1994).

Yurt dışında tematik olarak hazırlanmış çalışmalardan biri de Tom McArthur'un *Longman Lexicon of Contemporary English* isimli eseridir. Bu çalışmadaki tematik sınıflandırmalar şöyledir: Yaşam ve canlılar; vücut: vücudun işlevleri ve sağlığı; insan ve aile; binalar, evler, kıyafetler, eşyalar ve kişisel bakım; yiyecek, içecek ve tarım; duygular, hisler, düşünceler ve heyecanlar; düşünce ve iletişim, dil ve gramer; madde, malzeme, cisim ve donanım; el sanatları, bilim ve teknoloji, sanayi ve eğitim; sayılar, ölçüm, para ve ticaret; eğlence, spor ve oyunlar; uzay ve mekan; hareket, yer, seyahat ve ulaşım; genel ve soyut kavramlar gibi temel madde başları ve alt madde başları ile oluşturulan bu çalışma modern İngilizce için kapsamlı ve konusal bir eserdir (McArthur, 1997).

Bir dili kavramlarına göre ele alan sözlüklerden biri de Alman dilcisi Franz Dornseiff tarafından hazırlanan *Kavram Gruplarına Göre Alman Söz Varlığı (Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen)* isimli eserdir. Çalışmada Alman söz varlığı, doğa ve çevre, yaşam, alan, yer, şekil, boyut, miktar, sayı, varlık, ilişki, olay, zaman, görünürlük, ışık, renk, ses, sıcaklık, ağırlık, maddenin halleri, yer ve yer değişikliği,

istemek ve harekete geçmek, duygu, etkiler, karakter özellikleri, düşünce, karakter, iletişim, dil, bilim, sanat ve kültür, birlikte yaşama, yiyecek ve içecek, spor ve eğlence, şirket, topluluk, ekipman, teknoloji, ekonomi, finans, hukuk, etik, din ve doğaüstü olmak üzere 22 üst kavrama ayrılarak incelenmiştir. Tümü dokuz yüz yetmiş özel bölüm tutan bu çalışma genel kavram çalışmasıdır (Dornseiff, 2003).

Belirli temalara göre hazırlanmış çalışmalardan biri de Colin Turner tarafından yapılmıştır. *A Thematic Dictionary of Modern Persian* ismini taşıyan bu çalışma modern Farsçanın tematik bir sözlüğüdür. Eserde 73 tematik bölüm bulunmaktadır ve yaklaşık olarak 25.000 sözcük listelenmektedir (Turner, 2004).

2005 yılında Moskova’da T. I. Shatalova tarafından hazırlanmış olan *English-Russian Thesaurus* isimli sözlük de belirli konular etrafında oluşturulmuştur. Bu konular şunlardır: Genel ilişkiler, zihinsel süreçler, iletişim, çalışma, insanî ilişkiler, duygular ve hisler, irade, varlık, hareket olmak üzere yaklaşık 2.500 sözcüğün incelendiği çalışmada sözcüklerin İngilizce ve Rusça anlamları karşılığında gösterilmiştir (Shatalova, 2005). Sözlükte tema başlıklarının altında çeşitli alt başlıklar da bulunmaktadır.

Tematik düzende hazırlanan çalışmalardan biri de Marc McCutcheon’a aittir. *Descriptionary A Thematic Dictionary* ismini taşıyan bu eserde de çeşitli tematik sınıflandırmalar mevcuttur. Hayvanlar ve böcekler; mimarlık; sanat; giyim ve moda; elektronik; çevre; finans; yiyecek ve içecek; mobilya; insan vücudu ve aklı; dil; hukuk; sihir ve büyü; tıp; ordu; müzik; meslekler; sahne sanatları ve televizyonculuk; dinler; bilim; sporlar; aletler; ulaşım; silahlar şeklinde tema başlıkları yer almaktadır (McCutcheon, 2010). Madde başlarının altında çok sayıda alt madde başı sözcük listelenmektedir.

Liwei Jiao, Yan Yang ve Wei Liu tarafından hazırlanan *A Thematic Dictionary of Contemporary Chinese* isimli çalışma modern Çincenin tematik bir sözlüğüdür. Sözlükte 302 tematik birim ve 9862 madde başı sözcük bulunmaktadır. Her tematik birimin sonunda okuyucular için alıştırmalar yer almaktadır. Sözlük, ana dili Çince olan kişilerle iletişim kurmak için günlük ihtiyaçlardan siyasete kadar çeşitli konularda düzenlenmiş kelimeleri kapsamaktadır. Böylece eser, öğrencilerin kelime dağarcığını daha etkili bir şekilde kavramalarını ve Çin kültürü hakkında farkındalıklarını arttırmalarını sağlamaktadır (Jiao, Yang and Liu, 2019). Çalışmada 302 tematik birimin içerisinde zarflar, edatlar ve bağlaçlarla ilgili bölümler de ele alınmaktadır.

1.1.1.4. Yurt İçinde Yapılan Tematik Çalışmalar

Türkiye’de tematik ya da kavramsal düzende oluşturulmuş sözlüklerden biri Recai Cin tarafından yapılmıştır. *Kavramlar Dizini I-II* adını taşıyan eser alfabetik olarak hazırlanmıştır. Konu sözlüğü olarak da ifade edilen çalışma, bir kavramın unutulmuş sözcüğünü bularak öğretmek amacıyla düzenlenmiştir. Dizinin sözcük kadrosu geniştir, dilimizde kullanılmakta olan bütün sözcükleri ihtiva etmektedir. Anlamdan kavrama ilkesi doğrultusunda hazırlanmıştır (Cin, 1971). Çalışma, bir sözcüğün kavram alanına giren sözcükleri alt alta sıralayarak oluşturulmuştur.

Tomris Tunç tarafından hazırlanan *Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini I-II-III* adlı eser de kelimelerin kavramsal olarak hazırlandığı bir çalışmadır. Eserde madde başı kelimeler alfabe sırasına göre dizilmiştir. 12 ciltlik Derleme Sözlüğü’ndeki kelimelerin kavramsal dizini yapılmıştır. Bu çalışmada kavramlarla ilgili yakın ya da uzak anlamlı, anlamdaş ya da ters anlamlı sözcükler, gelenekler, töreler, inançlar, yasalar; araç ve gereçler; bitkiler, hayvanlar, doğa, varlıklar; giysiler; meslekler; renkler; yiyecek ve içecekler, kişi, toplum, yaşam, ölümle ilgili kavramlar; acılar, mutluluklar, sevinçler, düşünceler; kavramların Anadolu ağızlarındaki söyleniş biçimleri; değer yargıları, insan sevgisi, insan haklarına saygı gibi sözcükler ortaya konmuştur (Tunç, 1995).

Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* isimli eserinde Köktürk, İdil Bulgar, Uygur, Karahanlı dönemlerinin söz varlığını tematik olarak sınıflandırmıştır. Çalışmada bengu taşlardaki söz varlığı fiiller ve isimler olarak şu kavram alanlarına ayrılmıştır: İnsanın temel hareket ve oluşlarını gösteren fiiller, insanın duygu, düşünce ve isteklerini gösteren fiiller, varlıkların oluş ve hareketlerini gösteren fiiller, zaman kavramıyla ilgili kelimeler, yer ve yön kavramıyla ilgili kelimeler, tabiatla ilgili kelimeler, hayvanlarla ilgili kelimeler, renkler, akrabalıkla ilgili kelimeler, sayılar, zamirler, insan ömrü, karakteri ve nitelikleriyle ilgili kelimeler, ev, giyim ve yaşamayla ilgili kelimeler, savaş, askerlik ve devlet yönetimiyle ilgili kelimeler, ünvanlar, yazı ve sanatla ilgili kelimeler, manevî hayat ve ölümle ilgili kelimeler. Tematik olarak bir sınıflandırma yapan Ercilasun, alt başlıklarda bu kelimeleri listelemektedir (Ercilasun, 2010). Ayrıca sıfatlar, zarflar, bağlaçlar ve edatlar da örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

Tematik düzende hazırlanmış olan çalışmalardan en kapsamlı olanı ise Hatice Şirin’in *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* adlı çalışmasıdır. Eserde adlar 12 madde ve alt maddelerde tasnif edilmiştir. Ayrıca fiiller bölümü de 23 madde ve alt maddelerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Konularına göre adlar bölümü, zaman,

gökyüzü, hava olayları, bitkiler, hayvanlar, insan bedeni, coğrafya, gündelik yaşam ögeleri, birey, toplum, halk, devlet, siyaset, savaş, sayı adları, kavramlar, varlıkların olma ve bulunmaları, olasılık olarak 12 başlıkta incelenmiştir. Bu kavramların altında alt başlıklar da bulunmaktadır. Konularına göre fiiller ise temel kılış, oluş, durum, fiziksel gereksinim (acıkma, yeme, içme, doyma, uyuma, uyanma), insan ve bedeni (doğum, yaşayış, ölüm, hastalık, yaralanma, sakatlanma), duygu, zihin, devlet, politika, diplomasi, askerlik, savaş, kahramanlık, yerleşim, yurt tutma, etkileşim, iletişim, avcılık, evlilik, cenaze, iş, hizmet, kalkınma, ad, ünvan, kıtlık, yasa, ceza, sanat, kozmogoni, din, inanç, doğa, meteoroloji, hava, hayvanlar, yardımcı fiiller, konusal alanı belirlenemeyenler başlıklarından meydana gelmektedir. Bu başlıkların altında çeşitli alt başlıklar da bulunmaktadır. Çalışmada özel ad bilgisi ve dil bilgisi ögeleri bölümünün altında kişi adları, yer adları, kavim ve boy adları, niteleme adları, tarz-durum bildiren adlar, yer-zaman sözleri, soru-belirsizlik sözleri, zamirler, dil bilgisi görevleri (edatlar-bağlaçlar) incelenmiş, isimler çeşitli alt başlıklarda tasnif edilmiştir (Şirin, 2016).

Peter B. Golden'in editörlüğünde hazırlanmış olan *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol* isimli altı dilli sözlük olan Resûlî Sözlüğü'nün Türkçe söz varlığını ortaya koymaya çalışan Güner, çalışmasında eserin tarihî Kıpçak ve Oğuz-Türkmen Türkçelerine ait söz varlığını dizin-sözlük biçiminde sunmuştur (Güner, 2017). Sözlüğün içeriği incelendiğinde tarihî Kıpçak ve Oğuz söz varlığına ait sözcüklerin gökyüzü ve yeryüzü, görevler, insan vücudu, hayvanlar, böcekler, kuşlar, akrabalık terimleri, insan ilişkileri, zaman ve mevsimler, sayı ve miktar, coğrafi özellikler, binalar ve yapılar, ağaçlar, meyveler, tahıllar ve sebzeler, renkler, koşullar, atlar, mutfak araç ve gereçleri, silahlar ve binicilik ekipmanları, yiyecekler ve içecekler, giyim-kuşam, değerli eşyalar, meslekler, genel sözcükler şeklinde bir sınıflandırma esasında oluşturulduğu görülmektedir (Golden, 2000, s.49).

Tematik düzende yapılmış çalışmalardan biri de Gönül Erdem Nas ve Musa Salan tarafından yapılmıştır. *Bartın Ağızlarının Tematik Sözlüğü* isimli çalışma, Bartın ağzlarındaki eski ve yeni tüm basılı ve görsel kaynakların toplanıp derlenmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmada sözcükler Peter Mark Roget'in *Thesaurus of English Words and Phrases* adlı eserindeki tasnif doğrultusunda oluşturulmuş ve 8 sınıf altında toplam 1.040 tema başlığı içerisinde değerlendirme yapılmıştır (Erdem Nas ve Salan, 2019).

Yabancılar için hazırlanan Türkçe sözlüklerde tematik başlıklara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan biri de Dilek Fidan vd. tarafından hazırlanmış olan *Yabancılar İçin Türkçe Görsel Sözlük ve Etkinlik Kitabı (A1-A2)*'dir. Eser Türkçeyi yeni öğrenen A1 ve A2 düzeyindeki öğrenciler ile Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenler için oluşturulmuş bir sözlük ve aynı zamanda etkinlik kitabıdır. Sözlükte toplam 1.348 madde başı sözcük bulunmaktadır. Ayrıca 32 ana tema ve 58 alt temanın bulunduğu sözlükteki ana temalar şu şekildedir: Aile ve akrabalar, alfabe, alışveriş, beslenme, bitkiler, doğa olayları, duygular, dünya ve Türkiye, eğitim, eğlence-hobi, enstrümanlar, ev, fiiller, giyim, hayvanlar, işaretler ve semboller, meslekler, ölçü birimleri, renkler, restoran-lokanta, sağlık, sayılar, sıfatlar, soru sözcükleri, spor, şehirde, şekiller, teknoloji, ulaşım, vücut, zaman, zamirler. Sözlükte hem resimlere hem de fotoğraflara yer verilmiştir (Fidan vd., 2019).

Son yıllarda yapılmış çalışmalardan biri de Yılmaz Akdemir'e aittir. Akdemir, *Senglâh'ın Tematik Sözlüğü (İsimler)* adlı çalışması ile Senglâh sözlüğünün tematik bir incelemesini yapmıştır. Çalışmanın tematik sözlük bölümü eserde yer alan sözcüklerin anlam ilgileri esasında sınıflandırılarak genelden özele doğru sıralanmıştır. Bu bölümde 30 ana tema ve alt başlıklar yer almaktadır. Tematik sözlük bölümü, araştırma, sorma, sorgulama, okuma, bilgi ve haber kavramları, asker, askerlik, ordu ve savaşla ilgili kavramlar, bitkiler ve bitkilerle ilgili kavramlar, boy, kabile, uruk, soy ve sülale ile ilgili kavramlar, din ve dinle ilgili kavramlar, ekonomi ve değer kavramları, çadır, ev ve ev araç gereçleri, giysi ve giysilerle ilgili kavramlar, gök, sema, gökyüzü ve astronomi ile ilgili kavramlar, görevli öğeler, hava ve atmosfer olayları kavramları, hayvanlar ve hayvanlarla ilgili kavramlar, hukuk ve hukukla ilgili kavramlar, insan ve insan ilişkileriyle ilgili kavramlar, kültür ve sanat kavramları, maden, mineral ve ilgili kavramlar, meslekler ve mesleklerle ilgili kavramlar, organ adlarıyla ilgili kavramlar, özel adlar, boya ve renk kavramları, sayılar ve sayılarla ilgili kavramlar, ölçü, miktar, kıyas ve nitelik bildiren kavramlar, süs, süslenme, süs malzemeleri, taşıt, eşya ve bazı araç gereçler, tıp ve sağlık kavramları, yeryüzüyle ilgili kavramlar, aş, yemek ve yemeklerle ilgili kavramlar, yönetim ve sosyal sınıf kavramları, yön/ taraf ile ilgili kavramlar ve zaman kavramlarından oluşmaktadır (Akdemir, 2020).

Serpil Soydan tarafından hazırlanan *Tarama Sözlüğü Söz Varlığı İncelemesi* adlı eser sekiz ciltlik Tarama Sözlüğü'nün isim söz varlığı üzerine hazırlanmış olup tematik bir düzende ele alınmıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde söz

varlığı ve Tarama Sözlüğü ile ilgili teorik bilgiler verilmiştir. 2. bölüm çalışmanın inceleme bölümüdür. Burada akrabalık adları, alet terimleri, bayram adları, bebek ve çocukla ilgili terimler, bitki adları, denizcilik alanında terimler, dinî terimler, dokumacılık terimleri, eşya adları, ev, evin bölümü, ev halkı, evle ilgili kullanılan terimler, göç ve yolculuk terimleri, gök, hava, hava olayları, yağış türü, gök cisimleri, gök cisimlerinin yaydığı ışıkla ilgili terimler, hasta, hastalık, ağrı, tedavi edici krem adları, hayvanlarla ilgili terimler, hediye ve bahşış terimleri, insana ait özelliklerle ilgili söz varlığı, inşaat terimleri, kadın adlandırmaları ve kadınla ilgili diğer terimler, kutlama, tören ve toplantı ile ilgili terimler, maden terimleri, meslek adları, mevsim adları, millet, boy, ırk adları, müzik alanında terimler, oyun adları, oyuncak adları, ölümle ilgili terimler, renk adları, sanat eserleri terimleri, savaşla ilgili terimler, sayı adları, sporla ilgili terimler, terzilikle ilgili terimler, ticarî alanda kullanılan terimler, toprak terimleri, ünvan ve saygı sözleri, vücut ve organ terimleri, yer adları, yiyecek ve içecek adları, zamanla ilgili terimler ve zaman içeren ifadeler olmak üzere toplam 40 ana tema ve alt başlıklarda isimler sınıflandırılmıştır (Soydan, 2021).

Yukarıdaki çalışmaların bir kısmında tematik sözlük, bir kısmında ise kavramlar dizini, söz varlığı incelemesi gibi farklı farklı başlıklarla ele alınan çalışmalarda sınıflandırma noktasında birliktelik olmadığı fark edilmiştir. Çalışmaların içerikleri incelendiğinde ise özel isimler ile cins isimlerin bir arada işlendiği, sözcük türlerinin de konu başlıklarında incelendiği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda özel isimler ile cins isimler ayrı başlıklar hâlinde incelenmiş; sözcük türleri de işlevlerine göre ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜR VE KONU İNCELEMESİ

2.1. Özel İsimler

Adlar geçmişten beri özel ad ve tür adı olarak ikiye ayrılmaktadır. *GTS*'de özel ad kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Belirli bir kişiyi, benzerlerinden farklı özellik taşıyan bir varlığı veya topluluğu gösteren kelime; özel isim: Ahmet, Ankara, Kızılırmak, Özbek, Türkçe vb...”. Gösterdikleri nesnelerin belli bir kişi, varlık ya da düşünce oluşlarına göre özel ad; aynı türden varlıkların tümünü anlatanlara ise tür ad denilmektedir. Varlıkları ya da kavramları tek olarak karşılayan yaratılıştaki tek olan varlıklara verilen isimlere özel isim denilmektedir (Ergin, 2013, s.218; Gülensoy, 2010, s.543; Karaağaç, 2013, s.98; Korkmaz, 2009, s.199; Vardar, 2002, s.156).

Özel adlar kişi, hayvan, yer, coğrafya adları, ülke, ulus, kurum, kuruluş, düşünce ya da din adları olmak üzere çeşitli adları içermektedir. Tür adları ise doğada bulunan çeşitli varlıklara, soyut kavramlara verilen genel bir addır. Burada özel adların kaynağını genel olarak tür adları oluşturmaktadır. Sık olarak kullanılan bir tür adı, kişi, yer, ırmak ya da dağa verilince özel ada dönüştürülmüş olur (Aksan, 2015, s.85-95). Aynı konuya dikkat çeken Günay Karaağaç da özel adların bir dilin sözlüğünden ya da gramerinden seçilen yapıların tek bir varlığa ad olmasından ibaret olduğunu yani her özel adın genel ad olarak bir anlamının bulunduğunu dile getirmektedir (Karaağaç, 2011, s.45).

Yukarıdaki tanımlar özel isimlerin varlık sayısına göre nitelik kazandığına yöneliktir. Oysa özel isimler dilde anlamlı unsurlar değil, görevli öğelerdir. Onların görevleri bir varlığı diğer varlıktan ayırt etmek olup özel iken görev kazanırlar, yani niceliğin tek başına özel isim ile cins ismi ayırt etmek için kullanılamayacağı ortadadır (Kurgun, 2010, s.107-108). Özel adlar konusunda çalışan İbrahim Şahin'in *Adbilim* isimli eserinde adlar, *özel ad* ve *cins ad* olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel adı, gösterge niteliğindeki bir nesnenin, tek bir kişi, belirli bir varlık ya da düşünce olması durumuna göre tanımlayan Şahin, onim teriminin özel ad manasına geldiğini belirtmektedir. Şahin, onim teriminin Yun. ovoµa, ovoµa “ad, isim” sözcüğünden çıktığını da ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.11).

Genel anlamda özel isim “belli bir kişiyi, varlığı, eşyayı, hayvanı, bitkiyi, kurumu ya da yeri anlatan isimler” olarak tanımlanmaktadır. Burada amacımız özel isimlerle ilgili yapılan tanımların genel çerçevesini sunmaktır. Çalışmada *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’ndaki özel isimlerin taranmasıyla hazırlanan bu bölüm adbilim açısına göre, *antroponimler* (kişiadları), *astronimler* (yıldızadları), *etnonimler* (kökadları), *fitonimler* (bitkiadları), *hrematonimler* (eseradları), *hrononimler* (zamanadları), *kozmonimler* (uzayadları), *ktemtonimler* (kurumadları), *mitonimler* (mitadları), *toponimler* (yeradları) ve *zoonimler* (hayvanadları) olmak üzere 11 ana başlığa ayrılmaktadır. Her bölümün kendi içerisinde alt başlıklara ayrıldığı bu bölümün tasniflendirilmesi Şahin’in *Adbilim* eserinin temel alınmasıyla oluşturulmuştur (Şahin, 2018).

2.1.1. Antroponimler (Kişiadları)

Adbilimin bir alt türü olan antroponimler, kişilere ya da insan gruplarına ait adları, kişilere ait her türlü ismi, (ön ad, soyad, lakap, mahlas, kod adı, baba adı vb.) adlandırmaları ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.32). Burada antroponimler 5 alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar şunlardır: *Hükümdar*, *Sultan*, *Kahraman İsimleri*, *Bilgin*, *Filozof İsimleri*, *Sanatkâr İsimleri*, *Dinî Şahsiyet İsimleri* ve *Diğer İsimler*. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.1.1.1. Hükümdar, Sultan, Kahraman İsimleri

° **Abdu’l-laṭīf:** (Ar.) Sultan Uluğ Bey’in büyük oğlu, Şahruh Mirza’nın torunudur.

“Kitip irdi tönüp mīrzā bile °Abdu’l-laṭīf özdin

Bu ğamdın keh-rübā üzre tōküp yāḳūt-ı rümmānī” (LD, 14/6-21)

° **Ale’d-devle Bahādur:** (Ar.) Alaü’d-devle Bahadır, Baysungur’un oğullarından biridir. Şahruh Mirza’nın torunudur.

“°Ale’d-devle Bahādur za° fınızınḡ kuvvetin aḡlap

Anıḡ dik barmış irdi tapmayın bu derd dermānī” (LD, 14/6-20)

Anūşīrvān ~ Nūşīn-i revān ~ Nūşīn-revān ~ Nūşīrevān: (Far.) İran’ın Sâsâniyân sülalesinden adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Miladi 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Anuşirvan’ın asıl adı Husrev’dir.

“İrūr aṣl u ° adālette, irūr mülk ü ḡaşem birle

Keyūmers ü *Anūṣ ṛvān* u Cemṣīd ü Ferīdūn-fer” (MSD, 150, 10a/3)

“Bayındı tahtınınḡ kadrı, özin tāt kökke taşladı

° Adālet bāḡı sebz oldı, çü *Nūṣ ṛn-i revān* kildi” (MSD, 108, 4a/8)

“Ni kim *Nūṣ ṛn-revān* ° adlı işi içre kıldı taḡşīrin

Ḳamuḡınḡa anınḡ bir bir ṣerīf zātı zamān kildi” (MSD, 112, 4b/9)

“Cūd u iḡsān içre ḡātem ° adl ile *Nūṣ ṛrevān*

Zabt-ı mülk içre ferīdūn aşk ile Efrāsiyāb” (LD, 8/4-4)

Arslan Ḥāce ~ Arslan Ḥāce Tarḡan ~ Tarḡan ~ Tarḡan Arslan Ḥāce: (T. + Far.)

Şahruh Mirza ile Ebu Said Mirza’nın çağdaşı olan Moḡol emirlerindendir.

“Ṣecā° at içre ° Alī yaḡlıḡ *Arslan Ḥāce*

Ḳılıçı çıḡsa ḡınıdın, ḡılur ° adūnı ° adem” (MSD, 140, 8b/2-3)

“° Ādil *Arslan Ḥāce Tarḡan* dīn ü dünyā lezzeti

Ṣer° ü dīn cismī irür, ol cism içre bu ḡayā” (MSD, 192, 15b/14-15)

“Gūyiyā *Tarḡan* uruḡı pūr-me° ānīdür, bedī°

Ḥaḡ ḡılıptur anı anlar arasında intiḡāb” (MSD, 184, 15a/3)

“Büzürg-i muṡlaḡ irür *Tarḡan Arslan Ḥāce*

Ṣereftin ol ayakını felekke ḡoysa, revā” (MSD, 174, 13a/14-15)

° **Azrā:** (Ar.) Vamık u Azra mesnevisinin kadın kahramanı.

“Şūretīḡa közgüde ḡayrān özi vü al bile

Birni vāmıḡ atadı vü birni ° *Azrā* eyledi” (LD, 265/365-3)

Baysunḡur ~ Baysunḡur Ḥan: Mirza Baysunḡur Han, Şahruh Mirza’nın oḡlu ve Timur’un torunudur. Timurlu devlet adamıdır.

“Zıll-i yezdān *Baysunḡur* ol ṣehī kim uṣbu kūn

Ḥāmī-i islām u dīndür nāṣır-ı ṣer° ü kitāb” (LD, 8/4-3)

“Luṡf-ı eṣ° ārınḡnı Luṡfī *Baysunḡur Ḥan* bilür

Kim ° arūs-ı mülk körmeydür anıṅ tig šāh šāh” (LD, 175/236-7)

Behrām: (Far.) İran’da hüküm süren Sâsâniler sülalesinden bir hükümdardır.

“Kılıçıṅ darbıdın *Behrām* iligtin ḡancerin saldı

Meger şemşirıṅız kökte mu° allakı tuttu Cevzā’nı” (MSD, 166, 12a/13)

Cem-i šāni: (Far. + Ar.) İkinci Cem, Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü hükümdarıdır.

“Tümen miṅg şükr kim kıldı meded te° yîd-i sübhānî

Kim aḡrık ten şifâ taptı ferîdün-fer *Cem-i šānî*” (LD, 12/6-1)

Cemşîd: (Far.) Cemşîd ü Hurşîd mesnevisindeki erkek kahraman.

“İşikiṅdür taht-ı devlet ḡāk-i pāyıṅ efserim

Tapmadı *Cemşîd* ü efrîdün bu ḡadr u cāhnı” (LD, 255/350-6)

Dārā: (Far.) İran’ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykubad’ın ünvanı.

“Bu ḡil° atlar daḡı ol şeh irür, men bir du° āçısı

Anıṅ ḡulları özing teṅ itmes ḡālî *Dārā*’nı” (MSD, 162, 11b/10)

Efrāsiyāb: (Far.) Afrasyap, Alp Er Tunga’nın Şehname’deki adı. Efsanevî kişiliḡi olan meşhur Turan hükümdarı.

“Raḡşnı meydāṅa sürseṅ sin, birer Rüstem bigin

Özini biçin ḡuyuṅḡa salur *Efrāsiyāb*” (MSD, 186, 15a/7)

Ferhād: (Far.) Ferhat u Şirin mesnevisinin erkek kahramanı.

“Eger Şirîn üçün *Ferhād* ° aşık-ı kūh-ken bolsa

Ni taṅg Sekkākî hem, cānā, yoluṅda cān-ken boldı” (MSD, 254, 24a/8)

Ferîdün: (Far.) Pişdâdiyân sülalesinin altıncı hükümdarı olup İranlı meşhur padişaktır.

“Uşbu çeşn ü uşbu ḡāk u uşbu eyvān u sarāy

Körmedi devrinde Cemşîd ü *Ferîdün* u ḡubād” (MSD, 130, 7a/8)

Giv: (Far.) İran’ın efsanevî kahramanlarından biri olan Rüstem’in damadıdır.

“Uruş, sançış, vegā, heycā küni bolsa, kaçar sendin

Niçe kim bolsa *Gāv* ü Rüstem ü *Gūderz* ü *Zāl* ü *Zer*” (MSD, 152, 10b/2)

Gūderz: (Far.) Guderz, Şeh-name’deki İranlı kahramanlardan biri.

“Uruş, sançış, vegā, heycā küni bolsa, kaçar sendin

Niçe kim bolsa *Gāv* ü Rüstem ü *Gūderz* ü *Zāl* ü *Zer*” (MSD, 152, 10b/2)

Hirķil: (Fr.) Yunanlıların Herakles dedikleri efsanevî kahramana Latinler tarafından verilen isim.

“Ölümniṅ āfetidin çıkdı kaçrıdın kayşer

Ecel mehābetidin saldı tēcını *Hirķil*” (LD, 7/3-19)

Husrev (II): (Far.) Sâsâniler sülalesinden bir padişah olup aynı sülaleden Nuşin-revan’ın torunu olarak bilinmektedir.

“Kızıl tonın keyip yaşıl zeberced taht üze ağsa

Şirîn mü aytayın gülge, yā *Husrev* mü diyin anı” (MSD, 158, 11a/10)

İskender (I): (Ar.) Şiraz emiri İskender Mirza, Timur’un torunudur.

“*İskender* işitse kim anıṅ sarı yörür siz

Cān birgey atası kibi ūcān arasında” (LD, 176/237-4)

İskender (II) ~ ¹Sikender: (Ar.) Makedonya Kralı Filip’in oğludur. MÖ 356-323 yılları arasında yaşamıştır.

“Muḥammed-ḥulḳ u Yaḥyā-şıdḳ u Mūsī-yed, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u Āşaf-rāy u Cem-fermān, şeh *İskender*” (MSD, 148, 10a/1)

“Hemīşe bākī vü pāyende bol u ° işret kııl

Atıṅ öginde yügürsün *Sikender* ü *Dārā*” (MSD, 178, 14a/8)

Keyhusrev-i Dārā-Cenāb: (Far. + Far. + Ar.) Dârâ yaradılışlı Keyhüsrev.

¹ Vezin gereği ünlü düşmesi meydana gelmiştir. Benzer örnekler için bk.: Bū Bekr ~ Ebū Bekr, cān-ı efğār ~ cān-ı fiğār, efğān ~ fiğān, efsāne ~ fesāne, efsūn ~ füsūn, gülistān ~ gülsitān, İsfehān ~ Sipāhān.

“Mülk ü millet revnaķı ŐehzâdelerniŶ serveri

Cem-i efrîdûn-° alem *Keyẖusrev-i Dâr-â-Cenâb*” (LD, 8/4-2)

Keyûmers: (Far.) İlk insan, Şeh-name’ye göre ilk İran padişahıdır.

“İrür aŶl u ° adâlette, irür mülk ü haŶem birle

Keyûmers ü AnûŶîrvân u CemŶîd ü Ferîdûn-fer” (MSD, 150, 10a/3)

Ķubâd: (Far.) İran’ın Ŷah sûlalesi Keyânîyân’ın ilk hükümdarıdır. Anuşirvan’ın babasıdır.

“UŶbu çeŶn ü uŶbu tâķ u uŶbu eyvân u sarây

Körmedi devrinde CemŶîd ü Ferîdûn u *Ķubâd*” (MSD, 130, 7a/8)

²**Leylâ ~ Leylî:** (Ar.) Leyla ile Mecnun hikâyesinin kadın kahramanı.

“Ķıldı Ŷîrîn Ķandesindin mübtelâ ferhâdnı

Kirdi *Leylâ* közige Mecnûnnı Ŷeydâ eyledi” (LD, 265/365-2)

“KözleriŶiz âhûnı her dem ciger-Ķûn eyledi

MüŶķ yıldık zülfüŶgüz *Leylî*’ni Mecnûn eyledi” (MSD, 290, 28b/11)

MaĶmûd (II): (Ar.) Gazneli Sultan Mahmut, Gazneliler Devleti’nin büyük hükümdarıdır.

“Ķanı CemŶîd ü İskender daĶı *MaĶmûd* ile sanĶar

Kim alsalar olar andın bu kûn resm-i cihân-bânî” (LD, 13/6-9)

Mecnûn (II): (Ar.) Leyla ile Mecnun hikâyesinin erkek kahramanı.

“*Mecnûn* kibi yoluŶda mini imtiĶân üçün

TurĶuz ebedĶa tigrü vü mindin vefânı kör” (LD, 40/41-8)

³**MelikŶeh:** (Far.) Sultan MelikŶah, Anadolu SelĶuklu hükümdarıdır.

² Beyitlerde görülen bu tarz ikili Ŷekiller metin birliĶinin olmadıĶını göstermektedir. Benzer örnekler için bk.: ° İŶâ ~ ° İŶî, Mûsâ ~ MûŶî.

³ Vezin icabı vokal kısalması meydana gelmiŶtir. Benzer örnekler için bk.: âĶâĶ ~ âĶeh, bî-günâĶ ~ bî-güneĶ, Cebre’îl ~ Cebre’îl, ĶâĶ ~ Ķeh, ĶâĶ...ĶâĶ ~ Ķeh...Ķeh, ĶâŶâ li’llâĶ ~ ĶâŶe li’llâĶ, ĶoŶ (2/2) ~ ĶoŶ (2/3), mâĶ (3/3) ~ meh, meh-i âsûmân, mâĶ-ı tâbân ~ meh-i tâbân, mâĶ-liĶâ ~ meh-liĶâ, nâ-ĶâĶ ~ nâ-Ķeh (1/2), pâdiŶâĶ ~ pâdiŶeh, ŶâĶ (2/2) ~ Ŷeh (2/2), ŶâĶâ ~ Ŷehâ, ŶâĶ-ı Ķûbân ~ Ŷeh-i Ķûbân, ŶâĶî ~ Ŷehî.

“*Ḳanı Melikşeh ü ḥaḳan u ḳaydadur Sançar*

Ḳanı Toğan u ḳızıl arslan ḳanı Toğrul” (LD, 7/3-20)

Minū-çeḥr: (Far.) Pişdâdiyân sülalesinden Fars hükümdarı Feridun’un torunu ve İreç’in oğludur.

“Bu kün fağfūr u ḥaḳan u *Minū-çeḥr* ü key ü dānā

İrūr Behrām u hem çantal u rāy u bende hem ḳayşer” (MSD, 150, 10a/5)

Muğīşü’-d-dīn ü ve’-d-dünyā ~ Mu’-īn ü’-d-dīn ~ Mu’-īn ü’-d-dīn ve’-d-dünyā: (Ar.) Din ve dünyanın yardımcısı (Uluğ Bey’in ünvanı).

“Hele Sekkāḳī miḥnetdin melül bolma, āḥır bir kün

Ġarībler ḥālını sorğay *Muğīşü’-d-dīn ü ve’-d-dünyā*” (MSD, 128, 7a/2)

“*Mu’-īn ü’-d-dīn* Uluğ Big Ḥān şeh-i şeh-zāde devrinde

Keyik, arslan u ḳoy, bōri bu kün bir yirde, ḥoş otlar” (MSD, 148, 9b/14-15)

“*Mu’-īn ü’-d-dīn ve’-d-dünyā* şehenşeh Şāhrūḥ sultān

Şehī kim devletidindür ḳavī dīn-i müselmānī” (LD, 13/6-4)

Muḥammed Çūkī Mirzā: (Ar. + Far.) Şahruh Mirza’nın oğludur.

“Bu ḥāletdin ḥaber bargāç *Muḥammed Çūkī Mirzā*ğa

Nağu ḳatlangā kildi dip yüz urdı miṅg peşimānī” (LD, 14/6-19)

Nerīmān: (Far.) İran mitolojisinde yer alan kahramanlardan Sam’ın babası.

“Öçükken arslan tig bolup her birisi şaflar yarar

Sāmī, *Nerīmān* mu diyin, yā Rüstem-i destān irūr” (MSD, 120, 5b/11)

Rüstem: (Far.) İran’ın destan kahramanlarından olan Zal’ın oğludur.

“Zırır igeṅge salıp serv kirdi meydāṅga

Niteḡ kim Efrāsiyāb uruşında ol *Rüstem*” (MSD, 138, 8a/15)

Rüstem-i destān: (Far. + Far.) Destandaki Rüstem.

“*Rüstem-i destān* eger ḥālī tirilse fi’l-meşel

Tiġingizning ğarbına kiltürmegey her laħza táb” (LD, 9/4-13)

Sāmī: (Ar.) Şeh-name’de yer alan İran destan kahramanlarından Neriman’ın oğlu.

“Öçükken arslan tig bolup her birisi şaflar yarar

Sāmī, Nerīmān mu diyin, yā Rüstem-i destān irür” (MSD, 120, 5b/11)

Sançar: Sultan Sancar, Sultan Melikşah’ın oğludur. Selçuklu Devleti’nin hükümdarıdır.

“Ķanı melikşeh ü ħaħan u ħaydadur *Sançar*

Ķanı toġan u ħızıl arslan ħanı toġrul” (LD, 7/3-20)

Şāhruĥ Big ~ Şāhruĥ Sulţān: (Far.) Şahruh Bey, Timur’un dördüncü oğlu ve hanedanın ilk hükümdarıdır.

“Sivünsün ħusrev-i ° ālī-güher Sulţān Uluġ Big kim

Şehen-şeh *Şāhruĥ Big* tig şeh-i Ħusrev-nişān kildi” (MSD, 110, 4a/13-14)

“Mu° ĩnü’ d-dĭn ve’ d-dünyā şehenşeh *Şāhr ūĥ Sulţān*

Şehī kim devletidindür ħavī dĭn-i müselmānī” (LD, 13/6-4)

Şīrīn (II): (Far.) Ferhat ile Şirin hikâyesindeki kadın kahraman.

“Şīrīn sin ay sözi şekker saṅġa Ferhād bu Luţfī

Cānıġa sehl irür salsaṅġ ħatıħ taş tig meşakħatnı” (LD, 222/302-7)

Timür (II): Timur Han, Timur hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır.

“*Timürning* ħānedānınınġ ħerāġı vü yaruħ közi

Kim iĥsānın körüp tirler ħayādın ebr-i nīsānī” (LD, 13/6-6)

Toġan: Toġan, Selçuklu sultanlarındandır.

“Ķanı melikşeh ü ħaħan u ħaydadur *Sançar*

Ķanı *Toġan* u ħızıl arslan ħanı Toġrul” (LD, 7/3-20)

Toġrul: Tuġrul, Selçuklu hükümdarlarındandır. Sultan Melikşah’ın oğludur.

“Ķanı melikşeh ü ħaħan u ħaydadur *sançar*

Çanı toĝan u kıızıl arslan çanı *Togruł*” (LD, 7/3-20)

Uluĝ Big: Şahruh Mirza’nın oĝludur.

“İrür ol şāh *Uluĝ Big* kim hemīşe tīĝ u ° adlındın

Çılur dīn işini rüşen, behişt-i şānī dünyānı” (MSD, 162, 11b/11-12)

Urus (II): Urus Kaĝan, Altın Orda Devleti’nin hükümdarıdır.

“Yüzünĝge ay bir ĥabeşī bende pīş imes

Allıñda bir *Urus* daĝı ĥūrşīd-i ĥāverī” (LD, 214/291-2)

Vāmıķ: (Ar.) Vamık u Azra mesnevisindeki erkek kahraman.

“Şüretīĝa közgüde ĥayrān özi vü al bile

Birni *Vāmıķ* atadı vü birni ° *Azrā* eyledi” (LD, 265/365-3)

Zāl: (Far.) İran’ın destan kahramanlarından Rüstem’in babası.

“Uruş, sançış, veĝā, heycā küni bolsa, kaçır sendin

Niçe kim bolsa Gīv ü Rüstem ü Güderz ü *Zāl* ü *Zer*” (MSD, 152, 10b/2)

Zelīḥā: (Ar.) Yusuf u Zeliha hikâyesinin kadın kahramanı.

“Çıķıban sicn-i ĥüsnidin çemen mışırında gül şāhı

Yūsuf yañlıĝ cemālınĝa kıılır şeydā *Zelīḥā* nı” (MSD, 156, 11a/2)

Zer (II): (Far.) Şeh-name’de adı geçen ünlü pehlivan Rüstem’in babası, Zāl’ın diĝer adıdır.

“Uruş, sançış, veĝā, heycā küni bolsa, kaçır sendin

Niçe kim bolsa Gīv ü Rüstem ü Güderz ü *Zāl* ü *Zer*” (MSD, 152, 10b/2)

Çıll-i Yezdān: (Ar. + Far.) Allah’ın gölgesi (Baysungur).

“*Çıll-i Yezdān* Baysungur ol şehī kim uşbu kün

Ḥāmī-i islām u dīndür nāşır-ı şer° ü kitāb” (LD, 8/4-3)

2.1.1.2. Bilgin, Filozof İsimleri

° **Alī Sīnā:** (Ar.) Ali Sina, tam adı Ebu Ali el-Hüseyin Abdi'llah İbn-i Sina'dır. İslam âleminin en büyük filozoflarından ve batıda Avicenna adıyla bilinmektedir.

“Aristālīs u Eflātūn u Baṭlīmūs u Cālīnūs

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Aristālīs ~ Aristō: (Ar.) Aristoteles, MÖ 384-322 yılları arasında yaşamış büyük Yunan filozofudur.

“*Aristālīs* u Eflātūn u Baṭlīmūs u Cālīnūs

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Baṭlīmūs: (Ar.) Miladi ikinci asırda İskenderiye'de yaşamış coğrafya, kozmografya ve matematik âlimidir.

“Aristālīs u Eflātūn u *Baṭlīmūs* u Cālīnūs

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Cālīnūs: (Ar.) MÖ 199-129 yılları arasında yaşamış ve Bergama'da doğmuş ünlü Grek hekimlerindendir.

“Aristālīs u Eflātūn u Baṭlīmūs u *Cālīnūs*

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Ebū Ma° şer: (Ar.) Adı ve künyesi Ca° fer ibn Muhammed el-Belhi'dir. Hicri 272 (M 885-886) yılında vefat etmiştir. Hicri 2. yüzyılın matematikçilerindendir.

“Aristālīs u Eflātūn u Baṭlīmūs u Cālīnūs

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Eflātūn: (Ar.) MÖ 430-348 yılları arasında yaşamış ünlü Yunan filozofudur.

“Aristālīs u *Eflātūn* u Baṭlīmūs u Cālīnūs

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Fīlākūs: (Ar.) Yunan filozoflarından.

“Aristālīs u Eflātūn u Baṭlīmūs u Cālīnūs

° *Alī Sīnā* vü *Fīlākūs*, *Aristō* vü *Ebū Ma° şer*” (MSD, 152, 10a/13)

Şeyh Şan° ān: (Ar.) Abdülkadir Geylani zamanında yaşamış veli bir zattır.

“Zāhid irken ° ışkıñız ° aklımnı şeydā eyledi

Şeyh Şan° ān tig mini ° ālemde rüsvā eyledi” (LD, 251/345-1)

Uklīdes: (Ar.) Öklid, MÖ 395 yılında doğan ve İskenderiye’de yaşayan ünlü geometricidir.

“Riyāzī-hişt ü hikmet-raşad, İksīr ü Uklīdes

Bedī° ī vü şanāyi° ni sening tig bilmedi anlar” (MSD, 152, 10a/14)

2.1.1.3. Sanatkâr İsimleri

Hassān: (Ar.) Hassan bin Sabit, künyesi Ebu Velid’dir. Hz. Muhammed zamanında yaşamış bir şairdir.

“Halk itti Hālīk hulkunğuz halkın, Muhammed hulkı tig

Ol hulk vaşfın ayğalı Sekkākī hem Hassān irür” (MSD, 120, 6a/4)

Hocendī: (Far.) Şair Hocendi, asıl adı Kemal-i Hucendi’dir. Divanı ve Letafetname isimli eserleri mevcuttur.

“Luţfī kelāmı yetse semerķand ehline

Āmūdın ötmes irdi Hocendī sefīnesi” (LD, 196/265-7)

İbni Mukle: (Ar.) Arap hat sanatının kurucularından olan İbni Mukle, Abbasi vezirlerindendir.

“Kil İbni Mukle betigen müvecceh ü rüşen

Yüz üzre ikki közüm yaşı mācerāsına bak” (LD, 98/124-5)

Luţfī: (Ar.) Mevlânâ Lutfî, Çağatay şiirinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir şairdir.

“Luţfī kim ağzı vaşfıda izhār-ı gayb iter

Ol çehredin körer bu köñgülnüñ şafāsını” (LD, 254/349-5)

Sekkākī: (Ar.) Sekkākī, Çağatay şiirinin kurucularındandır.

“Kaçan Sekkākī irninge lebiñdin şerbeti tigse

° Azîz cânınġ için cânā, direng birle itip besni” (MSD, 284, 28a/8)

Selmān: (Ar.) Selman-ı Saveci, ünlü İran şairi olup kasideleriyle bilinmektedir.

“Kılınġ taḥsîn bile Luṭfîni dil-şād

Ki rengîn şî° ri *Selmān*dın ḳalışmas” (LD, 91/113-7)

Yākūt (II): (Ar.) Türk asıllı hat sanatkârı, saray hattatıdır.

“Ḳaydadur *Yākūt* tā şāgirdlikke birse ḥaṭ

Yaŋġı başdın ° ilm-i ḥaṭnı ḳılġay andın iktisāb” (LD, 8/4-8)

2.1.1.4. Dinî Şahsiyet İsimleri

Ādem: (Ar.) Allah’ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir.

“Evvel Ādemde vedî° at ḳoydı nūrınġnı Uġan

Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u la° ġn” (MSD, 96, 2b/6)

Aḥmed: (Ar.) Hz. Muhammed’in isimlerinden biridir.

“*Aḥmed* dem-i lâ-iḥşā urur çün şan° atınġda

Ni ḥaddı bile Luṭfî şenā eylesün inşā” (LD, 3/1-7)

° **Alî:** (Ar.) Dört büyük halifenin sonuncusudur.

“Şecā° at içre ° *Alî* yaŋġlık Arslan H° āce

Ḳılıçı çıḳsa ḳınıdın, ḳılur ° adūnı ° adem” (MSD, 140, 8b/2-3)

Bilāl: (Ar.) Hz. Muhammed’in ilk müezzini olan sahabedir. Habeşli bir köle olduğu için Bilal-i Habeşi olarak bilinir.

“Mingînġ irninġ yüzünġ iy reşk-i rıdvān

Bilāl u kevşer ü bāġ-ı cināndur” (LD, 83/103-3)

Bū Bekr ~ Ebū Bekr: (Ar.) Dört büyük halifenin birincisidir.

“Ol Emîrū’l-mü° minîn *Bū Bekr* ü ° Oşmān u ° Ömer

Şāh-ı merdān, Şîr-i Yezdān, Ḥayder-i zü-Zü’l-fiḳār” (MSD, 92, 2a/8)

“İrür şıdk u şalābette, irür cūd u şecā° atta

Ebū Bekr ü ° Ömer, ° Osmān, Emīrū'l-mü° minīn Ḥayder” (MSD, 148, 10a/2)

Emīrū'l-mü° minīn Ḥayder: (Ar.) Müminlerin emiri Haydar (Hz. Ali'nin lakabı).

“İrūr şıdk u şalābette, irūr cūd u şecā° attā

Ebū Bekr ü ° Ömer, ° Osmān, Emīrū'l-mü° minīn Ḥayder” (MSD, 148, 10a/2)

Ḥāce (1/3): (Far.) Hz. Muhammed.

“Ni beşer taptı bu cāh u menziletni, ni melek

Öz kuluğa *Ḥāce*° din ° izzet hemīn bolğay hemīn” (MSD, 98, 2b/11)

Ḥāce (2/3): (Far.) Hacı Muhammed-i Parsa, Nakşibendiyye tarikatının kurucusudur.

“Her biriniḡ ayaḡın öpüp ° özrlər qolup

Tapsaḡ maḡalını *Ḥāce* kaşıda olar bile” (MSD, 104, 3b/3)

Ḥalīl: (Ar.) Allah'ın dostu anlamında Hz. İbrahim için kullanılan lakap.

“Ol mini köydürgüçi yüzünḡ üze zülfunḡ üçün

Ger *Ḥalīl* irmes nidin ḡaḡ otnı gülzār eyledi” (LD, 237/325-3)

Ḥızır ~ Ḥızr: (Ar.) Âb-ı hayat içip ölümsüzlüğe erdiğine, bereketi temsil ettiğine ve kul sıkıştığında imdadına yetiştiğine inanılan kişi.

“Lebiḡdin sorgalı kildim tapuḡda

Ḥızır tig çeşme-i ḡayvāna kildim” (LD, 130/170-4)

“° Ademde bağlap idim ol aḡız ḡayālını min

Ki munda *Ḥızır* dik āb-ı beḡā tiley kildim” (LD, 121/158-2)

İdrīs: (Ar.) Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir.

“*İdrīs* tig yiriḡ boluban dāyimā behişt

Birsün saḡimlerrā deminḡ ° İsrā tig şifā” (MSD, 102, 3a/11)

İlyās: (Ar.) Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir.

⁴ Vezin icabı ünlü türemesi meydana gelmiştir. Benzer örnekler için bk.: ḡükm ~ ḡüküm, ° ömr ~ ° ömür.

“İlyās ü hıızırdur çerigin̄giz kulavuzı

Ervāḥ u melek hem dağı insān arasında” (LD, 176/237-3)

°İsā ~ °İsī: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamberdir.

“Ger kilse dermān tapmağay °İsā Luṭfī derdiğa

Dāğ-ı firāḳıṅḡ köṅḡlini mundaḳ ki efgār eyledi” (LD, 236/323-7)

“Nesīm-i şubḥ-dem her dem ölüğ tirgüzdi dem birle

Uşol ḳutluğ nefes gūyā körüptür irdi °İsā’nı” (MSD, 156, 11a/3)

“°İsī deminiṅḡ bar eşeri her nefesiṅḡde

Cān derdine ey ḥalḳ-ı devā, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/15)

Kelīm-i Tūr-i Sīnā: (Ar. + Ar.) Tur-i Sina’da Hz. Allah’la konuşmaya mazhar olan (Hz. Musa).

“°İbārāt u ḥatıṅḡ ḳıldı ḥacil tūṭı vü şekkerni

Kelāmıṅḡ şādmān itti *Kelīm-i Tūr-i Sīnā*’nı” (MSD, 164, 12a/8)

Mesīḥ ~ Mesīḥā: (Ar.) Hz. İsa’nın adlarından biridir.

“Kördi köṅḡül közüṅḡni vü bīmār boldı zār

İrniṅḡ *Mesīḥ*’i sormadı bu ḥasta ḥālını” (MSD, 252, 23b/10)

“Çü maḥfī ağzı tekellüm bile mübīn boldı

Kiçikte bizge *Mesīḥā* sözi yaḳın boldı” (LD, 235/322-1)

Muḥammed: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de adı geçen ve kendisine kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’in vahyedildiği son peygamberdir.

“Ey *Muḥammed* atıṅḡ u maḥmūd zātıṅḡğa maḳām

Ḳullarıṅḡğa kemterīn nüzlī irür Ḥuld-ı berīn” (MSD, 98, 2b/12-13)

Murtaẓā: (Ar.) Hz. Ali’nin lakaplarından biridir.

“Bū Bekr-şıdk u himmet içinde irür °Ömer

° Osmān-hayā vü cūd u saḥā içre *Murtaẓā*” (MSD, 104, 3b/9)

Mūsā ~ Mūsī: (Ar.) İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamberdir.

“Sözüm mu° ciz irür, def° itmes anı mekr idip ḥāsīd

Kaçan siḥr itiben yeṅḡdi uşal Fir° avn *Mūsā*’nı” (MSD, 166, 12b/4)

“Ra° iyyet koy irür, sulṭān aṅḡa çüpān, yağı böri

Böri ölgey ü koy tıḡay, çü *Mūsī*’tig şubān kildi” (MSD, 108, 4a/10)

Muṣṭafā: (Ar.) Hz. Muhammed’in seçilmiş, seçkin anlamına gelen sıfatıdır.

“Yā İlāhī, *Muṣṭafā* ḥaḡḡı vü Mi° rāc’ı ḥaḡı

Hem olarnıḡ ḥaḡḡı kim ḥızmette irdi tört yār” (MSD, 92, 2a/7)

Nūḥ: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de tufan olayı ile birlikte adı geçen peygamberdir.

“Miṅḡ yaşap *Nūḥ* eger bir yolu tūfān kördi

Künde bu yaş bile min ḡarḡa-i min tūfān boldum” (LD, 132/173-4)

° **Osmān:** (Ar.) Dört büyük halifenin üçüncüsüdür.

“İrür şıdk u şalābette, irür cūd u şecā° atta

Ebū Bekr ü ° Ömer, ° *Osmān*, Emīrū’l-mü° minīn Ḥayder” (MSD, 148, 10a/2)

° **Ömer:** (Ar.) Dört büyük halifenin ikincisidir.

“Bū Bekr-şıdk u himmet içinde irür ° *Ömer*

° Osmān-hayā vü cūd u saḥā içre *Murtaẓā*” (MSD, 104, 3b/9)

Süleymān: (Ar.) Hz. Davud’un oğlu, İsrailoğullarına gönderilen hükümdar, peygamberdir.

“Ol perī aḡzı ḡamında yıḡlasa köz ni ° acep

Ḥātemindin ger yıraḡ tüşse *Süleymān* yıḡlaḡay” (LD, 260/357-2)

Şāh-ı Merdān: (Far. + Far.) Yiğitlerin şahı (Hz. Ali).

“Ol Emīrū’l-mü° minīn Bū Bekr ü ° Osmān u ° Ömer

Şāh-ı Merdān, Şīr-i Yezdān, Hāyder-i zū-Zū'l-fiḳār” (MSD, 92, 2a/8)

Şefī[°] e'l-müznibīn: (Ar.) Günahkârların şefaatchisi (Hz. Muhammed).

“[°] Āşī ümmetnīḡ penāhı yā *Şefī[°] e'l-müznibīn*

Cehl çāhıdın çıkargā sünnetiḡ ḥablu'l-metīn” (MSD, 96, 2a/14)

Şīr-i Yezdān: (Far. + Far.) Allah'ın arslanı (Hz. Ali).

“Ol Emīrū'l-mü' minīn Bū Bekr ü [°] Oşmān u [°] Ömer

Şāh-ı merdān, Şīr-i Yezdān, Hāyder-i zū-Zū'l-fiḳār” (MSD, 92, 2a/8)

Ya[°] ḳūb: (Ar.) Hz. İbrahim'in torunu ve İsrailoğullarının atası olan peygamberdir.

“Sekkākī'nīḡ ornını uşal Yūsuf-ı sānī

Ya[°] ḳūb bigin hecride Beytü'l-ḥazen itti” (MSD, 270, 26a/12)

Yūsuf: (Ar.) Hz. Yakub'un oğlu, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamberdir.

“Çıķıban sicn-i ḥüsnidin çemen mışırında gül şāhı

Yūsuf yanglıḡ cemālınḡa ḳılır şeydā Zelīḥā'nı” (MSD, 156, 11a/2)

Yūsuf-ı Ken[°] ān ~ Yūsuf-ı Ken[°] ānī: (Ar. + Ar.) Kenanlı Hz. Yusuf.

“[°] Aḳlındın azar mışr ili kim seni körse

Bu devrede sen *Yūsuf-ı Ken[°] ān* yetilip sen” (LD, 140/184-3)

“Kim yüzünḡni körse [°] aḳlındın kiter

Güyyiā sin *Yūsuf-ı Ken[°] ānī* sin” (LD, 289/452-2)

Yūsuf-ı Mışrī: (Ar. + Ar.) Mısırlı Hz. Yusuf.

“Ġālībā kim *Yūsuf-ı Mışrī* tüşinde körmedi

Ol ḥalāvetler ki la[°] l-ı şekker-efşānındadır” (LD, 53/60-4)

2.1.1.5. Diğer İsimler

[°] Alī Aḡa: (Ar. + T.) Ali Aḡa.

“Bolur irdi *Alī Aḡa* bu Sekkākī hevā-dārı

İşitse irdi ol bu kün munuḡ tig şī[°] r-i ḡarrānı” (MSD, 166, 12b/3)

Hâtem: (Ar.) Hatem-i Ta’i, Tay kabilesine mensup cömertliğiyle ünlü şairdir.

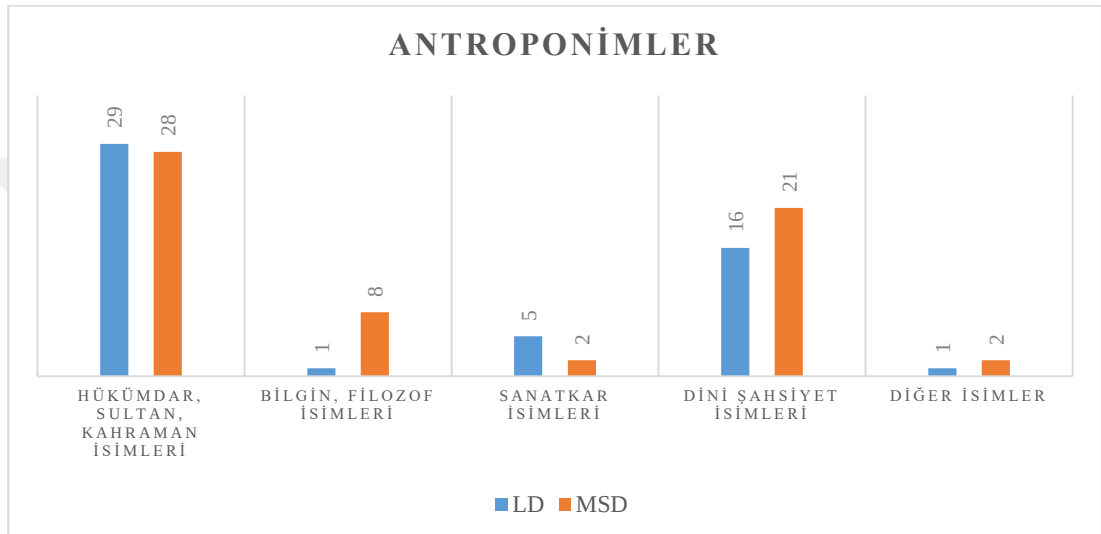
“Saḥāsını işitip kıldı tay varak *Hâtem*

Bu ʿaşr içinde müsellemler özing mülk-i saḥā” (MSD, 174, 13b/1)

Mihribān Bigim: (Far.) Mihriban Hatun.

“Cihānda *Mihribān Bigim* bile bākī boluṅ yā rab

Bu taḥt u tāk bolsun tā kıyāmet sizge erzānī” (LD, 14/6-27)

Grafik 2: Antroponimler

Antroponimler (kişiadları) ile ilgili bu başlıkta toplam 95 sözcük tespit edilmiştir. Bu 95 sözcüğün 52 tanesi Lutfî’ye, 61 tanesi de Mevlâna Sekkâkî’ye aittir. Her iki eserde de kullanılan antroponim sayısı ise 18’dir. Bu bölümde 51 tane Arapça, 24 tane Farsça, 7 tane Türkçe, 1 tane de Fransızca kökenli kişiadı yer almaktadır. 1 tane T. + Far.; 1 tane Ar. + Far.; 1 tane Ar. + T. biçiminde türetilen kişiadı, 9 tane de tamlama şeklinde kişiadı mevcuttur. Grafik 2’deki veriler incelendiğinde ilk olarak Mevlâna Sekkâkî’nin sözcük sayısının Lutfî’den fazla olduğu görülmektedir. Mevlâna Sekkâkî’nin *Bilgin, Filozof İsimleri* başlığındaki söz varlığı sayısı Lutfî’den yüksektir. Yine *Dinî Şahsiyet İsimleri* başlığındaki kişiadı sayısı da Mevlâna Sekkâkî’de fazladır. Lutfî, *Hükümdar, Sultan, Kahraman İsimleri* ve *Sanatkâr İsimleri* başlıklarındaki kişiadı sayısında Mevlâna Sekkâkî’den öndedir. *Diğer İsimler* başlığındaki sözcük sayısında MSD 1 sayı farkla fazladır. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’nin söz hazinesinde kayda değer miktarda antroponim olması yetişmiş oldukları toplumdan uzak olmadıklarını, kültürel anlamda eğitilmiş olduklarını göstermektedir.

2.1.2. Astronimler (Yıldızadları)

Adbilimin bir alt türü olan astronimler gezegen, yıldız, kuyruklu yıldız, asteroid (göktaşı) gibi uzay cisimlerinin özel adlarını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.40). Burada astronimler *Ay*, *Güneş*, *Yıldız* ve *Gezegen* olmak üzere 4 alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler şu şekildedir:

2.1.2.1. Ay

Ay (I-1/3): Dünyanın uydusu olan bir gök cismi, kamer.

“Barmağınḡ kılsa işāret, ikki bolur kökte Ay

Bir avuç topraḡnı saçsaḡ, tartar a° dānıḡ közin” (MSD, 98, 3a/2)

Bedr: (Ar.) Ay’ın on dördünde aldığı en büyük ve yuvarlak hâl, dolunay.

“Demi tedric ü tedbir ü başir ü terbiyet bolur

Yengi ay Bedr ü yamḡur dürr ü ḡan müşk ü ḡacer cevher” (MSD, 154, 10b/7)

Hilāl: (Ar.) Ay’ın yay biçiminde görülen şekli, yeni ay.

“Her ay başında idi bir Hilāl körmek resm

Bir ayda ḡaşıdın ikki Hilāl körgüzdi” (LD, 215/292-3)

Ḳamer: (Ar.) Ay.

“Naḡarımın öter baḡa bilmen

Ol Ḳamerdin turur közüm ḡamarı” (LD, 250/343-8)

Kemāl-ı Bedr: (Ar. + Ar.) Ay’ın dolunay hâli.

“Saḡa birdi İdi’ m bu mülk ü taḡt u baḡt u raḡt üzre

Celāl u ḡudret ü ° izzet, Kemāl-ı Bedr ü nūr-ı ḡer” (MSD, 150, 10a/10)

Māh (1/3): (Far.) Gökteki ay, kamer.

“İrür Keyvān u hem Bercīs, irür Behrām u hem ḡürşīd

İrür Çeşnīd ü Nāḡīd ü ° Uḡārid, Māh u dü-peyker” (MSD, 150, 10a/7)

Māh-ı Semā: (Far. + Ar.) Gökyüzünün ayı.

“Her geh kīş cūbbeni ol dil-rübā kiyer

Güyā ki tün libāsını *Māh-ı Semā* kiyer” (LD, 80/99-1)

Māh-ı Şebāne: (Far. + Far.) Geceleyin görünen ay.

“Ay tig yüzüñg ü bir qara tün tig iki zülfüñg

Vechi bu, yüzüñge didiler *Māh-ı Şebāne*” (MSD, 200, 16b/12)

Māh-tāb: (Far.) Dolunay.

“Kök tabaq üzre qoyup altun kümüştin ikki qurş

Tün ü kün tünçlükni saqlar āfitāb u *Māh-tāb*” (MSD, 182, 14b/5)

Meh-i Āsümān: (Far. + Far.) Gökyüzünün ayı.

“Hüsñüñg küni yer ehline birmiş hemīn fūrūğ

Andın yaqar çerāğ *Meh-i Āsümān* dağı” (LD, 212/289-2)

Meh-i Bedr: (Far. + Ar.) Bedir hâlindeki ay.

“İrür mecd ü te^c ālīde, irür leyl ü nehār içre

Felek-şadr u felek-şadr u *Meh-i Bedr* ü şeh-i hāver” (MSD, 150, 10a/4)

Tolun ay: Dolunay.

“Tün kiçe on dört tünki *Tolun ay* körmüş yüzüñg

Uşbu kün anıñg cemālı içre noqşān körnedür” (LD, 48/54-4)

Yanğı ay ~ Yenğı ay: Yeni ay.

“Qaşını *Yanğı ay*ğa oğşattım

Didi kim bu söz irdi kem sindin” (LD, 168/225-4)

“Demi tedrīc ü tedbīr ü başīr ü terbiyet bolur

Yenğı ay bedr ü yamğur dürr ü qan müşk ü hacar cevher” (MSD, 154, 10b/7)

2.1.2.2. Güneş

Āfitāb: (Far.) Güneş.

“Kün toğardın kün batargā kıldı cānlarnı esīr

Çāh-ı gābgāb kim tüşüptür *Āfitābıñg* astıda” (LD, 175/235-3)

Cām-ı Hürşîd: (Far. + Far.) Güneş tabakası.

“*Cām-ı Hürşîd* ü felek devri yok irdi anda kim

Sundı cānımğa sening esrük közüñg sevdā mülî” (LD, 216/294-3)

Hürşîd: (Far.) Güneş.

“İrür Keyvān u hem Bercîs, irür Behrām u hem *Hürşîd*

İrür Çeşnîd ü Nāhîd ü ° Uṭārid, māh u dü-peyker” (MSD, 150, 10a/7)

Ḳuyaş ~⁵Küyeş: Güneş.

“*Ḳuyaş*ka ṭa° neler urur bu kün yüzüñg ḳameri

Köyürdi yüzüñge baḳsam, mini közüm ḳamarı” (MSD, 266, 25b/5)

“Ḳarañguluḳda hevādār zerre kem boldı

Ḳuyaş yaşunğalı miskîn seḫābıñg astında” (LD, 184/248-2)

“Hümāyūn sāyeñgiz öksülmesin āfāḳ başıdın

Barınça kök leken üzre *Küyeş*niñg şem° -i nūrānı” (LD, 15/6-29)

Kün (2/3): Güneş.

“*Kün* perdeğa kirip yüzüñg ayı ḥayāsıdın

Yığlar özi vü arağa tartar seḫābnı” (LD, 217/295-5)

Küneş: Dünyanın da içinde bulunduğu Güneş sistemindeki gezegenlerin merkezinde yer alan, ısı ve ışık kaynağı büyük gök cismi, şems.

“Ḳanı bu şekl ü şemāyil felekniñg ayında

Dağı bu ḥüsn ü melāḥat *Küneş* çırayında” (LD, 23/20-1)

Mihr (1/2): (Far.) Güneş.

“Yüz ṭa° ne uray ayğa yana ilge dimiş sin

Sin *Mihr*ğa yüz ur ki füzün sin bu kün andın” (LD, 160/214-6)

⁵ Sözcüğün imlası “Ḳuyaş” olmalıdır.

Neyyir-i a^c zām: (Ar. + Ar.) Parlaklığı en fazla olan (Güneş).

“Hemīşe yaz kilip kılğanınça nūrānī

Ḥamel ivi şerefi birle *Neyyir-i a^c zām*” (MSD, 144, 9a/12)

Şems: (Ar.) Güneş.

“Muraşşa^c kılğanı altunçı *Şems* atıṅḡ kılādesin

Ciger-ḥūnluk bile taşnı kılur la^c l-ı bedaḥşānī” (LD, 13/6-15)

Şemsü’z-ẓuhā: (Ar.) Kuşluk vaktinin güneşi.

“Yā rab ol *Şemsü’z-ẓuhā* ya siz mü siz

Yā meger bedrū’d-dücā ya siz mü siz” (LD, 268/368-1)

2.1.2.3. Yıldız

Çolpan: Sabaha yakın doğan ak yıldız.

“Közünḡni ki hārūt anḡa şāgird-i kemīndür

Çolpan didim ol vech ile kim taṅḡa yaqındur” (LD, 69/82-1)

Peren: (Far.) Ülker yıldızı, Pervin, Süreyya. Sevr veya Hamel burcunda kümelenen bir takım yıldızı.

“Ol aynı kör, teşḥīr ite bilge müyin tip

Yir yüzini kök kıldı vü tolu *Peren* itti” (MSD, 270, 26a/10)

Pervīn: (Far.) Ülker yıldızı, Süreyya.

“Yüzünḡ ḥūrşīd, aḡzıṅḡ tişīṅḡ, ey cān

İrür bir zerreī *Pervīn* içinde” (MSD, 204, 17a/11)

Süheyl: (Ar.) Güney yarım kürede yer alan parlak ve büyük bir yıldız.

“La^c lıṅḡ mu ya *Süheyl* ü şüreyyā kıranıdur

Yāḥūd^c aḡīḡ-i nāb mudur kim güher қауар” (LD, 86/106-3)

Süreyyā: (Ar.) Ülker ve Pervin diye de bilinen kuzey yarım kürede bir yıldız kümesi.

“Anıṅḡ tig boldı yir kök kim kişi yir kökni fark itmes

Şükûfe her zamân nâzil kıılır köktin *Şüreyyâ*’nı” (MSD, 160, 11b/4)

Şi° rā: (Ar.) Köpek burcunda iki yıldıza verilen ad.

“Eyā şāhā hün̄er-perver, hün̄erniṅṅ ḳadrın arturduṅṅ

Muḥassen kııldı elṭāfuṅṅ bu kūn şī° rimḡa *Şi° rā*’nı” (MSD, 166, 12a/15)

2.1.2.4. Gezegen

Bercīs: (Far.) Müşteri, Jüpiter gezegeni.

“İrür Keyvān u hem *Bercīs*, irür Behrām u hem ḥūrşīd

İrür Çeşnīd ü Nāhīd ü °Uṭārid, māh u dü-peyker” (MSD, 150, 10a/7)

Çeşnīd: (Far.) Çeşnid.

“İrür Keyvān u hem *Bercīs*, irür Behrām u hem ḥūrşīd

İrür *Çeşnīd* ü Nāhīd ü °Uṭārid, māh u dü-peyker” (MSD, 150, 10a/7)

Keyvān: (Far.) Zühal, Satürn gezegeni.

“Behrām anıṅṅki düşmeni ḥaḳḳıda pür-ḥancer-güzār

Saḳçı sarāyı ṭāḳınıṅṅ eyvānıda *Keyvān* irür” (MSD, 118, 5b/2)

Müşterī (II): (Ar.) Bercis, Jüpiter gezegeni.

“Ḳaşıṅṅiṅṅ igmesindeki közdin mu° āyene

Kördüm min öz közüm bile ḳavs içre *Müşterī*” (LD, 214/291-3)

Nāhīd: (Far.) Zühre, Venüs gezegeni.

“İrür Keyvān u hem *Bercīs*, irür Behrām u hem ḥūrşīd

İrür Çeşnīd ü *Nāhīd* ü °Uṭārid, māh u dü-peyker” (MSD, 150, 10a/7)

°Uṭārid: (Ar.) Merkür gezegeni.

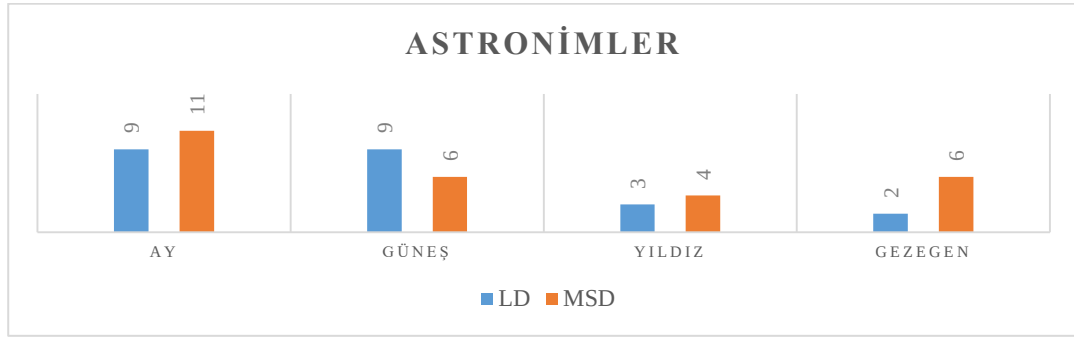
“Kemīne muṭrib irür Zühre çün işikiṅṅde

Bilip °*Uṭārid* anıṅṅ vechini, tutar mücrā” (MSD, 176, 13b/9)

Zühre: (Ar.) Nahid, Venüs gezegeni.

“Kördi körümçi yüzide ḥāl ḳulakı dānesin

Zühre vü ay ara didi uşbu kiçe kırân irür” (LD, 48/53-4)

Grafik 3: Astronimler

Astronimler (yıldızadları) ile ilgili bu grupta toplam 36 yıldızadı örneği tespit edilmiştir. Burada Lutfî’de 23, Mevlâna Sekkâkî’de 27 yıldızadı yer almaktadır. Her iki eserde geçen astronim sayısı ise 14’tür. Bu 36 sözcüğün 11 tanesi Arapça, 11 tanesi Farsça, 7 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 7 tane tamlama şeklinde kurulan astronim mevcuttur. Grafik 3’teki bilgilere göre Mevlâna Sekkâkî’nin *Ay* ve *Yıldız* başlıklarındaki astronim sayısı Lutfî’den yüksektir. *Gezeğen* başlığındaki astronim sayısı Mevlâna Sekkâkî’de Lutfî’ye oranla 3 kat fazladır. MSD’nin *Güneş* başlığındaki astronim sayısı LD’den 3 sayı farkla eksiktir. Bundan hareketle Mevlâna Sekkâkî’nin astronomilere dair söz hazinesinde Lutfî’den yüksek sayıya sahip olduğu sonucuna varılabilir.

2.1.3. Etnonimler (Kökadları)

Adbilimin bir alt türü olan etnonimler her türlü etnik grubu, boyu, halkı, milleti ifade etmek için kullanılan bir terimdir (Şahin, 2018, s.46). Burada etnonimler *inanç esaslı etnonimler* ve *kan esaslı etnonimler* olmak üzere 2 alt başlıkta sınıflandırılmıştır. İnanç esaslı etnonimlerin alt başlığını din adları oluşturur. Kan esaslı etnonimlerin alt başlığında ise millet adları ile boy, kavim, sülale adları yer almaktadır. Alt başlıklar ve ilgili beyitler aşağıda gösterilmiştir.

2.1.3.1. İnanç Esaslı Etnonimler

2.1.3.1.1. Din Adları

Ḥablu’l-metîn: (Ar.) İslam dini.

“‘Āṣī ümmetnīḡ penāhī yā Şefī‘ e’l-müzribīn

Cehl çāhıdın çıkargā sünnetnīḡ Ḥablu’l-metīm” (MSD, 96, 2a/14)

İslām: (Ar.) Allah’ın Kur’an ile vahyettiği ve esasları Hz. Muhammed tarafından bildirilen din, Müslümanlık.

“Cānımğa ol ki zülf ü közüñg hecrī eyledi

İslām ilige kılmadı küffār-ı hayberī” (LD, 214/291-4)

Dīn-i Müselmānī: (Ar. + Far.) Müslümanlık dini.

“Mu° inü’ d-dīn ve’ d-dünyā şehenşeh şāhrūh sultān

Şehī kim devletidindür qavī *Dīn-i Müselmānī*” (LD, 13/6-4)

Müselmān: (Far.) Müslüman, İslam dinine bağlı olan kimse.

“Ger *Müselmān* sin bu Luṭfī köñglin algıl cehd ile

Kāhilī vü kāfirī dip bar durur ārī meşel” (LD, 117/151-6)

Tersā: (Far.) Hristiyan.

“Köp müselmān dīn qoyup *Tersā* bolurnı qolmasaṅg

Sin bu kündin soṅgra ol zülfüñgni zünnār eyleme” (LD, 177/238-4)

2.1.3.2. Kan Esaslı Etnonimler

2.1.3.2.1. Millet Adları

° **Acem:** (Ar.) Arap ırkından olmayanlara Araplar’ın verdiği isim.

“Çenār kefini köterip ayur bu ḥālda Uğan

Emānda tutsun anı kim öger ° Arab u ° *Acem*” (MSD, 138, 8b/1)

° **Arab:** (Ar.) Arap kavminden olan kimse.

“Çenār kefini köterip ayur bu ḥālda Uğan

Emānda tutsun anı kim öger ° *Arab* u ° *Acem*” (MSD, 138, 8b/1)

Ārimī: (Ar.) Sami dillerinden olan bir dil konuşan kimse veya o millete ait olan kimse.

“Raḳībīñg *Ārimī* körse işikte, bişür it yañgılg

Aşilim nitti, qavlasaṅg işiktin uşbu nākesni” (MSD, 284, 28a/6)

Fireng: (Far.) Avrupalı.

“Körse bu bağımda meniñ ol kirpükünğ tikenlerin

Hîç boldı dip almasını deryāğa taşlağay *Fireng*” (LD, 110/142-4)

Habeş: (Ar.) Habeşistan halkından olan veya bu halkın soyundan gelen kimse.

“*Habeş*din olça tüşkendür qara tamğalığ iy sizge

Delili rüşen uş zāhir tanırlar barça tamğadın” (LD, 149/197-3)

Habeşî: (Ar.) Habeşistanlı.

“Aydur seniñ allıñda bu kün bir *Habeşî* kıl

Tansa yüzide zāhir irür dāğ-ı nişanı” (MSD, 262, 25a/9)

Hind ~ Hindü: (Far.) Hindistanlı.

“İkki dünyāni seniñ haqqında peydā kıldı Hāq

Hod ne bolğay hızmetiñde Türk ü *Hind* ü Rüm u Çin” (MSD, 98, 3a/5)

“Nesrīn bile benefşeni kör tekye kılğanın

*Hindū*ğa baq ki türk-i hıtāni niler kuçar” (LD, 85/106-2)

Moğol: (Moğ.) Moğolistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

“Heybetiñdin her zamān Çin’ğa tiler kirse *Moğol*

Reh-berinğ çün baht u devlet, rāy-ı tedbiriñ şavāb” (MSD, 186, 15a/8)

Tātār: Tatar halkından olan kimse.

“Keyiklerige *Tātār* āhūsı ni tiñ bolğay

Çın uşbudur kim anıñ aşı içre bar haṭā” (MSD, 170, 13a/2)

Türk: Ana yurdu Orta Asya olan, buradan çeşitli yönle yayılarak büyük devletler kuran, Türkçenin değişik lehçeleriyle konuşan millet ve bu millettten olan kimse.

“Şanemler zülfidin özge anıñ ° ahdıda yok zālim

Olarnıñ közleri kılğay meger *Türk* ilidin yağmā” (MSD, 126, 6b/1)

Urus (I): Rus, bu halktan olan kimse.

“Kün, ay yüzünğnüñ allında yarukluqtın dem urmışlar

İ yağmā Türk, sin kör ol *Urus*’nı vü bu *Çerkes*’ni” (MSD, 284, 28a/7)

Zengī: (Far.) Zenci, siyah ırktan olan kimse.

“İki kuluṅg tün ü kün, atı *Zengī* vü kâfūr

İşikte baht u sa° âdet mübârek ü lâlâ” (MSD, 176, 13b/11)

2.1.3.2.2. Boy, Kavim, Sülale Adları

Barlas: (Far.) Türkistan’da büyük bir boyun adı.

“Ay yüzüṅg levhinde maḥfûz âyet-i ümmü’l-kitâb

Toğmadı *Barlas* ulusındın seninṅ tig âfitâb” (LD, 26/23-1)

Çāçiyānī: (Far.) Taşkentli.

“Çün gamze kıldı yaptı ilgi bile qaşını

Oķ attı vü yaşurdı ol *Çāçiyānī* yanı” (LD, 227/309-6)

Çerkes: (Ar.) Kafkasya’nın yerli boylarından biri.

“Kün, ay yüzüṅgnüṅg allında yaruḳluḳtın dem urmışlar

İ yağmā Türk, sin kör ol *Urus*’nı vü bu *Çerkes*’ni” (MSD, 284, 28a/7)

Deylem: (Ar.) Hazar Denizi’nin güneybatısındaki dağlık bölgenin ve bu bölgede yaşayan kavmin adı.

“Yaraşmaḳ içre irür mûm u uruş içre pûlâd

Anıṅg kılıcı ḥarîfi ni Türk ü ni *Deylem*” (MSD, 140, 8b/4)

Ḳavm-ı ° Âd: (Ar. + Ar.) Âd kavmi.

“Hûy kılsaṅg, bolur ol düşmen çerigi târ u mâr

Kim uşal şarşar yilidin bolḡanı tig *Ḳavm-ı ° Âd*” (MSD, 132, 7b/6)

Ḳıyat: Kıyat, bir Özbek kabilesi.

“Sin öz bigim-sin ulusnuṅg içinde, anıṅg üçün

Ḳıyat közüm, seninṅ ornuṅg köṅgöl sarâyında” (MSD, 206, 17b/4)

Nesl-i Timür Ḥan: (Ar. + T.) Emir Timur’un soyu.

“Ay t̄ac iyesi *Nesl-i Timūr Han* arasında

Sizge yaraşur taht bu devrān arasında” (LD, 176/237-1)

Tācık: (Far.) Farsça konuşan kavimlere verilen ad.

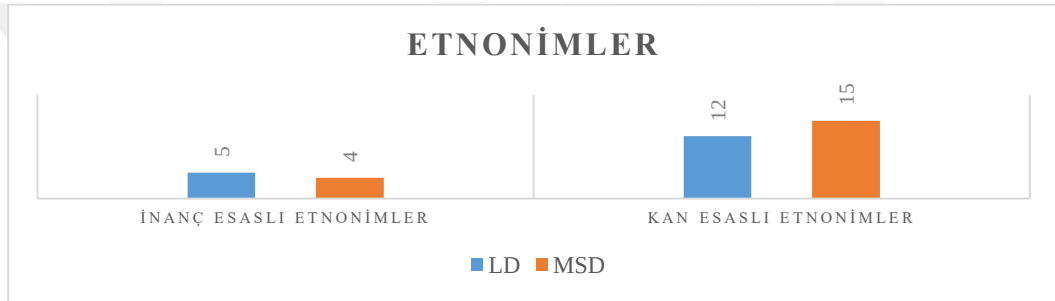
“Fırqatıñ çölinde her bir yol üze otrup közüm

Ayttı *Tācık*ler tilinçe kimni körse h̄āce āb” (LD, 27/24-3)

Türkmen: Oğuz Türklerinin bir kolu ve bu koldan olan kimse.

“Kamu bigler tirilgey olmış irdiler aṅga k̄or̄kup

Dem-ā-dem çapturup yüz yüz aṅga kim ilçi *Türkmeni*” (LD, 14/6-22)

Grafik 4: Etnonimler

Etnonimler (kökadları) ile ilgili bu grupta toplam 26 sözcük vardır. Burada Lutfi'nin 17, Mevlâna Sekkâkî'nin 19 tane etnonimlere dair sözcük bulunmaktadır. 10 tane kökadı da her iki divanda kullanılmıştır. Bu 26 sözcüğün 9 tanesi Arapça, 8 tanesi Farsça, 5 tanesi Türkçe, 1 tanesi ise Moğolca kökenlidir. 3 tane de tamlama şeklinde kurulan etnonim örneği mevcuttur. Grafik 4'teki oranlar ışığında *İnanç Esaslı Etnonimler* alt maddesinde LD ve MSD arasındaki fark 1'dir. *Kan Esaslı Etnonimler* başlığında ise Mevlâna Sekkâkî, Lutfi'den öndedir. Buna göre Mevlâna Sekkâkî'nin etnonimlere ilişkin söz varlığı sayısı Lutfi'den iki sayıyla fazladır.

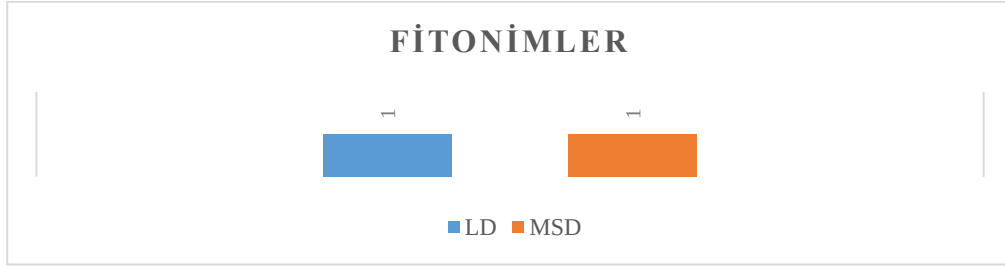
2.1.4. Fitonimler (Bitkiadları)

Adbilimin bir alt türü olan fitonimler her türlü bitki için kullanılan özel adı ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.49). LD ve MSD'de yer alan fitonim örneği aşağıda yer almaktadır.

Ṭūbā: (Ar.) Cennette var olduğuna inanılan kökleri yukarıda dalları aşağıda bir ağaç.

“Ṭūbā ni tiler ravzada her ivge urar baş

Ger başıda yoktur kadınğız servi hevâsı” (LD, 205/278-3)

Grafik 5: Fitonimler

Fitonimler (bitkiadları) ile ilgili bu başlıkta Arapça kökenli 1 sözcük bulunmaktadır. Grafik 5’teki sayıya göre Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî’deki fitonim sayısı eşittir.

2.1.5. Hrematonimler (Eseradları)

Adbilimin bir alt türü olan hrematonimler eşya adı anlamına gelmekte olup değerli taşlar, silahlar, mücevherler, müzik aletleri, edebî eser isimleri gibi maddî medeniyet unsurlarına ilişkin özel isimlerdir (Şahin, 2018, s.58). Divanlardaki hrematonim örnekleri şu şekildedir:

° **Aşâ (2/2):** (Ar.) Maddi manevi kudret timsali olarak elde taşınan değnek.

“İlîngde mu° ciz-i Mûsî’ni körgüzüp nîzenğ

°Aşâ çü şüret ü ma° nâsı içre ejderhâ” (MSD, 176, 13b/13)

° **Āyet-i Ümmü’l-kitāb:** (Ar. + Ar.) Kitabın annesinin ayeti.

“Ay yüzünğ levhinde maḥfûz Āyet-i Ümmü’l-kitāb

Toğmadı barlas ulusındın seniñ tig āfitāb” (LD, 26/23-1)

° **Dür-i Aden:** (Ar. + Ar.) Aden incisi.

“Kulağınğa kanı tigürgüçi ki her sözge

Közüm yaşın қатарātın Dür-i °Aden kıldım” (LD, 134/175-6)

° **Fātiḥa:** (Ar.) Kur’an-ı Kerim’in birinci suresi.

“Yüz Fātiḥanı yüzünge her şubḥ oğur min

⁶ Bu beyitte Fātiḥa suresinden bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Temizkan, M. (2015). *Türk Halk Şiirinde Sureler ve Ayetler*. Konya: Kömen Yayınları.

Çün leylet-i kadr âyetini zülfünge her şâm” (LD, 129/168-6)

Hadîs-i Bülbül ü Gül: (Ar. + Far. + Far.) Gül ve bülbül hikâyesi.

“Yaruttı ° ışk çerâğını şem° ü pervâne

Hadîs-i Bülbül ü Gül kıl ü kâl imiş bildim” (LD, 135/176-6)

Hayder-i zü-Zülfikâr: (Ar. + Ar.) Zülfikâr’ın sahibi Haydar (Hz. Ali’nin kılıcının adı).

“Ol Emîrû’l-mü’ minîn Bû Bekr ü ° Osmân u ° Ömer

Şâh-ı merdân, Şîr-i Yezdân, *Hayder-i zü-Zü’l-fi kâr*” (MSD, 92, 2a/8)

Hulle: (Ar.) Cennette giyilen iki parçalı elbise.

“Ol sîm-ten ki rûh anıng tig laîf yok

Ger *Hulle* bolmasa anğa könglek zarîf yok” (LD, 95/119-1)

Kıssa-i Ferhâd u Şîrîn: (Ar. + Far. + Far.) Ferhad ile Şirin hikâyesi.

“Ol şeker irni üçün cân birgenim tâ boldı fâş

Kıssa-i Ferhâd u Şîrîn boldı il efsânesi” (LD, 204/276-4)

Kulü’r-rûh: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de geçen bir ayet.

“Ay *Kulü’r-rûh* âyetini la° lı tefsîr eylegen

° İsâ enfâsın tekellüm birle ta° bîr eylegen” (LD, 143/189-1)

Kur’ân: (Ar.) Allah tarafından Hz. Muhammed’e vahyedilen kutsal kitap, Kur’an-ı Kerim.

“Eyâ yegâne, seniñ münisiñg irür *Kur’ân*

Yüzüñde nûr-ı şafâ ol sa° âdetiñge güvâ” (MSD, 174, 13b/5)

Mîzân: (Ar.) Mahşer günü herkesin dünyada yaptığı iyilik ve kötülüklerin tartılıp değerlendirileceği manevî terazi.

“Adl *Mîzânı* tüzüldi, râstlar tapdı revâc

Fitne bâzârı bozuldı, rahtığa tüşti kesâd” (MSD, 130, 7a/13)

Sûre-i Nûn: (Ar. + Ar.) Nun suresi.

“Ayn-ı asrettin öler min aşı yasın körsem

Dstlar türbetim üstine ouŋ *Sre-i Nn*” (LD, 152/201-6)

Tsemm Selsebl: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de geçen bir ayet.

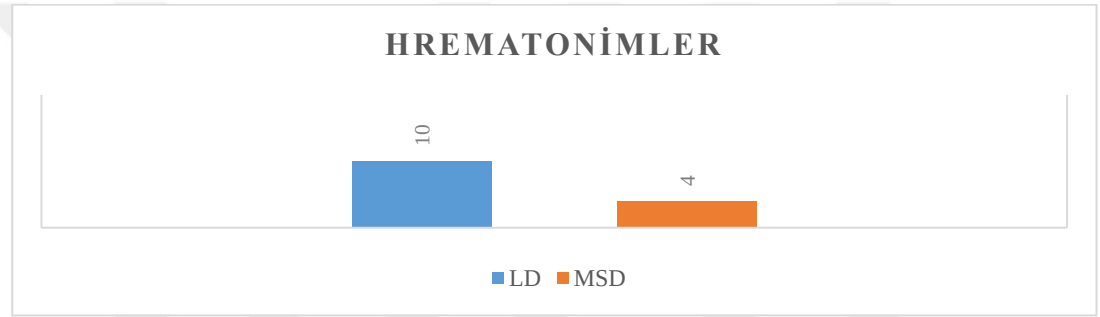
“Kp yügürdi ravzada  aynen *Tsemm Selsebl*

Tapmadı ol šn kim řekker-i nbındadır” (LD, 74/90-4)

Ve’ř-şems: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de geçen bir sure.

“Ay řretiŋĝa vakf melhat vilyeti

Ve’ř-şems süresi yzŋ  hl ayeti” (LD, 210/286-1)

Grafik 6: Hrematonimler

Hrematonimler (eseradları) ile ilgili bu grupta toplam 14 sözcük bulunmaktadır. 14 szcĝn 10 tanesi Lutfi’ye, 4 tanesi de Mevlna Sekkk’ye aittir. Bu eseradlarının 8 tanesi Arapça kökenli olup 6 tane de tamlama şeklinde kurulan eseradı mevcuttur. Grafik 6’daki oranlar doĝrultusunda Lutfi’deki sözcük sayısı Mevlna Sekkk’den fazladır.

2.1.6. Hrononimler (Zamanadları)

Adbilimin bir alt türü olan hrononimler zamanın belirli bir dönemini, belirli yıllarını ve günlerini, belirli bölümlerini ifade eden özel isimlerdir (şahin, 2018, s.60). LD ve MSD’de bulunan hrononim örnekleri şöyledir:

Devr-i Hll Sultn: (Ar. + Ar. + Ar.) Halil Sultan devri.

“Başta kılur irdi ařıŋ kŋlm akıda igrilik

Kz ak ıl, özni salasun, *Devr-i Hll Sultn* irür” (MSD, 116, 5a/15)

Ḳadr (2/2): (Ar.) Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi, Kadir gecesi.

“Tārīḫka sikkiz yüz dağı on irdi vü *Ḳadr* aḥşamı

Bir ay toğdı dünyāda kim memleketke ḥān irür” (MSD, 120, 5b/13)

Leylet-i Ḳadr: (Ar. + Ar.) Kadir gecesi.

“Yüz fātihanı yüzünge her şubḥ oḡur min

Çün *Leylet-i Ḳadr* āyetini zülfünge her şām” (LD, 129/168-6)

Leyletü'l-mi° rāc: (Ar.) Hz. Muhammed'in göğē çıktığı Recep ayının yirmi yedinci gecesi, Miraç gecesi.

“*Leyletü'l-mi° rāc*nıḡ şerḫi saçı tābındadır

Ḳābe ḳavseyn ittiḥādı ḳaşı miḥrābındadır” (LD, 74/90-1)

Mi° rāc: (Ar.) İslam inancına göre Hz. Muhammed'in Recep ayının yirmi yedinci gecesi Allah katına yükselme hadisesi.

“Yā İlāhī, Muṣṭafā ḫaḳḳı vü *Mi° rāc*'ı ḫaḳı

Hem olarnıḡ ḫaḳḳı kim ḫızmette irdi tōrt yār” (MSD, 92, 2a/7)

Mu° ciz-i °İsā: (Ar. + Ar.) Hz. İsa'nın etkili nefesiyle hastaları iyileştirip ölüleri diriltme mucizesi.

“Ay şekkeringde *Mu° ciz-i °İsā* ḳarīnesi

Yūsuf cemālı vaşfi şafānıḡ kemīnesi” (LD, 196/265-1)

Mu° ciz-i Mūsī: (Ar. + Ar.) Hz. Musa'nın asasını kullanarak sihirbazların sopalarını yok eden mucizesi.

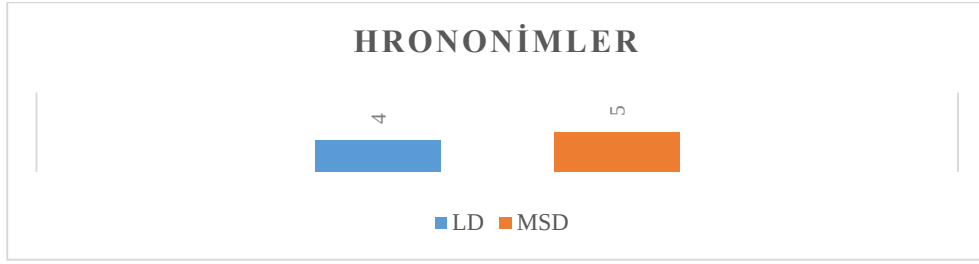
“İlinḡde *Mu° ciz-i Mūsī* ni körgüzüp nīzenḡ

° Aṣā çü şūret ü ma° nāsı içre ejderhā” (MSD, 176, 13b/13)

Yed-i Beyzā: (Ar. + Ar.) Beyaz el, Hz. Musa'nın bir mucize isteyen kavmine ve Firavun'a karşı göğsüne soktuğu elini ışık saçır hâlde çıkarması şeklindeki mucizesi ve ışık içinde parlayan eli.

“Gedālar rāyegān tapkay żarūrī māl-ı Qārūn’ını

Yed-i Beyzā bigin ilginġ cihānga zer-feşān kildi” (MSD, 112, 4b/14)

Grafik 7: Hrononimler

Hrononimler (zamanadları) ile ilgili bu grupta toplam 8 sözcük bulunmaktadır. Lutfî’de 4, Mevlâna Sekkâkî’de 5 zamanadı yer almaktadır. Her iki divanda da geçen zamanadı sayısı ise 1’dir. Bu 8 sözcüğün 3 tanesi Arapça kökenli olup 5 tane de tamlama şeklinde kurulan zamanadı mevcuttur. Grafik 7’deki sayılara göre Mevlâna Sekkâkî, Lutfî’den 1 sözcükle fazla sayıya sahiptir.

2.1.7. Kozmonimler (Uzayadları)

Adbilimin bir alt türü olan kozmonimler uzay boşluğunda yer alan galaksiler (gökadalar), takımyıldızları, nebular (bulutsular) gibi gök cisimlerinin özel isimlerini ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.62). Divanlardaki kozmonim örnekleri şu şekildedir:

Cevzā: (Ar.) İkizler burcu.

“Kılıçınġ darbıdın Behrām iligtin ħancerin saldı

Meger şemşiringiz kökte mu° allaķ tuttu Cevzā’nı” (MSD, 166, 12a/13)

Dü-peyker: (Far.) İki yıldız, ikizler burcu, Cevza.

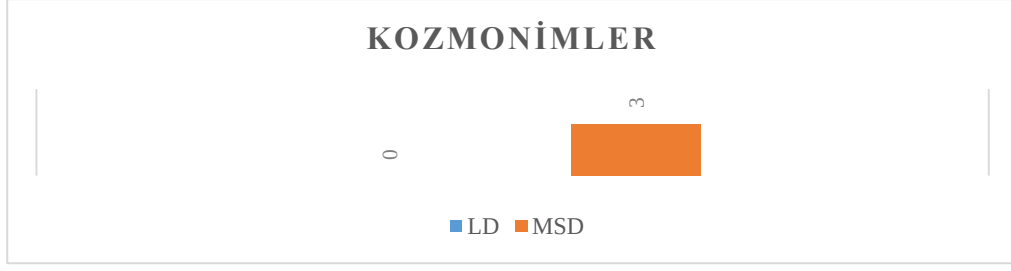
“İrür Keyvān u hem Bercīs, irür Behrām u hem ħürşīd

İrür Çeşnīd ü Nāhīd ü ° Uṭārid, māl u Dü-peyker” (MSD, 150, 10a/7)

Ḥamel: (Ar.) Koç burcu.

“Hemīşe yaz kilip kılğanınça nūrānī

Ḥamel ivi şerefi birle Neyyir-i a° zām” (MSD, 144, 9a/12)

Grafik 8: Kozmonimler

Kozmonimler (uzayadları) ile ilgili bu grupta toplam 3 sözcük bulunmaktadır. Bu 3 sözcüğün 2 tanesi Arapça, 1 tanesi ise Farsça kökenlidir. Grafik 8’deki sayılar incelendiğinde Lutfî’nin bu alana ilişkin söz hazinesinin olmadığı görülmektedir. Buna göre Mevlâna Sekkâkî’nin gök cisimlerine dair söz varlığı Lutfî’den gelişmiş durumda olduğu söylenebilir.

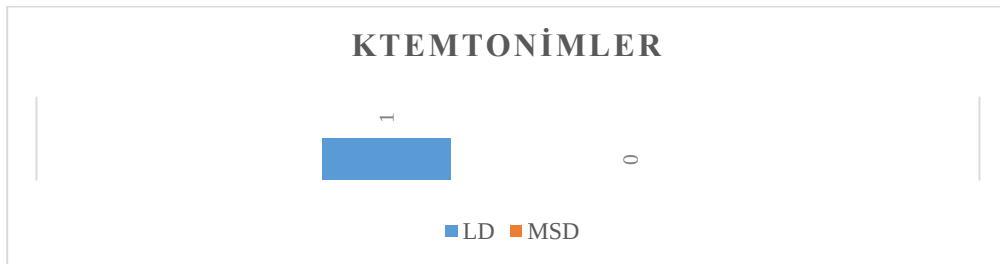
2.1.8. Ktemtonimler (Kurumadları)

Ktemtonimler (kurumadları), din, eğitim, sağlık gibi farklı hizmetleri yerine getirmek amacıyla açılan kurum ve kuruluş adlarının özel adlarını ifade etmektedir. Hastaneler, tiyatrolar, camiler, okullar, yardım kuruluşları vb. kurumadları bu kapsamda incelenebilir (Şahin, 2018, s.88). Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’de bulunan ktemtonim örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Ka°be: (Ar.) Bütün Müslümanların kiblesi ve ziyaret yeri olan Mekke şehrindeki mukaddes bina, beytullah.

“Zülfüñgüz iltür mini geh *Ka°be* gâhî deyrğa

Bendeni her yerge rûzî-i perîşân tartadır” (LD, 74/89-6)

Grafik 9: Ktemtonimler

Ktemtonimler (kurumadları) ile ilgili bu grupta Arapça kökenli 1 sözcük yer almaktadır. Grafik 9’daki sayı doğrultusunda Mevlâna Sekkâkî’de ktemtonimlere dair sözcüğe rastlanmamıştır.

2.1.9. Mitonimler (Mitadları)

Adbilimin bir alt türü olan mitonimler masallarda, mitlerde, destanlarda, efsanelerde, inançlarda geçen ve özel adlandırmalara sahip olan varlıkların isimlerini ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.64). Burada mitonimler, *Teonimler (İyeadları)* ve *Demonimler (öcüadları)* olmak üzere 2 alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Aşağıda teonim ve demonim niteliğindeki sözcükler divanlardaki örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.1.9.1. Teonimler (İyeadları)

Her türlü inançtaki, dindeki, mitlerdeki tanrı isimlerinin özel adını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.65). LD ve MSD’de yer alan teonim örnekleri *Allah-Tanrı* ve *Melekler* olmak üzere 2 alt başlıkta incelenmiştir.

2.1.9.1.1. Allah-Tanrı

Allāh: (Ar.) Her şeyin yaratıcısı olan tek ve mutlak varlık, Tanrı, Huda.

“Dīdārīṅga mevķūfdur ırnimge kilip cān

Körsem sini *Allāh* digümdür dağı ölgüm” (LD, 131/171-5)

Bāṭn (1/2): (Ar.) Görünmeyen, gizli olan anlamındaki Allah’ın isimlerinden biri.

“Hem evvel ü āḫir sin ü hem zāḫir ü *Bāṭn*

Hem mebdē^o -i eşyā sin ü hem ḫayy-ı tüvānā” (LD, 3/1-2)

Bār (1/2): (Far.) Allah, Tanrı.

“Çik cefā vü cev̄r ü nāzı barını

Bir kün olğay kim digeyler *Bār* bar” (LD, 270/379-2)

Celāl (2/2): (Ar.) Allah’ın kahır ve gazap taşıyan sıfatı.

“Luṭf u ḫahrīṅ kim Cemāl birle *Celāl* atı senīṅ

Ot u su, topraḫ u yilni i° tidāl üzre tutar” (MSD, 92, 2a/2)

Cemāl (2/2): (Ar.) Allah’ın lutfedici sıfatlarının bütünü ve bu sıfatlarının gereği olarak güzellik ve rahmetle tecellisi.

“Luṭf u ḫahrīṅ kim *Cemāl* birle Celāl atı senīṅ

Ot u su, topraḫ u yilni i° tidāl üzre tutar” (MSD, 92, 2a/2)

Cenāb-ı Hāzret-i Hāk: (Ar. + Ar. + Ar.) Allahu teala hazretleri.

“Cenāb-ı Hāzret-i Hākka kaçan bolur maḳbūl

Ezel ° ināyetidin bolmasa kişi muḳbil” (LD, 7/3-17)

Hāfiḡ: (Ar.) Her şeyden koruyan, saklayan, muhafaza eden anlamında Allah’ın en güzel isimlerindendir.

“İdi’m bolsun tün ü kün ü yıl u ay, ırte vü kiçe

Mu° in ü nāşır u yāriṅ bolup hoş Hāfiḡ ü yāver” (MSD, 154, 10b/12)

Hāk (2/3): (Ar.) Allah’ın adlarından biri.

“Kil, bir şabāḡ Teṅgri yolıda yil, ey şabā

Uşmaḡ içinde Hāk saṅga birsün, aṅga cezā” (MSD, 102, 3a/10)

Hālīḡ: (Ar.) Bütün varlıkları yaratan Allah.

“Hālḡ itti Hālīḡ ḡulḡuṅḡuz ḡalḡın, Muḡammed ḡulḡı tig

Ol ḡulḡ vaşfin ayḡalı Sekkāḡ hem ḡassān irür” (MSD, 120, 6a/4)

Hālāḡ: (Ar.) Her şeyi yaratan Allah.

“ḡüsñ devrinde cefādın özge yoḡtur şan° atıṅ

Hālḡdın yoḡ fikriṅ aymanmas mu sin ḡallāḡdın” (LD, 158/211-2)

Hāyy-ı Tüvānā: (Ar. + Far.) Her şeyi yapan ve gücü yeten Allah.

“Hem evvel ü āḡir sin ü hem zāḡir ü bāḡın

Hem mebdē° -i eşyā sin ü hem Hāyy-ı Tüvānā” (LD, 3/1-2)

Hudā ~ ⁷Hudāy: (Far.) Allah, Tanrı.

“ḡudā sırrıdır aḡzıṅ anı bilmek

Ni ḡadd-ı ° aḡl u fehmi ḡurdedāndur” (LD, 83/103-2)

“Luḡfini ḡün öḡreptür siz nevāzişler bile

⁷ Vezin gereḡi üñsüz türemesi meydana gelmiştir. Benzer örnekler için bk.: āşinā ~ āşināy, behr-i Hudā ~ behr-i Hudāy, gedā ~ gedāy, ḡāk-i pā ~ ḡāk-i pāy, ḡıḡā ~ ḡıḡāy, şeker ~ şekker, şeker-efşān ~ şekker-efşān.

Ꞑıl *Ḥudāy* için birer pervā ni taḫşir eyledim” (LD, 133/174-7)

Ḥudāvend-i °Ale’l-iṭlāk: (Far. + Ar.) Her şeyin sahibi Allah.

“Bürḫa° algıl bir zamān oltur min-i müştāk ile

Ger niyāzıñ bar *Ḥudāvend-i °Ale’l-iṭlāk* ile” (LD, 183/247-1)

8İdi ~ İzi: Allah, Tanrı.

“*İdi* ° ināyeti öksülmesün bu sulṭāndın

Kim ol ° ināyet irür baḥr-ı bī ḥad ü kāmīl” (LD, 8/3-29)

“Yüzini ay didim, dağı köp ° özr ḳoldum uftanıp

Şükr ol *İdi*’ğa kim anı köñglümğa ilhām eyledi” (MSD, 246, 23a/3)

“Ṭā° at ° ibādetin *İzi* ḥaḳḳıda arturur

Körse zemānedin niçe köp miḥnet ü belā” (MSD, 104, 3b/12)

İzid: (Far.) İslamiyet’ten sonra İranlıların Allah anlamında kullandıkları kelimelerden biri.

“Köz köre ḳanımnı tökti ḡamzesi cellād tig

Zerre çağlık birmemiş raḥm *İzid* ol ḥün-ḥāreḡa” (LD, 185/250-4)

Ḳassām-ı Ezel: (Ar. + Ar.) Ezel Kassam’ı (Allah).

“Ḡam yigil, ey Sekkāḳī, çün evvelde *Ḳassām-ı Ezel*

° Ayš özgelerge vü sañḡa renc ü ḡam in° ām eyledi” (MSD, 246, 23a/4)

Kerīm-i Kird-gār: (Ar. + Far.) En büyük kerem sahibi Allah.

“° Āşī ḳul Sekkāḳī’ning ° işyānıḡa ḥod yok ḥisāb

Sin kerem birle ḳiçürgil, ey *Kerīm-i Kird-gār*” (MSD, 94, 2a/10)

Lāt u Menāt: (Ar.) Cahiliyye devri Araplarının tanrıçaları.

“Açıp bāṭın közin baḡsa gül ü bustān yüzinge ol

⁸ Eski Türkçedeki söz içi ve söz sonundaki *d* sesi, Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde sızıcı *d*’ye, Çağatay Türkçesinde *y*’ye dönmüştür. *d* sesinin örneklerde görülmüş olması Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinin kalıntısıdır. Benzer örnek için bk.: adaḳ ~ ayak ~ azaḳ.

Kiçip *Lāt u Menāt*’ındın unuttıkay deyr ü mīnānı” (MSD, 158, 11a/14)

Mevlā (1/2): (Ar.) Kainatın yegane sahibi ve efendisi durumunda olan Allah.

“Seniṅ vaşında sözlerim kamuḡ sihr-i helāl oldı

Emānda tutsun ol *Mevlā* sini vü hem bu mevlānı” (MSD, 166, 12b/1)

Mi° mār-ı Qazā: (Ar. + Ar.) Kazanın mimarı (Allah).

“Anda kim mihrāb qaşıṅ tüzdi *Mi° mār-ı Qazā*

Köṅlümüz kandīlini iltti vü astı tākḡdın” (LD, 158/211-4)

Naqqāş-ı Şüret: (Ar. + Ar.) Suret süsleyen (Allah).

“Cānımḡa kıymasa *Naqqāş-ı Şüret*

Ni ma° nādın közüṅni kıldı kımaç” (LD, 31/30-4)

Rab: (Ar.) Bütün varlıkları yaratan, yöneten, yetiştirip barındıran, her varlığı türlerinin niteliklerini edindirecek biçimde eğiten Allah, Tanrı.

“Kiçeki nālişime ḡod tanuḡ felekte melek

Seḡerde yā *Rab* u āhım işitsün Allāhı” (MSD, 228, 20b/4)

Rabb-ı Zü’l-celāl: (Ar. + Ar.) Celal sahibi Allah.

“Tiṅri üçün bu gedā-yı müsteḡıḡa bir zekāt

Ḥüsn ile çün bay yaratmış sizni *Rabb-ı Zü’l-celāl*” (LD, 112/144-3)

Raḡmān: (Ar.) Dünyada, inanan ve inanmayan ayrımı yapmaksızın bütün insanlara, zararlı ve yararlı ayrımı yapmaksızın bütün canlılara rızıklarını, nimetlerini bol bol veren anlamında Allah’ın adlarından biri.

“Perdedin çıktı vü zāhir kıldı *Raḡmān* şüretin

La° lı işbāt itti şīrīnlik bile cān şüretin” (LD, 155/206-1)

Şāni° ~ Şāni° İ: (Ar.) Her şeyi yoktan var eden Allah.

“*Şāni°* çü bu naqqāş-ı qaş kıldı

İ° ışkıda türk baş kıldı” (LD, 256/352-1)

“Ol *Şāni* ° *ī*ki hılķat işin kıldı ķaş u kōz

Hīķ kimge since birmedi ° ayyāre ķaş u kōz” (LD, 86/107-1)

Sūbhān: (Ar.) Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaafılardan uzak olan anlamındaki Allah’ın isimlerinden biri.

“Ni belā hūsn ü melāḫat birdi *Sūbhān* yüzige

Kim irür ins ü melek cān birle ḫayrān yüzige” (LD, 21/17-1)

°Tengri ~ Tiṅgri: Tanrı, Allah.

“Ol zūlf çīninga köṅgöl tüşti, ḫaṭāsın bilmedi

Ey ḫalk, bir *Tengri* üçün pend aytıṅ ol nādānıma” (MSD, 210, 18a/7)

“Bir yaşıṅğa *Tiṅgri* miṅg yaşı birsün aytur Luṭfī ḫul

Yā ilāhī bu du° ā ḫazrette bolsun müstecāb” (LD, 26/23-7)

°Tengrilik ~ Tiṅgrilik: Tanrılık sıfatı, Allah vasfı.

“*Tengrilik* bolḡay raķībni meclisiṅdin ḫavlasaṅg

Ḫayf irür, ḫod ādemī seg birle bolsa āşināy” (MSD, 236, 21b/5)

“Ol zūlf çīniḡa köṅgöl tüşti ḫaṭāsın bilmedi

Ay ḫalk *Tiṅgrilik* üçün bend itsenḡ ol nādānıma” (LD, 179/241-5)

Uḡan: Her şeye gücü yeten Allah, Tanrı.

“*Uḡan* ki ḫudret içinde kemāl körgüzdi

Yüzünḡnünḡ āyīnesinde cemāl körgüzdi” (LD, 214/292-1)

Yezdān: (Far.) Allah, Tanrı.

“Kilk-i ḫudret dūd-ı āḫımdın tüter irdi ḡara

⁹ Çaḡatay Türkçesinde kelime başındaki ve ilk hecedeki *e* sesleri genellikle *i* olmuştur. Ancak *e*’li şekillerin de devam ettiği görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: ḡehre ~ ḡihre, el ~ il ~ ilig, emgek ~ imgek, enḡ ~ inḡ, ey ~ iy, fedā ~ fidā, ḡesāb ~ ḡisāb, keyik ~ kiyik, men ~ min, menḡ ~ miṅḡ, menḡizli ~ miṅḡizli, menḡizlig ~ miṅḡizlig, men-i bī-ḡāre ~ min-i bī-ḡāre, ne ~ ni, ne...ne ~ ni...ni, sen ~ sin, ḡebīh ~ ḡibih, telim ~ tilim, yenḡ ~ yinḡ, yer ~ yir, yetti ~ yiti ~ yitti.

¹⁰ Çaḡatay Türkçesinde bazı kelimelerde +IIK isimden isim yapma ekinin kalınlık-incelik uyumuna uymadığı görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: ādemīlik ~ ādemilik, ḡīrīnlik ~ ḡīrīnlik.

Köz ü kaçınıḡ naḡşını ol dem ki *Yezdān* eyledi” (LD, 219/298-2)

2.1.9.1.2. Melekler

Cebrā’īl ~ Cebre’īl: (Ar.) Dört büyük melekten biri, Allah’ın vahyini peygamberlere ulaştırmakla görevli olan melek, Cibril.

“İşḡ maḡv itti mini sin ortadın kit ay şabā

Lī-ma° allāhniḡ maḡāmında ni ḡacet *Cebrā’īl*” (LD, 114/148-5)

“Ay şabā Tiḡri üçün bolḡıl resül

Anda kim salḡay ḡanatın *Cebre’īl*” (LD, 288/449-1)

Ferişte: (Far.) Melek.

“Şüretiḡi iy perī kim körse ḡılḡay cān fedā

Sīretiḡḡa ḡōd ḡılur elbet *Ferişte* iḡtidā” (LD, 23/19-1)

Ḥūr ~ Ḥūrī: (Ar.) Cennette var olduğuna inanılan güzel kızların her biri, cennet kızı.

“Ḳaçan ki kürte-i zerd ol meh-i münīr kiyer

Bi° aynihī irür ol *Ḥūr* kim ḡarīr kiyer” (LD, 65/77-1)

“Boldı bahār u sinsiz yoḡtur çemende nūrī

Firdevs boldı ḡülşen yoḡtur dırīḡ *Ḥūrī*” (LD, 224/306-1)

Ḥūr-ı Behiştī: (Ar. + Far.) Cennet kızları.

“Ḳāmetiḡ ṭübā nihālıdur lebiḡ kevşer suyu

Yüzüḡ ol *Ḥūr-ı Behiştī* tuttu bu °ālī maḡām” (LD, 122/159-4)

Kerrübī: (Ar.) Allah’a yakın olan meleklerin en büyüḡü.

“Ol tilāvet ḡılsa, elbette melek nāzil bolur

Aḡlasam, *Kerrübī*ler kök ḡapḡdın kötrür ḡicāb” (MSD, 184, 15a/2)

Melāyik: (Ar.) Melekler.

“Ezelde bildiler kim sin kibi ferzendi bolḡusu

Seniḡ yüzüḡdin ādemḡa *Melāyik* secdeler ḡıldı” (LD, 267/367-2)

Melek: (Ar.) Gözle görülüp elle tutulmayan, yiyip içmeyen, cinsiyet farkı bulunmayan, sadece Allah’a itaat etmek ve daima hayra vasıta olmak üzere yaratılmış olan sayısız nuranî varlıklardan her biri.

“Bağsaṅg yüzinge şüret ü ma^c nā irür *Melek*

Halk içre âdemî, velî hulk içre Muştafâ” (MSD, 104, 3b/8)

Melekü’l-mevt: (Ar.) Ölüm meleği (Azrail).

“*Melekü’l-mevt* eger bolsa raķībing ni ziyān

Çün lebing^c işvesidin baştın ayak cān boldum” (LD, 132/173-5)

Rıdvān: (Ar.) Cennet kapıcısı olan büyük melek.

“Dünyāda sin tig tapılmas âdemî

Sin meger firdevsniṅg *Rıdvānı* sin” (LD, 289/454-2)

Rūḥu’l-emīn: (Ar.) Cebrail.

“Hücesine sendin özge sığmadı

Maḥrem irmes sır sarâyında saṅga *Rūḥu’l-emīn*” (MSD, 96, 2b/8)

Şayyād-ı Ezel: (Ar. + Ar.) Ezel avcısı (Azrail).

“Ol dem ki *Şayyād-ı Ezel* zülfünṅni kıldı dām-ı cān

Köṅlümni her tārı bile başka giriftār eyledi” (LD, 236/323-2)

Soruķçı: Sorguya çeken Münkir ve Nekir melekleri.

“Bu kün taşarruf-ı emvāl hoş kilür āsān

Soruķçı taṅgla sorarda ḥisāb irür müşkil” (LD, 6/3-6)

2.1.9.2. Demonimler (Öcüadları)

Mitlerdeki, efsanelerdeki cin, şeytan, canavar, peri gibi her türlü kötü varlığın özel adını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.67). LD ve MSD’de yer alan demonim örnekleri şöyledir:

Cānn: (Ar.) Cin taifesi.

“Yüzünṅni kördi daḡı ins ü *Cānn* u cān kiçti

Boyuṅṅnı kördi vü serv-i sehī revān kiçti” (MSD, 276, 26b/15)

Cinn: (Ar.) İnsanlar tarafından görülmeyip çeşitli biçimlere girerek ancak kendileriyle ilgi kuranlara veya istedikleri kimselere göründüklerine ve olağanüstü sayılan bazı işleri yapacak güce sahip bulunduklarına inanılan gizli yaratıklara verilen isim, ecinni.

“Ayur medḥ ü ayur na^c t u du^c ā-gūyūṅ, şenā-ḥ^āṇūṅ

Boluptur ins ü *Cinn* ü vaḥş u ṭayr u cümle-i cānver” (MSD, 154, 10b/9)

Ehrimen: (Far.) Zerdüştlerin iki tanrısından kötülüğü temsil edeni, şeytan, dev.

“Şabā zülḥūṅni tağıttı, meger ḥālī ḥayālımda

Yazıldı ejdehā boldı, uzadı *Ehrimen* boldı” (MSD, 254, 24a/6)

Hārūt: (Ar.) Büyü ve sihirle uğraşan bir melek.

“Ay gāmzesi miskīnlere köp kılguçı bīdād

Cādū ḳaraḳıṅṅ sihr ile *Hārūt*ka üstād” (LD, 34/34-1)

İblīs: (Ar.) Şeytan.

“Yüzüṅṅ imān nūrıdur saḳla raḳībden perdede

Saḳlasa yaḥşı kişi *İblīs*din imānımı” (LD, 206/280-4)

Nārī: (Ar.) Cin, peri.

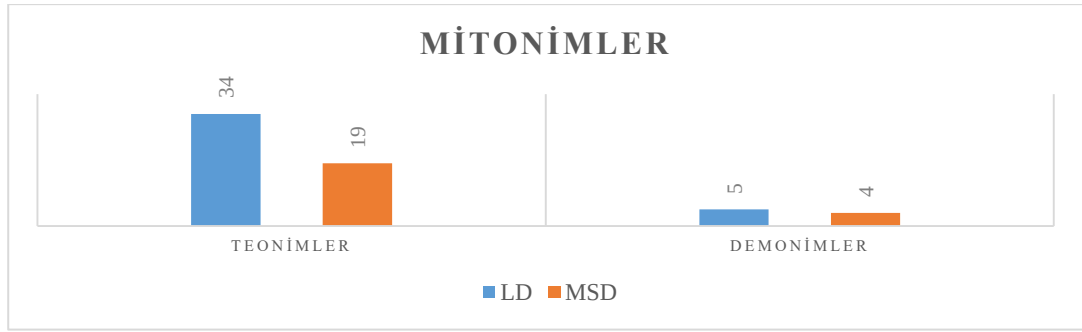
“Ḥadd-ı maḥlūḳāttındur *Nārī* ol ḥüsn ü cemāl

Ol ki yoktur raḥm irür ol hem^c aṭā bolsun saṅga” (LD, 16/8-2)

Perī (1/2): (Far.) Tabiatüstü bir güce sahip bulunduğu inanılan cin taifesinin çok alımlı ve çok güzel olanlarına verilen isim.

“Çü as tiḡ teni kīş cübbe kiyse^c aḳl aytur

*Perī*körüṅṅ ki niçük müşg ile^c abīr kiyer” (LD, 65/77-3)

Grafik 10: Mitonimler

Bu başlıkta toplam 49 sözcük bulunmaktadır. Bu 49 sözcüğün 39 tanesi Lutfî'ye, 23 tanesi ise Mevlâna Sekkâkî'ye aittir. Her iki divanda kullanılan mitonim sayısı ise 13'tür. Bu mitadlarının 27 tanesi Arapça, 7 tanesi Farsça, 5 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 10 tane de tamlama şeklinde kurulan mitadı mevcuttur. Grafik 10'daki verilere göre Lutfî'deki *Teonimler* alt başlığında yer alan sözcük sayısı Mevlâna Sekkâkî'den fazladır. *Demonimler* alt başlığında ise divanlar arasındaki sözcük sayısı farkı 1'dir. Mitonimlere ilişkin söz varlığının çoğunu Lutfî'deki sözcükler oluşturmaktadır. Buradaki sözcüklerin tamamına yakınının Allah ve melek isimlerine ait olması Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin manevî dünyasının bir yansıması olsa gerektir.

2.1.10. Toponimler (Yeradları)

Adbilimin bir alt türü olan toponimler özel isim niteliği taşıyan her türlü coğrafi adlandırmayı ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.76). Burada toponimler, *Oykonimler* (*orunadı*), *Oronimler* (*dağadı*), *Hidronimler* (*suadı*), *Horonimler* (*eladı*) ve *Yazınagronimler* olmak üzere 5 alt başlıkta sınıflandırılmıştır.

2.1.10.1. Oykonimler (Orunadları)

Toponimin bir türü olan oykonimler şehir, ilçe, kasaba, köy, mezra, çiftlik gibi her türlü yerleşim biriminin özel adını ifade eder (Şahin, 2018, s.95). Oykonimler, astionimler (şehiradı) ve orpedyonimler (yaylaadı) olmak üzere 2 alt başlıkta incelenmiştir.

2.1.10.1.1. Astionimler (Şehiradları)

Oykonimin bir türü olan astionimler il, ilçe, kasaba gibi şehirlerin özel adlarını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.96). Astionim örnekleri şu şekildedir:

° **Aden:** (Ar.) Yemen'de bir şehirdir.

“Kim kördi anıñ irni, meniñ yaşıma menğzer

Bir la° l Bedeḥṣān’da vü bir dūr ‘Aden içre” (MSD, 216, 18b/13)

Bağdād: (Ar.) Bugünkü Irak’ın başkentidir.

“Siz anıñ dik pādiṣehniñ naḳdı siz kim uşbu kün

Sehmidin *Bağdād* u Mıṣr içre tüşüptür inḳılāb” (LD, 12/5-21)

Buḥārā: (Ar.) Türkistan’da bir şehirdir.

“İştîp nefes, dem urma, *Buḥārā*’ğa bol revān

Sin hem bu yolda tap naḳar [u] kesb ḳıl hevā” (MSD, 102, 3a/12)

Ḥācī Tarḥan: (Far.) Astrahan şehri.

“Deşt ilidin *Ḥācī Tarḥan*’ğa yetilse bu ḡazel

Terk iter her beytîge āsūde dūnyāsın sarāy” (MSD, 236, 21b/7)

Ḥayber: (Ar.) Medine’nin kuzeyinde yer alan bir şehirdir.

“Min közni Zemzem ḳıldım, ol bozdı köñḡülnüñ ka° besin

Hergiz anıñ tig ḳılmadı mü’minge *Ḥayber* kāferi” (MSD, 292, 29a/8)

Herī: (Far.) Afganistan’ın batısında yer alan tarihî bir şehirdir.

“Luṭfī *Herī*de ḳalmadı şî° riñḡğa müşterī

° Azm-i ḥicāz ḳıl ki maḳāmıñ ° ırāḳ imiş” (LD, 92/114-7)

Ḥoten: (Far.) Doğu Türkistan’ın güneyinde bulunan tarihî bir şehir ve bölgedir.

“Lāf ursa Ḥıṭā müşḡi saçıñḡ ° anberi birle

Çīn çīñḡa ḳıḳıp yüzi ḳararḡay *Ḥoten* içre” (LD, 193/261-3)

İsfehān ~ Sipāhān: (Far.) İran’da bulunan bir şehirdir.

“Tiler ḳılsa ° ırāḳ ehli ayakı tofraḳın sürme

Velīkin *İsfehān* ehli ḳılur köp bu temennānı” (MSD, 162, 11b/15)

“Nevā bile ḳılur ol rāst her muḡālifni

Ḳulı ° İrāk u *Sipāhān*, Ḥicāz, ursa ḳadem” (MSD, 140, 8b/5)

Nūḳān: (Far.) İran’ın Tus şehrinin kasabalarından biridir.

“Yüz pāre ḳılur gül yüzüñg allında özini

Çün tapmadı ol revnaḳ u *Nūḳān* çemeninde” (MSD, 218, 19a/10)

Semerḳand: (Far.) Özbekistan’da bulunan tarihî bir şehirdir.

“Kitürdi lāle bu micmer içinde ° anber-i sārā

Ḳılur vālih buḥūrındın *Semerḳand* u Buḥārā’nı” (MSD, 160, 11b/5)

Sevād-ı A° zam: (Ar. + Ar.) En büyük şehir (Mekke).

“Ay saçıñg şeydā köñgüllerniñg *Sevād-ı A° zamı*

Ḥalḳa ḥalḳa rūḥniñg ser-menzilidür her ḥamı” (LD, 199/270-1)

Şām (I): (Ar.) Suriye’nin başkentidir.

“Seḥerde isti çün zülfüñg nesîmi *Şām* sarıdın

Mecālı yoḳ şabānı kör ni yañgılıḳ bī-ḳarār itti” (LD, 195/264-3)

2.1.10.1.2. Orpedyonimler (Yaylaadları)

Oykonimin bir türü olan orpedyonimler yılın belirli zamanlarında kullanılan, yapılaşmanın olmadığı ya da çok az olduğu süreli yerleşim birimlerinin (yaylak, kışlak) özel adlarıdır (Şahin, 2018, s.97). Yaylaadı örneği şöyledir:

Ūcān: (Far.) Ucan yaylası, Tebriz yakınlarındadır.

“İskender işitse kim anıñg sarı yörür siz

Cān birgey atası kibi *Ūcān* arasında” (LD, 176/237-4)

2.1.10.1.3. Yazınoykonimler

Edebî eserlerde geçen ilçe, şehir, kasaba, köy, mezra, çiftlik gibi yerleşim birimlerini ifade etmektedir. Divanlarda yer alan yazınoykonim örnekleri şu şekildedir:

Beytü’l-ḥazen (1/2): (Ar.) Hüzünler evi, Hz Yusuf kaybolduktan sonra Hz. Yakub’un içinde bulunduğu hüzün dolu evi.

“Sekkākī’niṅg ornını uşal Yūsuf-ı şānī

Ya° kûb bigin hecride *Beytû’l-ḥazen* itti” (MSD, 270, 26a/12)

Külbe-i Ahzân: (Far. + Ar.) Hüzünler kulübesi, Hz. Yakub’un Yusuf’un hasretiyle yıllarca ağlaya ağlaya gözlerini kaybettiği kulübesi.

“Siz mışrga digrû çü bilürler ki alur siz

Yūsuf ilidür *Külbe-i Ahzân* arasında” (LD, 176/237-6)

2.1.10.2. Oronimler (Dağadları)

Toponimin bir türü olan oronimler yeryüzünde bulunan dağ, tepe, vadi, yar, uçurum, kanyon, geçit, ova vb. her türlü yükseltinin, girintinin, engebelerin, kabarıklıkların özel adlarını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.97). Oronimler, speleonimler olmak üzere 1 alt başlıkta incelenmiştir.

Kāf: (Ar.) Anka kuşunun yaşadığı ve yeryüzünü çepeçevre kuşattığı kabul edilen efsanevî dağ.

“Oḳuṅg andaḳ ° uḳābīdür, ḳamuḡ pervāz *Kāf* üzre

Ḳılıptur düşmeniṅg, atın cihānda lā-cerem ° Anḳā” (MSD, 126, 6b/8)

Uhud: (Ar.) Hicaz Bölgesinde bulunan bir dağ.

“Firākıṅg yükini Luṭfī za° if cānımga köp alma

Münāsib bar mu yüklense mürsānga *Uhud* taḡı” (LD, 231/315-8)

2.1.10.2.1. Speleonimler (İnadları)

Oronimin bir türü olan speleonimler yeraltında tabî yolla oluşmuş mağara, uçurum, kuyu, labirent, yar, yeraltı ırmakları, dereler, göller ve çağlayanlar gibi doğal oluşumların özel adını ifade eder (Şahin, 2018, s.97). İnadı örnekleri şöyledir:

Çeh-i Bābil: (Far. + Ar.) Babil kuyusu, Harut ve Marut adlı meleklerin, işledikleri suçun cezasını çekmek üzere kıyamet gününe kadar saçlarından asılı kalacakları kuyu.

“Hārūt közüṅg sihrini kördi ḥacil oldı

Andın yaşunup ihtiyār itti *Çeh-i Bābil*” (LD, 111/143-3)

Kān-ı Bedahşān: (Far. + Far.) Bedahşān’daki maden ocağı.

“Külerde körgeli irning bile tişing köz yıglap

Demi *Kān-ı Bedaḥṣān*dur zamānı inçü deryāsı” (LD, 217/296-2)

La° l-ı Bedaḥṣān ~ La° l-ı Bedaḥṣānī: (Ar. + Far.) Bedaḥṣan yakutu.

“Luṭfī ger irnin tiler sin kir raḳībī könglige

Ġārga kirmek kirek *La° l-ı Bedaḥṣān* almağa” (LD, 188/254-7)

“Muraṣṣa° kılğanı altunçı şems atıng kılādesin

Ciger-hūnluk bile taşnı kılur *La° l-ı Bedaḥṣānī*” (LD, 13/6-15)

Zemzem: (Ar.) Kabe yakınında bulunan kuyu.

“Min közni *Zemzem* kıldım, ol bozdı köngülünüg ka° besin

Hergiz anıng tig kılmadı mü° minge Ḥayber kāferi” (MSD, 292, 29a/8)

2.1.10.2. Hidronimler (Suadları)

Toponimin bir türü olan hidronimler gerek doğal yolla gerekse yapay yolla oluşmuş her türlü su varlığının adını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s. 97). Hidronimler, pelagonimler (denizadı) ve potamonimler (çayadı) olmak üzere 2 alt başlıkta sınıflandırılmıştır.

2.1.10.2.1. Pelagonimler (Denizadları)

Pelagonimler hidronimlerin bir kolu olan okyeanonimlerin (okyanusadı) bir türüdür. Tüm denizlerin ve onların körfez, koy gibi belli başlı kısımlarının özel adlarıdır (Şahin, 2018, s.98). Denizadı örneği aşağıda gösterilmiştir.

Baḥr-ı ° Aden: (Ar. + Ar.) Aden Denizi.

“Ümmīd-i kenārı bile ay vāy ki közüm

Dür tişlering şevkıda *Baḥr-ı ° Aden* oldu” (LD, 208/282-6)

2.1.10.2.2. Potamonimler (Çayadları)

Hidronimin bir türü olan potamonimler bütün nehirlerin, ırmakların, çayların, derelerin özel adını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.98). Çayadı örnekleri şöyledir:

Āmū: (Far.) Orta Asya’nın en büyük iki nehrinden biri.

“Luṭfī kelāmı yetse Semerḳand ehline

Āmūdın ötmes irdi *Ĥocendī sefīnesi*” (LD, 196/265-7)

Ceyhūn: (Ar.) Aral Gölü’ne dökülen nehrin ismi.

“Ger vaṭan Luṭfī közinde tutmadıñg yoktur ° aceb

İv qoparmaqlıq irür düşvār *Ceyhūn* üstine” (LD, 178/240-7)

Seyhūn: (Ar.) Ceyhun ile birlikte Maverāü’n-nehr’de yer alan büyük bir ırmak.

“Māverü’n-nehr içre qaldım, çün ki ikki yanıma

Közlerimniñg biri *Seyhūn*, biri *Ceyhūn* eyledi” (MSD, 290, 28b/14)

2.1.10.2.3. Yazınhidronimler

Edebî eserlerde yer alan her türlü su varlıklarını ifade etmektedir. Divanlarda bulunan yazınhidronim örnekleri şöyledir:

Āb-ı Bekā ~ Āb-ı Ḥayāt ~ Āb-ı Ḥayvān: (Far. + Ar.) Efsaneye göre yalnız Hızır’ın içtiği, içeni ölümsüz kılan su, ebedî hayat suyu.

“° Ademde bağlap idim ol ağız ḥayālını min

Ki munda Ḥızır dik *Āb-ı Bekā* tiley kildim” (LD, 121/158-2)

“Nidür ol kûze kim anıñg içre bar *Āb-ı Ḥayāt*

Yutar andın dem-be-dem ḥasret suyn qand u nebāt” (MSD, 190, 15b/3)

“Bādeniñgki lezzetini bilgey irdi Ḥızır eger

İçkey irdi *Āb-ı Ḥayvān* tig mey-i gül-fāmını” (LD, 259/355-3)

Āb-ı Zindegānī: (Far. + Far.) Dirilik suyu, ölümsüzlük veren su.

“Ḳadehī kitür ki sin tig ḥızır u mesīḥ ilindin

Kişige mey-i muravvaq irür *Āb-ı Zindegānī*” (LD, 223/303-2)

Çeşme-i Ḥayvān: (Far. + Ar.) Hayat suyu çeşmesi.

“Minḡü yaşar kim ki körer sizni bir

Veh ne ḥızır *Çeşme-i Ḥayvāmı* siz” (LD, 87/108-6)

Kevşer: (Ar.) Cennette bulunduğu bildirilen kutsal havuz veya akarsu.

“Bulaķı *Kevşer* ü çimgenleri riyāż-ı behişt

Havāsı mu^c tedil ü özi Cennetü’l-me^o vā” (MSD, 170, 12b/12)

Mā^o ül-beķā: (Ar.) Ölümsüzlük veren su.

“Su sığmas ol ağızğa ki *Ma^o ’ü ’l-beķā* didim

Baķ söz yıraqlığına ki mā-lā-keām irür” (LD, 60/69-7)

Selsebīl: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’de cennette var olduğu belirtilen bir çeşmenin adı.

“Ay lebleri ravza *Selsebīl*

Cān naķdı dudaklarıñg sebīli” (LD, 207/281-1)

2.1.10.4. Horonimler (Eladları)

Toponimin bir kolu olan horonimler ülke, bölge, il, ilçe gibi idarî sınırları olan ve belirli bir bölge, coğrafya gibi resmî sınırları olmayan ancak duyulduğunda insanların anladığı doğal sınırlara sahip yerlerin özel adını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.98-99). Horonimler, idarieladları ve doğaleladları olarak 2 alt başlıkta tasnif edilmiştir.

2.1.10.4.1. İdarieladları

Horonimin bir türü olan idarieladları devletlerin, ülkelerin, bölgelerin, illerin, ilçelerin resmî sınırlarını, belli bir sınıra sahip olan, resmî belgelerde kabul edilen tüm yönetsel toprak birimlerinin resmî sınırlarını ifade eden özel addır (Şahin, 2018, s.99). Divanlardaki idarieladları örnekleri şöyledir:

Bedeķşān: (Far.) Kuzeydoğu Afganistan’da bir idarî bölgedir.

“Külerde körgeli irni bile tişin, yığıdın köz

Gehī bolur *Bedeķşān* u gehī^c ummān deryāsı” (MSD, 230, 20b/8)

Çağatay: (Moğ.) Çağatay Han’ın ülkesi.

“Sen dik şanem körmedi Luţfī *Çağatay*da

Çın söyle Hıţā hūblarığa ni bolur sin” (LD, 138/182-5)

Çīn (I): (Far.) Çin ülkesi.

“Kaş u közüñg ğāretide Luţfīdin kitti köñgöl

° Āķıbet taptım sorağın Ç̣ñ ü Türkistān sarı” (LD, 199/269-7)

Ḥıṭā ~ Ḥıṭāy: (Ar.) Çin’in kuzeyindeki Türkistan topraklarına verilen ad.

“Körgüzse kıra berhem urar Ç̣ñ u Ḥıṭānı

Köz üstideki ḥālı çü kışı bile oynar” (LD, 57/65-4)

“Yazı vü tağı üze ḥoş töşelmiş atlas-ı sebz

Ḥıṭāy kızları tıg tāze gülleri ra° nā” (MSD, 170, 12b/13)

Ḥicāz: (Ar.) Mekke ile Medine’nin bulunduğı kutsal bölge.

“Nevā bile kıılır ol rāst her muḥālifni

Ḳulı ° İrāk u Sipāhān, Ḥicāz, ursa ḳadem” (MSD, 140, 8b/5)

Hindūsitān: (Far.) Güney Asya’da bulunan bir ülke.

“Köngül tilettim ü taptım sorağın zülfüñg ilinde

Belī Hindūsitān ili irür ol tūṭı torlağı” (MSD, 238, 21b/13)

Ḥorāsān: (Far.) İran’ın doğusunda kalan bölge.

“Luṭṭı yimegil ğam gūşe iḳbālı öküşür

Körgey biz özümüzni Ḥorāsān arasında” (LD, 176/237-7)

° İrāk: (Ar.) Batı Asya’da bir ülke.

“Tiler kılsa °İrāk ehli ayakı tofrağın sürme

Velīkin İsfehān ehli kıılır köp bu temennānı” (MSD, 162, 11b/15)

İrān: (Far.) Güneybatı Asya’da yer alan bir ülke.

“Sulṭān-ı ulü’l-emr dağı taḥṭḳa lāyık

Siz siz bu kün Īrān dağı Tūrān arasında” (LD, 176/237-2)

Keşmīr: (Fr.) Hindistan, Pakistan ve Çin sınırlarının kesiştiğı noktada yer alan dağlık bir bölgedir.

“Cādū közini Keşmīr ili ḥalkı körüben

Tuttuḳ didiler sini müsellemler bu fen içre” (MSD, 216, 18b/15)

Ƙırım: Karadeniz’in kuzeyinde yer alan bir bölge.

“Kim ay kördi seninġ tig, başında töpüki bar

Ni serv kördi ƙadıġ tig *Ƙırım* toƙayında” (MSD, 206, 17b/3)

Mısr (I): (Ar.) Büyük bir kesimi Afrika’da, küçük bir kesimi Asya’da yer alan ülke.

“Aƙlındın azar *Mısr* ili kim seni körse

Bu devrede sen Yūsuf-ı Ken° ān yetilip sen” (LD, 140/184-3)

Rūm: (Ar.) Anadolu.

“Birer *Rūm* iline zūlfünġ Habeş’ning leşkerin salsa

Köġül mülkinde ol sā° at tapılmas hıç emān, ey cān” (MSD, 196, 16a/9)

Yemen: (Ar.) Arap yarımadasının güneyinde bir ülke.

“La° lınġ kim ol ħātem durur enġüşterī tig aġzınġa

Anınġ kibi yahşı ° aƙıƙ ° ömrinde körmedi *Yemen*” (LD, 145/192-3)

2.1.10.4.2. Doğaleladları

Horonimin bir türü olan doğaleladları resmî sınırları olmayan fakat doğal sınırları ifade eden özel addır (Şahin, 2018, s.99). Doğaleladlarına dair örnekler şöyledir:

Deşt (2/2): (Far.) Deşt ülkesi.

“*Deşt* ilidin Hācī Tarĥan’ġa yetilse bu ġazel

Terk iter her beytice āsūde dūnyāsın sarāy” (MSD, 236, 21b/7)

Māverāü’n-nehr: (Ar.) Orta Asya’da Ceyhun ırmağının kuzeyinde kalan bölgeye Arapların verdiği isim.

“*Māverü’n-nehr* içre ƙaldım, çün ki ikki yanıma

Közlerimninġ biri Seyĥūn, biri Ceyĥūn eyledi” (MSD, 290, 28b/14)

Mülk-i Tūrān: (Ar. + Far.) Turan ülkesi.

“Türk neslindin anınġ dik şāh-zāde toġmadı

Mülk-i Tūrān üzre sultān bolġalı efrāsiyāb” (LD, 11/5-11)

Türân: (Far.) Türklerin Orta Asya'daki en eski yurtlarına verdiği ad.

“Ey Husrev-i şāhib-ķırān, ĩrān seninġ, *Tūrān* seninġ

Pāk al yöriben yir yüzin, yār baġtınġ ol sulţān irür” (MSD, 118, 5b/4)

Türkistān: (T. + Far.) Tarihte Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölge.

“Saldı *Türkistān* ilige Luţfīni kāfir közüġ

Ni mecālī bar ki ķılġay rāst āheng-i ° ırāk” (LD, 97/122-7)

2.1.10.5. Yazınagronimler

Edebî eserlerde bulunan arazilerin, tarlaların, sahaların, bayırların özel adlarını ifade etmektedir. Divanlarda yer alan yazınagronim örnekleri şu şekildedir:

Bāġ-ı Cinān: (Far. + Ar.) Cennet bahçeleri.

“Minging irning yüzünġ iy reşk-i rıdvān

Bilāl u kevşer ü *Bāġ-ı Cināndur*” (LD, 83/103-3)

Bāġ-ı İrem: (Far. + Ar.) Cennet bahçesi, Şeddad tarafından cennete benzetilerek meydana getirilen asma bahçe.

“Kopurgalar ivi bolġan ġarāb Türkistān

Hümāy-ı himmetinġizdin irür çü *Bāġ-ı İrem*” (MSD, 144, 9a/9)

Behişt: (Far.) Cennet, uçmak.

“İdrīs tig yiring boluban dāyimā *Behişt*

Birsün saķimlergā deminġ ° ĩsī tig şifā” (MSD, 102, 3a/11)

Behişt-i Gülsitān: (Far. + Far.) Gül bahçesi cenneti.

“Hemīşe meclisinġ bolsun *Behişt-i Gülsitān* reşki

Nişār itsün ķudūmunġda felek lü'lü'-i lālānı” (MSD, 168, 12b/8)

Cennet: (Ar.) Allah'ın günahsız kullarını veya günahlarından arınmış olanları öldükten sonra sonsuz bir mutluluk içinde yaşatacağını vaat ettiği yer.

“Ĥırlargā ķılsa bī-ķuşūr anınġ şıfātını melek

Cennetni koyup işiki bolġay di Rıdvān ārzūsı” (MSD, 248, 23a/7)

Cennetü'l-me⁹ vā: (Ar.) Sığınılacak, yurt edinilecek cennet.

“Bulaķı Kevşer ü çimgenleri riyāz-ı behişt

Havāsı mu⁶ tedil ü özi *Cennetü'l-me⁹vā*” (MSD, 170, 12b/12)

Dūzaḥ: (Far.) Günahkârların öldükten sonra ahirette cezalarını çekmek üzere gidecekleri yer, cehennem, tamu.

“Bolsa *Dūzaḥ*da ḥayālınḡ tenge köymeklik ḥelāl

Bolmasa cennette yadınḡ cānḡa āsāyiş ḥarām” (LD, 122/159-5)

Firdevs: (Ar.) Cennet, uçmak.

“Sünbülünḡdür ⁶ uķde-i re⁹ s ü yüzünḡ māh-ı tamām

⁶ Arızınḡ *Firdevs* ü ḡad ṭūbā vü la⁶ lınḡ selsebīl” (LD, 114/148-6)

Firdevs-i Kevşer: (Ar. + Ar.) Kevser cenneti.

“Dünyāda körgüzdi yüz ü la⁶ l u ruḡsārı maḡa

Cennet ü *Firdevs-i Kevşer* birle rıdvān şüretin” (LD, 156/206-6)

Ḥadīķa-i Firdevs: (Ar. + Ar.) Cennet bahçesi.

“İy inḡlerinḡ *Ḥadīķa-i Firdevs* lālesi

Gülzār-ı ḡusn revnaķı közünḡ ḡazālesi” (LD, 211/287-1)

Ḥuld-ı Berīn: (Ar. + Far.) Kutsal cennet, sekiz cennetten biri.

“İrür çü *Ḥuld-ı Berīn* ḡalmas içre yaylaḡı

Behişt içinde uyımaķ, revā mu, bir fetvā” (MSD, 170, 12b/11)

İrem Bāḡı: (Ar. + Far.) Cennet bahçesi, Şeddad tarafından cennete benzetilerek meydana getirilen asma bahçe.

“Eyā serv-i sehī boyluḡ irür *İrem Bāḡı*

Ḳara zülfünḡ turur gūyā melāḡat bāḡınınḡ zāḡı” (LD, 230/315-1)

Riyāz-ı Behişt: (Ar. + Far.) Cennet bahçeleri.

“Bulaķı Kevşer ü çimgenleri *Riyāz-ı Behişt*

Havāsı mu^c tedil ü özi Cennetü'l-me^v vā” (MSD, 170, 12b/12)

Tamuḡ: (Soğ.) Cehennem, dinî inanışlara göre dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekları yer, duzah.

“Ming *tamuḡ*dındur yamanraḡ hecr otı köymeklikı

Min bilür min kim irür cānımı hicrān örtegen” (LD, 144/191-3)

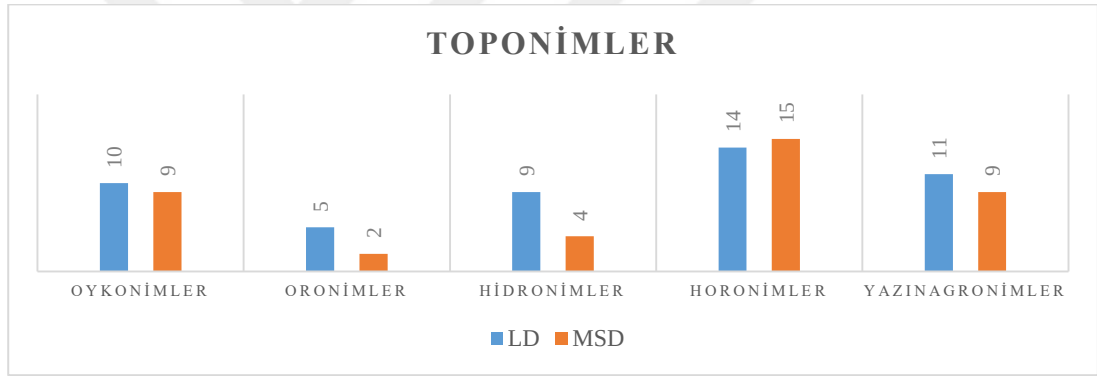
¹¹**Uḡmaḡ ~ Uṣmaḡ:** (Soğ.) Cennet.

“Köter niḡāb ki *Uḡmaḡ* dek işikingde

Niyāzlar bile dīdār üçün vaṭan kıldım” (LD, 134/175-4)

“Kil, bir şabāḡ Tenḡri yolıda yil, ey şabā

Uṣmaḡ içinde Ḥaḡ saḡa birsün, aḡa cezā” (MSD, 102, 3a/10)

Grafik 11: Toponimler

Bu grupta toplam 65 sözcük yer almaktadır. Lutfi 49, Mevlâna Sekkâkî ise 39 sayıya sahiptir. Her iki eserde geçen toponim sayısı ise 23’tür. Bu 65 sözcüğün 24 tanesi Arapça, 17 tanesi Farsça, 2 tanesi Soğdca, 1 tanesi Türkçe, 1 tanesi Fransızca, 1 tanesi ise Moğolca kökenlidir. 1 tane Ar. + Far.; 1 tane T. + Far. biçiminde kurulan yeradı, 17 tane de tamlama şeklinde kurulan yeradı mevcuttur. Grafik 11’deki bilgiler ışığında *Horonimler* ve *Yazınagronimler* başlıklarındaki sayılar diğer başlıklardan fazla görünmektedir. *Oykonimler* ve *Horonimler* başlıklarındaki sayılar incelendiğinde divanlar arasındaki sözcük sayısı farkının bir olduğu görülmektedir. *Oronimler* ve *Hidronimler* başlıklarında Lutfi’nin sözcük sayısı Mevlâna Sekkâkî’den

¹¹ Çağatay Türkçesinde nadiren de olsa söz başı, söz içi ve söz sonundaki *k* sesinin *h* olduğu görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: aḡşam ~ aḡşām, ḡanlıḡ ~ ḡanlıḡ, uyḡu ~ uyḡu ~ uyḡu.

fazladır. LD'deki *Yazınagronimler* başlığı MSD'ye göre fazla sayıya sahiptir. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'de kayda değer miktarda toponimin olması iki şahsiyetin de coğrafya bilgisine vâkıf olduklarını göstermektedir.

2.1.11. Zoonimler (Hayvanadları)

Adbilimin alt türü olan zoonimler kedi, köpek, koyun, inek, keçi gibi evcil hayvanlar dışında hayvanat bahçesindeki, sirkteki hayvanların ya da romanlarda, efsanelerde, hikâyelerde vb. geçen özel ad niteliği taşıyan hayvan adlarını ifade etmektedir (Şahin, 2018, s.89). Divanlarda yer alan zoonim örnekleri şöyledir:

° **Ankâ:** (Ar.) Kaf dağında bulunduğu inanılan, ismi olup cismi olmayan efsanevî kuş, zümrüdüanka, simurg.

“Okunğ andak ° uķābīdūr, ķamuğ pervāz Kāf üzre

Ķılıptur düşmeniñg, atın cihānda lā-cerem °Anķā” (MSD, 126, 6b/8)

Burāk: (Ar.) Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkarken bindiği, özellikleri bizce bilinmeyen bir binek atı.

“Ķul Ķılır ğilmān özin, tapsa Burāk'ıñ sāyesin

Sübse Ķılğay zülfini, Ķılsañg kenīzek ħūr-ı ° in” (MSD, 98, 2b/14)

¹²**Ejdehā ~ Ejderhā:** (Far.) Kanatları ve dört ayağı olan, kuyruğu yılan biçiminde, ağzından alevler püskürten, aslan pençeli bir masal kahramanı hayvan.

“Şabā zülfünğni tağıttı, meger ħālī ħayālımda

Yazıldı Ejdehā boldı, uzadı Ehrimen boldı” (MSD, 254, 24a/6)

“İlinğde mu° ciz-i Mūsī'ni körgüzüp nīzenğ

° Aşā çü şüret ü ma° nāsı içre Ejderhā” (MSD, 176, 13b/13)

Hümāy: (Far.) Devlet kuşu, Kaf dağında, Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuş.

“° Işķ pervāzı Ķılır kõñglüm Ķuşı men° itmegil

Terk bolmas bu hevā, titse süñgekimni Hümāy” (MSD, 236, 21b/8)

¹² Vezin gereği “ejdehā” biçiminde yazılmıştır.

Hümāy-ı Himmet: (Far. + Ar.) Himmet kuşu.

“Kopurgalar ivi bolğan ħarāb Türkistān

Hümāy-ı Himmetiñgizdin irür çü Bāğ-ı İrem” (MSD, 144, 9a/9)

Selvā: (Ar.) Tih sahrasında Allah tarafından menn adlı kudret helvası ile birlikte İsrâiloğullarına indirildiği bildirilen bildircına benzer kuş.

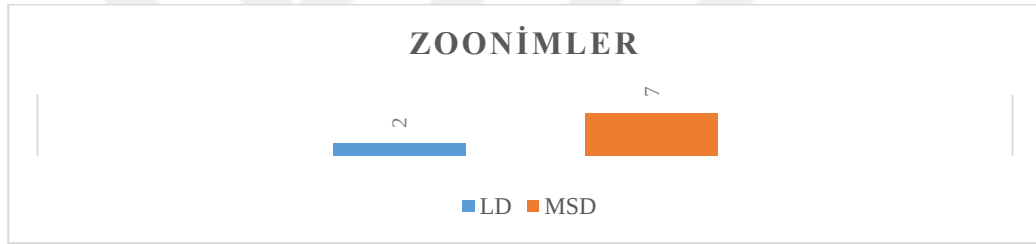
“Yāhūd Mūsī’ğa ħıdmetler kılıp taptı bu mu^c ciz kim

Ėudūmı birle kiltürdi cihānga menn ü *Selvānı*” (MSD, 156, 11a/4)

Ṭūṭī-i Ṭab^c: (Far. + Ar.) Yaradılış papağanı.

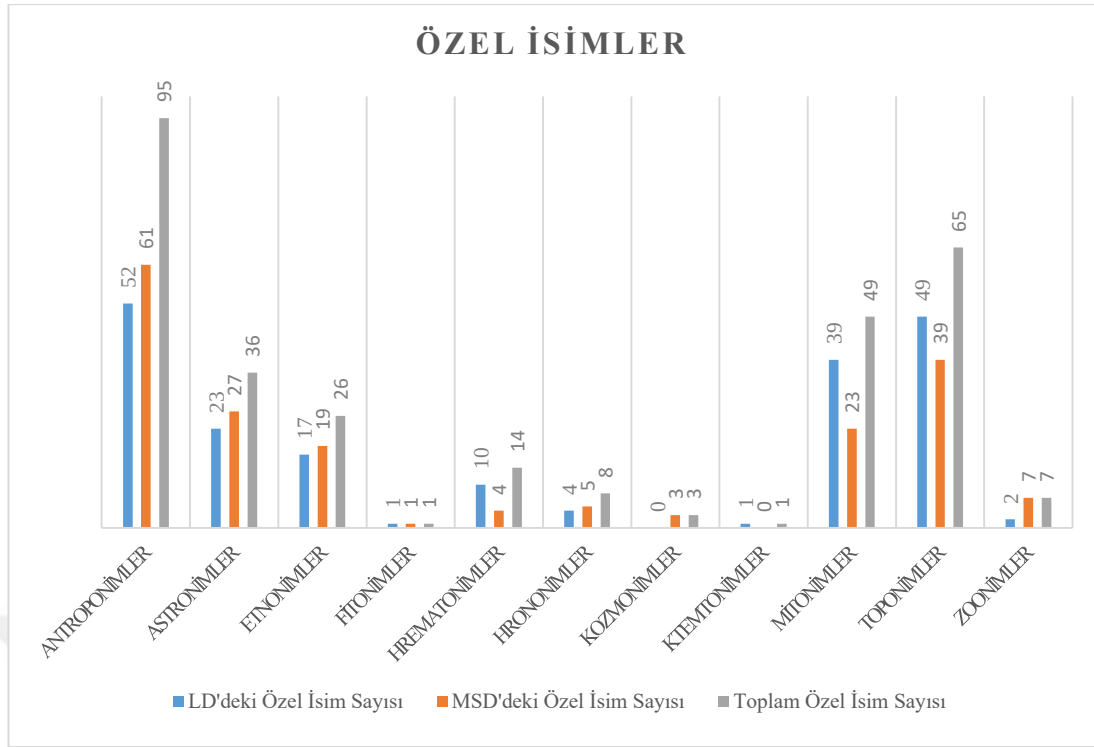
“İritti mini şekker tig söz içre közlerim yaşı

Egerçi *Ṭūṭī-i Ṭab^c*ım kılur şermende bebgānı” (MSD, 166, 12b/5)

Grafik 12: Zoonimler

Burada toplam 7 sözcük bulunmaktadır. Zoonimlerin 2 tanesi Lutfi’ye, 7 tanesi ise Mevlâna Sekkâkî’ye aittir. İki eserde de kullanılan zoonim sayısı 2’dir. Bu sözcüklerin 3 tanesi Arapça, 2 tanesi Farsça kökenli olup 2 tane de tamlama şeklinde kurulan hayvanadı yer almaktadır. Grafik 12’de bulunan oranlar doğrultusunda Mevlâna Sekkâkî’nin zoonim sayısı Lutfi’den neredeyse dört kat fazladır. Bu da Mevlâna Sekkâkî’nin hayvanlarla ilgili söz varlığının gelişmiş düzeyde olduğunu işaretidir.

Grafik 13: Özel İsimler

Özel isimler ile ilgili yapılan tarama sonucunda toplam 305 adet özel ismin *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda kullanıldığı tespit edilmiştir. Divanlardan taranan özel isimler adbilimin çalışma alanı doğrultusunda 11 başlık altında sınıflandırılmıştır. Her bölümün altında belirli sayıda alt başlık yer almaktadır. Toplam alt başlık sayısı 32'dir. Özel isimlerin 140 tanesi Arapça, 70 tanesi Farsça, 25 tanesi Türkçe, 2 tanesi Fransızca, 2 tanesi Moğolca, 2 tanesi ise Soğdca kökenli olup 59 tane özel isim de tamlama biçiminde kurulmuştur. 2 tane T. + Far.; 2 tane Ar. + Far. ve 1 tane de Ar. + T. biçiminde türetilen özel isim bulunmaktadır. Burada Lutfi'ye ait özel isim sayısı 198, Mevlâna Sekkâkî'ye ait özel isim sayısı 189'dur. Her iki eserde geçen özel isim sayısı ise 82'dir. Grafik 13'teki oranlara göre Mevlâna Sekkâkî'nin *antroponimler*, *astronimler*, *etnonimler*, *hrononimler*, *kozmonimler* ve *zoonimler* başlıklarındaki söz varlığı sayısının Lutfi'den yüksek olduğu görülmektedir. *Hrematonimler*, *mitonimler* ve *toponimler* başlıklarında Lutfi'nin söz varlığı sayısı Mevlâna Sekkâkî'den fazladır. Divanlardaki *fitonimler* başlığında yer alan sayılar eşittir. Lutfi'de *kozmonimlere* ilişkin sözcük yoktur. Mevlâna Sekkâkî'de *ktemtonimler*le ilgili sözcük bulunmamaktadır. Bu veriler ışığında Lutfi'deki özel isim sayısı Mevlâna Sekkâkî'den öndedir. Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak özel isimlerin tamamı incelendiğinde antroponimlerin oranı % 31; toponimlerin oranı %

21; mitonimlerin oranı % 16; astronimlerin oranı % 11; etnonimlerin oranı % 8; hrematonimlerin oranı % 4; hrononimlerin ve zoonimlerin oranı % 2; kozmonimler, ktemtonimler ve fitonimlerin oranları ise % 1'dir. Özel isimler içerisinde en fazla grubu antroponimlerin oluşturduğu görülürken en az grubu ise fitonimler oluşturmaktadır. Divanların söz hazinesinde yazıldıkları döneme ilişkin bilgilerle birlikte önceki yüzyıllarda yaşamış önemli şahsiyetlere, tarihî olaylara, coğrafi bilgilere, hayvanlar ve bitkiler dünyasına dair izlere rastlamak mümkündür. Bu da Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin dönemlerinin ötesinde şahsiyetler olduğunu göstermektedir.

2.2. Cins İsimler

Cins ad ya da tür ad olarak ifade edilen cins isimler aynı türe sahip sözcüklerin ortak isimleridir. Bu ortak isimlerde herkesçe bilinen bir bağlantı vardır ve bu bağlantı önceden kabul edilmiş, ortak bir bağlantıdır. Esas itibarıyla sayı ve çeşit bakımından tek olmayan, aynı cinsten nesnelerin isimleridir (Ergin, 2013, s.219-220; Vardar, 2002, s.200-201). GTS’de cins isim “Adların bir varlığı, duyguyu, düşünceyi veya durumu genel anlamda gösteren alt sınıfı; cins ismi: kedi, nehir, düşünce, annelik vb.” şeklinde tanımlanmaktadır. Korkmaz da bu isimlerin herkes tarafından önceden bilinen bir bağlantısı olduğuna ve bu isimlerde o ismin gösterdiği varlık ya da nesne arasında toplum tarafından kabul edilen sıkı bir anlam bağlantısının olduğuna dikkat çekmektedir (Korkmaz, 2009, s.214). Yani cins isimler tekil ya da çoğul olabilir, birden fazla nesneyi belirtebilirler.

Tezde cins isimler tür yani görevleri bakımından *İsimler* ve *Edatlar* olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. İsimler başlığı, *isimler*, *sıfatlar*, *zarflar*, *zamirler* olarak; edatlar da *edatlar*, *bağlaçlar*, *ünlemler* olarak divanlardaki kullanım işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. İsimler başlığı altında tematik söz varlığı çalışması hazırlanmıştır. Burada *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’nda tespit edilen isimlerin belirlenen tema başlıklarına uygun olacak biçimde tasnifi yapılmıştır.

Tezde 24 üst tema ve 116 alt başlık bulunmaktadır. Üst temalar şunlardır: *Asker, Savaş ve Savaş Aletleri; Beslenme; Bitkiler; Boyut, Miktar, Şekil; Coğrafya; Düşünce ve İletişim; Eğitim-Öğrenim; Giyim-Kuşam; Hâl-Tutum, Duygusal Hâller ve Karakter Özellikleri; Hayvanlar; Işık ve Renkler; İnanç; İnsan ve Toplumsal İlişkiler; İnsan Vücudu ve Sağlığı; Kimya; Madenler; Meslekler; Sanat ve Kültür; Ticaret; Varlık-Yokluk; Yapı-Mesken; Yerleşim; Yönetim ve Zaman*. Sözcüklerin üst anlamlılık, alt anlamlılık, zıt anlamlılık, eş anlamlılık, parça-bütün ilişkisi gibi kullanımlarına göre divanlardaki anlamları ve bağlamları doğrultusunda temalar belirlenmiştir. Genelden öze doğru bir sıralama mevcuttur. Alt tema başlıkları bütünü kapsayacak bir şekilde düzenlenmiştir. Bu bölüm divanlardan taranan sözcüklerin tema başlıklarına yerleştirilmesiyle tamamlanmıştır. Sonrasında ise sıfatlar, zamirler ve zarflar işlevlerine göre ele alınmıştır.

2.2.1. İsimler

2.2.1.1. İsimler

Varlıkları, nesneleri, kavramları karşılayan tüm sözcüklere isim denilmektedir. İsimler başlığı altında tematik söz varlığı incelemesi yapılmıştır. LD ve MSD’de tespit edilen isim türündeki sözcükler belirlenen 24 üst temada ve alt başlıklarda yerlerini almıştır. Sözcükler alfabetik olarak sıralanmış ve aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.1.1. Asker, Savaş ve Savaş Aletleri

İlk tema başlığı, Asker, Savaş ve Savaş Aletleri’dir. Burada 7 alt başlık bulunmaktadır. Bunlar, *Asker*, *Savaş*, *Savaş Meydanı*, *Savaş Hazırlığı*, *Galibiyet-Mağlubiyet*, *Düşman* ve *Savaş Aletleri*dir. Başlıkların altında verilen sözcüklerin divanlardaki kullanımları incelendiğinde aynı anlama sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle beyitler verilirken ya *Lutfî Divanı*’ndan ya da *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’ndan örnek olarak 1 beyit gösterilmiştir. Alt tema başlıkları ve örnekleri şöyledir:

2.2.1.1.1.1. Asker

çerig: Asker.

“Bu leşker yitkenin körsenġ yasap a° dānıġ üstige

Saġıngay-sin *çerig* irmes, meger gürz ü sinān kildi” (MSD, 110, 4b/2)

çerig-i zülf: (T. + Far.) Saç ordusu (asker).

“Zīn-sān *çerig-i zülf* yasap ger revī-be-bāġ

Ķalkan bile zer āveredet gül-be-sāvarī” (LD, 213/290-4)

leşker: (Far.) Asker.

“Tā yüzin körgüzmedi zülfî cihānnı tutmadı

Bolmasa sulţān ni kilgey hayl u *leşker* ilgidin” (LD, 153/203-3)

mevkib: (Ar.) Bir büyüġün yanında giden yaya veya atlı birlik, alay, kafile.

“Tā kevākib ħaylına seyr içre bolġay imtidād

Nuşret ü fetĥ ü zaferġa *mevkibi*ġ bolsun me’ āb” (LD, 12/5-25)

sipāh: (Far.) Asker.

“Kayalar üzre bulıt urdı kūs u yıǵdı *sipāh*

Seherde koydı çapķun, yasadı ħayl u ħaşem” (MSD, 138, 8a/12)

2.2.1.1.1.2. Savaş

darb ~ darbet: (Ar.) Vurma, vuruş.

“Rüstem-i destān eger ħālī tirilse fi’l-meşel

Tiǵiǵizniǵ *darb*ına kiltürmegey her laħza tāb” (LD, 9/4-13)

“Gürzüǵüzniǵ *darbet*ini şahre-i şammā eger

Körse, mūm bolur, oķuǵuznuǵ başaķını pūlād” (MSD, 132, 7b/7)

def°: (Ar.) Ortadan kaldırma.

“Dōstlarıǵ alnında yer tig pest ħayber ħal° ası

Düşmeniǵ *def°*ine örmekçi ivi ħısn-ı ħasīn” (LD, 5/2-18)

heycā: (Ar.) Savaş.

“Uruş, sançış, veǵā, *heycā* küni bolsa, kaçar sendin

Niçe kim bolsa Gīv ü Rüstem ü Güderz ü Zāl ü Zer” (MSD, 152, 10b/2)

rezm: (Far.) Savaş.

“Kačan *rezmi*ǵge uçrasa, bolur düşmen yiri dūzaħ

Velī dōstlar bile dāyim irür bezmiǵ behişt ara” (MSD, 128, 6b/11)

sançış: Savaş.

“Uruş, *sançış*, veǵā, *heycā* küni bolsa, kaçar sendin

Niçe kim bolsa Gīv ü Rüstem ü Güderz ü Zāl ü Zer” (MSD, 152, 10b/2)

uruş: Savaş, dövüş.

“Yüz türlüǵ *uruş* peydā kılǵuçı raķībiǵdür

Her kayda ki olturdı ħaķķā ki şafā koptı” (LD, 232/317-4)

2.2.1.1.1.2.1. Savaş Meydanı

āmāç: (Far.) Hedef, nişangah.

“Nişān tapkay beḳādın anda Luṭfī

Ki ḥākī oḳlarınḡğa bolsa *āmāç*” (LD, 32/30-7)

dārü’ḡ-ḡarb: (Ar.) Vuruş yeri, savaş alanı.

“Ḳazā dīvānıdın yarmaḳ ḥizāneḡge tüşürürge

Felekni kıldı *dārü’ḡ-ḡarb* u ayḡa berdi tamḡanı” (LD, 13/6-14)

hedef: (Ar.) Nişan alınan yer.

“Cānım *hedefi* içre oḳ urmas, irür ol ḡayf

Nāḡeh irigey baḡrım otı içre başaḳı” (MSD, 304, 30b/9)

kemīn: (Ar.) Pusu.

“Yastanıp yatur ḡaşında muttaşıl oḳ ya közüḡḡ

Cān *kemīn*inde niçe kim nātüvān dirler anı” (LD, 227/310-3)

meşāf: (Ar.) Asker saflarının dizildiḡi savaş meydanı.

“Ḳanımnı tōkme ḡayret ile özgege baḳıp

Öltür mini ni ḡācet-i munça *meşāf* irür” (LD, 82/101-3)

2.2.1.1.1.2.2. Savaş Hazırlığı

°azm (2/2): (Ar.) Savaş için yola çıkma.

“Bu şehniḡ leşkeri ḡaysı vilāyet sarı °azm itse

Felekdiñ her zamān ol dem nidā-yı el-emān kildi” (MSD, 110, 4a/15)

dām: (Far.) Tuzak.

“Zülfüḡ tuzakḡa miḡ bile iltse, ni taḡḡ, Sekkāḳī’ni

Veh kim körüp taptı ḡalāş, ol dāne birle *dām*nı” (MSD, 286, 28b/1)

ḡalkaḡan: Eski savaşlarda savaşçının kılıç, kargı, mızrak ve ok darbelerine karşı kendini korumak için sol elinde tutarak kullandığı siper.

“Sāhîr-i bâbil ki sihr içre müsellemdür bu kün

Ġamzenġizning sehmidin yüzige *kalkān* tartadır” (LD, 74/89-3)

mecen: (Ar.) Kalkan, siper.

“Sening bu ġamze oġınıġ ħarîridür fûlād

Ġıyās kılġın aġa sînedür mening *mecenim*” (LD, 125/164-5)

şaf: (Ar.) Saf, dizi, sıra.

“Uşal kün kim iki leşker turup bir birine karşı

Yasap *şaf*larını bir birdin tileyü başlasa heycā” (MSD, 126, 6b/6)

tuzak: Birini veya bir topluluġu güç duruma düşürmek için kurulan düzen.

“Ger ilindim zülfünġe körmenġ min āşüftedin

Dāne-ġār itti *tuzaġka* bizni ol la° l üzre ġāl” (LD, 117/152-3)

yaraġ: Hazırlık.

“Cān kaçdıġa mununġ kibi kim ° işve başladınġ

° Uşşāk kılsalar kirek ölmek *yaraġını*” (LD, 233/319-6)

zırh ~ ¹³zırġ: (Far.) Zırh, savaş elbisesi.

“*Zırh* adlı iġinge zülf ü leşker saldı nūr yüzge

Ġaşınġ kirpikinġ oġ ya tuttu, ġayda kördiler yaġı” (MSD, 238, 22a/1)

“*Zırġ* aldı iġinge zülfünġ ü saldı çerig yüzge

Ġaşınġ kirpük oġını tarttı ġayda kördiler yaġı” (LD, 231/315-4)

2.2.1.1.2.3. Galibiyet-Maġlubiyet

çapġun: Yaġma, akın.

“Ġayalar üzre bulıt urdı kūs u yıġdı sipāh

Seherde koydı *çapġun*, yasadı ġayl u ġaşem” (MSD, 138, 8a/12)

¹³ Sözcüğün imlası “zırh” olmalıdır.

feth: (Ar.) Ele geçirme, zaptetme.

“Torumtay, qarķunak, kırguy u bīgūy, ger salur bolsanġ

Alur çerġ u ılar naşr u tutar *feth* ü zafer avlar” (MSD, 152, 10b/4)

ġanīmet: (Ar.) Savaşta düşmandan alınan savaş esirleri, sivil esirler, menkul ve gayrimenkul mallar.

“İ Sekkākī, bu şeh kapķın *ġanīmet* tut, çü zūlfīnġa

Azākın bağlaġan kuş-sin, uçarġa hīç hevā kıлма” (MSD, 202, 17a/7)

ġāret: (Ar.) Yaġma, talan.

“Kōnġlūm ili ġalını sormakķa yok hīç ihtiyāc

Ķayda ° ıŝķıġ leşkeri yetti vü *ġāret* kılmadı” (MSD, 234, 21a/13)

ķahr (2/2): (Ar.) Helak etme, perişan etme.

“Eger *ķahrıġġa* uçrasa, gedā bolur ķamuġ şehir

Gedā ger tapsa luţfunġnı, tapar şehirlerin istīġnā” (MSD, 126, 6b/10)

ķaţ° -ı nesl-i ġaşm: (Ar. + Ar. + Ar.) Düşmanın soyunu sona erdirmе.

“Şıbgatu’llāh fi° lidür kim *ķaţ°-ı nesl-i ġaşm* üçün

Ol zümürred tig kılıçnıġ öġġi bolmış sedd-i āb” (LD, 12/5-22)

muẓaffer: (Ar.) Zafer kazanmış, üstün.

“Şükr kim ġaķ fazlıdın boldı du° ālar müstecāb

Kim *muẓaffer* boldı düşmen üzre şāh-ı kām-yāb” (LD, 8/4-1)

nuşret (2/2): (Ar.) Zafer, başarı.

“Tā kevākib ġaylına seyr içre bolġay imtidād

Nuşret ü feth ü zaferġa mevkibiġ bolsun me° āb” (LD, 12/5-25)

olça: (Moġ.) Ganimet.

“Ĥabeşdin *olça* tüşkendür ķara tamġalıġ iy sizge

Delīli rüşen uş zāhir tanırlar barķa tamġadın” (LD, 149/197-3)

tārāc: (Ar.) Yağma, çapul.

“Köngül *tārāc* itip közüñg eger cān alsa men° itme

Kaçan türk ilgidin çıksun ki perhiz itse yağmadın” (LD, 161/215-3)

yağma ~ yağmā: (Far.) Zor kullanarak karşısına çıkan şeyleri alıp kaçma, çapul, talan.

“Kaş u közüñgdin kara körgüzdi bildürmey özin

Fitneni ol başladı °ālemni *yağma* kılğalı” (LD, 219/299-2)

“Kün, ay yüzüñgnüñg allında yaruqluqtın dem urmışlar

İ *yağmā* Türk, sin kör ol Urus’nı vü bu Çerkes’ni” (MSD, 284, 28a/7)

zafer: (Ar.) Savaşta kazanılan galibiyet, başarma, üstün gelme.

“Torumtay, qarğunak, kırğuy u biğüy, ger salur bolsañg

Alur çerğ u ılar naşr u tutar fetḥ ü *zafer* avlar” (MSD, 152, 10b/4)

2.2.1.1.1.2.4. Düşman

a° dā: (Ar.) Düşmanlar.

“Fermān kılıçқа kılsañg, ol a° *dā*nı kın içre kırar

Hayr işni te° ḥir itmegil, bat kıl, çü hoş fermān irür” (MSD, 118, 5b/9)

° adū: (Ar.) Düşman.

“° *Adū* sözi bile köñglümni rize-bār itme

Ki Luṭfī ölgeli yitti ° itābıñg astında” (LD, 184/248-5)

düşmen: (Far.) Çeşitli sebeplerle birinin kötülüğünü isteyen veya ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı.

“Luṭfī körmes ol yüz ü körse dağı bī-ḥöd bolur

*Düşmeniñg*ğa tüşmesün ay dōst yā rab uşbu ḥāl” (LD, 118/152-8)

yağı: Düşman.

“Cihān içre vücūdındın müzeyyen Māverāū’n-nehr

*Yağı*dın bu ulus ḥalkı kiçürmes yād u pervānı” (MSD, 162, 11b/14)

2.2.1.1.1.2. Savaş Aletleri

başak: Ok temreni.

“Sīnem hedefi üzre oğ urmaklıg irür hayf

Nāgeh irigey bağrım otı içre *başak*” (LD, 253/348-4)

çomak: Savaşlarda kullanılan baş kısmı yuvarlak ve ağır sopa.

“Nā-gehān alsa *çomak*ın ilgige heycā küni

Sehmidin düşmen başı tig ivrülür yitti kıbāb” (MSD, 184, 15a/5)

gürz: (Far.) Ateşli silahların icadından önce savaş aleti olarak kullanılan, demir, tunç, bakır veya pirinçten ağır topuz, bozdoğan, şeşper.

“*Gürz*ünğüzünğ darbetini şahre-i şammā eger

Körse, mūm bolur, oğunğuznuğ başakını pūlād” (MSD, 132, 7b/7)

hadeng: (Far.) Ok.

“Aymanıp āh oğıdın ğamze *hadengin* kizle

Kim cefā-kīş kaşınğ yasına kurbān boldum” (LD, 132/173-7)

hancer ~ hançer: (Ar.) Kamadan küçük, ucu eğri ve sivri, iki yanı keskin bıçak.

“Elinge *hancer* alıp muntazır turur Behrām

Yağınğ başını tenidin bu demde kılsa cūdā” (MSD, 176, 13b/7)

“Serv boyunğ birle lāf urdı hilāf-ı rāy tal

Qoptı vū tüşmes anınğ kaşında *hançer* ilgidin” (LD, 154/203-6)

kemān: (Far.) Ok atmaya yarar iki ucu arasına bir kiriş bağlanan esnek yay.

“Zülfünğ kemendi başka tiger köz ü kaş nidür

Hācet mü şayd-ı dāmğa tır ü *kemān* dağı” (LD, 212/289-5)

kılıç: Kın içine konup bir kayışla bele takılan, çelikten yapılmış, eğri veya düz, uzun kesici silah.

“Uşşāk ƙanın tökkeli ilge ƙılıç alsanġ

Kim ilgerü tutmas boyun, öz boynına ƙanı” (MSD, 262, 25a/8)

ƙın (2/3): Kılıç.

“Fāş olġusı köz yaşı vü sarıġ yüzüm hecr ilgidin

Ƙolnunġ kümiş altunını ƙın āşikārā ƙılġusı” (LD, 234/320-2)

nāvek: (Far.) Ok.

“Kirpikinġ nāvek oġın baġrımġa urup her zamān

Fitne birle ƙaşlarınġ könglümni meftün eyledi” (MSD, 290, 28b/13)

nīze: (Far.) Mızrak, süngü.

“İlinġde mu° ciz-i Mūsī’ni körgüzüp nženġ

° Aşā çü şüret ü ma° nāsı içre ejderhā” (MSD, 176, 13b/13)

oġ (I): Yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince kısa değnek, tir, sehim, navek.

“Oġunġnı körse, sehminġdin süngünġ tig titrer a° zāsı

Digey a° dā kim uş cānġa belā-yı nā-gehān kildi” (MSD, 114, 5a/2)

peykān (1/2): (Far.) Temren, okun ucu.

“Luţfīninġ kögsin hedef ƙılsa oġunġ bir sehmi bar

Kim anınġ baġrı otı elbette peykān köydürür” (LD, 46/50-5)

sehm (II): (Ar.) Ok.

“Köp yögürmektin kiyik közi ƙarardı sehm yip

Kör niçük ġamzenġ oġı ciger-ġün eyledi” (LD, 228/312-3)

sinān: (Ar.) Kargı, süngü, ok vb. savaş aletlerinin keskin ve sivri ucu, ok temreni, mızrak.

“Bu leşker yitkenin körseñg yasap a° dānıñg üstige

Sağınğay-sin çerig irmes, meger gürz ü sinān kildi” (MSD, 110, 4b/2)

süñgü: Tüfeğin namlusuna takılan ve küçük, düz bir kılıcı andıran büyük bıçak.

“Oķuñgnı körse, sehmiñgdin süñgüñg tig titrer a° žāsı

Digey a° dā kim uş cānga belā-yı nā-gehān kildi” (MSD, 114, 5a/2)

şemşır: (Far.) Kılıç.

“Kılıçıñg darbıdın Behrām iligtin ħancerin saldı

Meger şemşırıñgız kökte mu° allakı tuttı Cevzā’nı” (MSD, 166, 12a/13)

tıg: (Far.) Kılıç.

“İrür ol şāh Uluğ Big kim hemīşe tıg u ° adlındın

Kılur dīn işini rūşen, behişt-i şānī dünyānı” (MSD, 162, 11b/11-12)

tır: (Far.) Ok.

“Zülfüñg kemendi başķa tiger köz ü kaç nıdūr

Ĥācet mü şayd-ı dāmğa tır ü kemān dağı” (LD, 212/289-5)

tır-i melāmet: (Far. + Ar.) Azarlama oku.

“Mecrūĥ bolur ġamzeñg oķı birle dem-ā-dem

Bağrım kim irür tır-i melāmetķa nişāne” (MSD, 200, 16b/10)

ya (I) ~ yay (I): İki ucu arasında bir kiriş gerili olan, eğri ve esnek ok atma aleti, kavis.

“Felekniñg ķameti iglip bolur sehmiñgdin ikki ķat

Turup uruş maķāmında eliñge alsañg oķ yanı” (MSD, 164, 12a/10)

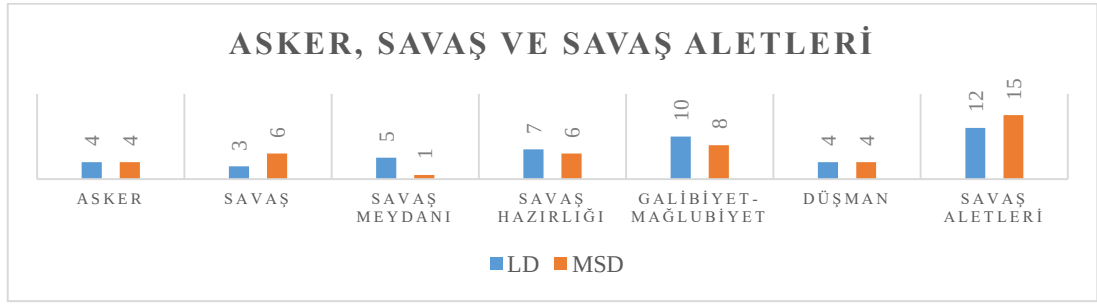
“Seniñg yayıñgnı ĥiç kim tarta almas

Munuñg tig kim kaçıñgnı ya kılıp sin” (LD, 148/196-2)

zūpīn: (Far.) Zıpkın, mızraktan kısa hilal biçiminde iki kancalı delici eski savaş aleti.

“İlige zūpīn alıp berķ bāğğa urdı özin

Şadā-yı ra^c d üni kıldı bu kūh içinde aşam” (MSD, 138, 8a/13)

Grafik 14: Asker, Savaş ve Savaş Aletleri

Asker, Savaş ve Savaş Aletleri ile ilgili tema başlığında toplam 61 sözcük yer almaktadır. Bu grupta Lutfî 45, Mevlâna Sekkâkî 44 sözcük kullanmıştır. Sözcüklerden 28 tanesi ise her iki divanda da yer almaktadır. Buradaki sözcüklerin 24 tanesi Arapça, 18 tanesi Farsça, 15 tanesi Türkçe, 1 tanesi ise Moğolca kökenlidir. 3 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 14'teki veriler incelendiğinde LD ve MSD'deki *Asker* ve *Düşman* alt başlıklarındaki sözcük sayıları eşittir. Lutfî'deki *Savaş* ve *Savaş Aletleri* ile ilgili sözcükler Mevlâna Sekkâkî'ye göre daha azdır. Buna karşın *Savaş Meydanı*, *Savaş Hazırlığı*, *Galibiyet-Mağlubiyet* ile ilgili alt başlıklardaki sözcükler Lutfî'nin dilinde daha fazladır. Buradan hareketle Lutfî ile Mevlâna Sekkâkî'de *Asker*, *Savaş* ve *Savaş Aletleri* ile ilgili sözcüklerin neredeyse birbirine eşit oranda kullanıldığı sonucuna varılabilir.

2.2.1.1.2. Beslenme

Beslenme ile ilgili tema başlığında *Yiyecekler*, *İçecekler* ve *Mutfak Malzemeleri* olmak üzere 3 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve sözcükler şöyledir:

2.2.1.1.2.1. Yiyecekler

alma: Kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyve.

“Al birle saldı *alma* yaṅgaḳıṅg köṅgölde nār

Bir bürḳa^c al köreli anıṅg nāzūk alını” (LD, 257/353-4)

^c asel: (Ar.) Bal.

““ Āşir-i ^c işrîn çıkarıp müstaḥaklarga birür

Andın o ...tiler ārī ‘*asel*, kand u nebāt” (MSD, 190, 15b/8)

aş: Yenilmek üzere pişirilmiş yiyecek, yemek, taam.

“Ḥalvām üçün dudağı firāķında iy rakīb

Aşuķmağıl ki şabr kirek kişi *aşına*” (LD, 20/15-4)

azuk: Yenecek şey, besin, gıda.

“Tigürür bolsa çü közüñg ol cihānga yağını

Azuğığa barça düşmen başı talha bolğusı” (LD, 302/510)

bādām: (Far.) Çağla hâlinde iken tamamı, dış kabuğu sertleşince ise içi yenen, şekerlikte ve tatlıcılıkta kullanılan meyve.

“Ağzıñg közüñge piste vü *bādām* özini tiñg tutsa

Ağzını sindur pisteniñg, yar ortadın *bādāmı*” (MSD, 286, 28a/15)

bal: Arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları, rengi beyazdan esmere kadar değişen, koyu kıvamda tatlı madde, asel.

“Çün sañga ° ışk emgeki tüşmey durur

Ni bilür sin hastalarıñg *balıdın*” (LD, 291/461-2)

ber (I): (Far.) Meyve.

“Zihī tedbīri vü rāyı, zihī ° ilm ü sır [u] şıdķı

Ḥiredķa aşl u cānga fer° ü dīnga berg ü ḥaķğa *ber*” (MSD, 150, 10a/9)

fülfül: (Ar.) Karabiber benzeri (şey).

“Yüz üzre ḥālıñgı körüp zerre qarārım kalmadı

Ni şabr kalsun minde çün otķa salıp sin *fülfül*” (LD, 225/307-6)

gül-be-şeker: (Far.) Gül yaprağından yapılan tatlı.

“Çün ° arız u irniñdin boldı nağu sevdāyı

Sevdā igige dermān çün *gül-be-şeker* bolğay” (LD, 224/305-3)

gül-şeker: (Far.) Gül tatlısı.

“Arız u la° lıng maṅga arturdı sevdā zaḥmetin

Veh ki baḥtım özge kıldı gül-şeker ḥāşıyyetin” (LD, 151/200-2)

ḥalvā: (Ar.) Un veya unlu maddelerle şeker ve yağdan yapılan, muhtelif şekil ve çeşitleri olan tatlı.

“Songra ger şīrīn lebindin birse ḥalvā asıg

Çün felek ḥasrette toprak eyledi ferhādını” (LD, 226/308-3)

ḥōr: (Far.) Yemek.

“İy köngül burcında ḥūrşīd-i cihān-tābım meniṅ

Yüz ü közüṅdin yırak yoktur ḥōr u ḥābım meniṅ” (LD, 101/129-1)

ḥān: (Far.) Yemek.

“Uluska toy birür bolsanṅ koyup altun kümüş girde

Muraşsa° yinçüler birle felektin ikki ḥān kildi” (MSD, 112, 4b/15)

ḥurmā: (Far.) Hurma ağacının tatlı, besleyici, etli meyvesi.

“Yüzinge zülfidür ḥāyil raḳībni la° lıdın māni°

Yılansız tapmadım genc ü tikensiz körmedim ḥurmā” (MSD, 124, 6a/13)

ḳand: (Ar.) Şeker, şeker kamışının usaresi.

“Seniṅ baḥt u sa° ādet, devletiṅ, cūduṅ bile bolur

Tiken verd ü ḳaşab ḳand u ḥacer altun, şādef gevher” (MSD, 152, 10a/12)

kebāb (1/2): (Ar.) Ateşte kavrulmuş yiyecek.

“Andaḳ sözüṅ bigim ki ni şiş köyse ni kebāb

Ol ḡamzeniṅ sözi vü köngül şerḥ-i ḥālını” (LD, 249/342-3)

menn: (Ar.) Tih sahrasında Allah tarafından selva adı verilen bildirici benzer kuşlarla birlikte İsrailoğullarına indirilen kudret helvası.

“Yāḥūd Mūsī’ga ḥıdmetler ḳılıp taptı bu mu° ciz kim

Ḳudūmı birle kiltürdi cihānga menn ü selvānı” (MSD, 156, 11a/4)

meyve: (Far.) Bitkilerin, çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişip büyümesiyle meydana gelen ve tohumları taşıyan kısmı, yemiş.

“İkki nārı vü zeķan almasıdın bih tapmağay

Қaysı cennet *meyvesini* barsa rıdvān almağa” (LD, 188/254-4)

nevber: (Far.) Taze meyve.

“Yiti yevm ü yiti leyl ü yiti deryā, yiti iķlīm

Yiti kök ü yiti yılduz, yiti ҳayy u yiti *nev-ber*” (MSD, 154, 10b/8)

nuķl: (Ar.) İçki içilirken yenilen yiyecek.

“Niçe kılsun şabr āһır *nuķl*, yarıldı içi

Niçe yutsun қan şurāһide қadeһ yaᅇᅇlıķ şarāb” (MSD, 182, 14b/7)

nūş (2/2): (Far.) Bal.

“Birmegil dirler vefāsızğa köᅇᅇül

Kim anıᅇᅇ *nūş*ındın artuķ nīşi bar” (LD, 282/426-1)

piste: (Far.) Fıstık.

“Ger sūᅇᅇek tig bolmağaylar ol ağız köz fikride

Kim ağızğa alğay āһır *piste* vü bādāmı” (LD, 259/355-4)

şemer: (Ar.) Meyve.

“İrᅇᅇᅇ ki қalem tilini şīrīnliki yarı

Şīrīn didim andın ki *şemer* söz kilişidin” (LD, 138/181-3)

şeft-ālū: (Far.) Şeftali meyvesi.

“Қol çü *şeft-ālū* üçün sundum zenaһdān almağa

Қaş u közi kildiler her gūşedin cān almağa” (LD, 188/254-1)

şehd: (Ar.) Bal.

“Aᅇāsı naқdı irür āz derdige dārū

Saᅇāsı *şehdi* irür faқr zaᅇmetiᅇᅇe devā” (MSD, 174, 13b/4)

şeker (1/2) ~ şekker (1/2): (Far.) Yaygın şekilde tatlandırıcı olarak kullanılan, şeker pancarı ve şeker kamışından elde edilen, bilimsel adı sakaroz olan kristal yapılı besin maddesinin adı.

“Cān u köngül irning sarı pervāz kılurlar

Her kayda *şeker* bolsa gulüvv-i megesī bar” (LD, 64/75-6)

“Disem, ağzıngdın cevābī hīç yok

Ārī *şekker* kimge lāyıktur yemekke her gedāy” (MSD, 236, 21b/2)

talha: (Ar.) Tahıl, kurutulmuş yiyecek.

“Tigürür bolsa çü közüng ol cihānga yağını

Azuğığa barça düşmen başı *talha* bolğusu” (LD, 302/510)

tarı: Ufak taneli, hayvan yemi olarak ve boza yapımında kullanılan, bazı yerlerde ekmeği yapılan bitki.

“La° lıng u ağzıng hayālım müdām

Tarı kırmızı kibi sūzāndadır” (LD, 276/400-2)

tuz (1/2): Yiyeceklere tat vermek ya da onları korumak için yaygın olarak kullanılan billursu madde.

“Ol dil-rübā kim andın irür cān cerāhatı

Tuz sipti ol cerāhata irni melāhatı” (LD, 205/279-1)

°unnāb: (Ar.) Hünnap.

“Meyl kılğalı köngül °unnāb yaŋlık irninge

Ṭāli° im aḥkamı içre dem-be-dem kan körnedür” (LD, 48/54-3)

yağ: Zeytin, ay çiçeği, mısır, susam, pamuk çekirdeği, haşhaş tohumu gibi bitki meyvelerinden veya çekirdeklerinden elde edilen ve genellikle besin olarak kullanılan, yüksek enerji veren madde.

“° Aşıklar içre ğamzesi aruğ dip öltürmes mini

Ḳaşşābğa *yağıng* ğamı vü üçküge cān kayğusu” (LD, 304/523)

yemek: Yenmek için pişirilmiş, hazırlanmış yiyecek, aş, taam.

“Disem, ağzıñdın cevābī hīç yok

Ārī şekker kimge lāyıktur yemekke her gedāy” (MSD, 236, 21b/2)

2.2.1.1.2.2. İçecekler

āb: (Far.) Su.

“Fırkatıñ çölinde her bir yol üze oturup közüm

Ayttı tācıklar tilinçe kimni körse h̄āce āb” (LD, 27/24-3)

āb-ı zülāl: (Far. + Ar.) Tatlı su.

“Kilgin ki firākıñ otıda kalmadı hālım

Bu otnı öçür vaşl ile ay āb-ı zülālım” (LD, 135/177-1)

bāde: (Far.) Şarap, içki.

“Yār qarşusıda olturuban bāde içeli

Çıksun köre bilmes kişiniñ ikki karaķı” (MSD, 304, 30b/8)

cām-ı vaşl: (Far. + Ar.) Kavuşma içkisi.

“Cām-ı vaşlıñdın mañga hecr ağısı boldı naşīb

Güiyā devrüngde toldı bendeniñ peymānesi” (LD, 204/276-5)

°işret (2/2): (Ar.) İçki.

“Hasretiñde gerçi boldı Luţfıga uyķu ħarām

Ķayda bolsañ °işret uyķusı sañga bolsun ħelāl” (LD, 112/144-7)

mā: (Ar.) Su.

“Nūr baħrıdın arıg zātıñ irür dürr-i yetīm

Ni dip aytayın anıñ tig gevher aşlın mā vü tīn” (MSD, 96, 2b/5)

mey: (Far.) Şarap, bade.

“Sīm alması vü la° l meyni köñgöl ister

Ārī irür ol ° āşıķ-ı miskīn tama° ı ħām” (LD, 128/168-4)

mül: (Far.) Şarap.

“Boy u yüz ü la° l, ırn ü haṭ u ḥaddına tuş yok

Serv ü gül ü *mül*, nesteren ü yâsemen içre” (MSD, 216, 18b/14)

nûş (1/2): (Far.) İçki.

“Cānga hicrān zehri tigdi vāy anıṅki açığı

Qoymadı vaşlıṅ meyindin cūr° aī *nûş* itkeli” (LD, 251/344-2)

rāḥ: (Ar.) Şarap.

“Kiterdi közleri sevdā mülü başımdın ° aql

Ezel ayağçısı sunḡan ne yaḥşı *rāḥ* irdi” (LD, 261/359-2)

şabūḥī: (Ar.) Sabah içkisi, sabah vakti içilen içki.

“Kün şem° ini iltürge rikābıṅda *şabūḥī*

Kök perdesinin peyk-i seḥer eyledi fānūs” (LD, 298/493)

şahbā: (Ar.) Şarap.

“Şabā kildi şafā birle, kitür, ey sākī, *şahbānı*

Alıp qutluḡ ilıṅge birk tut ol cām-ı muşaffānı” (MSD, 156, 10b/14)

¹⁴**su (1/3) ~ suv:** Yağmur, göl, akarsu, baraj vb.den sağlanıp tabiî olarak içilen, yemeğe konan ve temizlik işlerinde kullanılan sıvı, tatlı su.

“Qanım ḥelāl, tōkse qılıçıṅḡa *su* bigin

Aldım çü boynuma özüm anıṅ vebālını” (MSD, 252, 23b/13)

“*Suv* ilti barsa min közi giryāṅa baqmaḡay

Kün çāştḡahta közi kim mest-i ḥ°āb irür” (LD, 41/43-7)

su (3/3): İçki.

¹⁴ Eski Türkçedeki kelime içi ve kelime sonundaki *b* sesi, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde *w*’ye Çağataycada *v*’ye dönmektedir. Burada *b* sesinin *v*’ye dönüştüğü, MSD’de ise kullanımdan düştüğü tespit edilmiştir.

“Köydürdi köngül memleketin yâr firâkı

Ot tig *sunı* sunğıl, ğam otın öçreli, sākī” (MSD, 304, 30b/4)

süt: Kadınların ve dişi memeli hayvanların, yavrularını beslemek için memelerindeki bezler tarafından salgılanan fildişi renginde tatlımsı, besleyici sıvı.

“Ay perî yüzlüg hezārān āferīn

Sizge *süt* birgen uşol anaya” (LD, 269/373-2)

şarāb: (Ar.) Meyve sularının ve özellikle üzüm suyunun belli usullerde mayalandırılmasından elde edilen alkollü içki.

“Niçe kılsun şabr āhır nuql, yarıldı içi

Niçe yutsun ған şurāhīde ғаdeh yañğlık *şarāb*” (MSD, 182, 14b/7)

şerbet: (Ar.) Meyve özü, su ve şekerle yapılan tatlı içecek.

“Şeker iriñge yapşunsam çibin tig, mini kıymasalar

Alıp taşlar, belī körse kişi *şerbet* üze Һesni” (MSD, 284, 28a/3)

şerbet-i °unnāb: (Ar. + Ar.) Hünnap şerbeti.

“Hicrān ğamıdın tuttı köngülñi teb-i muħriķ

Birmedi añğa *şerbet-i °unnāb* dudaķıñğ” (LD, 103/131-6)

şerbet-i vaşl: (Ar. + Ar.) Kavuşma şerbeti.

“Bardı birmey *şerbet-i vaşlın* bu Һasta Luţfīğa

° Ömr bardı vü henüz ol renc-i hicrān tartadur” (LD, 74/89-7)

zülāl: (Ar.) Tatlı, saf su.

“Zulmet içinde münfa° il boldı nihān ölüm Һara

Āb-ı Һayāt çün Һaber taptı lebīñğ *zülāl*ıdın” (LD, 163/218-6)

2.2.1.1.2.3. Mutfak Malzemeleri

āb-ğīne: (Far.) Sürahi, kadeh.

“Ol Һaş Һāķına kıoyup irdim uşaldı ah

Ösrük közüñg alında köñgöl *āb-g ĩnesi*” (LD, 196/265-5)

āteş-dān: (Far.) Ateşlik, ocak.

“Örtedi gül kıldı bizni ° ışk otı

Ol cihettin bizni *āteş-dānı* dir” (LD, 278/410-2)

ayaķ (2/2): Kadeh.

“Şād bolma, raķīb öldi tiyü, ° āşıķ-ı miskīn

Barçağa tüzi kilgüsidür devr *ayaķı*” (MSD, 304, 30b/10)

bıçaķ: Bir sap ve kesici bir madenî kısımdan meydana gelen kesme aleti.

“Asıp bilige *bıçaķın* sipihr üze zābih

Ĥasūd-ı devlet ü cāhını eylesün bismil” (LD, 8/3-28)

cām: (Far.) İçki kadehi.

“Ĥāliyā kim devr-i ° işrettür iligtin *cāmını*

Salmağıl kim kördüm asru bī-vefā eyyāmını” (LD, 258/355-1)

cām-ı ° işret: (Far. + Ar.) Yiyip içme kadehi.

“*Cām-ı ° işret* her kaçan nūş eylesenğ

Ėamze birle bizni medhūş eylesenğ” (LD, 283/429-1)

cām-ı mey: (Far. + Far.) Şarap kadehi.

“Nāle muṭrib Ėuşşā nuķl u *cām-ı mey* ĥūn-ābeler

° İşret esbābın mañga ° ışkıñg müheyyā eyledi” (LD, 252/345-6)

çaķmak: Ateş elde etmek için kıvılcım çıkaran araç.

“Mini köydürgeli ol közi otluķ

Köñgölüni taş iter Ėamzenğni *çaķmak*” (LD, 99/125-2)

enbür: (Far.) Ocağı ve ateşi karıştırmaya yarar alet.

“Kümüş çün luṭf uğurlar sâ° idinğdin

Tutup *enbür* bile otka salurlar” (LD, 65/76-5)

hazef: (Ar.) Toprak çanak, çömlek.

“Uğan ezelde kılıptur çü himmetiñni bülend

Seniñ qaşıñda ber-â-ber *hazef* bile dirhem” (MSD, 142, 8b/13)

kadeh: (Ar.) İçki içmekte kullanılan küçük bardak.

“Harām boldı *kadeh* bizge ehl-i zerķ ilidin

Ni yaḥşı devr idi anda ki mey mübāḥ irdi” (LD, 261/359-4)

mīnā: (Far.) Şarap şişesi.

“Açıp bātın közin baḳsa gül ü bustān yüzinge ol

Kiçip Lāt u Menāt’ındın unutḳay deyr ü *mīnā*” (MSD, 158, 11a/14)

peymāne: (Far.) İçki kadehi.

“Közüm *peymānesi* her dem töker köygen yürek ḳanın

Belī töklür bolur lā-büd tolup taşḳanda her keylī” (MSD, 268, 26a/1)

piyāle: (Far.) İçki kadehi.

“Vaşf-ı mey-i la° lıñnı ḳulaḳ tuttı sürāḫī

Kirpükleridin yaşı aḳıp toldı *piyāle*” (LD, 180/242-4)

sāḡar: (Far.) İçki kadehi.

“Baḳtı tā esrük közüñ aḡyāra ḫālımdur ḫarāb

Ḳan yutar min tā lebiñḡa tigdi *sāḡar* ilgidin” (LD, 153/203-5)

sāḡar-ı şahbā: (Far. + Ar.) Şarap kadehi.

“Ḳaçan kim uyḳudın oyḡansa nergis-i maḫmūr

İlinge munda alur lāle *sāḡar-ı şahbā*” (MSD, 172, 13a/8)

sīḫek: (Far.) Demirden yapılma kebab şişi.

“*Sīḫek* birür ösrük közige kirpüki her dem

° Uşşāk yürekini kebāb eylemek için” (LD, 156/207-4)

şurāhī ~ sürāhī: (Ar.) İçine su, şerbet, şarap vb. şeyler koymaya yarayan, uzun boyunlu cam veya billur kap.

“Niçe kılsun şabr āhır nuql, yarıldı içi

Niçe yutsun kan *şurāhī*de kadeh yaŋlık şarāb” (MSD, 182, 14b/7)

“Vaşf-ı mey-i la° lıŋnı kulağ tuttı *sürāhī*

Kirpükleridin yaşı akip toldı piyāle” (LD, 180/242-4)

şiş: Üzerine kebab yapılacak köfte veya etlerin geçirildiği çubuk.

“Andağ sözünğ bigim ki ni *şiş* köyse ni kebāb

Ol ğamzeniğ sözi vü köngül şerh-i hālını” (LD, 249/342-3)

şîşe: (Far.) İçine su ve her türlü sıvı madde konan, camdan çeşitli biçim ve büyüklükte, boyu enine göre çok daha uzun, ağız kısmı dar kap.

“Mecliste tirledi yüzünğ üzre körüp ° arak

Meşşāta *şîşe* içre yaşurdı gül-ābnı” (MSD, 302, 30a/13)

tabağ: (Ar.) İçine yiyecek konan yayvan kap.

“Tüz yüzünğ üze tar ağız u köz dağı irniğ

Beste bile bādām u şekerdür *tabağ* içre” (LD, 187/253-3)

tābe: (Far.) Tava.

“Şekker irnin bir körüp ikki közümniğ *tābesi*

Sormayın bilmiş behāsın la° l u mercān tartadur” (LD, 71/86-3)

tās: Derince, yayvan kap.

“Köngülünğ mühresin koydı degā oynayu şeş-derde

Dağı ni naqş kiltürgüsi, bilmes-min felek *tāsı*” (MSD, 230, 20b/10)

tigirmin: Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet.

“La° lıŋız fikr-i daķıķidin közüm ay bağı taş

Kim uzun yaş tilegey serv-i Һırāmānīng üçün” (LD, 150/198-4)

dıraht: (Far.) Ağaç.

“Heves kininçe yörüp sanmağıl Һudāy yolın

Dıraht şāhı bigin bolma bil bile māyil” (LD, 6/3-9)

nārven: (Far.) Nar ağacı.

“Kılıp ra° nā Һadıng yādın seherde ança yığladı[m]

Közümmüing cüy-bārı içre serv ü *nārven* boldı” (MSD, 254, 24a/4)

serv (1/2): (Far.) Uzun ömürlü, güzel kokulu, kozalaklı, ince uzun ağaç.

“Zihī serīr igesi körkning cihānında

Boyungça *serv* Һanı şun° büstānında” (LD, 18/12-1)

serv-i çemen: (Far. + Far.) Bahçe servisi.

“İy ° ārizı berg-i gül ü vey Һāmeti *serv-i çemen*

Rüşen sening yüzüing bigin tapmadı hīç şem° encümen” (LD, 145/192-1)

şimşād: (Far.) Şimşir ağacı.

“Közüing bile Һaddingni körüp nergis ü *şimşād*

Digen kişide ni başar u ni Һadem ay cān” (LD, 166/223-2)

tal (2/2): Söğüt ağacı.

“Nebāt narhını sındurmasa şeker irning

Ni işke ting satılır *tal* yıgaçı birle nebāt” (LD, 31/29-3)

turunç: (Far.) Kışın yaprağını dökmeyen, güzel kokulu beyaz çiçekler açan Akdeniz bölgesi ağacı.

“Ol *turunç* ğabgab u bādām közüing Һürmeti

Alma düşmen sözün ü könglüm ivige salma nār” (LD, 55/62-4)

°ūd (I): (Ar.) Öd ağacı.

“Mining ilgin dağı zülfüing itekidin hergiz

Büy bermey mini ğam micmeride ‘ūd itti” (LD, 198/268-5)

yıġaç: Ağaç.

“Otursañġız nefesī gül yıġacı astında

Şabā çü kıpsa gül üstinde barça gül saçılır” (LD, 60/70-3)

yigde: İğde, nemli kumsallarda ve kalkerli yerlerde yetişen, sarı çiçekli, genellikle çalı, bazen de ağaççık şeklindeki odunsu bitki.

“Alma yañġaķıñg körgeç min yigde niçük bolmay

Bādām közi fitne beste deheni nāzük” (LD, 105/135-3)

2.2.1.1.3.2. Çiçekler

° **abher:** (Ar.) Nergis çiçeği.

“Kemāl-i ħüsn ü neng ü bñ, fññn içre sini kördüm

Boyı şımşād u ten ° āc u ħatı süsen, közi ‘abher” (MSD, 148, 9b/10)

benefşe: (Far.) Menekşe, çiçekleri tek renkli, yaprakları yürek biçiminde olan, bir veya çok yıllık otsu süs bitkisi.

“Nesrñn bile benefşeni kör tekye kılganın

Hindūga baķ ki türk-i ħıtānı niler kıçar” (LD, 85/106-2)

çiçek: Çiçek açan veya süs olarak kullanılan bitki.

“Salına çıkısa boyı servdin ħarāc tiler

Ĥoten çiçekleridin zñlfi bāc tiler” (LD, 58/68-1)

envā° -ı mezāħir: (Ar. + Ar.) Çiçeklik türleri.

“Envā°-ı mezāħir kim irür ħüsnññge mir° āt

Esmādur u yok sinsiz añga ħiç müsem mā” (LD, 3/1-5)

gül: (Far.) Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.

“Her nākes ü ħāş yüzige ħōş tāze ġñl yañġlık külp

Bağrımñı kıat kıat ġonce tig ħasret bile kıan eyleme” (LD, 177/239-2)

göl-i şabāh: (Far. + Ar.) Sabah gülü.

“Ni hoş sa° adet ü ferhunde iftitāh irdi

Ki dōst yüzini kördüm *göl-i şabāh* irdi” (LD, 261/359-1)

göl-nār: (Far.) Nar çiçeği.

“Ey bād-ı şabā, *bizdin* ayıt yār kaçında

Ol kāmety serv ü enḡi *göl-nār* kaçında” (MSD, 214, 18b/4)

lāle: (Far.) Çan şeklinde gösterişli ve güzel çiçekli, yüz kadar türü bulunan soğanlı bir bitki.

“Köngölüni nār yaḡaḡı örter özge alı bile

Yok irse yazıda çendīn hezār *lāle* yatur” (LD, 67/79-3)

naḡl-ı tābūt: (Ar. + Ar.) Tabutun üzerine konulan çiçek.

“Göl ü nesrīn bile bağlaḡ yigitler *naḡl-ı tābūt*um

Çü ḡasret birle cān birsem yırak ol gül-° izārımdın” (LD, 163/219-3)

nergis (1/2): (Far.) Lale gibi soğanla üretilen, beyaz veya sarı çiçekli, soğanı zehirli süs bitkisi.

“Közünḡ bile ḡaddıḡnı körüp *nergis* ü şimşād

Digen kişide ni başār u ni ḡadem ay cān” (LD, 166/223-2)

nesrīn: (Far.) Yaban gülü.

“Laḡīf ü nāzūk ü ra° nā vü zībā, tenḡ aḡḡa irmes

Ne reyḡān u ne *nesrīn* ü ne şimşād u ne nīlūfer” (MSD, 146, 9b/4)

nesteren: (Far.) Yaban gülü, ağustos gülü, nesrin.

“Boy u yüz ü la° l, irn ü ḡaḡ u ḡaddına tuş yok

Serv ü gül ü mül, *nesteren* ü yāsemen içre” (MSD, 216, 18b/14)

nīlūfer: (Far.) Durgun su veya havuzlarda yetişen, yuvarlak ve geniş yapraklı, beyaz, pembe, mavi ve sarı çiçekler açan büyük çiçekli su bitkisi.

“Laṭīf ü nāzūk ü ra° nā vü zībā, tenḡ aṅga ırmes

Ne reyḡān u ne nesrīn ü ne şimşād u ne *nīlūfer*” (MSD, 146, 9b/4)

reyḡān: (Ar.) Fesleḡen.

“Ḳullukṡa bitig birür ü yüz şādīlık iter

Zülf ü ḡadıṅga sūnbül ü *reyḡān*, çemeninde” (MSD, 218, 19a/9)

semen: (Far.) Yasemin.

“Nergis közüṅnünḡ oḡşaşı ḡaysı çemende bar

Yüzünḡ ṡarāveti ḡaçan iy gül *semende* bar” (LD, 78/95-1)

sevsen: (Ar.) Susam.

“Sūnbül saçını körgeli gül dik yüzi üzre

Sevsen tigin evşāfı bile raṡb-lisān min” (LD, 139/183-5)

sūsen: (Far.) Yaprakları kınlı veya az dallı soḡanlı ya da kök saplı çok yıllık, çiçekleri iri ve güzel keskin kokulu sūs bitkisi.

“Til açtı bende tig *sūsen* ḡopup āzād ornındın

Oḡumaklıḡḡa şeh medḡin yasadı ḡadd-ı bālānı” (MSD, 160, 11b/8)

sūnbül (1/2): (Far.) İlkbaharda basit salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, keskin ve güzel kokulu çiçekler açan soḡanlı ve otsu sūs bitkisi.

“Fāzıl irür ol zülf ü yüzünḡ *sūnbül* ü güldin

Birmiş saṅga ḡaḡ fazlı bilen barḡa fezāyıl” (LD, 114/147-5)

şükūfe: (Far.) Çiçek.

“Anınḡ tig boldı yir kök kim kişi yir kökni fark itmes

Şükūfe her zamān nāzil ḡılur köktin Süreyyā’nı” (MSD, 160, 11b/4)

verd: (Ar.) Gül.

“Sening baḡt u sa° ādet, devletinḡ, cūduṅ bile bolur

Tiken *verd* ü ḡaşab ḡand u ḡacer altun, şadef gevher” (MSD, 152, 10a/12)

yāsemen ~ yāsemīn: (Far.) Dünyada iki yüz kadar türü bulunan, sarmaşık dallı, her zaman yeşil, çoğu beyaz ve sarı çiçekli güzel kokulu ağaççıklar.

“Menīṅ tig gūyiyā kördi yüzüṅni ebr-i nev-rūzī

Köziniṅ yaşıdın yir yüzi verd ü *yāsemen* boldı” (MSD, 254, 24a/5)

“Çün mini öltürür bu kün ol ruḥ u ° arız arzūsı

Ravzada tapka min orun lāle vü *yāsemīn* ara” (LD, 15/7-3)

za° ferān: (Ar.) Safran.

“Yüzüm oldı *za° ferān* derd ilgidin

Kıl ° ināyet kim müdāvā sindedür” (LD, 272/386-2)

2.2.1.1.3.3. Otlar

giyāh: (Far.) Nebat, bitki.

“Birgey laḥid içinde közüm yaşıdın ḥaber

Her şeb-nemī ki tüşse mezārım *giyāhına*” (LD, 192/259-4)

ķamış: Sulak yerlerde yetişen, çeşitli türleri olan, içi boş, yüzü boğumlu bitki.

“Ol ay ḥayālī kiçkeli seyl-i sirişkim mevcine

Kirpük *ķamış*ındın közüm her sarı salī bağlamış” (LD, 92/115-6)

ķaşab: (Ar.) Kamış, şeker kamışı.

“Seniṅ baḥt u sa° ādet, devletiṅ, cūdunṅ bile bolur

Tiken verd ü *ķaşab* kınd u ḥacer altun, şadef gevher” (MSD, 152, 10a/12)

mihr-giyā: (Far.) Kan kurutan otu.

“Çiçekleri aladur ḥuş reng ü bûy bile

Meger önüptür olarnıṅ *ķaşında mihr-giyā*” (MSD, 172, 13a/9)

nebāt: (Ar.) Bitki, taze ot.

“Bulıtı ķatırelerindin tamar çü āb-ı ḥayāt

Tapar anıṅ yümnidin *nebāt* neşv ü nemā” (MSD, 172, 13a/6)

ney-şeker: (Far.) Şeker kamışı.

“Bili bağılık bendedür şîrîn sözünge *ney-şeker*

Halka-der-güşî irür elfâzına dürr-i şemîn” (MSD, 98, 2b/15)

sipendân: (Far.) Üzerlik tohumları, tütsülük otları.

“Köymedi çün ° ışk otında *sipendân* tig vücūd

Lā-cerem ° üd tig anı hālā karakınğ köydürür” (LD, 76/93-5)

2.2.1.1.3.4. Bitkilerin Bölümleri

baş (2/5): Tane, tomurcuk.

“Baş açar tûbā vü şimşād u çenār il köterür

Kim uzun yaş tilegey serv-i hıramānıñ üçün” (LD, 150/198-4)

berg: (Far.) Yaprak.

“Zihî tedbîri vü rāyı, zihî ° ilm ü sır [u] şıdķı

Hıredķa aşl u cānga fer° ü dīnga *berg* ü haķga ber” (MSD, 150, 10a/9)

berg-i gül: (Far. + Far.) Gül yaprağı.

“Kıldınğ ol *berg-i gül* yanğlık köngülñi luţf itip

Bolmasun anıñ dili zār imdi āzār eyleme” (LD, 177/238-5)

butaķ: Dal, ince dal.

“Salţanat bustānı içre öndi serv[niñ] *butaķı*

Sāyesi bolğay cihān āsāyişi, kılmañğ şitāb” (MSD, 180, 14a/13)

çāk-i gül: (Far. + Far.) Gül yırtılması, gülün yapraklanması.

“Ay sünbülünğ nesīmide cennet şemāmesi

° Işkıñğda *çāk-i gül* kibi cān ceybi cāmesi” (LD, 220/300-1)

dāne: (Far.) Tane, tohum.

“Bolmadı köñglüm kuşı şayd özge dām u *dāneğa*

Gerçi bir yolu ° ināyet közidin saldıñğ mini” (LD, 209/284-4)

evrāk: (Ar.) (Bitki) yaprakları.

“Tā yüzüñgñüñg vaşfını Luţfı bitidi defterı

Boldı rengın ü nesım-i gül kilür *evrāk*dın” (LD, 159/211-7)

fer[°]: (Ar.) Dal, budak.

“Zihı tedbırı vü rāyı, zihı[°] ilm ü sır [u] şıdķı

Hıredķa aşl u cāñga *fer[°]* ü dīñga berg ü ģaķga ber” (MSD, 150, 10a/9)

ğonce: (Far.) Henüz açılmamış çiçek, tomurcuk.

“Gül kim sığınmış *ğonce*ga sindin durur endışesi

Yüz perde ya[°] nı vech üze bı-infi[°] ālı bağlamış” (LD, 92/115-5)

gül-berg: (Far.) Gül yaprağı.

“Ol ağızdur ya[°] aselññg arısı *gül-berg* üze

Nış ile nāzūk nişān ķıldı vü toldurdı[°] asel” (LD, 117/151-5)

gül-ğonce: (Far.) Gül tomurcuğı.

“Sekkākı tig ağızññı körüp ķān-ı leţāfet

Çāk eyledi *gül-ğonce* girıban, çemeninde” (MSD, 218, 19a/12)

ğār: (Far.) Diken.

“Didim ki raķıbıññı ķaşıñğdın kiter aytur

Bir gül ķanı kim alıda yüz *ğār* tapılmas” (LD, 89/110-5)

nāmiye: (Ar.) (Bitkinin) büyümesi, gelişmesi.

“Kadd u ģad u ģaţtıdın alıp *nāmiye* nüşķa

Bustān içide serv ü gül ü yāsemen itti” (MSD, 270, 26a/11)

neşv ü nemā: (Ar.) (Bitkinin) büyümesi, gelişmesi.

“Bulıtı ķaţrelerindin tamar çü āb-ı ģayāt

Tapar anıñğ yümñidin nebāt *neşv ü nemā*” (MSD, 172, 13a/6)

nihāl: (Far.) Taze fidan.

“Kāmetiṅ ṭubā *nihāl*ıdur lebiṅ kevser suyu

Yüzüṅ ol ḥūr-ı behiştı tuttu bu ʿālī maḵām” (LD, 122/159-4)

ṣāḥ: (Far.) Dal, budak.

“Heves kininçe yörüp sanmağıl ḥudāy yolın

Dıraḥt *ṣāḥ*ı bigin bolma bil bile māyıl” (LD, 6/3-9)

ṣāḥ-ı gül: (Far. + Far.) Gül dalı.

“Zihī serv üstide yüzüṅ ḵamer tig

Ḵanı bir *ṣāḥ-ı gül* sin sīm-berg tig” (LD, 106/136-1)

tal (1/2): Dal.

“Ey gül, yüzüṅ ḥūr u perī bende-i cānī

Tal tig boyuṅ āzādı irür serv-i revānī” (MSD, 262, 25a/4)

tiken ~ tikken: Bazı bitkilerde bulunan ucu sivri, sert, batıcı çıkıntı.

“Kisse dağı taşlasa raḵībnüṅ başın ol yār

Niter bu *tiken* ol gül-i bī-ḥār ḵaşında” (MSD, 214, 18b/8)

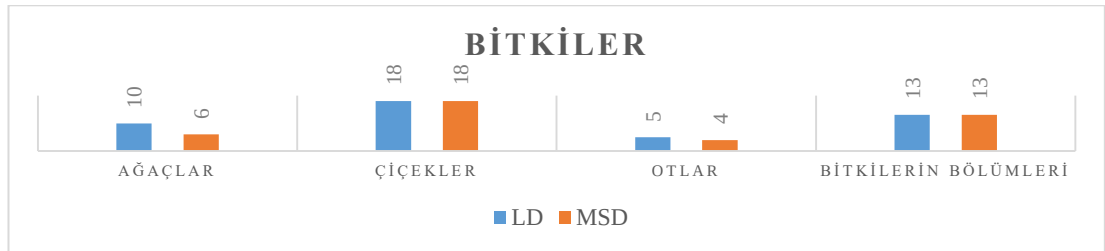
“Yüzüṅni körüp uftanıban gül ḥacil oldu

Miskin yügüre almadı *tikken* arasında” (LD, 192/260-3)

vuşla: (Ar.) Gül yaprağı.

“Yāḥūd gül *vuş*lalarındın tikip bir ḥilʿ at-ı zībā

Bu mecliste kitürmekke tiledim aşl-ı vālānı” (MSD, 160, 11b/7)

Grafik 16: Bitkiler

Bitkiler temasında toplam 61 sözcük vardır. Bu temaya ilişkin LD’de 46, MSD’de 41 sözcük bulunmaktadır. Her iki eserde kullanılan söz varlığı sayısı ise 26’dır. Bu sözcüklerin 14 tanesi Arapça, 31 tanesi Farsça, 9 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 7 tane isim tamlaması şeklinde sözcük kullanılmıştır. Grafik 16’daki verilere bakıldığında *Çiçekler* ile *Bitkilerin Bölümlerinde* yer alan sözcük sayılarının hem LD’de hem de MSD’de eşit miktarda olduğu görülmektedir. *Ağaçlar* ve *Otlarla* ilgili sözcükler Lutfi’de Mevlâna Sekkâkî’ye oranla fazladır. Toplam söz varlığının yarısını Farsça kökenli sözcüklerin oluşturması dikkate değerdir. Bu orana göre hem Lutfi hem de Mevlâna Sekkâkî’nin bitkilere dair sözcükleri Fars kültürünün etkisiyle aktardıkları sonucuna ulaşılabilir.

2.2.1.1.4. Boyut, Miktar, Şekil

Bu tema başlığı *Boyut*, *Miktar* ve *Şekil* alt başlıklarından meydana gelmektedir. Sözcükler ve örnek beyitler şu şekildedir:

2.2.1.1.4.1. Boyut

erzân: (Far.) Denk.

“Yüz miñg altunğa behâlar zerre-i hâk-pâyını

Âferîn kim narh-ı gevher asru *erzân* eyledi” (LD, 219/298-6)

farğ: (Ar.) İki şeyin birbirinden ayrılmasını sağlayan değişik taraf, başkalık, farklılık.

“Zâhid haramî közüñge baksa haram eger

Farğ itkey ol haramî din özge helâlımı” (LD, 249/342-2)

felek-şadr: (Ar.) Kadri gök kadar.

“İrür mecd ü te° âlîde, irür leyl ü nehâr içre

Felek-şadr u *felek-şadr* u meh-i bedr ü şeh-i hâver” (MSD, 150, 10a/4)

felek-şadr: (Ar.) Mevkii gök kadar.

“İrür mecd ü te° âlîde, irür leyl ü nehâr içre

Felek-şadr u felek-şadr u meh-i bedr ü şeh-i hâver” (MSD, 150, 10a/4)

harîf: (Ar.) Eş, benzer.

“Yaraşmak içre irür mûm u uruş içre pûlâd

Anıñg kılıçı *harfî* ni Türk ü ni Deylem” (MSD, 140, 8b/4)

i° tidāl: (Ar.) Ölçülülük, denge.

“Luṭf u ḳahrıñg kim Cemāl birle Celāl atı senıñg

Ot u su, topraḳ u yilni *i°tidāl* üzre tutar” (MSD, 92, 2a/2)

ḳaşır: (Ar.) Kısa.

“Ni tarḥ-ı nīm-tenine çıḳbış ol belālîḳ tün

Ki çüst-i cilve ḳılurḡa anı *ḳaşır* kiyer” (LD, 65/77-2)

ḳısqalıḳ: Kısalık.

“Rikābıñgızda mañḡa saltanat ° atā boldı

Bu yol *ḳısqalıḡı* cānıma belā boldı” (LD, 245/336-1)

ḳıyās: (Ar.) Karşılaştırma.

“Senıñg bu ḡamze oḡınıñg ḡarīridür fülād

Ḳıyās ḳılḡın añḡa sinedür meniñg mecenim” (LD, 121/164-5)

ḳifāyet: (Ar.) Yeter miktarda olma.

“Nergisi bir ḡamze birle ḳutḡarur cāndın mini

Munḡa işimni, ni boldı, ol *ḳifāyet* ḳılmadı” (MSD, 234, 21a/9)

ḳıñḡlik: Genişlik.

“Köñḡlinıñg *ḳıñḡlik*ini körse, bolur deryā ḡacil

İlḡiniñg deryāsıdın tirlir ḡayā içre seḡāb” (MSD, 184, 15a/4)

ḳulaç: Açılmış iki kolun parmak uçları arasında kalan uzunluk.

“Şayd itti dil-berim mini āşüfte saḡdın

Saldı kemendī boynuma ikki *ḳulaç*dın” (LD, 159/213-1)

mā-şadaḡ: (Ar.) Tıpkı, aynı.

“Mefhūm-ı melāḡatḡa yüzüñg *mā-şadaḡ* oldı

Yok baḥs bu mefhūm u uşol *mā-şadaḳ* içre” (LD, 187/253-4)

nisbet: (Ar.) Kıyaslama.

“Ca° dıṅga Çin müşki dimişler, bu *nisbet* bes ḥaṭā

Bārī men bilsem, anı ḳaysı perīşān atadı” (MSD, 258, 24b/8)

orta (2/2): Bir nesnenin eşit olarak ikiye ayrılabilirdiği kısmı.

“Ağzıṅg közüṅge piste vü bādām özini tiṅg tutsa

Ağzını sindur pisteniṅg, yar *ortadın* bādāmı” (MSD, 286, 28a/15)

ser-tā-pāy: (Far.) Baştan ayağa, tamamen.

“Gerçi kızdım dünyā *ser-tā-pāy*ını

Körmedim birev anıṅg hem-tāyını” (LD, 277/407-1)

¹⁵**tarlıḡ (2/2) ~ tarlıḳ:** Dar olma.

“Ağzıṅgdın iltti uğrılap çün beste *tarlıḡnı* aṅga

Tuz suyu ança ḳoydılar kim āḥir iḳrār eyledi” (LD, 236/323-4)

“İltti ağzıṅgdın oḡurlap piste *tarlıḳnı*, aṅga

Tuz suyun ḳoydılar ança, andın iḳrār eyledi” (MSD, 296, 29b/4)

tefāvūt: (Ar.) Fark.

“Raḳībıṅg raḥm itip başım arıttı köp ḳurumadı

Tefāvūt yok bulut alsa niçe kim sunı deryādın” (LD, 161/215-4)

tiṅg: Aynı ölçüdeki şey, eşit, eş.

“Nebāt narḥını sindurmasa şeker irniṅg

Ni işke *tiṅg* satılır tal yıḡaḳı birle nebāt” (LD, 31/29-3)

tiṅglik: Denklik.

“Ağzıṅg bile *tiṅglik* talaşur beste uyanmas

¹⁵ +IIK isimden isim yapma ekinin bazen +IIG olduğu görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: sultānliḡ ~ sultānliḳ, yaṅliḡ ~ yaṅliḳ.

Ol ağızı açuk ya mağzınıṅ pūçluḡını kör” (LD, 300/500)

yeksān: (Far.) Aynı düzeyde, eşit.

“Luṭf kıl vaşl-ı zülālın birer ay āb-ı ḡayāt

Kim köṅül cān bile şevk otıda *yeksān* susadı” (LD, 263/361-6)

2.2.1.1.4.2. Miktar

aḡal: (Ar.) Az.

“Zerre tig tar ağızıdın ḡaydın tapılsun bizge kām

Kim kelām ehli *aḡal* dirler ki yok sanındadır” (LD, 53/60-3)

°ayār: (Ar.) Altın ve gümüş için saflık oranı, derece.

“Kümiş yüzüṅ körüp altun yüzümni ni °ayār itti

Közüm yaşı tişinḡ körgeli dūrni şermsār itti” (LD, 195/264-1)

baḡiye: (Ar.) Geri kalan şey.

“Tebessümündin irür bes °aceb meniṅ ölerim

Ki rūḡ *baḡiyedür* la° l-ı cān-fezāsında” (LD, 182/245-8)

batman: Ağırlık ölçüsü.

“La° lıṅnı bat ilge birür teṅ ile şeker

Batmanḡa cān alıp bire almas şeker meger” (LD, 303/516)

cüft: (Far.) Çift.

“Niçe miḡrāb içre mini her kiçe taṅḡa tigin

Şem° tig baştın ayak ol *cüft* ü ṭāḡıṅ köydürür” (LD, 76/93-2)

cür° a: (Ar.) Yudum.

“Cān ten ivinde mey-i la° lıṅ için miḡmāndur

Ḳıl kerem luṭf ile bir *cür° a* ki miḡmān susadı” (LD, 263/361-3)

cüz° : (Ar.) Bölüm, kısım, parça.

“Bir *cüz°* ki Yūsufḡa birip irdi çü bardı

Bendeñg üçün ol hem sañga mîrâş tigiptür” (LD, 54/61-3)

ḥadd-ı zerre: (Ar. + Ar.) Zerre miktarı.

“Tiger mañga bu ki mihriñg bile hevâyî min

Ni ḥadd-ı zerre irür âfitâb bânında” (LD, 18/12-4)

ḳat (3/3): Defa, kere.

“Felekniñg ḳameti iglip bolur sehmiñgdin ikki ḳat

Turup uruş maḳâmında eliñge alsañg oḳ yanı” (MSD, 164, 12a/10)

ḳata: Defa, kere.

“Bir ḳata körgeli yüzün ° ömr tiler köñgöl velî

Hızır ḥayâtı birle hem ḳanmağ işi muḥâl irür” (LD, 61/71-4)

ḳatla: Defa, kere.

“Tutarlar ḳoydın iksükrek, ° adū ger bolsa şîr-i ner

Körerler toydın artuḳraḳ tümen miñg ḳatla heycânı” (MSD, 164, 12a/12)

kem: (Far.) Eksik, noksan.

“Vefâ vü mihr mañga kem bolur bu ṭâlî° ile

Ni yaşuray işikiñgde cefâ tiley kildim” (LD, 122/158-6)

kesâd: (Ar.) Azlık.

“° Adl mîzânı tüzüldi, râstlar taptı revâc

Fitne bâzârı bozuldı, raḥtığa tüşti kesâd” (MSD, 130, 7a/13)

kez: Defa, kere.

“Niçe vefâğa va° de ḳılğay sin ay cefâçı

Sin ° ömr sin kişige her kez vefâ ḳılır sin” (LD, 156/208-2)

noḳşân (1/2): (Ar.) Eksiklik, azlık.

“Ger serv sücüd itmese ḳaddiñgğa ni noḳşân

Yoktur ° aceb aḥmaḳlık irür çün uzun andın” (LD, 160/214-4)

öküş: Çok.

“İşkı yolıda gerçi ḥaṭarlar *öküş* durur

Her bir nigāhı ehl-i naẓar ḥūn-behāsıdur” (LD, 44/48-2)

pāre: (Far.) Parça.

“Yüzünḡni körse, kıılır gül özini yüz *pāre*

Ḥoten yazısında āhū közüḡdin āvāre” (MSD, 198, 16a/15)

raḳam: (Ar.) Nicelik, miktar.

“Urdı *raḳam* ḳanıḡa hem ol dem ki kııldı siḥr

Ol köz ü ḳaş şüretide şun° ḥāmesi” (LD, 220/300-2)

san: Sayı.

“Ḳum *sanı*, yā Sekkāḳī ḡamı köp mü, dimiş-sin

Kil ḳum birine ḡam *sanınıḡ* onını sana” (MSD, 200, 16b/14)

ṭaḳ (II): Tek.

“Ḳaşlarıḡ ḥōş lāciverdī ṭāḳ irür

Ḥüsn içinde bī-naẓīr ü *ṭaḳ* irür” (LD, 292/466-1)

tamām: (Ar.) Eksiksiz.

“Esbāb-ı ° ayş u ° işret boldı *tamām* ḥāşıl

Sinsiz ni çāredür kim tapmas köḡül ḥuzūrī” (LD, 224/306-2)

tikle: Parça, lokma.

“Kııldı cānnı va° de-i vaşlı cihān āvāresi

Susaḡannı *tikle* ser-gerdān kıılır ārī şarāb” (LD, 10/5-4)

törtele: Tam dördü, her dördü.

“Sizde bar *törtesi* bir biridin āfetraḳ

Kim irür her biridin başka hıred maḥv-ı cünün” (LD, 152/201-5)

uç (2/2): Miktar.

“Zihī sulṭān-ı ferruḥ kim ḳamer devrinde ° adlıḡdın

Şanemler zülfidin başka ḳıl uḳı yok perīşānī” (LD, 13/6-11)

yolı: Defa, kere.

“İmdi ümīdim bar, öçüm alsam men andın bir *yolı*

Kördüm bu ḥazrette za° iflerḡa ḳavī iḥsān irür” (MSD, 120, 6a/3)

zerrāt: (Ar.) Zerreler, küçük parçalar.

“Ehl-i ma° nā irmes ü rüşen degül āyīnesi

Ol ki körmes barça *zerrāt* içre sübhān şüretin” (LD, 155/206-5)

zerre: (Ar.) Zerre, pek küçük parça.

“Mihrinḡdin eyā ay felekke yiter āhım

Ḳılmas niteyin köḡlünḡe bir *zerre* sirāyet” (LD, 29/27-2)

2.2.1.1.4.3. Şekil

çarḡ (2/2): (Far.) Dairesel hareket.

“Ey felek, *çarḡ* urḡıl, ikbāl aldı yüzindin niḳāb

Çün sa° ādet maşrıḳındın baş köterdi āfitāb” (MSD, 180, 14a/10)

çīn (II): (Far.) Kıvrım, büküm.

“Ḥalka ḥalka zülfi kim ol māh-ı tābānındadır

Çīḡa baḳsam dāl tig ḥūrşīdniḡ yanındadır” (LD, 53/60-1)

dāl (I-2/2): (Ar.) Büküm, kıvrım.

“Çevḡān-ı zülfi *dāl* irür kim gūy tig ser-geşte min

Şūfī öziḡe zerḳ ile ger vecd ü ḥālī bağlamış” (LD, 92/115-3)

dāyire: (Ar.) Çember biçimindeki şekil.

“Ay ḳullarıḡız *dāyiresinde* tutar özin

° Ayb itme anıṅ başıda bir hem-hevesi bar” (LD, 64/75-7)

ḥalka: (Ar.) Ortası boş bir daire biçiminde olan şey, ortası boş yuvarlak.

“Ger şāne ursa zülfünge meşşāṭa-i nesīm

Çıkkay hezār ḥalḳa köṅül tigme sacdın” (LD, 160/213-4)

ḥam (I): (Far.) Eğri, kıvrım.

“Karakçı bolmasaṅ ay yār közi

Naḡu peyveste her bir ḥamda sin sin” (LD, 148/195-4)

igme: Eğiklik, kıvrım.

“Kaşıṅṅiṅ igmesindeki közdin mu° āyene

Kördüm min öz közüm bile ḳavs içre müşterī” (LD, 214/291-3)

igrilik: Eğrilik.

“Ol ṭurra-i ṭarrārda köṅlümni sizip min

Başın köredür min ḳoyı igriliki cındur” (LD, 69/82-2)

iz: İz, ayak izi.

“Başkan iz topraḳı tig tig Sekkāḳī’ni ḥār eylediṅ

Supre-āyīn yüz idip andın daḡı ḥār eyleme” (MSD, 220, 19b/3)

ḳavs: (Ar.) Yay biçiminde olan şey.

“Kaşıṅṅiṅ igmesindeki közdin mu° āyene

Kördüm min öz közüm bile ḳavs içre müşterī” (LD, 214/291-3)

kündelen: Eğri.

“Kān kılḡuḳı közige ḳaşı kündelen yatur

Ḳandın kişi dem ursa yügürür penāhına” (LD, 192/259-3)

lām: (Ar.) Lam harfi şeklinde.

“Ol elif boyluḡ şanemniṅ ḥalḳa ḥalḳa zülfidin

Niçe kim çıktım belâlar dimedim yüzinde *lām*” (LD, 127/166-6)

māyil (2/2): (Ar.) Eğri, eğik.

“Heves kininçe yörüp sanmağıl hūdāy yolın

Dıraht şāhı bigin bolma bil bile *māyil*” (LD, 6/3-9)

mevzūn: (Ar.) Orantılı, düzgün.

“Körktin başka turur tört belālīg harekāt

Kim bolur kim kişide barçası hūb u *mevzūn*” (LD, 152/201-3)

noқта (1/2): (Ar.) Biçimi kalemin kağıda bir defa dokunması ile meydana gelen ben gibi ufak şekil, benek.

“Körmiş kara saç halkası üstinde miṅṅiṅni

Cim ortasında ol kişi kim *noқта* salıptur” (LD, 54/61-4)

noқта-i şülṣī: (Ar. + Ar.) Sülüs yazısının noktası.

“Anberīn qaşıṅṅ hamında hāl tig köz merdūmi

Müşg-i terdin *noқта-i şülṣī* durur nūn üstine” (LD, 178/240-5)

şafha: (Ar.) Düz kısım, yüzey.

“La° lıṅṅ ḡamıda ḡāhī yüzüm *şafhası* üze

Sürhī bile bitidi meger macerāsını” (LD, 254/349-4)

tarḥ-ı nīm-ten: (Ar. + Far.) Gömleğin deseni, işlemesi.

“Ni *tarḥ-ı nīm-tenine* çıkbiş ol belālīk tūn

Ki çüst-i cilve kılurḡa anı qaşır kiyer” (LD, 65/77-2)

top: Yuvarlak.

“Köṅṅlekke inçü *topçı* munuṅṅ tig ne hūb imiş

Yāḡūd kilür laṭīf ne kim meh-liḡā kiyer” (LD, 80/99-3)

tüz: Eğri ve çarpık veya kıvrımlı olmayan, düzgün.

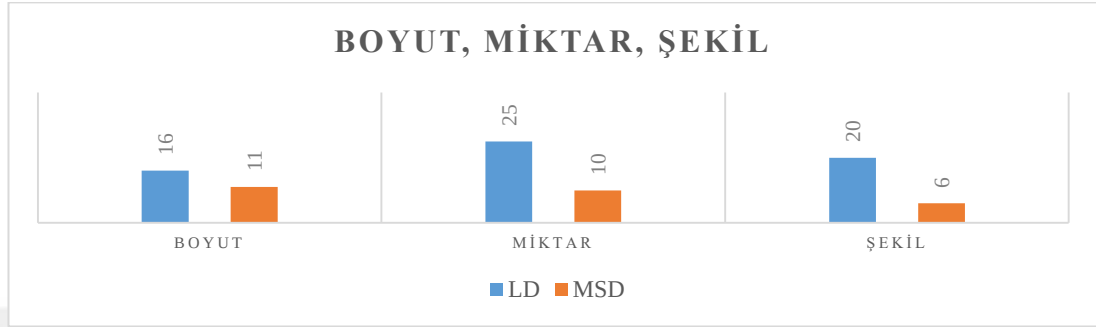
“Seniṅ otluḡ közüṅṅ siḡri mini köydürdi sevdādın

Kaşınğ hem igrilik birle tüz itti ° ömr bünyādın” (LD, 149/197-1)

uç (1/2): Bir nesnenin genellikle sivri olan bitim noktası.

“Nizenğ uçı ılğa alğan tig cihān aldınğ, belī

Uşbu lu° b u bu hüner içre irür-sin ūstād” (MSD, 132, 7b/3)

Grafik 17: Boyut, Miktar, Şekil

Boyut, Miktar, Şekil teması ile ilgili LD’de 61, MSD’de 27 sözcük bulunmaktadır. İki divanda da bulunan sözcük sayısı ise 19’dur. Bu grupta toplam 69 sözcük yer almaktadır. 69 sözcüğün 31 tanesi Arapça, 9 tanesi Farsça, 26 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 3 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 17’ye göre *Boyut* alt başlığında LD’nin söz varlığı sayısı, MSD’den fazladır. *Miktar* ve *Şekil* alt başlıklarındaki durum ise Lutfi’nin sözcük sayısının Mevlâna Sekkâkî’den neredeyse üç kat fazla olduğunu göstermektedir. Bundan hareketle ilgili tema başlığındaki sözcük sayıları MSD ile kıyaslandığında LD’de iki kat daha yüksektir. Ayrıca köken bilgilerine dikkat edildiğinde bu alanda Arapçanın Türkçeye oranla fazla kelimesinin olması dikkat çekicidir.

2.2.1.1.5. Coğrafya

Coğrafya teması *Yeryüzü*, *Kara Kütleleri*, *Su Kütleleri*, *Gökyüzü* ve *Hava*, *Hava Olayları* olmak üzere 5 alt başlıktan meydana gelmektedir. Alt başlıklar ve sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.1.5.1. Yeryüzü

¹⁶**acun ~ ajun ~ ocun:** (Soğ.) Dünya.

¹⁶ İkinci hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ilk hecedeki düz ünlülerin yuvarlaklaşması Çağatay Türkçesinde sık sık görülmektedir. Buna gerileyici ünlü benzeşmesi denilmektedir. Benzer örnekler için bk.: esrük ~ ösrük, yılduz ~ yulduz.

“Luṭfī bitigeli ağız bili vaşfını

Ḥālā *acunda* barça anıñg kı̄l ü kı̄lıdur” (LD, 47/52-6)

“Tört ümm ü yitti atadın bir seniñg tigni yana

Toğrup ulğatmadı hergiz bu *ajunnuñg* dāyesi” (MSD, 232, 21a/2)

“*Ocunnuñg* yaruğı şāhib-kırānı kim irür zātı

Ḥayā vü ḥilminiñg baħrı şafā vü şıdķınıñg kānı” (LD, 13/6-5)

° **ālem (1/2):** (Ar.) Yeryüzü, dünya.

“Közini süzdi vü nergis kı̄lur kirişme vü nāz

Anıñg bu şīvesinde şīfte bolur ° *ālem*” (MSD, 138, 8a/8)

° **ālem-i ḥüsn:** (Ar. + Ar.) Güzellik dünyası.

“Yok saķındım ° *ālem-i ḥüsnüñg*de min tig bir gedāy

Bar imiş ḥüsnüñg bile köp şāhlarnıñg ° *ālemi*” (MSD, 306, 31a/2)

beytü’l-ḥazen (2/2): (Ar.) Dünya.

“Eger sin bolmasañg gül tig çemende

Kişi nitkey uşol *beytü’l-ḥazende*” (LD, 180/243-1)

bisāṭ: (Ar.) Dünya.

“Şanemler ḥüsn atın sürse leṭāfetniñg *bisāṭı*nda

Meniñg şāhım irür ol dem alarnıñg ara ser-ḥaylī” (MSD, 268, 25b/14)

cihān: (Far.) Dünya, yeryüzü.

“Yalğan u çındın çıtıp her laḥza kaşınıñgı mañga

Kiñg *cihānı* bu za° if köñglüm bigin tar eyleme” (MSD, 220, 19a/14)

cihān-ı ḥüsn ü zībālıķ: (Far. + Ar. + Far. + T.) Güzellik ve yakışıklılık dünyası.

“Ay *cihān-ı ḥüsn ü zībālıķ* niķābınıñg astıda

Dil-rübāyī atı devletlıķ niķābınıñg astıda” (LD, 174/235-1)

cihān-ı melāḥat: (Far. + Ar.) Güzellik dünyası.

“Zihī *cihān-ı melāḥat* niḳābıṅ astında

Niḡār-ḥāne-i çīn müşg-i nābıṅ astında” (LD, 184/248-1)

dār-ı dünyā: (Ar. + Ar.) Dünya evi (yeryüzü).

“İşikiṅ topraḡın saḡlıp yüz üzre ḥaḳḳa körgüzgey

Eger sorsa ki Luṭfī ni kitürdüṅ *dār-ı dünyā*dın” (LD, 161/215-5)

dār-ı ibtilā: (Ar. + Ar.) İmtihan yeri (dünya).

“Bilür mü yā rab uşol ay zülfi sevdāsı

Cihānnı kiçe maṅga *dār-ı ibtilā* kıladur” (LD, 42/44-2)

devrān (1/3): (Ar.) Dünya.

“Munıṅ dik kirek irmiştür bu ilge bī-bedel zātıṅ

İlāhī ° ömrıṅiz barıṅca bolḡay çarḡ *devrānı*” (LD, 14/6-16)

deyr (2/2): (Ar.) Dünya.

“Ger ol ° İ̄sī-nefes bir dem ḳadem yitkürse *deyr* içre

Bu kündin soṅra tapmaḡay kişi dārūḡa tersānı” (MSD, 162, 12a/2)

dünyā: (Ar.) İçinde yaşamakta olduğumuz yeryüzü, cihan.

“Bir zülfini körgeç yana birge ḳol uzattım

Kim *dünyā*da deyr tutḳanı bar ° ömr-i dü-pāre” (LD, 187/252-3)

erkān: (Ar.) (Dört) Element.

“Cihānda cāvidān bolḡıl, sa° ādette emān turḡıl

Bu tört *erkānıṅ* üstinde barıṅca günbed-i ḥaḍrā” (MSD, 128, 7a/5)

felek (2/2): (Ar.) Dünya, âlem.

“Uşbu kül bolḡan *felek*ni kim irür kün şu° lesi

Ḥasretindür bigim bu āḥ-ı sūzān örtegen” (LD, 145/191-5)

iqlīm (1/2): (Ar.) Yeryüzünün ekvatorndan kuzey kutbuna kadar bölündüğü, yaşanılabilir, oturulabilir yedi bölgesinden her biri.

“Yiti yevm ü yiti leyl ü yiti deryā, yiti *iqlīm*

Yiti kök ü yiti yılduz, yiti ḥayy u yiti nev-ber” (MSD, 154, 10b/8)

ḳav: Ateş.

“Niçe ḳılḡay ḡam u endīşe vü ḥasret bile derdī

Cānım *ḳav* u demim ot u köngül ° üd u tenim micmer” (MSD, 146, 9b/2)

ot: Ateş.

“Cān memleketin yaḳtı yanar *otḳa firāḳıng*

Cān tende ḳaçan ḳoydı ḥöd ol cādū *ḳaraḳıng*” (LD, 103/131-1)

pīr-i ṭabaḳātī: (Far. + Ar.) Tabakaların yaşlısı (dünya, yeryüzü).

“Baş birle mu° allaḳ turur emriṅni işitip

Pīr-i ṭabaḳātī kim irür ḥırḳası ḥadrā” (LD, 3/1-3)

rūkn: (Ar.) (Dört) Element.

“Bolḡanınḡa yitti iqlīm, tört *rūkn*, altı cihāt

Yir yüzi üzre barınḡa ot u yil, su vü turāb” (MSD, 188, 15a/15)

° **unşur:** (Ar.) Birleşik bir bütün oluşturan öğelerden her biri, element.

“Şāhā, bu yay u yaz u küz, ḳış resmi dünyāda bolup

Ot birle yil, topraḳ bile su ° *unşurı* insān irür” (MSD, 122, 6a/5)

ümm: (Ar.) (Dört) Element.

“Tört *ümm* ü yetti ābā° bir seniṅ tigni yana

Toḡruban ulḡaytmaydur bu acunnuṅ dāyesi” (LD, 202/274-3)

yer (3/4): Yeryüzü.

“Ḥüsnuṅ küni *yer* ehline birmiş hemīn fūrūḡ

Andın yaḳar ḡerāḡ meh-i āsümān daḡı” (LD, 212/289-2)

yir yüzi: Dünya.

“Tūrānğıznıñ vaşfıda barça uzun endişedür

Yir yüzinde inçke sözümni perişan eylegen” (LD, 152/202-2)

2.2.1.1.5.1.1. Kara Kütleleri

arķ: Su yolu.

“Tutar min köz ki körsem ° arızınğnı

Ki dirler aķķan *arķķa* aķar su” (LD, 171/229-2)

bāğ: (Far.) Bahçe, yeşillik.

“Nār tig yañğaklarınğnı ki Firdevs *bāğ*ıdır

Şem° -i felek dimen ki tecellī çerāğıdır” (LD, 77/94-1)

bāğ-ı ħüsn: (Far. + Ar.) Güzellerin bulunduğ u bahçe.

“*Bāğ-ı ħüsnünğ*din güli ger tirge min

Baş eger barsa bu yolda tirge min” (LD, 289/455-1)

bāğ-ı viřāl: (Far. + Ar.) Kavuşma bahçesi.

“İy közi kıara *bāğ-ı viřālınğ* hevesindin

Her kirpükümüzniñ arasında eresi bar” (LD, 64/75-3)

batıķ: Batakılık.

“Luţfı kıul kırmes *batıķķa* köp nařıĥat kıılmañız

Kim anıñ dīvāne köñgli ° ışķ fermānındadır” (LD, 53/60-8)

ber (II): (Ar.) Kara parçası, toprak.

“Cümle zerrāt-ı cihān yādınğ bile meşğül irür

Ay u kün, eflāk ü encüm, baĥr u *ber*, leyl ü nehār” (MSD, 90, 1b/6)

besātın: (Ar.) Bostanlar, bahçeler.

“*Besātın* ravzası içre benefşe rü° yet-i İzi

Köñğöldin kiterip zengin kıılır rüşen süveydānı” (MSD, 160, 11b/2)

bīşe: (Far.) Orman, meşelik.

“Şeh-süvārā, sin şecā° at bīşesinde şīr-sin

Ol zamān düşmenleriñ ilgiñde bir bölek kilāb” (MSD, 186, 15a/6)

bustān ~ būstān: (Far.) Çiçek bahçesi.

“Bustānda gül, yüzüñni körüp köp uftanıp

Yüzi kızardı, kördüm anıñ infī° alını” (MSD, 252, 23b/8)

“Gül öğrenür oğşar çemen-ārāylik andın

Būstānda varaqları perākende degül mü” (LD, 172/231-3)

çemen: (Far.) Çimen, yeşillik.

“Sinsiz çemende yaz açılmas köñgöl belī

Nāz u girişme serv ü gül ü yāsemende yok” (LD, 99/126-2)

çimgen: Çimen, yeşillik.

“Bulaķı Kevşer ü çimgenleri riyāz-ı behişt

Havāsı mu° tedil ü özi Cennetü’l-me° vā” (MSD, 170, 12b/12)

çöl: (Moğ.) Bozkır, çöl.

“Firāķıñ çöl/ide anķāb öler min

Birer vaşlıñ zülālındın meded hāy” (LD, 246/337-2)

deşt (1/2): (Far.) Göz alabildiğince geniş kumluk, susuz ve düz arazi, sahra.

“Ey celālıñ heybetidin kūh u deryā pest ü huşk

Vey cemālıñ nuşretidin deşt ü hāmūn merğzār” (MSD, 90, 1b/4)

ğār: (Ar.) Mağara.

“Luţfī ger irnin tiler sin kir raķīb köñglige

Ġārğa kirmek kirek la° l-ı bedaḥşān almağa” (LD, 188/254-7)

gerd: (Far.) Toprak.

“İşikingiz toprağının *gerd* olup uçsun benim

Mindin olturğunça nâzûk hâtırınızğa ğubâr” (LD, 55/62-6)

gil: (Far.) Balçık, çamur.

“Kiçti ° ömrüm Luṭfî yaṅlık körmeyin şādî-i vaşl

Güyyâ kayğu bile tahmîr kılmışlar *gilim*” (LD, 129/169-7)

ġubâr: (Ar.) Toz, ince toprak.

“*Ġubâr* tuttı firâķıṅda közni köp yıgıdın

Birer iziṅ tozıdın tütüyâ tiley kildim” (LD, 121/158-3)

gülistân ~ gülsitân: (Far.) Gül bahçesi.

“Yaz faşlı kim irür ° ayş u ʔarabnıṅ mevsimi

Saldı bülbül tig mini gerdün *gülistân*dın yırak” (LD, 94/118-2)

“Yaman kişi közi yitkey tiyü *gülsitân*ğa

Benefşe nîl çiker allığa vü yir köp ğam” (MSD, 138, 8a/10)

gülşen: (Far.) Gül bahçesi.

“Hem-derdtür aytay aṅğa ḥalımın kim aytğay

*Gülşen*din uşol bülbül-i miskîn ki cüdâdur” (LD, 70/83-3)

gülzâr: (Far.) Gül bahçesi.

“Gül yüzünṅni ârzûlap yüz, közni *gülzâr* eyledi

Şekker irniṅni tilep cân, tenni efgâr eyledi” (MSD, 296, 29b/2)

gülzâr-ı ḥüsn: (Far. + Ar.) Güzellerin bulunduğu bahçe.

“İy inṅlerinṅ ḥadîķa-i firdevs lâlesi

Gülzâr-ı ḥüsn revnaķı közüṅ ğazâlesi” (LD, 211/287-1)

gül-zâr-ı Nûķānî: (Far. + Far.) Nukan kasabasının gül bahçesi.

“Kiçer ḥod dünyâda ° ömr ü ğam u şādî vü zevķ u ° ayş

İş itkil, kiçmesün zāyi° gül ü *göl-zār-ı Nūḳānī*” (MSD, 156, 11a/1)

ḥāk: (Far.) Toprak.

“Ayağı *ḥāk*i üçün āsitāne yastanalı

Gedāy himmetini kör ne taht u tāt tiler” (LD, 58/68-2)

ḥāk-i pā ~ ḥāk-i pāy: (Far. + Far.) Ayağının tozu.

“Mundağ tirig bolup yörügünçe i kākī

Sekkākī bolsa irdi ol işikte *ḥāk-i pā*” (MSD, 106, 3b/14)

“*Ḥāk-i pāy* kim aṅga zūlfı tiger köp isterem

Ya mini toprağ ya rızq-ı perīṣān tartadur” (LD, 72/86-5)

ḥāk-i rāh: (Far. + Far.) Yol toprağı.

“Bu heves birle bolup min *ḥāk-i rāh*

Tā basıp ötkey mü bir kün atıṅız” (LD, 285/439-2)

hāmūn: (Far.) Geniş ova.

“Ey celālīṅ heybetidin kūh u deryā pest ü ḥuṣk

Vey cemālīṅ nuṣretidin deşt ü *hāmūn* merğzār” (MSD, 90, 1b/4)

ḥasek: (Far.) Çöp.

“Bir ötse lutfı nesīmi, *ḥasek*din öner gül

Ni ḥad, ḳahr yili birle şarşar urğay dem” (MSD, 140, 8b/6)

ḥes: (Far.) Çöp.

“Şeker irniṅge yapşunsam çibin tig, mini ḳoymasalar

Alıp taşlar, belī körse kişi şerbet üze *ḥesni*” (MSD, 284, 28a/3)

ḥürmen: (Far.) (Gül) Hasadı.

“Dāne-i ḥālīṅ temennāsıda iy gül *ḥürmeni*

Ḳıl nazar kim çehre-i zerdım yaşurdı kākni” (LD, 255/350-4)

kāh: (Far.) Saman, saman çöpü.

“Dāne-i ḥālīṅ temennāsıda iy gül hırmeni

Qıl naẓar kim ẓehre-i zerdım yaşırdı *kāh*nı” (LD, 255/350-4)

kat (2/3): Katman, tabaka.

“Barınça dünyāda altı cihāt u tört erkān

Barınça ° ālem üzesinde yitti *kat* t̄ārem” (MSD, 144, 9a/13)

kaya: Sert ve iri taş kütlesi.

“*Qayalar* üzre bulıt urdı kūs u yıǵdı sipāh

Seherde koydı ẓapqun, yasadı ḥayl u ḥaşem” (MSD, 138, 8a/12)

kisek: Sağlam toprak parçası.

“Şeb-i hicrān oyaǵlıq, derd ü ğam, hasret bolur sinsiz

Demim hem-dem, *kisek* yastuq, tiken örtüg, nihālī yer” (MSD, 148, 9b/9)

kūh: (Far.) Dağ.

“İlige zūpīn alıp berq bāǵğa urdı özin

Şadā-yı ra° d üni kıldı bu *kūh* içinde aşam” (MSD, 138, 8a/13)

kum: Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler.

“*Qum* sanı, yā Sekkāķī ğamı köp mü, dimiş-sin

Kil *kum* birine ğam sanınıṅ onını sana” (MSD, 200, 16b/14)

kül: Kül, ateş artığı.

“La° lı üçün ölsem yasaṅız tūṭī *kūl*imdin

Tā yetsem uçup ol şekeristān arasında” (LD, 193/260-4)

lālezār: (Far.) Lale bahçesi.

“İy serv-i gül-° izār yaṅaķıṅdın uftanıp

Yabaṅa şehrdin kaçıban *lālezār* irür” (LD, 71/85-3)

lāy: (Far.) Çamur.

“Baħr tig dūr-bār ilindin feyż eger alsa bulut

Lāy yaṅgıñ aṭlas-ı eflāk bolğay ğarğ-ı āb” (LD, 9/4-10)

merğzār: (Far.) Çayırılık, çimenlik.

“Ey celālīṅ heybetidin kūh u deryā pest ü ħuşk

Vey cemālīṅ nuşretidin deşt ü hāmūn *merğzār*” (MSD, 90, 1b/4)

meydān: (Ar.) Üzerinde bina vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, saha.

“Gūy tig *meydān* içinge kirse, ol ra° nā birür

Zātıġa, şīrīnlıķı işbāt iter çendīn şıfāt” (MSD, 190, 15b/6)

ravza: (Ar.) Bahçe.

“Besātīn *ravzası* içre benefşe rü° yet-i İzi

Köṅgöldin kiterip zengin kılrur rüşen süveydānı” (MSD, 160, 11b/2)

remād: (Ar.) Kül, ateş külü.

“Nā-geh ol berğ-ı yamanıṅ yaşnasa uruş küni

Köyer a° dānıṅ vüçüdü vü bolur zerre *remād*” (MSD, 132, 7b/8)

sāḫat: (Ar.) Saha, meydan, alan.

“Ol tar ağız çü Luṭfīdin oldı demī cüdā

Tar boldı bu gedāġa cihānnıṅki *sāḫatı*” (LD, 206/279-5)

şaḫn (2/2): (Ar.) Orta yer, saha, meydan.

“Gülistān *şaḫnı*nı körsenṅ birer çay suyu üstinde

Saġıṅay-sin töşüptürler bedizlig sebz kemḫānı” (MSD, 160, 11b/3)

şaḫrā: (Ar.) Çöl.

“Yüzünṅdin lāle reng iltip uyalıp şehrġa kirmes

Anıṅ boynın kişi bağlap kitürmeginçe *şaḫrādın*” (LD, 149/197-6)

sebze: (Far.) Yeşillik, çimen.

“Ol gül bigin ḥaddıṅ üze öngen ḥatıṅnıṅ sebzesi

Yüzüṅ temāşası irür dāyim gülistān ārzüsü” (MSD, 248, 23a/9)

şekeristān: (Far.) Şeker kamışı tarlası.

“La° lı üçün ölsem yasaṅız tūṭi külimdin

Tā yetsem uçup ol şekeristān arasında” (LD, 193/260-4)

tağ: Çevresindeki araziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi.

“Luṭfīğa hecr yükini kıılma ḥavāle kim

Andın kııl uçı miṅ uḥud u kâf tağıdır” (LD, 77/94-7)

taş (I-1/2): Çeşitli biçim ve büyüklükteki her türlü kaya parçası.

“Gedālar ilgide sin anı ḥār u zār ittiṅ

Çalar seniṅ ilgiṅdin başını taşka direm” (MSD, 142, 9a/3)

tepe: Etrafındaki araziden daha yüksek olan, genellikle yüksekliği birkaç yüz metreyi geçmeyen yeryüzü biçimi, küçük dağ.

“Tepeleri üze sebze şabāḥ mevc ursa

Ni ḥaddı bar dem urğalı günbez-i ḥaḍrā” (MSD, 172, 13a/11)

ṭīn: (Ar.) Çamur.

“Nūr baḥrıdın arıḡ zātıṅ irür dürr-i yetīm

Ni dip aytayın anıṅ tig gevher aşlın mā vü ṭīn” (MSD, 96, 2b/5)

¹⁷**tofraḡ ~ topraḡ:** Yer kabuğunun, üzerini kaplayan çürümüş organik maddelerden ve kütle kırıntılarından oluşan canlıların yaşamasına elverişli kısmı.

“Vişālıṅ şükrini bilmedim, ey cān, lā-cerem

İşikiṅ tofraḡın ḥālī kzöümge tūtiyā kıldı” (MSD, 256, 24a/14)

¹⁷ Çağatay Türkçesinde bazı sözcüklerde söz içindeki -p-‘lerin -f-‘ye dönüştüğü görülmektedir.

“*Toprak* kibi boldum işikide

Dünyāda yiter bu qadr u cāhım” (LD, 124/161-5)

toḳay: (Moğ.) Orman.

“Kim ay kördi siniṅ tig başıda müşḡin tāt

Ya serv kördi qadıṅ tig qırım *toḳay*ında” (LD, 24/20-2)

toz: Toz (ayak tozu).

“Yüz sürmedin artuḡ tutar iziṅ *toz*ını köz

Tartıp salayın bolmasa anda bu başāret” (LD, 28/26-4)

türāb: (Ar.) Toprak.

“Bolḡanınça yitti iqlīm, tört rükn, altı cihāt

Yir yüzi üzre barınça ot u yil, su vü *türāb*” (MSD, 188, 15a/15)

tütün: Duman.

“Her nefes kökke yiter baḡrım kebābındın *tütün*

Niteyin cānımnı her dem āh-ı sūzān köydürür” (LD, 46/50-4)

yaban: İssız ova.

“İy serv-i gül-^e izār yaṅḡaḡıṅḡdın uftanıp

Yabaḡa şehrdin qaçıban lālezār irür” (LD, 71/85-3)

yada: Yada taşı, yaḡmur taşı.

“*Yada* qılḡan kibi köz cādūsındın

Yaşımnıṅ yaḡurın deryā qılıp sin” (LD, 148/196-3)

yaylaḡ: Yazın oturulan, yaşılan yer, yayla.

“İrür çü Huld-ı berīn qalmas içre *yaylaḡı*

Behişt içinde uyımaḡ, revā mu, bir fetvā” (MSD, 170, 12b/11)

yazı: Ova, ıssız yer.

“Yazı vü tağı üze hoş töşelmiş atlas-ı sebz

Hıttāy kızları tig taze gülleri ra° nā” (MSD, 170, 12b/13)

yer (1/4) ~ yir (1/3): Zemin, toprak.

“Şabā şīrīn dudakıñgga tigiben ötti yer üzre

Uşol ötken bile yerniñg nebātın ney-şeker kıldı” (LD, 267/367-4)

“Yüzüñg bile lāf urğalı kün lā-büd uyalğay

Şem° ī irür ol, gāyeti yir kök leken içre” (MSD, 216, 19a/2)

zerre-i hāk-pāy: (Ar. + Far.) Ayak toprağının zerresi.

“Yüz miñg altunğa behālar zerre-i hāk-pāynı

Āferīn kim narh-ı gevher asru erzān eyledi” (LD, 219/298-6)

2.2.1.1.5.1.2. Su Kütleleri

aķar su: Nehir, dere, çay, ırmak gibi devamlı akıp giden su.

“Tutar min köz ki körsem ° arızıñgı

Ki dirler aķkan arķķa aķar su” (LD, 171/229-2)

° ayn (2/2): (Ar.) Kaynak, pınar.

“Hızrñg ° aynı yaşunmış köktin imes hem mesīh

Nitsün ol mu° ciz bu dem yāķūt-ı sīrābındadır” (LD, 74/90-2)

° ayn-ı serāb: (Ar. + Far.) Serabın kendisi.

“Firķatñg çölidedür va° deleriñg ° ayn-ı serāb

Kim anıñg gencine ° uşşāķ firāvān susadı” (LD, 263/361-5)

baħr: (Ar.) Deniz.

“Nün kaşı üçün baħr kılıp yer yüzini köz

El-māhī közüm merdūmi yaşı bile oynar” (LD, 57/65-2)

baħr-ı muħīf: (Ar. + Ar.) Okyanus.

“Himmeti deryāsı allında irür gerdān sipihr

Fi'l-meşel *baḥr-ı muḥīṭ* içre anıṅ tig kim ḥabāb” (LD, 11/5-10)

biḥār: (Ar.) Denizler.

“Gehī közümdin aḳar yaş u gāh la[°] l tamar

Biḥār u ḳān ḥāşılıdur anıṅ aḳar tamarı” (MSD, 266, 25b/9)

bulak: Pınar, kaynak.

“Közüm ḥayālī ḥaylına rūşen ḥarīm irür

Ārī perī *bulak* başında muḳīm irür” (LD, 67/80-1)

cūy-bār: (Far.) Irmak, nehir.

“Serv-i ḳadıṅ ḥayālī temennāsıda bigim

Baḳ Luṭfī közige ki ni ḥōş *cūy-bār* irür” (LD, 71/85-5)

ḳāh: (Far.) Kuyu.

“Tüşti köṅglüm ol zeḳaṅa aṅlamay medhūş üçün

Her niçe kim [°] aḳl-ı dūr-endīş ayıttı *ḳāh ḳāh*” (LD, 175/236-4)

ḳay: Irmaktan küçük akarsu.

“Gülistān şahnını körsenṅ birer *ḳay* suyu üstinde

Saḡıṅay-sin tōşüptürler bedizlig sebz kemḥānı” (MSD, 160, 11b/3)

deryā: (Far.) Deniz.

“Tişinṅ düri talebinde közüm uluḡ *deryā*

Tiyildi her dem anıṅ içre oynar el-māhī” (MSD, 228, 20a/15)

ḡarīḳ: (Ar.) Suya batma, su taşkını.

“Ārızinṅ şevḳında mundaḳ kim aḳar közüm suyu

Luṭfī tig yüzni *ḡarīḳ* itkey bu seyl-ābım meniṅ” (LD, 102/129-7)

ḡarḳ-ı āb: (Ar. + Far.) Suya batma, su taşkını.

“Baḥr tig dūr-bār ilindin feyż eger alsa bulut

Lāy yaŋlık atlas-ı eflāk bolğay *ğarķ-ı āb*” (LD, 299/494)

gird-āb: (Far.) Su çevrintisi, eğrim.

“Hālī irmes yüz miŋiŋniŋ ° aksidin giryān közüm

Ṭurfa deryāyī ki ° anber bolsa *gird-ābı* anıŋ” (LD, 105/134-5)

ķuyuğ: Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur.

“Raḥşnı meydāŋa sürseŋ sin, birer Rüstem bigin

Özini biçin *ķuyuğ*ŋa salur Efrāsiyāb” (MSD, 186, 15a/7)

mevc: (Ar.) Dalga.

“Saḥāda *mevc* urar bolsa bir ili baḥrın

Niṣār iter ayaķı ize dūrlerin deryā” (MSD, 174, 13b/2)

say: Nehir, ırmak.

“Ol taş köŋgüllüğ ğamıda Luṭfi közindin

Her ķayda ki köz ķār ķılur *say* ķörünür” (LD, 79/96-5)

sedd-i āb: (Ar. + Far.) Su seddi.

“Şıbğatu’llāh fi° lidür kim ķaṭ° -ı nesl-i ḥaşm üçün

Ol zümürred tig ķılıçnıŋ öŋi bolmış *sedd-i āb*” (LD, 12/5-22)

seyl-āb: (Far.) Sel suyu.

“Ravza bünyādın tüz itkey közlerim *seyl-āb* ile

Körmesem bir dem eger cennette cānān şüretin” (LD, 155/206-4)

teŋiz: Yeryüzünün büyük bir kısmını kaplayan tuzlu su kütlesi, derya.

“Közüm yaşıda ° ömür kiçse ğam bile, ni ° aceb

Ķaçan *teŋiz*ge ķişi tüşti, şād-mān kiçti” (MSD, 276, 27a/1)

° **ummān:** (Ar.) Büyük deniz, okyanus.

“Nīsānda bulut her niçe kim köz yaşı ķıldı

Tiřinġ kibi dūr bütmedi ‘*ummān* arasında” (LD, 192/260-2)

2.2.1.1.5.2. Gökyüzü

ābā’ (1/2): (Ar.) Gezegenler.

“Uġan her yılda yaz kitrüp bizep gül birle yir yüzin

Cihānda bākī tutķanķa bu tört üm yitti *ābānı*” (MSD, 168, 12b/7)

āfāk: (Ar.) Ufuklar.

“Sening ° ıřķınġ küçindin Luķfı sözi

Cemālınġ çavı yaŋlıķ tuttu *āfāk*” (LD, 99/125-7)

aķter: (Far.) Yıldız.

“Közüm yaşını tiledinġ, tökülse yılduz tig

Meger bu fāl üze *aķter* ol zamān kiķti” (MSD, 276, 27a/3)

aķter-i seyyāre: (Far. + Ar.) Gezegenin yıldızı.

“Çün ģayālınġ kilse köz yaşı nazar yolun tutar

*aķter-i seyyāre*din uşbu řikāyettür maŋġa” (LD, 21/16-4)

aķlas-ı eflāk: (Ar. + Ar.) Gökyüzü.

“Baķr tig dūr-bār ilindin feyz eger alsa bulut

Lāy yaŋlıķ *aķlas-ı eflāk* bolġay ģarķ-ı āb” (LD, 299/494)

burc: (Ar.) Zodyak üzerinde yer alan 12 takım yıldızdan her biri.

“Nazar belāsına çolpan közüŋġ mini saldı

Kim ikki *burc* içide ay bile kırān ķıldı” (LD, 266/366-4)

çarķ (1/2): (Far.) Felek, gökyüzü.

“Kādr u cāhıġa yaraşa başı üstinde muķīm

Çarķ irür kök çetr ü altun ķubbesidür āfitāb” (LD, 11/5-14)

çarķ-ı felek: (Far. + Ar.) Feleġin çarkı (gökyüzü).

“Senden maŋġa nezzāre tiger ol daġı oķřař

Sin *çarh-ı felekniñ* kameriğa ni bolur sin” (LD, 138/182-2)

devrân-ı eflāk: (Ar. + Ar.) Feleklerin dönüşü.

“Cefâ vü ° işve vü fen ° ilmi içre

Közünñ şägirdidür *devrân-ı eflāk*” (LD, 100/127-4)

devr-i felek: (Ar. + Ar.) Feleğin dönmesi.

“Hâk anı devlet bile bâkî vü pâyende tutup

Körmesün bu hânedân *devr-i felektin* inqılâb” (MSD, 180, 14b/1)

eflāk: (Ar.) Felekler, gökler.

“Her kim ozaķı ka° besi içre kıılır maķâm

Eflāk anıññ haķıda oķır” (MSD, 106, 3b/13)

encüm: (Ar.) Yıldızlar.

“Bu pür-laķif iştin yana yarlıp ° adūnıññ zehresi

Yir birle kök, *encüm* bile aķter ańga şādān irür” (MSD, 120, 5b/12)

felek (1/2): (Ar.) Gökyüzü.

“Mişāl-i hükmine bpşsun ķamuk sitāre muķı°

Felekte niçe bolursa mümeşsil ü hāmil” (LD, 7/3-27)

gerdiş: (Far.) Dönme, dönüş.

“Min felekniññ *gerdiş*indin bolmamış min nātüvān

Yārniññ sormasliküdür cānıma kār eylegen” (LD, 146/193-5)

gerdün: (Far.) Felek, gökyüzü.

“° Iyd aķşāmı nezzārede kördi ķaşıññ meger

Gerdün iteki içre yaşurdı hilālını” (LD, 257/353-3)

hāle: (Ar.) Ayın bazen de güneşin etrafında görülen parlak halka şeklindeki ışık, ay ağılı, ayla.

“Yamğur yağar ķutanlasa ay ķan saçar közüm

Ay tig yüzini tutkalı ol müşg *hālesi*” (LD, 211/287-5)

ke’n-nücūm: (Ar.) Yıldızların benzeri.

“Mecliste özi ay irür, aşhāb *ke’n-nücūm*

Hürşid tig zamīri cihānga birür ziyā” (MSD, 104, 3b/11)

kesb-i kemāl: (Ar. + Ar.) Ay şekillerinin oluşması.

“Tā kim felek çevrülmekindin dünyāda *kesb-i kemāl*

Devr-i kamerniṅ lāzımı gāhī vü geh noḡşān irür” (MSD, 122, 6a/7)

kevākib: (Ar.) Yıldızlar.

“Ayşınḡız bolsun *kevākib* seyri yaṅlıḡ bī-ḡıyās

Ömrünḡüz bolsun felek devri miṅizlig bī-ḡisāb” (LD, 12/5-26)

ḡıbāb: (Ar.) Gök kubbeler.

“Nā-gehān alsa çomaḡın ilgige heycā kūni

Sehmidin düşmen başı tig ivrülür yitti *ḡıbāb*” (MSD, 184, 15a/5)

ḡırān: (Ar.) İki yıldızın aynı burçta birleşmesi.

“Munuṅ yerge *ḡırān* te° şīri keḡti şükr teṅrige

Bu ḡālī° niṅ ebedḡa diḡrū yoḡtur özge noḡşānı” (LD, 14/6-23)

kök (I-1/2): Gökyüzü.

“İsā felekke aştı çün boldı lebiṅ cān birḡüçi

Şermendelikten kitmese *kökte aṅga* ni bār irür” (LD, 76/92-6)

kök günbez: (T. + Far.) Gök kubbe.

“Āh urup ° ıḡşınḡda yir *kök günbezini* köydürür

Ehl-i zāhir anıṅ aḡlın bilmeyin aytur buḡār” (MSD, 92, 2a/3)

kök leken: Gökyüzü.

“Hümāyūn sāyeṅiz öksülmesin āfāḡ başıdın

Barınça *kök leken* üzre küyeşniñ şem^c -i nūrānı” (LD, 15/6-29)

kök tabağ: (T. + Ar.) Gök kubbe.

“*Kök tabağ* üzre koyup altun kümüştin ikki *kurş*

Tün ü kün tünğlükni saqlar āfitāb u mäh-tāb” (MSD, 182, 14b/5)

qubbe: (Ar.) Gökyüzü.

“Qadr u cāhığa yaraşa başı üstinde muqīm

Çarh irür kök çetr ü altun *qubbesidür* āfitāb” (LD, 11/5-14)

kurş: (Ar.) Gök cisimlerinin yerden görünen daire şeklindeki yüzeyi.

“Ol kuyaş *kurş*ı üçün bir lebğa munğluğ bolğalı

Közlerimniñ yaşını yüz sarı sāyıl kıldılar” (LD, 49/55-3)

künbed: (Far.) Gökyüzü.

“Tün kiçe siziñ kün yüzünğiz yādı içinde

Köydürdi felek *künbed*ini āh u fiğānım” (LD, 126/165-2)

maqla^c: (Ar.) Gök cisimlerinin doğması.

“Şubh-ı devlet maşrıķı nūr-ı tecellī *maqla^c*ı

Ṭal^c atıñğdur kim hayāsından bolur her dem gül-āb” (LD, 26/23-2)

seyr: (Ar.) Bulunduğu yer üzerinde hareket etme, ilerleme (dünyanın dönmesi).

“Yüz tümen miñ yıl eger *seyr*itse gerdün tapmağay

Bir siziñ tig pāk-cevher bir meniñ tig cevherī” (LD, 244/335-3)

seyyāre: (Ar.) Gezegen.

“Bu yaş qatrelarin kör yüzüm üze ğaltān

Mununğ bigin yörimes hīç felekte *seyyāre*” (MSD, 198, 16b/4)

sipīhr: (Far.) Gökyüzü, sema.

“Yüzünğ hayālī köñğlününğ vilāyeti şāhı

Bu yahtu t̤ali° iṅ ol cān sipihriṅ māhı” (MSD, 228, 20a/14)

sitāre: (Far.) Yıldız.

“Közümde ḥayālṅ bar iḡeç yaş° acebtür

Kün bolsa° acāyib körünür ārī sitāre” (LD, 187/252-4)

tārem: (Far.) Kubbe, gök kubbe.

“Barıṇça dünyāda altı cihāt u tört erkān

Barıṇça° ālem üzesinde yitti ḡat tārem” (MSD, 144, 9a/13)

tās-ı felek: (Far. + Ar.) Felek tası (gökyüzü).

“Kün tutup tās-ı felek çār-sū-yı ḥüsnüṅde

İvrülür alḡalı devrān bile çendān şadaḡa” (LD, 174/234-4)

yılduz ~ yulduz: Işıklı ve sabit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri.

“Kün çıkıp yılduz kamuḡ mensūḡ bolḡan tig ḡaçan

Çıktı irse sünnetiṅ, mensūḡ boldı özge dīn” (MSD, 96, 2b/1)

“Ay u kün yulduz bigin yerge özin salmaḡ tiler

Çıḡsa ḥırḡadın birer ol māh-ı tābānım meniṅ” (LD, 110/141-6)

2.2.1.1.5.2.1. Hava, Hava Olayları

ayas: Ayaz, kuru soḡuk.

“Zülf ü yüzüṅ sarı şeb-revliḡ bile

Bargay irdim bolmasa kiçe ayas” (LD, 269/372-2)

bād-ı şabā: (Far. + Ar.) Sabah rüzgarı.

“Ey bād-ı şabā, bizdin ayıt yār ḡaşında

Ol ḡāmeti serv ü eṅḡi gül-nār ḡaşında” (MSD, 214, 18b/4)

berḡ: (Ar.) Şimşek.

“İlige zūpīn alıp berḡ bāḡḡa urdı özin

Şadā-yı ra° d üni ḡıldı bu kūh içinde aşam” (MSD, 138, 8a/13)

¹⁸**bulıt ~ bulut:** Gökyüzünün yüksekçe katlarındaki görülebilir duruma gelmiş su buharı kütlesi.

“Kayalar üzre *bulıt* urdı kūs u yıǵdı sipāh

Seherde koydı çapķun, yasadı ħayl u ħaşem” (MSD, 138, 8a/12)

“Baħr tig dūr-bār ilindin feyż eger alsa *bulut*

Lāy yanglıķ atlas-ı eflāk bolǵay ġarķ-ı āb” (LD, 299/494)

ebr: (Far.) Bulut.

“Saħā vü cūd u iħsānıñg, kerem birle kılur sin-sin

Tilim *ebr* ü öküş yaǵmu[r], yiti deryā vü ķān mużtar” (MSD, 152, 10a/15)

ebr-i nev-rūzī: (Far. + Far.) İlkbahar bulutu.

“Meniñg tig gūyiyā kördi yüzünġni *ebr-i nev-rūzī*

Köziniñg yaşıdın yir yüzi verd ü yāsemen boldı” (MSD, 254, 24a/5)

ebr-i nīsān: (Far. + Ar.) Nisan bulutu.

“Dūr tişinġ ü gül yüzünġ yādında anca yıǵladım

Kim mañga miñg nevħa birle *ebr-i nīsān* yıǵladı” (LD, 246/338-3)

ġarķa-i tūfān: (Ar. + Ar.) Şiddetli yağmura batma.

“Miñg yaşap nūħ eger bir yolu tūfān kördi

Künde bu yaş bile min *ġarķa-i tūfān* boldum” (LD, 132/173-4)

ħayl (2/2): (Ar.) (Bulut) sürüsü.

“Kayalar üzre *bulıt* urdı kūs u yıǵdı sipāh

Seherde koydı çapķun, yasadı *ħayl* u ħaşem” (MSD, 138, 8a/12)

ħabāb: (Ar.) Su üzerinde peyda olan hava kabarcığı.

“Uftanur ilġinġ saħāsı birle, gerdūn ursa dem

¹⁸ İki heceli kelimelerde ilerleyici ünlü benzeşmesi sonucu ikinci hecedeki düz ünlülerin yuvarlaklaştığı görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: asrı ~ asru, kümüş ~ kümüş.

Baħr-ı bī-pāyān ƙatında lā-būd uftaᅇay *ħabāb*” (MSD, 186, 15a/11)

havā: (Ar.) Hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan, renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı.

“Tün aħşam tolᅇanu sūnbūl bigin zūlfūᅇdin āh urdum

Havānı ᅇāliye tuttı, cihān mūšk-i Ėoten boldı” (MSD, 254, 24a/3)

hevā-dār (1/2): (Ar. + Far.) Açık hava.

“Ƙaranguluᅇda *hevādār* zerre kem boldı

Ƙuyaş yaşuᅇalı miskīn seħābıᅇ astında” (LD, 184/248-2)

jāle: (Far.) Sabahları yaprak ve çiçeklerde görülen su damlaları, çiy, şebnem.

“Meniᅇ āhim durur berᅇ u közümnüᅇ yaşıdur *jāle*

Ƙalıptur yādigār uşbu maᅇa ol nev-bahārımdın” (LD, 163/219-2)

jāle-bārān: (Far.) Çiy yağmuru.

“Lāle tig ruᅇsārıᅇa baᅇᅇanda Sekkāᅇ közi

Yaşını körgen kişiler *jāle-bārān* atadı” (MSD, 258, 24b/9)

meşşāᅇa-i nesīm: (Ar. + Ar.) Rüzgar süsleyicisi (rüzgar).

“Ger şāne ursa zūlfüᅇge *meşşāᅇa-i nesīm*

Çıᅇᅇay hezār ᅇalka köᅇᅇül tigme sacdın” (LD, 160/213-4)

nem: (Far.) Nem, rutubet, hafif ıslaklık.

“Min bu köz birle uyatlıᅇ min ᅇayālıᅇ yüzidin

Kim kilür her laᅇza vü ol ᅇüşeniᅇ bardur *nemi*” (LD, 200/270-5)

nem-nāk: (Far.) Nemli.

“Ƙadem bas köz üze kirpükke baᅇmay

Tiken buşmas ayakᅇa bolsa *nem-nāk*” (LD, 100/127-2)

nesīm: (Ar.) Hafif esen rüzgar, esinti.

“Zūlfini taᅇ *nesīm*i tüşürmiş ᅇulakına

Bu sözni bir ayıtkalı kimning mecālī bar” (LD, 51/57-6)

nesīm-i şubḥ-dem: (Ar. + Ar. + Far.) Sabahları esen hafif ve tatlı rüzgar.

“Nesīm-i şubḥ-dem her dem ölüg tırgüzdi dem birle

Uşol qutluğ nefes gūyā körüptür irdi °İsā’nı” (MSD, 156, 11a/3)

peyk-i şabā: (Far. + Ar.) Sabah habercisi (rüzgar).

“Ḥākimni ay peyk-i şabā salgıl nigārım kūyıda

Toprağım üzre °ākıbet bolğay kim ötkey muḵbilī” (LD, 225/307-4)

peyk-i seḥer: (Far. + Ar.) Seher habercisi (rüzgar).

“Mini bu nātüvānlıq birle zülfünḡ

Cihānda kizdürür peyk-i seḥer tig” (LD, 106/136-3)

ra° d: (Ar.) Gök gürlemesi.

“Seḥerde nevbetini ursa ra° d kök üzre

Feleкке kūs urur ol laḥza kūh içinde şadā” (MSD, 172, 13a/5)

rūziḡār: (Far.) Yer deḡiştiren hava, bu havanın hissedilen etkisi, yel, bad.

“Ay rūziḡār kılma maṅga cevır ile cefā

Bizge yiter °azāb-ı raḡībī ḡabāḡatı” (LD, 206/279-4)

şabā: (Ar.) Gün doğusundan esen hafif ve tatlı rüzgar.

“Sekkākī yıḡlap köz yaşın yaz yamḡurı tig yaḡdurur

Yetkürgil anı, ey şabā, yüzi güli ḡandānıma” (MSD, 210, 18a/10)

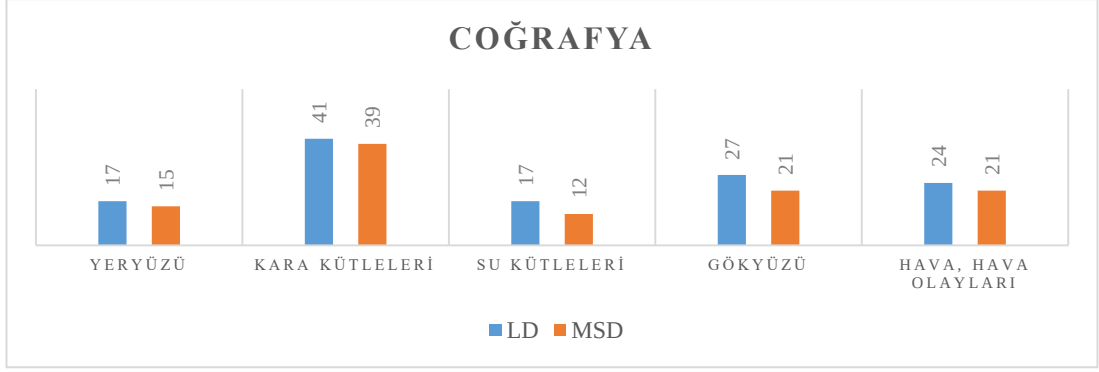
salḡın: (Moğ.) Serin esen rüzgar.

“Taṅg yili zülfünḡ °anberin kiltürür

Cān fedā bolsun anıṅ salḡımına” (LD, 279/412-1)

şarşar: (Ar.) Şiddetli esen rüzgar.

“Bir ötse luṭfi nesīmi, ḡasekdin öner gül

Grafik 18: Coğrafya

Coğrafya ile ilgili tema başlığında toplam 174 sözcük bulunmaktadır. Lutfî’de 126, Mevlâna Sekkâkî’de 108 sözcük vardır. Her iki eserde 60 sözcük ortak kullanılmaktadır. Sözcüklerin 57 tanesi Arapça, 42 tanesi Farsça, 36 tanesi Türkçe, 3 tanesi Moğolca, 1 tanesi ise Soğdca kökenlidir. 1 tane T. + Far.; 1 tane T. + Ar.; 1 tane de Ar. + Far. biçiminde türetilen sözcük ve 32 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 18’deki bilgilere göre alt başlıklarda Lutfî’nin söz varlığı sayısı Mevlâna Sekkâkî’den fazla görülmektedir. *Yeryüzü* ve *Kara Kütleleri* alt başlıklarında divanlardaki sayılar birbirine yakındır. *Su Kütleleri*, *Gökyüzü* ve *Hava, Hava Olayları* alt başlıklarındaki veriler Mevlâna Sekkâkî’de Lutfî’ye oranla daha düşüktür. Lutfî’nin coğrafyaya ilişkin söz varlığı Mevlâna Sekkâkî’ye göre yüksektir.

2.2.1.1.6. Düşünce ve İletişim

Düşünce ve İletişim temasında *Düşünce*, *İletişim*, *Sözlü İletişim* ve *Yazılı İletişim* olmak üzere 4 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.1.6.1. Düşünce

° *ārīz* (II): (Ar.) Engel.

“Bolsa hem ° *ārīz* irür *zātınḡga* bu cism-i beşer

Boldı ni boldı, niçe kün dūr şadef içre mekîn” (MSD, 96, 2b/3)

bahāne ~ ²⁰behāne : (Far.) Sıradan gerekçe, vesile, sebep. “Men bir kıl irür-men saḡda dünyāda bahāsız

Yandurḡalı asrı daḡı izdeme *bahāne*” (MSD, 200, 16b/9)

²⁰ Sözcüğün imlası “bahāne” olmalıdır.

“Ol ki h sn itti *beh ne* ilni  eyd  kılğalı

K zg  tig kıldı sini özini peyd  kılğalı” (LD, 219/299-1)

ba  ret: (Ar.) Etraflı ve derin görüş.

“Yüz s rmedin artu  tutar izin  tozunı k z

Tartıp salayın bolmasa anda bu *ba  ret*” (LD, 28/26-4)

b  l: (Ar.) Boş, esassız, temelsiz ( ey).

“K rer ha  n rını y z n de Lu f 

Hay lı *b  l* irmes özgeler tig” (LD, 106/136-7)

bid  at: (Ar.) Sonradan ortaya çıkan, Hz. Muhammed’den sonra ortaya atılan yeni yorumlar,  eri te aykırı görüşler.

“Me heb   millet  zi devride boldı p k u r st

D n kav  boldı v  boldı *bid at* ehli a re  d” (MSD, 130, 7a/11)

cihet (2/2): (Ar.) Sebep.

“ ara  bu   f  k n  ldin hay l-ı    ar zudur

G l- bn n  *cihet*indin kişi z c c tiler” (LD, 59/68-6)

  re: (Far.)  ıkar yol, yöntem.

“Bel  bu renc   bel n  min i tiy r ittim

 z mge işni  z m kıldım, imdi ni *  re*” (MSD, 198, 16b/2)

da  v : (Ar.) İleri sürülerek savunulan düşünce, sav.

“Cih nda n -ha  i  ki ti digen  od yok, merger dem dem

 ur    s   din kılğay  ar m  an t kti dip *da v *” (MSD, 126, 6b/3)

da  v -i va  det: (Ar. + Ar.) Birlik iddiası.

“  sn içre  er kin  yok yüz   ccet-i r  end r

Ol *da v -i va  det a* bu vech ile b rh n sin” (LD, 140/185-3)

da  v -y    i  : (Ar. + Ar.) A   iddiası.

“Bī-vefālīk içre revnağ mu bolur

Da °vā-yı °ışk eylese hağ mu bolur” (LD, 281/421-1)

da° vā-yı mihr: (Ar. + Far.) Aşk davası.

“Köktedür her dem fiğānım körgeli sin māhnı

Da °vā-yı mihrimğa tanuğ tartadur min āhnı” (LD, 254/350-1)

da° vī: (Ar.) İddia.

“Bu Kādr tūni ° izzet ü kadr irdi, *da °vī* kılsa, hağ

Çün şāh-zāde mağdemi *da °vī* sine bürhān irür” (MSD, 120, 5b/14)

dermān (2/2): (Far.) Çare, çıkış yolu.

“Çün kim ol ° İśī-nefes kaçd itti Sekkākī saṅga

Derd-i dil birle ölerdin özge *dermān* kalmadı” (MSD, 240, 22a/10)

endīşe (2/2): (Far.) Düşünce.

“Ger bolsa idi zerre vücūd ağızda mevcūd

Luṭfī kaçan *endīşe* kılur irdi fenānı” (LD, 242/332-7)

esbāb: (Ar.) Sebepler, vasıtalar.

“İşret *esbābı* müheyyā vü kamuğ yārān zarīf

Sağlasun Kādir yaman közdin, oğılı” (MSD, 130, 7a/7)

esbāb-ı ° ayş: (Ar. + Ar.) Yiyip içme sebepleri.

“*Esbāb-ı ° ayş* u ° işret boldı tamām hāşıl

Sinsiz ni çāredür kim tapmas köṅgöl huzūrı” (LD, 224/306-2)

esīr: (Ar.) Bir düşünceye veya bir kimseye körü körüne bağı olma.

“Kün toğardın kün batargā kıldı cānlarnı *esīr*

Çāh-ı ğabğab kim tüşüptür āfitābıṅ astıda” (LD, 175/235-3)

fikr: (Ar.) Düşünce, zihinde tasarlanan şey, düşün.

“İrür her ğonce ma^c nâ içre şad bañn-ı mu^c ammāyī

Şabā *fıkr* itmeyin nidin açar andağ mu^c ammānı” (MSD, 158, 11a/9)

fıkr-i būs: (Ar. + Far.) Öpme düşüncesi.

“Bilīṅ ü ağızıṅ ḥayālī birle bolğumdur ^c adem

Kim bolur min kulğa *fıkr-i būs* u āğüş eylemek” (LD, 101/128-2)

fıkr-i dermān: (Ar. + Far.) Çare düşüncesi.

“Sin eger dīdār birle *fıkr-i dermān* kılmasaṅ

Dünyāda çıķmas meniṅ derdimge tedbīr eylegen” (LD, 143/189-3)

fıkr-i hicrān: (Ar. + Ar.) Ayrılık düşüncesi.

“İy şanevber boylu dil-ber *fıkr-i hicrān* kılmagıl

Şevķ otında min gedānı asru biryān kılmagıl” (LD, 116/150-1)

ğaraż: (Ar.) Maksat, niyet.

“Ĥod *ğaraż* def^c -i melamet kılsa maḥdūm-ı cihan

Āşaf-ı Cem-āsītān u Cām-rāy u kām-yāb” (MSD, 184, 14b/13)

gümān: (Far.) Şüphe, zan.

“Bili vü ağızı remzide söz bar üçün *gümān* bile

Mūy-şikāf u ḥurde-bīn içre bu kı̄l u kı̄l irür” (LD, 61/71-6)

²¹**ḥal:** (Ar.) Bir işin zor yanlarını çözme, çözümleme.

“Zihni bir kılsa teveccūh, *ḥal* kılr yüz nükteni

Aytur, Eflātūn su^o āl itse, cevābını pūr-āb” (MSD, 184, 15a/1)

ḥall-i mesāyil: (Ar. + Ar.) Meselelerin çözümü.

“Şest-i zülfūṅ ^c ağıdını tutmaķda müşkil kıldılar

Ḥalka-i ders ehli kim *ḥall-i mesāyil* kıldılar” (LD, 49/55-4)

²¹ Sözcüğün imlası “ḥall” olmalıdır.

ḥaml: (Ar.) Bir düşünceyi, bir konuyu bir kimse veya sebebe yükleme, ona bağlama.

“Ġam meniḡ zātımğa vācib boldı, bolmas mümteni^c

Özge, ḥaml itme, cefā kötrürge imkān qalmadı” (MSD, 240, 22a/9)

ḥāşıl: (Ar.) Elde edilen sonuç.

“Söznüḡ ḥāşılı budur, eyā ḥüsn ili şāhı

Ay tig yüzüḡi cümle cihāndın küniler-men” (MSD, 194, 16a/4)

ḥāşiyet: (Ar.) Bir şeye ilişkin güç, kuvvet, etki.

“Ārız u la^c lıḡ maḡa arturdı sevdā zaḥmetin

Veh ki baḥtım özge kıldı gül-şeker ḥāşiyetin” (LD, 151/200-2)

ḥāyil: (Ar.) Engel, bir engel meydana getiren şey.

“Yüzinge zülfidür ḥāyil raḡībni la^c lıdın māni^c

Yılansız tapmadım genc ü tikensiz körmedim ḥurmā” (MSD, 124, 6a/13)

ḥāṭır: (Ar.) Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hafıza.

“Ḥāṭırın cem^c itti zülfingā yetip bir dem şabā

Bārī bu yolda meniḡ tig ol perīşān qalmadı” (MSD, 240, 22a/7)

ḥayāl: (Ar.) Aslı olmadığı hâlde zihinde kurulan şey, düş.

“Yüzüḡ ḥayālī köḡülnüḡ vilāyeti şāhı

Bu yaḥtu ṭāli^c iḡ ol cān sipihriḡ māhı” (MSD, 228, 20a/14)

ḥayāl-ı^c ārız: (Ar. + Ar.) Yanağın hayali.

“Ḥayāl-ı^c ārızıḡ nāzük köḡülde

Körünür şışede mişl-i gül-ābī” (LD, 242/331-3)

ḥayāl-ı dōst: (Ar. + Far.) Dostun hayali.

“Qanımnı hecr-i yār töker ay ḥayāl-ı dōst

^c Arz eylemekke alnıda bolğıl güvāh sin” (LD, 143/188-4)

ḥayāl-ı yār: (Ar. + Far.) Yârin hayali.

“İy köngül bu yolda ni ğamdur saḡa

Kim ḥayāl-ı yār hem-demdür saḡa” (LD, 268/371-1)

ḥayl-ı ḥayāl: (Ar. + Ar.) Hayal sürüsü (hayaller).

“Luṭfî ölerin ḥayl-ı ḥayālınḡ tapuğında

Ger yolluḡ u bir āh digümdür dağı ölgüm” (LD, 131/171-7)

ḥesāb ~ ḥisāb: (Ar.) Tahmin, önceden verilen hüküm, düşünüş.

“Çün ḥāşıl-ı ° ömrini ḥesāb eylese Luṭfî

Derd-i dil izāfet dağı ğam bākî körünür” (LD, 62/72-5)

“° Āşî kul Sekkākî’ ninḡ ° işyānıḡa ḥod yoḡ ḥisāb

Sin kerem birle kiçürgil, ey Kerīm-i Kird-gār” (MSD, 94, 2a/10)

iklīm (2/2): (Ar.) Bir şeyin kuvvetli biçimde hakim olduḡu ortam.

“Sin vefā iklīminiḡ sultānı sin

Sin me° ānī vü zārāfet kânı sin” (LD, 289/454-1)

° ilāc: (Ar.) Bir sorunu gideren, bir sıkıntıyı gideren şey, çare.

“Ehl-i sevdā köngül ° ilācı üçün

Ruḡ u la° lıḡnı gül-şeker didiler” (LD, 35/35-8)

° ilm-i naẓar: (Ar. + Ar.) Nazar ilmi (Uygulamaya baḡlı olmayan, düşünce alanında kalan soyut bilgi).

“Közüm ki ° ilm-i naẓar içre boldı deryāyî

Yüzünḡde kıldı kamer devride temāşâyî” (LD, 228/311-1)

iştibāh: (Ar.) Şüphelenme, şüphe etme.

“Ol ağıznıḡ çün vücūdında bar irdi iştibāh

Noḡta-i şek tüştü irniḡ üzre ḥāl-ı ° anberî” (LD, 245/335-8)

izāfe: (Ar.) Bir şeyi başka bir şeye veya bir nedene baḡlama.

“İzāfe kıldı tümen fitne ay yüzüñg üze zülf

Kişi bu tavr-ı izāfetni körmegen tig idi” (LD, 198/267-4)

kān-ı behāne: (Far. + Far.) Bahane sebebi.

“Cemāl u hüsñ ile ol kim yegāne kıldı sini

Hilāf-ı va° dede kān-ı behāne kıldı sini” (LD, 234/321-1)

ķarīne: (Ar.) Çözüm yolu, ipucu.

“Bilīñgde bar vücūd u ° ademniñg ķarīnesi

Andın kināyetī disem ihām-ı tām irür” (LD, 59/69-3)

ķaşd: (Ar.) Niyet, maksat, amaç.

“Ġamzenġiz ķan tökkeli ķaşd itse her dem, ol zamān

La° līñgızdın köp bolur Sekkāķī’ge cān minneti” (MSD, 280, 27b/7)

ķaşd-ı cān: (Ar. + Far.) Can kasdı, can almaya niyet.

“Ķaşları baş bir kılp ġamzesi birle kenġeşip

Birisi naķd-ı dīn alıp özgesi ķaşd-ı cān iter” (LD, 62/73-2)

ķaşd-ı ġarībī: (Ar. + Ar.) Garibi öldürmeye niyet.

“Min hasta ķanına kemer şāhib-cemālī bağlamış

Ķaşd-ı ġarībī eylemiş nāzūk hayālī bağlamış” (LD, 92/115-1)

ķaşd-ı Müselmān: (Ar. + Far.) Müslüman’ı öldürmeye niyet.

“Ķābe ķavseyn maķāmında közüñg ķan kıladur

Her dem ol közi ķara ķaşd-ı müselmān kıladur” (LD, 66/78-1)

küç (1/2): Tesir, etki.

“Seniñ ° ışkıñg küçindin Luţfī sözi

Cemālīñg çavı yañlıķ tuttu āfāķ” (LD, 99/125-7)

maġz-ı ġayāl: (Ar. + Ar.) Hayalin saflığı.

“Her *maḥẓ-ı ḥayāl* ilte durur bizni °ademğa

Nāzūklük ile körgeli ol mūy-ı miyānnı” (LD, 248/340-4)

maḳṣad: (Ar.) İstenilen, kastedilen şey, niyet, amaç, gaye.

“Keremge *maḳṣad* özini irür, disem ma° ḳül

İrür çü zātığa lāyık bu ḥulḳ u luṭf u şiyem” (MSD, 140, 8b/8)

maḳṣūd: (Ar.) İstenilen şey, amaç.

“*Maḳṣūd*ğa tigürmey ol gül-endām

° Āşıkını ḳılur cihānda bed-nām” (LD, 135/178-1)

ma° ḳül: (Ar.) Akla uygun.

“Keremge *maḳṣad* özini irür, disem ma° ḳül

İrür çü zātığa lāyık bu ḥulḳ u luṭf u şiyem” (MSD, 140, 8b/8)

ma° nā (1/2): (Ar.) Sebep, neden.

“Cānımğa ḳıymasa naḳḳāş-ı şüret

Ni ma° nādın közüñni ḳıldı ḳımaç” (LD, 31/30-4)

māni° : (Ar.) Bir şeyin yapılmasını, bir eylemin gerçekleşmesini önleyen veya engel olan şey.

“Yüzinge zūlfidür ḥāyil raḳībni la° lıdın *māni*°

Yılansız tapmadım genc ü tikensiz körmedim ḥurmā” (MSD, 124, 6a/13)

manṭıḳ: (Ar.) Doğru düşünmenin yolu ve yöntemi.

“Ay melāḥatḳa yüzüñ māhiyyetinde ḥad tamām

Mantıḳ içre körmedim ağızñ kibi mā-lā-keḷām” (LD, 127/166-1)

niyyet: (Ar.) Kişinin bir amaca yönelmesine neden olan düşünce, maksat.

“Niyyetim bar irdi, kızsem dünyāññ mecmū° ını

Kör, anı devr-i felek ni tig dige-gün eyledi” (MSD, 290, 28b/14)

rāy: (Ar.) Rey, görüş, düşünce.

“Raķīb *rāy*ı ol ırmiş, mini sin öltürseñg

Cānımğa tāze tiriglik anıñg bu *rāy*ında” (MSD, 206, 17b/6)

rāy-ı tedbīr: (Ar. + Ar.) Tedbir düşüncesi, çıkış yolu.

“Heybetiñgdin her zamān Çīn’ğa tiler kirse Moğol

Reh-berinğ çün baht u devlet, *rāy-ı tedbīr*inğ şavāb” (MSD, 186, 15a/8)

sebeb: (Ar.) Bir şeyin yapılmasına karar verdiren şey, neden.

“Āhıñg u yüzünğ *sebeb* boldı ezel naķķāşına

° Ālem-i ğayb u şehādetni hüveydā kılğalı” (LD, 220/299-5)

sirāyet: (Ar.) Yaygın duruma gelip tesir etme, etkisi altına alma.

“Luţfī āhınıñg otı zerre *sirāyet* kılmadı

Kayda bütkendür ilāhī ol köñgülnünğ hāresi” (LD, 201/272-7)

²²**şek:** (Ar.) Şüphe, tereddüt.

“Şek noķtasıdur la° l üze hāl ağzıñg üçün kim

Ni barı mu° ayyendür ü ni yoķı yaķīndür” (LD, 69/82-4)

tedbīr: (Ar.) Bir amaca ulaşmak için tutulan yol, önlem.

“Vaşl *tedbīr*in kim itsün min çü medhūş bolmışam

Ol burunğı tig kanı tedbīr ü ° aķl-ı kāmilim” (LD, 129/169-6)

teveccüh: (Ar.) Bir amaca doğru meyletme.

“Zihni bir kılssa *teveccüh*, hāl kılur yüz nükteni

Aytur, Eflātūn su° āl itse, cevābını pūr-āb” (MSD, 184, 15a/1)

tiryāk: (Far.) Çare, deva.

“Vişālınıñg küni ° āşıkķa zehr irür *tiryāk*

Firāk kiçesi āb-ı hayāt irür kātıl” (LD, 6/3-15)

²² Sözcüğün imlası “şekk” olmalıdır.

tüş: Uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü.

“Kün *tüşte* körse *hüsn ü cemālın* kemālını

Oyғанup iһtiyār iter öz zevālını” (MSD, 252, 23b/7)

vāsıta: (Ar.) İki şey arasında bağlantı kurarak aracı olan şey.

“Dudağı ° aksi irür *vāsıta* muvācehede

Yürek kanı yaş ile ol geh imtizāc tiler” (LD, 59/68-5)

vech (2/2): (Ar.) Sebep, neden.

“Kemīne muṭrib irür Zühre çün işikiṅde

Bilip ° Uṭārid anıṅ *vechini*, tutar mücrā” (MSD, 176, 13b/9)

vech-i şebēh: (Ar. + Ar.) Benzerlik sebebi.

“Yüzüṅ kaşında bir ḥabeşī bendeī dūr ay

Vech-i şebēh sözümge yüzindeki dāğıdur” (LD, 77/94-3)

yād: (Far.) Hatıra.

“Devlet-i vaşl iltimāsı ni ḥikāyettür maṅga

Ol ki *yādın* birle cān birsem kifāyettür maṅga” (LD, 21/16-1)

yādigār: (Far.) Bir kimseyi veya olayı hatırlatmak üzere verilen yahut onlardan kalan şey.

“Meniṅ āhım durur berķ u közümnüṅ yaşıdur jāle

Ḳalıptur *yādigār* uşbu maṅga ol nev-bahārımdın” (LD, 163/219-2)

yādigār-ı ḥüsn: (Far. + Ar.) Güzellik hatırası.

“Devr-i ḥüsnüṅde cefā birle bu Luṭfī köṅglin al

Yādigār-ı ḥüsn ārī dünyāda iḥsān irür” (LD, 83/102-7)

yol (3/4): Amaç, maksat.

“Ay vücūd ol tar ağızdın hīç bolsanıṅ ni ° aceb

Uşbu *yolda* yörügenlerge ° ademdin çāre yok” (LD, 97/123-2)

2.2.1.1.6.2. İletişim

ağız (2/2): Üslup, ifade biçimi.

“Ol eger şîrîn sözündin bir *ağız* kılsa beyân

Kim işitse, kıлмаğay қанд u şekerge iltifât” (MSD, 190, 15b/7)

° ahd (2/2): (Ar.) Söz, yemin.

“Sin eger °*ahdın*ı bozduñg iy vefâsız bâķī bol

Şükr kim barduқ cihândın bir hem ol mîşâķ ile” (LD, 184/247-4)

° alâmet: (Ar.) Belirti, işaret.

“Қıyâmet ilge cebīn birle yüzi körgüzdi

°*Alâmeti* bu ki hūrşīd u ay қарīn boldı” (LD, 235/322-2)

ant: Yemin, söz.

“Beste *ant* içti ki tarlıқ ağızdın almayın

Yarılıptur özge қılmış güyiyâ sevgendini” (LD, 215/293-3)

° araz: (Ar.) İz, işaret, alamet.

“La° l-ı lebiñg ki rûḥ-ı muқaddes anıñg bile

Қāyim durur °*araz* kibi cevher degül müdür” (LD, 37/38-5)

° arz (2/2): (Ar.) Bildirilmek istenen husus, hâl.

“Uğannıñg ḥazretinde Luṭfī қıl °*arż*

Firāk-ı yār ilindin dād u feryād” (LD, 34/33-7)

ber-serī (1/2): (Far.) Azarlama, başa kakma.

“Her dem raķīb cevri bilen baғrım қanın közdin töker

Ni boldu, bârī bolmasa dil-ber cefāsı *ber-serī*” (MSD, 292, 29a/5)

beşâret: (Ar.) Müjde, iyi haber.

“Baş kiskeli ol şāḥ қılıçnı ititmiş

Cān sivünüp eger yitse başımğa bu *beşâret*” (LD, 28/26-6)

beyān: (Ar.) Anlatma, açık şekilde bildirme.

“Laṭīf ṭab° bile çün kıılur me° ānī *beyān*

Bedī° sözleri birle mübeyyen ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

bī-ḥaberlık: (Far. + Ar. + T.) Bilgisizlik.

“Maṅga *bī-ḥaberlık*ımdın ni ğam-ı ḥesāb bolğay

Çü başımda bolğay ol kün bu şarāb-ı erguvānī” (LD, 223/303-4)

bilgü: Nişan, alamet.

“Meşel turur kim ayıttı burunğı *bilgüler*

Maḥall-i kâbil ü ānki naşīḥat-ı kâyıl” (LD, 7/3-24)

bürhān: (Ar.) Delil, kanıt.

“Da° vī-yi mülk itkil, dağı ḥüccet kılıcıñg kııl aṅga

Bürhān eger kâṭi° bolur, işbāt işi āsān irür” (MSD, 118, 5b/5)

cehl: (Ar.) Bilgisizlik, bilmezlik, cahillik.

“° Āşī ümmetniñg penāhı yā Şefti° e’l-müzniḇīn

Cehl çāhıdın çıqarğa sünnetiñg ḥablu’l-metīn” (MSD, 96, 2a/14)

cevāb: (Ar.) Bir soruya, bir söz veya yazıya, bir durum ve ihtiyaca söz, yazı veya başka bir ifade yoluyla verilen karşılık, yanıt.

“° Işkdın men° itse zāhid bolmağıl meşğül hīç

Kim irür aḥmak *cevābı* Luṭfi ḥāmūş eylemek” (LD, 101/128-5)

da° vā-i ḥüsn: (Ar. + Ar.) Güzellik konusu.

“Menşūr astı yüz sarı *da° vā-i ḥüsn* üçün

Kün gerdişinde zülfi ki mālīk-riḳāb irür” (LD, 41/43-5)

delāyil: (Ar.) Deliller.

“Aḥsen-i takvīm işbātına rüşen vech ile

° Ārız u ay tig cebīniñg *delāyil* kııldılar” (LD, 49/55-5)

delîl: (Ar.) Bir şeyin varlığını, aslını, ne olduğunu ispatlamaya yarayan şey, burhan, kanıt.

“Ger ° aql kuyaş dişe yüzünġni

Bardur bu söz içre yüz *delîli*” (LD, 207/281-4)

düşnām: (Far.) Sövmeye, küfür.

“Süçüġlük bir meninġ rûhumġa *düşnām*

Şehîdinġni eger sin yād iter sin” (LD, 164/220-4)

edā: (Ar.) İfade tarzı, anlatım biçimi.

“Şeker tig ağzı maġa kuble atadı hufye

Nidür sözi anı şîrîn kirek *edā* kılsa” (LD, 22/18-5)

eşer: (Ar.) İz, nişan.

“° İî demininġ bar *eşeri* her nefesinġde

Cân derdine ey ġalk-ı devā, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/15)

eşer-i baġt: (Ar. + Far.) Talih belirtisi.

“Bolġay *eşer-i baġt* daġı t̡ali° -i mes° üd

Ger ġaftada bir körsem uşol māh-liġānı” (LD, 242/332-5)

esrār: (Ar.) Gizli olan, herkesçe bilinmeyen şeyler, herkese açık olmayan gizlilikler, sırlar.

“Aġzınġ u bilinġninġ *esrār*ın kemāhî bilmeyin

Mû-şikāf u ġurde-bînler içre ġaldı ġāl ü ġîl” (LD, 114/148-3)

faşl (1/2): (Ar.) Mesele, husus.

“Ger işikinġ şevġını şerġ eylesem bu *faşl*da

Yüz risāle çıkġay artuġ belki her bābı anınġ” (LD, 105/134-6)

feşāġat: (Ar.) Dilin doğru, düzgün, açık ve anlaşılır olarak kullanılması.

“Tuttu ġulaġ u özge uyattın dem açmadı

Dürge çü rüşen oldı tiliniᅡ *feᅡāᅡatı*” (LD, 206/279-3)

gūᅡ-māl: (Far.) İkaz etme, uyarma.

“İmdi yol urᅡuçılarınᅡ *gūᅡ-māl*ı zılmıdın

Devr-i ° adlıᅡda kim irse inᅡremes illā rebāb” (LD, 9/4-18)

güvā ~ güvāᅡ: (Far.) Tanık, delil.

“Eyā yegāne, seniᅡ mūnisiᅡ irür Qur° ān

Yüzüᅡde nūr-ı şafā ol sa° ādetiᅡge *güvā*” (MSD, 174, 13b/5)

“ᅡanımnı hecr-i yār töker ay ᅡayāl-ı dōst

° Arz eylemekke alnıda bolᅡıl *güvāᅡ* sin” (LD, 143/188-4)

ᅡaber: (Ar.) Naklolunan bilgi.

“Meger bu yirge *ᅡaber* boldı ᅡāᅡ maᅡdemidin

Tōᅡediler ayaᅡı ize ° ālī aᅡlas u kemᅡā” (MSD, 174, 13a/12)

ᅡadīs-i nefᅡ: (Ar. + Ar.) Nefsin sözü.

“*ᅡadīs-i nefᅡ*ini köᅡᅡlüᅡ ᅡulaᅡına ᅡatma

Kim ol fesāne turur siᅡr-i cādū-yı Bābil” (LD, 6/3-10)

²³**ᅡaᅡ (3/3) ~ ᅡaᅡᅡ (2/2):** (Ar.) Husus, konu.

“Köᅡᅡül belā idi sin ᅡālim ilgige saldım

Min ol yaman *ᅡaᅡ*ıda kör ne yaᅡᅡı fen ᅡıldım” (LD, 134/175-5)

“Bu kündin soᅡᅡra köp tıᅡᅡay ra° iyyetler ri° āyetdin

Ulus *ᅡaᅡᅡ*ıda miᅡᅡ ᅡurla atadın mihr-bān kildi” (MSD, 110, 4a/11)

ᅡilāᅡ: (Ar.) Yalan.

“Köᅡᅡlüm hemīᅡe tal kibi titrer aniᅡ ᅡüᅡün

Kim va° deᅡᅡiz meniᅡ bile dāyım *ᅡilāᅡ* irür” (LD, 82/101-2)

²³ Sözcüᅡün imlası “ᅡaᅡᅡ” olmalıdır.

ḥilāf-ı va° de: (Ar. + Ar.) Yalanın zıddı.

“Cemāl u ḥüsn ile ol kim yegāne kıldı sini

Ḥilāf-ı va° dede kân-ı behāne kıldı sini” (LD, 234/321-1)

ḥüccet: (Ar.) Delil.

“Ḥüsn mefhūmına sin sin mā-şadaḳ

Hem melāḥat *ḥücceti* bürhānı sin” (LD, 288/451-2)

icābet: (Ar.) Razı olma, kabul etme.

“Vefā vü ḥüsn içinde yüz yaşaḡıl

İcābet kııl, İlähî, bu du° ānı” (MSD, 294, 29a/13)

ihām-ı tām: (Ar. + Ar.) Tam iham (İki veya daha çok anlamlı bir kelimeyi en az bilinen manasını kastederek kullanma sanatı).

“Bilīḡde bar vücūd u ° ademniḡ ḡarīnesi

Andın kināyetî disem *ihām-ı tām* irür” (LD, 59/69-3)

iḥtiyār: (Ar.) Seçme, tercih etme.

“Belî bu renc ü belānı min *iḥtiyār* ittim

Özümge işni özüm kıldım, imdi ni çāre” (MSD, 198, 16b/2)

imā: (Ar.) Açıkça belirtilmeyen, dolaylı olarak anlatılan şey.

“Unutḡay ° aḡl-ı küll küllî vü cüz° î ° aḡl tadbīrin

Seniḡ ° aḡlḡ debīridin eger tapmasa *imānı*” (MSD, 164, 12a/7)

imtiḥān: (Ar.) Tecrübe etme, tecrübeden geçirme, sınama, deneme.

“Mecnūn kibi yolunḡda mini *imtiḥān* üçün

Turguz ebedḡa tigrü vü mindin vefānı kör” (LD, 40/41-8)

imtizāc: (Ar.) Uyuşma, anlaşma.

“Dudaḡı ° aksi irür vāsıṭa muvācehede

Yürek ḡanı yaş ile ol geh *imtizāc* tiler” (LD, 59/68-5)

işbāt: (Ar.) Delil göstererek iyi ve doğruyu ortaya koyma.

“İşbāt iter egerçi yüzüñg âfıtābnı

Zülfüñg ° abiri nefy kılr müşg-i nābnı” (LD, 216/295-1)

işbāt-ı hüsn: (Ar. + Ar.) Güzellik ispatı.

“Yed-i beyzā birle kılr işbāt-ı hüsn

Sā° idinñni niçe ildin aya sin” (LD, 290/456-2)

işbāt-ı vāḥidiyyet: (Ar. + Ar.) Allah’ın birliğinin ispatı.

“İşbāt-ı vāḥidiyyet imes mü ki sin kibi

Ni ins ü ni melek bar u ni hūr u ni perī” (LD, 214/291-5)

iş (4/4): Husus, konu, mesele.

“° Aql ister irdi kim körse revān cān şüretin

Ḳāmetinñ servi bu işke rāst körgüzdi kıyām” (LD, 127/166-5)

işāret: (Ar.) Belirti, iz.

“İt tig mini cān tartura turgınça munuñg tig

Köz kaç bir ü kirpük okına kılgın işāret” (LD, 28/26-2)

° itāb: (Ar.) Azarlama.

“° Adū sözi bile köñglümni rīze-bār itme

Ki Luṭfī ölgeli yitti °itābınñ astında” (LD, 184/248-5)

ittifāk: (Ar.) Sözleşme, anlaşma.

“Ni dip hecr ilgidin sindin tiley dād

Ki hicrān birle birdür ittifākınñ” (LD, 107/137-5)

izāfet: (Ar.) İlişki, bağ.

“Özge kişidin ° aql u köñgöl gāreti kilmes

Şīrīn ḥarekātınñğa izāfet turur uşbu” (LD, 173/233-4)

ķabŭl: (Ar.) Bir Şeye isteyerek ya da istemeyerek rıza gŖsterme, razı olma.

“Eger bolsa belā ħŭblarnı sıvmek

ķabŭl ķıldım bu yolda miŋg belānı” (MSD, 294, 29a/14)

ķavl: (Ar.) SŖz, kelam.

“Ŗartım ol kim yār ũçŭn baŖ oynasa

ķavlıdın yangan ķiŖi nāmerd ola” (LD, 271/382-2)

kināyet: (Ar.) Gerçek manası da anlaşılabilecek bir sŖzŭ mecaz manası ile kullanma.

“Yŭzŭngde zāhir aĥsen-i taķvīm hey’ eti

Aĝzıŋgda cŭz’ -i lā-yetecezzā’ *kināyeti*” (LD, 210/286-2)

ķiŋgeŖ: GŖrŭŖme, danıŖıp anlaŖma.

“BaŖ ĉaptı vŭ ķıldı *ķiŋgeŖ* ķaŖıŋg ķanımnı tŖkkeli

Ĥızmette yarlıĝ ķıl, yana bilmen ni taķŖır eyledi” (MSD, 264, 25b/2)

ķiz: Sır.

“Ŗekl-i Ŗırını mu’ ammādur anıŋg mŭŖkil besī

Ĥab’ tig Ŗeh *ķizlikindin* aĉlur uŖbu mŭŖkilāt” (MSD, 192, 15b/13)

lāf-ı siyādet: (Far. + Ar.) Efendilik sŖzŭ.

“Saĉıŋgı kŖrŭp ĥalkā-be-gŭŖ oldu ķaŖıŋgda

Her kim ki urur irdi burun *lāf-ı siyādet*” (LD, 30/28-3)

maĥrem (1/2): (Ar.) BaŖkalarından saklanan, baŖkaları tarafından gŖrŭlmesi, bilinmesi, duyulması istenmeyen, gizli.

“Hezār sırnı ķılur fāŖ bŭlbŭl ũni bile

Bu gŭlge ĥalvet ivinde nidin irŭr *maĥrem*” (MSD, 136, 8a/6)

maŖlaĥat: (Ar.) Konu, mesele.

“Raķīb kŖziĉe sŭrsenĝ meni kŖŋgŭl ũzmen

Ki *maŖlaĥat* kŖp irŭr ĥŭsn ili cefāsında” (LD, 182/245-4)

mecāz: (Ar.) Bir sözü gerçek anlamı dışında kullanma sanatı.

“Saçınḡ selāsili Luṭfī ni çıktı ḡaḡ sarı

Mecāz ulandı ḡaḡḡatḡa münṡehā boldı” (LD, 245/336-5)

mefhūm-ı melāḡat: (Ar. + Ar.) Güzellik kavramı.

“*Mefhūm-ı melāḡat*ḡa yüzünḡ mā-ṡadaḡ oldı

Yok baḡṡ bu mefhūm u uṡol mā-ṡadaḡ içre” (LD, 187/253-4)

melāmet: (Ar.) Ayıplama, kınama.

“*Melāmet*ṡin saḡın Luṭfī du° ā birle sözünḡ ḡatm it

Tüşünme medḡi baḡrına ki yoktur ḡadd u pāyānı” (LD, 14/6-25)

mīṡāḡ: (Ar.) Sözleşme, yemin.

“Sin eger ° aḡdınḡnı bozduḡ iy vefāsız bāḡī bol

Şükr kim barduḡ cihāndın bir hem ol *mīṡāḡ* ile” (LD, 184/247-4)

mu° ammā (2/2): (Ar.) Anlaşılmaz, halledilmez şekilde güç, halli müşkül iş veya şey.

“Baḡır ḡan, ḡonce tig aḡzın tilep herḡiz tapılmastın

ḡaçan ol gül bigib külḡey, açılḡay bu *mu° ammāṡı*” (MSD, 230, 20b/9)

muḡtāc-ı beyān: (Ar. + Ar.) Açıklama, anlatma ihtiyacı duyan.

“° Āṡıḡ nige bolduḡ dime Luṭfīḡa yüzün kör

Bu veh-i ° ayān birle ni *muḡtāc-ı beyān* min” (LD, 139/183-7)

muvācehe: (Ar.) Yüzleşme.

“Dudaḡı ° aksi irür vāsıṡa *muvācehede*

Yürek ḡanı yaṡ ile ol geh imtizāc tiler” (LD, 59/68-5)

muṡmer: (Ar.) Gizlenen şey.

“Taṡ içre sīm *muṡmer* irür yok ki sīmde taṡ

ḡayrette ḡalmıṡam min anıḡ iç ü taṡına” (LD, 20/15-2)

mühr: (Far.) Damga.

“Kıl *mühr* ağız hâtemidin Luṭfīnīḡ ağızın

Kim dünyāda bir maḥrem-i esrār tapılmas” (LD, 89/110-7)

münkir: (Ar.) İnkâr eden, kabul etmeyen.

“Körünḡ ol kara köz alın kim irür yüzümde *münkir*

Niçe kim yürek ғанındın dudağı turur kızarıp” (LD, 27/25-2)

müşkilât: (Ar.) Zor işler veya meseleler, zorluklar, güçlükler, engeller.

“Şekl-i şīrīni mu^c ammādur anıḡ müşkil besī

Ṭab^c tig şeh kizlikindin açlur uşbu *müşkilāt*” (MSD, 192, 15b/13)

nādānlık: (Far. + T.) Bilgisizlik, cahillik.

“Ḥüsnünḡe bakқан sarı artar mini ḡayrānlıḡım

Toymak ister cemālınḡdın zihī *nādānlıḡım*” (LD, 121/157-1)

nefy: (Ar.) İnkâr etme.

“İşbāt iter egerçi yüzünḡ āfītābnı

Zülfünḡ^c abīri *nefy* kılrur müşḡ-i nābnı” (LD, 216/295-1)

nevīd: (Far.) Sevinçli haber, müjde.

“Bu kün şehirde kitürdi *nevīd* bād-ı şabā

Kim uyku ḡaflet irür, āḡır oyḡan, ey dānā” (MSD, 170, 12b/10)

nigīne: (Far.) Mühür, damga.

“Tar ağızınḡ u lebinḡni körüp taḡḡa ḡalmışam

Kim kördi rūḡ cevheri ḡātem *nigīnesi*” (LD, 196/265-6)

nişān: (Far.) İz, belirti.

“Kişi kim ḡahrınḡa uçar, şekāvet birle ol bardı

Velī luṭfunḡnı tapқанḡa sa^c ādetdin *nişān* kildi” (MSD, 114, 5a/3)

nişāne: (Far.) İz, alamet, belirti.

“Mecrūḥ bolur ḡamzenḡ oḡı birle dem-ā-dem

Baḡrım kim irür tır-i melāmetḡa *nişāne*” (MSD, 200, 16b/10)

nişān-ı zevāl: (Far. + Ar.) Yok olma belirtisi.

“Tün kiçe ḡüsn-i ṭal° atıdın taḡḡa ḡaldı ay

Tuṣ bolsa kün yüzige *nişān-ı zevāl*ıdur” (LD, 47/52-2)

noḡta (2/2): (Ar.) Mevzu, konu, mesele.

“Şek *noḡtası*dur la° l üze ḡāl aḡzıḡ için kim

Ni barı mu° ayyendür ü ni yoḡı yaḡındür” (LD, 69/82-4)

noḡta-i ḡüsn: (Ar. + Ar.) Güzellik konusu.

“Körmēḡ ° aceb ol ḡālnı kim *noḡta-i ḡüsn* ol

Aḡsente ki ḡōṣ tüṣti bu vech-i ḡasen içre” (LD, 193/261-5)

noḡta-i mevhūm: (Ar. + Ar.) Varlığı şüpheli konu.

“Ol *noḡta-i mevhūmnıḡ* işbātı için ° aḡl

Remzī didi çün taptı ḡaber söz kilişidin” (LD, 138/181-2)

noḡta-i şek: (Ar. + Ar.) Şüphe konusu.

“Ol aḡıznıḡ için vücūdında bar irdi iştibāḡ

Noḡta-i şek tüṣti irniḡ üzre ḡāl-ı ° anberī” (LD, 245/335-8)

peygām: (Far.) Haber.

“Ni ṭama° andın tutay kim imdi iş

Yitti ol yerge ki *peygāmın* ayar” (LD, 277/405-2)

peymān: (Far.) Ant, yemin.

“Bizni bir yolu ferāmūṣ eyledinḡ

Ol burunḡı ° ahd u *peymān* ḡaydadur” (LD, 280/418-2)

rāz: (Far.) Sır, gizlenen şey.

“Közünḡ kulu boldı köngül ü açtı *rāz*ımnı

Kāfir kılıdın mü° mine peyveste ziyāndur” (LD, 63/74-2)

²⁴**red:** (Ar.) Kabul etmeme, geri çevirme.

“Luṭfī tileki ol ki yüzünḡni körüp ölse

Red kılma ki miskīnge müvecceh hevesi bar” (LD, 64/75-8)

remz: (Ar.) Bir şeyi işaretle kapalı bir biçimde anlatma, ima etme.

“Bili vü ağzı *remz*ide söz bar üçün gümān bile

Müy-şikāf u ḥurde-bīn içre bu kıl u kāl irür” (LD, 61/71-6)

rümūz: (Ar.) Remizler, işaretler.

“Tā Luṭfī yazdı ağzınḡ u bilinḡ *rümūz*ını

Esrār-ı ḡayb nüshasıdur şî° r defteri” (LD, 214/291-7)

sāyil (1/2): (Ar.) Soru soran kimse.

“Baḥr tig feyyāz ili yā rab bar olsun kim müdām

Her ni kim *sāyil* su° āl itti ne° am kildi cevāb” (LD, 11/5-12)

sebk-i lisān: (Ar. + Ar.) Söyleyiş biçimi, üslup.

“Mihrdin *zerre* dem urdı, ° aceb ger çın bu ol mehtin

Meger *sebk-ı lisān* bolup ° ibārette ḡaṭā kıldı” (MSD, 256, 24a/12)

sevgend: (Far.) Ant, yemin.

“Beste ant içti ki tarlık ağızdın almayın

Yarılıptur özge kılmış ḡüyyā *sevgendini*” (LD, 215/293-3)

²⁵**sır ~ sırr:** (Ar.) Gizli kalan, gizli tutulan şey.

“Evvel ādemḡa vedī° at kıldı nūrınḡnı Uḡan

²⁴ Sözcüğün imlası “redd” olmalıdır.

²⁵ Sözcüğün imlası “sırr” olmalıdır.

Uşbu *sırrı* bilmegenler boldı merdūd u la^c ın” (LD, 4/2-8)

“Köydi vü bir kün raķıbkā *sırrın* aymadı köngül

Yardım ağyārķa hergiz şikāyet ķılmadı” (MSD, 234, 21a/10)

sorağ: Haber.

“Köngül tilettim ü taptım *sorağın* zülfüñg ilinde

Belī Hindūsitān ili irür ol tūfī torlağı” (MSD, 238, 21b/13)

söğünç: Küfür, hakaret.

“Hicrān zehri munda yok bolsa, i Sekkākī, sañga

Ol şāhnıñ aççığ sözi, *söğünçi* ħalvā bolğusu” (MSD, 278, 27a/14-15)

su^o āl: (Ar.) Sorulan şey, soru.

“Köz yaşı yığlayu tüşeyin dir ayakıñga

Bilmen nidür tapuğda bu sāyıl *su^o ālını*” (MSD, 252, 23b/14)

şart: (Ar.) Şart, koşul.

“Mini cefā birle velī cāñga yitürdü ol qarı

Geh gāh *şarķını* bozar, geh va^c desi yalğan irür” (MSD, 120, 6a/2)

şerħ: (Ar.) Açık açık anlatma, izah.

“Firāk *şerħini* irsāl ķılğalı heyhāt

Resül tapman ü ceybimde yüz risāle yatur” (LD, 67/79-4)

şerħ-i ğam: (Ar. + Ar.) Derdi anlatma.

“Yüzüñgde zülf sanıça *şerħ-i ğam* itkeli

Māni^c bolur dırığ melālet maħāfeti” (LD, 264/363-5)

şerħ-i ħāl: (Ar. + Ar.) Hâli anlatma.

“Dil-ber kaçında köz qanı çün *şerħ-i ħāl* iter

Luţfī nige kirek arada tercümān dağı” (LD, 213/289-7)

şî°âr: (Ar.) İz, işaret.

“Yalguz herîde yok kim anıñg zülfi vaşfida

Şî° ring şî° ârî Luţfî hıţā vü hotende bar” (LD, 78/95-7)

şürûh: (Ar.) Şerhler, açıklamalar, izahlar.

“Her niçe kim rahmsız yığlağay sin hālîma

Ger firākıñg kışşasını Luţfî kul kılıp şürûh” (LD, 33/32-5)

tamğa: Damga, mühür.

“Felekning hıng-ı yekrânın sa° âdet ahtaçıñg hālî

Kitürdi ahta-hānenğga basıban ay tamğanı” (MSD, 166, 12a/14)

ta°ne: (Ar.) Sövmek, yerme, kötüleme.

“Yüz ta°ne uray ayğa yana ilge dimiş sin

Sin mihrğa yüz ur ki füzün sin bu kün andın” (LD, 160/214-6)

tanuq: Şahit, delil.

“Köktedür her dem fiğānım körgeli sin mähni

Da° vā-yı mihrimğa tanuq tartadur min āhni” (LD, 254/350-1)

tanuqluq: Şahitlik.

“Şer° içinde bolsa ger ösrük sözige i° tibār

Çanıma birgey tanuqluq ikki° ayyārıñg senıñg” (LD, 104/133-2)

tārāc-ı° aql u dīn: (Far. + Ar. + Ar.) Din ve akıldan elde edilen konular.

“Sevād-ı nergis-i° aynıñg hadāyıkü’s-sihr ol

Ki tigme şan° atı tārāc-ı° aql u dīn boldı” (LD, 235/322-6)

tefriqa: (Ar.) Anlaşmazlık, ihtilaf.

“Niçe kim bardur kamer devrinde yüz mıñg tefriqa

Kördüm ol zülfüñgde min çendīn köñgöl cem° iyyetin” (LD, 151/200-3)

te° şîr: (Ar.) Bir şey üzerinde iz vb. bırakma.

“Zerreî kõŋline *te° şîr* eyleses

Niçe kim nâliş kılur min derd ile” (LD, 272/385-2)

til (2/2): Anlaşma aracı, lisan.

“Kuş *tili* yalbardı Luţfî niçe kim bülbül bigin

Körmedi kanguŋça ol yüzi gülîstân şüretin” (LD, 156/206-7)

va° de: (Ar.) Söz verme, ahit.

“Taş bağırılık dil-berim Sekkākî kõŋli ka° besin

Yıktı yalğan *va° de* birle, hem ° imāret kılmadı” (MSD, 234, 21a/14)

vişāk: (Ar.) Antlaşma.

“Sin sakla kõŋül hücresin ay yār hayālî

Bu otta yana yanmasun ol pāk *vişākıŋ*” (LD, 103/131-2)

yalğan (1/2): Aldatmak maksadıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz.

“Ay ° azîz cânımdın artuğ irteki yarım meniŋ

Taş bağırılık *va° desi yalğan* cefākārım meniŋ” (LD, 109/140-1)

yemîn (2/2): (Ar.) Allah’ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, ant, kasem.

“Ol cevād ilgiŋ kefidin kân u deryāğa yesār

Başkan iziŋ toprağıdın ° Arş u Kürsî’ge *yemîn*” (MSD, 98, 3a/1)

yol (2/4): Konu.

“Perî tig çihreŋe boldı belî Sekkākî dīvāne

Velî inşāf *yolında* irür ol ° aşr dānāsı” (MSD, 230, 20b/13)

2.2.1.1.6.2.1. Sözlü İletişim

° ayn-ı güzāf: (Ar. + Far.) Boş sözün kendisi.

“Lāf ursa kün yüzüŋ bile ° *ayn-ı güzāf* irür

Körklüg sin ok sin özge kişi sözi lâf irür” (LD, 82/101-1)

baḥş: (Ar.) Söz, laf.

“Mefhûm-ı melâḥatḳa yüzüñg mā-şadaḳ oldı

Yok *baḥş* bu mefhûm u uşol mā-şadaḳ içre” (LD, 187/253-4)

cevâhir-i ma^e nâ: (Ar. + Ar.) Mana cevherleri (değerli sözler).

“Bu kün *cevâhir-i ma^e nâ*ğa cevherî bolğan

İrür şehenşeh-i dānā vü ḥusrev-i ^e ādil” (LD, 7/3-25)

dem (3/3): (Far.) Söz, laf.

“Bendedin yitkür zemîn-būs u ayıt

Ger *dem* ursam sinsizin ḳanım sebîl” (LD, 288/449-2)

dürr-i naẓm: (Ar. + Ar.) Kafiye söz.

“Siḥr ḳılğay sözde Luḳfî sāhir-i Keşmîr tig

*Dürr-i naẓm*ğa ḳulaḳ ger salsa mäh-ı Kābilî” (LD, 216/294-8)

efsâne ~ fesâne: (Far.) Halkın gözünde ve anlatanın hayal gücünde biçim değiştirerek ve olağanüstü niteliklere büründürülerek anlatılan hikâye.

“Uzattı ḳışşanı cānımğa zülfüñg, ol sevdā

Cihân içinde mini ilge ḳıldı *efsâne*” (MSD, 208, 17b/11)

“Ḥadîş-i nefsinî köñglüñg ḳulağına ḳatma

Kim ol *fesâne* turur siḥr-i cādū-yı Bābil” (LD, 6/3-10)

elfāz: (Ar.) Sözler, lafızlar.

“Bili bağıḳ bendedür şîrîn sözüñgge ney-şeker

Ḥaḳḳa-der-güşî irür *elfāz*ñga dürr-i semîn” (MSD, 98, 2b/15)

emr: (Ar.) Belirli bir davranışta bulunmayı gerektiren zorlayıcı söz, buyruk.

“Çün bu sırğa āşinā boldı ḳamuğ kerrübîler

İscidū *emr*in iştip yerge ḳoydılar cebîn” (LD, 4/2-9)

faḥr: (Ar.) Övünme, iftihar.

“Min *faḥr* kıılır min maḥḡa düşnām birürge

Bilmes kişilerge eger ol ° ārī körünür” (LD, 40/42-4)

fāṣ: (Far.) Açığa çıkarma.

“Hezār sırnı kıılır *fāṣ* bülbul üni bile

Bu gülge ḡalvet ivinde nidin irür maḡrem” (MSD, 136, 8a/6)

güher-efṣānlıḡ: (Far. + T.) Cevher saçan (güzel konuşma).

“La° lıḡ *güher-efṣānlıḡ*ı kördi söz içre

İnçü bigin allıḡda kulaḡ tuttı revāndur” (LD, 63/74-3)

güzāf: (Far.) Boş, manasız söz.

“Faḡırnıḡ adaḡı topraḡı turur sürme

Güzāf sorma işikıḡge kilse çün sāyıl” (LD, 6/3-11)

ḡadīs (2/2): (Ar.) Söz, kıssa.

“Tün kiçe mecliste yüzüḡ vaṣfıdın kıḡtı *ḡadīs*

Şem° ḡayret otına yandı vü sūzān yıḡladı” (LD, 246/338-4)

ḡiṭāb: (Ar.) Birine söz söyleme, sözlerini yöneltme.

“Maḡa ol köp *ḡiṭāb* itti kim ey dīvāne-i dānā

Ni boldı, kittü mü ° aḡlıḡ kim aḡḡlamas-sin ançanı” (MSD, 162, 11b/9)

ḡüsn-i ° ibāret: (Ar. + Ar.) Cümleinin ya da ifadenin güzelliḡi.

“Birisi *ḡüsn-i ° ibāret* biri nāzūk reftār

Birisi ḡande-i şīrīn biri sözlerde ḡōṣ ün” (LD, 152/201-4)

ḡüsn-i kelām: (Ar. + Ar.) Konuşma, söz güzelliḡi.

“Aḡzıḡnı cān ° adem didi şīrīn ü muḡtaşar

ḡüsn-i kelām ārī irür iḡtişārda” (LD, 183/246-3)

ḥüsn-i rivāyet: (Ar. + Ar.) Söz veya ifadenin güzelliği.

“Ḥat kıldı yüzünḡ muşḥafıdın *ḥüsn-i rivāyet*

Ol muşḥaf üze ḥāl irür ḥüsnünḡe āyet” (LD, 29/27-1)

iftihār: (Ar.) Bir şeyden dolayı haklı olarak övünme, övünç.

“Yoḡtın ikki dünyānı bar itküçi ol Bir ü Bar

Özni yoḡ itmek bile ° aşıklarıḡa *iftihār*” (MSD, 90, 1b/1)

iḥtişār: (Ar.) Sözü kısaltma.

“Aḡzınḡnı cān ° adem didi şīrīn ü muḡtaşar

Ḥüsn-i kelām ārī irür *iḥtişār*da” (LD, 183/246-3)

ikrār: (Ar.) Gizlemeyip açıklama, itiraf etme.

“İltti aḡzınḡdın oḡurlap piste tarlıḡnı, aḡḡa

Tuz suyn koydılar anḡa, andın *ikrār* eyledi” (MSD, 296, 29b/4)

kelām: (Ar.) Bir şeyi anlatmak için söylenen sözler.

“° İbārāt u ḡatınḡ kıldı ḡacil tūḡı vü şekkerni

Kelāmınḡ şādmān itti Kelīm-i Ṭūr-i Sīnā’nı” (MSD, 164, 12a/8)

kışsa-ḡān: (Ar. + Far.) Hikāye anlatan kişi.

“Uzattı kışşanı zülfünḡ ü kıldı tekye yüzünḡe

Kiçe taḡḡa tigin vaşfında mini *kışsa-ḡān* kıldı” (MSD, 272, 26b/3)

ḡāl u ḡāl: (Ar.) Dedikodu, boş söz, söylenti.

“Bili vü aḡzı remzide söz bar üçün ḡümān bile

Müy-şikāf u ḡurde-bīn içre bu *ḡāl u ḡāl* irür” (LD, 61/71-6)

lāf (1/2): (Far.) Bir düşünce anlatan kelime veya kelime dizisi, söz, lakırdı.

“Āyīne seninḡ yüzünḡ körüben

Lāf ura yüzinde yoḡ ḡayāsı” (LD, 252/346-4)

lāf (2/2): (Far.) Konuşma.

“Yüzünḡ bile *lāf* urḡalı kün lā-büd uyalḡay

Şem° ī irür ol, ḡāyeti yir kök leken içre” (MSD, 216, 19a/2)

lafz: (Ar.) Ağzdan çıkan söz, kelime.

“Du° ā, ḡamd u şenā, medḡinḡ meninḡ tiglerge ni tigsün

Sözi süst ü me° ānī pest ü ḡātır künd ü *lafz* ebter” (MSD, 154, 10b/6)

lisān: (Ar.) Her insanın duygu, düşünce ve olay anlatma yetisi.

“Üd köygeli *lisān* birle ger kılsa su° āl

Çeng yigirmi dört tili birle kirek birse cevāb” (MSD, 184, 14b/11)

medḡ: (Ar.) Bir kimse hakkında iyi şeyler söyleme, övgü.

“Til açtı bende tig süsen ḡopup āzād ornındın

Oḡumaḡlıḡḡa şeh *medḡin* yasadı ḡadd-ı bālānı” (MSD, 160, 11b/8)

meşel: (Ar.) Atasözü.

“Yıraḡ salḡunça öltür Luḡfī ḡulnı

Meşel bardur kim ölmekdin tirilmek” (LD, 101/127-7)

midḡat: (Ar.) Övme, methetme.

“Körgil maḡalnı bolsa yıraḡ, ḡorḡa titreyü

Bu ḡasta cānıdın oḡı köp *midḡat* u şenā” (MSD, 104, 3b/5)

mübeyyen: (Ar.) Açıkça söyleme.

“Laḡif ḡab° bile çün kılrur me° ānī beyān

Bedī° sözleri birle *mübeyyen* ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

müfteḡir: (Ar.) Övünme.

“Baḡt u sa° ādet işikinḡ topraḡı birle *müfteḡir*

Ḥādimlerinḡdin bu felek, līkin aḡḡa ni san irür” (MSD, 120, 6a/1)

naşihat: (Ar.) Bir kimseye doğru yolu göstermek, yapması ve yapmaması gereken şeyler üzerine dikkatini çekmek için söylenen söz, öğüt, pend.

“Luṭfî kıl kirmes batıkka köp *naşihat* kılmaṅız

Kim anıṅ dīvāne köṅli ° ışk fermānındadır” (LD, 53/60-8)

na° t: (Ar.) Bir şeyi överek anlatma, methetme.

“Ayur medḥ ü ayur *na° t* u du° ā-gūyuṅ, senā-ḥ°ānuṅ

Boluptur ins ü cinn ü vaḥş u ṭayr u cümle-i cānver” (MSD, 154, 10b/9)

nükte: (Ar.) İnce bir anlam taşıyan, zeka eseri olduğu için hoş a giden zarif ve düşündürücü söz, espri.

“Zihni bir kılsa teveccüh, ḥal kılr yüz *nükteni*

Aytur, Eflātūn su° āl itse, cevābını pür-āb” (MSD, 184, 15a/1)

öğüt: Bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat.

“Bu yirde bir *öğütüm* bar, ° ayb kılr, velī

Seniṅ çü luṭfuṅ u ° adlıṅ cihāṅ a birdi şadā” (MSD, 178, 14a/4)

pend: (Far.) Öğüt, nasihat.

“Ötti iş andım ki kılsam gūş nāşih *pendini*

Bolmuşam dīvāne sal boynumḡa zūlfuṅ bendini” (LD, 215/293-1)

rivāyet: (Ar.) Nakledilen haber veya söz.

“Müşk okıdı ḥaṭṭını zūlfın köredürgeç şabā

Aṅḡlasam maḥsūs üçün andın *rivāyet* kılmadı” (MSD, 234, 21a/11)

selām: (Ar.) Bir kimseye yanına varıldığında, karşılaşıldığında veya yanından uzaklaşıldığında söylenen nezaket sözü veya aynı anlama gelen işaret.

“Ol meniṅ cān u cihānımḡa *selām*

Cāndın artuḡ mihribānımḡa *selām*” (LD, 284/432-1)

senā: (Ar.) Övme, övgü.

“Hicrān iviniṅ küncin alıp kiçe vü kündüz

Zülf ü yüzünge tilde *senā*, bizni unitma” (MSD, 212, 18b/1)

serserī: (Far.) Boş söz.

“Şekker irniṅ söz itil tig tüşkeli efvāhda

İl ağızlanmas nebāt atını illā *serserī*” (LD, 201/273-2)

sihr-i helāl: (Ar. + Ar.) Büyüleyici güzellikteki söz.

“Seniṅ vaşında sözlerim kamuḡ *sihr-i helāl* oldu

Emānda tutsun ol Mevlā sini vü hem bu mevlānı” (MSD, 166, 12b/1)

şoḥbet: (Ar.) İki veya daha çok kimse arasında karşılıklı olarak dostça, arkadaşça yapılan konuşma, hasbihal, musahabe.

“Bir kün ki yırak tüşüm uşol ay yüzünḡdin

Hicrān tüni cān *şoḥbet*idin tuttı melālım” (LD, 135/177-3)

söz: Bir duyguyu, bir düşünceyi dile getirmek için ağızdan çıkan sözcük, laf, kelam, kelime.

“İrür-men ḡānedāniṅniṅ köṅül birle du° açısı

Munḡa bürhān tilesele, sözüm ḡod çin ° ıyān kildi” (MSD, 114, 5a/5)

ta° bīr: (Ar.) Yorumlama.

“Ay ḡulü’r-rūḡ āyetini la° lı tefsīr eylegen

° İṣā enfāsın tekellüm birle *ta° bīr* eylegen” (LD, 143/189-1)

taḡrīr: (Ar.) Sözle anlatma, ifade ve beyan etme, anlatış.

“ḡudret ili yāḡūt üze ḡaṡṡıṅnı taḡrīr eyledi

Ol ḡaṡ bu kün ḡüsn āyetin ° ālemḡa *taḡrīr* eyledi” (MSD, 264, 25a/12)

tekellüm: (Ar.) Söyleme, konuşma.

“Ay ḡulü’r-rūḡ āyetini la° lı tefsīr eylegen

° İṣā enfāsın *tekellüm* birle *ta° bīr* eylegen” (LD, 143/189-1)

tekrār: (Ar.) Konuşmada aynı kelime veya düşünceyi bir defadan fazla kullanma.

“*Tekrār* kıılır vaşf-ı kadınğ serv anıñg için

Köp tiprenür andağ ki kişiler sebağ içre” (LD, 194/262-6)

vaşf: (Ar.) Niteliklerini sayarak tarif etme.

“Şi° r okıdı tün kiçe güyende yüzüñg vaşfıdın

Çoptı her bir güşede miñg nāle vü feryād u vāy” (MSD, 236, 21b/4)

vaşf-ı meyl-i la° l: (Ar. + Ar. + Ar.) Kırmızı şarabın tasviri.

“*Vaşf-ı meyl-i la° l*ıñgı kulağ tuttı sürāhı

Kirpükleridin yaşı ağıp toldı piyāle” (LD, 180/242-4)

vaşf-ı zülf: (Ar. + Far.) Saçın tasviri.

“Gerçi baş birle tikildi *vaşf-ı zülf*üñgde kalem

Ol kara tillig körer özini tağşır üstine” (LD, 186/251-2)

zıkr: (Ar.) Sözüünü etme, anma, söyleme.

“Ya° lemu’llāh kim köñgöl cān halkasında dāyimā

Zülf ü yüzüñg *zıkr*idin yok özge söz şām u şabāh” (LD, 33/32-3)

2.2.1.1.6.2.2. Yazılı İletişim

beyt: (Ar.) İki mısradan ibaret nazım birimi.

“Deşt ilidin Hācī Tarhan’ğa yetilse bu gazel

Terk iter her *beyt*ige āsüde dünyāsın sarāy” (MSD, 236, 21b/7)

bitig: Yazı, belge.

“Çullukta *bitig* birür ü yüz şādılık iter

Zülf ü hadıñga sünbül ü reyhān, çemeninde” (MSD, 218, 19a/9)

cīm: (Ar.) Arap alfabesinde c sesini veren harf.

“Körmüş kara saç halkası üstinde miñgıñgıni

Cim ortasında ol kişi kim noğta salıptur” (LD, 54/61-4)

dāl (I-1/2): (Ar.) Arap alfabesinin onuncu harfi.

“Hürşîd gūşesindedür ol zülf muttaşıl

Bu vech birle ° aql anı oğşattı *dālğa*” (LD, 190/257-5)

dāsītān: (Far.) Destan, hikâye.

“Eyā šāhā melek-sîret, seniṅ vaşfıṅ sözi içre

Oқыın imdi allıṅda yana bir *dāsītān* kildi” (MSD, 112, 4b/7)

destān: (Far.) Gerçek ile olağanüstü olayların karıştığı kahramanlık olaylarını veya tarihsel bir olayı övüp yücelten uzun ve manzum bir edebî tür.

“Közünṅ sihr öğretür keşmîr ilige

Özünṅ *destān* u fenning defteri sin” (LD, 167/224-5)

eş° ār: (Ar.) Şiirler.

“Muğaşşırdur saçıṅ vaşfında Luţfî

Seniṅ yüziṅdin eş° ārın oқurlar” (LD, 65/76-9)

ğazel: (Ar.) Divan şiirinde kullanılan en az beş, en çok on beş beyitlik nazım türü.

“Yitti başım kökke šāhā kim tilediṅiz *ğazel*

Ol şereftin taptı dīvānım kabûl-ı şeyḥ u şāb” (LD, 12/5-23)

ḥarf: (Ar.) Dildeki sesleri gösteren ve alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri.

“Ḥarfler içre mîmning noktası çünki hiç yok

Ḥayret içinde min uşol ağızı kaçında ḥālıdın” (LD, 163/218-3)

ḥikāyet: (Ar.) Gerçekte olmuş veya tasarlanmış olayların belirli bir kalıp içinde anlatımı ile ortaya çıkan edebî tür.

“Bizdin işitsün imdi cihān tāze kışşalar

Çün köhne boldı Leylî vü Mecnûn *ḥikāyeti*” (MSD, 274, 26b/10)

°ibārāt: (Ar.) İbareler.

“°*İbārāt* u ḥatıṅ kıldı ḥacil tūṭı vü şekkerni

Kelāmıñğ şādmān itti Kelīm-i Tūr-i Sīnā'nı" (MSD, 164, 12a/8)

° **ibāret:** (Ar.) Anlatımı meydana getiren bir veya birkaç cümlelik yazılı söz dizisi.

“Hüsñüñgiz anı ni tip kirsün °ibāretka ki °aql

Dem-be-dem bī-ḥöd bolur şerhinde taḳrīr üstine" (LD, 186/251-3)

inşā: (Ar.) Yazma, kaleme alma.

“Aḥmed dem-i lā-iḥşā urur çün şan° atıñğda

Ni ḥaddı bile Luṭfī senā eylesün inşā" (LD, 3/1-7)

kāf: (Ar.) Arap alfabesinin yirmi ikinci harfi.

“Kāf u nūn naḳşı yoḳ irdi anda kim °uşşāḳ üçün

° Işık ile ḥüsñüñg birikti şūr u ḡavḡā ḳılḡalı" (LD, 220/299-3)

ḳavāfi: (Ar.) Kafiyeleler.

“Ḳılḡay ni til bile seniñğ aḡzıñğnı Luṭfī vaşf

Çün tar irür ḳavāfīvü boldı redīf yoḳ" (LD, 95/119-5)

ḳıssa: (Ar.) Hikāye.

“Anıñğ zülfi sözi içre meniñğ ḳıssa uzun boldı

Şabā ni boldı tigürseñğ anga bu dāsītānımnı" (LD, 265/364-6)

naẓm (1/2): (Ar.) Vezinli, kafiyeleli söz dizisi.

“Tut ḳulaḳ Luṭfinıñğ °ibāretine

Kim anıñğ naẓmını güher didiler" (LD, 35/35-9)

nāme: (Far.) Mektup.

“Tapuḳda kāḡıd eger ḳavl yibermese ni °aceb

Ḡamıñğ sözün bitisem otḳa nāmeler yaḳılır" (LD, 60/70-4)

nāme-i şevḳ: (Far. + Ar.) Arzu, aşk mektubu.

“Cenāzemniñğ gavercākine bağlañğ nāme-i şevḳım

Kim ol nāmihribān tapkay haber bu hāl-ı zārımdın” (LD, 164/219-4)

niyāz-nāme: (Far.) Bir büyükten yardım istemek üzere yazılan yazı.

“Oķu bu Luṭfī-i miskīn *niyāz-nāmesini*

Sevāb u alķış u yüz miṅg du° ā kirek bolsa” (LD, 19/13-7)

nūn (1/2): (Ar.) Arap alfabesinin yirmi altıncı harfī.

“Kāf u *nūn* naķşı yok irdi anda kim ° uşşāk için

° Işķ ile ḥüsnünḡ birikti şūr u ḡavḡā kılḡalı” (LD, 220/299-3)

nüşḡa: (Ar.) Yazılı parça.

“Tā Luṭfī yazdı aḡzıṅg u bilıṅg rümüzını

Esrār-ı ḡayb *nüşḡası*dur şı° r defteri” (LD, 214/291-7)

redif: (Ar.) Beyit sonunda aynı ses, anlam ve fonksiyona sahip unsur.

“Kılḡay ni til bile senıṅg aḡzıṅḡnı Luṭfī vaşf

Çün tar irür kavāfī vü boldı *redif* yok” (LD, 95/119-5)

risāle: (Ar.) Mektup.

“Ger işikiṅg şevķını şerḡ eylesem bu faşlda

Yüz *risāle* çıkķay artuķ belki her bābı anıṅg” (LD, 105/134-6)

şā° ir: (Ar.) Şiir söyleyen veya şiir yazan kimse.

“Gerçi şanemler aḡzını oḡşattı *şā°ir* besteḡa

Ol pūç irür hıç maḡzı yok aḡzıṅḡḡa özin tutsa teng” (LD, 110/142-5)

şı° r: (Ar.) Duygu ve heyecanları, güzellikleri, seslerin uyumundan ve ahenginden faydalanarak etkili bir şekilde anlatma sanatı ve bu sanat yoluyla verilen edebî eser.

“Yana bu mu° cize körgüzḡüçi meniṅg zıhnim

*Şı°r*de siḡr iter ü körgüzür yed-i beyzā” (MSD, 176, 13b/14)

şu° arā: (Ar.) Şairler.

“Velīk asru muḡāl ol zemānedin bu maḡḡa

Dağı bir ikkini çatsa vü aytsa bu *şu °ar ā*” (MSD, 178, 14a/1)

taḥrīr: (Ar.) Yazı yazma.

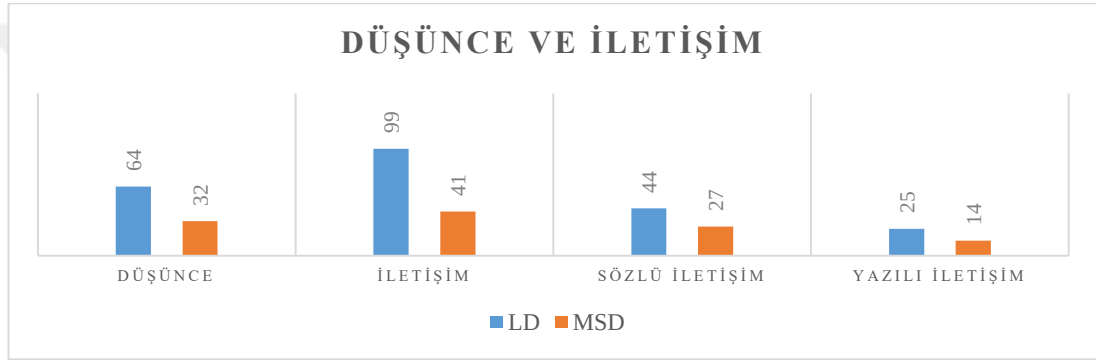
“Kudret ili yāḳūt üze ḥaṭṭıṅnı *taḥrīr* eyledi

Ol ḥaṭ bu kün ḥüsn āyetin °ālemḡa taḥrīr eyledi” (MSD, 264, 25a/12)

vezn: (Ar.) Manzum yazılarda hecelerin belli şekil ve sayıda sıralanışından meydana gelen ölçü.

“Dem-be-dem güyendeler Sekkākī ṣi° rindin ḡazel

Ḥoş okısa *vezn* üze, tüzgen bigin dürr-i ḥoş-āb” (MSD, 184, 14b/12)

Grafik 19: *Düşünce ve İletişim*

Düşünce ve İletişim ile ilgili bu temada Lutfi’de 232, Mevlâna Sekkâkî’de 114 sözcük bulunmaktadır. 85 sözcük iki divanda da kullanılmaktadır. Toplam 261 sözcüğün yer aldığı bu grupta 155 tane Arapça, 33 tane Farsça, 20 tane de Türkçe kökenli kelime mevcuttur. 2 tane Far. + T.; 1 tane Ar. + Far. ve 1 tane Far. + Ar. + T. biçiminde türetilen sözcük ve 49 tane de isim tamlaması vardır. Grafik 19’a göre Lutfi’nin *Düşünce ve İletişim* temasındaki söz varlığı Mevlâna Sekkâkî’den fazladır. Alt başlıklardaki oranlar incelendiğinde LD’nin sözcük sayısı MSD’den yüksektir. Buna göre Lutfi’nin düşünce, iletişim kurma, haberleşme kavramları Mevlâna Sekkâkî’nin düşünce dünyasından daha zengin olduğu sonucuna varılabilir.

2.2.1.1.7. Eğitim-Öğretim

Eğitim-Öğretim ile ilgili bu tema başlığında 4 alt başlık bulunmaktadır. Bunlar, *Eğitililer*, *Eğitimsizler*, *Öğrenim* ve *Eğitim-Öğretim Araç ve Gereçleridir*. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda gösterilmiştir.

2.2.1.1.7.1. Eğitimliler

ābā° (2/2): (Ar.) Büyükler, ileri gelenler.

“S z p k z  apa ın nergis  ıya baksa,  ıy metler

 ılur ol şekline meft n  lu’l-ab  ar u * b  ı*” (MSD, 158, 11a/12)

 g  h ~  ge h: (Far.) Haberdar, bilgili.

“Ay ılmayın k     l  amı c  n yitti  rname

Fery d eger bu öldün * g  h* bolmasa” (LD, 18/11-5)

“K z    ge uy u  ar  m it bu yolda * ge h* bol

Kim asru ma   ad  ra  u    arlı  ol menzil” (LD, 5/3-2)

     l: (Ar.) Akıllı, akıl sahibi.

“  l devride i  b  deni kim *     l* imestür

Her kim ki bu k n d ny da h     r tapılsa” (LD, 25/22-2)

    m: (Ar.) Bilgili, ilim sahibi. (LD, 116/151-1)

“Devr       de *    m*   *     d*  oyup *    m*   *    m*

Boldı *    r*   *    r* alarga d        avt u     l” (LD, 116/151-1)

a     -ı na    r: (Ar. + Ar.) G r   , anlayış sahipleri.

“Ay y  i birle      n      n      n k   i

Andın *a     -ı na    r*      b-      n dirler anı” (LD, 227/310-6)

ba    r: (Ar.) Basiret sahibi, anlayışlı.

“Demi t     c   t     r   *ba    r*   terbiyet bolur

Ye   i ay bedr   yam   r d   r      n m            r cevher” (MSD, 154, 10b/7)

d     : (Far.)   lim, bilgin.

“Bu k n se  erde kitürdi ne   d b   -ı  ab 

Kim uy u      t     r,     r oy    n, ey *d     *” (MSD, 170, 12b/10)

    -  d       : (Ar. + Far.) Bilgi sahibi.

“Serverā, mini saṅga meddāḥ ezelde kıldı Һaḳ

Kim anıṅ tig işikiṅni *ehl-i dānişğa* me° āb” (MSD, 186, 15a/12)

ehl-i ma° nā: (Ar. + Ar.) Mana sahibi (düşünür).

“*Ehl-i ma °nā* irmes ü rüşen degül āyīnesi

Ol ki körmes barça zerrāt içre sübhān şüretin” (LD, 155/206-5)

ehl-i naẓar: (Ar. + Ar.) Görüş sahibi.

“İşkı yolıda gerçi Һaṭarlar öküş durur

Her bir nigāhı *ehl-i naẓar* ḥün-behāsıdur” (LD, 44/48-2)

ḥakīm ~ ²⁶hekīm: (Ar.) Hikmet sahibi, bilge, filozof.

“Aynı yüzüṅge nisbet iter vech ile *ḥakīm*

Bir qurş irür ki ḳudret ili eylemiş dü-nīm” (LD, 124/162-1)

“*Ḥekīm* emr ḳılur şabr u ° ışḳ nehy iter

Cānımnı köydürür, örter bu āmir ü nāhī” (MSD, 228, 20b/1)

ḥavācūm: (Far.) Bilgin.

“Her kişi özinge lāyık tuḥfe kiltürdi belī

Ağı aṭlas bay bāzergān u *ḥavācūmlar* kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

ḥurde-bīn: (Far.) Dikkat sahibi.

“Tapman ağzuṅdın nişān ḳılsam niçe yüz ihtiyāt

Ḥurde-bīnlerğa meger yoḳtur ḳamer devrinde kām” (LD, 128/167-3)

ḥurde-dān: (Far.) Dikkat sahibi, incelikten anlayan.

“Memālik naẓmı dīnniṅ ḳoruğıdur şerīf zātıṅ

Nebī tig şer° i işinde zamīriṅ *ḥurde-dān* kildi” (MSD, 114, 5a/6)

huşyār: (Far.) Akıllı.

²⁶ Sözcüğün imlası “ḥakīm” olmalıdır.

“Gül devride iç bādeni kim ° āķil imestür

Her kim ki bu kün dünyāda *huşyār* tapılsa” (LD, 25/22-2)

mū-şikāf ~ mūy-şikāf: (Far.) Kılı yaran, inceden inceye araştıran kişi.

“Ağzıñ u bilıññiñ esrārın kemāhī bilmeyin

Mū-şikāf u ħurde-bīnler içre qaldı qāl ü qıl” (LD, 114/148-3)

“Bili vū ağzı remzide söz bar üçün gümān bile

Mūy-şikāf u ħurde-bīn içre bu qıl u qāl irür” (LD, 61/71-6)

muṭṭali°: (Ar.) Haberdar.

“Kim seniñ nāzūk teniñni kördi, sağındı ħarīr

Muṭṭali ° bolğan, velī köñgliñde sindān atadı” (MSD, 258, 24b/5)

şāhib-kemāl: (Ar.) Kemal sahibi.

“Cādū közüñ girişmede *şāhib-kemāl* irür

Zülfüñ tatar-ı müşgīne ħoş gūş-māl irür” (LD, 46/51-1)

şāhib-naẓar: (Ar.) Görüş sahibi.

“Qılur çolpan közüñ her dem qırānlar

Anı kim añğlasun *şāhib-naẓar* tig” (LD, 106/136-4)

vāķıf: (Ar.) Vukuf sahibi.

“Birer köñül ġamıdın bolsa irdi *vāķıf* dōst

Ni kayġu, düşmen eger şad-hezār bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/14)

zū’f-nūn: (Ar.) İlim, irfan sahibi.

“° Işķ fenni barça fenlerdin irür nāzūk, meger

° Işķıñız Sekkāķī’ni bu fende *zū’f-nūn* eyledi” (MSD, 290, 29a/1)

2.2.1.1.7.2. Eġitimsizler

aķmaklıķ: (Ar. + T.) Anlama ve kavrama yeteneklerini kullanamama durumu, aptallık.

“Ger serv sūcūd itmese qaddıñġa ni noķşān

Yoktur ° aceb *aḥmaḳlīḳ* irür çün uzun andın” (LD, 160/214-4)

cāhil: (Ar.) Herhangi bir konuda öğrenim görmemiş, hiç okumamış, bilgisiz.

“Hemīşe taḡnıḡ işin uşbu kün kılrur sālīk

Bu künnüḡ işini sin taḡḡa saldıḡ ay *cāhil*” (LD, 7/3-16)

ebleh: (Ar.) Ahmak, akılsız.

“Çün du° ā kıldım raḳībḡa birdi düşnām ol maḡa

Ḥayf imiş *ebleh*ge kılmak ° izzet ü ikrāmı” (LD, 259/355-6)

ḡül: (Far.) Ahmak, aptal.

“Ḥüsni ili birle ma° īşet kılmak ırmış aḡladım

° Aḳl tedbīrin qoyuban *ḡül* u nādān bolmaḡan” (LD, 151/199-6)

ḥayvān: (Ar.) Yeteneksiz ve aklını iyi kullanamayan kimse, düşüncesiz.

“Yüzüḡ üzre nāḡehān zulfüḡni taḡıtsa şabā

Zāhīrā *ḥayvān* irür şeydā vü ḥayrān bolmaḡan” (LD, 150/199-5)

nādān: (Far.) Bilgisiz, cahil.

“Besī mecrūḡ bolur köḡlüm felekniḡ tetrü işidin

Ulaşı ° ayş itip *nādān*, müdām miḡnet körer dānā” (MSD, 128, 6b/15)

2.2.1.1.7.3. Öğrenim

° **aşr-ı āyāt-ı cemāl:** (Ar. + Ar. + Ar.) Güzellik ayetinden on ayet okuma.

“° Ayn irür muşḡaf yüzüḡde ° *aşr-ı āyāt-ı cemāl*

Vaḳf lāzım mīm aḡız va’llāhu a° lem bi’ş-şavāb” (LD, 26/23-6)

dāniş: (Far.) Bilgi, ilim.

“Ay kiçik yaştın uluḡlardın köp artuḡ ° aḳl ile

Kimde bardur sizçe zabḡ u *dāniş* ü fikr ü şavāb” (LD, 11/5-19)

ders: (Ar.) Bir öğreticinin belli bir konuda öğrencilere verdiği bilgi.

“Ḳılḡalı ay tig yüziniḡ muşḡafına bir naḡar

Körmedim *ders* ü vezāyif nüshā vü defterni hīç” (LD, 32/31-3)

ezber: (Far.) Bir sözü, bir metni kitaba bakmadan aynen tekrar edebilecek şekilde zihinde tutma, hıfzetme.

“Gül-vaşf yüzünḡni meger *ezber* kıladur şubḡ

Kim tiprenür ü allıda evrāķı körünür” (LD, 62/72-3)

feh̄m: (Ar.) Anlama, anlayış.

“Kim körüp nergis bigin köz birle gül tig yüzini

Yilge birip ° aql u *feh̄min*, mest ü ḡayrān ḡalmadı” (MSD, 240, 22a/5)

fün̄n: (Ar.) Fenler, bilgiler.

“Kemāl-i ḡüsn ü neng ü bū, *fün̄n* içre sini kördüm

Boyı şimşād u ten ° āc u ḡaḡı sūsen, közi ° abher” (MSD, 148, 9b/10)

ḡadd-ı idrāk: (Ar. + Ar.) Anlamanın sınırı, haddi.

“Aḡzıḡızdur sırr-ı ḡayb andın ayıtsam nūkteī

ḡadd-ı idrāk irmes izḡār-ı velāyettür maḡḡa” (LD, 21/16-5)

ḡalḡa-i ders: (Ar. + Ar.) Ders halkası.

“Şest-i zülfünḡ ° aḡdını tutmaḡda müşkil ḡaldılar

ḡalḡa-i ders ehli kim ḡall-i mesāyil ḡıldılar” (LD, 49/55-4)

ḡavşala: (Ar.) İnsanın anlama, kavrama, kabul edebilme ve tahammül derecesi.

“Ol aḡızdın maḡḡa bir ḡuble daḡı tigmedi hīç

Tar üçün *ḡavşalas* ḡılmadı iḡşān şadaḡa” (LD, 174/234-5)

ḡikmet-raşad: (Ar.) Sebep gözleme, sebep araştırma.

“Riyāżī-ḡişt ü *ḡikmet-raşad*, İksīr ü Uḡlīdes

Bedī ° ī vü şanāyi ° ni seniḡ tig bilmedi anlar” (MSD, 152, 10a/14)

° **ilm:** (Ar.) Bilme, biliş.

“Zihī tedbīri vü rāyı, zihī ° *ilm* ü sır [u] şıdḡı

Hıredka aşı u cānga fer^c ü dīnga berg ü haḡga ber” (MSD, 150, 10a/9)

keşf: (Ar.) Tanınmayan veya bilinmeyen bir şeyi anlama, öğrenme.

“Zulmet-ābād-ı cihānda ^c arızīngdur şem^c -i nūr

Kim kıılır her lem^c ası *keşf* tümen türlüḡ hicāb” (LD, 26/23-4)

ḡrā⁹ at: (Ar.) Okuma.

“Kün ü tün rūy u mūyungdın oḡıban

Ḳaçan çihrengni kim kördi, *ḡrā⁹ at* kııldı” (MSD, 164, 12a/6)

me^c ānī: (Ar.) Anlamlar, manalar.

“Laṭīf ṭab^c bile çün kıılır *me^c ānī* beyān

Bedī^c sözleri birle mübeyyen ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

medrese: (Ar.) Ders verilen yer.

“Ol zülf sevādın körüben *medrese* ehli

Sehv itti birer Luṭfī kibi her sebaḡ içre” (LD, 188/253-7)

oḡumaḡlıḡ: Okuma.

“Til açtı bende tig sūsen ḡopup āzād ornındın

Oḡumaḡlıḡ ṣeh medḡin yasadı ḡadd-ı bālānı” (MSD, 160, 11b/8)

sebaḡ: (Ar.) Ders.

“Nāgehān bir kün külerde dūr tişingni körgeli

Her kiçe ikki közümdin yüz *sebaḡ^c* ummān alır” (LD, 73/88-3)

şāgird: (Far.) Talebe, öğrenci.

“Cefā vü ^c işve vü fen^c ilmi içre

Közüng *şāgird* dūr devrān-ı eflāk” (LD, 100/127-4)

şāgirdlik: (Far. + T.) Öğrencilik.

“Ḳaydadur yāḡūt tā *şāgirdlik* ke birse ḡaṭ

Yānḡı başdın ° ilm-i ḡaṡnı kılḡay andın iktisāb” (LD, 8/4-8)

taḡḡıḡ: (Ar.) Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma.

“Tüşümde tuttum ilgime köḡḡleki yeḡḡini

Taḡḡıḡ kıldım āḡiri ol hem ḡayāl irür” (LD, 46/51-6)

ta° līm: (Ar.) Ders verme, okutma, öğretim.

“Sizdin kirek öḡrense perī ādemīlikni

Yūsuf daḡı *ta° līm* kirek alsa şemāyil” (LD, 111/143-2)

tedrīc: (Ar.) Derece derece ilerleme.

“Demi *tedrīc* ü tedbīr ü başīr ü terbiyet bolur

Yeḡḡi ay bedr ü yamḡur dürr ü ḡan müşk ü ḡacer cevher” (MSD, 154, 10b/7)

tilāvet: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’i usulüne göre okuma.

“Ol *tilāvet* kılsa, elbette melek nāzil bolur

Āḡglasam, kerrübīler kök ḡapḡıdın kötrür ḡicāb” (MSD, 184, 15a/2)

yaḡīn: (Ar.) Kesin ve sağlam bilgi.

“Şek nokḡasıdur la° l üze ḡāl aḡzıḡḡ için kim

Ni barı mu° ayyendür ü ni yoḡı *yaḡīndür*” (LD, 69/82-4)

zih̄n: (Ar.) İnsanın düşünce hayatını oluşturan ruhsal işlev, düşünme ve anlama gücü.

“*Zih̄ni* bir kılsa teveccüh, ḡal kılrur yüz nükteni

Aytur, Eflātūn su° āl itse, cevābını pür-āb” (MSD, 184, 15a/1)

2.2.1.1.7.4. Eğitim-Öğretim Araç ve Gereçleri

defter: (Ar.) Yazmak için birbirine tutturulmuş sayfalar.

“Seniḡ elḡāb u ism ü künyet ü evşāf-ı zātıḡḡdın

Müzeyyen nāme vü tevḡī°, müzehheb yarlıḡ u *defter*” (MSD, 152, 10b/1)

kāğıd: (Far.) Hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, baskı yapmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak.

“Hat hüsni artırdı vü hîç kılmadı noķşān

Kāğıdğa çü haţlar yazılır yaķşı körünür” (LD, 80/98-4)

hāme: (Far.) Kalem.

“Ağzıñg şıfatın kılrda *hāme*

Köp tatlık üçün yarıldı tili” (LD, 207/281-3)

ķalem: (Ar.) Yazı yazmaya mahsus genellikle çubuk biçiminde alet.

“İrniñg ki *ķalem* tilini şırınliki yardı

Şırın didim andın ki şemer söz kilişidin” (LD, 138/181-3)

kitāb: (Ar.) Bir araya getirilmiş yazılı veya basılı yapraklardan meydana gelen bütün.

“Her kişı özinge lāyık tuķfe kiltürdi belī

Ağı atlas bay bāzergān u havācūmlar *kitāb*” (MSD, 182, 14b/2)

muşhaf: (Ar.) Sayfa hâlinde meydana getirilmiş şey, kitap.

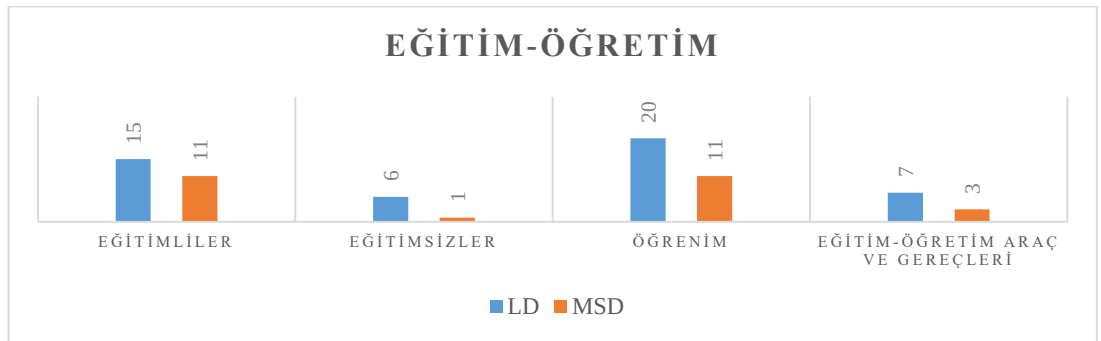
“Hāme-i kudret bitigen veh ne *muşhaf*dur yüzi

Kim melāḫat āyeti mecmū^c anıñg bābındadır” (LD, 74/90-3)

varaķ: (Ar.) (Kitap) yaprağı.

“Şırınlikidin kāğıdı bir birge yapıştı

İrniñg şıfatın ķayda ki yazdım *varaķ* içre” (LD, 194/262-3)

Grafik 20: Eğitim-Öğretim

Bu tema başlığında toplam 59 sözcük bulunmaktadır. Lutfî’de 48, Mevlâna Sekkâkî’de 26, iki divanda ise 15 tane sözcük kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin 35 tanesi Arapça, 14 tanesi Farsça, 1 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 1 tane Ar. + T.; 1 tane de Far. + T. biçiminde türetilen sözcük ve 7 tane de isim tamlaması yer almaktadır. Grafik 20’ye bakıldığında *Öğrenim* ve *Eğitim-Öğretim Araç ve Gereçleri* alt başlıklarındaki oranlar Lutfî’de Mevlâna Sekkâkî’ye oranla neredeyse iki kat yüksektir. *Eğitimsizler* alt başlığında MSD’de 1 sözcük yer alırken LD’de 6 sözcük yer almaktadır. *Eğitilmişler* alt başlığında da LD’nin sözcük sayısı fazladır. Buna göre Lutfî’nin eğitim-öğretim algısı Mevlâna Sekkâkî’den yüksek bir orana sahiptir.

2.2.1.1.8. Giyim-Kuşam

Giyim-Kuşam ile ilgili tema başlığında *Alt Giyim, Dış Giyim, Üst Giyim, Giysi Bölümleri, Aksesuarlar, Boya Malzemeleri* ve *Kumaş* olmak üzere 7 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.1.8.1. Alt Giyim

dāmān: (Far.) Etek.

“Öldürür sin tā-be-key ° uşşāknı

Tutmasun *dāmān* u destīng il qanı” (LD, 275/396-2)

itek: Giysinin belden aşağıda kalan bölümü.

“İtekinğge kişiniğ ilgi yetmes

Sini bu vech ile min mäh dir min” (LD, 147/194-5)

2.2.1.1.8.2. Dış Giyim

cāme: (Far.) Elbise.

“Ay sünbülünğ nesīmide cennet şemāmesi

° Işkınğda çāk-i gül kibi cān ceybi *cāmesi*” (LD, 220/300-1)

cübbe: (Ar.) Elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol, yenleri geniş, düğmesiz giyecek.

“Her geh kış *cübbeni* ol dil-rübā kiyer

Güyā ki tün libāsını mäh-ı semā kiyer” (LD, 80/99-1)

hırka: (Ar.) Önden açık, genellikle yünden örülmüş, kalın, kollu giyecek.

“Ay u kün yulduz bigin yerge özin salmak tiler

Çıkşa *hırka*dın birer ol mäh-ı tãbânım meniḡ” (LD, 110/141-6)

hibr: (Ar.) Kadınların ev dışında giydikleri çubuklu kumaştan yapılmış üstlük.

“Sening hâdimleriḡ andaḡ refi° itti merâtib kim

Cull itse, itleri keymes şereftin *hibr* u dîbânı” (MSD, 164, 12a/11)

hil° at: (Ar.) Padişahlar ve vezirler tarafından birine iltifat veya mükafat olarak giydirilen, kürklü veya işlemeli kıymetli kaftan.

“Haḡ burun andın ki *hil° at* naḡsın izhâr eyledi

Cân bile köḡlümni ° işkıḡḡa giriftâr eyledi” (LD, 237/325-1)

ḡabâ: (Ar.) Üste giyilen elbise, önü daima açık duran kaftan, cüppe.

“Tüzüldi munda uş imdi ki kâr-hâne-i Çîn

ḡabâ ḡadıḡa toḡıdı bu hâreni hârâ” (MSD, 172, 13a/10)

kürte: (Far.) Kısa elbise.

“Ḳaçan hırâmlasa gülgün ḡabâ kiyip ol serv

Tiler bu ḡonce köḡül *kürteni* ḡabâ kılsa” (LD, 22/18-6)

libâs: (Ar.) Elbise.

“Niçe yıl tuḡyân u ° işyân tonını kıldım *libâs*

İmdi uş tuttum yaḡa, estaḡfıru’llâh şad-hezâr” (MSD, 94, 2a/11)

libâs-ı ḡüsn: (Ar. + Ar.) Güzellik elbisesi.

“*Libâs-ı ḡüsn*din ay devrüngizde ° ârî üçün

Ḳabâ-yı ° âriyetini her ayda bir kiyer” (LD, 66/77-6)

ötük: Çizme.

“Ḳadem basarda tökülür tümen girişme vü nâz

Ni reng *ötük* kim anı yâr-ı dil-peẓîr kiyer” (LD, 65/77-4)

ton: Elbise.

“Kızıl *ton*ın keyip yaşıl zeberced taht üze ağsa

Şîrîn mü aytayın gülge, yâ Husrev mü diyin anı” (MSD, 158, 11a/10)

2.2.1.1.8.3. Üst Giyim

könglek: Vücudun üst kısmına giyilen kollu veya yarım kollu, yakalı giysi.

“Büyüñgü gül çü tapmadı *könglek*ni kıldı çāk

Yüsufnuñg ıdı ârî ki her pîrehende yok” (LD, 100/126-4)

pîrâhen ~ pîrehen: (Far.) Gömlek.

“Cânâ bedeniñg cāndur u cānlar teniñg olsun

Hak fazlı anıñg hıfzına *pîrâheniñg* olsun” (LD, 158/210-1)

“Büyüñgü gül çü tapmadı *könglek*ni kıldı çāk

Yüsufnuñg ıdı ârî ki her *pîrehende* yok” (LD, 100/126-4)

2.2.1.1.8.4. Giysi Bölümleri

âstîn: (Far.) Elbise kolu, yen.

“Yoldın iltür barçanı reftârıñgız

Her kaçan kılsañg ser-endâz *âstîn*” (LD, 287/444-2)

ceyb: (Ar.) Elbise cebi.

“Fîrāk şerhini irsâl kılğalı heyhāt

Resûl tapman ü *ceybim*de yüz risâle yatur” (LD, 67/79-4)

girîbân: (Far.) Elbise yakası.

“Sekkākî tig ağzıñgı körüp kân-ı leṭāfet

Çāk eyledi gül-ğonce *girîban*, çemeninde” (MSD, 218, 19a/12)

yaқа (1/2): Elbise yakası.

“Başımğa sāye sal ay serv-i çālāk

Ki gül dikdür *yaқam* hecr ilgidin çāk” (LD, 100/127-1)

yeṅg ~ ying: Elbise kolu, elbise kolunun el üzerine gelen kısmı.

“Tüşümde tuttum ilgime köṅgleki yeṅṅini

Taḥḫīḳ kıldım āhiri ol hem ḥayāl irür” (LD, 46/51-6)

“Luṭfī-i miskīnge körgüz sā° diṅṅni luṭf ile

Bu gedādın nuḳreni yiṅṅiṅde pinhān kıлмаḡıl” (LD, 116/150-7)

2.2.1.1.8.5. Aksesuarlar

° aṣā (1/2): (Ar.) Uzun sopa, değnek, baston.

“Ornıdın ikki °aṣā tutmay ḳopa almas nebāt

Sargarıptur gūyā irniṅ ḥasretindindür °alīl” (LD, 115/148-7)

baḡ: Düğüm, ip.

“Bu köṅglüm ṣāh-bāzınıṅ ḳara zülfüṅ irür aḡı

Kite bilmes uçup miskīn, çü zencīr-ol anıṅ baḡı” (MSD, 238, 21b/11)

bend: (Far.) Baḡ, bağcık.

“Ötti iş andım ki ḳılsam gūṣ nāṣiḥ pendini

Bolmıṣam dīvāne sal boynumḡa zülfüṅ bendini” (LD, 215/293-1)

börk: Başlık.

“Nāmüselmānnıṅ ḳızı börk igri ḳoyma başıṅḡa

Ger seniṅ başıṅḡda yoḡtur igrilik °uṣṣāk ile” (LD, 183/247-2)

burḳa° ~ ²⁷bürḳa° : (Ar.) Kadınların yüzlerini gizlemek için kullandıkları örtü, peçe, nikap.

“Burḳa° niçe kim yüzüṅḡe maḥrem tutar özin

Bilgil anı andın daḡı çendīn kūniler-men” (MSD, 194, 16a/3)

“Ni tip ölmeyin ki çıḳsa yüzi bürḳa° ın kiterip

Ḳaṣı başlaḡay cefānı közi fitneler ḳoparıp” (LD, 27/25-1)

²⁷ Sözcüğün imlası “burḳa° ” olmalıdır.

çelîpâ: (Far.) Birbirini kesen iki dik parçadan oluşmuş genellikle Hristiyanların kutsal tanıdıkları süs eşyası, haç.

“Çemengâ körse bir tersâ körüp sünbülde Hâk şun[°] ın

Müselmân bolup igindin üzüp salğay *çelîpâ*nı” (MSD, 158, 11a/13)

efser: (Far.) Taç.

“İşikingdür taht-ı devlet hâk-i pâying *efserim*

Tapmadı cemşid ü efrîdûn bu qadr u cāhnı” (LD, 255/350-6)

fūṭa: (Far.) Kadınların başlarına ve omuzlarına örttükleri şal.

“Gül urunur kulluğunğ tavkın hacālet birme dip

Boynığa *fūṭa* salıp ğarq-ı[°] araqtur berserî” (LD, 202/273-3)

ḥamāyil: (Ar.) Boyundan ve belden geçirilen kılıç kayışı.

“Eşheb iğingge *ḥamāyil* kıldı küstāhāne il

Zülf taqlîdin kıılır kör başıda sevdā-yı ḥām” (LD, 128/167-4)

ḥātem: (Ar.) Yüzük, üzerinde mühür bulunan yüzük.

“Ol perî ağzı ğamında yığlasa köz ni[°] acep

*Ḥātem*indin ger yırağ tüşse Süleymān yığlağay” (LD, 260/357-2)

° imāme: (Ar.) Sarık.

“Ol la[°] l devride ğirev-i cām üçün faḳîh

Baş koydı deyr içinde çî-cāy °*imāmesi*” (LD, 221/300-4)

ḳafā-ğîr: (Ar. + Far.) Baş örtten şey.

“Köz aḳardı vü yüzün bir toya körmedim raḳîbā

Niçe zülfî tig *ḳafā-ğîr* ola sin yüzünğ ḳararıp” (LD, 28/25-4)

kemer: (Far.) Bele bir kere dolandıktan sonra bağlanan veya tokalanan bel bağı.

“Min ḥasta ḳanına *kemer* şāḥib-cemālî bağlamış

Ḳaşd-ı ğarîbî eylemiş nāzûk ḥayālî bağlamış” (LD, 92/115-1)

kılāde: (Ar.) Gerdanlık.

“Muraşsa° kılğanı altunçı şems atıṅ *kılādesin*

Ciger-hūnluk bile taşnı kılur la° l-ı bedaḥşānī” (LD, 13/6-15)

kın (1/3): Çakı, bıçak, kılıç vb. kesici aletlerin kılıfı.

“Köz ü kaşıṅṅ barça° ālemni kırar

Hācet ırmestür kılıç sal *kımna*” (LD, 279/412-2)

kīş (I): (Far.) İçine ok konulan kılıf.

“Çıkşa eger *kīşinḡdin* ok, barça bī-dīn dīṅga kirer

Pes lā-cerem uşbu felek ol *kīş* üçün qurbān irür” (MSD, 118, 5b/8)

māni° -i dīdār: (Ar. + Far.) Yüz görmeye engel şey.

“*Māni° -i dīdār*dur közge yüzünḡ nezzāresi

İy mini bu vech ile ḥasrette çendān örtegen” (LD, 144/191-2)

mükellel: (Ar.) Süslü, süslenmiş.

“Mühre-pīrüzī *mükellel* kıldı dür birle felek

İvrülüp yörir, kitürgeli kılur, oḥşar ḥicāb” (MSD, 182, 14b/4)

nigīn: (Far.) Yüzük.

“Enbiyā vü mürselīn ḥalka tüzüp oltursalar

Barça bir engüşterī vü sin olar üzre *nigīn*” (LD, 4/2-12)

niḡāb: (Ar.) Yüz örtüsü, peçe.

“Yüzünḡdin bürḡa° algıl tā kaşıṅṅdin cān revān kılsam

İlig tut kim aramızda *niḡāb* u cān ḥicāb oldu” (LD, 262/360-6)

perde (1/2): (Far.) Yüze örtülen örtü, peçe, nikap.

“Yār mindin bürḡa° öz ḥüsnine peydā eyledi

Perdede nūrı sığışmay anı rüsvā eyledi” (LD, 265/365-1)

pīrāye: (Far.) Süs, bezek.

“Ey kara zülfün̄g senin̄g sevdâyīler ser-māyesi

Serv boyluklar yüziniḡ, gül yüzün̄g, *pīrāyesi*” (MSD, 232, 20b/15)

pūş: (Far.) (Yüz) Örtüsü.

“Sünbülün̄g ni tan̄g yili taķıttı gül *pūş* itkeli

Bī-ḥaṭā çin bütlerini ḥalka-der-gūş itkeli” (LD, 251/344-1)

rişte: (Far.) İp.

“Luṭfī başın ivürdi saçı inḡe bil ile

Ol hindū *rişte* birle meger kıldı cādūyī” (LD, 258/354-7)

rişte-i zülf: (Far. + Far.) Saç ipi.

“*Rişte-i zülfün̄g* belālar başıma cem^c eyledi

Ol sebebtindür perīşān cümle esbābım meniḡ” (LD, 102/129-4)

şāne: (Far.) Tarak.

“Saçın̄g çīninga geh geh *şāne* ursaḡ

Çıkar bir tārı yüz min̄g çin içinde” (MSD, 204, 17a/10)

şest-i zülf: (Far. + Far.) Saçın düğümü.

“*Şest-i zülfün̄g* ^c aķdını tutmaķda müşkil kıldılar

Ḥalka-i ders ehli kim ḥall-i mesāyil kıldılar” (LD, 49/55-4)

tāc: (Ar.) Süs ögesi olarak başa takılan değerli veya parlak malzemeden yapılmış başlık.

“Kim ay kördi siniḡ tig başıda müşḡin *tāc*

Ya serv kördi ḡadıḡ tig kırım toķayında” (LD, 24/20-2)

taraḡ: Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç.

“Kevşer suyu cennet güli altun *taraḡ* alḡaç

Hürlar kilür irdiler aṅga bolğalı çāker” (LD, 52/58-5)

ṭavḳ: (Ar.) Halka, tasma.

“Gül urunur ḳulluḡuṅ ṭavḳın ḥacālet birme dip

Boynıḡa fūta salıp ḡarḳ-ı ° araḳtur berserī” (LD, 202/273-3)

töpük: Börk, başlık.

“Kim ay kördi seninḡ tig, başında töpüki bar

Ni serv kördi ḳadınḡ tig Ḳırım toḳayında” (MSD, 206, 17b/3)

° **uḳde-i re° s:** (Ar. + Ar.) Baştaki düğüm.

“Sünbülünḡdür °uḳde-i re°s ü yüzünḡ mäh-ı tamām

° Ārızınḡ firdevs ü ḳad ṭübā vü la° lınḡ selsebīl” (LD, 114/148-6)

yaḡlıḳ: Baş örtüsü, yaşmak.

“Yaḡlıḳ tiger lebinḡḡa ni ferḥunde fālī bar

Min mübtelā-yı hecr ü anınḡ ḥōṣ viṣālī bar” (LD, 85/105-1)

zer-feṣān: (Far.) Altın serpmeye şeklinde yapılan süsleme.

“Gedālar rāyegān tapḳay zarūrī māl-ı Ḳārūn’nı

Yed-i beyzā bigin ilginḡ cihānḡa zer-feṣān kildi” (MSD, 112, 4b/14)

zīver: (Far.) Süs, bezek.

“Eṣheb ilig uzatḳalı igninḡde kim bolur

Zīver yiter hem ol ḳara saḡ ° anberīnesi” (LD, 196/265-3)

zūnnār: (Ar.) Papazların bağladıkları kuşak.

“Zāhidī kim kördi zūlfünḡ küfrin, imāndın kiḡip

Boynıda tesbīhini bilinge zūnnār eyledi” (MSD, 296, 29b/6)

2.2.1.1.8.6. Boya Malzemeleri

gül-āb: (Far.) Gül suyu.

“Gül tig tenidin çün ki ° araḳ boldı revāne

Ḥammām *gül-āb* isi bile boldı mu^c aṭṭar” (LD, 51/58-2)

²⁸**ḥinnā:** (Ar.) Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz.

“Ḡamze birle tökti kanım ol şanem

Tā *ḥinnā* kan iline yaqıla” (LD, 273/390-2)

nīl: (Far.) Çivit boyası.

“Yaman kişi közi yitkey tiyü gülsitāṅa

Benefşe *nīl* çiker allıḡa vü yir köp ḡam” (MSD, 138, 8a/10)

sürme: Göze sürülen boya.

“Tiler kılsa ° İrāk ehli ayakı tofraḡın *sürme*

Velīkin İsfehān ehli kıllur köp bu temennānı” (MSD, 162, 11b/15)

tūtiyā: (Ar.) Sürme taşının göze sürülen tozu.

“İşikiṅgizdin ırāk bolsa köz bolur giryān

İziṅ tozı maṅa yüz *tūtiyā*dın artuḡ irür” (LD, 81/100-2)

vesme: (Ar.) Kadınların süs olarak kaşlarına çektikleri rastık, sürme.

“Ḳaşıṅg üze sordı ki nidür *vesmeni* Luṭfī

Ol ya üze didi ki yaşıl toz degül mü” (LD, 170/228-5)

2.2.1.1.8.7. Kumaş

aḡı: Bir tür ipek kumaş.

“Her kişi özinge lāyık tuḡfe kiltürdi belī

Aḡı atlas bay bāzergān u ḡavācūmlar kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

aṭlas: (Ar.) İpekten sık dokunmuş, yüzü parlak, daima düz renkli, üstünde motif bulunmayan, sertçe, tüysüz, makbul bir kumaş çeşidi.

“Her kişi özinge lāyık tuḡfe kiltürdi belī

²⁸ Sözcüğün imlası “ḥinnā” olmalıdır. Vezin gereği bu şekilde yazıldığı görülmektedir.

Ağı *aflas* bay bāzergān u ḥavācūmlar kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

cull: (Ar.) Kıldan ve kenevirden yapılmış kaba örgülü dokuma.

“Sening ḥādimlerinḡ andaḡ refī° itti merātib kim

Cull itse, itleri keymes şereftin ḥibr u dībānı” (MSD, 164, 12a/11)

çāk: (Far.) Yarık, yırtık.

“Yaz faşlı barça şād u könglümüz ḡamnāk irür

Gül bigin cān köngleki hicrān ilindin *çāk* irür” (LD, 84/104-1)

dībā: (Far.) Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaş.

“Sening ḥādimlerinḡ andaḡ refī° itti merātib kim

Cull itse, itleri keymes şereftin ḥibr u *dībānı*” (MSD, 164, 12a/11)

ḥārā ~ ḥāre: (Far.) Düz renkli, üzerinde mermer damarlarına benzeyen dalgalar bulunan sof cinsinden menevişli eski bir kumaş çeşidi.

“Baḥr u ber irür ḡarḡ-ı na° iminḡ aninḡ üçün

Deryāḡa tiker mevc ton u ḥāreḡa *ḥārā*” (LD, 3/1-4)

“Tüzüldi munda uş imdi ki kār-ḥāne-i Çin

Ḳabā ḡadıḡa toḡıdı bu *ḥāreni* ḥārā” (MSD, 172, 13a/10)

ḥarīr: (Ar.) İpekli kumaş.

“Kim seninḡ nāzūk teninḡni kördi, saḡındı *ḥarīr*

Muṭṭali° bolḡan, velī könglinde sindān atadı” (MSD, 258, 24b/5)

istebraḡ: (Ar.) Sırma ile işlenmiş bir cins kalın kumaş.

“Keyip ḡoş sündüs *istebraḡ* kıızıl, yaşıl u al, sarıḡ

Çemen şāhidleri çıkḡsa, kıılır şermende ḥavrānı” (MSD, 158, 11a/6)

kefen: (Ar.) Gömülmeden önce ölünün sarıldığı beyaz bez.

“Mezārım üzre ḡırāmān kıya baḡıp ötsenḡ

Laḡidte lāle minḡizlig ola meninḡ *kefenim*” (LD, 125/164-3)

kemhā: (Far.) Düz veya desenli dokunan makbul eski bir ipek kumaş çeşidi.

“Gülistān şahnını körsenḡ birer çay suyu üstinde

Saḡıngay-sin töşüptürler bedizlig sebz *kemhānı*” (MSD, 160, 11b/3)

ketān ~ keten: (Ar.) Keten bitkisinin liflerinden yapılmış dokuma.

“Yağlıknı köp yüzünḡge yakın tutma fıkr kıl

Pertev çü salsa ay *ketānnıḡ* zevālı bar” (LD, 85/105-4)

“Kök daḡı ayḡa birür yüz inf̄ āl

Kiyse zengārī *keten* yek-tāyını” (LD, 277/407-2)

kīş (II): (Far.) Keten kumaş.

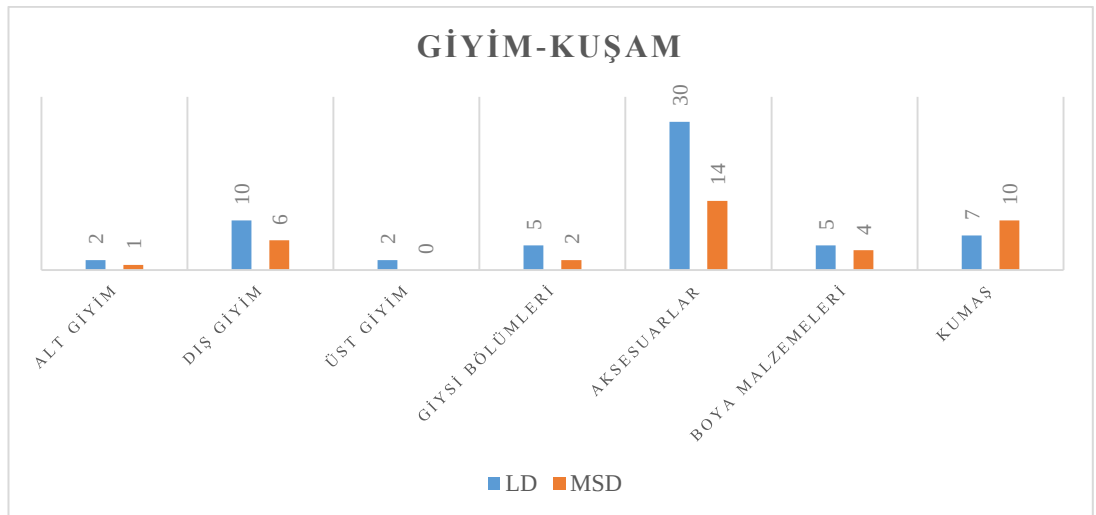
“Her geh *kīş* cūbbeni ol dil-rübā kiyer

Gūyā ki tūn libāsını mäh-ı semā kiyer” (LD, 80/99-1)

sündüs: (Ar.) Dokumasında altın ve gümüş teller bulunan, parlak renkli ve değerli bir ipek kumaş çeşidi.

“Keyip hoş *sündüs* istebrak kızıl, yaşıllı u al, sarıḡ

Çemen şāhidleri çıkısa, kılur şermende havrānı” (MSD, 158, 11a/6)

Grafik 21: Giyim-Kuşam

Giyim-Kuşam ile ilgili tema başlığında toplam 75 sözcük vardır. 75 sözcüğün 61 tanesi Lutfi'ye, 37 tanesi de Mevlāna Sekkākī'ye aittir. Sözcüklerin 23 tanesi iki

eserde de kullanılmaktadır. Burada 28 tane Arapça, 27 tane Farsça, 14 tane de Türkçe kökenli sözcük vardır. 1 tane Ar. + Far. biçiminde türetilen sözcük, 5 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 21'deki veriler incelendiğinde ilk olarak dikkat çeken husus Lutfî'nin giyim-kuşam söz varlığının Mevlâna Sekkâkî'den yüksek olmasıdır. *Dış Giyim, Giysi Bölümleri* ve *Aksesuarlar* alt başlıklarındaki sözcük sayıları MSD'de LD'ye oranla daha düşüktür. *Üst Giyim* maddesinde Mevlâna Sekkâkî'ye ait sözcük yoktur. Buna rağmen *Kumaş* başlığında MSD'de LD'ye göre daha fazla sözcük yer almaktadır. Ayrıca *Alt Giyim* ve *Boya Malzemeleri* maddelerinde divanlar arasında 1 sözcük farkı bulunmaktadır. Buradaki sözcüklerin çoğunun Arapça ve Farsça kökenli olması da hem Lutfî hem de Mevlâna Sekkâkî'nin Arap ve Fars kültürünün giyim-kuşam söz varlığından etkilendiğini de göstermektedir.

2.2.1.1.9. Hâl-Tutum, Duygusal Hâller ve Karakter Özellikleri

Bu tema başlığı *Hâl-Tutum, Duygu Kaynağı, Duygusal Hâller* ve *Karakter Özellikleri* olmak üzere toplam 4 alt başlıktan meydana gelmektedir. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler şöyledir:

2.2.1.1.9.1. Hâl-Tutum

aḥvāl: (Ar.) Hâller, durumlar.

“Luṭfî-i dil-efgâr tiler hecr ilidin dâd

*Aḥvāl*ını ol bigime vü ḥanıma aytıṅ” (LD, 104/132-5)

ḥâl: (Ar.) Hâl, vaziyet, durum.

“Hem-derdtür aytay aṅḡa ḥālını kim aytḡay

Gülşendin uşol bülbül-i miskîn ki cüdâdur” (LD, 70/83-3)

ḥâlet: (Ar.) Hâl, keyfiyet.

“‘ Ayb itmeṅgiz cefâdın eger iṅgrese köṅül

Ma° lûm irmes mürîdka bu ḥâlet bidâyeti” (MSD, 274, 26b/9)

ḥarekât: (Ar.) Hareketler, davranışlar.

“Felâḡ ehlini azḡurdı yoldın ol kâmet

Ni ḡad bolur bu ni kâmet ni fitnelik ḥarekât” (LD, 31/29-2)

iş (2/4): Davranış, hareket.

“Niçe kim hükümünğ irür şāhım revān Luṭfī üze

Çün her iş sorulğusı elbette ° adl u dād kııl” (LD, 95/149-7)

iş (3/4): Durum, hâl.

“Otluğ közüñni körgeli bağrım kebāb irür

Sizdin ni yaşuray köñgöl işi harāb irür” (LD, 41/43-1)

ṭavr: (Ar.) Davranış biçimi tutum, hâl.

“Cevr itse mihr ümīd tutar min henüz kim

Bir ṭavr kalmas ādeminiñ ḥaṣlet ü hūyı” (LD, 258/354-6)

ṭavr-ı izāfet: (Ar. + Ar.) İlişkinin hâli.

“İzāfe kıldı tümen fitne ay yüzünğ üze zülf

Kişi bu ṭavr-ı izāfetni körmegen tig idi” (LD, 198/267-4)

2.2.1.1.9.1.1. Duygu Kaynağı

ehl-i dil: (Ar. + Far.) Gönül sahibi.

“Ehl-i diller yüzi tig yüz körsenğiz

Közge ılmañ mişl-i kün yüz körsenğiz” (LD, 286/442-1)

cān (1/5): (Far.) İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, yürek.

“Ay ki ° âlem cüz° ü ḥüsnünğ kül durur

Köydi cān ° ıñkıñğdın u ten kül durur” (LD, 271/381-1)

dil: (Far.) Gönül, yürek.

“Kıldınğ evvel berg-i gül yañlıg köñgölni luṭf idip

Bolmasun imdi dil āzār, āhır āzār eyleme” (MSD, 220, 19b/2)

harābe: (Ar.) Harabe (gönül).

“Köñglümni hecr zulmı bile bozmağı nidür

Çün bu harābedür anıñ ābād-kerdesi” (LD, 200/271-4)

ka° be-i dil-i Luṭfī: (Ar. + Far. + Ar.) Luṭfī'nin gönül kabesi.

“Deryābe ka° be-i dil-i Luṭfīni luṭf ile

Ḥac farz irür saṅg çü be-ḥübī tevāngerī” (LD, 213/290-7)

ka° be-i köṅül: (Ar. + T.) Gönül kabesi.

“Deryāblağıl uşbu gedā ka° be-i köṅlin

Çün ḥüsnde sin asru tüvān-ger yetilip sin” (LD, 170/227-6)

köṅül: Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. duyguların kaynağı, içeri, yürek, dil, kalp.

“Cāvīd bolğıl dünyāda köṅlünṅ tilegeni bile

Tā kiçe kündüz, hafta ay, yılğa ḥisāb āsān irür” (MSD, 122, 6a/6)

peyvend-i cān: (Far. + Far.) Gönül bağı.

“Lebimge yetti cān ağzımğa tigür

Lebiṅni kim maṅga peyvend-i cāndur” (LD, 83/103-6)

rişte-i cān: (Far. + Far.) Gönül bağı.

“Bürқа° alganda yüzünṅni şem° körmış tün kiçe

Ol sebeb baştın ayakқа rişte-i cān köydürür” (LD, 45/50-2)

şāhib-dilī: (Ar. + Far.) Gönül sahibi.

“Bir çağda kūy-ı ° aqlda bar irdi maṅga menzilī

Min hem tutar irdim burun özümni bir şāhib-dilī” (LD, 225/307-1)

vīrāne: (Far.) Harap yer (gönül).

“Köṅül vişālınṅa müştāk cān u ten birle

Belī meşeldür işitken bu genc ü vīrāne” (MSD, 208, 17b/13)

zamīr (2/2): (Ar.) Gönül.

“Memālik nazmı dīnniṅ қоруғıdur şerīf zātınṅ

Nebī tig şer° i işinde zamīriṅ ḥurde-dān kildi” (MSD, 114, 5a/6)

2.2.1.1.9.2. Duygusal Hâller

âbād: (Far.) Şen, neşeli.

“Gerçi ilginḡdin kilür kim dünyānı kılsaḡ ḡarāb

Bu bozulḡan köḡlümüz mülkini *âbād* eylegil” (LD, 113/146-2)

açık: Acı, üzüntü.

“Cāḡa hicrān zehri tigdi vāy anıḡki *açığı*

Ḳoymadı vaşlıḡ meyindin cür° aī nūş itkeli” (LD, 251/344-2)

“Cām-ı mey öpti lebüḡni teşne boldum ḡanına

Ḳaḡ tigürse ol *açıklı* tartay āḡir cāmdın” (LD, 159/212-4)

āfitāb-ı °ārız: (Far. + Ar.) Yanaḡın güneşi (iç yangını).

“*Āfitāb-ı °ārız*ḡ sūzendedür

Bizge mihriḡ yok turur söz andadur” (LD, 276/400-1)

aḡır (1/3): Sıkıntı verici.

“Ne uyḡusu *aḡır* irmiş meniḡ bu baḡtımniḡ

Ki munḡa kim kıladur köḡlüm āḡ u nāle yatur” (LD, 67/79-2)

aḡrık (3/3): Acı, sancı.

“Baş ayak yalḡan irür ° ıḡḡ *aḡrık*ındın ursa dem

Bir meniḡ tig sarḡarıp yūzi yara ḡan bolmaḡan” (LD, 150/199-2)

āḡ (2/2): (Far.) Feryat, inilti.

“*Āḡ* urup ° ıḡḡḡda yir kök günbezini köydürür

Ehl-i zāḡir anıḡ aşlın bilmeyin aytur buḡār” (MSD, 92, 2a/3)

āḡ-ı seḡer: (Far. + Ar.) Seher feryadı.

“Hicrān kiḡesi ḡarḡ-ı felekke yiter iy ay

Āḡ-ı seḡerim ḡāḡi inan ḡāḡi inanma” (LD, 20/14-2)

° **anā:** (Ar.) Zahmet, güçlük.

“Çün köz ü kaç u kad bile bizni köngülsiz eyleding

Qılma havāle cānıma özge ‘anā çiki çiki” (LD, 247/339-2)

° **ār:** (Ar.) Utanma, utanç.

“Raķıbler birle hem-şoĥbet boluptur

Munuĥ tig ‘ār ilindin dād u feryād” (LD, 34/33-6)

ārām (2/2): (Far.) Rahat, huzur.

“Yüzüĥ gülidin tā şabā köterdi zülfüĥ sünbülün

Ĥayrān u ser-gerdān bolup qıldım °adem ārāmı” (MSD, 286, 28a/14)

ārām-ı rūĥ: (Far. + Ar.) Ruh huzuru.

“İntizār otında qoyma bizni ay ārām-ı rūĥ

Ger kişige şabr-ı Eyyüb bolsa yoktur °ömr-i Nūĥ” (LD, 33/32-1)

ārzū: (Far.) İnsanın bir şeye karşı duyduĥ istek, dilek.

“Kildim işikke ārzūm yüzüĥ irür körgüz çıkıp

Kilgin ki Luţfī maķşūdı imes dīdār irür” (LD, 76/92-7)

āşüftelik: (Far. + T.) Aşķ sebebiyle aklı başından gitmiş olma hāli.

“Sınmaĥay devr-i kamer āşüftelikün ĥāşş kim

Fitne mülkinde irür ser-dār sin ay kākülī” (LD, 216/294-5)

° **ayn-ı ĥasret:** (Ar. + Ar.) Hasretin kendisi.

“°Ayn-ı ĥasrettin öler min kaçı yasın körsem

Dōstlar türbetim üstine oķuĥ süre-i nūn” (LD, 152/201-6)

° **azāb:** (Ar.) İnsan bedeninden veya ruhî sebeplerden kaynaklanan ızdırıp, acı.

“İmdi tüzmeķlik kireķ elbette °işret sāzını

Dōstķa çün şādılık kildi vü düşmeĥa ‘azāb” (MSD, 182, 14b/6)

° **azāb-ı raķīb ~ °azāb-ı raķībī:** (Ar. + Ar.) Rakibin verdiĥi azap.

“Sekkākī’niṅg ‘aḏāb-ı raḑīb boldı köp, velī

Yalguz cānıḡa az ḑıl, ey sulṭān, ‘aḏābnı” (MSD, 302, 30b/2)

“Ay rūziḡār ḑılma maṅga cevır ile cefā

Bizge yiter ‘aḏāb-ı raḑībī ḑabāḡatı” (LD, 206/279-4)

āzār: (Far.) İncitme, kırma.

“Ḗıldınḡ ol berg-i gül yaṅlıḡ köṅgölüni luṭf itip

Bolmasun anıṅg dili zār imdi āzār eyleme” (LD, 177/238-5)

baḡr-ı ḡam: (Ar. + Ar.) Gam denizi (dertlilik).

“İy köz yıḡıdın tınmaḡıl u bir dem uyıma

Ḗaflettin irür baḡr-ı ḡam içre uyımaḑıṅg” (LD, 103/131-4)

bāk: (Far.) Korku, kaygı.

“Cān eger ol ‘ārız üçün barsa yok köṅglinde raḡm

Susızın yüz balıḡ ölse baḡrḡa ni bāk irür” (LD, 84/104-4)

bār-ı ḡam: (Far. + Ar.) Gam yükü.

“Ya dik boyumnu igdi ḑaşıṅg bār-ı ḡam bile

Kim igrilikde devr-i ḑamer içre ṭāḑ imiş” (LD, 91/94-5)

bār-ı ‘ıḡḑ: (Far. + Ar.) Aḡk yükü.

“Tarta almas min firāḑıṅg niteyin

Kılça tenge bār-ı ‘ıḡḑıṅg ṭāḑ irür” (LD, 292/466-2)

belā: (Ar.) Büyük dert, keder, musibet.

“Kim irmes ol ay mübtelāı

Yalguz maṅga yok anıṅg belāı” (MSD, 242, 22a/12)

beliyyet: (Ar.) Dert, keder.

“Yüz üzre zülṭ taḡıtma perīḡān bolmasun cem‘ ī

° Azîz cān üzre az salğıl munuṅ tig köp *beliyyetni*” (LD, 222/302-5)

ber-bād: (Far.) Perişan, kötü hâl.

“Kaçan iy lâle ol yüzge tiger sin

Özüṅni bil ki sin *berbād* iter sin” (LD, 164/220-6)

berķ-i ° ıřķ: (Ar. + Ar.) Aşk şimşeği.

“Ay tecellî birle ḥüsnüṅ yüz tümen cān örtegen

*Berķ-i °ıřķıṅ*dur mini toyğunça ḥayrān örtegen” (LD, 144/191-1)

bī-dād: (Far.) Zulüm, eziyet.

“Ol ki meyl itmiş meniṅ *bī-dādıma*

Andın özge kimse kilmes yādıma” (LD, 280/417-1)

bī-ḥ°āst-ı ° ıřķ: (Far. + Ar.) Aşk yorgunu.

“Niçe sırrımın yuşırsam sinedin *bī-ḥ°āst-ı °ıřķ*

Öz özi feryād iter kim eylegey rüsvā mini” (LD, 221/301-4)

bihraķ: (Far. + T.) Daha iyi, iyice.

“İdgü turur ırte yüzüṅge baķķalı fālım

Bihraķ irür alma saķaķıṅ körgeli ḥālım” (LD, 123/160-1)

bīm-i ecel: (Far. + Ar.) Ölüm korkusu.

“Ölsem dimenṅiz közige kim ķorķmağay ol

Kim *bīm-i ecel* merdüm-i bīmārda bolğay” (LD, 238/326-4)

biryān: (Far.) Yanma (iç yangını).

“Ḥüblar cefāsı ilgidin her niçe *biryān*dur köṅül

Yanmas alarınıṅ mihridin veh ni ° aceb cāndur köṅül” (LD, 98/153-1)

bī-ser ü pā: (Far.) Başsız ayaksız, perişan.

“Düşmen ü dāst arasında min-i ḡāfilni

Bî-ser ü pâ kıla durğan bu köngüldür bu köngül” (LD, 119/154-6)

cefâ: (Far.) Büyük eziyet.

“Köp kıılma anıñg cevridin iy Luṭfî şikâyet

Kim ḥüsn iliniñg şivesi peyveste *cefâdur*” (LD, 70/83-5)

cevr: (Ar.) Eziyet, sıkıntı, cefa.

“Ey yüzi gül, ḡonce boldum *cevr*din, her dem meniñg

Közlerim ḡan yaşydın ° âlemni gül-zâr eyleme” (MSD, 220, 19a/15)

cevr-i nâdân: (Ar. + Far.) Cahilin zulmü.

“Yok turur yalguz bu Luṭfî cānıḡa *cevr-i raḡīb*

Ḳayda bir dānâ durur ol *cevr-i nâdân* tartadur” (LD, 72/86-9)

cevr-i nigâr: (Ar. + Far.) Sevgilinin eziyeti.

“Köngül yüz miñg tümen yara irür her nâz-ı yârimdin

Revân her biridin yüz baḡr-ı ḡün *cevr-i nigâr*ımdın” (LD, 163/219-1)

cevr-i raḡīb: (Ar. + Ar.) Rakibin eziyeti.

“Yok turur yalguz bu Luṭfî cānıḡa *cevr-i raḡīb*

Ḳayda bir dānâ durur ol *cevr-i nâdân* tartadur” (LD, 72/86-9)

ciger-ḡün: (Far.) Ciğeri kanlı, çok acılı.

“Közleriñgiz âḡūnı her dem *ciger-ḡün* eyledi

Müşk yıldık zülfüñgüz Leylî’ni Mecnûn eyledi” (MSD, 290, 28b/11)

ciger-ḡünluḡ: (Far. + T.) Ciğeri kanlılık, çok acılı olma.

“Muraşsa° kılganı altunçı şems atıñg kılâdesin

Ciger-ḡünluḡ bile taşnı kıılır la° l-ı bedaḡşānı” (LD, 13/6-15)

cilve: (Ar.) Hoşa gitmek, ilgi çekmek için takınılan çekici tavır, edalı davranış, naz, işve, eda.

“İtek yığıp yörüse *cilvesi* belâ kıladur

Öterde ying salıŝı ilni mübtelā kıladur” (LD, 41/44-1)

çüst-i cilve: (Far. + Ar.) Güzel cilvelenme, iyi kırıtmı.

“Ni ıarh-ı nım-tenine çıkbıŝ ol belālık tün

Ki çüst-i cilve kılugā anı ıaŝır kiyer” (LD, 65/77-2)

dād (3/3): (Far.) Feryat, figan.

“Dād közüngdin ki dıngı niçe yüz ursam mini

Küfr sarı sihr ile ol nāmüselmān tartadur” (LD, 71/86-2)

dāğ-ı firāk: (Far. + Ar.) Ayrılık yarası.

“Ger kilse dermān tapmağay ° İsa Luıfı derdiğā

Dāğ-ı firākıng könglini mundağ ki efgār eyledi” (LD, 236/323-7)

dāğ-ı ° ışk: (Far. + Ar.) Aşk yarası.

“Mıngı ıasretinde Luıfı öler olsa ğamze birle

Barı dāğ-ı ° ışk tapğay yürekine bağsa yarıp” (LD, 28/25-5)

def° -i melāmet: (Ar. + Ar.) Üzüntüyü giderme.

“Hod ğaraz def°-i melāmet kılsa mağdüm-ı cihan

Āŝaf-ı Cem-āsitān u Cām-rāy u kām-yāb” (MSD, 184, 14b/13)

derd: (Far.) İnsana ızdırap veren her türlü hāl, sıkıntı, zorluk, üzüntü.

“Cānım çıkadur derd ile cānānıma aytıng

Min ğasta gedā ğālını sulıānıma aytıng” (LD, 103/132-1)

derd-i dil: (Far. + Far.) Gönül derdi.

“Çün kim ol ° İsi-nefes ıaŝd itti Sekkāki saınga

Derd-i dil birle ölerdin özge dermān ıalmadı” (MSD, 240, 22a/10)

derd-i ° ışk: (Far. + Ar.) Aşk derdi.

“Derd-i ° ışkıng cānıma kār eyledi

Ölgeli yittim dağı bilmes mü siz” (LD, 283/431-2)

derd-i ser: (Far. + Far.) Baş derdi.

“Nâlişim birdi işiki itleringe *derd-i ser*

° Afv kılgaylar kerem birle bu bî-râhım mening” (LD, 108/139-7)

dest-i irâdet: (Far. + Ar.) İstek eli.

“Zülfünḡni körüp boldı köḡül meyli ziyâdet

Ol silsileğa birdi revân *dest-i irâdet*” (LD, 30/28-1)

dil-ḡāh: (Far.) Gönül isteği.

“Tiler köḡlüm sini ° âlemde vü bes

Bu nisbettin sini *dil-ḡāh* dir min” (LD, 147/194-2)

²⁹**dil-rübālīḡ ~ dil-rübālīḡ:** (Far. + T.) Gönül alıcılık.

“Ay yüzünḡdin yetti kişver ḡūblarığa infî° âl

Dil-rübālīḡ fenni ḡüsnünḡ devride taptı kemâl” (LD, 97/152-1)

“*Dil-rübālīḡ* feni kim kıldın irür nâzûkrek

Min uşol ° ilmde dānā sini oḡ kördüm ü bes” (LD, 90/92-3)

dil-rübāyī: (Far.) Gönül alıcılık.

“Ay cihān-ı ḡüsn ü zībālīḡ niḡābınḡ astıda

Dil-rübāyī atı devletlīḡ niḡābınḡ astıda” (LD, 174/235-1)

dil-rübāyīlīḡ: (Far. + T.) Gönül alıcılık.

“Yalguz cemāl birle imes *dil-rübāyīlīḡ*

Sin tig kirek turur yana çendīn ḡarāfeti” (LD, 264/363-2)

dil-şād: (Far.) Gönülü hoş, kutlu.

²⁹ Çağatay Türkçesinde “+līḡ, +līḡ, +lūḡ, +lūḡ” sıfat yapma ekinin “+līḡ, +līḡ, +lūḡ, +lūḡ” şeklinde tonsuzlaştığı görülmektedir. Ancak tonsuzlaşmanın meydana gelmediği örnekler de mevcuttur. Benzer örnekler için bk.: boyluḡ ~ boyluḡ, iglig ~ iglik, ḡutluḡ ~ ḡutluḡ.

“Kılınğ taḥsīn bile Luṭfīni *dil-şād*

Ki rengīn şī^c ri selmāndın ḳalışmas” (LD, 91/113-7)

dūçār: (Far.) Tutkun, mübtela.

“Āyīne yüzünge tuş ırnes bu rüşendür velī

Yüzi ḳatıḳlar bile özünge *dūçār* eyleme” (LD, 177/238-6)

dūd: (Far.) Gam, keder.

“Ger āhımdın hevāğa çıksa *dūd*

Körünge her nefes çarḥ-ı kebūdı” (LD, 248/341-1)

dūd-ı āh: (Far. + Far.) Ah dumanı.

“Yā rab ol ṭurraṅ mu yāḥūd *dūd-ı āh*ımdur meniṅ

Ya meger eşhebni igniṅge ḥamāyil ḳıldılar” (LD, 49/55-2)

efḡān ~ fiḡān: (Far.) Izdırapla bağırma, haykırma, feryat.

“Luṭfī ni^c aceb ḳılsa yüzünge körüp *efḡān*

Köpreki çü bülbulniṅ feryādı seḥer bolḡay” (LD, 224/305-5)

“Şabā gül tig yüzünge almasa sünbül niḡābını

Seḥerde tün kiçe bülbul nidin munça *fiḡān* ḳıldı” (MSD, 272, 26b/4)

elem: (Ar.) Keder, gam, tasa.

“Havāda ḳırḡuy eger tutsa ḳarça balasını

Yana iv üstine iltip ḳoyar, tigürmes *elem*” (MSD, 144, 9a/8)

emgek ~ imgek: Zahmet, eziyet.

“Çün saṅga^c ıışḡ *emgeki* tüşmey durur

Ni bilür sin ḥastalarnıṅ balıdın” (LD, 291/461-2)

“Sinsiz *imgek*din maṅga boldı ölüm cān rāḥatı

Ḳaydadur yā rab ecel barsam taḡāzā ḳılḡalı” (LD, 220/299-8)

endîşe (1/2): (Far.) Kaygı, keder.

“Niçe kılğay ğam u *endîşe* vü ħasret bile derdî

Cânım ħav u demim ot u köngül ° üd u tenim micmer” (MSD, 146, 9b/2)

endûh: (Far.) Gam, keder.

“Âh kim bağrım firāk otı üze boldı kebâb

Meclisim nuħlı ğam u *endûh* ü köz yaşım şarâb” (LD, 27/24-1)

enîn: (Ar.) İnleme, inilti.

“Vuşlatıngdın geh kilür tilge bışik büzgâleî

Furkatıngdın geh kılrur ħannâne zârî vü *enîn*” (MSD, 98, 3a/3)

ferah: (Ar.) Hoşa giden bir hâlden duyulan zevk, gönül açıklığı.

“Tonğa sıgmas min *ferah*dın gül kibi

Kilse ol serv-i revân bir bir maŋa” (LD, 268/369-1)

feryâd: (Far.) Yüksek sesle ve kuvvetle bağırma, figan.

“*Feryâd*ıma baĥt uyğanıp ay vây ki yitmes

Her niçe ki min baştın ayak âh u fiġân min” (LD, 139/183-2)

feryâd-ı cüdâ: (Far. + Far.) Ayrılık feryadı.

“Min yalğuz u her sarı ħanımğa bolup tanuħ

Köz yaşı ġulûv *feryâd-ı cüdâ* ħoptı” (LD, 232/317-5)

firāk: (Ar.) Ayrılık acısı.

“Köznî ġubâr tuttı *firāk*ıngda yıġlayu

İrning tuzındın özge aŋğa tütüyâ ħanı” (MSD, 298, 29b/12)

firāk-ı yâr: (Ar. + Far.) Sevgiliden ayrılma.

“Uġannıng ħazretinde Luţfî kılr ° arz

Firāk-ı yâr ilindin dâd u feryâd” (LD, 34/33-7)

fırķat ~ furķat: (Ar.) Ayrılık acısı.

“*Fırķatıñ*da bolmışam zār u za° īf

Tiñgri üçün mundın artuķ kılma zār” (LD, 280/419-1)

“*Furķatıñ*da, ey perī, ten köydi vü cān yıǵladı

Dem-be-dem ikki közüm ğod қayǵudın қan yıǵladı” (MSD, 250, 23a/14)

ġaflet: (Ar.) Dalgınlık, dikkatsizlik.

“İy köz yıǵıdın tınmaǵıl u bir dem uyıma

Ėaflettin irür baħr-ı ġam içre uyımaķıñg” (LD, 103/131-4)

ġam: (Ar.) Kaygı, keder, tasa.

“Ey şeh, yiter irdi besī *ġamdın* vazīfe cānıma

Ni boldı, kem kıldıñg yana min bendedin in° āmnı” (MSD, 286, 28a/13)

ġam-ı dil-ġāh: (Ar. + Far.) Gönül isteǵının üzüntüsü.

“Cān nitkey irdi derd añga hem-rāh bolmasa

Dünyāda mu° nisi *ġam-ı dil-ġāh* bolmasa” (LD, 17/9-1)

ġam-ı eyyām: (Ar. + Ar.) Zamanın üzüntüsü.

“Ruħsār u yüzüñg devletide ğasta köñgüldin

Boldı *ġam-ı eyyām* kem el-minnetü li’llāh” (LD, 189/255-4)

ġam-ı ħesāb: (Ar. + Ar.) Hesap günü üzüntüsü.

“Mañga bī-ħaberlıǵımdın ni *ġam-ı ħesāb* bolǵay

Çü başımda bolǵay ol kün bu şarāb-ı erguvānı” (LD, 223/303-4)

ġam-ı ħicrān: (Ar. + Ar.) Ayrılık tasası.

“Mübtelā kıldı felek bizni *ġam-ı ħicrān* bile

Tā kıyāmet ol daǵı yā rab ki ħurrem bolmaǵay” (LD, 259/356-5)

ġamī: (Ar.) Gamlı olma, gamlılık.

“Eger aşımda uşal  l-^c iz r bolsa, nidi

am ı yok irdi, amım ger hez r bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/9)

amn k: (Ar. + Far.) Gamlı, kederli,  z nt l .

“Yaz faşlı barça ş d u k n l miz *amn k* irür

G l bigin c n k n gleki hicr n ilindin  k irür” (LD, 84/104-1)

ar b (2/2): (Ar.) Tuhaf, şaşılacak şey.

“alsam bel a k n l m ilind n *ar b* imes

Kim c n sel met iltti k n l n n n  bel sıd n” (LD, 157/209-4)

 yet-i ta s n: (Ar. + Ar.) Be enmenin fazlalığı.

“Lu f n n n n  nazmı d ria salsan n z ş h m ula

 yet-i ta s n   env ^c -ı ri^c  yett r man a” (LD, 21/16-7)

ayret (2/2): (Ar.) Kıskaçlık.

“N r tig yan a n n  ş ^c lesin sin k rg z p ay r a

ayret otı ire yana bar mnı biryān eyleme” (MSD, 226, 20a/8)

ayret-i kev er: (Ar. + Ar.) Kevser suyunu isteme.

“La^c l n  ki selseb l-i z l l na susamış

Reşk-i ş r b u *ayret-i kev er* deg l m d r” (LD, 37/38-2)

ayret-i t b : (Ar. + Ar.) Tuba ağacına ulaşma isteği.

“Sal s ye meni n  başıma ay reşk-i şanevber

Kim *ayret-i t b * dağı rıdv n yetilip sen” (LD, 140/184-6)

gevh r-i vaşl: (Far. + Ar.) Kavuşmanın değeri.

“*Gevh r-i vaşlınğ* temenn sı    n

Gam mu  t nde ılur min  ş n ” (LD, 269/374-2)

gile: (Far.) Şikayet, yanıp yakılma.

“Cân birür Luṭfî vü yoḡtur siverindin *gilesi*

Her ni bîdâd ü sitem cânıḡa hicrân kıladur” (LD, 66/78-7)

gışiftâr: (Far.) Tutkun, mübtela.

“Nâr yaṅḡaḡıṅḡ ârzüsında cânını bîmâr eyleme

Hîç yok irken yazuḡum mini *gışiftâr* eyleme” (LD, 176/238-1)

gışıme ~ kırışme: (Far.) Naz, cilve, işve.

“Zamâne sinsizin âfetni körmegen tig idi

Gışıme birle zarâfetni körmegen tig idi” (LD, 197/267-1)

“Ḳara köz birle bir ḡamze kılıp yüz miṅḡ cefâ kıılma

Kırışme birle ° âlemni meniṅḡ tig mübtelâ kıılma” (MSD, 202, 17a/1)

ḡunc: (Ar.) Naz, cilve, işve.

“Ḡonce aḡızlar *ḡuncı*dın ḡat ḡat bu baḡrım ḡan irür

Dür tiřilerniṅḡ cevridin her dem közüm ° ummân irür” (MSD, 96, 5a/9)

ḡuřřa: (Ar.) Kaygı, keder.

“Uḡan cânlar yaratıp bu cihânḡa rûzî birgende

Faḡîr Sekkākî’ge barḡa ḡam u *ḡuřřa* ° aḡa kııldı” (MSD, 256, 24b/1)

ḡacâlet: (Ar.) Utanma, utanç.

“Lâle iṅḡiṅḡ *ḡacâlet*idin yılda bir çıḡar

Yubḡa üçün yüzi çıdamas infi° âlḡa” (LD, 190/257-2)

ḡâcet (2/2): (Ar.) Allah’tan beklenen dilek.

“Hem ol zamân ki ḡaşıṅḡ ḡâḡı boldı miḡrâbî

Köṅḡül murâdı vü cân *ḡâceti* revâ boldı” (LD, 245/336-2)

ḡacil: (Ar.) Utanma.

“Ay yüzüṅḡ allıda *ḡacil* ḡüsn ili rûm u ḡîn ara

Velvele saldı közleriñg kâfiri ehl-i dîn ara” (LD, 15/7-1)

ḥaclet: (Ar.) Utanma.

“Ḳuyaş ay tig yüzüñgñüñg ḥacletindin

Ḳaçıp törtünçi kök üzre çıkıptur” (LD, 50/56-3)

ḥadeng-i ğamze: (Far. + Ar.) Bakışın oku (yakıcılığı).

“Ḥadeng-i ğamzesin körgeç ayıttım

Meniñg cānımğa ot salğan sin oq sin” (LD, 300/501)

ḥalāvet: (Ar.) Tatlılık, zevk.

“Ġālibā kim yūsuf-ı mısrī tüşinde körmedi

Ol ḥalāvetler ki la° l-ı şekker-efşānındadır” (LD, 53/60-4)

ḥannāne: (Ar.) Ağıt yakanlar.

“Vuşlatıñgdın geh kilür tilge bışık büzgāleī

Furkatıñgdın geh qılur ḥannāne zārī vü enīn” (MSD, 98, 3a/3)

ḥarāb-ı vaşl: (Ar. + Ar.) Kavuşma hüznü.

“Köñglüm ḥarāb-ı vaşlıñg irür, genci yok ° aceb

Ma° mür kılsañg āḥır anıñg tig ḥarābnı” (MSD, 302, 30b/1)

ḥarāret: (Ar.) Coşkunluk, şevk, ateşlilik.

“Bu Luṭfīñg āhı otıdın köymedi köñglüñg

Köydürdi felek bağrını līkin bu ḥarāret” (LD, 29/26-10)

ḥased: (Ar.) Kıskançlık, çekememezlik.

“Seniñ la° lıñgdın uftanıp kızarur la° l kân içre

Ḥased iltür meniñg yüzüm körüben za° ferān, ey cān” (MSD, 196, 16a/10)

ḥasret: (Ar.) Birini veya bir şeyi göreceği gelme, özleme, özleyiş.

“Boldı müyesser taḥt aṅga, tāc işin altun kıldı ḥod

Ni ğam bu *ħasret*din, eger ħāsīd yüzi kīmsān irür” (MSD, 98, 5b/3)

ħasret-i dīdār: (Ar. + Far.) Yüz hasreti.

“Çehredin bürķa^c alıñgız kim yiğitlik çağıda

*ħasret-i dīdār*ıñgızdur Luṭfīni pīr eylegen” (LD, 143/189-7)

ħavf: (Ar.) Korku.

“Bōri kim anıñg *ħavf*dın çüpān uyumas irdi hīç

Hālī şāhen-şeh^c adlıdın qoylarğa ol çüpān irür” (MSD, 96, 5b/1)

ħavf-ı cān: (Ar. + Far.) Can korkusu.

“Çün tebessüm eylediñg mecrūḥ köñglüm birdi cān

Yaralığ her qayda yulduz körse *ħavf-ı cān* irür” (LD, 303/514)

ħayā: (Ar.) Utanma, utanç.

“Kişini eylese şayd ehl-i ħüsn şūḥluğı

Qul itti pāk iteki vü inğen *ħayā*sı mini” (LD, 261/358-5)

ħayrān (2/2): (Ar.) Bir şeyi veya bir kimseyi çok beğenme.

“Ay melāmet ger niteg ol yüzge^c āşık bolmayın

Kim yūsuf tig barça nāzūklerni *ħayrān* eyledi” (LD, 219/298-5)

ħayrānlıq: (Ar. + T.) Hayran olma durumu.

“Ĥüsñünge baqqan sarı artar mini *ħayrānlıq*ım

Toymağ ister cemālınğdın zihī nādānlıqım” (LD, 121/157-1)

ħayret: (Ar.) Şaşma, şaşırma.

“Libāsı rengini bilmen yoluğsa *ħayrettin*

Anıñg kibi ki ton ol çüst ü bī-naẓīr kiyer” (LD, 66/77-5)

hecr: (Ar.) Ayrılık acısı.

“Şubḥ tig *hecr*inde köğsümdin her bir nefes

Bir zamān oymas dađı ol rence dūřvārim mini” (LD, 208/283-3)

hecr-i yār: (Ar. + Far.) Sevgiliden ayrılma.

“anımnı *hecr-i yār* tōker ay ayāl-ı dōst

° Arz eylemekke alnıda bolđıl gūvāh sin” (LD, 143/188-4)

hevā: (Ar.) İstek, arzu, heves.

“° Iřı pervāzı ılur kōnglūm uřı men° itmegil

Terk bolmas bu *hevā*, titse sūngelimni Hūmāy” (MSD, 236, 21b/8)

hevā-yı mihr: (Ar. + Far.) Sevgi isteği.

“Meniņg bu zerre vūcūdum *hevā-yı mihr*niņdin

Cihānda ūr kibi meřhūr, taptı adr u ° alā” (MSD, 178, 14a/3)

heves: (Ar.) Gelip geçici arzu, devamlı olmayan istek.

“aldım ara ayđıđa kōzūngnūng *heves*indin

Kim bī-aber ol asru bu ul mūltemisindin” (LD, 162/217-1)

heves-i la° l: (Ar. + Ar.) Dudak hevesi.

“Satım *heves-i la° l*ıda ūn yař ° aıın

Kōzūmge bağıp didi ki ālı yaman oldu” (LD, 207/282-4)

hevl-i kıyāmet: (Ar. + Ar.) Kıyamet korkusu.

“*Hevl-i kıyāmet*tin ni gām ° āřıqlarıņđđa ay şanem

ūn būyūņđ anda barçanı ser-mest ū řeydā ılđusı” (LD, 234/320-4)

ırş: (Ar.) Sonu gelmez derecede āřırı istek.

“Lufī ālīņđnı kōrūp kōngli ilindi zūlf ile

Dāne *ırş*ıdur belī kim uş utulmas damdın” (LD, 159/212-5)

hicrān: (Ar.) Ayrılık acısı.

“*Hicrān* zehri munda yo bolsa, i Sekkākī, saņđa

Ol şāhnīṅ aççıġ sözi, sögünçi ḥalvā bolġusı” (MSD, 278, 27a/14-15)

ḥoṣī: (Far.) Beġeni, hoşluk.

“Ki kıldı dād u ° adl u luṭf u iḥsāndın şeh-i ° ālem

Cihān ġamsız, emān kemsiz, ṭarab ḥadsız *ḥoṣī* ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

ḥoṣluḳ: (Far. + T.) Hoş olma durumu.

“Yā rab ki ° ömr *ḥoṣluġı*dın ni körüp turur

Bī-çāreī ki sin tig anıṅ ġam-ġüsārı” (LD, 93/117-2)

ḥoṣnūd: (Far.) Hoşnut, memnun.

“Bir tebessüm bile la° lṅṅ mini *ḥoṣnūd* itti

Gūyiyā bizni ° ademdin yana mevcūd itti” (LD, 198/268-1)

ḥubbü'l-vaṭan: (Ar.) Vatan sevgisi.

“Bu Luṭfi köṅgli ārzūlar zülfüṅ civārında orun

Her niçe ol küfr ilidür imāndın ol *ḥubbü'l-vaṭan*” (LD, 146/192-7)

hūy: (Far.) Korku.

“*Hūy* kılsaṅ, bolur ol düşmen çerigi tār u mār

Kim uşal şarşar yilidin bolġanı tig ḳavm-ı ° Ād” (MSD, 132, 7b/6)

ḥuẓūr: (Ar.) Hâlınden memnun olmanın verdiği iç rahatlığı.

“Ol kıyaş yüzüṅdin ayrılġan üçün

Ḳayġudın zerre *ḥuẓūrım* ḳalmadı” (LD, 294/474-2)

° **ıṣḳ:** (Ar.) Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve baġlılık, aşırı muhabbet.

“Yüzüṅni körmese bir demde cān birür Luṭfī

Şabūrluḳ ni tiler ° *ıṣḳ* mübtelāsında” (LD, 182/245-9)

ıẓırāb: (Ar.) Maddî veya manevî acı, azap, eziyet.

“Her süren salmaḳḳa kim bardı şeh iḳbālı bile

Heybetindin türkmenler içre tüşti *ıẓtırāb*” (LD, 9/5-17)

ihlāş: (Ar.) İçten, gönülden gelen sevgi.

“Ol perī yüzün körüp cān yüz hezār *ihlāş* ile

Pīş-keş kıldım köñgöl hem koydum ol cān yüzige” (LD, 22/17-3)

iltifāt: (Ar.) Bir kimseye gönlünü alacak şekilde davranma, güler yüz gösterme, hatırını sorma.

“Siz hem ol şāh-ı cihān siz min hem ol muñgluḡ gedā

İltifāt evvelḡı tig yok tā ni taḡşır eyledim” (LD, 133/174-3)

infi° āl: (Ar.) Gücenme, dargınlık duyma, kırılma.

“Bustānda gül, yüzünḡni körüp köp uftanıp

Yüzi kızardı, kördüm anıñ *infi° ālını*” (MSD, 252, 23b/8)

inşāf: (Ar.) Merhametli davranma.

“Perī tig çihreñge boldı belī Sekkāḡ dīvāne

Velī *inşāf* yolında irür ol ° aşr dānāsı” (MSD, 230, 20b/13)

irādet: (Ar.) Gönle hakim olan istek, arzu.

“Tā köñgöl birdi *irādet* ilgi ° ıḡkıñḡ pīrīne

Tevbe kıldım özgeler mihrindin andaḡ kim naşūḡ” (LD, 33/32-2)

iştiyāk (1/2): (Ar.) Özleme, göreceḡi gelme.

“Bolmas vişāl köñgöl derd ü dāḡ kem

Ol toymaḡurda veh ni belā *iştiyāk* imiş” (LD, 91/114-3)

iştiyāk (2/2): (Ar.) Şiddetli arzu ve istek.

“Beste aḡzıñḡ *iştiyāk*ıdur çemenler şahnıda

Ḡonceni ḡasret bile közümde peykān eylegen” (LD, 153/202-4)

° **işve:** (Ar.) Güzelin gönül çekici ve şuh hāli, cilvesi, naz ve edası.

“Baḡıp bir ḡamzesi birle közi yüz miñḡ belā kıldı

° Aķīķi °iŗvesi birle inġimni kehrübā kıldı” (MSD, 256, 24a/10)

ķabūl-ı şeyġ u řāb: (Ar. + Ar. + Ar.) İhtiyar genç herkesin kabul etmesi, beġenmesi.

“Yitti baŗım kōkke řāhā kim tiledinġiz ġazel

Ol řereftin taptı dīvānım ķabūl-ı şeyġ u řāb” (LD, 12/5-23)

ķahr (1/2): (Ar.) İnsanın içine işleyen derin üzüntü, sıkıntı, keder.

“İriŗür diben Luţfīġa kıлма ķahr

Bu işde bigim ihtiyārım ķanı” (LD, 253/347-5)

kām: (Far.) İstek, arzu, emel.

“Her kim tilese vaŗlınġız, til tig ġalāyık aġzına

Tüşti vü herġiz tapmadı ° ömrinde bir kün kāmını” (MSD, 286, 28a/9)

ķarār (2/2): (Ar.) Huzur, rahat.

“Cānā, ķarārı yok kōnġül zülfünġde ārām eyledi

Şükr ol perīŗān, işini āġır ser-encām eyledi” (MSD, 246, 22b/13)

ķayġu: Üzüntü, keder.

“Sin ġam yeme ° işķımda didinġ kim sünġek oldunġ

Niçe yemesek ķayġını yir bizni ġam ay cān” (LD, 166/223-6)

kebāb (2/2): (Ar.) Yanmış, yanık.

“Her nefes kōkke yiter baġrım kebābındın tütün

Niteyin cānımnı her dem āh-ı sūzān köydürür” (LD, 46/50-4)

ķec-naŗar: (Far. + Ar.) Eğri bakışlı, kıskanç.

“Kim ķaşınġını hilāle minġzetti

Anı ° işķ ehli ķec-naŗar didiler” (LD, 35/35-7)

ķın (3/3): Cefa, eziyet.

“Kılıġınġını çıkar, çap sal itinġe

Mini tutkunça mundağ *kın* içinde” (MSD, 204, 17a/14)

kīn: (Far.) Kendisine yapılan bir şeyi hazmedememekten doğan devamlı ve gizli düşmanlık, garaz.

“Alsaṅḡ ilge *kīn* için ok ya, ° adū lā-būd kaçır

Peşşe turgay mu yirinde, şeh-perin ursa ° uqāb” (MSD, 186, 15a/9)

kūft: (Far.) Üzüntü, keder.

“Nāfe mīṅḡiṅḡ uyatıdın tapmasa *kūft* ni için

Ḳanı uyuşup ıdlanıp ol tiri qaplağan irür” (LD, 48/53-6)

kūdūret: (Ar.) Kaygı, tasa, gam.

“Şimāl ḡāl tilidin çemēḡa aytur kim

Sürür kildi vū kitti ḡam u *kūdūret* hem” (MSD, 136, 8a/2)

luṭf-ı eṣ° ār: (Ar. + Ar.) Şiirlerin hoşluğu.

“*Luṭf-ı eṣ° ār*ıṅḡı Luṭfī bay sungur ḡan bilür

Kim ° arūs-ı mülk körmeydür anıṅḡ tig şāḡ şāḡ” (LD, 175/236-7)

maḡḡış: Cilve, naz.

“Her bir qopuşunḡda *maḡḡış*ıṅḡda baḡışınḡda

Yüz fitne bar eyā ni sitem-kāre kişi sin” (LD, 168/226-2)

mātem: (Ar.) Bir yakının, bir büyüḡün, bir dostun ölümü üzerine duyulan derin üzüntü, yas.

“*Mātem*imde barça kök ehli qara kiḡḡsidür

Çün seniṅḡ ḡan tökküçi kāfir közüṅḡdür qātilim” (LD, 129/169-3)

māyil (1/2): (Ar.) Hevesli, istekli.

“Töhmet-i ma° şūḡluḡıni özgege yapmak için

Yüz sarı pertev salıp ° āşıḡıni *māyil* kıldılar” (LD, 49/55-6)

maḡḡar-ı şafā: (Ar. + Ar.) Rahata, huzura kavuşma.

“Ni hōş ıray bolur yā rab ol ta° ālā’llāh

Ki yādı birle köñgöl *maẓhar-ı şafā* boldı” (LD, 245/336-4)

medhūş: (Ar.) Dehşete uğramış, şaşırnıış, şaşkın.

“Vaşl tedbīrin kim itsün min çü *medhūş* bolmıışam

Ol burunğı tig anı tedbīr ü° aql-ı kāmılim” (LD, 129/169-6)

mefṭūn: (Ar.) Tutkun, vurgun.

“Süzüp köz apağın nergis ıya basa, ıyāmetler

ılur ol şekline *mefṭūn* ülu’l-abşār u ābānı” (MSD, 158, 11a/12)

meḥāfet: (Ar.) Korkma, korku.

“Ḥüsnüñ ıyāmet oldı ki ḥayrāndur il aña

Ḥaṭṭıñ uşol yüz üzre ıyāmet *meḥāfeti*” (LD, 218/297-6)

melāl: (Ar.) Usanma, bıkma, usanç.

“Kıçtı° ömrüm derd ile ḥālım ṭabībka dımedim

Bolmağay tā bendedin ol ṭāb° -ı nāzūkke *melāl*” (LD, 92/144-6)

melālet: (Ar.) Bıkma, usanma, usanç.

“Yüzüñde zülf sanıça şerḥ-i am itkeli

Māni° bolur dırığ *melālet* maḥāfeti” (LD, 264/363-5)

melūl: (Ar.) Kederli.

“Hele Sekkākī miḥnetdin *melūl* bolma, āḥır bir kün

Ğarībler ḥālını sorğay Muğışü’d-dīnü ve’d-dünyā” (MSD, 128, 7a/2)

merḥamet: (Ar.) Acıma, şefkat gösterme.

“*Merḥamettin* yırağ imes sorsañ

Kim yavuğtur bu ḥastanıñ seferi” (LD, 250/343-5)

mes°ūd: (Ar.) Saadetli, bahtiyar.

“Luṭfīning ṭālī° i zülfüñg kibi āşüfte idi

Ay yüzüñg kevkebini mihr ile *mes°ūd* itti” (LD, 198/268-6)

meşakḳat: (Ar.) Güçlük, zorluk, sıkıntı.

“Şīrīn sin ay sözi şekker sañga ferhād bu Luṭfī

Cānıga sehl irür salsañg ḳatıḳ taş tig *meşakḳatnı*” (LD, 222/302-7)

mevḳūf: (Ar.) Bir şeye bağılı olan, bağılı.

“Dīdārıñga *mevḳūf*dur irnimge kilip cān

Körsem sini allāh digümdür dağı ölgüm” (LD, 131/171-5)

meyl ~ meylī: (Ar.) Bir kimse veya şeye diğerklerinden fazla eğilim, sevgi, istek ve ilgi gösterme, temayül.

“Ol ki *meyl* itmiş meniñg bīdādıma

Andın özge kimse kilmes yādıma” (LD, 280/417-1)

“Körüp ḥurrem yüzüñg yazın közüm hoş aḳturur seylī

Eyā serv-i sehī, ḳılğıl aḳar su sarı bir *meylī*” (MSD, 268, 25b/13)

meyve-i maḳşūd: (Far. + Ar.) Dilek meyvesi.

“Hergiz ḳadıdın tapmadı cān *meyve-i maḳşūd*

Ol serv durur servniñg ārī semeri yok” (LD, 96/121-2)

miḥnet (1/3): (Ar.) Sıkıntı, zorluk, eziyet.

“Besī mecrūḥ bolur köñglüm felekniñg tetrü işidin

Ulaşı° ayş itip nādān, müdām *miḥnet* körer dānā” (MSD, 128, 6b/15)

miḥnet (2/3): (Ar.) Gam, keder, üzüntü.

“Sınamaḳdın köp ağır kilgey eger tutsa ḳişi

Derd ü renc ü *miḥnet* ü ḳayḡu yükümnı taḳ ile” (LD, 183/247-3)

miḥnet (3/3): (Ar.) Bela, musibet.

“Raḥm ḳıl *miḥnet* küninde Luṭfī° āşī cānıga

Ya şefî[°] ü'l-müzñibîn ü raḥmeten li'l-[°] âlemîn” (LD, 5/2-21)

mihr (2/2): (Far.) Sevgi.

“*Mihrdin* zerre dem urdı, [°] aceb ger çın bu ol *mehtin*

Meger sebķ-ı lisân bolup [°] ibârette ḥaṭâ kıldı” (MSD, 256, 24a/12)

mihribân: (Far.) Şefkatli, merhametli.

“Ol ay ni kim cefâ kılsa vefâ ırmiş bu kün bildim

İlâhî bâķî tut yıllar anıñg tig *mihribânımnı*” (LD, 265/364-5)

minnet-i cān: (Ar. + Far.) Can minneti.

“Ol sening ay tig cemālınğnı yıraqtın dünyāda

Körge min dip bende dāyim *minnet-i cān* tartadur” (LD, 74/89-5)

muḥabbet: (Ar.) Sevgi.

“Bir niçe kün her kişi sivgey velî

Bu *muḥabbetniñki* pâyânı kirek” (LD, 283/428-2)

muḥassen: (Ar.) Güzelleştirme.

“Eyā şāhā hünere-perver, hünerniñg ḳadrın arturduñg

Muḥassen kıldı elṭāfuñg bu kün şî[°] rimğa şî[°] rānı” (MSD, 166, 12a/15)

muḥîṭ-i ğam: (Ar. + Ar.) Gam muhiti (dertlilik).

“Kenārın Luṭfî tapmaķlık muḥāl ol

Munuñg tig kim *muḥîṭ-i ğamda* sin sin” (LD, 148/195-5)

muḳbil: (Ar.) Mutlu, bahtiyar.

“Mundaķ ki yaḥşî yerge tüşüptür tapıp ḳabûl

Şek yok ki *muḳbil* ol dudaķıñg ḥāl-ı hindüyî” (LD, 258/354-3)

mu[°] nis: (Ar.) Sevimli, cana yakın.

“Cān nitkey irdi derd aṅga hem-rāh bolmasa

Dünyāda *muʿnisi* ğam-ı dil-ḫāh bolmasa” (LD, 17/11-1)

murād: (Ar.) İstek, dilek, arzu.

“Adū maḫhūr, atıṅ meṣhūr, işiṅ āyş, işikiṅ nuşret

Ni türlüĝ kim *murādıṅ* bar, muḫaşşal boluban barça” (MSD, 128, 7a/4)

mübtelā-yı hecr: (Ar. + Ar.) Ayrılıĝa düşmüş kimse.

“Yaĝlıĝ tiger lebiṅĝa ni ferḫunde fālı bar

Min *mübtelā-yı hecr* ü anıṅ ḫōş vişālı bar” (LD, 85/105-1)

müferriḥ: (Ar.) Ferahlama, rahatlık.

“Körüp Sekkākī’niṅ sarıĝ yüzin her dem küler irdi

Ḥudāyā, sin *müferriḥ* kıl aṅĝa bu za° ferānımni” (MSD, 244, 22b/11)

münfa° il: (Ar.) Gücenmiş, kırılmış.

“Zulmet içinde *münfa° il* boldı nihān ölüm ḫara

Āb-ı ḫayāt çün ḫaber taptı lebiṅ zülālıdın” (LD, 163/218-6)

müşṭāk: (Ar.) Hasretini çeken, gönülden isteyen.

“Köṅül tā° ārıziṅĝa boldı *müşṭāk*

Közümde geh kıızıl güldür gehī aḫ” (LD, 99/125-1)

nābūd: (Far.) Perişan, mahvolmuş.

“Körmedim kıl uçı aĝziṅ tigin andın eßerī

Her niçe ḫubleĝa irniṅ mini *nābūd* itti” (LD, 198/268-4)

nāle: (Far.) İnleme, inilti.

“Şi° r okıdı tün kiçe güyende yüzüṅ vaşfıdın

Ḳoptı her bir güşede miṅ *nāle* vü feryād u vāy” (MSD, 236, 21b/4)

nāle-i seḫer: (Far. + Ar.) Seher feryadı.

“Ṭal° atıṅdın yıraḫ tüşken üçün

Qaldı Luṭfī vü *nāle-i seḥeri*” (LD, 250/343-9)

nāliš: (Far.) İnleme, inilti.

“Kiçeki *nālišime* ḥod tanuḳ felekte melek

Seḥerde yā Rab u āhım işitsün Allāhī” (MSD, 228, 20b/4)

nār: (Far.) Ateş gibi yakan duygu.

“Ey *nārīnḡa* ḳul, alma yüzünḡdin niḳābnı

Küyünḡ otinga salma yana şeyḡ ü şābnı” (MSD, 302, 30a/9)

nāz: (Far.) Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır, cilve.

“Bu *nāz* ile kizgüci ni ḥōş serv-i revāndur

Ġamze bile cānımnı alur uşbu ni cāndur” (LD, 63/74-1)

naẓar (2/2): (Ar.) İltifat.

“İştıp nefes, dem urma, Buḥārā’ḡa bol revān

Sin hem bu yolda tap *naẓar* [u] kesb ḳıl hevā” (MSD, 102, 3a/12)

nāz-ı yār: (Far. + Far.) Sevgilinin nazı.

“Köñḡül yüz minḡ tümen yara irür her *nāz-ı yārımdın*

Revān her biridin yüz baḥr-ı ḥūn cevri-i niḡārımdın” (LD, 163/219-1)

nedāmet: (Ar.) Yaptığı iş veya davranışın sonucunu beğenmeyip yaptığına hayıflanma, pişman olma, pişmanlık.

“Min bu sevdāda *nedāmettin* öḡün sūd körmedim

Kim ticārettin ziyān ḳılsa nedemdin çāre yok” (LD, 97/123-5)

nedem: (Ar.) Pişmanlık.

“İṭā° at içre kim öpmese *āsītān*ın anıḡ

Cemī° -i ° ömri içinde irür nedīm ü *nedem*” (MSD, 140, 8b/7)

neng: (Far.) Utanma, utanç.

“Ger Luṭfīḡa it atasam hīç köñḡli ḳalgay mu didiḡ

Ni kõṅgli alıptur anıṅ kim istegey nāmūs u *neng*” (LD, 110/142-7)

neṣāṭ: (Ar.) Sevinç, neşe.

“Ni bolḡay ger *neṣāṭ* u ° ayş, şād u hoş küle kilsenḡ

Bolup hem-dem, ılıp ° işret, içip bāde, alıp sāḡar” (MSD, 148, 9b/9)

nevāziş: (Far.) Gönül alma, iltifat etme.

“Luṭfīni çün ögretiṭür siz *nevāziş*ler bile

ıl ḡudāy üçün birer pervā ni taḡşīr eyledim” (LD, 133/174-7)

nevḡa: (Ar.) Yüksek sesle aḡlama, feryat etme.

“Dür tişinḡ ü gül yüzünḡni anḡıp ança yıḡladım

Kim maṅḡa minḡ *nevḡa* birle ebr-i nīsān yıḡladı” (MSD, 250, 23b/1)

nihāl-ı dil-rübālīḡ: (Far. + Far. + T.) Gönül alıcılık fidanı.

“adıṅnıṅ naḡlı iy serv-i ser-efrāz

Nihāl-ı dil-rübālīḡ tur barı nāz” (LD, 87/109-1)

nişān-ı elem: (Far. + Ar.) Üzüntü belirtisi.

“add u saç u aḡzınḡ ḡamıdın āḡ ki aldı

Mecrūḡ kõṅḡüllerge *nişān-ı elem* ay cān” (LD, 166/223-5)

öç: Kin, intikam.

“İmdi ümīdim bar, öçüm alsam men andın bir yolu

Kördüm bu ḡazrette za° iflerḡa avī iḡsān irür” (MSD, 120, 6a/3)

pejmān: (Far.) Pişman.

“Zülfünḡ uzatur irdi köp ḡulm ilgini, anı körünḡ

ḡālī uyalḡandın başın astın salıp *pejmān* irür” (MSD, 116, 5a/14)

perīşānlīḡ: (Far. + T.) Acınacak durumda bulunma, zavallılık.

“ıldı Sekkāḡı ara zülfünḡ bile sevdā besī

İlgide hālī *perīṣānlık* irür ser-māyesi” (MSD, 232, 21a/6)

pervā ~ pervāyī: (Far.) Çekinme, sakınma, korku.

“Yüzi şem^e indin ança kim gurūr ol ay başında bar

Cihān pervāne tig köyse, yok-ol bir zerre *pervāsi*” (MSD, 230, 20b/9)

“Sening yüzün bile hüsñ ü cemālnı sevdim

Yok irse kılmas idim hüsñ sarı *pervāyī*” (LD, 228/311-3)

peşīmān: (Far.) Pişman.

“Rāyınğ oldur, mini öltürseng, velikin fikr kıl

Āhırı bolur *peşīmān* ādemī hod-rāyesi” (MSD, 232, 21a/3)

peşīmānī: (Far.) Pişmanlık.

“Bu hāletdin haber bargaç muḥammed çūkī mīrzāğa

Nağu katlanga kildi dip yüz urdı minğ *peşīmānī*” (LD, 14/6-19)

pīrūz: (Far.) Mutlu.

“Çü bar devletinğ, öz dōstlarınğnı kıl *pīrūz*

Bu ğamdın ölse eger düşmeniñ, sañğa yok ğam” (MSD, 142, 8b/15)

rāḥat: (Ar.) Üzüntüsüz ve sıkıntısız olma durumu, huzur.

“Siver cānım perī-peyker ḥabībim

Vişālī *rāḥatım* hecri belāyım” (LD, 120/156-2)

rāḥat-ı cān: (Ar. + Far.) Can huzuru.

“Öltürür hicrān mini ol *rāḥat-ı cān*dın yırak

Tüşmesün gül mevsimi hīç kimse cānāndın yırak” (LD, 94/98-1)

raḥm: (Ar.) Merhamet, acıma.

“Yığladı hattā raḳībñünğ *raḥmı* kilgendin mañğa

Bārī ol kattıg köñgüllüg çin mu, yalğan yığladı” (MSD, 250, 23b/4)

raḥmet: (Ar.) Acıma, merhamet etme.

“Çün sini tîḡri *raḥmet* ü luṭf-ı mücessem eyledi

Lâyık imes saḡga sitem kıılma cefâ çiki çiki” (LD, 247/339-4)

râz-ı ° ışk: (Far. + Ar.) Aşk sırrı.

“Ol tar ağız bile bu köḡül *râz-ı ° ışk*ına

İlning ḡavâşşı maḡrem imes ḡâşşa ° âmmesi” (LD, 221/300-6)

renc (1/2): (Far.) Acı, sızı.

“Âh u vâveylâ vü örtenmek ü ölmek atı hecr

Ḥasret ü *renc* ü ° anâ vü derd ü ḡam atı firāk” (LD, 97/122-4)

renc (2/2): (Far.) Zahmet, eziyet.

“Derd ü ḡam u *renc* yiyü ölmek

Sekkākî’ge boldı cān ḡıdāsı” (MSD, 242, 22b/3)

rencīde: (Far.) İncinmiş, kırılmış.

“*Rencīde* bolmagil işikinde sin iy şabā

Ḥākimni iltseḡ ayma kim ol ni ḡubār irür” (LD, 71/85-4)

renc-i hicrān: (Far. + Ar.) Ayrılık acısı.

“Bardı birmey şerbet-i vaşlın bu ḡasta Luṭfīḡa

° Ömr bardı vü henüz ol *renc-i hicrān* tartadır” (LD, 74/89-7)

reşk: (Far.) Kıskanma, haset.

“Hemīşe meclisīḡ bolsun behişt-i ḡülsitān *reşki*

Nişār itsün ḡudūmunḡda felek lü’lü’-i lālānı” (MSD, 168, 12b/8)

reşk-i meh-i cār: (Far. + Far. + Ar.) Tutulmuş ayı kıskanma.

“Çün ilti laḡidḡa yüzünḡüz mihrini Luṭfī

Maḡşerde yüzi *reşk-i meh-i cār*da bolḡay” (LD, 238/326-5)

reşk-i perî: (Far. + Far.) Perinin kıskanması.

“Dīvâne bolmaqlık tiler könglüm çü ol *reşk-i perî*

Dīvānelerniñ boynına zülfini zencîr eyledi” (MSD, 264, 25a/15)

reşk-i rıdvân: (Far. + Ar.) Cennet bahçesini kıskanma.

“Minging irning yüzüñ iy *reşk-i rıdvân*

Bilâl u kevşer ü bāg-ı cināndur” (LD, 83/103-3)

reşk-i şanev-ber: (Far. + Ar.) Sanevber ağacını kıskanma.

“Sal sāye meniñ başıma ay *reşk-i şanevber*

Kim ğayret-i tūbā dağı rıdvân yetilip sen” (LD, 140/184-6)

reşk-i şarāb: (Far. + Ar.) Şarabı kıskanma.

“La° lıñ ki selsebîl-i zülālına susamış

Reşk-i şarāb u ğayret-i kevşer degül müdür” (LD, 37/38-2)

rızā: (Ar.) Memnunluk, hoşnutluk.

“Yok irdi *rızā*, kitkeli bir laḫza kaşınğdın

Sindin çü yıraḫ saldı kaçā, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/13)

rîze-bār: (Far.) Paramparça olma.

“Adū sözi bile könglümni *rîze-bār* itme

Ki Luṭfî ölgeli yitti ° itābıñ astında” (LD, 184/248-5)

sa° ādet: (Ar.) Mutlu olma, mutluluk.

“Eyā yegāne, seniñ mūnisiñ irür Qur° ān

Yüzüñde nūr-ı şafā ol *sa° ādetiñge* güvā” (MSD, 174, 13b/5)

şafā (2/2): (Ar.) Mutluluk.

“Yarımnuñ irür ḳaddı çenār, eñleri gül-nār

Cānlarḳa *şafā* birür anıñ ḥüsni vü ṭāḳı” (MSD, 304, 30b/7)

sāmān: (Far.) Rahat, huzur.

“Dil-berā cān kalmadı siz bargalı

Şabr u *sāmān* kalmadı siz bargalı” (LD, 280/416-1)

sāmānlık: (Far. + T.) Rahatlık.

“Sünbülünḡni gül yüze tarḡatma aşup aytḡalı

Tā-be-key bolḡay munuḡ dik bī-ser ü *sāmānlıḡım*” (LD, 121/157-2)

sehm (I): (Far.) Korku.

“Ni ḡam seninḡ sarı kılıç *sehm*idin ok atsa ° adū

Altı cihetke yetti kök mihri bile ḡalḡan irür” (MSD, 98, 5b/7)

ser-gerdānlık: (Far. + T.) Şaşkınlık.

“Ka° be-i vaşlıḡḡa yitkür Luṡfī-i güm-rāhnı

Ḥasbeten li’llāh ki ḡaddın aştı *ser-gerdānlıḡım*” (LD, 121/157-5)

ser-geştelik: (Far. + T.) Şaşkınlık.

“° Ārızınḡ şem° ine ° āşık bolḡalı pervāne tig

Köymek ü *ser-geştelik*tin özge yoktur ḡaşılım” (LD, 129/169-4)

sevdā: (Ar.) Kuvvetli sevgi, aşk, muhabbet.

“Geh inḡke aḡrık iter ḡaşd Luṡfī geh *sevdā*

Ḳaçan ki bilide ol ° anberīn külāle yatur” (LD, 67/79-5)

sevdāyī: (Ar.) Sevdalı.

“*Sevdāyī* bolup min çü köḡül zülfiḡa birdim

Sevdā bolur anda ki ḡarīdār tapılsa” (LD, 25/22-4)

seyl-i firāk: (Ar. + Ar.) Ayrılık seli.

“Egerçi ° ömr esāsını bozdı *seyl-i firāk*

Köḡül turuptur uşol ° ahd-i üstüvārı bile” (LD, 25/21-8)

sipāh-ı ǧam: (Far. + Ar.) Gam ordusu (derdin çokluğu).

“Sulṭān-ı ʿışķıñǧ nāgehān kildi sipāh-ı ǧām bile

Cān mülkini çaptı barı ni ʿ aql ǧaldı ni dilī” (LD, 225/307-2)

sitem: (Far.) Eziyet, cefa.

“İtelgü körse keyikni, tutup ǧulaǧın ayur

Kim uş kiçürgil, uruǧuñǧa ǧılduǧ irse sitem” (MSD, 144, 9a/7)

şubḥ-ı saʿ ādet: (Ar. + Ar.) Saadet sabahı.

“Devlet küni toǧdı açılıp şubḥ-ı saʿ ādet

Hicrān tüni boldı ʿ adem el-minnetü li’llāh” (LD, 189/255-2)

sulṭān-ı ʿışķ: (Ar. + Ar.) Aşķ sultanı.

“Sulṭān-ı ʿışķıñǧ nāgehān kildi sipāh-ı ǧām bile

Cān mülkini çaptı barı ni ʿ aql ǧaldı ni dilī” (LD, 225/307-2)

sūz: (Far.) Izdırap, acı.

“ʿ Işķıñǧ sūzını cān bile maḥfī tutar irdim

Köz yaşı ǧuluv ǧıldı vü sırnı ʿ alen itti” (MSD, 270, 26a/9)

sūzān: (Far.) Yakıcı.

“Tün kiçe mecliste yüzüñǧ vaşfıdın kiçti ḥadīs

Şemʿ ǧayret otına yandı vü sūzān yıǧladı” (MSD, 250, 23b/2)

sūziş: (Far.) Yürek yanıǧı.

“Köñǧlüme ot salma, oldur çün ḥayālıñǧa otak

Nā-geh anıñǧ sūzişi köydürmesin mihmānnı” (MSD, 300, 30a/5)

süçüǧlük: Tatlılık, sevimlilik.

“Şekker irniñǧdin süçüǧlük iltti vü tandı nebāt

Tüzmeyin ikki yıǧaçça āḥir ikrār eyledi” (LD, 237/325-2)

sürür: (Ar.) Sevinç, mutluluk.

“Şimāl hāl tilidin çemengä aytur kim

Sürür kildi vü kitti ğam u küdüret hem” (MSD, 136, 8a/2)

şādān: (Far.) Sevinçli.

“Bu pür-laṭīf iştin yana yarlıp ° adūnīṅ zehresi

Yir birle kök, encüm bile aḥter aṅḡa *şādān* irür” (MSD, 120, 5b/12)

şādī: (Far.) Sevinçlilik, mutluluk.

“Hōş kildīṅ eyā tileki bende murādı

Kim kıldı mübārek ḡademiṅ ḡayḡunı *şādī*” (LD, 230/314-1)

şādī-i vaşl: (Far. + Ar.) Kavuşma sevinci.

“Kiçti ° ömrüm Luṭfī yaṅḡlıḡ körmeyin *şādī-i vaşl*

Gūyiyā ḡayḡu bile taḥmīr kılmışlar gilim” (LD, 129/169-7)

şādīlīḡ: (Far. + T.) Sevinçlilik, mutluluk.

“İmdi tüzmeḡlik kirek elbette ° işret sāzını

Dōstḡa çün *şādīlīḡ* kildi vü düşmeḡa ° azāb” (MSD, 182, 14b/6)

şādīlīḡ: (Far. + T.) Sevinçlilik, mutluluk.

“Baḡmaḡay min özge *şādīlīḡ*tın ayaḡım astıḡa

Ger iziṅ topraḡıḡa baş ḡoyḡalı tapsam maḡal” (LD, 97/151-4)

şād-mān: (Far.) Sevinçli.

“Közüm yaşıda ° ömür kiçse ḡam bile, ni ° aceb

ḡaçan teṅḡizge kişi tüşti, *şād-mān* kiçti” (MSD, 276, 27a/1)

şādmānī: (Far.) Sevinç.

“Mey-i la° l cevherīdür ki kıılır neşāṭ ḡamnı

ḡam ile kiçürme ° ömrüṅ tapılır çü *şādmānī*” (LD, 223/303-3)

şeng: (Far.) Neşeli, kıvrak.

“Hüblar bolmas munuṅ tig şūḥ u şeng ü dil-rübā

Bu kılığlar barçası ol ° işveniṅ kânındadır” (LD, 53/60-6)

şermendelik: (Far. + T.) Utanmışlık, utangaçlık.

“° İṣā felekke aştı çün boldı lebiṅ cān birgüçi

Şermendelikten kitnese kökte aṅḡa ni bār irür” (LD, 76/92-6)

şermsār: (Far.) Utangaç, utanmış.

“Kümiş yüzüṅ körüp altun yüzümni ni ° ayār itti

Közüm yaşı tişinṅ körgeli dūrni şermsār itti” (LD, 195/264-1)

şevk: (Ar.) Şiddetli arzu, istek, aşırı heves.

“Köz yüzni yüzüṅ şevkıda yahşı çemen itti

İrniṅ ° aqıḡı ārzūsı közni Yemen itti” (MSD, 270, 26a/6)

şifte: (Far.) Tutkun, mübtela.

“Közini süzdi vü nergis kıılır kırışme vü nāz

Anıṅ bu şivesinde şifte bolur ° ālem” (MSD, 138, 8a/8)

şikāyet: (Ar.) Durumundan memnun olmayıp yakınma veya başına gelen bir dertten sızlanma.

“Kılsam gile ° aceb mü raḡībler[niṅ] ilgidin

Bolur gedāḡa ḡāşiyet itler şikāyeti” (MSD, 274, 26b/12)

şive: (Far.) Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve.

“Közini süzdi vü nergis kıılır kırışme vü nāz

Anıṅ bu şivesinde şifte bolur ° ālem” (MSD, 138, 8a/8)

şimşir-i cefā: (Far. + Ar.) Cefa kılıcı.

“Ol ki şimşir-i cefā ilgindedür

Derde ger birse devā ilgindedür” (LD, 282/427-1)

şūh: (Far.) İşveli, cilveli.

“Zülfî vü kaçları vü közi fitnedür barı

Ol şūh başıda ni belā fitne bar irür” (LD, 71/85-2)

şūhluk: (Far. + T.) İşveli, cilveli olma hâli.

“Kişini eylese şayd ehl-i hüsn şūhluğı

Ğul itti pāk iteki vü inġen ħayāsı mini” (LD, 261/358-5)

şūr-ı ° ıřķ: (Far. + Ar.) Aşk belası.

“Şūr-ı ° ıřķıġ koydı köġlüm başıġa

Ol melāhat kāmı bardı niteyin” (LD, 268/370-2)

tāb (3/3): (Far.) Ezizet, sıkıntı.

“Def řabāñe yimekindin ġūyiyā kirlip yatur

Ney nefes almasıķıdın āġırı köġüsi tāb” (MSD, 182, 14b/9)

taġsīn: (Ar.) Beġenme.

“Ķılıġ taġsīn bile Luřfīni dil-şād

Ki rengīn şi° ri selmāndın şalışmas” (LD, 91/93-7)

çak: Ağır, zor.

“Tarta almas min firāķıġ niteyin

Ķılça tenge bār-ı ° ıřķıġ çak irür” (LD, 292/466-2)

taķāzā: (Ar.) Zorlayarak isteme, talep.

“Barma dirler işiki sarı dem-ā-dem niteyin

Köp taķāzā kıla durġan bu köġöldür bu köġül” (LD, 99/154-4)

şaleb: (Ar.) İstek, dilek.

“Tişıġ düri şalebinde közüm uluġ deryā

Tiyildi her dem anıġ içre oynar el-māhī” (MSD, 228, 20a/15)

tañg (II): Şaşma, hayret.

“Köydürse ni *tañg* ° ışk otı Sekkākī vücūdın

Nāçār köyer puhte belī nār қаşında” (MSD, 214, 18b/10)

tarab: (Ar.) Sevinç, neşe.

“Ki kıldı dād u ° adl u luṭf u iḥsāndın şeh-i ° ālem

Cihān ğamsız, emān kemsiz, *tarab* ḥadsız ḥoşī ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

tarlıĝ (1/2): Sıkıntı.

“Bir ağız Luṭfī köñgöl *tarlıĝ*ını sormadı hīç

Gerçi ol beste ağız fikride biryān boldum” (LD, 132/173-8)

tazallum: (Ar.) Sızlanma, yakınma, şikayet etme.

“Barça yüzüñgdin utanıp kimse *tazallum* itmegey

Ġamze kılurda қорқма ölgüçiler vebālıdın” (LD, 163/218-5)

terk-i ° ışk: (Ar. + Ar.) Aşk-ı terk etme.

“*Terk-i ° ışkıñg* kıлмаğay min tā ebed

Her niçe kılsa melāmet il mañga” (LD, 287/445-2)

teṭāvül: (Ar.) Zulüm, işkence.

“Çün *teṭāvül* irdi mecmū° ilge zülfüñg niyyeti

Tüşti zülfüñgdin қарарıp kör perīşān niyyetin” (LD, 151/200-6)

tilek: Dilek, arzu.

“Özgege birme köñgöl sindin *tilekim* uşbudur

Mundın artuқ her niçe kılsañg cefā bolğay қabūḥ” (LD, 33/32-4)

tekessür: (Ar.) Kırılma, kırgınlık.

“Şehā bir niçe kün sizge *tekessür* bolmağay vāķi°

Cihān berhem ura yazdı ulusnıñg қалмаdı cānı” (LD, 14/6-17)

teksîr: (Ar.) İncitme, kırılma.

“İy münecim yâr atı birle mini *teksîr* kııl

Atım atı birle yandaşsun maṅga ḥöd yok vişâl” (LD, 97/152-4)

temennâ: (Ar.) Arzu, istek, temenni.

“Tiler kılsa ° İrāk ehli ayaķı tofraķın sürme

Velîkin İsfehân ehli kıılur köp bu *temennâ*nı” (MSD, 162, 9b/15)

terahḥum: (Ar.) Merhamet etme, acıma.

“Kılmas *terahḥum* âhû közüṅ köṅlüm âhına

Cân şayd iter mu° âylene her biri bir nigâhına” (LD, 191/259-1)

tuḥm-ı muḥabbet: (Far. + Ar.) Sevgi tohumu.

“Köz tutar min kim közümnüṅ suydın

Köṅlide *tuḥm-ı muḥabbet* tarıla” (LD, 270/378-2)

° uşşāk: (Ar.) Âşıklar.

“Sîḥek birür ösrük közige kirpüki her dem

° *Uşşāk* yürekini kebâb eylemek üçün” (LD, 156/207-4)

uyat: Haya, utanma.

“Tuttu kulaķ u özge *uyattın* dem açmadı

Dürge çü rüşen oldı tiliniṅ feşâhatı” (LD, 206/279-3)

ümîd: (Far.) Umma, beklenti, umut.

“Velî munça *ümîdim* bar ki bilsenṅ

Kim öltürdi bu kılını iştıyâķıṅ” (LD, 107/137-3)

ümmîd-i kenâr: (Far. + Far.) Kucaklama ümidi.

“Luṭfî-i miskîn helāk oldı firâķıṅ baḥrıda

Ḥayf uşol demdin ki *ümmîd-i kenârı* bar idi” (LD, 237/324-6)

vādī-i ʿışk: (Ar. + Ar.) Aşk vadisi.

“Tā ol aynıñ vādī-i ʿışkında tüşti menzirim

Dem-be-dem hüsni kibi artar meniñ derd-i dilim” (LD, 129/169-1)

vālih: (Ar.) Şaşırmış, şaşakalmış.

“Nergis közüñge ʿaql u köñgöl vālih ü şeydā

Ol cādū bu ikkisine bilmen ni fen itti” (MSD, 270, 26a/7)

vā-veylī: (Ar.) Çılgılık, feryat.

“Yüz üzre gūyiyā zülfüñ Süleymān mülkini tutmuş

Ol Ehrimenniñ ilgindin hezārān āh u vā-veylī” (MSD, 268, 26a/2)

vīrān: (Far.) Kederli, üzüntülü.

“Ey hüsni genci, bu zaʿīf köñglümni vīrān eyleme

Yüz üze zülfüñ tağıtıp ʿömrüm perīşān eyleme” (MSD, 226, 20a/6)

yağılıg: Düşmanlık.

“Ger tutar bolsañ revān tut il mañga

Yağılıgı koy dağı bol il mañga” (LD, 287/445-1)

yara: Üzüntü, acı, dert.

“Köñgöl yüz miñ tümen yara irür her nāz-ı yārimdın

Revān her biridin yüz baħr-ı hūn cevri-i nigārimdın” (LD, 163/219-1)

yas: Derin üzüntü, matem.

“Kaçan kim ğamzesi közlep, oğın kirpiki kizlese

Kara kaşlarıdın peydā bolur ʿuşşāknıñ yası” (MSD, 230, 20b/12)

yük: Meşakkat.

“Luṭfīga hecr yükini kılma havāle kim

Andın kıl uçı miñ uħud u kâf tağıdur” (LD, 77/94-7)

zaḥmet: (Ar.) Sıkıntı, eziyet.

“Munuṅ tig türlü *zaḥmet*ler vücūdumğa irür dāyim

Ṭabīb-i ḥāzıkım sin-sin, kıl imdi bu müdāvānı” (MSD, 166, 12b/6)

zālim: (Ar.) Acımasız, merhametsiz.

“Şanemler zülfidin özge anıṅ ° ahdıda yok *zālim*

Olarınṅ közleri kılğay meger Türk ilidin yağmā” (MSD, 126, 6b/1)

zār: (Far.) Ağlama, inleme.

“Kıldınṅ ol berg-i gül yaṅlık köṅülñi luṭf itip

Bolmasun anıṅ dili *zār* imdi āzār eyleme” (LD, 177/238-5)

zārī: (Far.) Ağlama, sızlama.

“Tā koydı meniṅ bağıma ney tig kadınğız dāğ

° Uşşāk ara saldı nefesim *zārī* vü nāle” (LD, 180/242-5)

zehr: (Far.) Acı, ızdırıp.

“Hicrān *zehri* munda yok bolsa, i Sekkākī, saṅga

Ol şāhnıṅ aççığ sözi, sögünçi ḥalvā bolğusu” (MSD, 278, 27a/14-15)

zehr-i hecr: (Far. + Ar.) Ayrılık acısı.

“Şād olma tisenṅ ay dil eger vaşl ḥānına

Kim *zehr-i hecr*siz imes āḥir nevālesi” (LD, 29/287-6)

zerre-i mihr: (Ar. + Far.) Sevgi zerresi.

“° Aql didi *zerre-i mihr* yok anda ağzı tig

Kıldı tebessüm eyle kim tüşti gümān yaḳın ara” (LD, 15/7-6)

zevḳ (1/2): (Ar.) Hoşa giden bir şeyden duyulan beğenme duygusu.

“Kiçer ḥod dünyāda ° ömr ü ḡam u şādī vü *zevḳ* u ° ayş

İş itkil, kiçmesün zāyi° gül ü gül-zār-ı Nūḳānī” (MSD, 156, 9a/1)

zevk-ı gül: (Ar. + Far.) Gül zevki.

“Sinsizin kılmaz köngül meyl-i temâşâ-yı bahâr

Zevk-ı gül yok anda kim âşüfte hâlî bar durur” (LD, 70/84-5)

zulm: (Ar.) Eziyet, cefa.

“İmdi yol urğuçılarınıḡ güş-mâlî *zulm*ıdın

Devr-i ° adlıḡda kim irse inḡremes illâ rebâb” (LD, 9/4-18)

2.2.1.1.9.3. Karakter Özellikleri

° **âdet:** (Ar.) Tabiat, huy.

“Dünyâda ° âşıkka ma° şûkı cefânı, ey şanem

Kıldı köp, lîkin hemîşe hûy u ° *âdet* kılmadı” (MSD, 234, 21a/12)

ahlâk: (Ar.) İnsandaki iyi veya kötü huylar, tabiat.

“Melek-sîret disem lâyıḡ delîl uş tã° at u taḡvâ

Nebî-hilkat disem ḡaḡdur irür *ahlâkı* bürhânı” (LD, 13/6-7)

³⁰**ās ~ âz:** (Far.) Tamah, açgözlülük.

“Yüz üzre zülḡ taḡıttıḡ, perîşân kıldı ° aḡlımın

Anı yüzdin kötersenḡ, hem cānımdın kiterür āsnı” (MSD, 284, 28a/5)

“Saḡāvetinḡdin irür āz derdine dārū

° Adāletinḡdin irür zulm cürḡine merhem” (MSD, 144, 9a/10)

° **azm (1/2):** (Ar.) Bir işi yapmaya kesin karar verme, kararlılık.

“Ḥammāmḡa ° *azm* eylegeç ol şūḡ-ı sitem-ger

Ḥammām yüzi ° aksi bile boldı münevver” (LD, 51/58-1)

° **azm-i Ḥicāz:** (Ar. + Ar.) Hicaz’a gitmek için kararlı olma.

“Luḡfî herîde ḡalmadı şî° rinḡḡa müşterî

³⁰ Sözcüğün imlası “āz” olmalıdır.

° *Azm-i Hicāz* kıl ki maḳāmıñg ° ırāk imiş” (LD, 92/94-7)

° **azm-i raḥīl**: (Ar. + Ar.) Göç etmeye karar verme.

“° *Azm-i raḥīl* iter zamān dāğıdın ilteyin nişān

Yol kişisige barçadın çünki mühim nişān irür” (LD, 48/53-3)

baḥīl: (Ar.) Cimri, pinti.

“Cān birür Luṭfī vü kılmaz bir nazār kāfır közüñg

Ṭālī° imğa āh kim esrük iğec boldı *baḥīl*” (LD, 95/148-8)

baḥr-ı güher: (Ar. + Far.) Cevher denizi (mizaç).

“Luṭfī sözi dūr dik kilür ol tiş şıfatıda

Ṭab° ını didim *baḥr-ı güher* söz kilişidin” (LD, 138/181-5)

baḥr-ı kerem: (Ar. + Ar.) Cömertlik denizi (mizaç).

“Uğan ki luṭfi bile kıldı sini *baḥr-ı kerem*

° Aṭā eger niçe köp kılsa, baḥr bolmas kem” (MSD, 142, 9a/2)

bī-vefālīk: (Far. + Ar. + T.) Vefasızlık.

“*Bī-vefālīk*nı körüp üzmes ümīd

Bes katık cānlık köñgöl kim mindedür” (LD, 281/423-2)

cebīn (2/2): (Ar.) Korkak.

“La° lınıñg şīrīnlikin bir kūn bitir irdi qalem

Başı zānū üstide qaldı *cebīn*ler ilgidin” (LD, 153/203-2)

celādet: (Ar.) Yüreklilik, cesaret.

“° Āşıqqa özin satsa raḳībıñg niye mīñger

Arslan bile tülküge ki lāf ura *celādet*” (LD, 30/28-4)

cūd: (Ar.) İnsanlara ihtiyaçlarını bildirmelerine meydan vermeden lutufta, ihsanda bulunma, el açıklığı, cömertlik.

“Sening baḥt u sa° ādet, devletiñg, *cūdunğ* bile bolur

Tiken verd ü kaçab k and u hâcer altun, şâdef gevher” (MSD, 152, 10a/12)

cür° et: (Ar.) Cesaret, atılganlık.

“Velîk *cür°et* içinde ° adûsı müstehlek

Ecel işi bolur üçün bu yirde müstaḥkem” (MSD, 140, 8b/10)

da° vî-yi mülk: (Ar. + Ar.) Ülkeyi yönetmede iddialılık.

“Da °vî-yi *mülk* itkil, dağı ḥüccet kılıcınḡ kıl anḡa

Bürhân eger kâṭi° bolur, işbât işi âsân irür” (MSD, 118, 5b/5)

dilîr: (Far.) Cesur, yiğit.

“İkki şaf bolsa muḡâbil nâ-gehân heycâ küni

Kim *dilîr*lerinḡ tilerler, kılsalar anda cihād” (MSD, 132, 7b/5)

ehl-i zâhir: (Ar. + Ar.) Zahir ehli.

“Âh urup ° ışıḡnḡda yir kök günbezini köydürür

Ehl-i zâhir anınḡ aşlın bilmeyin aytur buḡâr” (MSD, 92, 2a/3)

ehl-i zerḡ: (Ar. + Ar.) Riya sahibi, ikiyüzlü.

“Ḥarām boldı ḡadeḡ bizge *ehl-i zerḡ* ilidin

Ni yaḡşı devr idi anda ki mey mübāḡ irdi” (LD, 261/359-4)

emîn: (Ar.) Emin, kendisine güvenilen, güvenilir.

“Küntü kenzen’ din ḡazâyin ḡâzini zâtınḡ irür

Ârî ârî, ol emânetḡa kirek sin tig *emîn*” (MSD, 96, 2b/7)

fâzıl: (Ar.) Faziletli, erdemli.

“*Fâzıl* irür ol zülf ü yüzünḡ sünbül ü güldin

Birmiş sanḡa ḡaḡ fâzlı bilen barḡa fezâyil” (LD, 114/147-5)

fedâ ~ fidâ: (Ar.) Bir amaç uğruna kendini feda etme.

“Çün tebessüm bile sözlep şeker-efşân kılsaḡ

Luṭfīnīṅ cānı *fedā* ol süçüḡ elfāzıṅ için” (LD, 152/201-7)

“Cānım *fidā*sı anıṅ, kāşkī meniṅ bu tenim

Atı toyaqıdın uçqan ḡubār bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/12)

ferāmūş: (Far.) Unutma, hatırdan çıkma.

“Siz eger yād itmesenḡiz bizni sulṭān siz bigim

Bendeniṅ ni ḡaddı bar sizni *ferāmūş* itkeli” (LD, 251/344-3)

ḡāyet-i kerem: (Ar. + Ar.) Cömertliḡin çokluḡu.

“Yok ümīdim eger vefā kılsaṅ

Bolḡay ol *ḡāyet-i kerem* sindin” (LD, 165/221-2)

gevher-aşl: (Far. + Ar.) Özü temiz.

“Nūr baḡrındın arıḡ zātıṅ irür dürr-i yetīm

Min ni tip aytay anıṅ tig *gevher-aşl*ın mā vü ṭīn” (LD, 4/2-6)

ḡurūr: (Ar.) Kendini beḡenme, büyüklük taslama, kibir.

“Yüzi şem° indin ança kim *ḡurūr* ol ay başında bar

Cihān pervāne tig köyse, yok-ol bir zerre pervāsı” (MSD, 230, 20b/9)

ḡurūrī: (Ar.) Kibirli.

“Ḥüsünüḡḡa işenip köp cevr ü cefā kıılır sin

Körklüg kişi başında ārī bolur *ḡurūrī*” (LD, 225/306-4)

ḡarīş: (Ar.) Hırslı.

“*Ḥarīş* için yüzünḡe ḡār u zār bolmış min

Ḥarīş bolsa kişi ḡār u hem ḡaḡīr bolur” (LD, 36/36-5)

ḡaşlet: (Ar.) Yaratılış, mizaç.

“Cevritse mihr ümīd tutar min henüz kim

Bir ṭavr ḡalmas ādeminiṅ *ḡaşlet* ü ḡūyı” (LD, 258/354-6)

hilkat: (Ar.) Yaratılış, tabiat.

“Ol şānî° ĩ ki *hilkat* işin kıldı kaç u köz

Hîç kimge since birmedi ° ayyāre kaç u köz” (LD, 86/107-1)

hilm: (Ar.) Yumuşak huyluluk.

“° İlm ü *hilm* ü ° aql u hulķ u baħşış ü fazl u hūner

Ĥatm irür zātınġ bile ay dāver-i mālîk-riķāb” (LD, 9/4-15)

hulķ: (Ar.) Doğuştan olan huy, yaratılış, tabiat.

“Ĥalk itti Ĥālîķ *hulķunġuz* ĥalkın, Muħammed hulķı tig

Ol *hulķ* vaşfin ayġalı Sekkākī hem Ĥassān irür” (MSD, 120, 6a/4)

hursend: (Far.) Tokgözlü, kanaatkar.

“Secde-i şŭkr ile Luţfî devlet-i dīdār ũçŭn

Ķānî° vŭ *hursend* bolġıl bir zamān nezzāreġa” (LD, 186/250-7)

hŭy: (Far.) Doğuştan olan tabiat, yaratılış, mizaç.

“Cevr itse mihr ũmīd tutar min henŭz kim

Bir ťavr ķalmas ādeminiġ ĥaşlet ü *hŭy*ı” (LD, 258/354-6)

iĥtiyāť: (Ar.) Tedbirli ve ölçŭlŭ olma.

“Tapman aġzunġdın nişān ķılsam niķe yŭz *iĥtiyāť*

Ĥurde-bīnlerġa meġer yokťur ķamer devrinde kām” (LD, 128/167-3)

° **inād:** (Ar.) Dediġinden vazgeçmeme, ayak direme, direnme.

“Sin şecā° at bīşeside ġŭyiyā bir şīr-sin

Sındurur-sin gerdenin, her tŭlkŭ kim ķılsa ° *inād*” (MSD, 132, 7b/4)

istiġnā: (Ar.) Tokgözlŭlŭk, aza kanaat etme.

“Köz uķı baķmas ta° ālā’llāh niķe āh eylesem

Ķıldı ° āciz ol kemāl-i ĥŭsn ü *istiġnā* mini” (LD, 221/301-5)

ķāni° : (Ar.) Kanaatkār.

“Secde-i şükr ile Luţfî devlet-i dīdār üçün

ķāni° vü ħursend bolğıl bir zamān nezzāreğa” (LD, 186/250-7)

ķarār (1/2): (Ar.) İstikrar, kararlılık.

“Yüzünġnünġ arzūsı vü tırraġ intizārı bile

Başım aķardı vü köġlüm hem ol *ķarārı* bile” (LD, 24/21-1)

ķarār-ı şabr u şebāt: (Ar. + Ar. + Ar.) Sabır ve sebatta devamlılık.

“Köġülni körmes idim bī-ķarār sevdādın

Közünġde bolsa idi ger *ķarār-ı şabr u şebāt*” (LD, 31/29-5)

ķaşanġlıķ: Huysuzluk, kötü huyluluk.

“Sürmesiz közünġde yüz minġ ħüsn bar

Sürme *ķaşanġlıķ* kılıp közge kirer” (LD, 285/438-2)

ķılı: Yaratılıştan.

“Nāzüklük ile aldınġ köġlümni baķıp uğrın

Nāzük kişilerniġki her ni *ķılını* nāzük” (LD, 105/135-2)

ķılıġ: Huy, yaratılış.

“Ĥüblar bolmas mununġ tig şüh u şeng ü dil-rübā

Bu *ķılıġlar* barçası ol ° işveniġ kânındadır” (LD, 53/60-6)

kiyāset: (Ar.) Anlayışlılık.

“Güiyā ° aķl-ı mücessemdür *kiyāset* bābıda

Kim tutar elfāzı allında ķulaķ dürr-i ħōş-āb” (LD, 9/5-9)

ķurbān: (Ar.) Bir amaç uğruna kendini feda etme.

“Çıkşa eger kişinġdin oķ, barça bī-dīn dīnġa kirer

Pes lā-cerem uşbu felek ol kiş üçün *ķurbān* irür” (MSD, 98, 5b/8)

küfr (2/3): (Ar.) Gerçeği örtme, nankörlük.

“Korqaram sin hem vefāsızlar bigin

Bolmağay sin içi *küfr* ü taşı dīn” (LD, 285/437-2)

mağrūr: (Ar.) Gururlu.

“İy minḡleri fūlfül közi kāfır yüzi kāfūr

Asru dağı bolma bu kiçer ħüsnünḡe *mağrūr*” (LD, 38/40-1)

mermer: (Ar.) Soğuk, duygusuz.

“Haṭı sünbül, ḡadı sūsen, enḡi lāle, menḡi hindū

Boyı serv ü sözi ferd ü köḡül pūlād, özi *mermer*” (MSD, 146, 9b/6)

mizāc: (Ar.) Huy, yaratılış, tabiat.

“Leylī *mizāc*ın saqlaban Mecnūn barmas tapḡına

Çün barsa, tilbe kildi tip elbette ḡavḡa bolḡusı” (MSD, 278, 27a/13)

müdārā: (Ar.) Yüze gülme, dost gibi görünme.

“Boluptur vehmdin ol hem perīşān-ḡāl u şūrīde

Ḳılur baş bilge bargay tip köḡül birle *müdārānı*” (MSD, 164, 12a/4)

mülk-i saḡā: (Ar. + Ar.) Cömertlik ülkesi.

“Saḡāsını işitip kıldı ṭay varaq Ḥātem

Bu °aşr içinde müselleme özing *mülk-i saḡā*” (MSD, 174, 13b/1)

nāzüklük: (Far. + T.) İncelik, kibarlık.

“*Nāzüklük* ile aldınḡ köḡlümni bakıp uğrın

Nāzük kişilerninḡki her ni ḡılını nāzük” (LD, 105/135-2)

nesīm-i ḡulḡ: (Ar. + Ar.) Yaratılış güzelliḡi.

“Barça °ālemḡa satıldı yüz ḡaralığı bile

Ta *nesīm-i ḡulḡunḡuz* birle dem urdı müşḡ-i nāb” (LD, 9/4-11)

rāst (2/3): (Far.) Dürüstlük, doğruluk.

“Adl mīzānı tüzüldi, *rāst*lar taptı revāc

Fitne bāzārı bozuldı, rahtığa tüşti kesād” (MSD, 130, 7a/13)

rāstlık: (Far. + T.) Doğruluk, dürüstlük.

“*Rāstlık* haqqı muhālif bolmadım hīç ay nigār

Ney bigin bağrım tilip inğretme mini zār zār” (LD, 54/62-1)

resm-i imsāk: (Ar. + Ar.) Cimrilik huyu.

“Nazar mindin ayar ğamzenġ ° acebdür

Kim ösrüklerde bolmas *resm-i imsāk*” (LD, 101/127-6)

resm-i vefā: (Ar. + Ar.) Vefa âdeti.

“Çün hayāl mezhebinde yok turur *resm-i vefā*

Ay köngül ni yerge yitsün nāle-i zārıñg seniñg” (LD, 104/133-4)

şabr: (Ar.) Güçlüklere ve acılara sessizce katlanabilme gücü, dayanma.

“Körelî qaysımız yin ger āhır

Şabr mindin taqı sitem sindin” (LD, 168/225-2)

şabūr: (Ar.) Çok sabırlı.

“Luṭfî hayāl birle yıraqtın *şabūr* bol

Ol pāk iteklig asru çü ° ālî-cenāb irür” (LD, 41/43-8)

şabūrluq: (Ar. + T.) Çok sabırlılık.

“Yüzüñgni körmese bir demde cān birür Luṭfî

Şabūrluq bit iller ° ışk mübtelāsında” (LD, 182/245-9)

saḥā: (Ar.) Cömertlik, el açıklığı.

“*Saḥāsını* işitip kıldı tay varaḫ Ḥātem

Bu ° aşr içinde müsellemler özing mülk-i saḥā” (MSD, 174, 13b/1)

saḥī: (Ar.) Cömert, eli açık.

“Eyā *saḥī*, seniṅ ilginḡdin öğrenür ḥālī

Seḥāb u baḥr u me° ānī, rūsūm u cūd u kerem” (MSD, 142, 8b/12)

saḥāvet: (Ar.) Cömertlik.

“*Saḥāvetiṅ*din irür āz derdine dārū

° Adāletiṅdin irür ḡlüm cürḥine merhem” (MSD, 144, 9a/10)

ṣalābet: (Ar.) İnanç ve ahlak üstünlüğünden doğan kuvvet, sebat, sağlamlık, metanet.

“İrür şıdḡ u *ṣalābette*, irür cūd u ṣecā° atta

Ebū Bekr ü ° Ömer, ° Oṣmān, Emīrū’l-mü° minīn Ḥayder” (MSD, 148, 10a/2)

serd: (Far.) Acımasız, sert.

“Ger tenim toprak içinde gerd ola

Anda hem mihriṅ ° aceb ger *serd* ola” (LD, 271/382-1)

ser-keşlik: (Far. + T.) Dikbaşlılık, asilik.

“Serv ni ḥad birle *ser-keşlik* kıılır ḡaddiṅ bile

Bilgürür meydān içinde her kişiniṅ pāyesi” (MSD, 232, 21a/1)

şıdḡ: (Ar.) İçten, yürekten bağlanma, bağlılık, sadakat.

“Sin tig oḡulnı tiṅgridin ādem-i ḥākī yalbarıp

Şıdḡ ile erba° īn ḡikip istedi mā vü tīn ara” (LD, 15/7-2)

sīret: (Ar.) Bir kimsenin huyu, ahlakı, karakteri.

“Şūretiṅi iy perī kim körse ḡılḡay cān fedā

*Sīretiṅ*ḡa ḥōd kıılır elbet ferište iḡtidā” (LD, 23/19-1)

ṣecā° at: (Ar.) Yiğitlik, yüreklilik, cesaret.

“Yā *ṣecā°at* bīşesinde toḡdı arslan balası

Siz körüṅ hey hey diginçe, bolḡay ol bir şīr-i ḡāb” (MSD, 180, 14a/14)

şemāyil: (Ar.) Tabiatlar, yaratılışlar.

“Sizdin kirek ögrense perī ādemīlikni

Yūsuf dağı ta° līm kirek alsa *şemāyil*” (LD, 91/143-2)

şitāb: (Far.) Çabukluk, acele etme.

“Kovlamağıl mini işikiñdin ki dem-be-dem

Şevk öltürür ni hācet-i munça *şitāb* irür” (LD, 41/43-4)

şiyem: (Ar.) Huylar, tabiatlar.

“Keremge maqşad özini irür, disem ma° kıl

İrür çü zātığa lāyık bu hulk u luṭf u *şiyem*” (MSD, 140, 8b/8)

ṭab°: (Ar.) Yaratılış, tabiat, mizaç.

“Laṭīf *ṭab°* bile çün kılur me° ānī beyān

Bedī° sözleri birle mübeyyen ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

taḥammül: (Ar.) Zor şeylere dayanma gücü, ses çıkarmadan katlanma.

“Köñglüm kitemes her niçe kim körse cefānı

Bu şabr u *taḥammül* bile bilmen ki ni cān min” (LD, 139/183-6)

ṭama°: (Ar.) Tamah, açgözlülük, doymazlık.

“Ger mihr ü vefā bolmasa yoktur *ṭama°*ım köp

Ol közdin irür bir nazarı bizge kifāyet” (LD, 29/27-4)

tekebbür: (Ar.) Kibirlenme, büyüklenme.

“*Tekebbür*din bilür min tigmegey hīç

Mezārım başığa kutluḳ ayağıñg” (LD, 107/137-2)

tekye (I): (Ar.) Güvenme.

“Nesrīn bile benefşeni kör *tekye* kılğanın

Hindüga baḳ ki türk-i hıtānı niler kuçar” (LD, 85/106-2)

ıynet: (Ar.) Yaratılış, mizaç.

“Âdem oğlu sin velî haq gerçi âdem *ıynet*in

Qıldı rahmet su qatıp kudret yedi birle ° acın” (LD, 4/2-5)

tızlik: (Far. + T.) Tezlik, çabukluk.

“Kün yüzüñ devrinde utanmay çıkar ni vechi bar

Anğladım kim *tızlik*kindin tapkusu āhir zevāl” (LD, 97/152-6)

unut: Unutma, unutuş.

“Tā ebed hergiz *unut* bolğusu yok

Bu cemāl u hüsñ kim yādımdadır” (LD, 281/420-2)

vefā: (Ar.) Sevgide süreklilik, bağlılık ve sadakat.

“Her ni kim köñlüñ tiler cevri cefādın qıl bigim

Sin niçe kılsañ cefā bende *vefā*lar qılğusu” (LD, 240/328-4)

vehm: (Ar.) Kuruntu, şüphe.

“Boluptur *vehm*din ol hem perīşān-hāl u şūrīde

Qılur baş bilge bargay tip köñül birle müdārānı” (MSD, 164, 12a/4)

vehhām: (Ar.) Çok kuruntulu.

“Nāgeh nazarnı özgege salsa, mini vehm öltürür

Qādir bu ° āşık köñlini mundaq mu *vehhām* eyledi” (MSD, 246, 23a/1)

yalğançı: Yalan söylemeyi huy edinmiş kimse.

“Müneccimniñ atı *yalğançı* bolğay

Çü aydın tuttı devrüngde hesābı” (LD, 242/331-4)

zā° f: (Ar.) İrade zayıflığı.

“Zā °fım ol yerge yetiptür kim mini yıl tanımas

Çün selāmıñnı kitürse bizge yitkürmey öter” (LD, 58/67-3)

zarāfet: (Ar.) İncelik, zariflik, nezaket.

“Ya lutf u *zarāfet* bile yoğrıldı mu *zātın*g

Ya hulk u kerem ma^c deni vü kânı mudur sin” (LD, 144/190-4)

zehre (2/2): (Far.) Cesaret, yiğitlik.

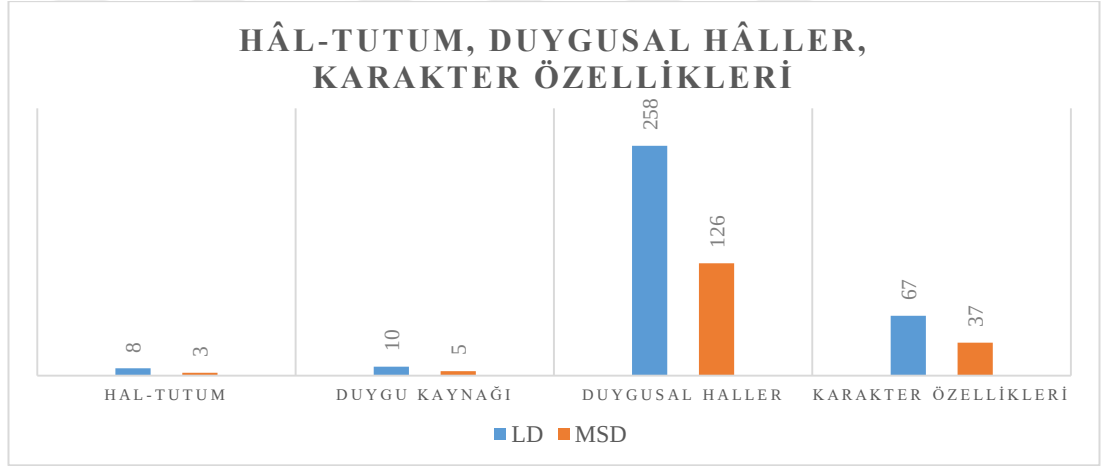
“Ağız açmağka yoktur *zehre*, lîkin

Niler yoktur men-i miskîn içinde” (MSD, 204, 17a/13)

zerk: (Ar.) İkiyüzlülük, riya.

“Çevgân-ı zulfî dâl irür kim gûy tig ser-geşte min

Şûfî özige *zerk* ile ger vecd ü hâlî bağlamış” (LD, 92/95-3)

Grafik 22: *Hâl-Tutum, Duygusal Hâller, Karakter Özellikleri*

Hâl-Tutum, Duygusal Hâller, Karakter Özellikleri ile ilgili tema başlığında toplam 398 sözcük bulunmaktadır. Burada Lutfî'ye ait 343, Mevlâna Sekkâkî'ye ait 171 sözcük yer almaktadır. Sözcüklerin 116 tanesi iki eserde de geçmektedir. 170 tane Arapça, 84 tane Farsça, 26 tane de Türkçe kökenli sözcük vardır. 18 tane Far. + T.; 2 tane Ar. + T.; 2 tane Ar. + Far.; 2 tane Far. + Ar. ve 1 tane Far. + Ar. + T. biçiminde türetilen sözcük ve 93 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 22'ye göre ilgili temadaki sözcükler LD'de yüksek bir oranı teşkil etmektedir. *Hâl-Tutum, Duygu Kaynağı, Duygusal Hâller* ve *Karakter Özellikleri* alt başlıklarındaki veriler incelendiğinde Mevlâna Sekkâkî'nin söz varlığı Lutfî'den iki kat eksiktir. Ayrıca ilgili tema başlığındaki sözcüklerin toplam söz varlığı içerisinde büyük bir hacmi kapladığı söylenebilir. Böylece şairlerin duygusal tutumlarına dair fikir sahibi olunmaktadır.

Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin duygularını dile getirmede Arapça kökenli sözcüklerden fazlaca istifade ettikleri görülmektedir, ki sözcüklerin neredeyse yarısı Arapça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır.

2.2.1.1.10. Hayvanlar

Hayvanlar temasında *Kara Hayvanları*, *Su Hayvanları*, *Uçan Hayvanlar*, *Hayvan Uzuvarları*, *Hayvan Malzemeleri / Barınakları* ve *Av, Avcılık* olmak üzere 6 alt başlık bulunmaktadır. Buradaki alt başlıklar ve ilgili sözcükler şöyledir:

2.2.1.1.10.1. Kara Hayvanları

āhū (1/2): (Far.) Ceylan, çok hızlı koşan, ince bacaklı, gözlerinin güzelliğiyle meşhur bir geyik çeşidi, gazal.

“Keyiklerige Tātār āhūsı ni tīng bolğay

Çın uşbudur kim anıṅ aşı içre bar ḥaṭā” (MSD, 170, 13a/2)

āhū-yı Ḥıṭā: (Far. + Ar.) Hıta ülkesinin ceylanı.

“Zülfüṅ ile çü nāfedīn urdı dem āhū-yı ḥıṭā

Ġamzenṅ atımçısı oḳı nāfını oydı çīn ara” (LD, 15/7-5)

arḡar: Dişi dağ keçisi.

“Ḳoyan, tülkü, keyik, arḡar senīṅ ° adlıṅda uşbu kūn

Peleng, bars u böri, arslannı kâc urup, sürüp ḳavlar” (MSD, 152, 10b/3)

as: Gelincik, kürk hayvanı.

“Çü as tig teni kīş cübbe kiyse ° aḳl aytur

Perī körüṅ ki niçük müşg ile ° abīr kiyer” (LD, 65/77-3)

arslan: Afrika ve Batı Asya'da yaşayan, dört ayaklı, yırtıcı, çok kuvvetli, kedi cinsinden memeli hayvan.

“° Āşıḳḳa özin satsa raḳībīṅ niye mīṅzer

Arslan bile tülküge ki lāf ursa celādet” (LD, 30/28-4)

at (II): Binme, yük çekme ve taşıma hizmetlerinde kullanılan, Orta Asya menşeli, tek tırnaklı, memeli hayvan.

“Hemīşe bākī vü pāyende bol u ° işret kııl

Atıñg öginde yügürsün Sikender ü Dārā” (MSD, 178, 14a/8)

baqa: Kaplumbağa.

“Yüzimni altun itti seninğ ° işkıñg, ey şanem

Mundağ *baқанı* altun iter kīmiyā қanı” (MSD, 298, 29b/14)

bars: (Far.) Ilıman bölgelerde yaşayan geceleri avlanan, postu benekli, yırtıcı etçil memeli hayvan.

“Қойан, түлкү, keyik, arğar seninğ ° adlıñgda uşbu күn

Peleng, *bars* u böri, arslannı kâc urup, sürüp қавлар” (MSD, 152, 10b/3)

biçin: (Far.) Maymun, dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan.

“Rağşnı meydāñga sürseñg sin, birer Rüstem bigin

Özini *biçin* қууғınға salur Efrāsiyāb” (MSD, 186, 15a/7)

böri: Kurt, gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan.

“Za° if üçün қаві denіler üçündür şaһne-i ° adlıñg

Tayanıp töpeğa *böri* қılır қойларға çübāñı” (LD, 13/6-13)

ceyrān: (Moğ.) Ceylan, çok hızlı koşan, ince bacaklı, gözlerinin güzelliğiyle meşhur bir geyik çeşidi, gazal.

“Ceyran ol köz reşkidin yabandadur

İy hem inçü yüzünge ya bendedür” (LD, 276/401-1)

đırğam: (Ar.) Aslan.

“Keyikniñg oğlağı қалса yazıda, ° adlıñgdın

İginge kötrüp anasınge yitkürür *đırğam*” (MSD, 142, 9a/6)

edhem: (Ar.) Yağız at.

“Zemāne merkebi irdi bir ablaқ-ı eyyām

Ol ikki ayttı atını uş eşheb ü *edhem*” (MSD, 138, 8a/14)

eşheb (1/2): (Ar.) Beyaz at.

“Zemāne merkebi irdi bir ablaḡ-ı eyyām

Ol ikki ayttı atını uş *eşheb* ü *edhem*” (MSD, 138, 8a/14)

fil: (Ar.) Afrika ve Asya’nın sıcak bölgelerinde yaşayan, kolayca evcilleşen, yaşamakta olan kara hayvanlarının en irisi, hortumlu, kalın derili, memeli hayvan.

“Dīvāne bu Sekkāḡi vü zūlfüḡ aḡa zencīr

Hindū çü ° akes *fīl* başıḡa çün ḡaḡa kildi” (MSD, 288, 28b/9-10)

ḡanem: (Ar.) Koyun, geviş getirenlerden, eti, sütü ve yapaḡısından faydalanılan, boynuzlu, memeli, evcil hayvan.

“Ey ° adl bīşesiniḡ şīri Arslan Ḥāce

Yörüttüḡ anıḡ üçün birge böri birle *ḡanem*” (MSD, 142, 9a/4-5)

ḡazāle: (Ar.) Dişi geyik yavrusu.

“Közüḡ ki lāle vü nesrīn üze uzala yatur

Ḥoten çiçekleri içre meger *ḡazāle* yatur” (LD, 67/79-1)

ḡayl (1/2): (Ar.) At.

“Kis başımnı gūy tig *ḡayl*ḡ azaḡı isre sal

Ḳoyma ser-gerdān mini ay zūlfī çevḡānım meniḡ” (LD, 109/141-2)

ḡung-ı yekrān: (Far. + Far.) Soylu kır at.

“Felekniḡ *ḡung-ı yekrān*ın sa° ādet aḡtaçıḡ ḡālī

Kitürdi aḡta-ḡāneḡḡa basıban ay tamḡanı” (MSD, 166, 12a/14)

it (1/2): Köpek, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan.

“Allıḡda mini çap daḡı sal *it*ke tenimni

Hicrān oḡını cānıma ḡılḡunça ḡavāle” (MSD, 222, 19b/6)

keyik ~ kiyik: Erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan.

“Mu° inü’ d-dīn Uluġ Big Hān şeh-i şeh-zāde devrinde

Keyik, arslan u koy, bōri bu kün bir yirde, hoş otlar” (MSD, 148, 9b/14-15)

“Hotengā çün şabā iltti saçınġ ıdı revān būyı

Giyāhī kim *kiyik*ler çün yidi ol müşg-i nāb oldı” (LD, 262/360-3)

kilāb: (Ar.) Köpekler.

“Şeh-süvārā, sin şecā° at bīşesinde şīr-sin

Ol zamān düşmenlerinġ ilginġde bir bölek *kilāb*” (MSD, 186, 15a/6)

kīş (III): (Far.) Sansara benzeyen ve postundan kürk yapılan bir hayvan, samur.

“Saķaķın *kīş* baķası öpkenindin

Cānım çāk u girībān pāre pāre” (MSD, 224, 20a/3)

koy: Eti, sütü, derisi ve yünü için yetiştirilen, küçükbaş evcil bir hayvan, koyun.

“Za° if üçün ķavī denīler üçündür şāhne-i ° adlınġ

Tayanıp tōpeġa bōri ķılur *ķoy*larġa çübānī” (LD, 13/6-13)

ķoyan: Tavşan, eti yenen, hızlı ķoşan, kemirgen, postundan yararlanılan bir tür memeli.

“*ķoyan*, tülkü, keyik, arġar seninġ ° adlınġda uşbu kün

Peleng, bars u bōri, arslannı kāk urup, sürüp ķavlar” (MSD, 152, 10b/3)

oġlaķ: Keçi yavrusu.

“Keyikninġ *oġlaķı* ķalsa yazıda, ° adlınġdın

İginge kötrüp anasinge yitkürür dırġam” (MSD, 142, 9a/6)

peleng: (Far.) Kaplan.

“*ķoyan*, tülkü, keyik, arġar seninġ ° adlınġda uşbu kün

Peleng, bars u bōri, arslannı kāk urup, sürüp ķavlar” (MSD, 152, 10b/3)

raķş: (Far.) Gösterişli, güzel at.

“İrür *raḥşınḡ* çınoḡ kebk ü hümāy u tūṭī vü bülbül

Nikū-reftār u ferruḡ-ḡāl, şīrīn-ṭab° u sa° d-aḡter” (MSD, 152, 10b/5)

şīr: (Far.) Aslan.

“Şeh-süvārā, sin şecā° at bīşesinde şīr-sin

Ol zamān düşmenlerinḡ ilginḡde bir bölek kilāb” (MSD, 186, 15a/6)

şīr-i ḡāb: (Far. + Ar.) Orman aslanı.

“Yā şecā° at bīşesinde toḡdı arslan balası

Siz körünḡ hey hey diginçe, bolḡay ol bir şīr-i ḡāb” (MSD, 180, 14a/14)

şīr-i ner: (Far. + Far.) Erkek aslan.

“Tutarlar koydın iksükrek, ° adū ger bolsa şīr-i ner

Körerler toydın artuḡrak tümen minḡ katla heycānı” (MSD, 164, 12a/12)

tavar: Koyun, keçi cinsinden hayvan.

“Tavar u koy bigin düşmen körüp baḡtınḡ ḡavīsini

Öz ilgin baḡlap allınḡḡa za° īf ü nā-tüvān kildi” (MSD, 110, 4b/4)

tāzī: (Far.) Hızlı Arap atı.

“Bolḡanınça dünyāda her yılda ° ıyd u zevḡ u ° ayş

Yörügençe yir yüzi üstinde tāzī vü cevād” (MSD, 134, 7b/12)

tevsen: (Far.) Sert başlı at.

“Felekniḡ tevseni[n] baḡtınḡ ligām urup ḡılıban rām

Ḳoyuptur devletinḡ anınḡ surūnı üzre ay tamḡa” (MSD, 128, 6b/14)

tülkü: Bir metre kadar boyunda, güzel ve bol tüylü, uzun kuyruklu, kümes hayvanlarına saldıran etçil memeli hayvan.

“° Āşıkḡa özin satsa raḡībiniḡ niye minḡzer

Arslan bile tülküḡe ki lāf ursa celādet” (LD, 30/28-4)

üçkü: Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve pöstekisi için yetiştirilen, çenesinde sakalı bulunan, bitkilere çok zararlı, evcil memeli hayvan, keçi.

“° Āşıklar içre gamzesi aruğ dip öltürmes mini

Kaşşābga yağıñg gamı vü üçküge cān kaygusu” (LD, 304/523)

vaḥş: (Ar.) Yabanî hayvan.

“Ayur medḥ ü ayur na° t u du° ā-gūyuñg, şenā-ḥ° ānuñg

Boluptur ins ü cinn ü vaḥş u ṭayr u cümle-i cānver” (MSD, 154, 10b/9)

vuḥūş: (Ar.) Vahşî hayvanlar.

“Sañga boldı Süleymān tig vuḥūş u ṭayr u ins ü cān

Cihān bende, zamān ḥādim, qader der-bān, қазақ çāker” (MSD, 150, 10a/11)

yılan: Sürüngelemlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı.

“Bir tutup zülfünḡni yüz miñg zehr tattım zūlmıdın

Ārī ārī kim yılan tutқаға semdin çāre yok” (LD, 97/123-3)

2.2.1.1.10.2. Su Hayvanları

balıḡ: Su içinde yaşayıp solungaçla nefes alan, çoğunlukla yumurtlama şeklinde üreyen omurgalı hayvanların ortak adı.

“Cān eger ol ° ārız üçün barsa yok köñglinde raḥm

Susızın yüz balıḡ ölse baḥrga ni bāk irür” (LD, 84/104-4)

el-māḥī: (Ar. + Far.) Balık.

“Tişinḡ düri ṭalebinde közüm uluḡ deryā

Tiyildi her dem anıñg içre oynar el-māḥī” (MSD, 228, 20a/15)

2.2.1.1.10.3. Uçan Hayvanlar

° andelīb: (Ar.) Bülbül.

“Tapıptur bu kün vaşl-ı gül ° andelīb

Dirīḡā meniñg nev-bahārım qanı” (LD, 253/347-2)

arı: Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayıp bal yapan, vızıldayarak uçan, eklem bacaklı, sokucu böcek.

“Ol ağızdur ya ° aselning *arısı* gül-berg üze

Nîş ile nâzûk nişân kıldı vü toldurdı ° asel” (LD, 117/151-5)

bala (2/2): Kuş yavrusu.

“Havâda kırğuy eger tutsa qarça *balasını*

Yana iv üstine iltip koyar, tigürmes elem” (MSD, 144, 9a/8)

bebğâ: (Ar.) Papağan.

“İritti mini şekker tig söz içre közlerim yaşı

Egerçi tûfî-i tab° ım kılur şermende *bebğânı*” (MSD, 166, 12b/5)

bîğûy: (?) Doğana benzer bir av kuşu.

“Torumtay, qarğunak, kırğuy u *bîğûy*, ger salur bolsañg

Alur çerğ u ılar naşr u tutar feth ü zafer avlar” (MSD, 152, 10b/4)

bülbül: (Far.) Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş.

“Çü vaşl ravzasıdın tirmedim gülî hergiz

Niçe tutar mini *bülbül* tig âh u zârî bile” (LD, 25/21-6)

çibin: Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı, sinek.

“Ay *çibin* ol dem ki irni sarı pervâz eylesenğ

Bizni tigürsenğ ni bolğay alıban bâl üstine” (LD, 185/249-5)

hamāme: (Ar.) Güvercin, kumru.

“Âdem henüz ravzada irdi ki boldı şayd

Bu hâl dānesi sarı köñglüm *hamāmesi*” (LD, 220/300-3)

hezār (II): (Far.) Bülbül.

“Yüzüñgüzñüñg hecride söz boldı müşkil Luţfiğa

Bî-nevâ kılsun *hezār* ârî çü yoqtur gülşeni” (LD, 209/284-5)

itelgü: (Moğ.) Doğan, atmaca.

“*İtelgü* körse keyikni, tutup kulağın ayur

Kim uş kiçürgil, uruğunğa kılduğ irse sitem” (MSD, 144, 9a/7)

karça: (Moğ.) Doğan kuşu.

“Havāda kırıguy eger tutsa *karça* balasını

Yana iv üstine iltip koyar, tigürmes elem” (MSD, 144, 9a/8)

karķunak: Saka kuşu.

“Torumtay, *karķunak*, kırıguy u bīğūy, ger salur bolsañg

Alur çerğ u ılar naşr u tutar feth ü zafer avlar” (MSD, 152, 10b/4)

kebk: (Far.) Keklik.

“İrür raşşınğ çınok *kebk* ü hümāy u tūfī vū bülbul

Nikū-reftār u ferruḥ-ḥāl, şīrīn-ṭab° u sa° d-aḥter” (MSD, 152, 10b/5)

kebg-i derī: (Far. + Far.) İri ve güzel sesli keklik.

“Reftār ile bir yolu munıñg dik dağı oḥşaş

Ay serv-i sehī *kebg-i derī*ga ni bolur sin” (LD, 138/182-3)

kırıguy: Atmaca.

“Havāda *kırıguy* eger tutsa karça balasını

Yana iv üstine iltip koyar, tigürmes elem” (MSD, 144, 9a/8)

ķopurğa: Baykuş.

“*ķopurğalar* ivi bolğan ḥarāb Türkistān

Hümāy-ı himmetiñgizdin irür çü Bāğ-ı İrem” (MSD, 144, 9a/9)

kuş: Vücudu tüylerle kaplı, uçucu omurgalı hayvanların genel adı.

“Ol at irmes, ni üçün andın toğar yaḥşı uruğ

Ol *kuş* irmes, ni üçündür barça a° zāsı kanat” (MSD, 190, 15b/5)

meges: (Far.) Sinek.

“Cān nālesi irning̃ qaşıda hīç ° aceb ırnes

Ārī *meges* işi şekeristānda figāndur” (LD, 63/74-4)

örmekçi: Örümcek.

“Dōstların̄ allıda yir tig pest H̄ayber qal° ası

Düşmenin̄ def° ine *örmekçi* ivi hışn-ı hāsīn” (MSD, 98, 3a/4)

pervāne (1/2): (Far.) Kelebek.

“° Işk otığa ir kirek *pervāne* tig salsa özin

Köymese cān riştesi, şem° ī qaçan yahtu yanar” (MSD, 90, 1b/3)

peşşe: (Far.) Sivrisinek.

“Alsān̄ ilge kīn üçün ok ya, ° adū lā-būd qaçar

Peşşe turğay mu yirinde, şeh-perin ursa ° uqāb” (MSD, 186, 15a/9)

şāh-bāz: (Far.) İri ve beyaz bir doğan cinsi.

“Bu könglüm *şāh-bāz*ın̄ qara zülfün̄ irür ağı

Kite bilmes uçup miskīn, çü zencīr-ol an̄n̄ bağı” (MSD, 238, 21b/11)

ṭāvus: (Far.) Güzel görünümlü, gösterişli bir kuş türü.

“Ni nāz u bu ni şīvedür ay cādū közlüg şūh-ı şeng

Kebg-i derī *ṭāvus*da yok elbette bu reftār u neng” (LD, 110/142-1)

ṭayr: (Ar.) Kuş.

“Ayur medh̄ ü ayur na° t u du° ā-gūyun̄, senā-h̄ānun̄

Boluptur ins ü cinn ü vaḥş u *ṭayr* u cümle-i cānver” (MSD, 154, 10b/9)

torumtay: Şahin cinsinden bir kuş.

“*Torumtay*, qarḳunak, kırguy u bīgūy, ger salur bolsān̄

Alur çerğ u ılar naşr u tutar feth̄ ü zafer avlar” (MSD, 152, 10b/4)

turgay: Çayır kuşu.

“Havāda *turgay* oķısa yaķın tesbīhin

İşitse dīnga kirür barça kāfir ü tersā” (MSD, 172, 13a/4)

tūfī: (Far.) Bir cins papağan, dudu kuşu.

“Şekker-efşān ķıl cemende söz ile

İnfi° āl bir *tūfī* bülbülsāçe sin” (LD, 295/479-2)

°uķāb: (Ar.) Kartal, karakuş.

“Alsāḡ ilge kīn üçün oķ ya, ° adū lā-būd kaçār

Peşşe turgay mu yirinde, şeh-perin ursa “*uķāb*” (MSD, 186, 15a/9)

zāḡ: (Far.) Karga.

“Eyā serv-i sehī boyluḡ irür irem bāḡı

Ḳara zūlfünḡ turur gūyā melāḡat bāḡınınḡ zāḡı” (LD, 230/315-1)

zenbūr-ı °asel: (Far. + Ar.) Bal arısı.

“*Zenbūr-ı °asel* aḡzı tola şehd igenindin

İrniḡni körüp bīmeze dip balnı tōküptür” (LD, 72/87-3)

2.2.1.1.10.4. Hayvan Uzuqları

bāl: (Far.) Kanat.

“Ay çibin ol dem ki irni sarı pervāz eylesenḡ

Bizni tigürsenḡ ni bolḡay alıban *bāl* üstine” (LD, 185/249-5)

ķanat: Kuşlarda ve böceklerde uçmayı saḡlayan hareketli organ.

“Ol at irmes, ni üçün andın toḡar yaḡşı uruḡ

Ol kuş irmes, ni üçündür barça a° zāsı *ķanat*” (MSD, 190, 15b/5)

minķār: (Ar.) Gaga, kuş gagası.

“Kuş aḡzı tigse la° l ola *minķārı* tūfī tig

Yāķūtunḡ üçün anda ki aķsa közüm suyu” (LD, 258/354-4)

nāf: (Far.) (Hayvan) göbeği.

“Zülfünḡ ile çü nāfedin urdı dem āhū-yı hıṭā

Ġamzenḡ atımçısı oḡı nāfını oydu çin ara” (LD, 15/7-5)

nīṣ: (Far.) Akrep, arı vb. böceklerin iğnesi.

“Ol ağızdur ya ° aselniḡ arısı gül-berg üze

Nīṣ ile nāzūk niṣān kıldı vü toldurdu ° asel” (LD, 117/151-5)

pençe: (Far.) Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının sivri ve aşağı doğru kıvrık tırnaklı kısmı.

“Minḡ hile birle düşmeniḡ kaçsa, niçe kim tülkü dik

Kirgüsi āhır pençenḡe, kavḡuḡı çün arslan irür” (MSD, 118, 5b/6)

per: (Far.) Kanat.

“Min hecr ile dermānde vü sin közdin uçar sin

Ay vāy ki yoḡtur maḡa kuṣ tig per ü bālī” (LD, 229/313-3)

surūn: (Far.) Hayvan kalçası.

“Felekniḡ tevseni[n] baḡtınḡ ligām urup kılıban rām

Ḳoyuptur devletiḡ anıḡ surūnı üzre ay tamḡa” (MSD, 128, 6b/14)

ṣeh-per: (Far.) Kuşun dönüşlerini sağlayan kanadı.

“Alsaḡ ilge kīn üçün oḡ ya, ° adū lā-būd kaçar

Peṣṣe turḡay mu yirinde, ṣeh-perin ursa ° uḡāb” (MSD, 186, 15a/9)

toy[n]aḡ: Hayvan tırnağı.

“Cānım fidāsı anıḡ, kāṣkī meniḡ bu tenim

Atı toyaḡdın uçḡan ḡubār bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/12)

2.2.1.1.10.5. Hayvan Malzemeleri/ Barınakları

aḡta-ḡāne: (T. + Far.) Baytarhane, hayvan tedavi yeri.

“Felekniḡ ḡıng-ı yekrānın sa° ādet aḡtaḡıḡ ḡālī

Kitürdi *aḥta-hāneṅ*ğa basıban ay tamǵanı” (MSD, 166, 12a/14)

āşiyān: (Far.) Kuş yuvası.

“Serv anıṅ tig kāmetiṅ ḥayrānıdur kim başıǵa

Qıldı kuşlar *āşiyān* andaḵ ki mecnūn üstine” (LD, 178/240-3)

cılav: (Moğ.) Gem, dizgin.

“Rikāb iriṅge nefestin tüşüp *cılavuṅ*da

Yüzümni sürteyü bilmen rikābıṅ astında” (LD, 184/248-3)

in: Hayvanların barındığı yer.

“Kırıp tülkü bigin düşmen *inide* ölgey açlıqdın

Ni kılsun üstine heybet bile şīr-i jiyān kildi” (MSD, 110, 4b/5)

° inān: (Ar.) Dizgin.

“Yörüseṅ nuşret üçün, yilsün *° inānuṅ*da felek

Atlanur bolsanṅ, saña ° izzet üçün tutsun rikāb” (MSD, 188, 15b/1)

ḳafes: (Ar.) Kuş veya evcil küçük havyanların içine konulduğu tel, çubuk ya da tahtadan yapılmış taşınabilir barınak.

“Tūtī-i ṭab° ım ni kim uşbu *ḳafesde* lāl idi

Bir tebessüm birle gūyā qıldı la° lıṅ şekkerī” (LD, 245/335-7)

ḳamçı: Bir sopanın ucuna bağlanmış deri, ip vb.den yapılmış vurma aracı, kırbaç.

“İkki dünyā ḥūblarını nāz ile

At üçün bir *ḳamçı* birle sür bigim” (LD, 284/434-2)

ligām: (Far.) Gem, dizgin.

“Felekniṅ tevseni[n] baḥtıṅ *ligām* urup kılıban rām

Qoyuptur devletiṅ anıṅ surūnı üzre ay tamǵa” (MSD, 128, 6b/14)

maḥmil: (Ar.) İki kişinin oturabileceği şekilde deve üzerine konulan sepet, mahfe.

“Sefer yaraǵını sin taṅlaǵa salur sin līk

Emîr-i kıfîle köçti revân kıılıp *maħmil*” (LD, 5/3-3)

mihre: (Far.) Avda kullanılan yem.

“Köngülünğ *mihresin* kıoydı değā oynayu şeşderde

Dağı ni naķş körgüzgüsüdür bilmem felek tāsı” (LD, 217/296-4)

na° l: (Ar.) At, eşek gibi binek ve yük hayvanlarının tırnaklarının aşınmasını önlemek için ayaklarına çakılan demir parçası.

“H°ārılık ħadtın yaşurmağ çünkü ° izzet yoldadur

Atıñız *na° l*nda bizni ħāk-i rāh eylep ötüğ” (LD, 102/130-3)

rikāb: (Ar.) Üzengi.

“Devlet atığa miner bolsa tutar iķbāl u taht

Ahtaçılar tig revân biri ° inān biri *rikāb*” (LD, 8/4-7)

tāsmā: (Moğ.) Bazı hayvanların boynuna takılan kayıştan halka.

“Ger raķıbing tüşse mining kıoluma

Arķasından *tāsmalar* köp tile min” (LD, 292/465-2)

2.2.1.1.10.6. Av, Avcılık

şayd: (Ar.) Av.

“Bolmadı könglüm kıuşı *şayd* özge dām u dāneğa

Gerçi bir yolu ° ināyet közidin saldıñ mini” (LD, 209/284-4)

şayd-ı dām: (Ar. + Far.) Tuzak avı.

“Zülfünğ kemendi başķa tiger köz ü kıaş nidür

Ĥācet mü *şayd-ı dām*ğa tır ü kemān dağı” (LD, 212/289-5)

şikār: (Far.) Av.

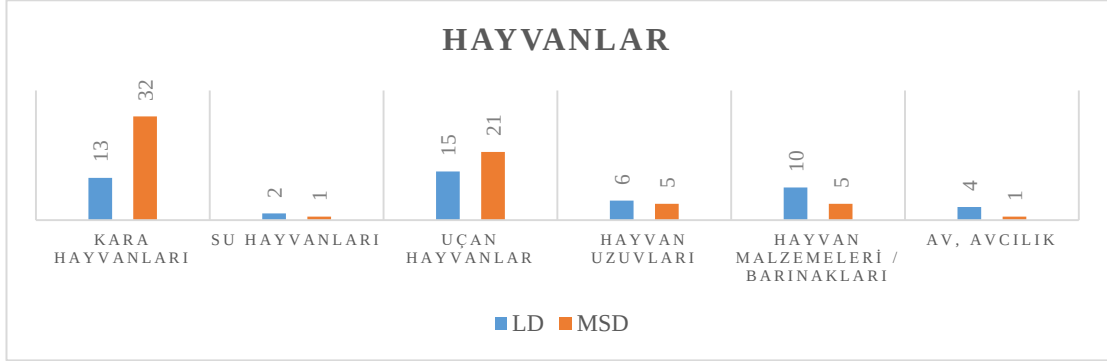
“Āhū közüñ kim ornıda bir dem kıararı yok

Bir güşe yok ki dünyāda yüz minğ *şikārı* yok” (LD, 93/117-1)

torlağ: Avlanacak yer, ağ.

“Köngül tilettim ü taptım soragın zülfüñ ilinde

Belî Hindüsîtân ili irür ol tûfî *torlağı*” (MSD, 238, 21b/13)

Grafik 23: Hayvanlar

Lutfî'deki hayvanlarla ilgili 50, Mevlâna Sekkâkî'de 65 sözcük yer almaktadır. Her iki eserde kullanılan sözcük sayısı 17'dir. Burada toplam 98 sözcük bulunmaktadır. 22 tane Arapça, 30 tane Farsça, 31 tane Türkçe, 5 tane de Moğolca kökenli sözcük kullanılmıştır. Sözcüklerden 1 tanesinin kökeni bulunamamıştır. 1 tane Ar. + Far.; 1 tane T. + Far. biçiminde türetilen sözcük ve 7 tane de isim tamlaması vardır. Grafik 23'teki bilgilere göre Mevlâna Sekkâkî'deki *Kara Hayvanları* sayısı Lutfî'nin iki katından fazla sayıya sahiptir. *Uçan Hayvanlar* Mevlâna Sekkâkî'de Lutfî'ye nazaran fazladır. Her iki divanda *Hayvan Uzuvarına* ilişkin sözcükler MSD'de 1 sayı farkla azdır. *Su Hayvanları*, *Hayvan Malzemeleri / Barınakları* ve *Av, Avcılık* başlıklarında bulunan sözcükler Lutfî'de sayıca çoktur. Söz varlığının üçte birini Türkçe kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Bu temada kara hayvanları ve uçan hayvanların diğer başlıklardan belirgin bir farkla önde olduğu görülmektedir. Buna göre Mevlâna Sekkâkî'nin hayvanlar âlemine ilişkin söz varlığı Lutfî'den zengin olduğu sonucuna varılabilir.

2.2.1.1.11. Işık ve Renkler

Işık ve Renkler teması *Aydınlık*, *Karanlık* ve *Renkler* alt başlıklarından meydana gelmektedir. Alt başlıklar ve örnek beyitler şu şekildedir:

2.2.1.1.11.1. Aydınlık

âbî: (Far.) Parlak.

“Ehl-i diller yüzini *âbî* kılar

Her dem ol nârencî tonluğ al ile” (LD, 277/404-2)

aydın: Işık, nur.

“Ol ° arız u ruhsār üze zülf ay inġi lāle

Aydında yatur gül üze bir hindū uzala” (LD, 179/242-1)

meh-tāb: (Far.) Ay ışığı.

“Zülfige qadr u berāt oġsar velī yüz farkı bar

Söz anıñġ yanındaki ħūrşīd ü *meh-tāb*ındadır” (LD, 74/90-5)

münevver: (Ar.) Parlatılmış, ışıklı, nurlu.

“Ĥammāmġa ° azm eylegeç ol şūĥ-ı sitem-ger

Ĥammām yüzi ° aksi bile boldı *münevver*” (LD, 51/58-1)

nūrānī: (Ar.) Parlak.

“Hemīşe yaz kilip kılganınça *nūr ānī*

Ĥamel ivi şerefi birle Neyyir-i a° zam” (MSD, 144, 9a/12)

nūr-ı ħūr: (Ar. + Far.) Güneş ışığı.

“Sañġa birdi İdi’ m bu mülk ü taĥt u baĥt u raĥt üzre

Celāl u ħudret ü ° izzet, kemāl-ı bedr ü *nūr-ı ħūr*” (MSD, 150, 10a/10)

sirāc: (Ar.) Işık.

“Saçınġġa tüşti köñġül çehre andın ister min

Ĥaranguda nime ister kişi *sirāc* tiler” (LD, 59/68-4)

şem°-i mihr: (Ar. + Far.) Güneş ışığı.

“Şem°-i *mihr* ü gül ni nisbet kılsa bolmas sizge kim

° Ömr-i gül bir ĥafta künnünġ hem zevālī bar durur” (LD, 70/84-6)

şu° ā°-ı nūr-ı zīyā: (Ar. + Ar. + Ar.) Nur ışınları.

“Ĥamer kim ol yüzine baĥsa, köz ĥamar, anıñġ

Tiler yaruĥ köñġülindin *şu° ā°-ı nūr-ı zīyā*” (MSD, 176, 13b/10)

zencîr-i nûr: (Far. + Ar.) Nur zinciri.

“Bozğay uçmak u tamuğnı bolmasa *zencîr-i nûr*

Kim ki bolğay ol müselsel zülfñiñ dīvānesi” (LD, 204/276-2)

ziyā: (Ar.) Işık.

“Mecliste özi ay irür, aşhâb ke’n-nücûm

Hürşîd tig zamîri cihānga birür *ziyā*” (MSD, 104, 3b/11)

2.2.1.1.11.2. Karanlık

karanguluk ~ karangguluk: Karanlık.

“*Karanguluk*da hevādār zerre kem boldı

Kuyaş yaşunğalı miskîn sehâbıñ astında” (LD, 184/248-2)

“Köñgüller boldı hoş rüşen, körüp qalmadı bir zerre

Karangguluk kitip hālî, çü hürşîd-i zamân kildi” (MSD, 110, 4a/12)

kölge: Gölge.

“Ay kuyaş yüzlüg sa° âdettür hümâyân *kölgeñiz*

Bu gedā sulţanlığ ister sāyeni sal üstine” (LD, 184/249-2)

sāye (1/2): (Far.) Gölge.

“Bir şanavber tig kadınğnıñ *sāyesin* körsem, velî

Şem° -sin, bu rüşen ol kim şem° niñg yok *sāyesi*” (MSD, 232, 21a/4)

sāye-i serv: (Far. + Far.) Servi gölgesi.

“Pertevîdür ol tebessümdin ki cān dirler anı

*Sāye-i serving*dür ol hem kim revān dirler anı” (LD, 227/310-1)

zindān: (Far.) Çok karanlık, sıkıntılı yer.

“Zulm ü sitemni zülfünğ ü kâfir közüñge öğretip

Bu kiñg cihānnı sin mañga bir tar *zindān* eyleme” (LD, 177/239-5)

zulemāt: (Ar.) Karanlıklar.

“Kün yüzüñg alnıda zülfüñg kibidür *zulemâtı*

Kim ki ay dise sini hüsñüñge bühtân kıladur” (LD, 66/78-2)

zulmet: (Ar.) Karanlık.

“*Zulmet* içinde münfa^e il boldı nihân ölüm kıara

Âb-ı hayât çün haber taptı lebiñg zülâlâdın” (LD, 163/218-6)

2.2.1.1.11.3. Renkler

° âc: (Ar.) Fildişi rengi.

“Kemâl-i hüsñ ü neng ü bû, fûnûn içre sini kördüm

Boyı şimşâd u ten °âc u haşı süsen, közi °abher” (MSD, 148, 9b/10)

ağ (1/2): Kar renginde olan rengin adı, beyaz.

“Kara zülf al yanğakıñgğa, gül üzre sünbül ü lâyıķ

Kızıl nâr tig eñgiñg birle saķakıñg alması *ağ*” (MSD, 238, 21b/15)

beyâz: (Ar.) Kar renginde olan rengin adı, ak.

“Fettân közüñg sevâd u *beyâz*ını körgeli

Çolpanğa salmadın nażar u çarķ mähına” (LD, 192/259-8)

ergavân: (Far.) Erguvan renkli.

“Yüzümnüñg sarığın bilmes baķıp düşmen bihamdi’llâh

Bu eşkim himmeti kıldı itekim *ergavân*, ey cân” (MSD, 196, 16a/11)

eşheb (2/2): (Ar.) Alacalı, aklı karalı.

“Yâ rab ol tırrañg mu yâhūd dūd-ı âhımdur meniñg

Ya meger *eşheb*ni igniñgge hamâyil kıldılar” (LD, 49/55-2)

güne: (Far.) Renk.

“Yüz altun itti vü üstide yügrütüp sım-âb

Ni *güne* tâ mañga birgey henüz sım-tenim” (LD, 126/164-6)

gülfâm: (Far.) Gül renkli, pembe.

“Āşık mu bolur gül yaṅgaḳı hecride her dem

Yer yüzini köz kanı bile kılmasa *gülfām*” (LD, 128/168-3)

göl-reṅg: (Far.) Gül renkli, pembe.

“*Göl-reṅg* kıllur lāle yüzüṅdin çemen içre

Titrer dağı kün şem° bigin encümen içre” (LD, 193/261-1)

hindū-yı zülf: (Far. + Far.) Saçın siyahlığı.

“Yalguz gül imes lāle yüzüṅdin ° arak içre

Kün ni körünür *hindū-yı zülfüṅ* vehaḳ içre” (LD, 194/262-1)

kāfūr: (Ar.) Beyaz.

“İki kılunṅ tün ü kün, atı zengī vü *kāfūr*

İşikte baht u sa° ādet mübārek ü lālā” (MSD, 176, 13b/11)

kimsen: Altın renginde.

“Boldı müyesser taht aṅga, tāk işin altun kıldı ḥod

Ni ḡam bu ḥasretidin, eger ḥasid yüzi *kimsen* irür” (MSD, 118, 5b/3)

küfr (3/3): (Ar.) Siyahlık.

“Zāhidī kim kördi zülfüṅ *küfrin*, imāndın kiçip

Boynıda tesbīḥini bilinge zünnār eyledi” (MSD, 296, 29b/6)

la° l-ı leb: (Ar. + Far.) Dudağın kırmızılığı.

“*La° l-ı leb*üṅdin özge yok derdime çäre kılguçı

Sordur uş andın ay bigim bizge şifā çiki çiki” (LD, 247/339-5)

reng: (Far.) Cisimler tarafından yansılanan ışığın gözde oluşturduğu duyum.

“Mihribānım ger kirerse derçemen

Lāle vü gül *reng* alur kaçardın” (LD, 293/470-1)

sebz: (Far.) Yeşil.

“Bayındı tahtınıñ kadrı, özin tâc kökke taşıladı

° Adâlet bâğı sebz oldu, çü Nüşîn-i revân kildi” (MSD, 108, 4a/8)

sevâd: (Ar.) Karalık, siyahlık.

“Zülfünğ sevâdıda kim irür halka halka rûh

Eşrâf-ı sâ° at irmes ü mahşer degül müdür” (LD, 37/38-3)

sürhî: (Far.) Kırmızılık, kızılılık.

“La° lıñğ gamıda gâhî yüzüm şafhası üze

Sürhî bile bitidi meger mâcerâsını” (LD, 254/349-4)

zulmet-i zülf: (Ar. + Far.) Saçın siyahlığı.

“Zulmet-i zülfünğde istep tapkalı âb-ı hayât

Hızr ikbâlî kirek ya devlet-i İskenderî” (LD, 202/273-6)

Grafik 24: Işık ve Renkler

Işık ve Renkler ile ilgili tema başlığında toplam 36 sözcük bulunmaktadır. Bu 36 sözcüğün 27 tanesi Lutfî'ye, 15 tanesi de Mevlâna Sekkâkî'ye aittir. İki divanda da geçen sözcük sayısı ise 6'dır. 12 tane Arapça, 11 tane Farsça, 5 tane de Türkçe kökenli sözcük ve 8 tane de isim tamlaması yer almaktadır. Grafik 24'teki *Aydınlık*, *Karanlık* ve *Renkler* başlıklarındaki sözcükler Lutfî'de Mevlâna Sekkâkî'ye göre yüksektir.

2.2.1.1.12. İnanç

İnançla ilgili temada 13 alt başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar şunlardır: *İbadet*, *Manevî Mertebe*, *Dine Bağlı Olanlar / Olmayanlar*, *Dua*, *Şükür*, *Dinî Kurallar*, *Peygamberler*, *Sahabeler*, *Nefis Terbiyesi*, *Din Uğruna Savaşma*, *Tasavvufî Yol*,

Yazgı, Baht, Talih, Sihir, Büyü, Ebedî Dünya ve Allah'a Özgü Niteleyiciler. Alt başlıklar ve örnek beyitler aşağıda gösterilmiştir.

2.2.1.1.12.1. İbadet

° **amel:** (Ar.) Bir kimsenin bağlı olduğu mezhebin gereklerine göre yaptığı ibadet.

“Devrüngüzde ° ālim ü ° ābid koyup ° ilm ü ° *amel*

Boldı zıkr ü fikr alargā dāyimā şavt u ğazel” (LD, 116/151-1)

āyet: (Ar.) Kur'an-ı Kerim'in surelerinde yer alan ve mana bakımından bütünlük gösteren cümlelerden her biri.

“Ḳudret ili yāḳūt üze ḥaṭṭıngnı taḥrīr eyledi

Ol ḥaṭ bu kün ḥüsn āyetin ° ālemga taḥrīr eyledi” (MSD, 264, 25a/12)

fi° l: (Ar.) Dinin buyruklarını yerine getirmek için yapılan iş, fiil veya hareket.

“Şıbgatu'llāh fi ° lidür kim ḳaṭ° -ı nesl-i ḥaşm üçün

Ol zümürüd tig ḳılıçnıng öngi bolmış sedd-i āb” (LD, 12/5-22)

ḥac: (Ar.) İslam dininde şer'an zengin sayılan her Müslümanın ömründe bir defa kurban bayramı günlerinde belli usullere göre Kabe'yi ziyaret etmesi şeklindeki farz ibadet.

“Ni bolğay eger ḳılsa ziyāret bu köngülñi

Ḥac ḳılsa kirek ḥüsn ile çün bay körünür” (LD, 79/96-4)

ḥuṭbe: (Ar.) Cuma namazlarından önce, bayram namazlarından sonra hatibin cemaate minberden verdiği dinî öğüt.

“Ḥükmünge dervāze açtılar bu kün cümle ḳulağ

Ḥuṭbe atıngğa oḳırlar ḥālī fī külli'l-bilād” (MSD, 132, 7b/2)

° **ibādet:** (Ar.) Buyruklarını yerine getirmek ve kendisine duyulan şükranı belirtmek üzere Allah'a tapınma.

“Ṭā° at ° ibādetin İzi ḥaḳḳıda arturur

Körse zemānedin niçe köp miḥnet ü belā” (MSD, 104, 3b/12)

kıble: (Ar.) Namazda yönelinen Mekke tarafı.

“Zāhid közüñg, qaşıñg körüp yüzün ivürdi *kıbledin*

Qutulmadı bu fitnedin, ol niçe tezvır eyledi” (MSD, 264, 25a/14)

kıblegāh: (Ar. + Far.) Kabe’nin bulunduğu yer, kible yönü.

“Boldı tilekim revā hem ol dem

Kim qaşıñgız oldı *kıblegāhım*” (LD, 124/161-4)

levh: (Ar.) Yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitab-ı mübin, levhimahfuz.

“Ay yüzüñg *levhinde* maḥfūz āyet-i ümmü’l-kitāb

Toğmadı barlas ulusındın seniñg tig āfitāb” (LD, 26/23-1)

miḥrāb: (Ar.) Cami ve mescitlerde kible yönünde imama tahsis edilen oyuk yer.

“Kāfir dise ğamzeñg oq uçı bile sözler

Miḥrāb içide qan qılador qanı nedindür” (LD, 69/82-3)

naḳd-ı qalb: (Ar. + Ar.) Kalbin kazancı (ibadet).

“Luṭfī köñgölñi zülfiğā sūd üçün eyledi revān

Qayda ki *naḳd-ı qalb* ola kiçe bile revān irür” (LD, 48/53-7)

namāz: (Far.) Müslümanların günde beş defa kurallara uygun olarak yerine getirmek zorunda oldukları farz ibadet.

“Miḥrāb qaşı sarı zinhār baqma zāhid

Ḥayrān bolup *namāzıñg* barça qazā qılur sin” (LD, 157/208-4)

rūze: (Far.) Oruç, İslam dininin beş şartından biri olan, imsaktan güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma şeklindeki ibadet .

“Tutup min *rūze* vaşlıñg ° ıydı üçün

Qara qaşıñg hilālındın meded hāy” (LD, 246/337-3)

şadaqa: (Ar.) Zekat.

“Cemāl baylığına Luṭfī sarı baḡ *ṣadakaṅ*

Ki farz-ı ° ayn irür elbette müsteḥaḡḡa zekāt” (LD, 31/29-7)

secde: (Ar.) Namaz kılarken ve gerektiği zamanlarda Allah’a tazim için yüzü yere koyma.

“Şükr için yüz *secde* kılḡay közleri hem yaruḡay

Körse ger ādem seninḡ tig nāzenīn ferzendini” (LD, 215/293-2)

secde-i şükr: (Ar. + Ar.) Şükür secdesi.

“*Secde-i şükr* ile Luṭfī devlet-i dīdār için

Ḳānī° vü ḡursend bolḡıl bir zamān nezzāreḡa” (LD, 186/250-7)

sūre: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’in 114 bölümünden her biri.

“Ay şüretiḡḡa vaḡf melāḡat vilāyeti

Ve’ş-şems *sūresi* yüzünḡ ü ḡāl āyeti” (LD, 210/286-1)

sücūd: (Ar.) Secde etme, secde.

“Vücūdınınḡ *sücūdıḡa* irür ḡod dāl sīmāsı

Müselmān bolur ol kāfir, eger körse bu *sīmānı*” (MSD, 162, 12a/1)

ṭā° at: (Ar.) İbadet.

“Melek-siret disem lāyık delīl uş *ṭā° at* u taḡvā

Nebī-ḡılḡat disem ḡaḡdur irür aḡlāḡı bürḡānı” (LD, 13/6-7)

ṭahāret: (Ar.) İslam dinî inanışlarına uygun olarak yapılan temizlik.

“Yer üzre itek südreḡ ötüḡ siz anınḡ için

Topraḡ ile her yerde revā boldı *ṭahāret*” (LD, 28/26-5)

tefsīr: (Ar.) Kur’an-ı Kerim’in ayet veya surelerini açıklama.

“Ay ḡulü’r-rūḡ āyetini la° lı *tefsīr* eylegen

° İsā enfāsın tekellüm birle ta° bīr eylegen” (LD, 143/189-1)

zekāt: (Ar.) İslam dininin beş şartından biri olarak, sahip olunan ve belli bir miktarı aşan mal ve paranın yoksullara dağıtılması gereken kırkta biri ve bunun yoksullara dağıtılması işi.

“Ger müsteḥak tiler sin eyā şeh *zekāt* üçün

Min tig cihānda hīç gedā-yı za° if yok” (LD, 95/119-4)

zekāt-ı ḥüsn: (Ar. + Ar.) Güzelliğin zekatı.

“Ḳavma Luṭfını işiktin bay *zekāt-ı ḥüsn* üçün

Kimdin itsün sin ğanī barında şey° u’llāhmı” (LD, 255/350-7)

zühd: (Ar.) Kendini ibadete verme.

“*Zühd* ü taḳvānıñ bināsı Ḳāf tig boldı bülend

Mün° ādim ° Ankā meñgizlig ehl-i ° işyān u fesād” (MSD, 130, 7a/12)

2.2.1.1.12.2. Manevî Mertebe

endāze: (Far.) Mertebe, derece.

“Men seniñ ḳaddıñğa māyil Ṭübā’ğa zāhid, belī

Bolur öz *endāzesinçe* her kişiniñ himmeti” (MSD, 280, 27b/2)

ḥarīm-i ka° be-i ḥazret: (Ar. + Ar. + Ar.) Kabe’nin kutsal köşesi.

“Mununğ bigin yürümek birle bilmesem ḳayda

*Ḥarīm-i ka° be-i ḥazret*ḳa bolğa sin vāşıl” (LD, 6/3-4)

ittiḥād: (Ar.) Kişinin Hak’la bir olması.

“Leyletü’l-mi° rācnıñ şerḫi saçı tābındadur

Ḳābe ḳavseyn *ittiḥādı* kaşı miḥrābındadur” (LD, 74/90-1)

ḳābe ḳavseyn: (Ar.) Allah’a iki kaş arasındaki mesafeden daha yakın oluş.

“Leyletü’l-mi° rācnıñ şerḫi saçı tābındadur

Ḳābe ḳavseyn ittiḥādı kaşı miḥrābındadur” (LD, 74/90-1)

fi-ma° allāh: (Ar.) Allah ile beraber olma.

“İşķ maḥv itti mini sin ortadın kit ay şabā

Līma ʿallāhınḡ maḡāmında ni ḡācet cebrāʾ il” (LD, 114/148-5)

maḡām (3/3): (Ar.) Salikin Allah yolunda ulaştığı kalıcı mertebe, manevî rütbe.

“Ey Muḡammed atınḡ u maḡmūd zātınḡḡa *maḡām*

Ḳullarınḡḡa kemterin nūzlī irür Ḥuld-ı berin” (MSD, 98, 2b/12-13)

maḡām-ı ḡākerī: (Ar. + Far.) Kulluk makamı.

“Hergiz ol devlet maḡa bolḡay mu kim ʿ ömrümde min

İtlerinḡiz ḡaylıda tapsam *maḡām-ı ḡākerī*” (LD, 244/335-4)

maḡām-ı rūḡ: (Ar. + Ar.) Ruhun makamı.

“Bu Luḡfī cānı aḡzınḡ sarı bardı

Maḡām-ı rūḡ ārī lā-mekāndur” (LD, 84/103-9)

mekān: (Ar.) Varlıkların görünüş alanı.

“Melek tig zühd ü taḡvāda işinḡni mūntehā ḡıldınḡ

Bu iştin lā-cerem Sidre saḡa ednā *mekān* kildi” (MSD, 112, 4b/11)

merātib: (Ar.) Mertebeler.

“Seninḡ ḡādimlerinḡ andaḡ refī ʿ itti *merātib* kim

Cull itse, itleri keymes şereftin ḡibr u dībānı” (MSD, 164, 12a/11)

menzilet: (Ar.) Mertebe, makam.

“Ni beşer taptı bu cāh u *menzilet*ni, ni melek

Öz ḡulıḡa Ḥāceʾdin ʿ izzet hemin bolḡay hemin” (MSD, 98, 2b/11)

örü: En üstün mertebe.

“Cāhınḡızınḡ *örüs*indin ḡarḡ zengārī irür

Kemterin bendinḡ tikilgen ḡayme-i zerrin-tınāb” (LD, 9/4-14)

sidre: (Ar.) Hz. Muhammed’in miraç gecesinde Cebrail ile birlikte yükseldiği yedinci kat semada bir makam.

“Melek tig züh̄d ü taq̄vāda iş̄inḡni mūntehā kıldınḡ

Bu iş̄tin lā-cerem *Sidre* saṅga ednā mekān kildi” (MSD, 112, 4b/11)

taht (2/2): (Far.) En üst makam.

“Saṅga birdi İdi’ m bu mülk ü *taht* u baht u raht üzre

Celāl u kudret ü ° izzet, kemāl-ı bedr ü nūr-ı her” (MSD, 150, 10a/10)

yir (3/3): Mertebe, makam.

“İdrīs tig *yirinḡ* boluban dāyimā behişt

Birsün saḳımlerğa deminḡ ° İ̄sī tig şifā” (MSD, 102, 3a/11)

2.2.1.1.12.3. Dine Bağlı Olanlar / Olmayanlar

° ābid: (Ar.) İbadet eden, kul.

“Devrüngüzde ° ālim ü ° ābid koyup ° ilm ü ° amel

Boldı zıkr ü fikr alarğa dāyimā şavt u ğazel” (LD, 116/151-1)

bī-dīn: (Far. + Ar.) Dinsiz.

“Çık̄sa eger kīşinḡdin oq̄, barça *bī-dīn* dīnḡa kirer

Pes lā-cerem uşbu felek ol kīş̄ üçün qurbān irür” (MSD, 118, 5b/8)

ehl-i dīn: (Ar. + Ar.) Din ehli, dindar.

“Ay yüzünḡ allıda hacil hūsn ilī rūm u çīn ara

Velvele saldı közlerinḡ kāfiri *ehl-i dīn* ara” (LD, 15/7-1)

ehl-i necāt: (Ar. + Ar.) Kurtuluş sahibi, kurtulmuş.

“Naḡu bolur iş̄ikinḡde raḳīb bizge dūçār

° Azābtın çü irür cennet ilī *ehl-i necāt*” (LD, 31/29-6)

faḳīh: (Ar.) Fıkıh âlimi.

“Ol la° l devride girev-i cām üçün *faḳīh*

Baş koydı deyr içinde çī-cāy ° imāmesi” (LD, 221/300-4)

felāḥ: (Ar.) Kurtuluş, selamet (ehli).

“*Felāh* ehlini azgurdı yoldın ol kâmet

Ni kaç bolur bu ni kâmet ni fitnelik harekât” (LD, 31/29-2)

halâş: (Ar.) Kurtulma, kurtuluş.

“Kıl köz uçı naçar bolalı gussadın *halâş*

İy barça kaygu ehli közüñg şād-kerdesi” (LD, 200/271-2)

izhār-ı velāyet: (Ar. + Ar.) Velilik gösterme.

“Ağzıñızdur sırr-ı gayb andın ayıtsam nükteî

Hadd-ı idrāk irmes *izhār-ı velāyettür* mañga” (LD, 21/16-5)

kāfir: (Ar.) Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve Allah’tan getirdiklerine inanmayan yahut bunlardan birini inkar eden kimse.

“Havāda turgay okısa yakīn tesbīhin

İşitse dīnga kirür barça *kāfir* ü tersā” (MSD, 172, 13a/4)

kāfir-i Hayber: (Ar. + Ar.) Hayber kafiri.

“Bizge yazğan bu yıraklık derdini

*Kāfir-i Hayber*ga tīngri yazmasun” (LD, 295/477-2)

kuṭb: (Ar.) Bir tarikatın kurucusu ve en büyüğü olan kişi.

“Şerīc at mülkiniñ şahı velāyet çarhınıñ *kuṭbı*

Sa° ādet cisminiñ rūhı hilāfet tahtınıñ hanı” (LD, 12/6-2)

küfr (1/3): (Ar.) Allah’ın varlığını, birliğini kabul etmeme, dinin esaslarına inanmama.

“Dād közüñgdin ki dīnge niçe yüz ursam mini

Küfr sarı sihr ile ol nāmüselmān tartadır” (LD, 71/86-2)

la° in: (Ar.) Lanetlenmiş, kovulmuş kimse.

“Evvel ādemde vedīc at koydı nūrıñgı Uğan

Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u *la° in*” (MSD, 96, 2b/6)

merdūd: (Ar.) Kovulmuş kimse.

“Evvel ādemde vedī° at koydı nūrīnġnı Uġan

Uşbu sırnı bilmegenler boldı *merdūd* u la° ġn” (MSD, 96, 2b/6)

muttakī: (Ar.) Dinin emir ve yasaklarına tam olarak uyan, günah ve haramdan sakınan, Allah’tan korkan kimse.

“Ol seninġ cādū ġaraġıġ ° işve çendān eyledi

Kim yüz ılıġı *muttaġġnı* nāmüselmān eyledi” (LD, 219/298-1)

mülāzim: (Ar.) Bir yere veya bir kimseye bağlanıp ondan ayrılmayan kişi.

“Baġt u iġbāl u zafer sizge *mülāzim*dür müdām

Bu işikke kilmeginçe yok alarġa fetġ-i bāb” (LD, 9/4-19)

mü° min: (Ar.) Allah’ın varlığına, birliğine ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve İslamiyetin diġer temel esaslarına inanan kimse.

“Kıldı ol işni cānıma zülfünġ, közüġ anı

Mü°min cānıġa ġılmadı küffār-ı Ĥayberī” (MSD, 282, 27b/12)

mürīd: (Ar.) Bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tarikat yol ve yordamını, tasavvuf gerçeklerini öğrenen kimse.

“° Ayb itmeġiz cefādın eger ġnġrese köġgöl

Ma° lūm irmes *mürīd*ġa bu ġālet bidāyeti” (MSD, 274, 26b/11)

pārsā: (Far.) Dinine çok baġlı, zahit, abit, takva sahibi kimse.

“*Pārsā*lar ġā° atı vü ° āşīler āhı ġaġı

Kim bu ikkidin yaruyurda öçer nūr birle nār” (MSD, 94, 2a/9)

şalāġ (2/2): (Ar.) Dine baġlı olanlar.

“Çi cāy-ı zūhd ki mey-ġāne ġüşesi sarı

Şalāġ ehlini ösrük közi şala ġıladur” (LD, 42/44-3)

sālik: (Ar.) Bir tarikata girmiş, bir mürşide bağlanarak manevî yolculuġa çıkmış olan kimse.

“Luṭfī kiç özünḡdin daḡı dil-dārğa yetkil

Sālik ayaḡıḡa ni mesāfet turur uşbu” (LD, 173/233-5)

şūfī: (Ar.) Tasavvufa inanan, tasavvufu bir hayat görüşü olarak benimseyen, tasavvuf ehli kimse, derviş, mutasavvıf.

“Ger felek irmes seninḡ ° ıŋkınḡ yolu ser-geştesi

*Şūfī*ler tig çarḡ urup nidin kizer her bir diyār” (MSD, 92, 1b/9)

³¹**ūlu’l-abşār ~ ulū’l-ebşār :** (Ar.) Kalp gözüyle gerçekleri görmesini bilenler, ileriye görenler, basiret sahipleri.

“Süzüp köz қаpaқın nergis kıya baқsa, kıyāmetler

Қılur ol şekline meftūn *ūlu’l-abşār* u ābānı” (MSD, 158, 11a/12)

“İzinḡ topraқı kim behlū’l-cevāhir dirler *ulū’l-ebşār*

Közümde sürmeni min barı kördüm ḡāksār itti” (LD, 196/264-4)

ümmeṭ: (Ar.) Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiḡi topluluk.

“° Āşī *ümmeṭ*niḡ penāhı yā Şefī° e’l-müzniḡbīn

Cehl çāhidın çıkarḡa sünnetiḡ ḡablu’l-metīn” (MSD, 96, 2a/14)

velāyet: (Ar.) Velilik, ermişlik.

“Şerī° at mülkiniḡ şāhı *velāyet* çarḡınıḡ kuṭbı

Sa° ādet cisminiḡ rūḡı ḡilāfet taḡtınıḡ ḡanı” (LD, 12/6-2)

zāhid: (Ar.) Dinin buyruklarını yerine getiren, yasaklarından kesinlikle sakınan kimse.

“Lebiḡ mey[i] bile ösrük közüḡ körüp *zāhid*

Kebāb kıldı cigerni vü ornı mey-ḡāne” (MSD, 208, 17b/14)

2.2.1.1.12.4. Dua, Şükür

° **afā’llāh:** (Ar.) “Allah onu affetsin.” manasında dua sözü.

³¹ Vezin gereḡi “ūlu’l-abşār” biçiminde yazılmıştır.

“Atıñgıñgı zıkri dāyim hayr ile olsun ‘afā’llāh kim

Saṅga aḥvāl-ı zārımdın kiçe körgeç haber kıldı” (LD, 267/367-6)

alkış: Dua, övme.

“Oķu bu Luṭfı-i miskīn niyāz-nāmesini

Sevāb u *alkış* u yüz miñg du° ā kirek bolsa” (LD, 19/13-7)

āyet-i rahmet: (Ar. + Ar.) Rahmet ayeti.

“İy āyet-i rahmet yüzüñgüz şānıda nāzil

Bolğay kaçarıñg birle kaçan mihr muķābil” (LD, 111/143-1)

āyet-i yuḥyi’l-° izām: (Ar. + Ar.) Yuhyi’l-izām ayeti.

“Luṭfıni tirgüz mesīḥ enfāsı tig bir dem bile

Ay lebiñg şānında nāzil āyet-i yuḥyi’l-° izām” (LD, 128/167-7)

° **azāyim:** (Ar.) Cinlerden, hastalık vb. tehlikelerden korunmak için okunan dualar.

“Ni pāk-itek bolur uşbu ki zühreni köktin

°Azāyim ile tüşürse bolur velī sini yok” (LD, 96/120-4)

bi-ḥamdi’llāh: (Ar.) “Allah’a şükür olsun.” anlamındaki dua sözü.

“Yüzümnüñg sarıgın bilmes baķıp düşmen bi-ḥamdi’llāh

Bu eşkim himmeti kıldı itekim ergāvān, ey cān” (MSD, 196, 16a/11)

celle: (Ar.) “Yüce, aziz ve ulu olsun.” anlamında dua sözü.

“Celle bir körgeñ üçün zāhid-i mihrāb-nişin

Kaşlarıñg yayı üçün cānını ķurbān kıladur” (LD, 66/78-6)

du° ā: (Ar.) Güçsüzlük ve ihtiyacını ortaya koyarak Allah’a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz.

“Vefā vü ḥüsn içinde yüz yaşağıl

İcābet kııl, İlāhī, bu du° ānı” (MSD, 294, 29a/13)

el-minnetü li’llāh: (Ar.) “Minnet ancak Allah’adır.” anlamındaki ifade.

“Kördüm sini vü kitti ğam *el-minnetü li’llāh*

Cân tapdı hayāt uşbu dem *el-minnetü li’llāh*” (LD, 189/255-1)

estağfiru’llāh: (Ar.) “Allah’tan af dilerim.” manasında bir dua sözü.

“Niçe yıl tuğyān u ° işyān tonını kıldım libās

İmdi uş tuttum yağa, *estağfiru’llāh* şad-hezār” (MSD, 94, 2a/11)

hamd: (Ar.) Allah’a övgü ve şükür bildirme.

“Du° ā, *hamd* u senā, medhīng meniñ tiglerge ni tigsün

Sözi süst ü me° ānī pest ü hātır künd ü lafz ebter” (MSD, 154, 10b/6)

niyāz: (Far.) Yalvarma, yakarma.

“Köter niķāb ki uçmağ dek işikiñde

*Niyāz*lar bile dīdār üçün vağan kıldım” (LD, 134/175-4)

Raḥmetenli’l-° ālemīn: (Ar.) “Âlemlere rahmet için” manasına gelen ibare.

“Raḥm kıl maḥşer küni Sekkākī ° āşī cānığa

Yā Şefī° e’l-müznibīn, yā *Raḥmeten li’l-° ālemīn*” (MSD, 100, 3a/8)

sipās: (Far.) Şükür, övgü, hamd.

“Ādem oğlı ölmese āḥir tapar irmiş murād

Miñ *sipās* ol ḥaḳḳa kim uçrattı merhem yareğa” (LD, 186/250-6)

şükr: (Ar.) Verdiği nimetler için Allah’a karşı duyulan minneti dile getirme.

“Ḳurbān boluban vaşlıñ üçün *şükr* ötegey-biz

[Öt] pāk bu maḥaldın şanemā, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/12)

şükrāne: (Ar.) Nimeti verene karşı teşekkür, iyilik bilme, minnettarlık.

“Yana gül tig küle körsem bir ol serv-i revānımnı

Āñga *şükrāne* kılğay-men bu yalguz ḥasta cānımnı” (MSD, 244, 22b/5)

şükr-i Bārī: (Ar. + Ar.) Allah’a şükür etme.

“Şükür-i Bārī, düşmenim bilmes yüzümnüñ sarıgın

Kehrübā yañğlıg inğimni eşk gül-gün eyledi” (MSD, 290, 28b/15)

şükürü li’llāh: (Ar.) “Allah’a şükür.” anlamında dua sözü.

“Munça yıl kitken bu baht u devletim

Şükürü li’llāh kim kilür bir bir mañga” (LD, 268/369-2)

tesbīh: (Ar.) Sübhanallah sözü ile Allah’ı ululama.

“Havāda turğay okısa yaqın tesbīhin

İşitse dīnga kirür barça kâfir ü tersā” (MSD, 172, 13a/4)

tevbe: (Ar.) İşlediği bir hatadan, suç veya gūnahtan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme.

“Hüblar ilgindin niçe boldum kebāb

Min yaman tevbemga hīç tayanmadım” (LD, 274/394-2)

vird: (Ar.) Belli aralıklarla okunan dualar.

“Ve’đ-đuhā ve’l-leyl okur min zülf ü yüzüñni körüp

Kıçtı luţfī ° ömri vü virdi irür bu şubh ü şām” (LD, 122/159-6)

vird-i Luţfī: (Ar. + Ar.) Lutfi’nin diline doladığı dua.

“Mihrāb dek qaşına nażar kılgalı biri

Peyveste vird-i Luţfī ol aynıñ du° āsıdur” (LD, 44/48-5)

2.2.1.1.12.5. Dinî Kurallar

farz: (Ar.) Müslümanlıkta özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan emir ve hükümler.

“Sin hūsn ile bay sin çü sañga farz durur hac

Kıl tıñgri üçün ka° be-i köñglümni ziyāret” (LD, 28/26-3)

farz-ı ° ayn: (Ar. + Ar.) İslam dininde her mükellef Müslüman tarafından bizzat yapılması gereken farz (beş vakit namaz, oruç vb.).

“Çün sañga farz-ı ° ayn irür hūsn zekātı baq mañga

Niçe çikilesün saṅga uşbu gedā çiki çiki” (LD, 247/339-6)

ḥadīs (1/2): (Ar.) Hz. Muhammed’in sözleri, davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri.

“Tün kiçe mecliste yüzüñg vaşfıdın kiçti *ḥadīs*

Şem° ğayret otına yandı vü sūzān yığladı” (MSD, 250, 23b/2)

ḥelālī: (Ar.) Helal ile ilgili olan şeyler.

“Ol közi ḥarāmī ilimizge

Tüşkey yana bolsa ger *ḥelālī*” (LD, 209/285-3)

ḥük-m-i Ḥaḳ: (Ar. + Ar.) Allah emri.

“Öz öziĝe ° ışkıñg belā kılmadı Luṭfī

Yok ḥaddı veli çāre nidür *ḥük-m-i Ḥaḳ* içre” (LD, 194/262-7)

mübāḥ: (Ar.) Sevap veya günah olmayan şeyler.

“Ḥarām boldı ḳadeḥ bizge ehl-i zerḳ ilidin

Ni yaḥşı devr idi anda ki mey *mübāḥ* irdi” (LD, 261/359-4)

şevāb: (Ar.) İyi ve güzel davranışlar karşılığında Allah tarafından verilen mükafat.

“Min bir şikeste ḳulunğdur-min, za° ifler köñgli tig

Sorsañız işkestelerniñ ħālını, bolğay *şevāb*” (MSD, 186, 15a/14)

sünnet: (Ar.) Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve davranışlarının tamamı.

“° Āşī ° ümmetniñ penāhı yā şefī° ü’l-müzñibīn

Cehl çāhındın çıkargā *sünnetiñg* ḥablu’l-metīn” (LD, 3/2-1)

şer°: (Ar.) Din kuralları.

“Memālik naḳmı dīnniñ ħoruğıdur şerīf zātıñg

Nebī tig *şer*°i işinde zamīriñg ḥurde-dān kildi” (MSD, 114, 5a/6)

şerī at: (Ar.) Allah'ın kulları için peygamberleri vasıtasıyla koymuş olduğu iman, ahlak, ibadet ve hukukla ilgili kural ve hükümlerin bütünü, din.

“Şerī at mülkiniᅡ şāhı velāyet çarhınıᅡ kūtı

Sa° ādet cisminiᅡ rūhı hılāfet tahtınıᅡ hānı” (LD, 12/6-2)

taᅡvā: (Ar.) Allah korkusu, Allah'ın yasakladıklarından kaçınma.

“Melek tig zühd ü taᅡvāda işiniᅡni mūntehā kıldıᅡ

Bu iştin lā-cerem Sidre saᅡga ednā mekān kildi” (MSD, 112, 4b/11)

vebāl: (Ar.) Günah doğuracak ve insanı ahiret azabına sürükleyecek olan ağır sorumluluk.

“ᅡanım ᅡelāl, tōkse kılıcıᅡᅡga su bigin

Aldım çü boynuma özüᅡ anıᅡ vebālını” (MSD, 252, 23b/13)

vera° : (Ar.) Allah'tan korkup haramdan, gūnahtan, kötülüklerden sakınma, dinî buyrukları titizlikle yerine getirme, takva.

“Bir gūşede közüᅡ kibi ᅡalvet-nişin idim

Tigdi vera ° başına ᅡara ᅡaşıᅡ āfeti” (LD, 264/363-4)

2.2.1.1.12.6. Peygamberler, Sahabeler

aşᅡāb: (Ar.) Hz. Muhammed zamanında yaşamış, onu görmüş ve sohbetinde bulunma şerefine ermiş kimseler, sahabeler.

“Mecliste özi ay irür, aşᅡāb ke'n-nücūm

Hūrşid tig zāmīri cihāᅡga birür ziyā” (MSD, 104, 3b/11)

enbiyā: (Ar.) Nebiler, peygamberler.

“Enbiyā vü mürselin ᅡalkᅡa tutup oltursalar

Barᅡa bir engüşterī vü sen olar ara negin” (MSD, 98, 2b/10)

mürselin: (Ar.) Peygamberler.

“Enbiyā vü mürselin ᅡalkᅡa tüzüp oltursalar

Barᅡa bir engüşterī vü sin olar üzre nigin” (LD, 4/2-12)

nebî: (Ar.) Tanrı buyruğunu kullara bildiren kimse, peygamber.

“Memâlik nazmı dînnîng qoruğıdur şerîf zâtîng

Nebî tig şer° i işinde zamîrîng hurde-dân kildi” (MSD, 114, 5a/6)

2.2.1.1.12.7. Nefis Terbiyesi

halvet: (Ar.) Dervişin dünyadan el etek çekip bir hücreye kapanarak gönül aynasında Allah’ı görmek üzere yalnız kalması.

“Hezâr sırnı kılmur fâş bülbül üni bile

Bu gülge *halvet* ivinde nidin irür maḥrem” (MSD, 136, 8a/6)

erba° in: (Ar.) Kırk günlük çile.

“Sin tig oğulnı tîngridin âdem-i ḥākî yalbarıp

Şıdķ ile *erba° in* çikip istedi mā vü tîn ara” (LD, 15/7-2)

perhîz: (Far.) Dinin yasak ettiğî şeylerden sakınma, kendini tutma, nefesine hakim olup haramdan uzak durma.

“Köngül târâc itip közüng eger cân alsa men° itme

Kaçan türk ilgidin çıksun ki *perhîz*itse yağmadın” (LD, 161/215-3)

terk-i mā vü men: (Ar. + Ar. + T.) Nefsin isteklerinden vazgeçme.

“° Ademğa çün mini tigürdi ol ağız Luṭfî

Vücûdtın kiçiben *terk-i mā vü men* kıldım” (LD, 134/175-7)

2.2.1.1.12.8. Din Uğruna Savaşma

cihād: (Ar.) Din uğruna yapılan savaş.

“İkki şaf bolsa muḳâbil nâ-gehân heycâ küni

Kim dilîrleriñ tilerler, kılsalar anda *cihād*” (MSD, 132, 7b/5)

şehd-i şehâdet: (Ar. + Ar.) Şehitlik şerbeti.

“Her kim ki şehîd olmadı dilber kılıçındın

Bî-çâre barıp tapmadı ol *şehd-i şehâdet*” (LD, 30/28-2)

şehîd: (Ar.) Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse.

“Her kim ki *şehîd* olmadı dilber kılıcındın

Bî-çâre barıp tapmadı ol şehd-i şehâdet” (LD, 30/28-2)

2.2.1.1.12.9. Tasavvufî Yol

bâver: (Far.) İnanma, itimat.

“Hem derd ile hālımın diyin kim tüşe *bâver*

Ol dem ki yoluksa maṅga maḥşer küni ferhād” (LD, 34/34-6)

ḍalālet: (Ar.) Doğru yoldan sapma.

“Zülfî egerçi küfr ü *ḍalālet*ka dāl irür

Ay tig yüzige baqqıl u nūr-ı hüdānı kör” (LD, 40/41-5)

dīn: (Ar.) İnanç, ibadet, ahlak gibi manevî konularda insanın tuttuğu yol.

“İslām kuvveti dağı *dīn* revnaķı üçün

Dünyā barınça H̱āce-i a° zām’ğa bir beķā” (MSD, 106, 4a/1)

güm-rāh: (Far.) Doğru yoldan sapmış, dalalet düşmüş.

“Ni taṅg zülfünḡ eger mini yoldın azdursa

Cihān, ḥalķı irür uşbu yolda *güm-rāhı*” (MSD, 228, 20b/3)

hidāyet: (Ar.) Doğru yolu gösterme, Hak yoluna yöneltme.

“Dīvānelıķķa saldı mini zülfünḡ ü közüṅḡ

Boldı meger bu yolda maṅga H̱aķ *hidāyeti*” (MSD, 274, 26b/9)

īmān: (Ar.) Allah’a inanma, dinî inanç.

“Hādiyā evvel kamuḡnı kigürüp öz yoluṅga

Vaķt-ı āḥır bolsa, *īmān* birle dünyādın çıkar” (MSD, 94, 2a/12)

i° tiķād: (Ar.) İnanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç.

“Düşmeniṅḡ kildi ķademḡa vü yaḡılar boldı il

H̱aķ işin āsān ķılur, kim H̱aķ’ķa ķılsa *i°tiķād*” (MSD, 132, 7b/1)

kūy-ı vaḥdet: (Far. + Ar.) Allah’ın birliḡinin yolu.

“Vāhidiyyetka yüziniḡ devridür rüşen delîl

Kûy-ı vaḥdet ḥāliyā ol zülfi çevgānındadır” (LD, 53/60-7)

mezheb: (Ar.) Bir din içinde görüş ve anlayış farklılıklarından doğan kollardan her biri.

“*Mezheb* ü millet özi devride boldı pāk u rāst

Dīn ḳavī boldı vü boldı bid° at ehliḡa reṣād” (MSD, 130, 7a/11)

millet (2/2): (Ar.) Din, inanç.

“*Mezheb* ü *millet* özi devride boldı pāk u rāst

Dīn ḳavī boldı vü boldı bid° at ehliḡa reṣād” (MSD, 130, 7a/11)

naḳd-ı dīn: (Ar. + Ar.) Din.

“Ḳaşları baş bir ḳılıp ḡamzesi birle kenḡeṣip

Birisi *naḳd-ı dīn* alıp özgesi ḳaşd-ı cān iter” (LD, 62/73-2)

reṣād: (Ar.) Hak yolunda yürüme.

“*Mezheb* ü millet özi devride boldı pāk u rāst

Dīn ḳavī boldı vü boldı bid° at ehliḡa *reṣād*” (MSD, 130, 7a/11)

yol (4/4): Tarikat.

“Yā Rab, seḡerde ḳopḳuçılar āhı ḡurmeti

Kim ḳıldılar *yoluḡda* ḳamuḡ özlerin fenā” (MSD, 106, 3b/15)

2.2.1.1.12.10. Yazḡı, Baht, Talih

baht: (Far.) Allah tarafından ezelde belirlendiḡi kabul edilen kısmet ve nasip, uygun talih, ikbal, şans.

“Körgüzmediniḡ tüṣümde birer zülf ü ° ārıziniḡ

Ay *baht* kim didi saḡa kim tün ü kün uyi” (LD, 258/354-5)

cezā: (Ar.) İyi veya kötü karşılık.

“Kil, bir ṣabāḡ Tenḡri yolıda yil, ey ṣabā

Uşmağ içinde Hâk saṅa birsün, aṅa *cezā*” (MSD, 102, 3a/10)

devlet: (Ar.) Baht, talih.

“Artsun yengi ay tig seniṅ kün kelmışçe *devletinḡ*

Hem tolun ay dik iksügey, her kim aṅa pejmān irür” (MSD, 122, 6a/8)

devlet-i dīdār: (Ar. + Far.) Yüz görme talihi.

“İy hecr kiter yaşıla közüm karasını

Közni niteyin *devlet-i dīdār* tapılmas” (LD, 89/110-6)

devlet-i İskenderī: (Ar. + Ar.) İskender’in talihi, bahtı.

“Zulmet-i zülfünḡde istep tapkalı āb-ı hayāt

Hıẓr iqbāl kirek ya *devlet-i İskenderī*” (LD, 202/273-6)

devlet-i vaşl: (Ar. + Ar.) Kavuşma talihi.

“Min gedāğa *devlet-i vaşlınḡ* kaçan tigsün bigim

Ḳāşkī tiggey yıraqtın ay yüzünḡ nezzāresi” (LD, 201/272-3)

devrān (3/3): (Ar.) Talih, kader.

“Ḳüs *devr ānı* ḡanīmettür yigitlik bat kiçer

Yaşılıqtın bende kılğıl imdi ḡāşş u ° āmnı” (LD, 258/355-2)

ḡüsni-i ṭālī° : (Ar. + Ar.) Talih güzelliği.

“Ol bedenning devletindin toḡdı köṅlekning küni

Ḳüsni-i ṭālī° kör kim oldur ḡālā içki maḡremi” (LD, 200/270-6)

iqbāl: (Ar.) Baht ve talih açıklığı.

“Ey felek, çarḡ urğıl, *ikbāl* aldı yüzindin niḡāb

Çün sa° ādet maşrıḡındın baş köterdi āfitāb” (MSD, 180, 14a/10)

istāre: (Far.) Baht, talih, kader.

“Min müdür min kim körer min sin tolun aynınḡ yüzün

Āferīnler uşbu baht u t̄ālī° ü *istāreğā*” (LD, 185/250-3)

ķazā: (Ar.) Kaderin, Allah tarafından ezelde tayin ve tespit edilen biçimde ve zamanda gerçekleşmesi.

“*Ķazā* kilgende Luţfī öz helākin

Tiler *ķaşınğ*da kāmı bu ķadar bar” (LD, 58/66-5)

kevkeb: (Ar.) Baht, talih.

“Luţfīning t̄ālī° i zūlfūng kibi āşüfte idi

Ay yüzüng *kevkebini* mihr ile mes° üd itti” (LD, 198/268-6)

ķismet: (Ar.) Şans, talih, nasip.

“On cüz° turur irdi bardı ħüsn ü melāḫat

Ķismet küni ḫaķ tokķuz ülüş sizge biriptür” (LD, 54/61-2)

ķoş: Gezegenlerden ikisinin bir burçta birleşmesi ve böyle bir zamanda doğmuş talihli kişi, sahipkıran.

“Memālik içre dest-endāz *ķoştın* özge yok aşlā

Cihānga sāyeī salgay hümā-yı ° adl-ı iḫsānı” (LD, 13/6-10)

naşīb: (Ar.) Allah’ın bir kimseye tayin ve kısmet ettiği şey, talih, baht.

“Ger ķara ķayğū *naşībim* bolmasa yüz sarıdın

Min kim irdim cān bile zūlfūngni sevdā ķılğalı” (LD, 220/299-7)

nevāle: (Ar.) Talih, nasip, kısmet.

“İş ķayğūga tüşse, ķılur ol ° āşık-ı şādık

Bu ikki cihān ķayğusını bir *nevāle*” (MSD, 222, 19b/10)

rūzī: (Far.) Nasip, kader, kısmet.

“Uğan cānlar yaratıp bu cihānga *rūzī* birgende

Faķīr Sekkāķī’ge barça ġam u ġuşşa ° aṭā ķıldı” (MSD, 256, 24b/1)

şāḫīb-ķırān: (Ar.) Kıran sahibi, talihli.

“Ay yüzi birle kırân kılğan üçün çolpan közi

Andın aşhâb-ı nażar *şāhib-kırân* dirler anı” (LD, 227/310-6)

savt-ı kazâ: (Ar. + Ar.) Kaza kırbacı.

“Sürgeninçe ablağ-ı eyyāmnı *savt-ı kazâ*

Sin minip devlet atın ° ömrünğğa bolsun imtidād” (MSD, 134, 7b/13-14)

ser-nüvişt: (Far.) Alın yazısı, kader.

“*Ser-nüvişt*im boldı her yandan belā-yı muttaşıl

Başta kim közüm uşal kaçı karağa uçradı” (LD, 197/266-2)

sipih-r-i hüs-n: (Far. + Ar.) Güzellik talihi.

“İşğ anıñg tig kıldı rüsvā kim yavutmaslar mini

Haftalarda ol *sipih-r-i hüs-n* ayın körgeli” (LD, 243/333-3)

şubh-ı devlet: (Ar. + Ar.) Talih sabahı.

“*Şubh-ı devlet* maşrıķı nūr-ı tecellī maṭla° ı

Ṭal° atıñğdur kim hayāsından bolur her dem gül-āb” (LD, 26/23-2)

şömluğ: (Ar. + T.) Uğursuzluk.

“Közüm birle yürek qanın, tiler-min dem-be-dem töksem

Bu ikki *şömluğ*ı mini munuñg tig mübtelā kıldı” (MSD, 256, 24a/13)

tağdīr: (Ar.) Alın yazısı, kader.

“Her ni kilse kilsün ol dil-dār üçün

Çāre yoğtur tiñgriniñg *tağdīr*ine” (LD, 292/467-2)

ṭālī°: (Ar.) Talih, baht.

“Munuñg yerge kırân te° şīri keçti şükr tenğrige

Bu *ṭālī*° niñg ebedğa digrū yoğtur özge noğşānı” (LD, 14/6-23)

tevekkül: (Ar.) Bir işi Allah’a güvenerek yapma, işin sonunu Allah’a havale etme, kadere razı olma.

“Pādişāhā mülk ü millet barısı sendin qavī

Çün yedu’llāhğa *tevekkül* birle kıldıñg i° tiyād” (MSD, 130, 7a/14)

2.2.1.1.12.11. Sihar, Büyü

aḥkām: (Ar.) Yıldızlardan ve muhtelif alametlerden çıkarılan anlamlar ve varılan sonuçlar.

“Meyl kılgalı köñgöl ° unnāb yañgıñ irniñge

Ṭālī° im *aḥkāmı* içre dem-be-dem qan körneür” (LD, 48/54-3)

cādūluk: (Far. + T.) Büyücülük.

“*Cādūlu*ğdın her dem ol otluq közüñg cān köydürür

Nār miñgizlig ikki irniñg la° l u mercān köydürür” (LD, 45/50-1)

cādūyī: (Far.) Büyücülük.

“Luṭfī başın ivürdi saçı inçe bil ile

Ol hindū rişte birle meger kıldı *cādūyī*” (LD, 258/354-7)

efsūn ~ füsūn: (Far.) Büyü, sihir, tılsım.

“Yitmes irdi bizge ol fülful yañgaqıñg otıda

Kim yana *efsūn* bile cādū qaraqıñg köydürür” (LD, 77/93-6)

“Tut gūşe ay köñgöl közidin kim *füsūn* bile

Hārūt-ı Bābilī durur üstād-kerdesi” (LD, 200/271-5)

fāl: (Ar.) İyiye yorumlanan şey, uğur, talih.

“Közüm yaşını tilediñg, tökülse yıldız tig

Meger bu *fāl* üze aḥter ol zamān kiçti” (MSD, 276, 27a/3)

ḥadāyıkü’s-siḥr: (Ar.) Sihir bahçeleri (sihirler).

“Sevād-ı nergis-i ° aynıñg *ḥadāyıkü’s-siḥr* ol

Ki tigme şan° atı tārāc-ı ° aql u dīn boldı” (LD, 235/322-6)

neyrencāt: (Far. + Ar.) Sihirler, büyüler, efsunlar.

“Sihr ü neyrencāt eşkālını mensūh eyledi

° Āşık öltürmekke közüñg ğamze-i hūn-hāresi” (LD, 201/272-2)

sihr: (Ar.) Büyü, efsun.

“Sözüm mu° ciz irür, def° itmes anı mekr idip hāsīd

Kaçan *sihr* itiben yeñgdi uşal Fir° avn Mūsā’nı” (MSD, 166, 12b/4)

sihr-i cādū-yı Bābil: (Ar. + Far. + Ar.) Babil cadısının sihri.

“Ḥadīs-i nefsinı köñglüñg kulağına katma

Kim ol fesāne turur *sihr-i cādū-yı Bābil*” (LD, 6/3-10)

sihr-i ṭab° : (Ar. + Ar.) Yaradılış büyüsi.

“*Sihr-i ṭab°* u lafz-ı gevher-bārıdın

Saçmadı hīç kim cihānda sençe dūr” (LD, 270/377-2)

yümn: (Ar.) Uğur, bereket.

“Bulıtı kaṭrelerindin tamar çü āb-ı hayāt

Tapar anıñg *yümn*idın nebāt neşv ü nemā” (MSD, 172, 13a/6)

2.2.1.1.12.12. Ebedî Dünya

āḥiret: (Ar.) Ölümden sonra gidilecek olan âlem, öbür dünya, beka âlemi.

“*Āḥiret*ka° ışkın alıp bardı āḥir Luṭfī kul

Mundın özge mūnisi ol yerde hem-dem bolmağay” (LD, 260/356-7)

defter-i yevmü’l-ḥisāb: (Ar. + Ar.) Kıyamet gününün defteri.

“Koptı ḥüsnüñgdin kıyāmet yitti kişverde bu kün

Uşta kaş u köz ü kirpük *defter-i yevmü’l-ḥisāb*” (LD, 26/23-3)

eşrāt-ı sâ° at: (Ar. + Ar.) Kıyamet alametleri.

“Zülfüñg sevādıda kim irür ḥalka ḥalka rūḥ

Eşrāt-ı sâ° at irmes ü maḥşer degül müdür” (LD, 37/38-3)

ḥaşr: (Ar.) Ölülerin diriltilip bir araya toplandığı zaman, kıyamet.

“Ger bizni şehīd itse bir ḥande bile la^c līḡ

Hākīm gül-i şādīdīn tā ḥaşr küler bolḡay” (LD, 224/305-4)

ḳıyāmet: (Ar.) Ölülerin tekrar dirileceḡi ve mahşerde toplanacaḡı zaman, hesap günü.

“Bolsa ḳıyāmet, barçadın ḳılḡan işin sorgusıdur

Az ḳıl cefā vü cevri, munça firāvān eyleme” (MSD, 226, 20a/10)

maḥşer: (Ar.) Kıyamet gününde ölülerin dirilerek toplanacaklarına inanılan yer.

“Raḥm ḳıl maḥşer küni Sekkāḳī^c āşī cāmıḡa

Yā Şefī^c e’l-müznibīn, yā Raḥmeten li’l-^c ālemīn” (MSD, 100, 3a/8)

^cuḳbā: (Ar.) Ahiret, öbür dünya.

“Özgeler ger dünyā vü ^cuḳbā tilerler şükr kim

Ḥasta köḡlüm barıdın yār oḡ temennā eyledi” (LD, 265/365-5)

yevmü’l-ḥisāb: (Ar.) Kıyamet günü.

“Bāḳī bolḡıl dünyāda köḡlünḡ tilegeni bile

Ol kiçege digrū kim bolḡay taḡı yevmü’l-ḥisāb” (LD, 10/4-22)

2.2.1.1.12.13. Allah’a Özgü Niteleyiciler

^cālem-i ḡayb u şehādet: (Ar. + Ar. + Ar.) Görünen ve görünmeyen âlem.

“Āḥıḡ u yüzünḡ sebab boldı ezel naḳḳāşına

^cĀlem-i ḡayb u şehādetni hüveydā ḳılḡalı” (LD, 220/299-5)

^carş: (Ar.) Allah’ın kudret ve saltanatının tecellî ettiḡi, tahtının bulunduḡu en yüksek gök katı.

“İy cevād ilḡıḡ kefindin kân u deryāḡa yesār

Başḡan iziḡ topraḡındın ^carş u kürsīḡa yemīn” (LD, 5/2-16)

birlik: Allah’ın varlığının bir ve tek olması.

“İy ikki cihān birliḡıḡ işbātına gūyā

Zerrāt-ı cihān maḡharıda kūn kibi peydā” (LD, 3/1-1)

dīvān-ı ezel: (Far. + Ar.) Ezel divanı (ruhlar âleminin başlangıcı).

“Sindin tilemen mihr ki *dīvān-ı ezeldin*

Bī-raḥm kişilerge irür ḥüsn ḥavāle” (LD, 179/242-2)

faẓl (1/2): (Ar.) Allah’ın yardımı.

“Ten irdi bu ulus barça, anıṅ tig cānı bar, yā yok

Biḥamdi’llāh Uḡan *faẓl*ı bile ol tenge cān kildi” (MSD, 108, 4a/4)

feth-i bāb: (Ar. + Ar.) Kapının açılması (ilahî güç).

“Tarḡan Arslan Ḥāce kim gerdün naẓırin körmedi

Ḥaḡ kılıptur zātıḡa mecmū^c -ı fendin *feth-i bāb*” (MSD, 184, 14b/15)

ḡalk (I): (Ar.) Yaratma, yoktan var etme.

“*Ḥalk* itti Ḥālık ḡalkunḡuz ḡalkın, Muḡammed ḡalkı tig

Ol ḡalk vaşfın ayḡalı Sekkāḡi hem Ḥassān irür” (MSD, 120, 6a/4)

ḡāme-i ḡudret: (Far. + Ar.) Kudret kalemi.

“Vücūd bağlamadı bilingiz kibi nāzūk

Niçe ki *ḡāme-i ḡudret* ḡayāl körgüzdi” (LD, 215/292-6)

ḡāme-i şun^c: (Far. + Ar.) Yapma, yaratma kalemi.

“Şüretinḡde *ḡāme-i şun^c* irdi taḡrır üstine

Çün ki yetti közüṅge siḡr itti taşvır üstine” (LD, 186/251-1)

ḡikmet: (Ar.) Allah’ın her şeyi yaratma ve yerli yerine koyma sırrı.

“Öldüm bu ḡamdın kim ḡamın, min ḡāşşe ḡul bar irken, ol

Bilmen ni *ḡikmet* irdi kim^c uşşāḡ üze^c ām eyledi” (MSD, 246, 22b/15)

ilhām: (Ar.) Allah tarafından ilahî feyz yoluyla peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne verilen ilahî düşünce, hâlet ve duygular.

“Yüzini ay didim, daḡı köp^c özr ḡoldum uftanıp

Şükr ol İdi’ḡa kim anı köṅlümḡa *ilhām* eyledi” (MSD, 246, 23a/3)

izhār: (Ar.) Gösterme, ortaya çıkarma.

“Haḳ öz kemāl-i şun[°] ını zātınḡda *izhār* eyledi

Birdi saṅga ḥüsn ü cihān ehlin aṅga zār eyledi” (LD, 236/323-1)

izhār-ı ḡayb: (Ar. + Ar.) Bilinmeyi gösterme.

“Luṭfī kim aḡzı vaşfıda *izhār-ı ḡayb* iter

Ol çehredin körer bu köṅḡlünḡ şafāsını” (LD, 254/349-5)

izhār-ı kemālāt: (Ar. + Ar.) Kamillikleri gösterme.

“Zātınḡda haḳ *izhār-ı kemālāt* kılıptur

Öz nūrı bile şüretiḡizni yaratıptur” (LD, 54/61-1)

izhār-ı tecellī: (Ar. + Ar.) Allah’ın tecellisinin görünmesi.

“*Izhār-ı tecellī* kıılur ol çehre şafası

Sen āyīne-i āyet-i raḥmān yetilip sen” (LD, 140/184-4)

kemāl-i şun[°] : (Ar. + Ar.) Yaratma mükemmelliḡi.

“Haḳ öz kemāl-i şun[°] ını zātınḡda *izhār* eyledi

Birdi saṅga ḥüsn ü cihān ehlin aṅga zār eyledi” (LD, 236/323-1)

kilk-i ḡudret: (Far. + Ar.) Kudret kalemi.

“*Kilk-i ḡudret* dūd-ı āhımdın tüter irdi ḡara

Köz ü ḡaşıṅḡ naḡşını ol dem ki yezdān eyledi” (LD, 219/298-2)

ḡudret: (Ar.) Allah’ın bütün varlıḡı kapsayan ezeli ve sonsuz gücü.

“*ḡudret* ili yāḡūt üze ḡatṭınḡnı taḡrīr eyledi

Ol ḡaṭ bu kün ḥüsn āyetin[°] ālemḡa taḡrīr eyledi” (MSD, 264, 25a/12)

ḡudsī: (Ar.) İlahî âlem ile ilgili şeyler.

“Luṭfīnḡ uyḡuçı baḡtı uyḡıdın uyḡanmadı

*ḡudsī*ler gerḡi işitti nāle vü feryādını” (LD, 226/308-5)

kuvvat (2/2): (Ar.) Manevî güç.

“İslām kuvveti dağı dīn revnākı için

Dünyā barınça H̱āce-i a° zām’ga bir beḳā” (MSD, 106, 4a/1)

kürsī: (Ar.) Arşın altında bulunan, yeri ve gökleri kaplayan sekizinci felek.

“İy cevād ilginḡ kefindin kân u deryāğa yesār

Başkan izinḡ topraḡındın ° arş u kürsīga yemīn” (LD, 5/2-16)

luṭf-ı Hāḳ: (Ar. + Ar.) Allah’ın yardımı.

“Ġarḳ oldı yüzünḡ hacletidin gül ° arāḳ içre

Sargardı kıyaş baḳtı çü ol luṭf-ı Hāḳ içre” (LD, 187/253-1)

mazhar-ı şun° -ı ilāh: (Ar. + Ar. + Ar.) İlahî yaratmanın belirttiḡi yer.

“İy ḡusn içinde mazhar-ı şun° -ı ilāh sin

Nāz u girişme kişveride pādīşāh sin” (LD, 142/188-1)

mebde° -i eşyā: (Ar. + Ar.) Eşyanın, nesnelerin başlangıcı.

“Hem evvel ü āḡir sin ü hem zāḡir ü bāḡın

Hem mebde° -i eşyā sin ü hem ḡayy-ı tūvānā” (LD, 3/1-2)

mu° ciz ~ mu° cize: (Ar.) Peygamberlerin Allah’ın izniyle peygamberliklerini ispat için yaptıkları, akılla açıklanması mümkün olmayan olaḡanüstü iş, halkı hayrette bırakan ve ancak ilahî müdahaleyle açıklanan harikulade hāl ve davranış.

“Ḥızrnınḡ ° aynı yaşunmış köktin imes hem mesīḡ

Nitsün ol mu° ciz bu dem yāḳūt-ı sīrābındadır” (LD, 74/90-2)

“Yana bu mu° cize körgüzḡüci meninḡ zihnim

Şi° rde siḡr iter ü körgüzür yed-i beyzā” (MSD, 176, 13b/14)

naḳḳāş: (Ar.) Süsleme ustası (Allah).

“Min bu şüretni eger sıvdüm mini yazḡurmaḡıl

Kim ezel naḳḳāşı kıldı ° ıḡḳ için peydā mini” (LD, 221/301-2)

nūr: (Ar.) Allah'ın bütün mahlukatı yokluk zulmetinden çıkarıp idrak edilebilecek, hissedilebilecek, görülebilecek duruma getiren ilahî tecellisi.

“Evvel âdemde vedî° at koydı *nūr-ı* Uğan

Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u la° ın” (MSD, 96, 2b/6)

nūr-ı hüdā: (Ar. + Ar.) Hidayet nuru.

“Zülfî egerçi küfr ü dālāletka dāl irür

Ay tig yüzige baqqıl u *nūr-ı hüdā*nı kör” (LD, 40/41-5)

nūr-ı tecellî: (Ar. + Ar.) Tecelli nuru.

“Şubh-ı devlet maşrıķı *nūr-ı tecellî* maṭla° ı

Ṭal° atıṅdur kim ḥayāsından bolur her dem gül-āb” (LD, 26/23-2)

nuşret (1/2): (Ar.) Allah'ın yardımı.

“Ey celālīṅ heybetidin kūh u deryā pest ü ḥuşk

Vey cemālīṅ *nuşret*idin deşt ü hāmūn merǧzār” (MSD, 90, 1b/4)

pertev-i mebdē° ü'ş-şuver: (Far. + Ar.) Varlığın başlangıç ışıǵı.

“Vaḥdet ehli şafā-yı ṭal° atuṅga

Pertev-i mebdē° ü'ş-şuver didiler” (LD, 35/35-5)

rü° yet-i İzi: (Ar. + T.) Allah'ın kudreti.

“Besātīn ravzası içre benefşe *rü° yet-i İzi*

Köṅöldin kiterip zengin kıılır rüşen süveydānı” (MSD, 160, 11b/2)

şıbgatu'llāh: (Ar.) Allah'ın yaratıcı kudreti.

“*Şıbgatu'llāh* fi° lidür kim kaṭ° -ı nesl-i ḥaşm üçün

Ol zümüröd tig kılıçnıṅ öṅgi bolmış sedd-i āb” (LD, 12/5-22)

sırr-ı ğayb: (Ar. + Ar.) İlahî sır.

“Ağzıṅızdur *sırr-ı ğayb* andın ayıtsam nükteī

Ḥadd-ı idrāk irmes izhār-ı velāyettür maṅga” (LD, 21/16-5)

şun^c (1/2): (Ar.) Allah'ın yaratması.

“Bu mevkib gerdi sürmesi tapılmas irdi birip cān

Körünğ köz birle Hâk şun^c in kim uş hoş rāyegān kildi” (MSD, 108, 4a/5)

şūret-i Raḥmān: (Ar. + Ar.) İlahî suret.

“Ay ḥüsn ü cemāl ehli ḥādimler ü sulṭān sin

İnsān şıfatı birle sin şūret-i Raḥmān sin” (LD, 140/185-1)

şem^c (2/2): (Ar.) İlahî nur.

“Barça yılduzlar seninğ yādınğda özin şem^c itip

Her kiçe tanğğa tigi kök günbezi içre yanar” (MSD, 92, 1b/10)

şem^c -i felek: (Ar. + Ar.) Feleğin mumu (ilahî nur).

“Nār tig yanğaklarınğnı ki Firdevs bāğıdır

Şem^c -i felek dimen ki tecellî çerāğıdır” (LD, 77/94-1)

şem^c -i hidāyet: (Ar. + Ar.) Hidayet mumu, doğru yolu gösteren mum.

“Kiçeler zülf ü^c izārınğ vaşfıda fikr eylesem

Her қараңғу түнде yüz şem^c -i hidāyettür mañğa” (LD, 21/16-2)

tecellî: (Ar.) Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi.

“Hem tecellîvü cemāl ü hem celāl ol közdedür

Körgüzür aқ u қарası küfr ü imān şūretin” (LD, 155/206-2)

tecellî-i cemāl: (Ar. + Ar.) Yüz güzelliğinin görünmesi.

“Bürқа^c alganda tecellî-i cemālınğnı körüp

^c Işqdın gāfil cemādīdür ki şeydā bolmadı” (LD, 223/304-3)

tecellî-i cemāl-i bī-çün: (Ar. + Ar. + Far.) Mutlak güzelliğin görünmesi.

“İy yüzünğ^c aksi tecellî-i cemāl-i bī-çün

Körmedi devride bir ay seninğ tig gerdün” (LD, 152/201-1)

tecelliyât-ı cemāl u celāl: (Ar. + Ar. + Ar.) Yüceliklerin ve güzelliklerin tecellileri.

“Cihānnı örtedi ol dem ki yüz ü zülfünğdin

Tecelliyât-ı cemāl u celāl körgüzdi” (LD, 214/292-2)

te’ yîd-i sübhānî: (Ar. + Ar.) Allah’ın kuvveti.

“Tümen minğ şükr kim kıldı meded *te’ yîd-i sübhānî*

Kim ağırık ten şifā tapdı ferîdün-fer cem-i sâñî” (LD, 12/6-1)

vaḥdet: (Ar.) Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah’ın varlığının bir ve tek olması.

“Ḥūr u ferîşte vü perî ḥüsni anğa şebîh imes

Vaḥdet üçün delîl uşol şüret-i bî-mişāl irür” (LD, 61/71-2)

vāḥidiyyet: (Ar.) Allah’ın birlik sıfatı.

“*Vāḥidiyyet*ka yüziniğ devridür rüşen delîl

Küy-ı vaḥdet ḥāliyā ol zülfi çevgānındadır” (LD, 53/60-7)

vaḥy: (Ar.) Bir emir veya hükmün Allah tarafından peygamberin kalbine bildirilmesi ve bu yolla gelen ilahî haber.

“Saṅga ḥayāt beḳası bolur diyü hergiz

Ḥudāy ḥazretidin *vaḥy* boldı mu nāzil” (LD, 7/3-22)

yed: (Ar.) (Allah’ın) güç ve kudreti.

“Âdem oğlu sin velî ḥaḳ gerçi âdem tıynetin

Ḳıldı raḥmet su ḳatıp ḳudret *yedi* birle ° acîn” (LD, 4/2-5)

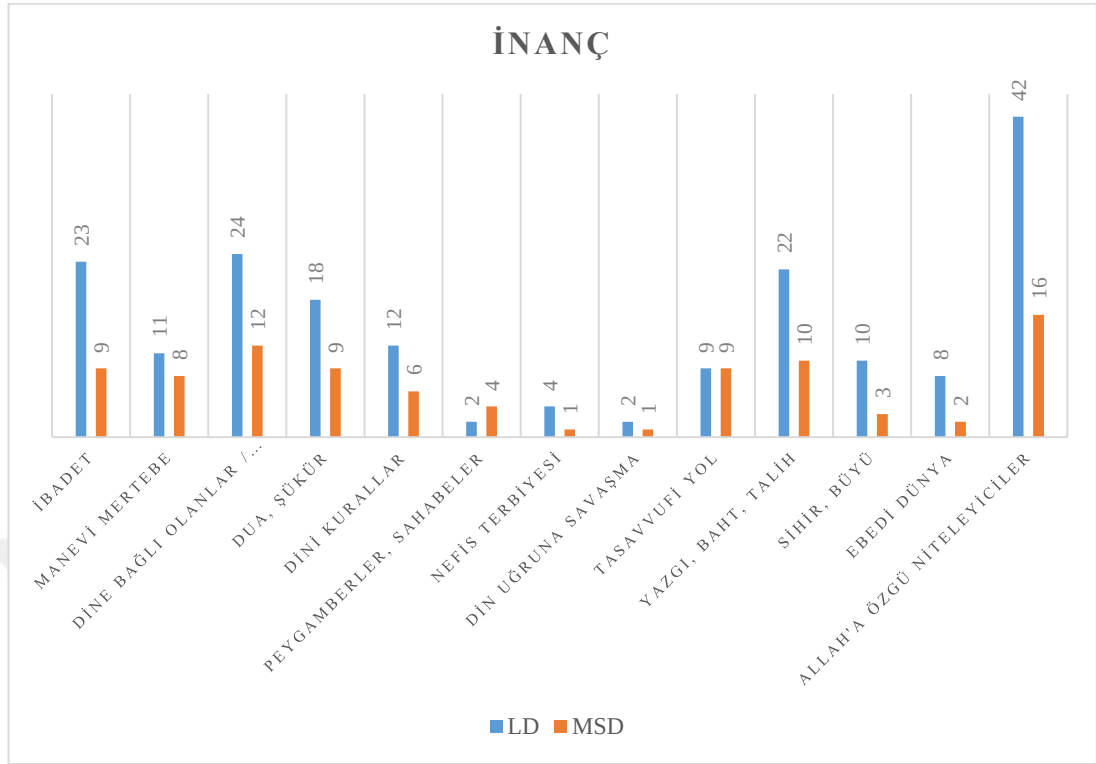
yedu’llāh: (Ar.) Allah’ın kudreti.

“Pādişāhā mülk ü millet barısı sendin ḳavî

Çün *yedu’llāh*ḡa tevekkül birle ḳıldıñg i° tiyād” (MSD, 130, 7a/14)

zuhūr-ı tecellî: (Ar. + Ar.) Tecellinin meydana gelmesi.

“Zihî *zuhūr-ı tecellî* yüzünğ şafāsında

Grafik 25: İnanç

İnançla ilgili bu tema başlığında Lutfî'nin 187, Mevlâna Sekkâkî'nin 90 sözcüğü bulunmaktadır. İki eserde de kullanılan sözcük sayısı ise 58'dir. Burada toplam 219 sözcük yer almaktadır. 135 tane Arapça, 16 tane Farsça, 6 tane de Türkçe kökenli sözcük kullanılmıştır. 2 tane Far. + Ar ; 1 tane Ar. + Far.; 1 tane Ar. + T.; 1 tane de Far + T. biçiminde türetilen sözcük ve 57 tane isim tamlaması mevcuttur. Grafik 25'teki verilere göre *Dine Bağlı Olanlar / Olmayanlar*, *Dua, Şükür*, *Dinî Kurallar*, *Din Uğruna Savaşma*, *Yazgı, Baht, Talih* başlıklarındaki Lutfî'nin söz varlığı sayısı Mevlâna Sekkâkî'den iki kat fazladır. Lutfî'deki *İbadet*, *Sihir*, *Büyü* ve *Allah'a Özgü Niteleyiciler* maddelerindeki sözcük sayıları Mevlâna Sekkâkî'den yüksektir. Hem LD hem de MSD'de *Tasavvufî Yol* maddesindeki sözcükler eşit orana sahiptir. *Nefis Terbiyesi* alt başlığında LD'de 4 sözcük bulunurken MSD'de 1 sözcük bulunmaktadır. Lutfî'deki *Ebedî Dünyaya* ilişkin söz varlığı Mevlâna Sekkâkî'nin dört katına eşittir. *Manevî Mertebeye* dair söz varlığı LD'de MSD'ye oranla yüksektir. Lutfî'deki *Peygamberler, Sahabeler* başlığındaki söz varlığı sayısı Mevlâna Sekkâkî'den iki kat daha düşüktür. Sözcüklerinin çoğunun Arapça kökenli olması Arap kültürünün beyitlere yansımalarıdır. Allah'a özgü niteleyiciler, dine bağlı olanlar / olmayanlar, ibadet ve yazgı, baht, talih başlıklarındaki sözcük sayısının Lutfî'deki

sayısal olarak fazlalığı dikkat çekmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında Lutfî'deki *İnançla* ilgili söz varlığı sayısının Mevlâna Sekkâkî'deki söz varlığı sayısından iki kat fazla olduğu tespit edilmiştir.

2.2.1.1.13. İnsan ve Toplumsal İlişkiler

İnsan ve Toplumsal İlişkiler teması 11 alt başlıktan meydana gelmektedir. Bu başlıklar şunlardır: *İnsan, İsim, Kimlik, Lakap, Yaşa ve Cinsiyete Göre İnsanlar, Hayat, Hayatın Dönemleri, İnsanın Dış Görünüşe Özgü Nitelikler, Toplumsal İlişkiler, Yardımlaşma, Arkadaşlık, Komşuluk, Sevgililik, Saygınlık-İtibarlılık-İtibarsızlık, Toplumsal Düzen, Güvenlik ve Davranış Biçimleri*. Bu alt başlıklar ve örnek beyitler aşağıda gösterilmiştir.

2.2.1.1.13.1. İnsan

âdem-i hâkî: (Ar. + Far.) Toprakten yaratılmış olan adem oğlu.

“Sin tig oğulnı tîngridin *âdem-i hâkî* yalbarıp

Şıdk ile erba° ın çikip istedi mâ vü tîn ara” (LD, 15/7-2)

âdem oğlu: (Ar. + T.) İnsanoğlu.

“Köz köre öltürmek *âdem oğlını* düşvâr irür

Nidin ol ğamzeñğâ mundağ sehl ü âsân körnedür” (LD, 49/54-5)

âyîne-i âyet-i rahmân: (Far. + Ar. + Ar.) Allah'ın ayetinin aynası (insanoğlu).

“İzhâr-ı tecellî kılur ol çehre şafâsı

Sen *âyîne-i âyet-i rahmân* yetilip sen” (LD, 140/184-4)

âyîne-i hudâ: (Far. + Far.) Allah'ın aynası (insanoğlu).

“Hağ nûrını kör yüzinde Luţfî

Kim *âyîne-i hudâ* bolur bu” (LD, 173/232-7)

benî-âdem: (Ar.) İnsanlar.

“Cihân emni için kim cāvidānī bolsun iqbālîñğ

Benî âdemğâ bolğunça beğâ-yı devlet imkânı” (LD, 15/6-28)

beşer: (Ar.) İnsan.

“Sin *beşer*-sin, miñg melek bendenğ durur, ey cān-ı pāk

Āferīn ol pāk cānınga, hezārān āferīn” (MSD, 98, 2b/9)

cerge: (Moğ.) Bir yerde bulunan daire şeklindeki insan kümesi.

“Sin çemen şahnıda vü *cerge* bile serv ü çenār

Ayağ üstinde sañga bolğalı her yan şadağa” (LD, 174/234-6)

Ferhād-ı zamān: (Far. + Ar.) Zamanın Ferhad’ı.

“Şekker dudağıñdın mañga hasret tiger ançağ

Şirīn meger ol boldı vü *Ferhād-ı zamān* min” (LD, 139/183-3)

hadd-ı maḥlūḳāt: (Ar. + Ar.) Yaratılmışların en üstünü (insan).

“*Hadd-ı maḥlūḳāt*tındur nārī ol ḥüsn ü cemāl

Ol ki yoktur raḥm irür ol hem ° aṭā bolsun sañga” (LD, 16/8-2)

ḥākī: (Far.) Topraktan yaratılmış olan insanoğlu.

“Cefā ḥadenği bile bizni oğ atar ğamzeñg

Meger ki *ḥākī*ler içre mini nişān kıldı” (LD, 266/366-3)

ḥalḳ-ı evvelīn ü āḥirīn: (Ar. + Ar. + Ar.) Önceki ve sonraki insanlar.

“Barça ° ālem ° āṣī sin ḳolsañg bağışlar ḥaḳ sañga

Çün ṭufeyliñdür bu *ḥalḳ-ı evvelīn ü āḥirīn*” (LD, 5/2-20)

ins: (Ar.) İnsan.

“Cihāndın Ehrimen kitip musaḥḥar bolğay *ins* ü cān

Kim uş taḥtını yil kötrüp Süleymān-ı zamān kildi” (MSD, 108, 4a/7)

insān: (Ar.) Kişi, beşer.

“İlyās ü ḥızırdur çerigiñgiz ḳulavuzı

Ervāḥ u melek hem dağı *insān* arasında” (LD, 176/237-3)

kişi: İnsan, kişi, kimse.

“Şehen-şāhā, seniṅ ° adlıṅ cihānga çavı tolğalı

Şanemler zülfidin özge *kışı* kılmadı yağmānı” (MSD, 162, 12a/3)

nesl-i Âdem: (Ar. + Ar.) Adem soyu, insanoğlu.

“Kilmedi sin tig cihānda dil-ber-i ° ayyāreī

Nesl-i Âdem içre mundağ perī-ruḥsāreī” (LD, 191/258-1)

nesl-i Âdem ü Havvā: (Ar. + Ar. + Ar.) Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın nesli, insanlar.

“Barınça altı cihet, yitti kök ü dört erkān

Cihānda bolğanınça *nesl-i Âdem ü Havvā*” (MSD, 178, 14a/7)

ölmeklik: Fani, ölümlü.

“Bir kün murād tapmayın *ölmeklik* içre hīç

Sekkākī’ning cihānda tapılmas ber-ā-beri” (MSD, 282, 27b/15)

2.2.1.1.13.2. İsim, Kimlik, Takma İsim

at (I-1/2): Varlıkları birbirinden ayırmaya, tek tek veya cins cins karşılamaya yarayan kelime, isim.

“Ğāfil oldum sizdin özgeniṅ mü *atın* atadım

Yazuğum ma° lūm imes eyā ni taqşır eyledim” (LD, 133/174-4)

elḳāb: (Ar.) Lakaplar, ünvanlar.

“Seniṅ *elḳāb* u ism ü künyet ü evşāf-ı zātıṅdın

Müzeyyen nāme vü tevḳī°, müzehheb yarlıg u defter” (MSD, 152, 10b/1)

esmā: (Ar.) İsimler, adlar.

“Envā° -ı mezāhir kim irür ḥüsnüṅge mir° at

Esmādur u yok sinsiz aṅga hīç müsemmā” (LD, 3/1-5)

fağfūr: (Far.) Eskiden Çin imparatorlarına verilen ünvan.

“Bu kün *fağfūr* u ḥaḳan u minū-çihir ü key ü dānā

İrür Behrām u hem çantal u rāy u bende hem ḳayşer” (MSD, 150, 10a/5)

fir^c avn: (Ar.) Firavun, eski Mısır hükümdarlarına verilen ünvan.

“Sözüm mu^c ciz irür, def^c itmes anı mekr idip hāsīd

Kaçan sihr itiben yeṅḡdi uşal fir^cavn Mūsā’nı” (MSD, 166, 12b/4)

haḡan: Türk hükümdarlara verilen ünvan.

“Bu kün faḡfūr u haḡan u minū-ḡihr ü key ü dānā

İrür Behrām u hem ḡantal u rāy u bende hem ḡayşer” (MSD, 150, 10a/5)

ism: (Ar.) Ad, isim.

“Atı hūb u zātı hūb u cismi nāzūk, vaşfi hoş

ḡün irür lāyık anḡa bu ism ü cism ü vaşf u zāt” (MSD, 190, 15b/4)

ḡayşer: (Ar.) Roma ve Bizans imparatorlarına verilen ünvan.

“Bu kün faḡfūr u haḡan u minū-ḡihr ü key ü dānā

İrür Behrām u hem ḡantal u rāy u bende hem ḡayşer” (MSD, 150, 10a/5)

kūnyet: (Ar.) Bir kimseye oḡluna, kızına, babasına ve annesine nispetle verilen lakap.

“Seniḡ elḡāb u ism ü kūnyet ü evşāf-ı zātıḡdın

Müzeyyen nāme vü tevḡī^c, müzehheb yarlıḡ u defter” (MSD, 152, 10b/1)

laḡab: (Ar.) Bir kimse veya aileye herhangi bir münasebetle asıl adından başka sonradan takılan ad, takma ad.

“İşikiḡ itleri mindin vefānı öğrendi

Maḡa revā bu laḡab, köktin inse mihr ü vefā” (MSD, 178, 14a/2)

nām (2/2): (Far.) Ad, isim.

“Mini bir niçe kün mundaḡ zemāne köydürür bolsa

Cihānda tapmaḡay herḡiz kişi nām u nişānımnı” (MSD, 244, 22b/7)

2.2.1.1.13.3. Yaşa ve Cinsiyete Göre İnsanlar

āfet: (Ar.) İnsanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın.

“Zamāne sinsizin āfetni körmegen tig idi

Girişme birle żarāfetni körmegen tig idi” (LD, 197/267-1)

büt: (Far.) Put gibi güzel (kadın).

“Sünbülünġni taṅg yili taķıttı gül pūş itkeli

Bīḥaṭā çīn *büt*lerini ḥalka-der-gūş itkeli” (LD, 251/344-1)

büt-i ḥargāhī: (Far. + Far.) Çadır güzeli.

“Ay *büt-i ḥargāhī* ay devrinde ḥüsnünġdür tamām

Kün kıılır her şubḥ-dem yüzünġge tünġluktin selām” (LD, 127/167-1)

dil-ber: (Far.) Gönül alan güzel.

“Tā işittim *dil-berimnġ* aġrıķın

Ġam kıışāş itti cānımġa kıışsa kıın” (LD, 293/468-1)

ḥavrā: (Ar.) Ahu gözlü güzel.

“Keyip ḥoş sündüs istebrak kıızıl, yaşı u al, sarıġ

Çemen şāhidleri çıkısa, kıılır şermende *ḥavrānı*” (MSD, 158, 11a/6)

ḥüsn-i Ḥıṭā: (Ar. + Ar.) Hıta ülkesinin güzelleri.

“Kıan baġladı cıġerleri ol ġamze sehmidin

*Ḥüsn-i Ḥıṭā*da niçe ki āḥū-karak imiş” (LD, 91/114-4)

ḥüb: (Far.) Güzel (kadın).

“*Ḥüblarda* seninġ tig bir maḥbüb kıanı nāzük

Baştın ayaķı zībā bili bedeni nāzük” (LD, 105/135-1)

ķarı: İhtiyar, yaşlı.

“Mini cefā birle velī cāġa yitürdü ol *ķarı*

Geh ġāḥ şartını bozar, geh va° desi yalġan irür” (MSD, 120, 6a/2)

māh-ı ḥargāh: (Far. + Far.) Otaġın güzeli.

“Çarḥ urar ḥıżr asradıkta felek şāhidleri

Haymedin bir tünle çıksa *māh-ı hargāhım* meniṅ” (LD, 108/139-5)

mehveş: (Far.) Ay gibi güzel kadın.

“Körkiniṅ bağında yıgmış *mehveşim* gül hırmeni

Bir nefes ol vech ile irmes min efgāndın yırak” (LD, 94/118-6)

perī (2/2): (Far.) Güzel kadın.

“Leṭāfet kıblesi °ālemde sin sin

Perī yüzlüḡ benī ādemde sin sin” (LD, 147/195-1)

pīr: (Far.) Yaşlı, ihtiyar.

“Közümnüṅ yaşı dür yaṅlıḡ ayakıṅḡa tüşer her dem

Bu *pīr* üstāhlıḡın kiçrüp yap anıṅ °aybına zeylī” (MSD, 268, 26a/3)

şāhib-cemālī: (Ar.) Güzellik sahibi.

“Min ḡasta ḡanına kemer *şāhib-cemālī* bağlamış

ḡaşd-ı ḡarībī eylemiş nāzūk ḡayālī bağlamış” (LD, 92/115-1)

şanem: (Ar.) Çok güzel kimse.

“Boz atlıḡ ol *şanem* ki cihānnıṅ şafāsıdur

°Āşık kişiniṅ atlıḡ çavlıḡ belāsıdur” (LD, 44/48-1)

şāb: (Ar.) Genç, delikanlı.

“Uş şeref burcında toḡdı bir hümāyūn aḡteri

Kim yarundı nūrı birlen ḡālī barça şeyḡ ü *şāb*” (MSD, 180, 14a/11)

şāhid: (Far.) Güzel kadın.

“Boluptur aṅḡlasa, bolur bu *şāhid*lerḡa meşşāṭa

Ki mundaḡ rāst iter her dem şabā ol serv-i ra° nānı” (MSD, 158, 11a/7)

şeyḡ: (Ar.) Yaşlı kimse, ihtiyar.

“Ey nārıṅḡa ḡul, alma yüzüṅḡdin niḡābnı

Kūyung otınga salma yana şeyh ü şābnı” (MSD, 302, 30a/11)

te° ālī: (Ar.) Ulu, yüce kişi.

“İrür mecd ü te° ālīde, irür leyl ü nehār içre

Felek-şadr u felek-şadr u meh-i bedr ü şeh-i hāver” (MSD, 150, 10a/4)

türk-i Hıta: (T. + Ar.) Hıta ülkesinin güzeli.

“Nesrīn bile benefşeni kör tekye kılğanın

Hindūga bak ki türk-i Hıtānı niler kuçar” (LD, 85/106-2)

uluğ: Bir topluluğun maddî veya manevî büyüğü.

“Ay kiçik yaştın uluğlardın köp artuğ° aql ile

Kimde bardur sizçe zabt ü dāniş ü fikr ü şavāb” (LD, 11/5-19)

yaş (2/3): Genç.

“Yaş ferzendin yügürtüp yüz sarı her dem közüm

Çün seniñ irniñ tapmas çapturur gülgün burāq” (LD, 96/122-2)

yigit: Delikanlı, genç adam.

“Gül ü nesrīn bile bağlañg yigitler naḥl-ı tābūtum

Çü ḥasret birle cān birsem yırak ol gül-° ızārımdın” (LD, 163/219-3)

2.2.1.1.13.4. Hayat, Hayatın Dönemleri

cān (2/5): (Far.) İnsanın kendi varlığı, yaşama, hayat.

“Ol perī yüzün körüp cān yüz hezār iḥlāş ile

Pīş-keş kıldım köñgöl hem koydum ol cān yüzige” (LD, 22/17-3)

cenāze: (Ar.) İnsan ölüsü.

“Çün kara bādām tābūt üzre resmīdür qadīm

Köz cenāzem sarı sal kim sinsizin boldum qatīl” (LD, 114/148-4)

cevānī: (Far.) Gençlik.

“Qaradı ğamıñda Luṭfī kil eger vefā kıılır sin

Ki kişige almas āh r bu leāfet   *cevān *” (LD, 223/303-5)

ecel: (Ar.) Her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamanı, ömrün son demi.

“anı ol ba t kim tapsam murād ol ş h-ı ra  nādın

Ecel ay kāřk  bozğay munu g tig    mr bünyādın” (LD, 161/215-1)

h şıl-ı    mr: (Ar. + Ar.)  mr n neticesi.

“  n *h şıl-ı    mr*ini  es b eylese Lu f 

Derd-i dil iz fet dağı  am b k  körünür” (LD, 62/72-5)

hay t: (Ar.) Doğumdan ölüme kadar geçen süre,  m r.

“Tik va  deler so gınc  bu k n ta gla h l  dip

Ki ti *hay t* u yitmedi bir vaşl h lesi” (LD, 211/287-4)

hayy: (Ar.) Hayat.

“Yiti yevm   yiti leyl   yiti dery , yiti i l m

Yiti kök   yiti yıldız, yiti *hayy* u yiti nev-ber” (MSD, 154, 10b/8)

ki iklik: K   kl k.

“  n   a l *ki iklikte* v  ay ya g  ir rde

H sn  g dağı mihrim ay bigim r z-f z ndur” (LD, 37/37-5)

lahid: (Ar.)  st  kapak taşı ile örtülü, i  kenarlarına taş veya tuğla ile duvar örülmüş mezar.

“Mez rım üzre h r m n kıya bakıp  tsen 

La idte l le mi gizlig ola meni g kefenim” (LD, 125/164-3)

m cer : (Ar.) Baştan geçen ilginç olay veya olaylar zinciri.

“Bağır an eyledi g cev    cef  birle, i sult nım

K z m yaşı bile her dem yüzümde *m cer * ılma” (MSD, 202, 17a/6)

mez r: (Ar.) Bir kimsenin öldükten sonra gömüldüğü yer, kabir.

“Tekebb rdin bilür min tigmegey h  

Mezārım başığa kutluk ayakıñg” (LD, 107/137-2)

nağd-ı ° ömr: (Ar. + Ar.) Ömrün kazancı.

“° Āşıkī kim *nağd-ı ° ömr*in kıldı yādıñg birle şarf

Ni revā bolğay kim āhir kıлмаğay sin yādını” (LD, 226/308-2)

nez° : (Ar.) Can çekişme, ölüm hâli.

“Gerçi ki *nez°* hālīga yetti bu Luṭfī hecride

° Ömrde sormadı birer ° āşık-ı hasta hālıdın” (LD, 163/218-7)

ölmek: Ölmek, ölüm.

“Derd ü ğam u renc yiyü *ölmek*

Sekkākī’ge boldı cān ğıdāsı” (MSD, 242, 22b/3)

ölüg: Ölmüş, ölü.

“° Ademdin imdi seniñg tig vücūd kayda kilür

Öler tirig sini körse velī *ölüg* tirilür” (LD, 60/70-1)

ölüm: Ölüm, ölme.

“Tā nazār eyledi kuyaş ṭal° atınıñg kemālına

Özgege bolsa bir *ölüm* künde aña zevāl irür” (LD, 61/71-5)

° ömr ~ ° ömür: (Ar.) Kişinin doğumundan ölümüne kadar olan yaşama süresi, hayat, yaşam.

“İy firāk öltür mini fī’l-hāl u kutqar kayğudın

Yārsız açığ *° ömr* zehr ü bu ecel tiryāk irür” (LD, 84/104-2)

“Közüm yaşıda *° ömür* kiçse ğam bile, ni ° aceb

Kaçan teñgizge kişi tüşti, şād-mān kiçti” (MSD, 276, 27a/1)

° ömr-i gül: (Ar. + Far.) Gülün ömrü.

“Şem° -i mihr ü gülni nisbet kılsa bolmas sizge kim

° Ömr-i gül bir hafta künnüñg hem zevāl bar durur” (LD, 70/84-6)

° ömr-i Nūh: (Ar. + Ar.) Hz. Nuh peygamberin ömrü.

“Ger ilig tutsaṅg revān tutqın bigim

Şabr-ı Eyyüb olsa yoqtur °ömr-i Nūḥ” (LD, 274/393-2)

pīrlık: (Far. + T.) Yaşlılık, ihtiyarlık.

“Pīrlıkke yitkil devlet ü ni° met bile her niçe kim

° Işkıṅg yigitlikte mini ḥasret bile pīr eyledi” (MSD, 264, 25b/1)

ser-encām: (Far.) Başa gelen hâl, olay veya olaylar zinciri, macera.

“Cāndın köṅül üzgin imdi Luṭfī

Çün ḥāşılı yok turur ser-encām” (LD, 136/178-7)

ser-güzeşt: (Far.) Bir kimsenin başından geçen olaylar dizisi, macera.

“Ger mini şāhımğa tigürse ḥudāy

Ḥazretinde ser-güzeştım aya min” (LD, 291/463-2)

sermāye-i ° ömr: (Far. + Ar.) Hayat sermayesi.

“Ziyān bolsa kirek ser-māye-i °ömr

Çü tigmes ḥüsnüṅgizdin bizge sūdī” (LD, 248/341-3)

sin (II): Mezar, kabir.

“Kilmedinṅ derdimni bir kün sorḡalı

Ögeli yitsem kil imdi ya sine” (LD, 271/380-2)

şebāb: (Far.) Gençlik.

“Kevkeb-i evc-i şeref sulṭān ° alāü’ d-devle kim

Ṭālī° indin taptı ° ālem revnaḡ-ı ° ahd u şebāb” (LD, 10/5-6)

tābūt: (Ar.) İçine ölü konan sandık.

“Dōstlar çü anıṅg āhū közin körmeyin ölse

Zinhār saçınṅ tābūtum üzre ḡara bādām” (LD, 128/168-5)

vedī^c at: (Ar.) Allah'ın insanlara bir gün geri almak üzere verdiği can.

“Evvel ādemde *vedī^cat* koydı nūrīngnı Uğan

Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u la^c ĩn” (MSD, 96, 2b/6)

velādet: (Ar.) Doğum, dünyaya gelme.

“Bu *velādet*tin sevündi ħalk-ı ^c ālem barçası

Ĥāşşe Türkistān ili kim taptı bir mālīk-rikāb” (MSD, 180, 14a/15)

yigitlik: Gençlik.

“Pīrlikke yitkil devlet ü ni^c met bile her niçe kim

^c Işkıng *yigitlik*te mini ħasret bile pīr eyledi” (MSD, 264, 25b/1)

2.2.1.1.13.5. İnsanın Dış Görünüşüne Özgü Nitelikler

³²**āb u havā ~ āb u hevā:** (Far. + Ar.) Güzellik ve alımlılık.

“Ķadd u ħadıngğa serv ü gül özin tutar şibih

Anlar boy u yüzinde bu *āb u havā* kıanı” (MSD, 298, 29b/15)

“Ķadd u ħadıngğa serv ü gül özin tutar şebīh

Alar yüzi boyında bu *āb u hevā* kıanı” (LD, 240/329-5)

^c **aks:** (Ar.) (Güzelliğin) yansıması.

“Ĥālī irmes yüz mīngīngnīng ^c aksidin giryān közüm

Ĥurfa deryāyī ki ^c anber bolsa gird-ābı anıng” (LD, 105/134-5)

ān: (Far.) Güzellik, cazibe, alım.

“Ān dirler-imiş körklü kişiler nemekinge

Sekkākī senīng yüzünge baķsa, körer anı” (MSD, 262, 25a/10)

^c **arż (1/2):** (Ar.) (Kendini) gösterme.

“Şemmeī ^c arż itkeli bi'llāh ebed ^c ömri kirek

³² Sözcüğün imlası “āb u hevā” olmalıdır.

Ol ki hicrān kaygısı kıldı mini āvāreḡa” (LD, 185/250-2)

° **ayn-ı ḡāb**: (Ar. + Far.) Uykulu gibi görünme.

“Bir nefes nāz uykusındın ḡālī irmestür közi

Gūyiyā kim nergis-i mestānesidür ° *ayn-ı ḡāb*” (LD, 10/5-3)

bedī° ī: (Ar.) Güzellik.

“Riyāzī-hişt ü ḡikmet-raşad, İksīr ü Uḡlīdes

*Bedī° ī*vü şanāyi° ni seninḡ tig bilmedi anlar” (MSD, 152, 10a/14)

bī-mişl: (Far. + Ar.) Eşsiz, benzersiz suret.

“Yalguz uşbu devrde *bī-mişl* imestür şüretiḡ

Özge devrānlarda hem mişlinḡ hüveydā bolmadı” (LD, 223/304-2)

boyluḡ ~ boyluḡ: Uzun boylu olma.

“Eyā serv-i sehī *boyluḡ* irür irem bāḡı

Ḳara zūlfünḡ turur gūyā melāḡat bāḡınınḡ zāḡı” (LD, 230/315-1)

“Ey ḡara zūlfünḡ seninḡ sevdāyīler ser-māyesi

Serv *boyluḡ*lar yüziniḡ, gül yüzünḡ, pīrāyesi” (MSD, 232, 20b/15)

cemāl (1/2): (Ar.) Yüz güzelliḡi.

“Çıķıban sicn-i ḡüsnidin çemen mışrında gül şāḡı

Yūsuf yanḡlıḡ *cemāl*ınḡa kılar şeydā Zelīḡā’nı” (MSD, 156, 11a/2)

cilā: (Ar.) Parlaklık, parıltı.

“Kiterdi ° aḡlını ° ışkınḡ şehi kilip yeridin

Vaṡange çün igesi kildi ol *cilā* kıldı” (LD, 231/316-4)

elif: (Ar.) Doğru ve düzgün boy.

“Çün öler min ol *elif* tig ḡadd u sıfr aḡzınḡ üçün

Sin öterde türbetimdin ḡopḡusıdur āḡ āḡ” (LD, 175/236-3)

eşkāl: (Ar.) Şekiller, biçimler, suretler.

“Ösrük közüñg *eşkāl*ine her geh naẓar itsem

Qalmas ḥaberim ḥāḥī inan ḥāḥī inanma” (LD, 20/14-4)

evşāf: (Ar.) Vasıflar, nitelikler.

“Sünbül saçını körgeli gül dik yüzi üzre

Sevsen tigin *evşāf*ı bile raṭb-lisān min” (LD, 139/183-5)

evşāf-ı zāt: (Ar. + Ar.) Zata ait vasıflar.

“Sening elḳāb u ism ü künyet ü *evşāf-ı zāt*ıñdın

Müzeyyen nāme vü tevḳī^c, müzehheb yarlıg u defter” (MSD, 152, 10b/1)

fersūde: (Far.) Yıpranmış, eskimiş kimse.

“Türbetimniñg taşıgā mundaḳ bitniñg kim Luṭfī ḳul

Taş bağırlıḳ yār üçün *fersūde* bolgān ḥāk irür” (LD, 84/104-5)

furūg ~ ³³**fürūg**: (Far.) (Yüzün) parlaklığı.

“Sini men ay tige y irdim, velī bu rüşendür

Yüzüñg *furūg*ı körünmes felekniñg ayında” (MSD, 206, 17b/5)

“Ḥüsnüñg küni yer ehline birmiş hemīn *fürūg*

Andın yaḳar çerāg meh-i āsümān dağı” (LD, 212/289-2)

ḥāksār: (Far.) Toz toprak içinde kalmış.

“İziñg topraḳı kim behlü’l-cevāhir dirler ulü’l-ebşār

Közümde sürmeni min barı kördüm *ḥāksār* itti” (LD, 196/264-4)

ḥāşiyet: (Ar.) Bir şeye özgü olan nitelik.

“Ḳılsam gile^e aceb mü raḳībler[niñg] ilgidin

Bolur gedāḳa *ḥāşiyet* itler şikāyeti” (MSD, 274, 26b/12)

³³ Sözcüğün imlası “furūg” olmalıdır.

hem-tāy: (Far.) Benzer, eş, denk.

“Gerçi kızdım dünya ser-tā-pāyını

Körmedim birev anıñg *hem-tāy*ını” (LD, 277/407-1)

hey³ et: (Ar.) Dış görünüş, şekil.

“Yüzünñde zāhir aḥsen-i taḫvīm *hey³ et*i

Ağzınñda cüz³ -i lā-yetecezzā³ kināyeti” (LD, 210/286-2)

ḥüsn: (Ar.) Güzellik.

“Ol *ḥüsn* ki sinde iy qara köz degül mü

Hüblar ḥuluñg ay mäh-ı dil-efrüz degül mü” (LD, 170/228-1)

ḥüsn-i ṭal^c at: (Ar. + Ar.) Yüz güzelliği.

“Tün kiçe *ḥüsn-i ṭal^c at*dın tañgğa qaldı ay

Tuş bolsa kün yüzige nişān-ı zevālıdur” (LD, 47/52-2)

istikāmet: (Ar.) (Boy) düzgünlüğü.

“Gülde tapılmasa ni^c aceb ḥaddınñgā mişāl

Ḥaddınñnıñg *istikāmeti* muna revende bar” (LD, 78/95-2)

³⁴**ḳad ~ ḳadd:** (Ar.) Boy.

“Cān hecr otına tüşti yana, bizni unıtma

Zülfünñ bigi *ḳad* boldı dü-tā, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/11)

“Ey melāḥat mülkiniñg sulṭānı, az it, yarlıқа

Ḳāmetimni ol elif tig *ḳaddınñg*ız nūn eyledi” (MSD, 290, 28b/12)

ḳāmet: (Ar.) İnsanın boyu, endam.

“Ey *ḳāmeti* serv ü közi nergis, inñgi lāle

Zülfünñ irür ol lāle üze müşk-i külāle” (MSD, 222, 19b/5)

³⁴ Sözcüğün imlası “ḳadd” olmalıdır.

ķand-ı leb: (Ar. + Far.) Dudağın güzelliği.

“*ķand-ı lebiñgā* ger řabā tigde vü ölse yer üze

Bolğay ögün bahārda barça nebāt ney-şeker” (LD, 62/73-4)

kān-ı melāķat: (Far. + Ar.) Güzellik kaynağı.

“Ĥüblarda siz kibi *kān-ı melāķat* körmedim

Özgeni ger közge ılsam tozuñguz bolsun ĥarām” (LD, 128/167-5)

kemāl-ı ĥüsn: (Ar. + Ar.) Mükemmel güzellik.

“*Kemāl-i ĥüsn* ü neng ü bū, fūnūn içre sini kördüm

Boyı řimřād u ten ° āc u ĥaķı sūsen, közi ° abher” (MSD, 148, 9b/10)

keyfiyyet: (Ar.) Nitelik, özellik.

“Ay yüzüñdünğ ĥüsn kim ° aķl añğlamas *keyfiyyetin*

ķıldı işbāt aĥsen-i taķvīmniñ māhiyyetin” (LD, 151/200-1)

körk: Güzellik.

“Közüm yüzüñ sarı nāgāĥ baķsa men° itme

Ki *körktin* nażar ehliğa nāgüzīr bolur” (LD, 36/36-3)

lem° a: (Ar.) Parıltı, parlaklık.

“Zulmet-ābād-ı cihānda ° ārıżıñğdur řem° -i nūr

Kim ķılır her *lem° ası* keşf tümen türlüğ ĥicāb” (LD, 26/23-4)

leķāfet: (Ar.) Güzellik, hoşluk.

“Her laķza yağlıķıñğā ° araķtın siper gül-āb

Gül tig yüzüñ kim anda *leķāfet* kemāl bar” (LD, 85/105-5)

maĥz-ı leķāfet: (Ar. + Ar.) Güzelliğin katıksızlığı.

“Baķsam baş ayak cisminğ irür *maĥz-ı leķāfet*

Ya sin melek-i ° ulvī-i rūĥānī mudur sin” (LD, 144/190-2)

melāḥat: (Ar.) Güzellik.

“Şūr-ı ° ışkıñg koydı köñglüm başığa

Ol *melāḥat* kānı bardı niteyin” (LD, 268/370-2)

mānend: (Far.) Benzer, eş.

“Ay ki dir sin Luṭfī andın kiç ü tutkıl özge dōst

Körgüz āḥir ° ālem içre bin anıñg *mānendini*” (LD, 215/293-5)

mişl: (Ar.) Benzer, eş.

“Yalguz uşbu devrde bīmişl imestür şüretiñg

Özge devrānlarda hem *mişliñg* hüveydā bolmadı” (LD, 223/304-2)

müşābih: (Ar.) Benzer, eş.

“İñçü tişing bile şeker irniñg *müşābihi*

Dürr ü ° aqıq ni ° aden ü ni yemende bar” (LD, 78/95-5)

naḥl: (Ar.) Fidan gibi uzun boy.

“Ḳadıñgıñg *naḥl* iy serv-i ser-efrāz

Nihāl-ı dil-rübālıktur barı nāz” (LD, 87/109-1)

naẓīr: (Ar.) Benzer, eş.

“Tarḥan Arslan Ḥāce kim gerdün *naẓīr*in körmedi

Ḥaḳ kılıptur zātıga mecmū° -ı fendin feth-i bāb” (MSD, 184, 14b/14-15)

oḥşaş: Eş, benzer.

“Nergis közüñgüñg *oḥşaşı* kıysı cemende bar

Yüzüñg tarāveti kaçan iy gül semende bar” (LD, 78/95-1)

perīşānlıq: (Far. + T.) (Saçın) dağınıklığı.

“Olturdu murabba° baş üze çıktı belālar

Zülfini *perīşānlıq*dın itkeli şāne” (LD, 301/504)

pertev: (Far.) (Yüzün) parlaklığı.

“Töhma-i ma^c şūkluknı özgege yapmak için

Yüz sarı *pertev* salıp ^c aşık nı māyıl kıldılar” (LD, 49/55-6)

revnağ: (Ar.) (Yüzün) parlaklığı.

“Yüz pāre kıılır gül yüzünğ allında özini

Çün tapmadı ol *revnağ* u Nūkān çemeninde” (MSD, 218, 19a/10)

revnağ-ı ^c ahd: (Ar. + Ar.) Zamanın göz alıcı güzelliği.

“Kevkeb-i evc-i şeref sultān ^c alāü’ d-devle kim

Ṭālī^c indin taptı ^c ālem *revnağ-ı* ^c ahd u şebāb” (LD, 10/5-6)

şafā (1/2): (Ar.) (Yüzün) berraklığı, saflığı.

“Āyīne seninğ yüzünğ körüben

Lāf ursa, yüzinde yok *şafā*sı” (MSD, 242, 22b/2)

şafā-yı ṭal^c at: (Ar. + Ar.) Yüzün berraklığı.

“Vaḥdet ehli *şafā-yı ṭal^c atunğ*a

Pertev-i mebd^e ü’ ş-şuver didiler” (LD, 35/35-5)

şanavber ~ ³⁵şanevber: (Far.) Sevgilinin boyu.

“Şimşād u serv uyalğandırın baş kötermegey

Bustānda bir hırāmlasa ḳaddınğ *şanavberi*” (MSD, 282, 27b/11)

“Ni belā şūḡ-ı sitem-ger sin bigim

Gül-ruḡ u serv ü *şanevber* sin bigim” (LD, 284/435-1)

serv (2/2): (Far.) Sevgilinin boyu.

“Ey bād-ı şabā, bizdin ayıt yār ḳaşında

Ol ḳāmeti *serv* ü enği gül-nār ḳaşında” (MSD, 214, 18b/4)

³⁵ Sözcüğün imlası “şanavber” olmalıdır.

şifat: (Ar.) Bir kimse veya şeyin sahip olduğu nitelik, ona ait olan özellik, hâl ve vasıf.

“Şîrînlîkidin kâğıdı bir birge yapıştı

İrning *şifatın* kayda ki yazdım varak içre” (LD, 194/262-3)

şifât: (Ar.) Sıfatlar, özellikler.

“*Şifâtı* içre sening, ° aql tüzdi mürvârîd

Cihân içinde aning her biringe yok bahâ” (LD, 24/20-5)

şûret (1/2): (Ar.) Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim.

“Âdem oğlu-sin, velî Hâk gerçi âdem *şûretin*

Ğıldı rahmet suyunı kudret ili birle ° acîn” (MSD, 96, 2b/4)

şûret-i cân: (Ar. + Far.) Canın sureti.

“Çehredin bürka° mu aldınğ mäh-ı tâbân körnedür

Ya tebessüm eyledinğ kim *şûret-i cân* körnedür” (LD, 48/54-1)

şûret-i Yûsuf: (Ar. + Ar.) Hz. Yusuf’un sureti.

“*Şûret-i Yûsuf* nigârâ sindedür

Dâyim enfâs-ı mesîha sindedür” (LD, 272/386-1)

şebîh ~ şibih: (Ar.) Benzer, eş.

“Hür u ferişte vü perî hüsni anğa *şebîh* imes

Vahdet üçün delîl uşol şûret-i bî-mişâl irür” (LD, 61/71-2)

“Ğadd u ħadıngğa serv ü gül özin tutar *şibih*

Anlar boy u yüzinde bu âb u havâ kıanı” (MSD, 298, 29b/15)

şekl: (Ar.) Dış görünüş, biçim.

“Ot burcıdadur ay yüzünğ ° aksi köngülde

Közümde kaçınğ *şekli* hilâlî şafağ içre” (LD, 188/253-5)

şem° -i cemâl: (Ar. + Ar.) Yüzün parlaklığı, güzelliği.

“Şem[°]-i cemālīnġız hevesi içre tün kiçe

Yandurdı āhım otı felekniġ çerāġını” (LD, 233/319-3)

şīrīnlıķ ~ şīrīnlık: (Far. + T.) Güzellik.

“Gūy tig meydān içinge kirse, ol ra[°] nā birür

Zātıġa, şīrīnlıķı işbāt iter çendīn şıfāt” (MSD, 190, 15b/6)

“Taġ dek[°] āşıķnı köydürdüġ bu şīrīnlık bile

Mundın artuķraķ mini sin bir yolu ferhād kıl” (LD, 115/149-3)

şu[°] le: (Ar.) (Yüzün) parlaklığı.

“Ay mudur yüzüġ, yāġūd ħūrşīd-i tābān, ey şanem

Barı anıġ şu[°]lesi közlerni bī-kār eyledi” (MSD, 296, 29b/3)

tāb (2/3): (Far.) (Saçın) parlaklığı, parıltısı.

“Leyletü’l-mi[°] rācniġ şerġi saçı tābındadur

Kābe kavseyñ ittiġādı kaşı miġrābındadur” (LD, 74/90-1)

tarāvet: (Ar.) Tazelik, körpelik.

“Nergis közüġnüġ oġşaşı kıysı çemende bar

Yüzüġ tarāveti kaçan iy gül semende bar” (LD, 78/95-1)

teġ: Eş, benzer.

“Bu ħil[°] atlar daġı ol şeh irür, men bir du[°] āçısı

Anıġ kılları özingte teġ itmes ħālī Dārā’nı” (MSD, 162, 11b/10)

turuşluķ: (Far. + T.) Asık suratlılık.

“Niçe alın çatıp kaşı turuşluķ birle uruşsa

Velī āyīne tig yüzi köġül birle şafā kıldı” (MSD, 256, 24a/15)

tuş: Benzer, eş.

“Boy u yüz ü la[°] l, irn ü ħaķ u ħaddına tuş yok

Serv ü gül ü mül, nesteren ü yâsemen içre” (MSD, 216, 18b/14)

tüzlük: (Boy) düzgünlüğü, doğruluğu.

“Bar kulluğünğiz ı ışkı henüz serv başında

Tüzlük bile gerçi anı kılmış kadınğ āzād” (LD, 34/34-5)

vaşf-ı hüsn: (Ar. + Ar.) Güzelliğin niteliği.

“Gül *vaşf-ı hüsnünğ* ırte bile ezber itmese

Bustānda ni üçün turur açuk varakları” (LD, 244/334-3)

vaşf-ı kad: (Ar. + Ar.) Boyun niteliği.

“Tekrār kıtur *vaşf-ı kadınğ* serv anıñ üçün

Köp tiprenür andağ ki kişiler sebağ içre” (LD, 194/262-6)

yaşılığ: Güzellik.

“ Aķık irniñ qaşında nāzük irmes

Ni *yaşılığ* bar ol aşlı yamanda” (LD, 180/243-3)

yalanğaç: Çıplak.

“Lebiñdin çün sücüglük kand uğurlar

Salurlar il anı suğa *yalanğaç*” (LD, 32/30-6)

yanğ: Benzer, eş.

“Ol ay *yanğım* cefā kılsa, vefā irmiş, bu kün bildim

İlāhī, bākī tut dāyim anıñ tig mihr-bānımni” (MSD, 244, 22b/8)

yarukluk: (Yüzün) parlaklığı, aydınlığı.

“Kün, ay yüzünğünğ allında *yarukluk*tın dem urmışlar

İ yağmā Türk, sin kör ol Urus’ni vü bu Çerkes’ni” (MSD, 284, 28a/7)

zāhir (2/2): (Ar.) Dış görünüş.

“Her gedānıñ *zāhirin* körsenğ perişān, zinhār

Sin anı ħor körmegil, ma^c lüm irmes niyyeti” (MSD, 280, 27b/3)

zerd: (Far.) Sararmış, solgun yüz.

“Zer varak tıg bolmışam sīmīn saķaķıñg şevkıdın

Kör ki ni *zerd* ü ni zār itmiş mini sevdā-yı ħām” (LD, 122/159-3)

zībālıķ: (Far. + T.) Güzellik.

“Yüz ivrüp gül, yüzüñg birle talaşmış bağda, *zībālıķ*

Anı yüz pāre kıl andaķ, yana bir bolmasun yağı” (MSD, 238, 21b/14)

2.2.1.1.13.6. Toplumsal İlişkiler

ana: Anne.

“Ay perī yüzlüg hezārān āferīn

Sizge süt birgen uşol *anaya*” (LD, 269/373-2)

°arūs-ı mülk: (Ar. + Ar.) Mülk gelini.

“Luţf-ı eş^c ārıñgı Luţfī bay sungur ħan bilür

Kim °*arūs-ı mülk* körmeydür anıñg tıg şāh şāh” (LD, 175/236-7)

aşl (3/3): (Ar.) Soy.

“La^c lıñgā °aķıķ oĥşamas öz bağrın itip ķan

Yaĥşı bola almas belī ķün *aşlı* yemendür” (LD, 298/489)

ata: Cet, dede, büyük baba ve aynı soydan daha önce yaşamış olan kimse.

“İskender işitse kim anıñg sarı yörür siz

Cān birgey *atası* kibi ūcān arasında” (LD, 176/237-4)

bala (1/2): Küçük çocuk.

“Kim körse anıñg közini, aytur

Ni ħurfa irür bu Türk *balası*” (MSD, 242, 22a/15)

cins: (Ar.) Soy, kök.

“Meyl iter öz *cinsi*ğā her *cins* özin lā-cerem

Bili sarı ol kemend-i ° anber-efşān tartadur” (LD, 72/86-7)

ferzend: (Far.) Erkek çocuk.

“Şükr için yüz secde kılğay közleri hem yaruğay

Körse ger ādem seninḡ tig nāzenīn *ferzendini*” (LD, 215/293-2)

ḡānedān: (Far.) Köklü ve büyük aile.

“Timürninḡ *ḡānedānınınḡ* çerāḡı vü yaruḡ közi

Kim iḡsānın körüp tirlər ḡayādın ebr-i nīsānī” (LD, 13/6-6)

ḡız: Kız çocuk.

“Nāmüselmānnınḡ *ḡızı* bōrk igri ḡoyma başınḡa

Ger seninḡ başınḡda yoḡtur igrilik ° uşşāḡ ile” (LD, 183/247-2)

kūdek: (Far.) Çocuk.

“Ġabḡab [u] zūlfünḡe kim ḡayrān u ser-gerdān ° uḡūl

° Aḡlı yoḡ *kūdekdür* ol kim ḡüy u ḡevḡān atadı” (MSD, 258, 24b/7)

ḡur: Kuşak, nesil.

“Bu künden sonḡra köp tinḡay ra° iyyetler ri° āyetdin

Ulus ḡaḡḡıda minḡ *ḡurla* atadın mihr-bān kildi” (MSD, 110, 4a/11)

nesl: (Ar.) Aynı yıllarda yaşamış olan, yaklaşık aynı yaşta bulunan kişilerin bütünü, kuşak.

“Türk *nesl*indin anınḡ dik ḡāh-zāde toḡmadı

Mülk-i tūrān üzre sultān bolḡalı efrāsiyāb” (LD, 11/5-11)

oḡul: Evlat, oḡul.

“Sin tig *oḡulnı* tinḡridin ādem-i ḡākī yalbarıp

Şıdḡ ile erba° īn ḡikip istedi mā vü ḡīn ara” (LD, 15/7-2)

uruḡ: Nesil, soy.

“ḡüyiyā Tarḡan *uruḡı* pūr-me° ānīdür, bedī°

Haḳ kılıptur anı anlar arasında intiḥāb” (MSD, 184, 15a/3)

yeṅgi kilin: Yeni gelin.

“Çemende kiçe meger gül *yeṅgi kilin* tüşti

Taṅṅ ırte üstine yinçü nişār iter şebnem” (MSD, 138, 8a/9)

yetīm: (Ar.) Babası ölmüş çocuk.

“Tā haḳ sini ° azīz tutup kıılmaḡay *yetīm*

Közüm dürini ḡārlamaḡıl kim *yetīm* irür” (LD, 68/80-4)

2.2.1.1.13.7. Yardımlaşma

° aṭā: (Ar.) Bağış, ihsan.

“° Aṭāsı naḳdı irür āz derdige dārū

Saḡāsı şehdi irür faḳr zaḡmetiṅge devā” (MSD, 174, 13b/4)

baḡış: (Far.) İhsan, bağış.

“° İlm ü ḡilm ü ° aḡl u ḡulḡ u *baḡış* ü faḡl u ḡüner

Ḥatm irür zātıṅḡ bile ay dāver-i mālīk-riḡāb” (LD, 9/4-15)

dād (2/3): (Far.) Bağış, ihsan, yardım.

“Luṭfī-i dil-efḡār tiler hecr ilidin *dād*

Aḡvālını ol bigime vü ḡanıma aytıṅḡ” (LD, 104/132-5)

elṭāf: (Ar.) Lütüflar, iyilikler.

“Eyā şāḡā ḡüner-perver, ḡünerniṅḡ ḡadırın arturduṅḡ

Muḡassen kıldı *elṭāfuṅḡ* bu kün şī° rimḡa şī° rānı” (MSD, 166, 12a/15)

ḡācet (1/2): (Ar.) Gerek duyulan, muḡtaḡ olunan şey, ihtiyaḡ.

“Köz ü ḡaşıṅḡ barḡa ° ālemni kırar

Ḥācet ırmestür kılıḡ sal ḡınına” (LD, 279/412-2)

ihṡān: (Ar.) Bağışta bulunma, lütuf.

“Devr-i ḡüsnüṅḡde cefā birle bu Luṭfī köṅḡlin al

Yādigār-ı hüsni āri dünyāda *ihsān* irür” (LD, 83/102-7)

ihtiyāc: (Ar.) Gereksinim duyulan şey.

“Könglüm ili hālını sormakça yok hiç *ihtiyāc*

Qayda ° ışıḡ leşkeri yetti vü ğāret kılmadı” (MSD, 234, 21a/13)

ikrām: (Ar.) Bağış, ihsan, kerem.

“Çün du° ā kıldım raḡībğa birdi düşünām ol maḡa

Hayf imiş eblehge kılmek ° izzet ü *ikrām*nı” (LD, 259/355-6)

in° ām: (Ar.) Lütuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme.

“İlge köp *in° ām* iter sin dem-be-dem düşünāmı

Qadr bilmeslerge āḡir munça ihsān kılmaḡıl” (LD, 116/150-2)

ināyet: (Ar.) Lütuf, ihsan.

“Sekkākī tapḡay āḡırı merhem cerāḡatıḡ

Ger bolsa bizge bir kün ol ay yüz *ināyeti*” (MSD, 274, 26b/13)

iṣār: (Ar.) Birinin ihtiyacını karşılayacak kadar verme.

“Vaşl çağıdır qaşında Luṭfī cān *iṣār* kıl

Çünki qalması dünyā içre hiç nime bir çaḡ ile” (LD, 184/247-5)

kerem: (Ar.) Lütuf, bağış, ihsan.

“Luṭfī sarı köz uçı bilen kıldı nigāhī

Yār itti beḡāyet *kerem* el minnetü li’llāh” (LD, 189/255-5)

luṭf: (Ar.) Bağış, ihsan, kerem, cömertlik.

“Kişi kim qahrıḡa uçar, şeqāvet birle ol bardı

Velī *luṭf*ıḡnı tapḡaḡa sa° ādetdin nişān kildi” (MSD, 114, 5a/3)

meded: (Ar.) Yardım, nusret.

“Ḥarāmī közüḡ alındın *meded* hāy

Közünḡ sihr-i ḡelālındın *meded hāy*” (LD, 245/337-1)

minnet: (Ar.) İyilik, yardım, bağış.

“Her cefā kim kilse sindin Luṭfīḡa *minnet* velī

Ḳılmaḡan yazuḡnı kiçrüp ḡılḡın andın der-güzār” (LD, 55/62-7)

naşr: (Ar.) Yardım etme.

“Torumtay, ḡarḡunak, ḡırḡuy u bīḡūy, ger salur bolsaḡ

Alur çerḡ u ılar *naşr* u tutar fetḡ ü zafer avlar” (MSD, 152, 10b/4)

ni° met (1/2): (Ar.) İyilik, lütuf, ihsan.

“Toyḡunça koy yüzünḡ sarı Luṭfīni baḡḡalı

Ni °metni bay kişi ayamas çünki açdın” (LD, 160/213-5)

pīş-keş: (Far.) Hediye, armaḡan.

“Baş yay endāz ḡılsun cān şīrīn *pīş-keş*

Yār ḡayālını köḡül öyinde miḡmān eylegen” (LD, 153/202-5)

sāye (2/2): (Far.) Himaye, yardım.

“Şāh-ı devrān *sāyesinde* āfitāb-ı cāhınḡız

Dem-be-dem ḡılsun teraḡḡī çün du° ā-yı müstecāb” (LD, 12/5-27)

terk-i iḡsān: (Ar. + Ar.) Bağışı bırakma.

“Ḳan yutar min kim ḡayan bardı burunḡı iltifāt

Terk-i iḡsān eylediḡ ° amdā ni taḡşīr eyledim” (LD, 133/174-5)

terk-i kerem ü cūd: (Ar. + Ar. + Ar.) Cömertliḡi, keremi bırakma.

“Öltürüp cān berür irdi kişige cādū közünḡ

Yitti nevbet maḡḡa *terk-i kerem ü cūd* itti” (LD, 198/268-3)

tuḡfe: (Ar.) Hediye, armaḡan.

“Her kişi özingē lāyık *tuḡfe* kiltürdi belī

Ağı atlas bay bāzergān u havācūmlar kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

vaşl-ı in° ām: (Ar. + Ar.) İhsana kavuşma.

“Yār mindin *vaşl-ı in° ām*ın ayar

Hem haber hem söz hem in° āmın ayar” (LD, 277/405-1)

yarı: Yardım.

“Şükr kim baht itti *yarı* ° aşık-ı bī-çāreğa

Uçradı giryān közüm siz tig perī-ruhsāreğa” (LD, 185/250-1)

2.2.1.1.13.8. Arkadaşlık, Komşuluk, Sevgililik

ağyār: (Ar.) Sevgilinin dost edindiği kimseler, rakipler.

“Köydi vü bir kün raķībķa sırrın aymadı köngül

Yārdın *ağyār*ķa hergiz şikāyet kılmadı” (MSD, 234, 21a/10)

āşinā ~ āşināy: (Far.) Bildik, tanıdık.

“Hayāt kiçti vü bīgāne min vişālīngdın

Kaçan özūng bile bu kulnı *āşinā* kılguṅg” (LD, 107/138-4)

“Teṅgrilik bolğay raķībni meclisiṅgdin қavlasaṅg

Hayf irür, hod ādemī seg birle bolsa *āşināy*” (MSD, 236, 21b/5)

cān (5/5): (Far.) Sevgili.

“Boyuṅg tig bütmedi bustān ara serv-i revān, ey *cān*

Yüzūṅg tig hem açılmadı çemende gülistān, ey *cān*” (MSD, 196, 16a/7)

cānān ~ cānāne: (Far.) Sevgili.

“Öltürür hicrān mini ol rāḥat-ı cāndın yırāķ

Tüşmesün gül mevsimi hīç kimse *cānān*dın yırāķ” (LD, 94/118-1)

“Baķmas maṅga *cānāne* ° aceb ḥālet imes mü

Boldı yana bī-gāne ° aceb ḥālet imes mü” (LD, 171/230-1)

cār: (Ar.) Komşu.

“Kün kündin özge özige kilmedi dık bolup

Ol kiçedin ki kördi sini mäh *cārda*” (LD, 183/246-8)

dil-dār: (Far.) Gönül alan sevgili.

“Kılmañız töhmet ecelge kim mini hecr öltürür

Dōstlar mundağ digey siz sorsa *dil-dār*ım mini” (LD, 208/283-2)

dōst: (Far.) Çıkar beklemeden sevilen ve güvenilen yakın arkadaş.

“İmdi tüzmeçlik kirek elbette ° işret sâzını

Dōstқа çün şādīlık kildi vü düşmenğa ° *azāb*” (MSD, 182, 14b/6)

ğam-güsār: (Ar. + Far.) Gamı gideren, teselli veren, dost.

“Yā rab ki ° ömr hōşluğıdın ni körüp turur

Bī-çāreī ki sin tig anıñ *ğam-güsār*ı” (LD, 93/117-2)

ğam-güzār: (Ar. + Far.) Candan arkadaş, sırdaş, dert ortağı.

“Ay hōş ol sâ° at mañğa ger vaşl-ı yārī bar idi

Derdime dermān u ğamğa *ğam-güzār*ım bar idi” (LD, 236/324-1)

ḥabīb: (Ar.) Sevilen kimse, sevgili.

“Közünğni tikme özin yumağan yüziğe salıp

Ḥabīb yüzini tañla körerde bolma ḥacil” (LD, 6/3-14)

hem-dem: (Far.) Samimi arkadaş, dost.

“Ney-şeker irniñ demi birle nevādın dem urar

Veh ni hōş ol bī-nevā kim boldı irniñ *hem-demi*” (MSD, 306, 31a/1)

hem-derd: (Far.) Dert ortağı.

“Cāndur naḥīf ü köñglüm irür asru nātüvān

Hem-derd dip alarnı sorar her seḥer nesīm” (LD, 124/162-2)

hem-rāh: (Far.) Yoldaş, yol arkadaşı.

“Kittiler barça refîkler mini bu yolda salıp

Âhdın özge qalmadı dünyâda *hem-râhım* mening” (LD, 108/139-6)

hem-sâye: (Far.) Komşu.

“Közlerin, kattâl irür, kirpiklerin qan tökküçi

Özge ni ögrensün ol cellâdnın *hem-sâyesi*” (MSD, 232, 21a/5)

hem-şoĥbet: (Far. + Ar.) Birbiriyle soĥbet ve arkadaşlık eden kimse, arkadaş.

“Raķîbler birle *hem-şoĥbet* boluptur

Munun tig °âr ilindin dâd u feryâd” (LD, 34/33-6)

hevâ-dâr (2/2): (Ar. + Far.) Dost, arkadaş.

“Bolur irdi ° Alî Aĥa bu Sekkākî *hevâ-dârı*

İşitse irdi ol bu kün munun tig şî° r-i ĥarrânı” (MSD, 166, 12b/3)

hevâ-ĥâĥ: (Ar. + Far.) Sevgili, yâr.

“Tâ ki sivdüm mihr ile mâhum sini

Tapmadım bir kün *hevâ-ĥâĥım* sini” (LD, 287/446-1)

ĥoldaş: Arkadaş.

“İşikin itine kim bolsa *ĥoldaş*

Anın iķbâlî sulţândın qalışmas” (LD, 91/113-5)

ķongşî: Komşu.

“Könglüm imgenmes, belî sin niçe aççığ sözlesen

Çün yarattıĥda Uĥan gül *ķongşısın* ĥâr eyledi” (MSD, 296, 29b/7)

mâĥ (3/3) ~ meh: (Far.) Ay gibi güzel sevgili.

“Niçe qoyĥay baĥrıma dâĥ ol yüzi *mâĥım* mening

Niçe yandurĥay felekning şem° ini âĥım mening” (LD, 108/139-1)

“Mihrdin zerre dem urdı, ° aceb ger çin bu ol *meĥtin*

Meger sebk-ı lisān bolup ° ibārette ḥaṭā kıldı” (MSD, 256, 24a/12)

maḥbūb: (Ar.) Sevilen kimse, sevgili.

“Ḥüblarda seniṅ tig bir *maḥbūb* ḳanı nāzūk

Baştın ayaḳı zībā bili bedeni nāzūk” (LD, 105/135-1)

maḥrem (2/2): (Ar.) Bir kimsenin sırlarını bilecek derecede yakını ve samimi dostu olan kimse, sırdaş.

“Gerçi *maḥrem*dür raḳībiniṅ ḥaḳdın üzmes min ümīd

Birdi kāfirniṅ murādın birmegey mü bizge kām” (LD, 122/159-7)

maḥrem-i esrār: (Ar. + Ar.) Sır dostu, sırdaş.

“Ḳıl mühr aḡız ḥātemidin Luṭfīniṅ aḡzın

Kim dünyāda bir *maḥrem-i esrār* tapılmas” (LD, 89/110-7)

ma° şūḳ: (Ar.) Aşkla sevilen, âşık olunan kimse.

“Bir nefes *ma° şūḳ* ile ° âşıkını ḳoymas şādımān

Ni tiler ya rab sipihr-i kīnever ° uşşāḳdın” (LD, 158/211-3)

mihmān: (Ar.) Misafir, konuk.

“Köṅglüme ot salma, oldur çün ḥayālīniṅğa otāḳ

Nā-geh anıṅ sūzişi köydürmesin *mihmānı*” (MSD, 300, 30a/5)

muḥib: (Ar.) Seven, dost.

“Seniṅ şīrīn dudaḡıniṅ ḥasretinde

Muḥibler cānı su vü baḡrı ḳandur” (LD, 83/103-5)

mu° nis-i cān u revān: (Ar. + Far. + Far.) Can ve ruh yakını, dostu.

“Bir zamān ḥālī imes min yādıdın

*Mu° nis-i cān u revānı*mğa selām” (LD, 284/432-2)

nedīm: (Ar.) Sohbet arkadaşı, dost.

“İṭā° at içre kim öpmese āsitānın anıṅ

Cemî^c -i^c ömri içinde irür *nedîm* ü nedem” (MSD, 140, 8b/7)

nigâr: (Far.) Resim gibi güzel sevgili.

“Közüm bağır kanıdın yüz nigâr kılmaz idi

Eger köngölge muvâfık *nigâr* bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/13)

raķīb: (Ar.) Aynı sevgiliye gönül verenlerden her biri.

“Cānnı *raķīb*, cevri bile köydürür müdām

Dil-ber cefāsı bolmasa, ni boldı ber-serî” (MSD, 282, 27b/13)

refîķ: (Ar.) Arkadaş.

“Kittiler barça *refîķ*ler mini bu yolda salıp

Āhdın özge kalmadı dünyāda hem-rāhım meniᅡ” (LD, 108/139-6)

rū-şinās: (Far.) Aşına, bildik, tanıdık.

“Luţfî-i kem nāmını^c ālemda kılgan *rū-şinās*

Dāğ-ı^c ışıᅡındur ki devletlık nişān dirler anı” (LD, 227/310-7)

şāh (2/2) ~ şeh (2/2): (Far.) Sevgili.

“Sekkākî, ol *şāh* ārzūsı öltürse sini, ni^c aceb

Lā-büd öler, bolsa kişi könglinde sultān ārzūsı” (MSD, 248, 23a/12-13)

“Ni ġam eger Sekkākî’ni öltürse ol *şeh* kayğusı

Bir dem bile baştın yana cān birgey irni çākeri” (MSD, 292, 29a/9)

şerîķ: (Ar.) Arkadaş, dost.

“Hüsni içre *şerîķiᅡ* yok yüz huccet-i rüşendür

Ol da^c vā-i vaᅡdetķa bu vech ile bürhān sin” (LD, 140/185-3)

yār (1/3): (Far.) Sevgili.

“Cān ᅡasret ile köydü vü dil-dār tapılmas

Barça tapılır bizge velî *yār* tapılmas” (LD, 88/110-1)

yār (2/3): (Far.) Dost, arkadaş.

“Yā İlāhī, Muşţafā ḥaḳḳı vü Mî^c rāc’ı ḥaḳı

Hem olarnıñ ḥaḳḳı kim hızmette irdi tört *yār*” (MSD, 92, 2a/7)

yārān: (Far.) Dostlar, arkadaşlar.

“İy *yārān*lar çün körünmes bolsam ol tar ağzıdın

Leblerindin bu ġarībniñ ḥūn behāsın isteñgiz” (LD, 302/511)

2.2.1.1.13.9. Saygınlık-İtibarlılık-İtibarsızlık

āb-ı rūy: (Far. + Far.) Şeref, haysiyet.

“Köñglümge ot tutaştı bile bardı *āb-ı rūy*

Toprak kilsin uşbu köñğülñüñki başına” (LD, 20/15-3)

‘alā: (Ar.) Yücelik, şan ve şeref.

“Meniñ bu zerre vücūdum hevā-yı mihriñdin

Cihānda ḥūr kibi meşhūr, taptı ḳadr u ‘*alā*” (MSD, 178, 14a/3)

aşıl: (Ar.) Asalet sahibi, soylu.

“Ḳılıçıñ ḳoymadı, ol kim köterse baş ‘adū, ārī

*Aşıl*ler hızmotin ḳılğan ḳılur öz gevherin peydā” (MSD, 126, 6b/7)

at (I-2/2): Ün, nam, şöhrat.

“Şehen-şāhā seniñ *atıñ* Şeh-i ḳişver-güşāy irdi

Al imdi dünyānı, köktin laḳab Gītī-sitān kildi” (MSD, 110, 4b/3)

baş (5/5): Önde gelen kimse.

“‘Alem tig barça biglerniñ *başı* kökke kirek tigse

Kim anlar tek ye ḳılğalı bu ḳutluğ āsitān kildi” (MSD, 108, 4a/6)

bed-nām: (Far.) Adı kötüye çıkmış.

“Maḳşūdğa tigürmey ol gül-endām

‘Aşıkñı ḳılur cihānda *bed-nām*” (LD, 135/178-1)

berāt: (Ar.) Saygıdeğer, saygın.

“Zülfıge qadr u *berāt* oḡsar velī yüz farkı bar

Söz anıḡ yanındaki ḡurşīd ü meh-tābındadır” (LD, 74/90-5)

celāl (1/2): (Ar.) Yücelik, ululuk.

“Hem tecellī vü cemāl ü hem *celāl* ol közdedür

Körgüzür aḡ u qarası küfr ü imān şüretin” (LD, 155/206-2)

cell: (Ar.) Büyük, ulu.

“Helāl dip köp ḡarām qanlar közüḡ her dem töker ārī

İrür ḡün ösrük kāfir ni bilsün *cell* ü ḡürmetni” (LD, 222/302-4)

civān-merd: (Far.) Temiz, soylu.

“Ösrük kişi bolur çü *civān-merd* ni üçün

Qılmas teraḡḡumī közüḡ uşbu ḡarābnı” (LD, 217/295-2)

çav: Ün, şöhret.

“Şehen-şāhā, seniḡ ° adlıḡ cihāḡa çavı tolḡalı

Şanemler zülfidin özge kişi qılmadı yaḡmānı” (MSD, 162, 12a/3)

der-be-der: (Far.) Kapı kapı dolaşan, serseri.

“Birer köz uçdın Luṡfī sarı baqqay mu dip nāgeh

Bolup min *der-be-der* mundaḡ salıp ḡan u mānımnı” (LD, 265/364-7)

erzende: (Far.) Deḡeri düşmüş kimse.

“Sini ḡaddını bilmey sivgen üçün

Bu Luṡfī yüz belā *erzendesidür*” (LD, 52/59-5)

faẓl (2/2): (Ar.) Bir kimsede bulunan şahsī kıymet ve meziyet, deḡer.

“Sin kemāl u *faẓl* ile sulṡānī sin

Salṡanatḡa cemçiley erzānī sin” (LD, 288/451-1)

fezāyil: (Ar.) Faziletler.

“Fāzıl irür ol zülf ü yüzünġ sünbül ü güldin

Birmiş saᅅga ḥaᅅ fazlı bilen barça *fezāyil*” (LD, 114/147-5)

ḥadd-ı i° zāz: (Ar. + Ar.) Yüceltme, ağırlama.

“İtim dip Luᅇfîni şāhım öger sin

Hemîn bolġay gedāġa *ḥadd-ı i° zāz*” (LD, 88/109-7)

ḥaᅅr: (Ar.) İtibarsız, değersiz kimse.

“Ḥarīş üçün yüzünġe ḥ°ār u zār bolmış min

Ḥarīş bolsa kişi ḥ°ār u hem *ḥaᅅr* bolur” (LD, 36/36-5)

ḥ°ār: (Far.) Hakir, bayaġı.

“Başkan iz toprakı tig tig Sekkāᅅi°ni ḥ°ār eyledinġ

Supre-āyîn yüz idip andın daġı *ḥ°ār* eyleme” (MSD, 220, 19b/3)

ḥ°ārḷıᅅ: (Far. + T.) Hakirlik, itibarsızlık.

“*Ḥ°ārḷıᅅ* ḥadtın yaşurmanġ çünki ° izzet yoldadur

Atınġız na° lında bizni ḥāk-i rāh eylep ötünġ” (LD, 102/130-3)

ḥazret (1/2): (Ar.) Saygı ifadesi olarak verilen ünvan.

“Saᅅga ḥayāt beᅅası bolur diyü hergiz

Ḥudāy *ḥazret*idin vahy boldı mu nāzil” (LD, 7/3-22)

heybet: (Ar.) İnsanda korku ve saygı duygusu uyandıran etkili görünüş, ululuk.

“Her süren salmaᅅᅅa kim bardı şeh iᅅbālı bile

*Heybet*indin türkmenler içre tüşti ızırāb” (LD, 11/5-17)

ḥiᅅ (2/2): (Far.) Değersiz, önemsiz kimse.

“Sekkāᅅi° özünġ *ḥiᅅ* kıl ol şāh ᅅaşında

Ger bolsa vüᅅüduᅅ, sini sindin kūniler-men” (MSD, 194, 16a/5-6)

ḥor: (Far.) Değersiz.

“Her gedānıṅ ṣāhirin körsenṅ perīṣān, zinhār

Sin anı ḥor körmegil, ma^c lūm irmes niyyeti” (MSD, 280, 27b/3)

ḥorluḳ: (Far. + T.) Aşağılık, değersizlik.

“Kim seninṅ yolunṅda ḥ^ıār itti özin, boldı ^c azīz

Köp ^c azīz anıṅ için ḥorluḳnı kıldı ihtiyār” (MSD, 90, 1b/2)

iktisāb: (Ar.) (Saygınlık) kazanma.

“Luṭfī ḳulnunṅ ṣi^c ri birle sizge ḥōdı ihtiyāc

İltifātunṅdın bigim men şöhet ittim iktisāb” (LD, 12/5-24)

insānī: (Ar.) Göz bebeği (çok sevilen kimse).

“İy ṭurfa perī ādemīninṅ cānı mudur sin

Ya ikki yaruḳ közleri insānī mudur sin” (LD, 144/190-1)

it (2/2): Aşağılık, edepsiz kimse.

“Ger Luṭfīḡa it atasam hīç köṅgli ḳalḡay mu didinṅ

Ni köṅgli ḳalıptur anıṅ kim istegey nāmūs u neng” (LD, 110/142-7)

i^c tibār: (Ar.) Hatırı sayılır olma durumu, şeref, haysiyet.

“Hecride ölsem raḳībler bolmanṅız maḡrūr u ṣād

Bizge hem andın sizinṅ tig i ^c tibārı bar idi” (LD, 237/324-5)

^c izzetliḳ: (Ar. + T.) Değerli, saygıdeğer.

“Geh geh tiger irdi maṅḡa düşnāmınṅ ol hem ḳalmadı

^c İzzetliḳ irdim vaṣl ile hecrinṅ mini ḥ^ıār eyledi” (LD, 236/323-5)

ḳadr (1/2): (Ar.) Değer, kıymet.

“Eyā ṣāhā hūner-perver, hūnerninṅ ḳadrın arturdunṅ

Muḡassen kıldı elṭāfunṅ bu kūn ṣi^c rimḡa ṣi^c rānı” (MSD, 166, 12a/15)

kevkeb-i evc-i şeref: (Ar. + Ar. + Ar.) Şeref zirvesinin yıldızı.

“Kevkeb-i evc-i şeref sultān ° alāü’ d-devle kim

Ṭālī° indin taptı ° ālem revnaḳ-ı ° ahd u şebāb” (LD, 10/5-6)

mecd: (Ar.) Büyüklük, ululuk, şan, şeref.

“İrür mecd ü te° ālīde, irür leyl ü nehār içre

Felek-şadr u felek-ḳadr u meh-i bedr ü şeh-i ḥāver” (MSD, 150, 10a/4)

meşhūr-ı cihān: (Ar. + Far.) Dünyanın meşhuru.

“Ol ay kim anı ° ışḳıda meşhūr-ı cihān min

Efsūs ki bilmes ki ni çağlıḡ nigerān min” (LD, 139/183-1)

mīrzā: (Far.) Bazı Türk topluluklarında ve İran’da kullanılan bir soyluluk sanı.

“Çün anıḡ sarı durur mīrzā vü bigim himmeti

° Āḳıbet ol bolḡusı şāhib-ḳırān-ı kām-yāb” (LD, 10/5-8)

muḥterem: (Ar.) Muhterem, saygıdeğer.

“Ol ağız birle ḳıl kerem düşnām

Bolalı zerre muḥterem sindin” (LD, 165/221-4)

muḳtedā: (Ar.) Örnek alınan, öncü.

“Siḥr işin keşmīr ili ḡamzenḡdin öğrense kirek

Kim cihān içre boluptur ol bu fende muḳtedā” (LD, 23/19-4)

mu° teber: (Ar.) İtibarlı, hatırı sayılır.

“Boldı müyesser āḡirī itleri manşıbı maḡa

Her kim igesi işikin saḳladı boldı mu° teber” (LD, 62/73-3)

müşerref: (Ar.) Şerefli kişi.

“Bolmas müşerref öpse ayaḳıḡnı zülf tig

Yā rab bu baḡt u devleti yoḡtur ki yaş irür” (LD, 38/39-4)

nākes (1/2): (Far.) Aşağılık, bayağı kimse.

“Raķībīng Ārimī körse işikte, bişür it yaŋlıĝ

Aşilim nitti, kavlasaŋ işiktin uşbu *nākesni*” (MSD, 284, 28a/6)

nām (1/2): (Far.) Şöhret, ün.

“Luţfī-i kem *nāmını* ° âlemda kılgan rû-şinās

Dāĝ-ı ° ıŝkıŋdur ki devletlık nişān dirler anı” (LD, 227/310-7)

nā-merd: (Far.) Mert olmayan, alçak.

“Şarţım ol kim yār üçün baş oynasa

Kavlıdın yaŋan kişi *nā-merd* ola” (LD, 271/382-2)

nāmūs: (Ar.) İnsanın ahlak kurallarına uymasını sağlayan, onu şerefli kılan manevî duygu, güzel haslet.

“Ġamzeŋg oķıĝa karşı cān Luţfī hedef kıldı

Nāmūs üçün geh geh sin atkıŋg anı *nāzūk*” (LD, 105/135-5)

revāc: (Ar.) İtibar, kıymet, değer.

“Seniŋg atıŋg bile altun soķup çemen ħanı

Yüzin kızıl kıllur ħüsnine *revāc* tiler” (LD, 59/68-3)

rüsvā: (Far.) Kötülükle şöhret bulmuş, rezil, kepaze kimse.

“Bu kündin soŋg közüm yaşın nazardın dem-be-dem salgum

Mini ol kıldı ħalk ara munuŋg tig bir yolu *rüsvā*” (MSD, 124, 6a/11)

rüsvā-yı encümen: (Far. + Far.) Cemiyetin, meclisin rezili.

“Çü meclisiŋgde özin şem° -i dermiyān kördi

Tilin kisip anı *rüsvā-yı encümen* kıldım” (LD, 133/175-3)

seg: (Far.) Aşağılık, edepsiz kimse.

“Tenĝrılık bolĝay raķībni meclisiŋgdin kavlasaŋg

Ĥayf irür, ĥod ādemī *seg* birle bolsa āşināy” (MSD, 236, 21b/5)

şān: (Ar.) İyi bir nitelikle tanınmış olma durumu, ün, şöhret, itibar.

“Tilbe kõṅlüm cān birür bilmes meger

Kim vefā kilmeydür anıṅ şānına” (LD, 277/406-2)

şeref: (Ar.) Bir kimseye gösterilen saygının dayandığı manevî yücelik, manevî ululuk, onur, haysiyet.

“Seniṅ ḥādimleriṅ andaḡ refi^c itti merātib kim

Cull itse, itleri keymes şereftin ḥibr u dībānı” (MSD, 164, 12a/11)

şöhret: (Ar.) Her yerde herkesçe tanınma, meşhurluk, ün, san, nam.

“Luṭfī ḡulnuṅ şî^c ri birle sizge ḥōdı ihtiyāc

İltifātıṅdın bigim men şöhret ittim iktisāb” (LD, 12/5-24)

zāt (2/2): (Ar.) Yaratılıştan gelen değer, fitrî kabiliyet.

“Gevher-i yek-dāne kıldı zāt baḡrındın sini

Ehl-i diller közini ḥasrette deryā kılgalı” (LD, 220/299-4)

2.2.1.1.13.10. Toplumsal Düzen, Güvenlik

°adālet: (Ar.) Hak ve hukuka uyma, herkesin hakkını gözetme, doğruluktan ayrılmama, hakkaniyet.

“Saḡāvetiṅdin irür āz derdine dārū

°Adāletiṅdin irür ḡulm cürḡine merhem” (MSD, 144, 9a/10)

°adl: (Ar.) Adalet, hakkaniyet, doğruluk, tarafsızlık.

“Şehen-şāhā, seniṅ °adlıṅ cihāṅḡa çavı tolḡalı

Şanemler zülfidin özge kişi kılmadı yağmānı” (MSD, 162, 12a/3)

āsāyiş: (Far.) Emniyet, güvenlik.

“Salṭanat bustānı içre öndi serv[niṅ] butaḡı

Sāyesi bolḡay cihān āsāyişi, kılmāṅ şitāb” (MSD, 180, 14a/13)

aşl (2/3): (Ar.) Gerçek, hakikat.

“Āh urup ʿ ıŝkıñgda yir kök günbezini köydürür

Ehl-i zāhir anıñg aşlın bilmeyin aytur buḥār” (MSD, 92, 2a/3)

āŝüb: (Far.) Karışıklık, kargaşalık.

“Ṭurrañg köñgöl şehrinde köpü āŝüb u ğavġā konḡarıp

Cān mülkini ğāret kıılır her laḡza zülfüñg leşkeri” (MSD, 292, 29a/6)

āŝüb-ı cihān: (Far. + Far.) Cihanın karıştırıcısı.

“Ol yüz ü cebīn boldı āŝüb-ı cihān boldı

Bu kaş daġı köz birle ser-fitne-i devrān sin” (LD, 141/185-5)

ʿ ayn-ı belā: (Ar. + Ar.) Belanın kendisi.

“Sin tig cihānda közleri ʿ ayn-ı belā ḡanı

Min tig anıñg belāsı bile mübtelā ḡanı” (MSD, 298, 29b/10)

ber-hem: (Far.) Karışıklık.

“Şehā bir niçe kün sizge tekessür bolmaġay vāḡiʿ

Cihān ber-hem ura yazdı ulusnıñg ḡalmadı cānı” (LD, 57/65-4)

bulġaġ: Karışıklık.

“Zülfüñg çü baş köterdi bozuldı köñgöl ili

ḡaydın tapılsun emn ki bulġaġ ḡaġıdur” (LD, 77/94-4)

cellād: (Ar.) Hiç çekinmeden suç işleyen veya adam öldüren kimse.

“Közlering, ḡattāl irür, kirpiklering ḡan tökküçi

Özge ni öġrensün ol cellādñing hem-sāyesi” (MSD, 232, 21a/5)

dād (1/3): (Far.) Adalet, doğruluk.

“Min bir gedā vü mübtelā bolġum raḡīb cevri bile

Tenġri üçün dādımñı ber, ey ḡüsn ilining dāveri” (MSD, 292, 29a/7)

dār: (Far.) İdama mahkum olanların asıldığı daraġacı.

“Gül kaçarıñgdın uğrılup aldı cemāl anıñg üçün

Şāh-ı rebī° anı tiken *dārığa* uğrı tig asar” (LD, 62/73-5)

diyet: (Ar.) Kan bedeli.

“Maḥşerde lebiñg sorğusı ° aşık ıanın ay şūḥ

Kim munda töker ıan *diyetin* istesün andın” (LD, 160/214-5)

emān: (Ar.) Güven, emniyet.

“Birer Rūm iline zūlfüñg Ḥabeş’niñ leşkerin salsa

Köñgöl mülkinde ol sâ° at tapılmas hıç *emān*, ey cān” (MSD, 196, 16a/9)

emānet: (Ar.) Birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişıce korunması gereken eşya.

“Küntü kenzen’din ḥazāyin ḥāzini zātıñg irür

Ārī ārī, ol *emānet*ka kirek sin tig emīn” (MSD, 96, 2b/7)

emn: (Ar.) Emniyet, güven, huzur.

“Zūlfüñg çü baş köterdi bozuldı köñgöl ili

Qaydın tapılsun *emn* ki bulğag çağıdur” (LD, 77/94-4)

ferāğat: (Ar.) Hakkından isteyerek vazgeçme.

“Cemāl u cāh ilidin yüz *ferāğatım* bardur

Oramunğ iti mañga āşinā kirek bolsa” (LD, 19/13-6)

fesād: (Ar.) Kargaşalık, karışıklık, kötülük, bozgunculuk.

“Zühd ü taqvānıñg bināsı Qāf tig boldı bülend

Mün° ādim ° Ankā meñgizlig ehl-i ° işyān u *fesād*” (MSD, 130, 7a/12)

fiten: (Ar.) Fitneler, karışıklıklar.

“Zūlfüñg bile ğamzenğ çerigi köñglüm ilini

Toldurdı belā birle vü memlū *fiten* itti” (MSD, 270, 26a/8)

fitne: (Ar.) Karışıklık, fesat, kargaşalık.

“Siyāset yoritip şāhā, anıṅ tig *fitneni* bastıṅ

Yok ol imkānı kim kopsa kıyāmetğa tigin aşıḷā” (MSD, 126, 6b/4)

fitne-i āḥir-zamān: (Ar. + Ar.) Kıyamet gününün fitnesi.

“Yüzüṅgüzde uğan nūrı ° ayāndur

Közüṅgüz *fitne-i āḥir zamān*dur” (LD, 83/103-1)

fitne-i devrān: (Ar. + Ar.) Zamanın fitnesi.

“Hem rūḥ-ı muşavver sen ü hem rūḥ-ı mücessem

Bu luṭf ile sen *fitne-i devrān* yetilip sen” (LD, 140/184-5)

fitne-i ehl-i zamāne: (Ar. + Ar. + Ar.) Zamane halkının fitnesi.

“Sini meniṅ kibi ° aşık yaratsa nitkey idinṅ

Uşol ki *fitne-i ehl-i zamāne* kıldı sini” (LD, 235/321-2)

ḡavḡā: (Far.) Şiddetli tartışma veya dövüş, mücadele.

“Leylī mizācın saḡlaban Mecnūn barmas tapḡına

Çün barsa, tilbe kildi tip elbette *ḡavḡā* bolḡusı” (MSD, 278, 27a/13)

girev-i cām: (Far. + Far.) İçkinin yasaklanması.

“Ol la° l devride *girev-i cām* üçün faḡīh

Baş koydı deyr içinde çi-cāy ° imāmesi” (LD, 221/300-4)

ḥaḡ (1/3): (Ar.) Doğru, gerçek.

“Melek-sīret disem lāyık delīl uş ṭā° at u taḡvā

Nebī-ḥılḡat disem *ḥaḡ*dur irür aḡlāḡı bürhānı” (LD, 13/6-7)

ḥaḡḡat: (Ar.) Gerçek, doğru.

“Cānā *ḥaḡḡat* irmiş bu söz dil belādur

Ger bolmasa köṅḡül min körgeymüdim belānı” (LD, 226/309-4)

ḥaḡḡ-ı vefā: (Ar. + Ar.) Vefanın gerçekliği.

“Ay yüzüñgüzni körgeli özgege salmadım naẓar

Sin dağı saķla mihr ile *haķķ-ı vefā* çiki çiki” (LD, 247/339-3)

halel: (Ar.) Bozulduk, eksiklik, fesat.

“Aymanmayın cefā kıılır u vehm iter köñgöl

Yā rab ki tigmegey *halel* ol hüsn-i cāhına” (LD, 191/259-2)

harām: (Ar.) Yasak.

“İşikiñg itleri Sekkāķī’ din kıılır feryād

Kim uyķu bizge *harām* oldu üşķü pāyında” (MSD, 206, 17b/9)

harāmī: (Ar.) Yol kesen hırsız, haydut.

“*Harāmī* közüñg alındın meded hāy

Közüñg sihr-i helālındın meded hāy” (LD, 245/337-1)

haṭar: (Ar.) Tehlike, güvensizlik.

“Ṭālī^c imde körümçi çin yazmış

Kim naẓar sarıdın ola *haṭarı*” (LD, 250/343-7)

hazer: (Ar.) Korunma, uzak durma.

“^c Āşık kişiler āhı yamandur *hazer* eyle

Kim otķa yanar ^c ālem alarnıñ nefesindin” (LD, 162/217-3)

helāl: (Ar.) Yasak olmayan, yasal.

“Kanıım *helāl*, tōkse kılıçıñgga su bigin

Aldım çü boynuma özüm anıñg vebālını” (MSD, 252, 23b/13)

hıfz: (Ar.) Koruma, saklama.

“Cānā bedeniñg cāndur u cānlar teniñg olsun

Hāķ fazlı anıñg *hıfzına* pīrāheneñg olsun” (LD, 158/210-1)

himāyet: (Ar.) Koruma.

“Yüz devride saçın᠑᠑a kö᠑᠑ül bağladı özin

Devr-i kamerde her kişinin᠑ bar *himāyeti*” (LD, 210/286-6)

hūn-behā: (Far.) Kan pahası, kan bedeli.

“Kanı᠑᠑᠑a haṭ çıkarıp kirdi al bile duda᠑ın᠑

Bu yerge sora sora *hūn-behā* tiley kildim” (LD, 122/158-4)

istīze: (Far.) Kavga, çekişme.

“Kızıban ornı᠑ın köçrür, ° adū ger kılsa *istīze*

Tümen mi᠑᠑ yaz u kış kiçrür, eger kılsa mesāvānı” (MSD, 162, 11b/13)

° işyān: (Ar.) Karşı gelme, baş kaldırma.

“° Āṣī kıl Sekkāki’ni᠑᠑ *° işyānı᠑a* ᠑od yo᠑ ᠑isāb

Sin kerem birle kiçürgil, ey Kerīm-i Kird-gār” (MSD, 94, 2a/10)

kāc: (Far.) Tokat.

“Gül iltür al ile ol çehredin reng

Kızar tā uğrı üçün yıl urar *kāc*” (LD, 31/30-3)

katīl: (Ar.) Öldürölme.

“Öngey barı ravzasında nergis

Çün Luṭfī irür közü᠑᠑ *katīli*” (LD, 207/281-5)

kātīl: (Ar.) Öldüren kimse.

“İy seni᠑᠑ her bir girişme᠑᠑ *kātīlim*

Ötti mecnūdın meni᠑᠑ derd-i dilim” (LD, 285/436-1)

kattāl: (Ar.) Çok katleden, çok öldüren kimse.

“Közleri᠑᠑, *kattāl* irür, kirpikleri᠑᠑ ᠑an tökküçi

Özge ni ögrensün ol cellādın᠑᠑ hem-sāyesi” (MSD, 232, 21a/5)

kıṣāṣ: (Ar.) Bir suça karşılık suçluyu aynı şekilde cezalandırma.

“Tā işittim dil-berimning ağrığın

Ğam *kıṣāṣ* itti cānımğa kıṣṣa kın” (LD, 293/468-1)

kıyām: (Ar.) Baş kaldırma, karşı gelme, ayaklanma, isyan.

“^c Aql ister irdi kim körse revān cān şüretin

Ķāmeting servi bu işke rāst körgüzdi *kıyām*” (LD, 127/166-5)

ma^c īṣet: (Ar.) Yaşamak için gerekli olan şeyler, geçim, dirlik.

“Hüsni ili birle *ma^c īṣet* kılmas irmiş aṅḡladım

^c Aql tedbīrin qoyuban gül u nādān bolmağan” (LD, 151/199-6)

mebādī-i emān: (Ar. + Ar.) Güvenlik ilkeleri.

“Cihāndın kitti teşvīṣ ü *mebādī-i emān* kildi

Ḥalāyık ^c ayṣ iting bu kün, sürūr-ı cāvidān kildi” (MSD, 108, 4a/3)

men^c: (Ar.) Yasaklama.

“*Men^c* itme közüngdin tilesem bir nazar āḡir

İlge nazar eyler kişi kim gūṣe-niṣīndür” (LD, 69/82-5)

merdüm-i cellād: (Far. + Ar.) Suç işleyen adam.

“Közüng çü *merdüm-i cellād* boldı köṅgli qara

Qararmasun mu birev köṅgli munça qan kıldı” (LD, 266/366-6)

muḡālīf: (Ar.) Karşı, zıt.

“Rāstlıq ḡaḡḡı *muḡālīf* bolmadım hīç ay nigār

Ney bigin baḡrım tilip inḡretme mini zār zār” (LD, 54/62-1)

müşt-i dem-be-dem: (Far. + Far.) Zaman zaman vurulan yumruk.

“Qılur zemāne saṅḡa cevri ü zulm, min mazlūm

Cigerni kıldı cerāḡat bu *müşt-i dem-be-dem*” (MSD, 144, 9a/11)

nāḡī: (Ar.) Yasaklayış.

“Ḥekīm emr kıılır şabr u ° ıřķ nehy iter

Cānımnı köydürür, örter bu āmir ü *nāhī*” (MSD, 228, 20b/1)

naẓm (2/2): (Ar.) Kural, düzen.

“Memālik *naẓmı* dīnniṅ ḡoruḡıdır şerīf zātıṅ

Nebī tig şer° i işinde zamīriṅ ḡurde-dān kildi” (MSD, 114, 5a/6)

necāt: (Ar.) Tehlikeli veya kötü bir durumu atlatma.

“Ādemī irmes velī bar-ol anıṅ on parmaķı

Yā koy irmes, ni üçün tapmas bıçılmaķtın *necāt*” (MSD, 192, 15b/11)

nehy: (Ar.) Yasaklama, engelleme.

“Ḥekīm emr kıılır şabr u ° ıřķ *nehy* iter

Cānımnı köydürür, örter bu āmir ü *nāhī*” (MSD, 228, 20b/1)

oḡrı ~ uḡrı: Hırsız.

“Niçe kılgay köṅḡül mülkin esīr ol türk-i ḡāret-ger

Boyı toḡrı, kaşı egri, közi *oḡrı*, sözi şekker” (MSD, 146, 9b/1)

“Gül iltür al ile ol çehredin reng

Kızır tā *uḡrı* üçün yıl urar kâc” (LD, 31/30-3)

perīṣānī: (Far.) Düzensizlik.

“Zihī sulṭān-ı ferruḡ kim ḡamer devrinde ° adlıṅdın

Şanemler zülfidin başķa kııl uçı yok *perīṣānī*” (LD, 13/6-11)

ri° āyet (1/2): (Ar.) Gözetme, koruma, himaye etme.

“Bu kündin soṅḡra köp tıṅḡay ra° iyyetler *ri° āyet*din

Ulus ḡaḡķıda miṅḡ ḡurla atadın mihr-bān kildi” (MSD, 110, 4a/11)

rūsūm: (Ar.) Usuller, düzenler.

“Eyā saḡī, seniṅ ilḡiṅḡdın öḡrenür ḡālī

Seḥāb u baḥr u me° ānī, rūṣūm u cūd u kerem” (MSD, 142, 8b/12)

şavāb: (Ar.) Doğruluk.

“Heybetiṅdin her zamān Çin’ğa tiler kirse Moğol

Reh-berinṅ çün baht u devlet, rāy-ı tedbīrinṅ *şavāb*” (MSD, 186, 15a/8)

ser-fitne-i devrān: (Far. + Ar. + Ar.) Zamanın fitne kaynağı.

“Ol yüz ü cebīn boldı āşüb-ı cihān boldı

Bu kaş dağı köz birle *ser-fitne-i devrān* sin” (LD, 141/185-5)

sicn-i ḥüsn: (Ar. + Ar.) Güzelliğin hapsolduğu yer.

“Çıķıban *sicn-i ḥüsn*idin çemen mışrında gül şāhı

Yūsuf yaṅlıḡ cemālıḡa kılur şeydā Zelīḥā’nı” (MSD, 156, 11a/2)

şekāvet: (Ar.) Eşkiyalık, haydutluk.

“Kişi kim ḡahrıḡa uçar, *şekāvet* birle ol bardı

Velī luṭfunḡnı tapḡaḡa sa° ādetdin nişān kildi” (MSD, 114, 5a/3)

şer: (Ar.) Kavga, gürültü.

“Raḡmı peydā boldı mu bolḡay anıḡ taş köḡlide

Zülfi öksütti mü irkin munça şūr u *şerni* hīç” (LD, 32/31-2)

şūr: (Far.) Kavga, gürültü.

“Ṭali° imniḡ *şūr* igenini min andın aḡladım

Kim süçüḡ söz birmey öltürdi lebiḡ ° amdā mini” (LD, 222/301-6)

talaş: Kavga, dövüş.

“Ḳandur oḡuḡ başaḡı üçün her dem ortada

Cān u köḡül arasında bes kim *talaş* irür” (LD, 38/39-2)

talaşmaḡ: Kavga etme.

“Oḡuḡuznuḡ başaḡıḡa köḡül müştāḡ u köz ° āşıḡ

Bular *talaşma*ğın boldı ol ikki ara ған, ey cān” (MSD, 196, 16a/8)

teşvīş: (Ar.) Karışıklık.

“Cihāndın kitti *teşvīş* ü mebādī-i emān kildi

Halāyık ° ayş itinğ bu kün, sürür-ı cāvidān kildi” (MSD, 108, 4a/3)

tezvīr: (Ar.) Ara bozuculuk.

“Zāhid közüñg, ғаşıñg körüp yüzün ivürdi kıbledin

Қutulmadı bu fitnedin, ol niçe *tezvīr* eyledi” (MSD, 264, 25a/14)

tuğyān: (Ar.) Azgınlık, taşkınlık.

“Niçe yıl *tuğyān* u ° işyān tonını kıldım libās

İmdi uş tuttum yaқа, estağfıru’llāh şad-hezār” (MSD, 94, 2a/11)

tuḡeyl: (Ar.) Yardakçı, dalkavuk.

“İkki cihān metā° ı vişālınğ *tuḡeyl*idür

Sinsiz acun ni bolğusı bağ-ı cinān dağı” (LD, 212/289-4)

tüzük: Düzen.

“Қamuқ ferih *tüzük*in bozғuçı ecelni bilip

° Aceb turur bu ғarab birle tüzmeğinğ maḡfil” (LD, 7/3-18)

uğrılıq: Hırsızlık.

“Şehim қulaқıdın iltti çü dür leḡāfetni

Bu *uğrılıq* sebebindin қulaқıdın asılır” (LD, 60/70-5)

veğā: (Ar.) Gürültü, patırtı.

“Uruş, sançış, *veğā*, heycā küni bolsa, ғаçar sendin

Niçe kim bolsa Gīv ü Rüstem ü Güderz ü Zāl ü Zer” (MSD, 152, 10b/2)

yol urğuçı: Yol kesici, haydut.

“Bürқа° salıp yüz urduñg yüz minğ bar sanı

Yüz bağlamaktur *ārī yol urğuçı* nişānı” (LD, 226/309-1)

2.2.1.1.13.11. Davranış Biçimleri

ādemîlik ~ ādemîlik: (Ar. + T.) İnsanca davranış.

“Ravza hūrı yā melek siz yāhūd esmā-yı berī

Yā alarnıṅ hūsni vü cem^c *ādemîlik* berserī” (LD, 244/335-1)

“İy melek-sīmā perī^c ışkıṅ ilindin āh āh

Bir nazār kılsaṅ ni bolḡay *ādemîlik* gāh gāh” (LD, 175/236-1)

^c **afv:** (Ar.) Bağışlama, affetme.

“İtiṅ uygandı āhımdın başıdın ivrıldüm

^c *Afv* itip ayttı nitey^c *āşık-ı* ser-gerdān sin” (LD, 141/186-5)

al: Hile.

“Nār tig yangaḡıṅ *al* bile baḡrımḡa^c ışk otın yakıp

Köydürdi^c *ūd* tig ot üze cānımnı hālıṅ^c *anberi*” (MSD, 292, 29a/4)

^c **ayb:** (Ar.) Utanılacak hâl ve davranış.

“Cān naḡdını yüzüṅ qaşıda oynasa Luṭfī

^c *Ayb* itme kim ol ḡamze kiṅḡeşi bile oynar” (LD, 57/65-5)

^c **ayn-ı kuşūr:** (Ar. + Ar.) Kusurun kendisi.

“Ger özge behiştı izdese ol ^c *ayn-ı kuşūr* ol

Çün Luṭfī-i miskiṅḡe işikiṅ vaṭan oldı” (LD, 208/282-7)

^c **ayyār ~ ayyāre:** (Ar.) Hilekar, düzenbaz, dolandırıcı.

“Şer^c içinde bolsa ger ösrük sözige i^c tibār

Ḳanıma birgey tanuḡluḡ ikki ^c *ayyārıṅ* seniṅ” (LD, 104/133-2)

“Bir sin kibi cefācı vü ^c *ayyāre* yok turur

Hūblar içinde niçe ki bu bīnevā baḡar” (LD, 55/63-2)

bāzī: (Far.) Kandırmaca, hile.

“Al inġde minġ ney k ndurup z lf n ni k r *b z r* bile

K n rl m  am m  boyn  a toyğunça ney saldı  areng” (LD, 110/142-2)

bi il: (Far.) Bağışlama, bağış.

“T kse  anım k zlerin ,  ıldım *bi il*, töksün rev n

Kim  a an tap ay yana Sekk k  bu nev   ann ” (MSD, 300, 30a/9)

cürm: (Ar.) Su , kabahat.

“Lu fini  lt rme sinsiz  lmegen *c rmi*    n

Kim y r mes bendenin  ferm n  ta   r üstine” (LD, 186/251-7)

 irke: (Far.) Kötülük.

“Cevr   cef n  başlasa mindin    n e * irke* yok

Lu f u   in yet eylese anda ma  a ni san irür” (LD, 48/53-5)

d m-  c n: (Far. + Far.) Gönül hilesi.

“Ol dem ki  ayy d-  ezel z lf n ni  ıldı *d m-  c n*

K n rl mni her türü bile ba  a girift r eyledi” (LD, 236/323-2)

d m-   am: (Far. + Ar.) Gam hilesi.

“Z lf n  z yüz  alk  her bir  alk da min  *d m-   am*

  ik re fitnedür l kin  ılır pinh n bel ” (LD, 17/10-5)

de  : (Far.) Hile, düzen.

“K n  l n   mühresin  oydı *de  * oynayu    -derde

Dağı ni na   k lt rg si, bilmes-min felek   s ” (MSD, 230, 20b/10)

edeb: (Ar.) Halk arasında egemen olan en iyi ahlak, toplum töresine uygun davranış.

“Kirgil dağı *edeb* bile  ol  av urup turup

Yirge bağıp cem   -i y z n ni tutup  ay ” (MSD, 104, 3b/4)

edebsiz: (Ar. + T.) Edep ve terbiyesi olmayan, utanmaz, terbiyesiz.

“Rence bolmas hūr, eger nisbet özin kılsa saṅga

Bī-hūde sözler *edeb*sizdür, yamandır ādemī” (MSD, 306, 30b/15)

edebsizlik: (Ar. + T.) Utanmazlık, şirretlik.

“Ḥüsnüṅ çağında tā ni *edepsizlik* itti gül

Kim yüzini ḵanattı şabā zaḥm-ı kâcdın” (LD, 160/213-2)

envā° -ı ri° āyet: (Ar. + Ar.) Saygı ve ağırlama şekilleri.

“Luṭfīnṅ nazmı düriḡa salsanḡız şāhım ḵulaḵ

Ġāyet-i taḥsīn ü *envā°-ı ri° āyettür* maṅga” (LD, 21/16-7)

fāsid: (Ar.) Fesat çıkarıcı, bozucu.

“Müşḡin saḵıṅḡa ° anber özini tutar şebīh

Sevdā-yı ḡām *fāsid* itiptür dimāḡını” (LD, 233/319-4)

ḡalaṭ: (Ar.) Kusurlu, hatalı şey.

“Çü Luṭfī ḵanını tōkse ḵoyunḡ işikinde

Ki ḡaṣr çağında *ḡalaṭ* bolmasun meniṅ vaṭanım” (LD, 126/164-7)

³⁶**ḡuluv ~ ḡulüv**: (Ar.) Haddini aşma, aşırı davranış, taşkınlık.

“İṣḡıṅ sūzını cān bile maḡfī tutar irdim

Köz yaşı *ḡuluv* kıldı vü sırnı ° alen itti” (MSD, 270, 26a/9)

“Min yalguz u her sarı ḵanımḡa bolup tanuḵ

Köz yaşı *ḡulüv* feryād-ı cüdā ḵoptı” (LD, 232/317-5)

ḡünāh: (Far.) Dince suç olduğu açıklanmamış olsa da insanlara zarar verdiği, vicdanları incittiği, doğrudan uzaklaştığı için suç sayılabilecek iş ve davranış, suç, yazık.

“Naḡu barur sin iligtin dime *ḡünāh*ım yok

Köz uçı birle öter çağda merḡabāsına baḵ” (LD, 98/124-4)

³⁶ Sözcüğün imlası “ḡuluvv” olmalıdır.

ḥadd-ı beşer: (Ar. + Ar.) İnsanın haddi.

“İşık cihānnı örtedi bu ni belā cemāl irür

Ḥadd-ı beşer degül kim ol pertev-i lā-yezāl irür” (LD, 61/71-1)

ḥaṭā: (Ar.) Makbul olmayan iş, kusurlu davranış, kabahat.

“Ol zülf çiningā köngül tüşti, *ḥaṭās*ın bilmedi

Ey ḥalk, bir Tenğri üçün pend aytıng ol nādānıma” (MSD, 210, 18a/7)

ḥayf (2/2): (Ar.) Haksızlık, zulüm.

“Sīnem hedefi üzre oḡ urmaḡlıḡ irür *ḥayf*

Nāgeh irigey baḡrım otı içre başaḡı” (LD, 253/348-4)

ḥile: (Ar.) Bir kimseyi aldatmak, kandırmak ve yanıltmak amacıyla yapılan tertip, düzen.

“Minḡ *ḥile* birle düşmening kaçsa, niçe kim tülkü dik

Kirgüsi āhır pençenḡe, ḡavḡuḡı çün arslan irür” (MSD, 118, 5b/6)

ḥurmet: (Ar.) Bir büyüḡe veya değere karşı duyulan saygı, değer verme.

“Yā Rab, seḡerde ḡopḡuçılar āhı *ḥurmeti*

Kim ḡıldılar yolunḡda ḡamuḡ özlerin fenā” (MSD, 106, 3b/15)

iḡtirām: (Ar.) Saygı, hürmet.

“Ay leṡāfet būstānı içre serv-i ḡōş-ḡirām

Taptı ruḡsārınḡ gülindin ḡüsn bāḡı *iḡtirām*” (LD, 122/159-1)

iltimās: (Ar.) Birine herhangi bir konuda ayrıcalık ve öncelik tanıma.

“Devlet-i vaşl *iltimās*ı ni ḡikāyettür maḡa

Ol ki yādınḡ birle cān birsem kifāyettür maḡa” (LD, 21/16-1)

itlik: Edepsizlik, terbiyesizlik.

“Tişler raḡībınḡ, barsam işikinḡge gedā tip

İtlikni meger özine ol ḡıldı ḡabāle” (MSD, 222, 19b/7)

° **izzet:** (Ar.) Hürmet, saygı.

“Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek

Öz kılığa h̄ācedin °izzet hemīn bolğay hemīn” (LD, 4/2-13)

ķabāhat: (Ar.) Suç, kusur.

“Ay rūzigār kılma maṅga cev̄r ile cefā

Bizge yiter °azāb-ı raķībī ķabāhatı” (LD, 206/279-4)

ķā°ide: (Ar.) Davranışlara yön veren ve uyulması önceden kabul edilen esaslardan her biri, usul, kural.

“Yığlar min işikinde açılmas ni bābdın

Yamğur yağarda ķā°ide çün feth-i bāb irür” (LD, 41/43-2)

ķāşid: (Ar.) Kasdedici, kötülüğe niyetlenen kimse.

“Luṭfīni ķāşid bilür kim h̄öd sağınguṅg yok turur

Barçanı hurrem tutar sin çün özüṅg dil-şād sin” (LD, 154/204-5)

kemāl (1/2): (Ar.) Bir kimsenin manevî meziyetler, ahlak, ilim ve fazilet bakımından tam bir olgunluğa erişmiş olması durumu.

“Sin pādişāh andaķ u min bir kemīn gedā

İmkān imes ki min kibi yitkey kemālğa” (LD, 190/257-3)

ķuşūr: (Ar.) Yersiz davranış, suç, kabahat.

“Hacletinḡdin çıķmağay rıdvān ķuşūr içre qalıp

Perdedin nāgeh eger çıķkay seninḡ h̄üsnünḡ güli” (LD, 216/294-6)

mazlūm: (Ar.) Zulme uğramış, zulüm görmüş.

“İy bigim dünyā kiçer mazlūmlara dād eylegil

Serv tig qaddinḡ üçün bir bende āzād eylegil” (LD, 113/146-1)

mehābet: (Ar.) Büyük ve saygıdeğer kişilerin karşısında duyulan korku ile karışık saygı.

“Ölümning âfetidin çıkdı kaçrıdın kayşer

Ecel *mehâbetidin* saldı tâcını hirķil” (LD, 7/3-19)

mekkâr ~ mekkâre: (Ar.) Hilekâr, düzenbaz.

“Yüzin körgüzmezin kıldı cefâlar

Uşol *mekkâr* ilindin dâd u feryâd” (LD, 33/33-3)

“Közünġ belâsı bile cânġa tigdi Sekkākī

Daġı ni kılgusı bilmen âhır bu *mekkâre*” (MSD, 198, 16b/6)

mekr: (Ar.) Hile, düzen, aldatma.

“Sözüm mu^c ciz irür, def^c itmes anı *mekr* idip hâsid

Kaçan sihr itiben yeñġdi uşal Fir^c avn Mūsā’nı” (MSD, 166, 12b/4)

mesāvā: (Ar.) Kötülükler, fenalıklar.

“Kızıban ornıdın köçrür, ^c adū ger kılsa istîze

Tümen miñġ yaz u kış kiçrür, eger kılsa *mesāvānı*” (MSD, 162, 11b/13)

mu^c âf: (Ar.) Farklı muameleyi gerektiren bir sebepten dolayı yükümlülük ve sorumluluġu kaldırılan, kendisine ayrıcalık tanınan kimse, imtiyazlı.

“Ol tar ağız ki söz añġa sığmas ^c adem üçün

Ger bolsa Luţfî vaşfıda ^c âciz mu^c âf irür” (LD, 82/101-5)

mültemis: (Ar.) İltimas eden, kayıran kimse.

“Ol bil ü ağızdın ni temettu^c köreyin kim

Ma^c düm temennâsı vü ni *mültemisi* bar” (LD, 64/75-2)

naķş (2/2): (Ar.) Hile.

“Köñġlünġ mühresin koydı deġā oynayu şeş-derde

Daġı ni *naķş* kiltürgüsi, bilmes-min felek tāsı” (MSD, 230, 20b/10)

^c özr: (Ar.) Kusur, hata, eksiklik.

“Kayu ^c ināyetiġa Luţfî ^c özr kılsun kim

Sögünçi ° uhdesidin çıkmağay du° ā kılrsa” (LD, 22/18-7)

ri° āyet (2/2): (Ar.) Saygı, sayma.

“Haķ birle niyāzıñg eger ay şāh bar irse

Qıl Luţfı-i miskıñge cefā birle ri° āyet” (LD, 29/27-7)

taķşır: (Ar.) Kusur, suç, kabahat.

“Bu Luţfını öltürgeli ğamzenğga buyurma

Taķşır kaçan kıldı ol iş içre karaķıñg” (LD, 103/131-7)

tāvān: (Far.) Suç, kabahat.

“Ay yüzüñge baķsa hayretķa ķalıp dem açmağay

Kim ki kilse ķan üçün maķşerde tāvān almağa” (LD, 188/254-2)

terbiyet: (Ar.) Görgü ve nezaketin gerektirdiğı davranış biçimi, edep.

“Ġıyāş-ı devlet ü dīn baysunğur ol şāhı

Kim ilge terbiyetidür ķuyaş kibi şāmil” (LD, 7/3-26)

tōhmet: (Ar.) Suç, kabahat.

“Ġāfil olsam yādıñızdın bir zamān ° ömrüm ħarām

Bı-vefā dip bizge yok tōhmetni peydā kıлмаğıl” (LD, 112/145-4)

tōhmet-i ma° şūķluk: (Ar. + Ar. + T.) Sevgilinin suçlaması.

“Tōhmet-i ma° şūķluknı özgege yapmaķ üçün

Yüz sarı pertev salıp ° aşıknı māyıl kıldılar” (LD, 49/55-6)

üstāhlık: (Far. + T.) Edepsizlik, utanmazlık.

“Közümñüñg yaşı dür yañlığ ayakıñgga tüşer her dem

Bu pır üstāhlıkın kiçrüp yap anıñg ° aybına zeylī” (MSD, 268, 26a/3)

vaķf-ı ħāl: (Ar. + Far.) Beni bağışlama.

“İy vaķf-ı ħālıñg āyetine ħüsn kişveri

Muşhaf yüzüñ ğatm durur devr dil-beri” (LD, 214/291-1)

yamanlık: Kötülük, fenalık.

“Her niçe *yamanlık* ki kıılır yahşı körünür

Nāzük kişidin her ni kilür yahşı körünür” (LD, 80/98-1)

yazuq: Suç, hata.

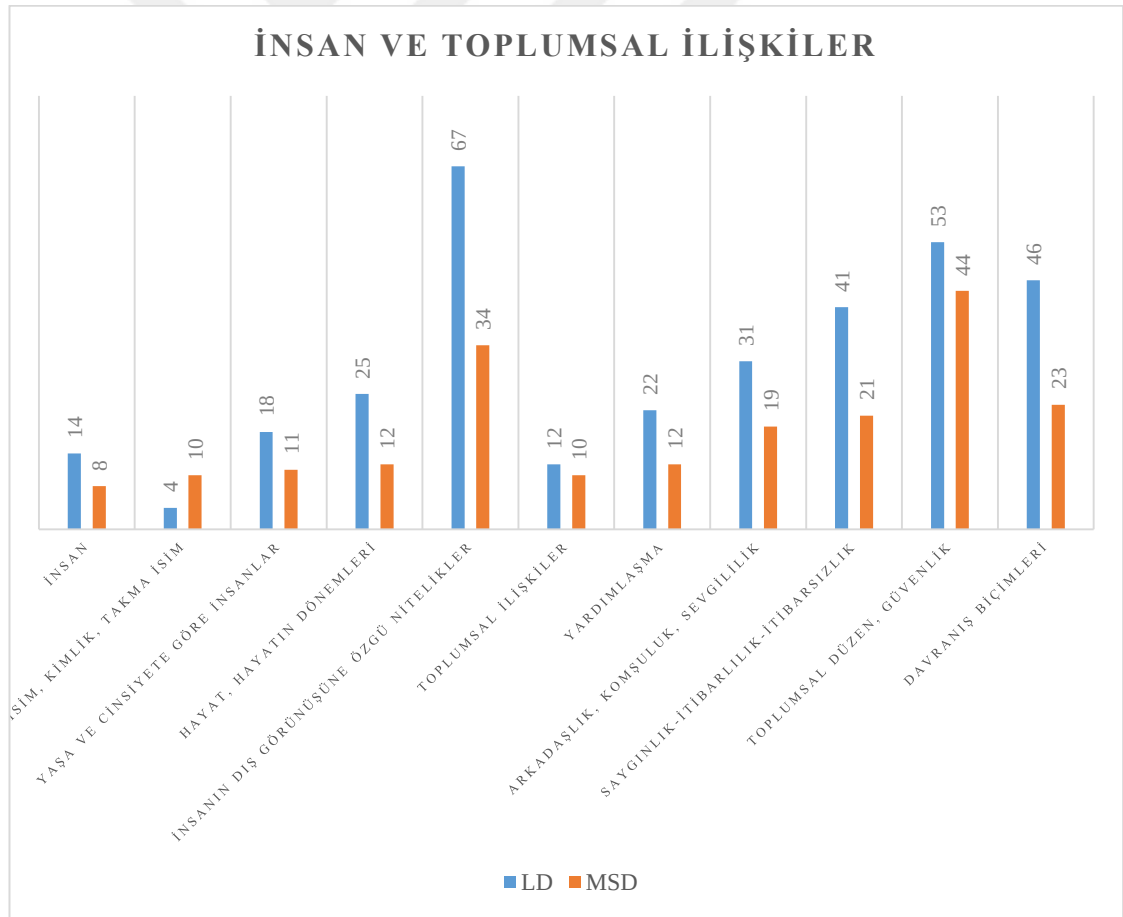
“Sin bağışladıñ ğanın Sekkākī’niñ, yoq *yazuqı*

Bu bağışlağan bile öltürmegil behr-i Ğudāy” (MSD, 236, 21b/9-10)

yüz ğaralıqı: Utanılacak bir durum veya şey.

“Barça ˆ ālemğa satıldı yüz *ğaralıqı* bile

Ta nesīm-i ğulğuñuz birle dem urdı müşğ-i nāb” (LD, 9/4-11)

Grafik 26: İnsan ve Toplumsal İlişkiler

İnsan ve Toplumsal İlişkiler ile ilgili tema başlığında toplam 409 sözcük bulunmaktadır. Burada Lutfî'nin 333, Mevlâna Sekkâkî'nin 204 sözcüğü yer almaktadır. 128 tane sözcük her iki eserde de kullanılmıştır. 197 tane Arapça, 79 tane Farsça, 51 tane Türkçe, 1 tane de Moğolca kökenli sözcük vardır. 8 tane Far. + T.; 5 tane Ar. + T.; 4 tane Ar. + Far. ve 3 tane de Far. + Ar. biçiminde türetilen sözcük ve 61 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 26'daki maddeler incelendiğinde İnsan ve Toplumsal İlişkiler temasındaki söz varlığının fazlalığı dikkat çekmektedir. Mevlâna Sekkâkî'nin *Hayat, Hayatın Dönemleri, İnsanın Dış Görünüşüne Özgü Nitelikler, Saygınlık-İtibarlılık-İtibarsızlık ve Davranış Biçimleri* başlıklarındaki sözcük sayısı Lutfî'den azdır. Fakat *İsim, Kimlik, Takma İsim* maddesindeki sözcük sayısı LD'ye oranla MSD'de fazladır. Mevlâna Sekkâkî'deki *İnsan, Yaşa ve Cinsiyete Göre İnsanlar, Yardımlaşma ve Arkadaşlık, Komşuluk, Sevgililik* alt başlıklarındaki sözcük sayıları Lutfî'den az sayıya sahiptir. *Toplumsal İlişkiler* alt başlığındaki sözcük sayısı her iki divanda da birbirine yakın değer taşımaktadır. LD'deki *Toplumsal Düzen, Güvenlik* alt başlığındaki sözcük sayısı MSD'den fazladır. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin dilinde insanı ön plana alan, toplumsal ilişkilere önem veren, değer yargılarını gözetken detayları görmek mümkündür. Her iki şahsiyet de bulunduğu ortamın düzenini beyitlerine yansıtmıştır. Bu konu, ilgili temadaki söz varlığı sayısından anlaşılmaktadır.

2.2.1.1.14. İnsan Vücudu ve Sağlığı

İnsan Vücudu ve Sağlığı temasında 12 alt başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar şunlardır: *Vücut, Beden, Organlar, Baş, Boyun Bölgesi, Vücudun Üst Bölgesi, Vücudun Alt Bölgesi, Duyu Organları ve İşlevleri, Vücut Kılıkları ve Benleri, Vücut Sıvıları, Beden Sağlığı ve Zindelik, Hasta, Hastalıklar ve Belirtileri, Tedavi ve Hareket*. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda gösterilmiştir.

2.2.1.1.14.1. Vücut, Beden, Organlar

a° zâ: (Ar.) Vücudu meydana getiren parçalar, organlar.

“Oķunġnı körse, sehminġdin sünġünġ tig titrer a° zâsı

Digey a° dâ kim uş cānġa belâ-yı nâ-gehân kildi” (MSD, 114, 5a/2)

beden: (Ar.) Gövde, vücut.

“Cânım çıkar cemâlinġa kılġanda bir nazar

Derdā ki baqqālī yana bir cān *bedende* yok” (LD, 100/126-5)

boy: Beden, vücut.

“Yüzüñni kördi dağı ins ü cānn u cān kiçti

Boyuñni kördi vü serv-i sehī revān kiçti” (MSD, 276, 26b/15)

cān (3/5): (Far.) İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlık, ruh.

“Cānnıñ vedā^c ıdur köz uçı merhabāsıda

Cāndın iligni yu dağı ol merhabānı kör” (LD, 39/41-2)

cism: (Ar.) Beden, vücut.

“Atı hūb u zātı hūb u *cismi* nāzūk, vaşfı hoş

Çün irür lāyık anğa bu ism ü *cism* ü vaşf u zāt” (MSD, 190, 15b/4)

cism-i beşer: (Ar. + Ar.) İnsan vücudu.

“Bolsa hem^c ārız irür *zātıñğa* bu *cism-i beşer*

Boldı ni boldı, niçe kün dūr şadef içre mekīn” (MSD, 96, 2b/3)

ervāh: (Ar.) Ruhlar.

“Rāst çün boldı ezelnıñ küni şaf şaf *ervāh*

Barçadın hūsn ile yektā oğ kördüm ü bes” (LD, 90/112-2)

revān (2/3): (Far.) Ruh.

“Ay cān çemeni içre boyı serv-i revānım

Vālih irür ol şüretiñge cān u *revānım*” (LD, 126/165-1)

rūh: (Ar.) İnsan ve hayvanda vücudu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can.

“Süçüglük bir meniñ *rūhumğa* düşnām

Şehīdini eger sin yād iter sin” (LD, 164/220-4)

ten: (Far.) Vücut, beden.

“Ölgen sanundadur min uşol yār hecridin

Cān bolmasa *ten* içre bedendin ni fāyide” (LD, 195/263-3)

° **użv:** (Ar.) Bir vücudu meydana getiren ve belli görevleri olan parçalardan her biri, organ.

“Kaysı °*użvunġ*ğa ki baqsam saldı yüz otqa mini

Muhtaşar aytay mini baştın *azaķınġ* örtedi” (LD, 263/362-2)

vücūd (1/2): (Ar.) Gövde, beden.

“Nā-geh ol berķ-ı yamanı^ġ yaşnasa uruş küni

Köyer a° *dānı^ġ* *vücūd*ı vü bolur zerre remād” (MSD, 132, 7b/8)

2.2.1.1.14.2. Baş, Boyun Bölgesi

ağız (1/2): Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ.

“Kö^ġgöl şeker bigin *ağzı^ġ* körüp °adem boldı

Ayıtmadı^ġ bir ağız, ey faķır-i hıç-kāre” (MSD, 198, 16b/1)

° **aķıķ (2/2):** (Ar.) Sevgilinin dudağı.

“Baķıp bir ġamzesi birle közi yüz *mi^ġ* belā kıldı

°*Aķıķı* ° işvesi birle *i^ġimni* kehrübā kıldı” (MSD, 256, 24a/10)

° **aķl:** (Ar.) İnsandaki anlama, bilme, ayırt etme ve netice çıkarma kabiliyeti.

“Ma^ġga ol köp *hiķāb* itti kim ey *dīvāne-i dānā*

Ni boldı, kittü mü °*aķlı^ġ* kim *a^ġlamas-sin* ançanı” (MSD, 162, 11b/9)

alın: Yüzün, kaşların üstünden saçlara kadar olan ve şakaklar arasında kalan kısmı, nasiye.

“Niçe *alın* çatıp kaşı turuşluk birle uruşsa

Velī āyine tig yüzi kö^ġgöl birle şafā kıldı” (MSD, 256, 24a/15)

° **ārız (I):** (Ar.) Yanak.

“Kö^ġgöl tā °*ārızı^ġ*ğa boldı müştāk

Közümde geh kızıl güldür gehī aq” (LD, 99/125-1)

baş (1/5): İnsan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beynin bulunduğu en üst, hayvan vücudunun en ön kısmı, kafa, ser.

“Elinge hancer alıp muntazır turur Behrām

Yağınğ başını tenidin bu demde kılsa cüdā” (LD, 86/107-5)

boğaz: Ağız boşluğundan sonra yiyeceklerin geçtiği, ağızla gırtlak arasındaki dar kısım.

“Kırttı tamaķımnı raķīb cevri bilen āh

Boğzını bıçıp içsem anınğ kanını kana” (MSD, 200, 16b/13)

boyun: Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ve başı bedene bağlayan kısmı.

“Gül urunur kulluğunğ tavķın hacālet birme dip

Boynığa fūta salıp ğarķ-ı ° araķtur berserī” (LD, 202/273-3)

cebīn (1/2): (Ar.) Alın.

“Ol yüz ü *cebīn* boldı āşüb-ı cihān boldı

Bu kaş dağı köz birle ser-fitne-i devrān sin” (LD, 141/185-5)

çāh-ı ğabğab: (Far. + Ar.) Çene çukuru.

“Kün toğardın kün batargā kıldı cānlarnı esīr

Çāh-ı ğabğab kim tüşüptür āfitābınğ astıda” (LD, 175/235-3)

çāh-ı zeķan: (Far. + Ar.) Çene çukuru.

“Bardı kara yerge uyalıp bābilī hārūt

Tā zāhir uşol ğamze vü çāh-ı *zeķan* oldu” (LD, 207/282-3)

çāh-ı zenaħdān: (Far. + Far.) Çene çukuru.

“Hārūt tig eger siħr ile kılmas mini şeydā

Hālınğ niter ol çāh-ı *zenaħdān* arasında” (LD, 193/260-5)

çehre ~ çihre : (Far.) Yüz, surat.

“Algıl niķāb *çehredin* ay cānlar āfeti

Tābende kılğay ilni cemālınğ leṭāfeti” (LD, 218/297-1)

“Perī tig *çihre*ñge boldı belī Sekkāķī dīvāne

Velī inşāf yolında irür ol ° aşr dānāsı” (MSD, 230, 20b/13)

çıray: (Moğ.) Yüz, çehre.

“Yoktur gilem ol kaş niçe çıtsa *çırayın*

Kim hūblar irür nāz u ° itāb eylemek üçün” (LD, 156/207-3)

dehen: (Far.) Ağz.

“Alma yañgaķınğ körgeç min yigde niçük bolmay

Bādām közi fitne beste *deheni* nāzūk” (LD, 105/135-3)

dīdār: (Far.) Yüz, çehre.

“Kaşd-i cānım kılsañğız min yüz çivürmes min bigim

Barı körmış bolğa min bir laḫza *dīdārınğ* seninğ” (LD, 104/133-3)

dimāğ: (Ar.) Beyin.

“Müşgin saçıñğğa ° anber özini tutar şebīh

Sevdā-yı ḫām fāsīd itiptür *dimāğını*” (LD, 233/319-4)

dudaķ: Ağzın dış girişini kapatıp açan kalın ve etli organ.

“Kaş boldı cānım velī dem-ā-dem

Otķa yaķılur *dudaķınğızdın*” (LD, 161/216-4)

efvāh: (Ar.) Ağızlar.

“Şekker irinğ söz itil tig tüşkeli *efvāhda*

İl ağızlanmas nebāt atını illā serserī” (LD, 201/273-2)

eñg ~ inğ: Yanak.

“Yañgaķınğ reşkidin her dem kızıl otķa yanar lāle

Ol al *enḡ*de ara menḡdin anıḡ baḡrındaḡı dāḡı” (MSD, 238, 21b/12)

“ayreta alıptur min uol *inḡ*deki minḡdin

a yok ni tiler nota burun ol vara içre” (LD, 187/253-2)

ḡabḡab: (Ar.) enenin alt kısmı, çene altındaki ikinci gerdan.

“*abḡab* [u] zülfünḡe kim ayrān u ser-gerdān ° uūl

° Alı yok kūdekdür ol kim ḡūy u evḡān atadı” (MSD, 258, 24b/7)

gerden: (Far.) Vücutun omuzlarla baş arasında kalan kısmı.

“Sin ecā° at bīeside ḡūyiyā bir īr-sin

Sındurur-sin *gerdenin*, her tūlkū kim ılsa ° inād” (MSD, 132, 7b/4)

³⁷**ḡad ~ ḡadd:** (Ar.) Yanak.

“aı sūnbūl, *ḡadı* sūsen, enḡi lāle, menḡi hindū

Boyı serv ü sözi ferd ü köḡül pūlād, özi mermer” (MSD, 146, 9b/6)

“Boy u yüz ü la° l, irn ü a u *ḡaddına* tu yok

Serv ü ḡül ü mül, nesteren ü yāsemen içre” (MSD, 216, 18b/14)

ḡadd-ı ° al: (Ar. + Ar.) Aqlın sınırı, haddi.

“udā sırrıdur aḡzınḡ anı bilmek

Ni *ḡadd-ı ° al* u fehm-i ḡurdedāndur” (LD, 83/103-2)

ḡired: (Far.) Akıl.

“Ol cādū közüḡ īvesi tā mekr ü fen oldu

abr u *ḡiredim* kitti vū cān mūmteḡan oldu” (LD, 207/282-1)

hū: (Far.) Akıl, uur.

“Yüzünḡ nāḡeh körüp ay dip saḡındım

Meger *hū* u ḡired mindin kitiptür” (LD, 50/56-4)

³⁷ Sözcüğün imlası “ḡadd” olmalıdır. Ancak burada vezin gereḡi bu şekilde yazıldığı tespit edilmiştir.

iç (2/3): Akıl, gönül, irade gibi insanın manevî varlığını oluşturan şeylerden her biri.

“Kirip közdin köngülge anı tartıp

Elif tig cân içinde çakılıp sin” (LD, 148/196-4)

³⁸**irin:** Dudak.

“Köz *irning* ü tişing körüp evvel nazarnı yıgmadı

Âhır çıkarsa la° l u dür, bi sūd uşal ° ummānıma” (MSD, 210, 18a/6)

° **izār:** (Ar.) Yanak.

“Kiçeler zülf ü ° *izārıng* vaşfida fikr eylesem

Her qarānggu tünde yüz şem° -i hidāyettür maṅga” (LD, 21/16-2)

kaçar: Yanak.

“Kaçarını körey disem kaçadur

Mini köydürdi vāy anıng kaçarı” (LD, 250/343-6)

kafā: (Ar.) İnsan vücudunun en üst başı.

“Ni tip bu hāl-ı perīşānnı aytayın aṅga kim

Yüzi qaralar irür zülf tig *kafāsında*” (LD, 182/245-5)

kūy-ı ° aql: (Far. + Ar.) Akıl semti (akıl).

“Bir çağda *kūy-ı ° aql*da bar irdi maṅga menzili

Min hem tutar irdim burun özümni bir şāhib-dilī” (LD, 225/307-1)

la° l (2/3): (Ar.) Sevgilinin dudağı.

“Ehl-i sevdā köngül ° ilācı için

Ruḥ u *la° lıngnı* gül-şeker didiler” (LD, 35/35-8)

leb: (Far.) Dudak.

“Tar ağzıng u *lebiṅni* körüp taṅgga kalmışam

³⁸ Sözcüğün imlası “ërin” olmalıdır.

Kim kördi rūḥ cevheri ḥātem nigīnesi” (LD, 196/265-6)

leb-i ḥūn: (Far. + Far.) Kan dudağı.

“Tā kıyāmet ° ayş kılğay min öz irnimni sorup

Tüşte ger körsem ki sormış min *leb-i ḥūn* şandını” (LD, 215/293-4)

mağz (1/2): (Far.) Beyin.

“Körüp közüñni a° dānıñ başında *mağzı* tiprendi

Ni yirge bargusın bilmes bolup bī-hūş u bī-pervā” (MSD, 126, 6b/9)

mīm: (Ar.) Sevgilinin ağzı.

“Ay tig yüzinde ağzı müvecceḥ tüşüp turur

Her kayda kim kamer ola tüşkey arada *mīm*” (LD, 124/162-4)

peyker: (Far.) Yüz, surat, çehre.

“Sin leṭāfet *peykeriniñ* ḥanı sin

Ḥüsn evciniñ meh-i tābānı sin” (LD, 289/453-1)

pūçluk: (Far. + T.) Boşluk (ağız).

“Ağzıñ bile tiñlik talaşur beste uyanmas

Ol ağzı açuk ya mağzınıñ *pūçluğın*ı kör” (LD, 300/500)

ruḥ: (Far.) Yanak.

“Ḥalka-der-güş oldı vü yüzün tüşer ol *ruḥ* sarı

Güiyā ° aşık boluptur dürr-i ğaltān yüzige” (LD, 21/17-2)

ruḥsār ~ ruḥsāre: (Far.) Yanak.

“Ol ° arız u *ruḥsār* üze zülf ay iñgi lāle

Aydında yatur gül üze bir hindū uzala” (LD, 179/242-1)

“Birgüsi ğarīb başımnı yılge

Ruḥsāre vü zülfniñ hevāsı” (MSD, 242, 22a/14)

rūy: (Far.) Yüz, çehre.

“Kün ü tün *rūy* u mūyungdın okıban

Kaçan çihrengni kim kördi, kırā° at kıldı” (MSD, 164, 12a/6)

saķaķ: Çene altındaki sarkık et, gerdan.

“Altun kibi çehre boldı sarıĝ

Ol sīm bigin *saķaķıngızdın*” (LD, 162/216-5)

ser: (Far.) Baş, kafa.

“Zülfı sevdāsı kimiñg başına tüşti bir kiçe

Ol perīşān boldı vü tapmadı pā vü *serni* hīç” (LD, 32/31-4)

sīmā: (Ar.) Yüz, çehre.

“Vücūdınıñg sücūdıĝa irür ĥod dāl *sīmā*sı

Müselmān bolur ol kāfir, eger körse bu *sīmā*nı” (MSD, 162, 12a/1)

şūret (2/2): (Ar.) Yüz, çehre, surat.

“Ni ĥüsn ü *şūret* ü zībādur Allāh Allāh bu

Melāĥat āyeti kilmiş meger ki şānında” (LD, 18/12-2)

ţal° at: (Ar.) Yüz, çehre.

“Kiçe tünĝlükke kilip ivriledür başıñgđın

ţal°atıñgđa bolur oĥşar meh-i tābān şadaķa” (LD, 174/234-2)

tamaķ: Ağız boşluğunun üstünü tavan gibi kuşatan kısım.

“Ķurıttı *tamaķımnı* raķīb cevri bilen āĥ

Boĝzını bıçıp içsem anıñg ģanını ģana” (MSD, 200, 16b/13)

til (1/2): Ağız boşluğunda yer alan tat almaya, yutkunmaya ve konuşmaya yarar, çizgili kaslardan meydana gelmiş, uzun, hareketli organ.

“Aĝzıñg şıfatın kılurda ĥāme

Köp tatlıķ üçün yarıldı *tili*” (LD, 207/281-3)

tiş: Çene kemiklerinin üzerine dizili, koparıp ısırmaya ve çiğnemeye yarar beyaz ve sert organlardan her biri.

“Köz irning ü tişing körüp evvel nazarnı yıgmadı

Âhır çıkarsa la° l u dür, bi sūd uşal ° ummānıma” (MSD, 210, 18a/6)

° **uķūl:** (Ar.) Akıllar.

“Ġabġab [u] zūlfünge kim ġayrān u ser-gerdān ° uķūl

° Aklı yok kūdekdür ol kim ġūy u çevġān atadı” (MSD, 258, 24b/7)

vech (1/2): (Ar.) Yüz, surat, çehre.

“Gül kim sığınmış ġonceġa sindin durur endişesi

Yüz perde ya° nī vech üze bī-infi° ālī bağlamış” (LD, 92/115-5)

yaķ: Yanak.

“Alıp gül yüzidin burķa° yaķın bülbulġa körgüzdi

Yok irse ol ni dip kılġay bu munça şūr u ġavġānı” (MSD, 158, 11a/8)

yanġaķ: Yüzün kulak, göz, şakak, burun ve çene arasında kalan iki yan tarafından her biri.

“Sīm tig saķaķı ol yanġaķı lāyıkı, ārī

Aķ alma yaraşur bu kızıl nār kaşında” (MSD, 214, 18b/7)

yüz (I-1/3): Başın üzerinde alın, kaş, göz, burun, yanaklar, ağız ve çene bulunan ön kısmı, surat, çehre.

“Ol yüz ü zūlf üçün öleyin min kim allıda

Cennet gül ü benefşesi bīāb u tāb irür” (LD, 41/43-3)

zeķan: (Ar.) Çene, yüzün alt ucu.

“Noķtadur ya ġāl-ı müşġin zeķan almasıda

Almanıġ nāzüklükkindin ya körünür dānesi” (LD, 204/276-3)

zenaġdān: (Far.) Çene.

“Ḵol çü űeft-ālũ üçũn sundum *zenaḥdān* almaĝa

Kaş u közi kildiler her ĝüşedin cān almaĝa” (LD, 188/254-1)

2.2.1.1.14.3. Vücutun Üst Bölgesi

āĝũş: (Far.) Kucak.

“Bilīṅ ü āĝzīṅ ĝayālī birle bolĝumdur ° adem

Kim bolur min ḵulĝa fīkr-i būs u āĝũş eylemek” (LD, 101/128-2)

avuç: Elin iç kısmı.

“Barmaḳīṅ ḵılsa işāret, ikki bolur kökte ay

Bir *avuç* topraknı saçsaṅ, tartar a° dānīṅ közin” (MSD, 98, 3a/2)

baĝır: Yürek, ciĝer.

“İy űeker-leb ḥasretiṅdin tendeki cān ḵalmadı

Köz yolındın aḳmaĝan *baĝır*ında hem ḵan ḵalmadı” (LD, 203/275-1)

barmaḳ ~³⁹parmaḳ: İnsanda el ve ayakların en son bölümünü oluşturan ucu tırnaklı, eklemlili ve boĝumlu oynak organlardan her biri.

“Her ḥalkāda kim tüşti āĝzīṅ űıfatı anda

Ḵalda yüzünĝ āĝzında vü *barmaḳ*” (LD, 304/520)

“Ādemī irmes velī bar-ol anīṅ on *parmaḳı*

Yā koy irmes, ni üçũn tapmas bıçılmaḳtın necāt” (MSD, 192, 15b/11)

ciger: (Far.) Baĝır, iç.

“Ḵılur zemāne saṅĝa cev̱r ü ẕulm, min maḫlũm

Cigerni ḵıldı cerāḥat bu müşt-i dem-ber-dem” (MSD, 144, 9a/11)

bilek: Elle kolun birleştiĝi yer.

“Kümüş *bilekleriṅizni* yīṅ içre yaşurmaṅ

³⁹ Çaĝatay Türkçesinde söz başındaki *b*’ler genellikle korunmuştur. Ancak tonsuzlaşmanın meydana geldiĝi bunun gibi örnekler vardır.

Kişiniᅡ ilgi açuᅡ bolsa bīnāzīr bolur” (LD, 36/36-2)

dest: (Far.) El.

“Öldürür sin tā-be-key ° uşşāᅡnı

Tutmasun dāmān u *destiᅡ* il ᅡanı” (LD, 275/396-2)

el ~ il (I) ~ ⁴⁰ilig: Kolun bilekten itibaren parmak uçlarına kadar olan ve tutmaya, iş yapmaya, dokunmaya uygun bölümü.

“Felekniᅡ ᅡameti iglip bolur sehmiᅡdin ikki ᅡat

Turup uruş maᅡāmında *eliᅡ*ge alsāᅡ ᅡ ᅡanı” (MSD, 164, 12a/10)

“Luᅡfī *ili* yetmes ᅡü vişālīᅡ itekine

H’āhī bu cemāl ayniᅡ u ᅡ’āhī seniᅡ olsun” (LD, 158/210-5)

“Her ᅡaysı perī şüretiᅡiz ° aksini kördi

Dīvāne boluban *iligin* tişlep ölüptür” (LD, 73/87-4)

iᅡ (3/3): Mide, karın.

“Niᅡe ᅡılsun şabr āᅡır nuᅡl, yarıldı iᅡi

Niᅡe yutsun ᅡan şurāᅡīde ᅡadeᅡ yaᅡᅡlık şarāb” (MSD, 182, 14b/7)

igin: Omuz.

“Eşheb ilig uzatᅡalı *igniᅡ*de kim bolur

Zīver yiter hem ol ᅡara saᅡ ° anberīnesi” (LD, 196/265-3)

ᅡalb: (Ar.) Göᅡüs boşluᅡunda, iki akciᅡer arasında, vücudun her yanından gelen kanı akciᅡerlere, oradan gelen temiz kanı da dokulara daᅡıtan organ, yürek.

“Köᅡᅡül ᅡamzeᅡ ᅡ ᅡatᅡanda nişāne ᅡılmasa özin

İrür bir *ᅡalb* anı ᅡoyᅡıl cānıᅡᅡa ᅡoy bu minnetni” (LD, 222/302-6)

ᅡalb-i sīne: (Ar. + Far.) Göᅡüsteki kalp.

“Ay ᅡamzeᅡ ᅡᅡlarıᅡa nişān rūᅡ peykeri

⁴⁰ Sözcük eski Türkᅡenin kalıntısıdır.

Vey dağı Һasretiṅğa mekân *kalb-i s̄nesi*” (LD, 196/265-4)

kef: (Ar.) Elin iç kısmı, el ayası, avuç.

“Ol cevād ilgiṅ *kefidin* kân u deryāğa yesār

Başkan iziṅ toprağıdın ° Arş u Kürsī’ge yemîn” (MSD, 98, 3a/1)

kol: İnsanın omuzundan parmak uçlarına kadar olan organı.

“Kirgil dağı edeb bile *kol* kavşurup turup

Yirge bağıp cemī° -i yüzüṅni tutup Һayā” (MSD, 104, 3b/4)

koyun: Göğüsle elbise arasında kalan kısım.

“Kün şafādın ni dem ursun ay yüzüṅ allında kim

Şubḥ anı bir hindū *koynı*dın çıkarmış” (LD, 300/502)

kögüs: Vücutun boyunla karın arasında bulunan ve kalp, akciğer gibi organları içine alan bölümü.

“Luṭfīniṅ *kögsin* hedef kılsa oḳuṅ bir sehmi bar

Kim anıṅ bağı otı elbette peykân köydürür” (LD, 46/50-5)

sā° id: (Ar.) Kolun dirsekle bilek arasındaki kısmı.

“Yed-i beyzā birle kıl işbāt-ı Һüsn

*Sā°idi*ṅni niçe ildin aya sin” (LD, 290/456-2)

sīne: (Far.) Kalp, yürek.

“*Sīnem* hedefi üzre oḳ urmaqlıḡ irür Һayf

Nāḡeh irigey bağı otı içre başağı” (LD, 253/348-4)

süṅgek: Kemik.

“Raḳīb cevri Һurıttı tamarda Һanımnı

Süṅgekleri Һuratıp Һurısun anıṅ tamarı” (MSD, 266, 25b/10)

süveydā: (Ar.) Kalbin ortasında yer aldığına inanılan siyah benek, insanın idrak ve inanç merkezi.

“Besātīn ravzası içre benefşe rü’ yet-i İzi

Köngüldin kiterip zengin kıllur rüşen süveydānı” (MSD, 160, 11b/2)

ṭabānçe: Avuç içi, el ayası.

“Def ṭabānçe yimekindin güyiyā kirlip yatur

Ney nefes almasıkıdın āhırı körgüsü tāb” (MSD, 182, 14b/9)

yürek: Kan dolaşımını sağlayan organ, kalp.

“Müselmānlar, firāk otı niçe bağrım kebāb idip

İki köz yolıdın tökkey yürekimdeki şanımnı” (MSD, 244, 22a/6)

2.2.1.1.14.4. Vücudun Alt Bölgesi

adaḳ ~ ayak (1/2) ~ azaḳ: Vücudun bacadan ayak bileğiyle ayrılan ve yere basıp durmayı, yürümeyi sağlayan kısmı, kadem.

“Taşlar ḥalāyık top bigin başlar adaḳıñg astıda

Bu işke zülfüñg dāl irür sin anı çevgān eyleme” (LD, 177/239-3)

“Baḳmaḡay min özge şādılıḳtın ayaḳım astıḡa

Ger iziñg topraḳıḡa baş ḳoyḡalı tapsam maḡal” (LD, 117/151-4)

“Tiler ḳılsa ° İrāk ehli ayaḳı tofraḳın sürme

Velīkin İsfehān ehli kıllur köp bu temennānı” (MSD, 162, 11b/15)

“Ol şāhıñg azaḳını öpmek tiler köñgöl

Bu saltanat meniñg kibi ḳulḡa muḡāl irür” (LD, 46/51-5)

bil: İnsan vücudunun orta kısmında göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan ve kuşak bağlanan yer.

“Ḳıl uçı bilinḡe Luṭfī ili yetmes çıkar cānı

Revā tutma ki yok yerde bu ḳul ölgey temennādın” (LD, 149/197-7)

ḳadem: (Ar.) Ayak, adım.

“Ḳadem bas köz üze kirpükke baḳmay

Tiken buşmas ayakka bolsa nemnāk” (LD, 100/127-2)

pā ~ pāy: (Far.) Ayak.

“Zülfî sevdāsı kimiñg başına tüşti bir kiçe

Ol perīşān boldı vü tapmadı *pā* vü serni hīç” (LD, 32/31-4)

“İşikiñg itleri Sekkākī’ din kıılır feryād

Kim uyku bizge Һarām oldı üşkü *pāy*ında” (MSD, 206, 17b/9)

zānū: (Far.) Diz.

“La° lınıñg şirīnlıkın bir kün bitir irdi qalem

Başı *zānū* üstide qaldı cebīnler ilgidin” (LD, 153/203-2)

2.2.1.1.14.5. Duyu Organları ve İşlevleri

° **abīr:** (Ar.) Turunç, iğde, gül, amber, misk gibi çeşitli ot, kök ve maddelerin karıştırılması ile elde edilen güzel koku.

“İşbāt iter egerçi yüzüñg āfitābnı

Zülfüñg °*abīr*i nefy kıılır müşğ-i nābnı” (LD, 216/295-1)

° **abīr-i topraq:** (Ar. + T.) Toprağın güzel kokusu.

“°*Abīr-i topraq*ına cān bile Һarīdār ol

Hemīşe müşğ-i Һoten’niñg başında bu sevdā” (MSD, 170, 12b/15)

° **alen:** (Ar.) Açık ve meydanda olma.

“° İşkıñg sūzını cān bile maħfī tutar irdim

Köz yaşı ğuluv kıldı vü sırnı °*alen* itti” (MSD, 270, 26a/9)

° **anber:** (Ar.) Ada balığının bağırsağından oluşan güzel kokulu, su renkli, yumuşak ve yapışkan bir madde, güzel koku.

“Tanğ yili zülfüñg °*anber*in kiltürür

Cān fedā bolsun anıñg salqınına” (LD, 279/412-1)

āşikār ~ āşikārā : (Far.) Açık, belli.

“Barça ° âlem heybetiñg deryâsıdın bir kaçre su

Çıldı luṭfunğ yetti, altı, törtñi andın *âşikâr*” (MSD, 90, 1b/5)

“Fâş olğusı köz yaşı vü sarığ yüzüm hecr ilgidin

Çolnuñg kümiş altunını çın *âşikârâ* çılğusı” (LD, 234/320-2)

° **ayân:** (Ar.) Gözle görülür bir şekilde açık, görünür.

“Yüzünğüzde Uğan nûrı ° *ayândur*

Közünğüz fitne-i âḫir zamândur” (LD, 83/103-1)

° **ayn (1/2):** (Ar.) Göz.

“° *Ayn* irür muşḫaf yüzünğde ° aşr-ı âyât-ı cemâl

Vaḫf lâzım mîm ağız va’llâhu a° lem bi’ş-şavâb” (LD, 26/23-6)

baķış: Bakma, bakış.

“Her bir çopuşunğda mañışınğda *baķışınğda*

Yüz fitne bar eyâ ni sitem-kâre kişi sin” (LD, 168/226-2)

başar: (Ar.) Göz.

“Közünğ bile çaddınğnı körüp nergis ü şimşâd

Digen kişide ni *başar* u ni çadem ay cân” (LD, 166/223-2)

bilgölüg: Belli, aşikar.

“*Bilgölüg* boldum çü dâğınğ birle min

Kim mini dâğınğ bile çılsun çabûl” (LD, 273/391-2)

böbek: Göz bebeği.

“Közünğnünğ *böbekin* üstâd iter sin

Urup çamze bile cellâd iter sin” (LD, 164/220-1)

bû ~ bûy: (Far.) Koku.

“Kemâl-i ḫüsn ü neng ü *bû*, fûnûn içre sini kördüm

Boyu şimşād u ten ° āc u ḥaṭı sūsen, közi ° abher” (MSD, 148, 9b/10)

“Semen bir zerre *būyınḡa* bahā ger cān tiler bolsa

Ḳılur minḡ cān bile müşk-i Ḥoten ḥālī bu sūdānı” (MSD, 160, 11b/1)

buhūr: (Far.) Dinî törenlerde yakılan kokulu ağaç, tütsü.

“Kitürdi lāle bu micmer içinde ° anber-i sārā

Ḳılur vālih *buhūr*ından Semerḡand u Buḡārā’nı” (MSD, 160, 11b/5)

cādū (2/2): (Far.) İri göz.

“Köredürgeç közüḡ, köḡlüm seninḡ zūlfünḡḡa bağlandı

Körüp ol *cādū*dın bu hem yana bir özge fen boldı” (MSD, 254, 24a/7)

çāšnī: (Far.) Lezzet, tat.

“Köp yügürdi ravḡada ° aynen tüsemmā selsebīl

Tapmadı ol *çāšnī* kim şekker-i nābındadır” (LD, 74/90-4)

dem (1/3): (Far.) Soluk, nefes.

“Cān ırnime yetti vü *demim* barça durur āh

Bu āh durur minde eger bir nefesi bar” (LD, 64/75-4)

dem-i ° İṣā ~ dem-i ° İṣī: (Far. + Ar.) Hz. İsa’nın nefesi.

“*Dem-i ° İṣā* ki birür irdi şifā ḥastalara

Bu dem ırniḡde durur derdime ḡıl dermān sin” (LD, 141/186-3)

“Ölüḡni tirḡüzürindin şabā yili ḥālī

Aḡıznı açsa, *dem-i ° İṣī* din urur ber-hem” (MSD, 136, 8a/1)

enfās: (Ar.) Nefesler.

“Ay ḡulü’r-rūḡ āyetini la° lı tefsīr eylegen

° İṣā *enfās*ın tekellüm birle ta° bīr eylegen” (LD, 143/189-1)

enfās-ı Mesīḡā: (Ar. + Ar.) Hz. İsa’nın nefesi.

“Şûret-i yûsuf nigārā sindedür

Dāyim enfās-ı Mesîḥā sindedür” (LD, 272/386-1)

ġāliye: (Ar.) Hoş kokulu değerli bir ıtır.

“Ol saç mudur şubḥa yakın yāḥūd uzun tün

Ya ġāliyedın dilü köṅüllerge selāsil” (LD, 111/143-5)

ġamze: (Ar.) Süzgün bakış.

“Bīmār irür közüṅ ki bolur rence ġamzede

Nāzük kişi öküş ḥareketin bolur saḫīm” (LD, 124/162-3)

ġareng: (Far.) Çılgılık.

“Al inḡde miṅ ney ḵondurup zülfünḡni kör bāzī bile

Köṅlüm ḥamāmı boynıḡa toyḡunça ney saldı ġareng” (LD, 90/142-2)

ġulġul: (Ar.) Bağırıp çağırma, gürültü.

“İṅlerinḡ vaşfı sözümnı ḵılsa rengin vechi bar

Kim irür gül devletindin barça bülbül ġulġulı” (LD, 216/294-4)

ġūş: (Far.) Kulak.

“Yüzüm sarġardı disem tutmaġıl ġūş

Kulaġınḡa bigim altun asarġa” (LD, 306/530)

ġül-geşt: (Far.) Gül seyri.

“Dōstlarınḡ köṅli gül tig açılıp ġül-geşt ara

Min munuṅ tig yazıda ol ° ayş u cevlandıñ yırak” (LD, 94/118-4)

ḥıyre: (Far.) Donuk ve fersiz göz.

“Bī-vech çıkar kün yüzi devrinde uyalmas

Bir yolu uşol ḥıyre kiyin saldı ḥayānı” (LD, 242/332-6)

ḥüveydā: (Far.) Açık, belli.

“Yalguz uşbu devrde bī-mişl imestür şüretinġ

Özge devrānlarda hem mişlinġ *hüveydā* bolmadı” (LD, 223/304-2)

ıd: Koku, ıtır.

“Hotengā çün şabā iltti saçınġ *ıdı* revān būyı

Giyāhī kim kiyikler çün yidi ol müşg-i nāb oldı” (LD, 262/360-3)

ıtr: (Ar.) Güzel koku.

“Seherde *ıtr* çerigin nesīmi tipretse

Kamuġ Hıfā vü Hoten ilini kılur yağmā” (MSD, 170, 13a/1)

ıyān: (Ar.) Açık, belli.

“İrür-men hānedānıñnıñ köñgöl birle du^c ācısı

Munġa bürhān tileseler, sözüm hod çın *ıyān* kildi” (MSD, 114, 5a/5)

is: Koku.

“Gül tig tenidin çün ki ^c araq boldı revāne

Ĥammām gül-āb isi bile boldı mu^c attar” (LD, 51/58-2)

ķapaķ: Göz kapaġı.

“Ķanımgā köz ķararttı birevniñ ķaraķları

Ķurbān bolayın uçrasa közge *ķapaķları*” (LD, 243/334-1)

ķaraķ: Göz bebeġi.

“Yār ķarşusıda olturuban bāde içeli

Çıķsun köre bilmes kişiniñ ikki *ķaraķı*” (MSD, 304, 30b/8)

ķımaç: Şaşı, şehla göz.

“Cānımgā kıymasa naķķāş-ı şüret

Ni ma^c nādın közüñni kıldı *ķımaç*” (LD, 31/30-4)

köz: Görme organı.

“Köz kararđı vü bu aķ ivdin hırāmān çıķmadıñğ

Niçe yaşıundıñğ perī tig ay cihān mekkāresi” (LD, 201/272-6)

köz kapaķ: Göz kapağı.

“Süzüp *köz kapaķ*ın nergis kıya baķsa, kıyāmetler

Kılur ol şekline meftūn ūlu’l-abşār u ābānı” (MSD, 158, 11a/12)

kulaķ: Başın iki yanında bulunan işitme organı.

“İşikiñğ iti üni yaķar hoş *kulaķ*mğa

° Āşık kişıge yaķķanı tig çeng ü çegāne” (MSD, 200, 16b/11)

lezzet: (Ar.) Ağızla duyulan tat, çeşni.

“Bādeniñğki *lezzet*ini bilgey irdi hıızr eger

İçkey irdi āb-ı hayvān tig mey-i gül-fāmı” (LD, 259/355-3)

ma° lūm: (Ar.) Bilinen, belli.

“° Ayb itmeñğiz cefādın eger iñgrese köñğül

Ma° lūm irmes mürīdķa bu hālet bidāyeti” (MSD, 274, 26b/11)

merdüm: (Far.) Göz bebeğı.

“Kaşıñğ nūnı üçün yaş baķrı içre

Közümñğ *merdümi* el-māhī oynar” (LD, 306/532)

meyl-i temāşā-yı bahār: (Ar. + Ar. + Far.) Baharı izleme.

“Sinsizin kılmaz köñğül *meyl-i temāşā-yı bahār*

Zevķ-ı gül yok anda kim āşüfte hālı bar durur” (LD, 70/84-5)

mu° aţţar: (Ar.) Güzel kokulu.

“Dimāğ boldı *mu° aţţar* anıñğ nesīmindin

Şikest taptı bu kün narķ-ı ° anber-i sārā” (MSD, 170, 12b/14)

mu° āyene: (Ar.) Açıkça görünür, bilinir olma.

“Yüzüñgde nūr-ı tecellî lebiñgde cevher-i rûh

Mu ʿâyene köredür min köñgöl şafâsına baķ” (LD, 98/124-6)

müşg ~ müşk: (Far.) Asya dağlarında yaşayan bir ceylan cinsinin erkeğinde karın derisi altında bulunan kese şeklindeki bir bezden elde edilen güzel kokulu siyah madde, misk.

“Saçıñg kim *müşg* anıñg şermendesidür

Benefşe boynı bağık bendesidür” (LD, 52/59-1)

“*Müşk* okıdı ĥattnı zülfin köredürgeç şabâ

Anğlasam maḥsûs üçün andın rivâyet kılmadı” (MSD, 234, 21a/11)

müşg-i Hıṭâ: (Far. + Ar.) Hıta miski.

“Nesrîn ʿ aceb degül mü ki sünbül kıılır libâs

İrmes mü tañg ki çîn büti *müşg-i Hıṭâ* kiyer” (LD, 80/99-2)

müşk-i Çîn: (Far. + Far.) Çin miski.

“Ol *müşk-i Çîn* tig zülfünge min müşterî, ey Zühre köz

Barsa iligtin baş dağı, başta bu sevdâ bolğusu” (MSD, 278, 27a/11)

müşk-i Ḥoten: (Far. + Far.) Hoten miski.

“Semen bir zerre büyüñga bahâ ger cân tiler bolsa

Kılır miñg cân bile *müşk-i Ḥoten* ḥâlî bu sūdânı” (MSD, 160, 11b/1)

nāfe: (Far.) Ceylan göbeğinden çıkarılan misk.

“Saçıñgdın *nāfe* dāyim kîn içinde

Ḥıṭâ’sın körgil anıñg Çîn içinde” (MSD, 204, 17a/9)

nāle-i bāzār: (Far. + Far.) Pazar yerinin gürültüsü.

“Taptı bülbul nāledin bāzārını

Kim siver gül *nāle-i bāzārını*” (LD, 294/473-1)

naẓar (1/2): (Ar.) Bakış, bakma, göz atma.

“*Naẓar* kılmas naġu Luṭfīğa közüñġ

Kim esrüklerde bar elbette cūdī” (LD, 249/341-6)

nefes: (Ar.) Akciğerlere hava alıp verme ve bu yolla alınıp verilen hava, soluk.

“Bir *nefes*de ölgey irdim firqatıñnıñ derdidin

Vaşl ümīdidür mañğa ölmenkni düşvār eylegen” (LD, 146/193-3)

nefes-i la^c l-leb: (Ar. + Ar. + Far.) Kırmızı dudağın nefesi.

“Luṭfīni tirgüzedür her *nefes-i la^c l-lebiñġ*

Uşbu dem içre mesīhā oġ kördüm ü bes” (LD, 90/112-7)

nemek: (Far.) Lezzet, tat.

“Ān dirler-imiş körklü kişiler *nemekinge*

Sekkākī seniñ yüzünge baksa, körer anı” (MSD, 262, 25a/10)

nergis (2/2): (Far.) Sevgilinin gözü.

“*Nergisi* bir ġamze birle ıutıarur cāndın mini

Munça işimni, ni boldı, ol kifāyet kılmadı” (MSD, 234, 21a/9)

nesīm-i gül: (Ar. + Far.) Gül kokusu.

“Tā yüzünġnünġ vaşfını Luṭfī bitidi defterī

Boldı rengīn ü *nesīm-i gül* kilür evrāıdın” (LD, 159/211-7)

nezāre: (Ar.) Bakma, bakış, seyretme.

“İyd aışāmı *nezārede* kördi ıaşıñġ meger

Gerdün iteki içre yaşurdı hilālını” (LD, 257/353-3)

nezāret: (Ar.) Bakma, bakış.

“Ni bolġay eger mihri bile ölgüçilerni

Luṭf itiben ol ay birer kılsa *nezāret*” (LD, 28/26-7)

nidā-yı el-emān: (Ar. + Ar.) Yardım nidası.

“Bu şehniṅ leşkeri kıaysı vilāyet sarı ° azm itse

Felekdiñ her zamān ol dem *nidā-yı el-emān* kildi” (MSD, 110, 4a/15)

nigāh: (Far.) Bakış, bakma, nazar.

“Nāzenīnler ° anberīn saçı uçına bağladı

Her köñgöl kim bir *nigāhı* birle yağma eyledi” (LD, 266/365-6)

nūr-ı başār: (Ar. + Ar.) Göz nuru.

“Ya ° kıub bigin köp yığıñdın kıalmadı sinsiz

Nūr-ı başārım h̄āhī inan h̄āhī inanma” (LD, 20/14-6)

peydā: (Far.) Var olan, aşikar.

“Ol ki hüsn itti behāne ilni şeydā kıılğalı

Közgü tig kııldı sini özini *peydā* kıılğalı” (LD, 219/299-1)

şadā-yı ra ° d: (Ar. + Ar.) Gök gürleme sedası.

“İlige zūpīn alıp berķ bağğa urdı özin

Şadā-yı ra ° d üni kııldı bu kūh içinde aşam” (MSD, 138, 8a/13)

sevād-ı nergis-i ° ayn: (Ar. + Far. + Ar.) Göz bebeği.

“*Sevād-ı nergis-i ° aynıṅ* hadāyıkü’s-sihr ol

Ki tigme şan ° atı tārāc-ı ° aql u dīn boldı” (LD, 235/322-6)

seyrān: (Ar.) Bakma, seyretme, temaşa.

“Geh *seyrān* üçün ol meh-i tābān çıkadur

Қol salıp itek yığıp hırāmān çıkadur” (LD, 286/441-1)

simā ° : (Ar.) Dinleme, işitme.

“Yüzüñg şıfātını güyende ger *simā °* itse

Kişi turup mu bolur il āh u vāyında” (MSD, 206, 17b/7)

süren: Savaş narası.

“Her *süren* salmakça kim bardı şeh ikbālī bile

Heybetindin türkmenler içre tüşti ızırāb” (LD, 11/5-17)

şemāme: (Ar.) Hoş, güzel koku.

“Şabā kitürmedi ol turranınġ *şemāmesini*

Meger ki minçileyin anda mübtelā boldı” (LD, 245/336-3)

temāşā: (Far.) Bakıp seyretme, izleme.

“Ol gül bigin ħaddinġ üze öngen ħatınġnıġ sebzesi

Yüzünġ *temāşāsı* irür dāyim gülistān ārzūsı” (MSD, 248, 23a/9)

temāşāyī: (Far.) Seyretme.

“Közüm ki ° ilm-i nazar içre boldı deryāyī

Yüzünġde kıldı kamer devride *temāşāyī*” (LD, 228/311-1)

tuz (2/2): Tat, lezzet.

“Közni ġubār tuttı firāķınġda yığlayu

İrning *tuzındın* özge ańga tütüyā kanı” (MSD, 298, 29b/12)

velvele: (Ar.) Bağrışma, gürültü, patırtı.

“Uyġu uçtı tüşti cāńga *velvele*

Kıçe ħūblar sarı uğrın köz sala” (LD, 294/472-1)

2.2.1.1.14.6. Vücut Kılıkları ve Benleri

aġ (2/2): Kafes şeklinde saç örgüsü.

“Bu köñglüm şāh-bāzıninġ kara zülfünġ irür *aġı*

Kite bilmes uçup miskīn, çü zencīr-ol anınġ baġı” (MSD, 238, 21b/11)

ca° d: (Ar.) Kıvırcık saç.

“Ca ° dınġa Çīn müşki dimişler, bu nisbet bes ħatā

Bārī men bilsem, anı kıysı perīşān atadı” (MSD, 258, 24b/8)

çevġān (2/2): (Far.) Saç kıvrımı.

“Saçınḡ *çevgān*ı için muḡtarib-ḡāl

Başımın gūy itip *çevgāne* kildim” (LD, 130/170-6)

çevgān-ı ḡāl: (Far. + Far.) Ben *çevgeni* (yüzdeki ben).

“Sünbülünḡni körgeli gül tig ruḡ-ı al üstine

Başnı gūy itmiş min ol *çevgān-ı ḡāl* üstüne” (LD, 184/249-1)

çevgān-ı zūlf: (Far. + Far.) Saç kıvrımı.

“*Çevgān-ı zūlf*ı dāl irür kim gūy tig ser-geşte min

Şūfī öziḡe zerḡ ile ger vecd ü ḡālī bağlamış” (LD, 92/115-3)

çīn-i zūlf: (Far. + Far.) Saç kıvrımı.

“Könḡül yitti vü min taptım soraḡın *çīn-i zūlfünḡ*de

Belī hindūsitān ili bolur ol ṡūfī torlaḡı” (LD, 231/315-5)

dām-ı zūlf: (Far. + Far.) Saç aḡı.

“Ölgeli yitti bu miskīn Luṡfī vü bardur henüz

Dām-ı zūlfünḡ birle baḡlık cān-ı efgārım meniḡ” (LD, 109/140-5)

dāne-i ḡāl: (Far. + Far.) Ben tanesi.

“*Dāne-i ḡālınḡ* temennāsıda iy gül ḡırmeni

Kıl naḡar kim çehre-i zerdım yaşırdı kāhnı” (LD, 255/350-4)

fetīl: (Ar.) Saç örgüsü.

“Niçe kündür sıza gūyā tükendi ḡalmadı zerre

Yüzünḡ şem° i bile zūlfünḡ *fetīl*indin yürek dāḡı” (LD, 231/315-6)

fūlfūl: (Ar.) Sevgilinin beni.

“Yitmes irdi bizge ol *fūlfūl* yaḡaḡınḡ otıda

Kim yana efsūn bile cādū ḡaraḡınḡ köydürür” (LD, 77/93-6)

ḡīsū: (Far.) Omuza ve alna dökülen saç.

“Nāzūklük içre biliçe yoktur çü *g̃ĩũĩ*ı

Öz haddını bilip bilidin olturur koyı” (LD, 258/354-1)

hāl: (Far.) Vücudun değişik yerlerinde görülen esmer lekeler, ben.

“Her biri bir dāğ irür munğluk cānımğa tā ebed

Lāle yaŋlık yüzide her niçe *hāl*ı bar durur” (LD, 70/84-4)

⁴¹**hāt (2/2) ~ hāt:** (Ar.) Yüzdeki tüy.

“Boy u yüz ü la° l, irn ü *hāt* u haddına tuş yok

Serv ü gül ü mül, nesteren ü yāsemen içre” (MSD, 216, 18b/14)

“Kim kılmasa *hāt*ıŋı körüp hūsnūŋ ikrār

Hicrān kılıcı boynını kılsun kalem ay cān” (LD, 166/223-4)

kākül: (Far.) Alna düşen kısa saç demeti, perçem.

“Hūsn tahtında eger sulṭān imestür ni üçün

Ol kuyaş yüzlüğ başında sāye-bāndur *kāküli*” (LD, 216/294-7)

kaş (I): Gözlerin üzerinde kavisli bir çizgi meydana getirecek biçimde yer alan kısa kıllar.

“Koyma *kaş*ıŋı çıtıp yüz dāğ cānğa berserī

Niçe yaşundūŋ perī tig ay cihān mekkāresi” (LD, 201/272-5)

kemend: (Far.) Sevgilinin saç kıvrımı.

“Zülfūŋ *kemendi* başka tiger köz ü kaş nidür

Hācet mü şayd-ı dāmğa tır ü kemān dağı” (LD, 212/289-5)

kıl: İnsan ve hayvan vücudunda biten sertçe ve kalınca tüy.

“*Kıl* uçı bilinğē Luṭfī ili yetmes çıkar cānı

Revā tutma ki yok yerde bu kıl ölgey temennādın” (LD, 149/197-7)

⁴¹ Sözcüğün imlası “hāt” olmalıdır. Ancak vezin gereği bu şekilde yazılmıştır.

⁴²**kirpik ~ kirpük:** Göz kapağının kenarlarında sıralanmış olan kıllar ve bu kıllardan her biri.

“Kağan kim gamzesi közlep, oğın *kirpiki* kizlese

Kağa kaşlarıdın peydā bolur ° uşşāknıng yası” (MSD, 230, 20b/12)

“Ol kaş u *kirpükü*ng qarasin Luṭfi körgeli

Nün ve’l-kaalem bolup turur evrād-kerdesi” (LD, 200/271-6)

külāle: (Far.) Kıvrık saç.

“Ger istemes olsaṅ kara bahtımnı perīşān

Cem° itme yüzüṅ lālesi üstide *külāle*” (LD, 180/242-6)

menḡ ~ miṅḡ (II): Deri üzerindeki kahverengi veya siyah renkli küçük lekeler, kabartılara verilen isim, benek.

“Ruḡ u zülf ü *meṅḡ* ü qaddıga anıṅḡ bolmadı hem teṅḡ

Tolun ay u kara tün ü kızıl lāle bile ° ar° ar” (MSD, 146, 9b/5)

“Kara *miṅḡ* al iṅḡ üze qoymaq al imiş bildim

Temettu° andın alınmaḡ muḡāl imiş bildim” (LD, 134/176-1)

mūy: (Far.) Saç teli.

“Kün ü tün rūy u *mūyü*ṅdın oqıban

Kağan çihreṅni kim kördi, kırā° at kıldı” (MSD, 164, 12a/6)

neḡāle: (Far.) Saç.

“Cānlarnı kıılır, zülfini taḡıtsa, perīşān

Baḡlar bu köṅḡüllerni, eger tökse *neḡāle*” (MSD, 222, 19b/9)

oḡ (III): Kirpik.

“Zihī ya vü *oḡı* vü nergisi vü gamzesi birle

⁴² Çağatay Türkçesinde ikinci hecedeki yuvarlak ünlülerin düzleştiği görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: tamar ~ tamur, uşal ~ uşol.

Uruş-engîz ü bî-perhîz, ° azāyim-ḥ̄ān, efsün-ger” (MSD, 146, 9b/3)

peykān (2/2): (Far.) Kirpik.

“Ni kitürdüñg diseler maḥşerde Luṭfî dünyādın

Körgüzey bağırmadağı nāzükleriñg *peykān*ını” (LD, 206/280-7)

saç: Başı kaplayan kıllar.

“Saçınğ çīninga geh geh şāne ursanğ

Çıkar bir tārı yüz mīñg çīn içinde” (MSD, 204, 17a/10)

selāsil: (Ar.) Saçın örgüleri.

“Ol saç mudur şubḥa yakın yāḥūd uzun tün

Ya ġāliyedīn dilü köñgüllerge *selāsil*” (LD, 111/143-5)

silsile: (Ar.) Saç örgüsü.

“Zülfünğni körüp boldı köñgül meyli ziyādet

Ol *silsile*ğa birdi revān dest-i irādet” (LD, 30/28-1)

silsile-i saç: (Ar. + T.) Saç örgüsü.

“Zencîr durur gerçi ki dīvāne ° ilācı

Ol *silsile-i saç*dın irür ° aḡl cününü” (LD, 205/277-3)

sünbül (2/2): (Far.) Saç kıvrımı, zülûf.

“Şabā zülfin tarayurda seḥerde salsa *sünbül*ni

Bolup Mecnün bigin şeydā, perîşān-ḥāl bolur Leylî” (MSD, 268, 25b/15)

tār (1/2): (Far.) Saç teli.

“Bir *tār* saçınğ uçını yil yüzge tigürdi

Nāzüklik için boldı yüzünğ üstide ḥālî” (LD, 229/313-4)

tār-ı mūy: (Far. + Far.) Saç teli.

“*Tār-ı mūy*ınğ hevesi birle ḡaranḡu kiçede

Cānnı sevdā kıla durğan bu köngüldür bu köngül” (LD, 119/154-5)

tiri: İnsan ve hayvan vücudunu bir örtü gibi saran koruyucu tabaka, ten, cilt.

“Nāfe miñgiñg uyatıdın tapmasa küft ni üçün

Qanı uyuşup ıdlanıp ol *tiri* qaplağan irür” (LD, 48/53-6)

turra: (Ar.) Alna düşen saç.

“Şabā kitürmedi ol *turranıñg* şemāmesini

Meger ki minçileyin anda mübtelā boldı” (LD, 245/336-3)

vehaq: (Ar.) Kement (sevgilinin saçı).

“Yalguz gül imes lāle yüzüñgdin ° araq içre

Kün ni körünür hindü-yı zülfüñg *vehaq* içre” (LD, 194/262-1)

zencir: (Far.) Saç örgüsü.

“Bu köñglüm şāh-bāzınıñg qara zülfüñg irür ağı

Kite bilmes uçup miskīn, çü *zencir*-ol anıñg bağı” (MSD, 238, 21b/11)

zulf: (Far.) Yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi.

“Uyquda irken meger *zulfüñg*ni tağıttı şabā

Kim birer yumsam közüm açsam perişān körnödür” (LD, 48/54-2)

zulf-i şaşt: (Far. + Far.) Saç kıvrımı.

“Yağı boldı çeşm-i mestıñg il qanı

Tutqay irdim *zulf-i şaştıñg* il qanı” (LD, 275/396-1)

2.2.1.1.14.7. Vücut Sıvıları

āb-ı dehen: (Far. + Far.) Ağız suyu.

“Taşladıñg *āb-ı dehen* yer üzre istep ° aqıbet

Hızr anı taptı vü atın āb-ı hayvān eyledi” (LD, 219/298-3)

° **araq:** (Ar.) Ter.

“Mecliste tirdedi yüzüñg üzre körüp ° araq

Meşşâta şîşe içre yaşurdı gül-âbnı” (MSD, 302, 30a/13)

baħr-ı ħūn: (Ar. + Far.) Kan denizi (gözyaşı).

“Köngül yüz miñg tümen yara irür her nâz-ı yârimdin

Revân her biridin yüz *baħr-ı ħūn* cevri-nigârimdin” (LD, 163/219-1)

dürr-i eşk: (Ar. + Far.) Gözyaşı incisi (gözyaşı).

“Sivdi köngül sini vü közüm saçtı *dürr-i eşk*

Sırrımını ° âlem içre köngül kıldı fâş u köz” (LD, 86/107-4)

eres: (Far.) Gözyaşı.

“İy közi kara bâğ-ı vişâlîñg hevesindin

Her kirpükümüzniñg arasında *eresi* bar” (LD, 64/75-3)

eşk: (Far.) Gözyaşı.

“Eñgiñni ârzûlar dâyim töküp *eşkini* Sekkākī

Taşıptur yâ anıñg qanı, yâ tartar anda toprağı” (MSD, 238, 22a/2)

ġarqa: (Ar.) (Tere) batma.

“Ay yüzüñg küñge oħşatqan üçün

Ġarqa bolmış min uyattın tirge min” (LD, 289/455-2)

ġarq-ı ° araq: (Ar. + Ar.) Tere batma.

“Gül urunur qulluġuñg tavqın hacâlet birme dip

Boynıġa fûta salıp *ġarq-ı ° araq*tur berserī” (LD, 202/273-3)

ħūn: (Far.) Kan.

“Közüm *ħūn* kıldı körklügler yüzi birle özin yıġmas

Tökülgey āħiri andın yer üzre su bigin qanım” (LD, 136/179-3)

ħūn-ābe: (Far.) Kanlı gözyaşı.

“Nâle muṭrib ġuşşa nuql u cām-ı mey *ħūn-ābeler*

“İşret esbābın maṅga ° ışkıṅ müheyyā eyledi” (LD, 252/345-6)

kan: Damar içinde dolaşarak hayatın devamını sağlayan kırmızı renkli sıvı.

“Tökse *kanım* közleriṅ, kıldım biḥil, töksün revān

Kim kaçan tapḳay yana Sekkākī bu nev° *kanını*” (MSD, 300, 30a/9)

kaṭarāt: (Ar.) (Gözyaşı) damlaları.

“Kulaḳıṅga *kanı* tigürgüçi ki her sözge

Közüm yaşın *kaṭarāt*ın dür-i ° aden kıldım” (LD, 134/175-6)

kaṭre: (Ar.) (Gözyaşı) damlası.

“Bu yaş *kaṭre*lerin kör yüzüm üze ḡaltān

Munuṅ bigin yörimes hiç felekte seyyāre” (MSD, 198, 16b/4)

kaṭre-i ḥūn: (Ar. + Far.) Kan damlası.

“Niçe çiksün ḥūblar ilgindin belā miskīn köṅgöl

Munça mu āfet kilür bir *kaṭre-i ḥūn* üstine” (LD, 178/240-6)

köz yaşı: Gözyaşı bezlerinin salgıladığı, bazı etkilerle akan duru sıvı damlacıklarından her biri, yaş.

“Köz *yaşı* yıḡlayu tüşeyin dir ayāḳıṅga

Bilmen nidür tapuḡda bu sāyil su° alını” (MSD, 252, 23b/14)

la°l (3/3): (Ar.) Kanlı gözyaşı.

“Gehī közümdin aḳar yaş u ḡāh *la°l* tamar

Biḥār u ḳān ḥāşılıdur anıṅ aḳar tamarı” (MSD, 266, 25b/9)

reg: (Far.) Damar.

“Çeng tig ḳaddım niçe cevrüṅ ilindin boldı ḥam

Nāle yok a° zām üze bolsa *reg* ü pey tār tār” (LD, 55/62-3)

şafra: (Ar.) Karaciğerin salgıladığı yeşil sarı renkte acı sıvı, öd.

“Bilür mü sin ki kūn tüşte üçün seyridin ḳaldı

Yüzüñgni kördi sarğarıp iligtin bardı *şafrağın*” (LD, 149/197-2)

seyl-i sirişk: (Ar. + Far.) Gözyaşı seli.

“Ol ay hayālī kiçkeli *seyl-i sirişk*im mevcine

Kirpük şamışındın közüm her sarı salī bağlamış” (LD, 92/115-6)

su (2/3): Gözyaşı.

“Her kiçe yüzi yādı bile yığlaram anca

Kim ikki közümniñ *suyı*da ay körünür” (LD, 79/96-3)

tamar ~ tamur: Canlı varlıkların kan dolaşımını sağlayan kanal.

“Raķīb cevri kıurıttı *tamarda* şanımnı

Süngeklere kıuratıp kıurısun anıñ *tamarı*” (MSD, 266, 25b/10)

“Kisti bağrım *tamurlarını* barı

Ğamze birle anıñ itik baķarı” (LD, 250/343-1)

tir: Deriden sızan, kendine has kokulu, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı.

“Ay yüzüñg küñge oğşatķan üçün

Ğarķa bolmış min uyattın *tirge* min” (LD, 289/455-2)

yaş (1/3): Gözyaşı.

“Közüm *yaş*ıñğa nażar kııl, köñgöl bolur rüşen

İ serv-i nāz, aķar suğa kılsa nezzāre” (MSD, 198, 16b/3)

yıǵı: Gözyaşı.

“Ya° kıüb bigin köp *yıǵı*ndın kıalmadı sinsiz

Nūr-ı başıarım h°āhī inan h°āhī inanma” (LD, 20/14-6)

zehre (1/2): (Far.) Öd, safra.

“Bu pür-laķıf iştin yana yarlıp °adūniñ *zehresi*

Yir birle kök, encüm bile aķter aña şādān irür” (MSD, 120, 5b/12)

2.2.1.1.14.8. Beden Sağlığı ve Zindelik

bih-būd: (Far.) Sağlık, dirlik, sıhhat.

“Köngülñi alma yaṅgaqıñğdın üzmedi ° aşık

Egerçi tapmadı *bih-būd* hecr nārı bile” (LD, 25/21-7)

cān (4/5): (Far.) Kuvvet, güç.

“Ten irdi bu ulus barça, anıñg tig cānı bar, yā yok

Biḥamdi’llāh Uğan fazlı bile ol tenge *cān* kildi” (MSD, 108, 4a/4)

isen: Sağ, sıhhatli, salim.

“Ḥasret bile Sekkāķi ḥod öldi, sin *isen* kal

° İşret bile, ey şāh-ı cihān dünyāda bāķī” (MSD, 304, 30b/12)

ğıdā°: (Ar.) Kuvvet ve güç veren her şey.

“Derd ü ğam u ğuşşa ḥüsnüñgizdin

Ḥaķ luṭfiġa kıldı cān *ğıdā*ı” (LD, 252/346-5)

ḥāb: (Far.) Uyku.

“Körgüzmedinġ uyķuda ķara közini ay baḥt

Ḥaķ ġüyā yarattı sini *ḥāb* eylemek üçün” (LD, 156/207-2)

irk: Vücuttaki iş yapabilme, faal olabilme kuvveti, derman, takat.

“Ķıl uçıġa ay vāy ki yetmes meniñg *irkim*

Zülfini tutar şāne ° aceb ḥālet imes mü” (LD, 171/230-3)

ķuvvet (1/2): (Ar.) Maddî güç, canlı bir organizmanın faaliyetini sağlayan güç.

“° Ale’d-devle bahādur za° finızññg *ķuvvetin* aṅġlap

Anıñg dik barmış irdi tapmayın bu derd dermāñı” (LD, 14/6-20)

mecāl: (Ar.) Güç, kuvvet, takat.

“Cān irnime yitti vü raķībler iligidin

Sözleşkeli yoķtur niteyin hīç *mecāl*ım” (LD, 135/177-2)

muḥkem: (Ar.) Sağlam, kuvvetli.

“Közünḡni körse zāhid, yoldın azḡay

Niçe kim bolsa *muḥkem* dīn içinde” (MSD, 204, 17a/12)

oyaḡlık: Uyanıklık.

“Şeb-i hicrān *oyaḡlık*, derd ü ḡam, hasret bolur sinsiz

Demim hem-dem, kisek yastuḡ, tiken örtüg, nihālī yer” (MSD, 148, 9b/9)

selāmet: (Ar.) Ruh ve beden yönünden sağlıklı olma, esenlik.

“Ḳalsam belāḡa köḡlüm ilindin ḡarīb imes

Kim cān *selāmet* iltti köḡülning belāsıdın” (LD, 157/209-4)

tāb (1/3): (Far.) Güç, kuvvet, takat.

“Ol çerigge bargan üçün baş alıp kitti yıraḡ

Bu yürüşte yaḡı hem kiltürmedi bir laḡza *tāb*” (LD, 11/5-16)

tāḡat: (Ar.) Bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet, derman.

“Min yıraḡtın cān birür min *tāḡatım* yoḡ baḡḡalı

Yüzi ḡatıḡ közgü kim bolmış sin aynıḡ hem-demi” (LD, 199/270-4)

tāḡat-ı nezzāre: (Ar. + Ar.) Seyretmek için güç, kuvvet.

“Sini körmey öler min ger yoluḡsaḡ

Cünündin *tāḡat-ı nezzāre* yoḡtur” (LD, 68/81-3)

tiriglik: Canlılık, zindelik.

“Ay cān meniḡ *tiriglikim* andın durur barı

İl bilmesün dip ortada sin bir bahāne sin” (LD, 299/496)

tüvānālīḡ: (Far. + T.) Güçlülük, kuvvetlilik.

“*Tüvānālīḡ* bile Sekkāḡi köḡlin sā° iding aldı

Velī maḡmür közleriḡ anı bes nā-tüvān ḡıldı” (MSD, 272, 26b/5)

uyğu ~ uyhu ~ uyku: Organizmanın, dinlenip toparlanabilmesini sağlamak üzere vücuttan ve dış dünyadan gelen uyarıları fizyolojik ve geçici olarak idrak edememesi durumu.

“Ecelniñg *uyğusı*ğa saldı hasta ° aşıkını

Qaraq füsünıda ol kim fesâne kıldı sini” (LD, 235/321-3)

“*Uyhu* uçtı tüştü cānga velvele

Kiçe hūblar sarı uğrın köz sala” (LD, 294/472-1)

“Köz, tişleri[n] körgey mü tip körmedi hiç *uyku* yüzün

Ārī hemīşe dūr irür elbette ° ummān ārzūsı” (MSD, 248, 23a/11)

uyımaq: Uyuma.

“İrür çü Huld-ı berīn qalması içre yaylağı

Behişt içinde *uyımaq*, revā mu, bir fetvā” (MSD, 170, 12b/11)

2.2.1.1.14.9. Hasta

ağrıq (2/3): Hasta.

“Qan töker il bilmesünler dip özin *ağrıq* kıılır

Körmedi hiç kim közi tig cādū-yı mekkāreī” (LD, 191/258-2)

° **alil:** (Ar.) Sakat.

“Ornıdım ikki ° aşā tutmay qopa alması nebāt

Sargarıptur güyā irniñg ḥasretindindür ° *alil*” (LD, 115/148-7)

bīmār: (Far.) Hasta, sayrı.

“Nār tig yañgaqıñg şevkıdın cānlar barı efgār irür

Köñglüm qaçan tapsun murād bir nār u miñg *bīmār* irür” (LD, 75/92-1)

ḥasta: (Far.) Sağlığı bozuk olan, sıhhati yerinde olmayan kimse.

“Meniñg bu *ḥasta* cānımğa seniñg derdiñg irür merhem

Qıyāmetқа tigi hergiz bu derdimge devā kıılma” (MSD, 202, 17a/2)

iglig ~ iglik: Hasta.

“Ey lebünḡ *iglig* köngüllerniḡ devā vü merhemi

Hāṣā li’llāh, sizdin özge yoḡ Mesīḡ ü Meryemī” (MSD, 306, 30b/14)

“Mini öltürdi közi, irni ḡimāyet qılmadı

İglik oldı gūyiyā, ° İṣī ri° āyet qılmadı” (MSD, 234, 21a/8)

ḡuṣūr-ı ṡab°: (Ar. + Ar.) Yaradılış kusuru.

“*ḡuṣūr-ı ṡab* °dın dir min sini serv

İrür ol nārevā bir āh dir min” (LD, 147/194-4)

saḡīm: (Ar.) Sağlığı yerinde olmayan, hasta, hastalıklı.

“İdrīs tig yiriḡ boluban dāyimā behiṡt

Birsün *saḡīm*lerḡa deminḡ ° İṣī tig ṡifā” (MSD, 102, 3a/11)

2.2.1.1.14.10. Hastalıklar ve Belirtileri

aṡam: (Ar.) Sağır.

“İlige zūpīn alıp berḡ bāḡḡa urdı özin

ṡadā-yı ra° d üni ḡıldı bu kūh içinde *aṡam*” (MSD, 138, 8a/13)

beḡaḡ: (Ar.) İnsanın derisinde pul pul beyazlık ve alaca renk meydana getiren bir tür hastalık.

“Ni yüz bile ay yüzünḡe oḡṡatsun özin

Ol yüzi çiçeklig ki ḡalıptur *beḡaḡ* içre” (LD, 194/262-2)

bī-ḡāl: (Far. + Ar.) Hâlsiz, güçsüz.

“ḡabḡab u zūlfünḡe kim *bī-ḡāl* irür andın ° uḡül

° Aḡlı yoḡ kūdek irür kim gūy u ḡevḡān atadı” (LD, 241/330-4)

bī-ḡāṡt: (Far.) Yorgun.

“Köp ḡavlama Luṡṡını ḡıl endīṡe ki *bī-ḡāṡt*

Nāḡeh tileḡey dādını feryād-resindin” (LD, 162/217-5)

bī-ḥōd: (Far.) Kendinde olmayan, çılgın.

“Tigse yüzüñge *bī-ḥōd* olup yerge baş koyar

Yağlık başında özge ni müşkil ḥayālī bar” (LD, 85/105-2)

bī-ḥōdlıḳ ~ ⁴³bī-ḥōdluḳ: (Far. + T.) Kendinden geçmişlik.

“*Bī-ḥōdlıḳ* u sevdā bile kıldıñḡ mini meşhūr

Ol közleri mestāne ° aceb ḥālet imes mü” (LD, 171/230-2)

“Veh ki men *bī-ḥōdluḡ*ımdın iy şanem

Ay yüzüñni körmedim bir kün ḵana” (LD, 274/392-1)

bī-hūş: (Far.) Aklını yitirmiş.

“Körüp közüñni a° dānıñḡ başında maḡzı tiprendi

Ni yirge bargusın bilmes bolup *bī-hūş* u *bī-pervā*” (MSD, 126, 6b/9)

bī-kār: (Far.) İşsiz, iş yapamaz.

“Ay mudur yüzüñḡ, yāḥūd ḥūrşīd-i tābān, ey şanem

Barı anıñḡ şu° lesi közlerni *bī-kār* eyledi” (MSD, 296, 29b/3)

bī-pervā: (Far.) Güçsüz.

“Körüp közüñni a° dānıñḡ başında maḡzı tiprendi

Ni yirge bargusın bilmes bolup *bī-hūş* u *bī-pervā*” (MSD, 126, 6b/9)

cerāḥat: (Ar.) Yara.

“° Işḳ tüşse her köñḡülge derd ü ḡamdın çāre yok

Yetse çün neşter *cerāḥat*ḵa elemdin çāre yok” (LD, 97/123-1)

cünūn: (Ar.) Cinnet, delilik, delirme, çıldırma.

“Sini körmey öler min ger yoluḵsañḡ

*Cünūn*dın ṭāḵāt-ı nezzāre yoḵtur” (LD, 68/81-3)

⁴³ +luḵ ekinin Oğuz Türkçesinin tesiriyle yuvarlak şekilde kullanıldığı görülmektedir.

cürh: (Ar.) Yara.

“Saḥāvetiṅdin irür āz derdine dārū

° Adāletingdin irür ḡulm *cürh*ine merhem” (MSD, 144, 9a/10)

dāğ: (Far.) Yara.

“Yüzüṅ ḡaşında bir ḡabeṣī bendeī dūr ay

Vech-i ṣebēh sözüme yüzindeki *dāğ*ıdur” (LD, 77/94-3)

dāğ-ı niṣān: (Far. + Far.) Yara izi.

“Aydur sening allıṅda bu kūn bir ḡabeṣī ḡul

Tansa yüzide zāhir irür *dāğ-ı niṣān*” (MSD, 262, 25a/9)

dermānsız: (Far. + T.) Kuvvetsiz, güçsüz.

“Yār öltüredür Luṭfīni vü çāresi yoktur

Körklüg kiṣi *dermānsız* irür tüṣtise zālīm” (LD, 135/177-5)

dıḡ: (Ar.) Erime hastalığı.

“*Dıḡ* boldı ay u kūn yüzüṅüzünṅki nūrıdın

Bir ikki haftada anıṅ işi tamām irür” (LD, 60/69-6)

dīvāne: (Far.) Kendini duygularının coṣkunluḡuna bırakmış, akılla ilgisini kesmiş, aşkın buyruḡu altına girmiş olan kimse, meczup, şeyda.

“Luṭfīni *dīvāne* ḡıldıṅ imdi bilmes min dime

Ay cihāndın ° aḡl alıp özini nādān eylegen” (LD, 142/187-5)

dīvāneliḡ: (Far. + T.) Çılgınlık, delilik.

“*Dīvāneliḡ*ka saldı mini zülfüṅ ü közüṅ

Boldı meger bu yolda maṅga Ḥaḡ hidāyeti” (MSD, 274, 26b/9)

ebkem: (Ar.) Dilsiz, lal.

“Uzattı tilni gül allında süsen-i āzād

Egerçi bende bigin irdi elken ü *ebkem*” (MSD, 138, 8a/7)

elken: (Ar.) Konuşmasında tutukluk, kekemelik olan, kekeme.

“Uzattı tilni gül allında süsen-i āzād

Egerçi bende bigin irdi *elken* ü ebkem” (MSD, 138, 8a/7)

ğāyet-i ° acz: (Ar. + Ar.) Güçsüzlüğün fazlalığı.

“Nazar ehli ki sini ay dağı kün didiler

Ğāyet-i ° acz idi sübhāneke ° amme yaşifün” (LD, 152/201-2)

giriftār-ı dıķ: (Far. + Ar.) Erime hastalığına tutulma.

“Deryüze kıllur kün yüzidin nūr u sizer ay

Ol biri *giriftār-ı dıķ* u biri dıķ içre” (LD, 188/253-6)

hāl-ı şeydā: (Ar. + Far.) Delinin, çılgının hâli.

“Çü baksañg közgüge ol dem meger hālumnı bilgeysin

Kişi tā bolmasa ° aşık ni bilgey *hāl-ı şeydādın*” (LD, 149/197-5)

humār: (Ar.) İçkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik.

“Müdām su tilegen tig bi-° aynihi maḥmūr

Ḳanımgā teşne bolup sin közüñg *humārı* bile” (LD, 24/21-2)

ig: Hastalık.

“Tebessümini heves kılsa Luṭfī ° ayb itmeñg

Köñgöl *igige* şifā ister ü ° ilāc tiler” (LD, 59/68-7)

ḳutuz: Kudurmuş.

“Ḳoymağıl her dem raḳībñg ni ḳaşñgdın sür bigim

Kim *ḳutuz* itniñg demindin barçağ noḳşān irür” (LD, 83/102-5)

lāğar: (Far.) Zayıf, etsiz, cılız.

“Niçe kim şaydıñg durur bu Luṭfī öltürme anı

Raḥm itip şayyādlar öltürmedi *lāğarnı* hīç” (LD, 32/31-5)

lāl: (Far.) Dilsiz.

“Luṭfī tig hicrān tüninde *lāl* idim ḥayrān ḳalıp

Gül yüzünḡ ḳıldı yana bülbulçiley gūyā mini” (LD, 222/301-7)

mest: (Far.) Sarhoş.

“Kim körüp nergis bigin köz birle gül tig yüzini

Yilge birip ° aql u fehmin, *mest* ü ḥayrān ḳalmadı” (MSD, 240, 22a/5)

mest-i ḥ`āb: (Far. + Far.) Uyku sarhoşu.

“Ay ṣehī devlet-i bīdārınḡız devrindedür

Fitne her bir gūşede dilber közi tig *mest-i ḥ`āb*” (LD, 9/4-9)

nātüvānlıḡ: (Far. + T.) Zayıflık, güçsüzlük.

“Mini bu *nātüvānlıḡ* birle zülfünḡ

Cihānda kizdürür peyk-i seḥer tig” (LD, 106/136-3)

nizār: (Ar.) Zayıf, bitkin.

“Ay eger öz baḡrına ḳoymadı ° ıṣḡınḡ dāḡını

Ni üçün gāhī tolup, gāhī bolur zār u *nizār*” (MSD, 90, 1b/7)

noḡṣān (2/2): (Ar.) Kusurlu.

“Ḳoymaḡıl her dem raḡībınḡni ḳaşınḡdın sür bigim

Kim ḳutuz itniḡ demindin barçaḡa *noḡṣān* irür” (LD, 83/102-5)

ser-mest: (Far.) Sarhoş.

“Hevl-i ḳıyāmettin ni ḡam ° āşıḡlarınḡḡa ay ṣanem

Çün būyunḡ anda barḳanı *ser-mest* ü ṣeydā ḳılḡusı” (LD, 234/320-4)

ser-mest-i mey-i nāz: (Far. + Far. + Far.) Naz şarabının sarhoşu.

“Anda kim ḡamzenḡni *ser-mest-i mey-i nāz* ittiler

Luṭfī ṣāḡib-naḡardın ° aql zāyıl ḳıldılar” (LD, 49/55-7)

şeydā: (Far.) Deli, divane.

“Çıkıban sicn-i hüsnidin çemen mışrında gül şāhı

Yūsuf yaṅlıg cemālınğa kılur şeydā Zelīhā’nı” (MSD, 156, 11a/2)

şeydālīk: (Far. + T.) Divanelik.

“Āhır sin, ey gāfil, meniṅ şeydālīkımı kılma ° ayb

Anıṅ perīşān zūlfini kim körse, şeydā bolgusu” (MSD, 278, 27a/9)

za° f-ı taz° ifī: (Ar. + Ar.) İki kat zayıflama.

“Şāhīh tenge nidin boldı za° f-ı taz° ifī

Bu sözde ḥattıdın anıṅ mişāl imiş bildim” (LD, 134/176-3)

zaḥm: (Far.) Yara.

“Ġamzesiniṅ zaḥmı çün cānımğa merhem tig yaḳar

Boldı baḡrım ḳan daḡı ol oḳ başaḳın ārzūlar” (LD, 43/46-5)

zaḥm-ı kāc: (Far. + Far.) Tokat yarası.

“Hüsnüṅ çağında tā ni edepsizlik itti gül

Kim yüzini ḳanattı şabā zaḥm-ı kācdın” (LD, 160/213-2)

2.2.1.1.14.11. Tedavi

dārū: (Far.) İlaç.

“Hīç devā yok derd kim cānımğa bar anı körüp

Tonnı çāk itti ṭabīb ü dārū dermān yıḡladı” (LD, 246/338-2)

dermān (1/2): (Far.) İlaç, şifa, deva.

“Dem-i ° İṣā ki birür irdi şifā ḥastalara

Bu dem irniṅde durur derdime ḳıl dermān sin” (LD, 141/186-3)

devā: (Ar.) İlaç, derman, şifa.

“Niçük ṭabībge derdingni aytayın āhır

Ki derdingiz maṅa yüz miṅ devādın artuḳ irür” (LD, 81/100-4)

ķānūn-ı ſifā: (Ar. + Ar.) ſifa yöntemi.

“Derdimġa ķılur ķāre tebessūm bile la^c lıng

^c Īsā ķanı ōġrense bu *ķanūn-ı ſifānı*” (LD, 242/332-3)

maķv-ı cūnūn: (Ar. + Ar.) Deliliġin yok olması.

“Sizde bar tōrtelesi bir biridin āfetraķ

Kim irūr her biridin baŗķa ġired *maķv-ı cūnūn*” (LD, 152/201-5)

merhem: (Ar.) Deriye sūrūlerek kullanılan iķinde etken maddeler bulunan koyu kıvamlı, yaġlı veya yaġsız ilaķ.

“Ādem oġlı ōlmese āķir tapar irmiŗ murād

Ming sipās ol ġaķķa kim uķrattı *merhem* yareġa” (LD, 186/250-6)

mūdāwā: (Ar.) Hastayı tedavi etme, bakıp ilaķ verme.

“Munung tig tūrli zaķmetler vūcūdumġa irūr dāyim

Ṭabīb-i ġāzıķım sin-sin, ķıl imdi bu *mūdāwānı*” (MSD, 166, 12b/6)

neŗter: (Far.) Cerrahların kesmek ve yarmak iķin kullandıkları keskin ve sivri uķlu ufak bıķak, bisturi.

“Kirpūkūng *neŗter* urup her dem baġırdın ķan alur

Siķr iter cādū kōzūng toyġunķa tendin cān alur” (LD, 73/88-1)

ŗalāķ (1/2): (Ar.) İyileŗme, dūzelme.

“Felāķ ehli iġeķ Luṭfī ķāmetiņgni kōrūp

Eġerķi bardı ōzindin velī *ŗalāķ* irdi” (LD, 261/359-5)

ŗifā: (Ar.) Derman, ilaķ, deva.

“Hecr otı niķe mecrūķ itip bozdı cigerni

Vaŗliņg bu *ŗifā* merhemini ġoŗ yaķa kildi” (MSD, 288, 28b/4)

2.2.1.1.14.12. Hareket

^c acīn: (Ar.) Hamur ya da macun hāline getirme, yoġurma.

“Âdem oğlu-sin, velî Hâk gerçi âdem şüretin

Qıldı rahmet suyunı kudret ili birle ‘*acm*’ (MSD, 96, 2b/4)

° **aqd**: (Ar.) Bağlama, düğümleme.

“Şest-i zülfünḡ ‘*aqd*’ını tutmaqda müşkil qaldılar

Halka-i ders ehli kim hall-i mesâyil qıldılar” (LD, 49/55-4)

buse: (Far.) Öpücük, öpüş.

“Bar irdi ilgide *buse* ayıttım

Manḡa tinḡri üçün sin *buse* birgil” (LD, 303/518)

endâz: (Far.) Atma, atış.

“Baş yay *endâz* kılsun cân şîrîn pîş-keş

Yâr hayâlini kõḡül öyinde mihmân eylegen” (LD, 153/202-5)

garq: (Ar.) (Suya) batma.

“Sin ni yaḡlıḡ âdemî-sin kim yüzünḡ körse közüm

Yitkürüp her laḡza deryâ *garq* iter insânı” (MSD, 300, 30a/4)

ḡande: (Far.) Gülüş, gülme.

“Nebât ağzı bile ḡonce kıılır geh geh şeker *ḡande*

Velî ḡan yıḡlatur her dem hezâr-ı zâr-ı şeydânı” (MSD, 158, 11a/11)

ḡareket: (Ar.) Vücudu oynatmak, kımıldatmak işi.

“Bîmâr irür közünḡ ki bolur rence ḡamzede

Nâzûk kişi öküş *ḡareket*tin bolur saḡîm” (LD, 124/162-3)

ḡavâle (2/2): (Ar.) Bir şeyi birine veya bir yere doğru savurma, yöneltme.

“Allḡda mini çap daḡı sal itke tenimni

Hicrân oḡını cânıma kılgunça *ḡavâle*” (MSD, 222, 19b/6)

° **ıyâdet**: (Ar.) Hasta ziyareti.

“Ni bolğay eger Luṭfī-i bī-çāreni sorsaṅ

Kim ḥayr işidür ḥastağa kim kılsa ‘ıyādet” (LD, 30/28-7)

kār: (Far.) Bir maksatla yapılan iş, eylem.

“Ol seninṅ taş könglüṅge bilmen nidin *kār* eylemes

Kim felekni köydürür bu nāle-i zārım meninṅ” (LD, 109/140-3)

kaṭ: (Ar.) İlerleme, geçme, yol alma.

“Zülfidin *kaṭ* kılıp yüzünge ḥayrān boldum

Mine ger kāfir idim imdi müselmān boldum” (LD, 132/173-1)

kuble: (Ar.) Öpüş, öpücük.

“Ol ağızdın maṅga bir *kuble* dağı tigmedi hīç

Tar üçün ḥavşalası kılmadı iḥsān şadağa” (LD, 174/234-5)

nişār: (Ar.) Saçma, serpmeye.

“Çemende kiçe meger gül yeṅgi kilin tüşti

Taṅg ırte üstine yinçü *nişār* iter şebnem” (MSD, 138, 8a/9)

nişār-ı ḥāk-i pāy: (Ar. + Far. + Far.) Ayağının toğrağına saçma.

“*Nişār-ı ḥāk-i pāy*ınğa ten ü cān u köz ü yüzdin

Kiçip *cān* oynayın, başka saçıp dürler, tökeyin zer” (MSD, 146, 9b/7)

taḥmīr: (Ar.) Yoğurma.

“Kiçti ° ömrüm Luṭfī yaṅlıḳ körmeyin şādī-i vaşl

Güiyā kayḡu bile *taḥmīr* kılmışlar gilim” (LD, 129/169-7)

taḳlīd: (Ar.) Belli birine veya bir şeye benzemeye veya benzetmeye çalışma.

“Eşheb iḡinṅge ḥamāyil kıldı küstāhāne il

Zülf *taḳlīd*in kıllur kör başıda sevdā-yı ḥām” (LD, 128/167-4)

taṛḥ: (Ar.) Atma, bırakma, koyma.

“Şatranc-ı leṭāfetni utar niçe kim ol ay

Ruḥ *tarḥ* birip çarḥ kuyaşı bile oynar” (LD, 57/65-3)

ṭay: (Ar.) Dürüp bükme, katlama.

“Saḥāsını işitip kıldı *ṭay* varak Ḥātem

Bu ʿaşr içinde müselleṃ özinge mülk-i saḥā” (MSD, 174, 13b/1)

tebessüm: (Ar.) Gülümseme.

“Çün *tebessüm* eyleding mecrūḥ könglüm birdi cān

Yaralıklı her ḳayda yulduz körse ḥavf-ı cān irür” (LD, 303/514)

teşbīḥ: (Ar.) Benzetme.

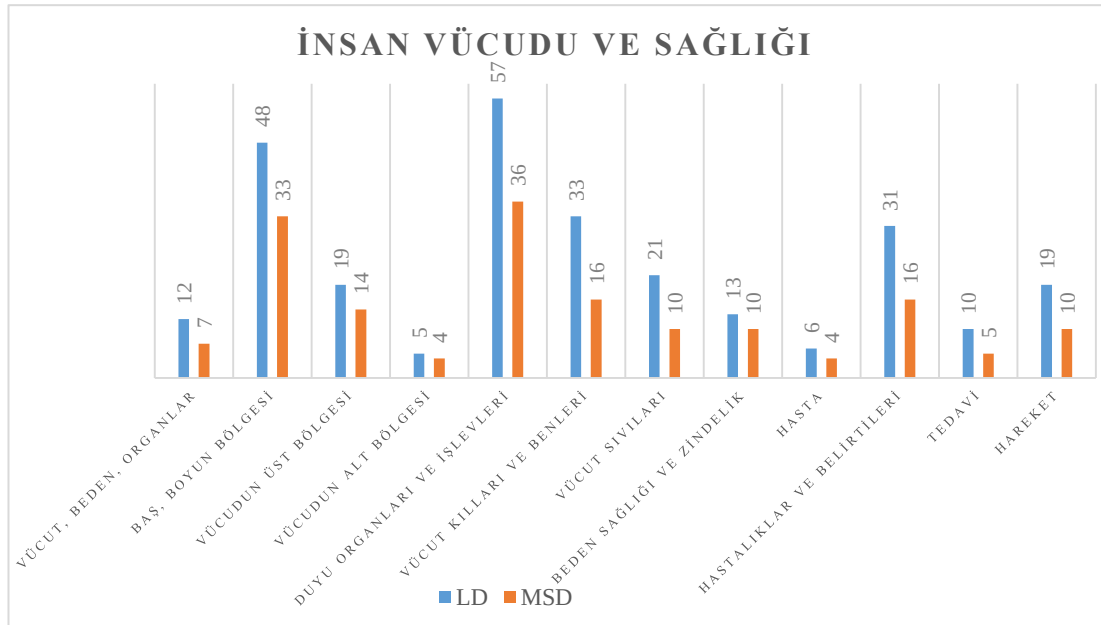
“Ḳadıngnıng naḥlını serv-i sehīga

Ni *teşbīḥ* eyleyin kim nārevādur” (LD, 306/531)

yābende: (Far.) Bulan, bulucu.

“Aḳl hīç aḡzıngnı istep tapmadı

Niçe kim cüyendeler *yābendedür*” (LD, 276/401-2)

Grafik 27: İnsan Vücudu ve Sağlığı

İnsan Vücudu ve Sağlığı ile ilgili tema başlığında toplam 325 sözcük bulunmaktadır. Lutfi 274, Mevlâna Sekkâkî 165 sözcük kullanmıştır. Her iki eserde geçen sözcük sayısı da 114'tür. 107 tane Arapça, 89 tane Farsça, 71 tane Türkçe, 1 tane de Moğolca kökenli sözcük vardır. 7 tane Far. + T.; 1 tane Far. + Ar. biçiminde türetilen sözcük ve 49 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 27'deki oranlara göre tüm başlıklarda Lutfi'nin Mevlâna Sekkâkî'den sayıca üstün olduğu görülmektedir. LD ve MSD'de *Vücudun Alt Bölgesi* maddesindeki sözcük sayıları hemen hemen birbirine yakındır. *Vücut, Beden, Organlar, Vücudun Üst Bölgesi, Beden Sağlığı ve Zindelik, Hasta ve Hareket* alt başlıklarındaki sözcük sayıları incelendiğinde MSD'nin LD'den az sayıda sözcük sayısına sahip olduğu tespit edilmektedir. Lutfi'deki *Tedavi, Vücut Kılıkları ve Benleri, Vücut Sıvıları, Hastalıklar ve Belirtileri* başlıklarındaki sözcük sayıları Mevlâna Sekkâkî'den iki kat fazladır. LD'deki *Baş, Boyun Bölgesi ve Duyu Organları ve İşlevleri* alt başlıklarındaki sözcük sayıları MSD'ye oranla belirgin farkla daha fazladır. İnsan Vücudu ve Sağlığına ilişkin bu tema başlığında sözcüklerin üçte biri Arapça kökenlidir. Bu gruba ilişkin söz hazinesinin çoğunu Lutfi'ye ait sözcükler oluşturmaktadır. Ancak hem Lutfi hem de Mevlâna Sekkâkî'nin kelime dünyasında insan anatomisi, hastalık isimleri, insan sağlığına dair sözcüklerin varlığı sosyal yaşama büyük oranda âşina olduklarını göstermektedir.

2.2.1.1.15. Kimya

Kimya ile ilgili tema başlığındaki sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

ağu: Zehir.

“Câm-ı vaşlîngdın maṅga hecr aḡusı boldı naşîb

Güyyiâ devrüngde toldı bendeniṅ peymānesi” (LD, 204/276-5)

altun: Parlak sarı renkte, yoğun, inceltilebilen, havadan ve sudan etkilenmeyen, ticarî değeri çok yüksek bir metal.

“Raḥm itti sarıḡ yüzüm ü köz yaşıma ol şeh beli

Bir kün yaraḡay dip kişi *altun* kümiş peydâ kıılır” (LD, 79/97-3)

buḡâr: (Ar.) Isı etkisiyle sıvı ve bazı katı cisimlerin gaz durumuna geçmiş hâli.

“Âh urup ° ışkıṅda yir kök günbezini köydürür

Ehl-i zāhir anıñg aşlın bilmeyin aytur *buḥār*” (MSD, 92, 2a/3)

fūlād: (Ar.) Çelik.

“Seniñ bu ğamze oqınıñg ḥarīridür *fūlād*

Ḳıyās kılğın aña sīnedür meniñg mecenim” (LD, 125/164-5)

iksīr: (Ar.) Eski kimyacıların, toprağı ve madenleri altın yaptığına ve olağanüstü kuvveti olduğuna inandıkları mevhum sıvı.

“Riyāzī-hişt ü ḥikmet-raşad, *iksīr* ü Uḳlīdes

Bedī° ı vü şanāyi° ni seniñg tig bilmedi anlar” (MSD, 152, 10a/14)

kīmiyā: (Ar.) Ender bulunan kıymetli şey, iksir.

“Yüzimni altun itti seniñg ° ışkıñg, ey şanem

Mundağ bağanı altun iter *kīmiyā* kanı” (MSD, 298, 29b/14)

kümiş ~ kümüş: Parlak beyazımsı gri renkte, kolay işlenebilen, tel hâline getirilebilen, oksitlenmeyen metal bir element.

“Fāş olğusu köz yaşı vü sarığ yüzüm hecr ilgidin

Ḳolnuñg *kümiş* altunını kın āşikārā kılğusu” (LD, 234/320-2)

“Kök ṭabaḳ üzre qoyup altun *kümüştin* ikki ḳurş

Tün ü kün tünğlükni saqlar āfitāb u māh-tāb” (MSD, 182, 14b/5)

nuḳre: (Ar.) Külçe hâlinde gümüş.

“Luṭfī-i miskīnge körgüz sā° diñgni luṭf ile

Bu gedādın *nuḳreni* yingīñgde pinhān ḳılmağıl” (LD, 116/150-7)

pūlād: (Far.) Çelik.

“Gürzüñgüzñüñg ḍarbetini şahre-i şammā eger

Körse, mūm bolur, oḳuñguznuñg başaḳını *pūlād*” (MSD, 132, 7b/7)

sem: (Ar.) Zehir, ağı.

“Bir tutup zūlfüñgni yüz miñg zehr tattım zūlmıdın

Ārī ārī kim yılan tutқаға *semdin* çāre yok” (LD, 97/123-3)

sīm: (Far.) Gümüş.

“Taş içre *sīm* muzmer irür yok ki sīnde taş

Ḥayrette қalmışam min anıṅ iç ü taşına” (LD, 20/15-2)

sīm-āb: (Far.) Civa.

“Çün seniṅ sīm tig saқақıṅdın tama^c lar boldı ḥām

Niçe altun üzre mevc urğay bu *sīm-āb*ım meniṅ” (LD, 102/129-3)

timür (I): Dövülüp şekillendirilmesi, çekilip uzatılması, inceltilmesi kolay ve döküme elverişli olduğu için kullanılış yeri çok geniş olan metal bir kimyasal element.

“Taḡnı iritür āhım eṣer қılḡusı bir күn

Köṅglüṅ niçe kim bolsa *timür* taş daḡı pūlād” (LD, 34/34-4)

zeng: (Far.) Pas, küf.

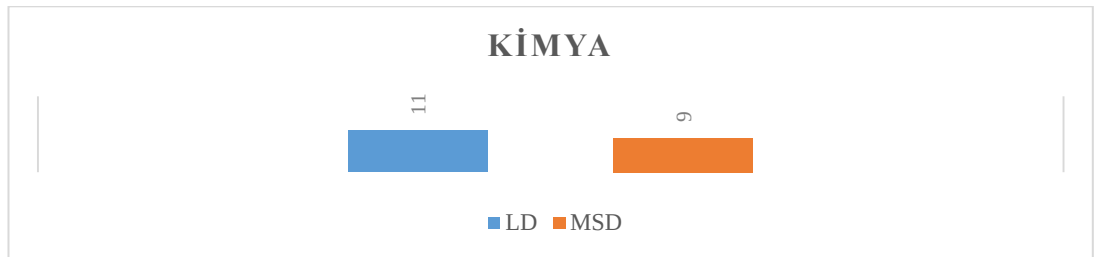
“Besātīn ravzası içre benefşe rü^o yet-i İzi

Köṅgüldin kiterip *zengin* қılur rüşen süveydānı” (MSD, 160, 11b/2)

zer (I): (Far.) Altın.

“Nişār-ı ḥāk-i pāyınğa ten ü cān u köz ü yüzdin

Kiçip cān oynayın, başka saçıp dürler, tökeyin *zer*” (MSD, 146, 9b/7)

Grafik 28: Kimya

Kimya ile ilgili söz varlığı LD’de 11, MSD’de 9’dur. İki eserde de geçen sözcük sayısı ise 5’tir. Burada toplam 15 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin 6 tanesi Arapça, 5 tanesi Farsça, 4 tanesi ise Türkçe kökenlidir. Grafik 28’deki oranlara

göre Lutfî'deki *Kimya* temasına dair söz varlığı Mevlâna Sekkâkî'den iki sayı farkla yüksektir.

2.2.1.1.16. Madenler

Madenler temasına ait sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

° **akîk** (1/2): (Ar.) Çok sert, oldukça şeffaf, içinde çeşitli renk halkaları bulunan kıymetli süs taşı.

“İnçü tişîng bile şeker irniñg müşâbihi

Dürr ü °akîk ni °aden ü ni yemende bar” (LD, 78/95-5)

büte: (Far.) Kuyumcuların altın ve gümüş erittikleri kap.

“Fîrâkıñg bûtesi içre tenimni sızgürür her dem

Yüzümni altun itkeli ğamıñgı kîmiyâ kılma” (MSD, 202, 17a/4)

cevâhir: (Ar.) Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.

“La° l u cevâhir saçtılar şeh hızmétide, men dağı

Kiltürdüm uş söz gevherin kim özi özge kân irür” (MSD, 120, 5b/15)

cevher (2/2): (Ar.) Değerli taş, maden veya mücevher.

“Demi tedrîc ü tedbîr ü başîr ü terbiyet bolur

Yeñgi ay bedr ü yamğur dürr ü kıan müşk ü hâcer cevher” (MSD, 154, 10b/7)

⁴⁴**dür ~ dürr**: (Ar.) İnci.

“Gül-çehrelerniñg cevridin kıat kıat bu bağırm kıan irür

Dür tişleriniñg nâzıdın ikki közüm °ummân irür” (LD, 75/91-1)

“Demi tedrîc ü tedbîr ü başîr ü terbiyet bolur

Yeñgi ay bedr ü yamğur dürr ü kıan müşk ü hâcer cevher” (MSD, 154, 10b/7)

gevher (2/2): (Far.) Değerli taş, elmas, cevher.

“Seniñg baht u sa° âdet, devletiñg, cûduñg bile bolur

⁴⁴ Sözcüğün imlası “dür” olmalıdır.

Tiken verd ü kaçab kãnd u hãcer altun, şadef *gevher*” (MSD, 152, 10a/12)

güher: (Far.) Elmas ve inci gibi değerli taş.

“La° lıñg mu ya Süheyl ü süreyyâ kırânıdur

Yâhüd ° aķıķ-i nâb mudur kim *güher* kuçar” (LD, 86/106-3)

⁴⁵**inçü ~ yinçü:** (Çin.) İstiridye cinsinden deniz hayvanlarının içinden çıkarılan ve süs eşyası olarak kullanılan küçük, yuvarlak, sert, sedefli tane.

“İy *inçü* tişlig dil-berim la° l-ı güher-bârıñg hãķı

Kim Luţfıñg ikki közin her laḥḫa ° ummân eyleme” (LD, 178/239-7)

“Ey *yinçü* tişlig dil-berim, la° l-ı güher-bârıñg hãķı

Sekkâķı’ñıñg ikki közin her laḥḫa ° ummân eyleme” (MSD, 226, 20a/12)

kân (1/2): (Far.) Maden ocağı, maden yatağı.

“Saḥâ vü cûd u iḥsânıñg, kerem birle kıılır sin-sin

Tilim ebr ü öküş yaḡmu[r], yiti deryâ vü *kân* muḫṭar” (MSD, 152, 10a/15)

la° l (1/3): (Ar.) Parlak kırmızı renkli kıymetli taş.

“Kim kördi anıñg irni, meniñg yaşıma meñgzer

Bir *la° l* Bedeḫşân’da vü bir dür ° Aden içre” (MSD, 216, 18b/13)

lü’lü’: (Ar.) İnci.

“Yüzüñg devrinde közlerim gehî la° l u gehî *lü’lü’*

Çıkarur, körse bu şan° at, uyalur baḥr u kân, ey cân” (MSD, 196, 16a/12)

mercân: (Ar.) Mercan balığının iskeletinden elde edilen ve boncuk gibi kullanılan kırmızı renkli mücevher.

“Şekker irnin bir körüp ikki közümnıñg tâbesi

Sormayın bilmiş behâsın la° l u *mercân* tartadur” (LD, 71/86-3)

⁴⁵ Çağatay Türkçesinde bazı sözcüklerde söz başındaki y sesinin bazen düştüğü, bazen de düşmediği görülmektedir. Benzer örnekler için bk.: ırak ~ yırak ~ yırak, ıraklık ~ yıraklık, igne ~ yigne.

mürvārīd: (Far.) İnci.

“Şıfâtıñ içre seniñ, ° aql tüzdi *mürvārīd*

Cihān içinde anıñ her biringe yok bahā” (MSD, 176, 13b/15)

şadef: (Ar.) Midye, istiridye vb. deniz hayvanlarının kabuklarının iç tarafında teşekkül eden ve süslemelerde, süs eşyalarında kullanılan beyaz menevişli, çok sert, parlak madde.

“Seniñ baht u sa° ādet, devletiñ, cūduñ bile bolur

Tiken verd ü kaçab kãnd u haccer altun, *şadef* gevher” (MSD, 152, 10a/12)

sindān: (Far.) Demirci örsü.

“Kim seniñ nāzūk teniñni kördi, sağındı ħarīr

Muṭṭali° bolġan, velī köñgliñde *sindān* atadı” (MSD, 258, 24b/5)

yāķūt (I-1/2): (Ar.) Billurlaşmış alümin türünden meydana gelen pembeden koyu kırmızıya kadar değişik renklerde saydam ve değerli taş.

“Ķudret ili *yāķūt* üze ħaṭṭıñnı taḥrīr eyledi

Ol ħaṭ bu kūn ħusn āyetin ° ālemġa taḥrīr eyledi” (MSD, 264, 25a/12)

zeberced: (Ar.) Yeşil renkli kıymetli bir taş.

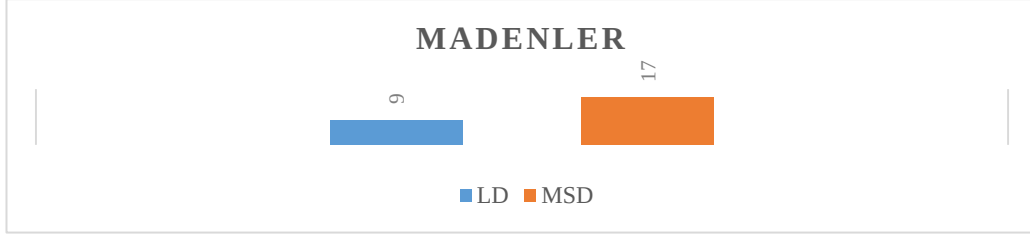
“Ķızıl tonın keyip yaşıl *zeberced* taḥt üze aġsa

Şīrīn mü aytayın gülge, yā Ħusrev mü diyin anı” (MSD, 158, 11a/10)

zümüröd: (Ar.) Zümrüt, sarı-yeşil, mavi-yeşil renklerde saydam veya yarı saydam değerli bir taş.

“Bolur çü şebnemini körse sebzesi üze

Ħacil, *zümüröd* üze bolsa lü’lü’-i lālā” (MSD, 172, 13a/7)

Grafik 29: Madenler

Madenler ile ilgili tema başlığında toplam 18 sözcük yer almaktadır. Burada Lutfî'ye ait 9, Mevlâna Sekkâkî'ye ait 17 sözcük yer almaktadır. Her iki eserde geçen sözcük sayısı ise 8'dir. 11 tane Arapça, 6 tane Farsça, 1 tane de Çince kökenli sözcük vardır. Grafik 29'daki sözcük sayılarına göre Mevlâna Sekkâkî'nin *Madenler* temasına dair söz varlığı sayısı Lutfî'den neredeyse iki kat fazla görülmektedir. Buna göre Mevlâna Sekkâkî'nin maden bilgisine dair sözcük dağarcığının Lutfî'ye nazaran daha gelişmiş olduğu sonucuna varılabilir.

2.2.1.1.17. Meslekler

Meslekler ile ilgili tema başlığında *İş*, *Hizmet*, *Kabiliyet* ve *Meslekler* olmak üzere 3 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve örnek beyitler şu şekildedir:

2.2.1.1.17.1. İş, Hizmet

asığ: Fayda.

“Songra ger şîrîn lebindin birse halvâ asıg

Çün felek hasrette toprak eyledi ferhâdını” (LD, 226/308-3)

cehd: (Ar.) Çalışıp çabalama, büyük gayret sarfetme, uğraşma.

“Ger müselmân sin bu Lutfî könglin algıl cehd ile

Kâhilî vü kâfirî dip bar durur ârî meşel” (LD, 117/151-6)

cidd: (Ar.) Bir işi çalışıp çabalayarak yapma, gayret.

“Tüşmes meniñ ilimge saçıñ cidd ü cehd ilen

Ni çäre eylesün kişi baht-ı siyâhına” (LD, 192/259-5)

fâyide: (Ar.) İşe yarama, işe yaramanın meydana getirdiği iyi durum, yarar.

“Yaz boldı vü yırağ mi andın ni fâyide

Gül bolmasa hezār çemendin ni *fāyide*” (LD, 195/263-1)

ğayret (1/2): (Ar.) İçten gelerek çalışma, belli bir şey için çabalama, didinme, çaba.

“Kanımnı tökme *ğayret* ile özgege bakıp

Öltür mini ni hācet-i munça meşāf irür” (LD, 82/101-3)

havāle (1/2): (Ar.) Bir şeyi başkasının sorumluluğuna bırakma.

“Luṭfīğa hecr yükini kılma *havāle* kim

Andın kıl uçı miṅg uḥud u kâf tağıdır” (LD, 77/94-7)

hıdmet ~ hıẓmet: (Ar.) Bir kimsenin yapmakla sorumlu tutulduğu iş, kendisine verilen görev.

“Kaddıṅnı bu Luṭfī dimegey serv-i sehī kim

Yüz serv anıṅ allıda *hıdmette* turuptur” (LD, 73/87-5)

“La° l u cevāhir saçtılar şeh *hıẓmetide*, men dağı

Kiltürdüm uş söz gevherin kim özi özge kân irür” (MSD, 120, 5b/15)

himmet: (Ar.) Çalışma, gayret, emek.

“Ayağı hāki üçün āsitāne yastanalı

Gedāy *himmetini* kör ne taht u tāt tiler” (LD, 58/68-2)

iş (1/4): Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma.

“Tam urdum min, yıkılğay, sin ° imāret eylediṅg

Gāh gāh andağ iş itkil, imdi bolmasun ḥarāb” (MSD, 186, 15a/13)

ma° zūr: (Ar.) Mazeretli.

“Ma° zūr tut er tüşüm işikiṅdin ırakrak

Ten bolsa yırağ cān u köṅül anda degül mü” (LD, 172/231-2)

meşgūl: (Ar.) Bir iş görmekte olan.

“İşkdın men° itse zāhid bolmağıl *meşgūl* hīç

Kim irür aḥmak cevābı Luṭfī hāmūş eylemek” (LD, 101/128-5)

sūd: (Far.) Fayda.

“Köz ırınıḡ ü tişiniḡ körüp evvel nazarnı yıḡmadı

Ährır çıḡarsa la° l u dür, bi sūd uşal ° ummānıma” (MSD, 210, 18a/6)

°uhde: (Ar.) Sorumluluk, iş, görev.

“Ḳayu ° ināyetiḡa Luṭfī ° özr ḡolsun kim

Sögünçi ° uhdesidin çıḡmaḡay du° ā ḡılsa” (LD, 22/18-7)

vazīfe: (Ar.) Bir kimsenin yapmak zorunda bulunduğu iş, görev, ödev.

“Ey şeh, yiter irdi besī ḡamdın vazīfe cānıma

Ni boldı, kem ḡıldınıḡ yana min bendedin in° āmnı” (MSD, 286, 28a/13)

vezāyif: (Ar.) Vazifeler, görevler.

“Ḳılḡalı ay tig yüziniḡ muşḡafına bir nazar

Körmedim ders ü vezāyif nüshā vü defterni hıç” (LD, 32/31-3)

zer-gerī: (Far.) Kuyumculuk.

“Ḳün ḡalka-tā-be-ḡuş-ı tū yitkey ümīd ile

Çeşmem feşāned inçü vü yüz ḡıldı zer-gerī” (LD, 213/290-5)

2.2.1.1.17.2. Kabiliyet

ehl (1/2): (Ar.) Bir işin ustası, o işte becerikli, maharetli.

“Ol zülf sevādın körüben medrese ehli

Sehv itti birer Luṭfī kibi her sebaḡ içre” (LD, 188/253-7)

ehl-i ḡüsn: (Ar. + Ar.) Güzellik ehli.

“Ḳişini eylese şayd ehl-i ḡüsn şūḡluḡı

Ḳul itti pāk iteki vü inḡen ḡayāsı mini” (LD, 261/358-5)

ehliyyet: (Ar.) Bir işi yapabilme gücünü sağlayan ustalık, beceriklilik, kabiliyet ve kifayet, yeterlik.

“Dünyanıḡ zībālarındın sizge ḡul bolḡan üçün

Bildiler ehl-i başāret Luṭfīnīḡ ehliyyetin” (LD, 151/200-7)

fen: (Ar.) Hün̄er, marifet.

“Kılur an amzenḡiz közl̄erni baḡlap

Helāl olsun ki siḡr eyler bu *fende*” (LD, 180/243-4)

isti° dād: (Ar.) Herhangi bir Şeye karşı doḡuŐtan gelen yatkınlık, yetenek, kabiliyet.

“Cānıma her dem kilip aytur fīrākıḡ ilisi

Kim revān ten mülkidin ıkmaḡa *isti° dād* ıl” (LD, 115/149-2)

hün̄er: (Far.) Bir işte gösterilen ustalık, beceriklilik, maharet.

“Eyā ūāhā hün̄er-perver, *hün̄erniḡ* adrın arturduḡ

Muḡassen ıldı elṭāfuḡ bu kün ūi° rimḡa ūi° rānı” (MSD, 166, 12a/15)

Şan° at: (Ar.) Bir Şey yapmak için gerekli beceri, yetenek, ustalık.

“amze bile aytur közüḡ hey igri oltur söyle rāst

Mindin öḡün kimdür kim ol bilgey bu *Şan°atta* bu fen” (LD, 146/192-6)

ser-māye: (Far.) Bir kimsenin kazandıḡı bilgi ve sahip olduḡu yetenek.

“Yolḡa kirgenlerge ḡulḡuḡdur yaḡın *ser-māyesi*

Yol yaḡılḡanlarḡa ūer° iḡ ᫒āh-rāḡidür mübīn” (MSD, 96, 2a/15)

Şeh-süvār: (Far.) Usta binici.

“Āfitāb-ı ḡāverī mihriḡde zerre tınmayın

Kök atı üzre minip tün kün yiler ol *Şeh-süvār*” (MSD, 92, 1b/8)

üstād ~ üstād: (Far.) Herhangi bir ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz sahibi olan, üstün bir yeri, tam vukufu bulunan kimse.

“Nīzenḡ uı ḡalka alḡan tig cihān aldıḡ, belī

UŞbu lu° b u bu hün̄er içre irür-sin *üstād*” (MSD, 132, 7b/3)

“İy közü āḡū° aceb an tökküçi ūayyād sin

° ĀŐıḡ öltürmek feninde barçadın *üstād* sin” (LD, 154/204-1)

üstād-ı t̤lismāt-ı füsūn: (Far. + Ar. + Far.) Büyülerin ustası.

“Yıllar kirek ol ğamzeġa şāġirdlik itse

Hārūt ki *üstād-ı t̤lismāt-ı füsūn*dur” (LD, 37/37-3)

üstādlik: (Far. + T.) Üstatlık, ustalık.

“Min köñgöl birmes idim ħüsn ilige zālīm dip

Ġamzenġ *üstādlik*ın kördüm ü nādān boldum” (LD, 132/173-6)

2.2.1.1.17.3. Meslekler

aġtaçı: At bakıcısı, seyis.

“Felekniġ ħing-ı yekrānın sa° ādet *aġtaçı*ġ ħālī

Kitürdi aġta-ħāneġġa basıban ay tamġanı” (MSD, 166, 12a/14)

°āşir-i °işrīn: (Ar. + Ar.) Müslüman olmayan tebaadan alınan yirmide bir vergiyi toplayan memur.

“°*Āşir-i °işrīn* çıkarıp müstaġaklarġa birür

Andın o ...tiler ārī °asel, ħand u nebāt” (MSD, 190, 15b/8)

⁴⁶**ayaġcı ~ ayakçı:** İçki sunan, içki dağıtan, saki.

“Kiterdi közleri sevdā müli başımdın °aġl

Ezel *ayaġcı*sı sunġan ne yaġşı rāġ irdi” (LD, 261/359-2)

“Nigeh-bān u şenā-ħ°ān u °adū-rān u irür ṭabbāġ

Ayaġcı vü yıravçı vü irür suçı vü ħunyā-ger” (MSD, 150, 10a/8)

atımçı: Atıcı, nişancı.

“Zülfüġ ile çü nāfedin urdı dem āhū-yı ħıṭā

Ġamzenġ *atımçı*sı oġı nāfinı oydı çīn ara” (LD, 15/7-5)

bāzergān: (Far.) Ticaretle meşgul olan, tüccar.

⁴⁶ Çaġatay Türkçesinde kelime sonundaki /k/ ve /g/ sesleri arasında sık sık geçişler görülmektedir. Tonlulaşma ve tonsuzlaşma örnekleri için bk.: andaġ ~ andaġ, arıġ ~ arıġ, çaġ ~ çak, kamu ~ kamuġ ~ kamuk, katıġ ~ kattıġ, kuruġ ~ kuruk, mundaġ ~ mundaġ.

“Her kişi özinge lāyık tuħfe kiltürdi belī

Ağı atlas bay *bāzergān* u ħavācūmlar kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

cādū (1/2): (Far.) Büyücü.

“Sāħir-i bābil kiřini yüz hezār efsūn bile

Munça köydürmes kim ol *cādū* karaķıñg örtedi” (LD, 263/362-4)

cādū-yı Keřmīr: (Far. + Fr.) Keřmir kentinin büyücüsü.

“İř eger efsūñga yitse közleriñg eşkāl ile

Yüz ħaťanı yüklegey *cādū-yı Keřmīr* üstine” (LD, 186/251-4)

cān-dār: (Far.) Muhafız, koruyucu.

“La° lı *cān-dār* u közi ķorçı vü ħācib ķařları

Kün toĝardın kün batargā ħurrası mālīk-riķāb” (LD, 10/5-2)

ĉāvūř: Ćavuş, bekçi.

“Bolup ķurçı, ķapukķı, udçı, *ĉāvūř* u yasavulunĝ

Biri ħādim, biri bende, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

ĉemen-ārāylik: (Far. + T.) Bahĉıvanlık.

“Gül öĝrenür oĝřar *ĉemen-ārāylik* andın

Büstānda varaķları perākende degül mü” (LD, 172/231-3)

ĉūbānī: (Far.) Ćobanlık.

“Za° īf üçün ķavī denīler üçündür řaĥne-i ° adlıñg

Tayanıp töpeĝa bōri ķılur ķoylarĝa *ĉūbānī*” (LD, 13/6-13)

ĉūpān ~ řubān: (Far.) Koyun, keçi ve sığır gibi evcil hayvanları ĝüden ve otlatan kimse.

“Bōri kim anıñg ħavfıdın *ĉūpān* uyumas irdi ħīĉ

Ĥālī řāhen-řeh ° adlıdın ķoylarĝa ol *ĉūpān* irür” (MSD, 116, 5b/1)

“Ra° iyyet ķoy irür, sultān añĝa ĉūpān, yaĝı bōri

Böri ölgey ü koy tıngay, çü Mūsī tig *şubān* kildi” (MSD, 108, 4a/10)

dāye: (Far.) Annesinin dışında çocuğa bakan kadın, dadı.

“Tört ümm ü yitti atadın bir seniñ tigni yana

Toğrup ulğatmadı hergiz bu ajunnuñ *dāyesi*” (MSD, 232, 21a/2)

debīr: (Far.) Kendisine danışılan kimse, danışman.

“Unutğay ° aql-ı kül küllī vü cüz° ī ° aql tedbīrin

Seniñ ° aqlıñ *debīridin* eger tapmasa īmānı” (MSD, 164, 12a/7)

der-bān: (Far.) Kapıcı.

“Sañga boldı Süleymān tig vuñuş u tayr u ins ü cān

Cihān bende, zamān hādım, qader *der-bān*, qazā çāker” (MSD, 150, 10a/11)

deryūze: (Far.) Dilencilik.

“Hürşīd zerre zerre nūrı ki birdi ayğa

Deryūze kıldı sindin rüşen durur hudāyğa” (LD, 181/244-1)

derzī: (Far.) Elbise biçip diken ve bunu meslek edinen kimse.

“Rişte-i cānım ki taptı qalmadı hecr ilgidin

Hām *derzī* ger tiker bolsañg irür yañşı hayāl” (LD, 117/152-5)

dilençi: Geçimini dilenerek sağlayan kimse, dilenci.

“Sin hūsn iliniñ hanı sin ü ben de *dilençi*

Sin dilber-i gül-ruñ sin ü men bülbül-i mehcūr” (LD, 39/40-2)

efsūn-ger: (Far.) Büyücü.

“Zihī ya vü okı vü nergisi vü ğamzesi birle

Uruş-engīz ü bī-perhīz, ° azāyim-hān, *efsūn-ger*” (MSD, 146, 9b/3)

gedā ~ gedāy: (Far.) Dilenci, fakir.

“Ay kıyaş yüzlüğ sa° ādettür hūmāyūn kölgeñgiz

Bu *gedā* sultānlığ ister sāyeni sal üstine” (LD, 184/249-2)

“Disem, ağzıñdın cevābī hīç yok

Ārī şekker kimge lāyıktur yemekke her *gedāy*” (MSD, 236, 21b/2)

gūyende: (Far.) Şarkı söyleyen kimse.

“Dem-be-dem *gūyendeler* Sekkākī şî^c rindin ğazel

Hoş okısa vezn üze, tüzgen bigin dürr-i hoş-āb” (MSD, 184, 14b/12)

ḥāce (3/3): (Far.) Hoca, öğretmen.

“Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek

Öz kılığa *ḥācedin* ° izzet hemīn bolğay hemīn” (LD, 4/2-13)

ḥācib: (Ar.) Kapıcı, kapıcı başı.

“Ġamze tā boldı nāyib qorçıñğ dağı *ḥācib* qaşıñğ

Luţfī köñgli mülkini kıldıñğ cefā birle ḥarāb” (LD, 27/24-5)

ḥādım: (Ar.) Hizmet eden, yardımcı olan kimse.

“Bolup qurçı, kapukçı, udçı, çāvūş u yasavuluñğ

Biri *ḥādım*, biri bende, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

ḥāzin: (Ar.) Hazine muhafızı, hazinedar.

“Küntü kenzen’ din ḥazāyın *ḥāzini* zātıñğ irür

Ārī ārī, ol emānetқа kirek sin tig emīn” (MSD, 96, 2b/7)

ḥuddām-ı ḥızmet: (Ar. + Ar.) Hizmette bulunanlar, hizmetçiler.

“*Ḥuddām-ı ḥızmetide* bu miskīn du^c āçıdın

Yirge yüzüñğ koyup itip, ey dōst, köp du^c ā” (MSD, 102, 3b/2)

ḥunyā-ger: (Far.) Şarkı söyleyen, sazende.

“Nigeh-bān u senā-ḥān u^c adū-rān u irür ṭabbāh

Ayaqçı vü yıravçı vü irür suçı vü *ḥunyā-ger*” (MSD, 150, 10a/8)

hūşe-çîn: (Far.) Başak toplayıcı, tarlada kalan başakları toplayan kimse.

“Benefşe sünbülını kördi m       rmeni dek

  ildi   ameti g y  ki *h   e-   n* boldı” (LD, 235/322-4)

im  m: (Ar.) Cemaatle kılınan namazda en önde duran ve kendisine uyulan kimse.

“  a  u k          lur g   e-ni   nler i  tid 

  rfa mi  r  b  ki bolğay anda ösrükler *im  m*” (LD, 127/167-2)

işikçi: Kapıcı, nöbetçi.

“    zet bolsa, tap     da *işikçi* boluban Rı  v n

S  p  r  y i  iki        n n   amu   z  l i bile Cevz ” (MSD, 128, 6b/12)

  ap     : Kapıcı, bekçi.

“Bolup   ur  i, *  ap     *, ud  i,    v    u yasavulu   

Biri    dim, biri bende, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

  a    b: (Ar.) Koyun, kuzu, sığır, dana gibi eti yenecek dört ayaklı hayvanları kesen veya kesilmiş hayvanları parçalayarak satan kimse.

“        lar içre ğamzesi aru   dip öltürmes mini

  a    b   ya        am   v        e c  n   ay  s ” (LD, 304/523)

  or  i ~   ur  i: Silahdar, silahlı muhafız.

“  amze t   boldı n  y b *  or  i   * dağı    c b   a     

Lu  f i k     li m  l  ini öldüğü cef   birle   ar  b” (LD, 27/24-5)

“Bolup *  ur  i*,   ap     , ud  i,    v    u yasavulu   

Biri    dim, biri bende, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

  oru  : Koruyucu, muhafız.

“Mem  lik nazm   dönüşü *  oru  i  dur*   er  f z  t     

Neb   tig   er   i içinde z  m  r       urde-d  n kildi” (MSD, 114, 5a/6)

körümçi: Astrolog, falcı.

“Tālî imde *körümçi* çın yazmış

Kim nazar sarıdın ola hıatârı” (LD, 250/343-7)

kulavuz: Yol gösteren kimse, rehber.

“İlyās ü hıızırdur çeriginġiz *kulavuzı*

Ervāh u melek hem daġı insān arasında” (LD, 176/237-3)

lālā: (Far.) Çocuk eğitim ve öğretimiyle görevli erkek eğitimci.

“Tiler köñglüm özin salsa vü bolsa zülfine *lālā*

Velî yüz minġ cānnı yilge āhır birdi bu sevdā” (MSD, 124, 6a/10)

meded-kār: (Ar. + Far.) Yardım eden, yardımcı.

“Çün sizge *meded-kār* turur ġayb çerigi

Düşmen barı ġüy bolġusı meydān arasında” (LD, 176/237-5)

meşşāta: (Ar.) Gelini süsleyen kadın, bezekçi.

“Boluptur añġlasa, bolur bu şahidlerġa *meşşāta*

Ki mundaġ rāst iter her dem şabā ol serv-i ra° nānı” (MSD, 158, 11a/7)

muhtesib: (Ar.) Zabıta memuru.

“*Muhtesib*ka niçe yalbardım mini çaġtı raġīb

Dōst bolmas nākes āhir ° izzet ü ikrāmdın” (LD, 159/212-3)

mu° in: (Ar.) Yardım eden, yardımcı.

“İdi’ m bolsun tün ü kün ü yıl u ay, irte vü kiçe

Mu° in ü nāşır u yārınġ bolup hoş hāfiẓ ü yāver” (MSD, 154, 10b/12)

muṭrib: (Ar.) Çalgı çalan, çalgıcı.

“Nāle *muṭrib* ġuşşa nuġl u cām-ı mey hūn-ābeler

° İşret esbābın mañġa ° işķınġ müheyyā eyledi” (LD, 252/345-6)

müneccim: (Ar.) Yıldızların durum ve hareketlerinden geleceġe ait hükümler çıkaran kimse, astrolog.

“*Müneccim* kaç u közüñg körgeç aytur

Kim uşbu ay başında fitneler bar” (LD, 57/66-3)

müebbî: (Ar.) Eğiten, terbiye eden kimse, eğitici.

“Birer köz uçı bile Luţfîğa *müebbî* bol

Ki hüsn husrevi sin sin anıñg zamânında” (LD, 18/12-5)

nâşır: (Ar.) Yardım eden kimse, yardımcı.

“İdi’ m bolsun tün ü kün ü yıl u ay, ırte vü kiçe

Mu° in ü *nâşır* u yarıñg bolup hoş hâfiz ü yâver” (MSD, 154, 10b/12)

naşûh: (Ar.) Nasihatçı, öğütçü.

“Tâ köñgöl birdi irâdet ilgi ° ışkıñg pîrîne

Tevbe kıldım özgeler mihrindin andaķ kim *naşûh*” (LD, 33/32-2)

nigeh-bân: (Far.) Gözcü, bekçi.

“*Nigeh-bân* u şenâ-h°ân u ° adû-rân u irür tabbâh

Ayaķçı vü yıravçı vü irür suçı vü hunyâ-ger” (MSD, 150, 10a/8)

pâsbânlık: (Far. + T.) Gece bekçiliği.

“Kaçan Keyvân bigin aylar sarây u tākı allığa

Tilese *pâsbânlık* şeh-i Hindûsitân kildi” (MSD, 112, 4b/12)

perde-dârlık: (Far. + T.) Kapıcılık, haciplik.

“*Perde-dârlık* kılğay ançaķ gül işikiñgde meger

Ol harîm içre niçe cehd itse maħrem bolmağay” (LD, 259/356-4)

reh-ber: (Far.) Yol gösteren, kılavuz.

“Heybetiñg din her zamân Çîn’ğa tiler kirse Moğol

Reh-ber çün baht u devlet, rây-ı tedbiriñg şavâb” (MSD, 186, 15a/8)

riyâzî-hiş: (Ar. + Far.) Matematik ile ilgili meseleleri çözen kimse.

“*Riyāẓī-hişt* ü hikmet-raşad, İksîr ü Uqlîdes

Bedî'î vü şanāyî'ni seninḡ tig bilmedi anlar” (MSD, 152, 10a/14)

sāḥir-i Bābil: (Ar. + Ar.) Babil büyücüsü.

“Tā Luṭfî kıllur cādū közüḡ vaşfinı taḡrîr

Andın aladur *sāḥir-i Bābil* sebaḡ ayım” (LD, 131/172-5)

sāḥir-i Keşmîr: (Ar. + Fr.) Keşmir büyücüsü.

“Siḥr kılgay sözde Luṭfî *sāḥir-i Keşmîr* tig

Dürr-i nazmıḡa ḡulaḡ ger salsa mäh-ı kâbilî” (LD, 216/294-8)

sakçı: Nöbetçi, bekçi.

“Behrām anıḡki düşmeni ḡaḡkıda pür-ḡancer-ḡüzār

Sakçı sarāyı ṭāḡınıḡ eyvānıda Keyvān irür” (MSD, 118, 5b/2)

sākî: (Ar.) İçki meclislerinde kadeh sunan, içki dağıtan.

“Bir cür' anı bu ḡasta ḡuluḡ yādına kıll nüş

Ol dem ki irür zühre vü ḡül muṭrib ü *sākîḡ*” (LD, 103/131-5)

sākî-i elest: (Ar. + Ar.) Elest bezminin sakisi.

“Maḡmûr közleriḡ kibi mest eylegen mini

Şol *sākî-i elest* içürḡen ayaḡıdır” (LD, 77/94-5)

sākî-i meclis: (Ar. + Ar.) Meclisin sakisi.

“İy *sākî-i meclis* sal iligdin ḡadeh ü cām

Kim közleriḡ cevride ḡuşyār tapılmas” (LD, 88/110-4)

şarrāf: (Ar.) Altın ve gümüş satımı ile uğraşan kimse.

“Tola itekim la' l u ḡüher barḡa behāsız

Şarrāf min ü ikki közüḡ boldı dükkānım” (LD, 126/165-4)

sāyil (2/2): (Ar.) Dilenci.

“Köz yaşı yığlayu tüşeyin dir adaķınıġa

Bilmen nidür tapuķda bu *sāyil* su° ālını” (LD, 257/353-6)

şayrefī: (Ar.) Sarraf.

“Şüretiġe ehl-i ma° nā, ey perī, cān atadı

*Şayrefī*irniġni kördi, la° l-ı ġandān atadı” (MSD, 258, 24b/3)

şayyād: (Ar.) Avcı.

“Niçe kim şaydıġ durur bu Luţfī öltürme anı

Raġm itip *şayyād*lar öltürmedi lāġarnı hīç” (LD, 32/31-5)

ser-dār: (Far.) Başkumandan, ordu komutanı.

“Sınmaġay devr-i ġamer āşüfteliktin ġāşş kim

Fitne mülkinde irür *ser-dār* sin ay kākülī” (LD, 216/294-5)

suçı: Sucu, saki.

“Nigeh-bān u şenā-ġān u ° adū-rān u irür ṭabbāġ

Ayaķçı vü yıravçı vü irür *suçı* vü ġunyā-ger” (MSD, 150, 10a/8)

süder: Hizmetçiler.

“Bolup ġurçı, ġapuķçı, udçı, çāvüş u yasavuluġ

Biri ġādım, biri bende, biri nöker, biri *süder*” (MSD, 150, 10a/6)

şahne-i ° adl: (Ar. + Ar.) Güvenlik görevlisi.

“Za° if üçün ġavī denīler üçündür *şahne-i ° adl*ıġ

Tayanıp töpeġa böri ġılur ġoylarga çübānī” (LD, 13/6-13)

ṭabbāġ: (Ar.) Aşçı.

“Nigeh-bān u şenā-ġān u ° adū-rān u irür *ṭabbāġ*

Ayaķçı vü yıravçı vü irür *suçı* vü ġunyā-ger” (MSD, 150, 10a/8)

ṭabīb: (Ar.) Hekim, doktor.

“*Ṭabīb*ler barça derdimdin hirāsān

Tirilmekni besī düşvār dirler” (LD, 56/64-4)

tercümān: (Ar.) Bir dilde söylenen bir şeyi sözlü olarak başka bir dile çeviren kimse.

“Dil-ber kaçında köz xanı çün şerh-i hāl iter

Luṭfī nige kirek arada *tercümān* dağı” (LD, 213/289-7)

udçı: Sığır çobanı.

“Bolup xurçı, kapuqçı, *udçı*, çāvūş u yasavuluṅ

Biri hādīm, biri bende, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

yār (3/3): (Far.) Yardımcı.

“Ey Husrev-i şāhib-ķırān, ĩrān seninḡ, Tūrān seninḡ

Pāk al yōriben yir yūzin, *yār* baḡtınḡ ol sultān irür” (MSD, 118, 5b/4)

yasavul: (Moğ.) Muhafız.

“Bolup xurçı, kapuqçı, *udçı*, çāvūş u yasavuluṅ

Biri hādīm, biri bende, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

yāver: (Far.) Yardımcı.

“İdi’ m bolsun tūn ü kūn ü yıl u ay, ırte vū kiçe

Mu° ĩn ü nāşır u yārınḡ bolup hoş hāfiz ü *yāver*” (MSD, 154, 10b/12)

yıravçı: Şarkıcı, çalgıcı.

“Nigeh-bān u şenā-h°ān u ° adū-rān u irür ṭabbāḡ

Ayaqçı vū *yıravçı* vū irür suçı vū hunyā-ger” (MSD, 150, 10a/8)

zābih: (Ar.) Eti yenen hayvanları kesen, kasap.

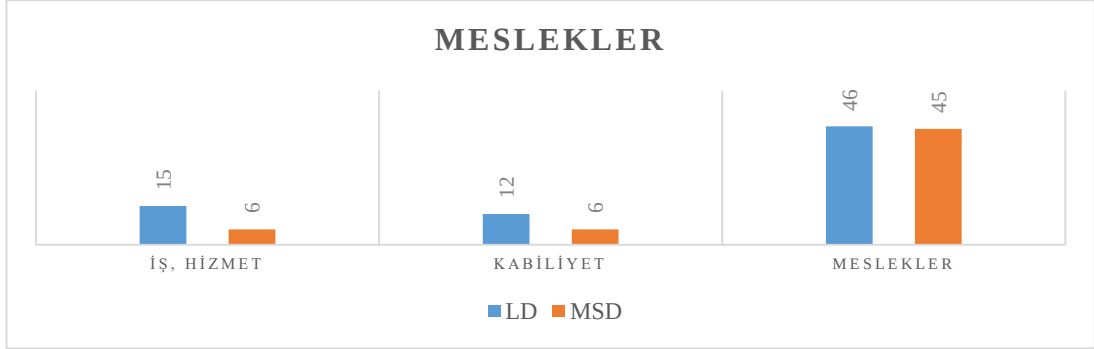
“Asıp bilige bıçaqın sipihr üze *zābih*

Ḥasūd-ı devlet ü cāhını eylesün bismil” (LD, 8/3-28)

zer-ger: (Far.) Kuyumcu.

“Kıya bakmak bile cānnı irittin

Girişme şan° atının zer-geri sin” (LD, 167/224-6)

Grafik 30: Meslekler

Mesleklere ilişkin bu temada toplam 103 sözcük bulunmaktadır. Lutfi’de 73, Mevlâna Sekkâkî’de 57 sözcük vardır. İki divanda ortak olarak 27 tane sözcük yer almaktadır. 39 tane Arapça, 29 tane Farsça, 18 tane Türkçe, 1 tane de Moğolca kökenli sözcük kullanılmıştır. 4 tane Far. + T.; 2 tane Ar. + Far. biçiminde türetilen sözcük ve 10 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 30’daki bilgiler ışığında LD’deki *İş, Hizmet* ve *Kabiliyet* başlıklarındaki sözcük sayıları MSD’den yüksektir. *Meslekler* maddesinde ise sözcük sayılarının durumu birbirine yakındır. Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî’nin dilinde mesleklere dair çeşitli sözcükler bulunması iki şahsiyetin toplumla iç içe olduklarının kanıtıdır.

2.2.1.1.18. Sanat ve Kültür

Sanat ve Kültür teması altında 5 alt başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar, *Resim, Yazı, Müzik ve Müzik Aletleri, Eğlence, Oyun, Gelenek ve Görenekler* ve *Törenler*dir. Temayla ilgili örnek beyitler şu şekildedir:

2.2.1.1.18.1. Resim, Yazı

haṭ (1/2): (Ar.) Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı.

“Kaydadur yâḳūt tā şāgirdlikke birse *haṭ*

Yaṅı başdın °ilm-i ḥaṭnı kılḡay andın iktisāb” (LD, 8/4-8)

°ilm-i **haṭ:** (Ar. + Ar.) Hat ilmi, Arap harfleriyle özel üsluplara göre güzel yazı yazma sanatı.

“Kaydadur yâḳūt tā şāgirdlikke birse *haṭ*

Yānḡı başdın ‘ilm-i ḡaṡnı kılḡay andın iktisāb” (LD, 8/4-8)

naḡş (1/2): (Ar.) Resim, tasvir.

“La° lıḡḡ ḡayālı zıhn içide naḡş bolḡalı

Köḡḡlüm irür cevāhir-i ḡaybī ḡazīnesi” (LD, 196/265-2)

naḡş-ı ḡaş: (Ar. + T.) Kaşın resmi.

“Şāni° çü bu naḡş-ı ḡaş kıldı

İl ° ıḡkıda türk baş kıldı” (LD, 256/352-1)

şanāyi°: (Ar.) Sanatlar.

“Riyāzī-hişt ü ḡikmet-raşad, İksīr ü Uḡlīdes

Bedī° ī vü şanāyi° ni seniḡḡ tig bilmedi anlar” (MSD, 152, 10a/14)

şūret-i Çīn: (Ar. + Far.) Çin resimleri.

“Ol ḡara ḡaş tig ḡalem birle sızılḡan tapmadı

Şūret-i Çīn defterin yüz ḡatla bir bir eylegen” (LD, 143/189-4)

taşvīr: (Ar.) Resim, suret.

“Şūretiḡḡde ḡāme-i şun° irdi taḡrīr üstine

Çün ki yetti közüḡḡe siḡr itti taşvīr üstine” (LD, 186/251-1)

2.2.1.1.18.2. Müzik ve Müzik Aletleri

āheng-i °ırāḡ: (Far. + Ar.) Irak makamı naḡmesi.

“Saldı türkistān ilige Luṡfī ni kāfir közüḡḡ

Ni mecālı bar ki kılḡay rāst āheng-i °ırāḡ” (LD, 97/122-7)

bem: (Ar.) Tambur vb. sazların en kalın sesi veren teli.

“Terāne başladı bülkül, ḡül oturup ser-ḡoş

Maḡām tuttı birev ḡāh zīr ü ḡāhī bem” (MSD, 136, 8a/4)

çeng: (Far.) Kanuna benzer bir müzik aleti.

“° Üd köygeli lisānı birle ḡer ḡılsa su° āl

Çeng yigirmi dört tili birle kirek birse cevāb” (MSD, 184, 14b/11)

çeğāne: (Far.) Çengilerin dans ederken çaldıkları, zilleri ve kasnağı metal tef.

“İşikiñg iti üni yaķar hoş kulaķımğa

° Āşık kişige yaķķanı tig çeng ü *çeğāne*” (MSD, 200, 16b/11)

def: (Ar.) Yuvarlak bir tahta kasnağın çoğunlukla bir tarafına deri gerilerek parmakla çalınan vurmali çalgı, tef.

“Def tabānçe yimekindin gūyiyā kirlip yatur

Ney nefes almasıķıdın āhırı körgüsi tāb” (MSD, 182, 14b/9)

elhān: (Ar.) Nağmeler, ezgiler, melodiler.

“Nevāda bülbüli serv üzre tüzse *elhān*ın

Közi bulaķ bolur, işitse saħre-i şammā” (MSD, 172, 13a/3)

ır: Şarkı.

“Türkāne *ır* ırlağınça, anıñg

Köydürdi mini yalay-bolası” (MSD, 242, 22b/1)

° **ırāk:** (Ar.) Klasik Türk müziğindeki birleşik makamlardan biri.

“Luţfī herīde ķalmadı şı° riñgğa müşteri

° Azm-i hicāz kıl ki maķāmıñg *ırāk* imiş” (LD, 92/114-7)

kerrenāy: (Far.) Pirinçten yapılma nefesli bir çalgı.

“Sin bu kündin soñg ħüküm kıl, öz maķāmın saķlasun

Ni kılar çeng ü çeğāne arasında *kerrenāy*” (MSD, 236, 21b/6)

kūs: (Far.) Büyük davul.

“Ķayalar üzre bulıt urdı *kūs* u yıgđı sipāh

Seħerde ķoydı çapķun, yasadı ħayl u ħaşem” (MSD, 138, 8a/12)

maķām (2/3): (Ar.) Türk musikisinde bir dizinin işleniş biçimine verilen ad.

“Terāne başladı bülbü, gül oturup ser-ħoş

Maḳām tuttu birev gāh zīr ü gāhī bem” (MSD, 136, 8a/4)

nevā: (Far.) Ses, ahenk, nağme.

“Cemāl u ḥüsn ile sin bay u Luṭfī asru faḳīr

Zekāt üçün şadaḳanḡdın *nevā* tiley kildim” (LD, 122/158-7)

nevbet (1/2): (Far.) Fıçı biçimindeki davul.

“Seḫerde *nevbetini* ursa ra^c d kök üzre

Felekke kūs urur ol laḫza kūh içinde şadā” (MSD, 172, 13a/5)

ney: (Far.) Musikimizde, bilhassa Mevlevî musikisinde çok yer tutmuş olan, dokuz boğumlu kamıştan yapılan, ön tarafında altı, arka tarafında bir deliği bulunan nefesli saz.

“Al inḡde minḡ *ney* kondurup zülfünḡni kör bāzī bile

Könḡlüm ḥamāmı boynıḡa toyḡunça *ney* saldı ḡareng” (LD, 110/142-2)

rāst (3/3): (Far.) Türk müziğinin basit makamlarından biri.

“Saldı türkistān ilige Luṭfī ni kāfir közüḡ

Ni mecālı bar ki kılgay *rāst* āheng-i ^c ırāḳ” (LD, 97/122-7)

rebāb: (Ar.) Gövdesi Hindistan cevizinden yapılma, uzun saplı telli çalgı.

“Aytnḡ ol köz üzre barmaḳ uruban alsun nefes

Kim anḡa her gūşede tutsun ḳulaḡını *rebāb*” (MSD, 182, 14b/10)

şadā: (Ar.) Ses.

“Seḫerde *nevbetini* ursa ra^c d kök üzre

Felekke kūs urur ol laḫza kūh içinde *şadā*” (MSD, 172, 13a/5)

şavt: (Ar.) Ses, seda.

“Devrünḡüzde ^c ālim ü ^c ābid ḳoyup ^c ilm ü ^c amel

Boldı zıkr ü fikr alarḡa dāyimā *şavt* u ḡazel” (LD, 116/151-1)

tendā: (Far.) Tempo.

“Sening bezmingde kiltürüp işikke Zühre’ni gerdün

Didi *tendā* idiñg, ednā kenīzek medh-ḥān kildi” (MSD, 112, 4b/13)

terāne: (Far.) Nağme, ezgi, ahenk, ses.

“*Terāne* başladı bülbül, gül oturup ser-ḥoş

Maḳām tuttı birev gāh zīr ü gāhī bem” (MSD, 136, 8a/4)

°ūd (II): (Ar.) Klasik müzikte çok kullanılan bir telli saz.

“Rebāb u °ūd işikiñgde meger inḡregey ü köygey

Yok irse yok bu dünyāda köyüben inḡregen ḳat° ā” (MSD, 126, 6b/2)

ün: Ses.

“Āh urup feryād iter min sinsizin

Bu vücūdumdın ḳalıptur yalguz ün” (LD, 291/460-2)

yalay-bola: (?) Yalay-bola şeklindeki terane.

“Türkāne ır ırlağınça, anıñg

Köydürdi mini *yalay-bolası*” (MSD, 242, 22b/1)

zīr: (Ar.) Tambur vb. sazların en ince ses veren teli.

“*Terāne* başladı bülbül, gül oturup ser-ḥoş

Maḳām tuttı birev gāh zīr ü gāhī bem” (MSD, 136, 8a/4)

2.2.1.1.18.3. Eğlence, Oyun

°ayş: (Ar.) Gününü gün ederek hayatın tadını çıkararak yaşama, zevk sürme.

“Ġam yigil, ey Sekkākī, çün evvelde Ḳassām-ı ezel

°Ayş özgelerge vü sañga renc ü ḡam in° ām eyledi” (MSD, 246, 23a/4)

bezm: (Far.) İçkili meclis, eğlence meclisi.

“Sening bezmingde kiltürüp işikke Zühre’ni gerdün

Didi *tendā* idiñg, ednā kenīzek medh-ḥān kildi” (MSD, 112, 4b/13)

cevlān: (Ar.) Gezinme, gezinti.

“Döslarınġ köñli gül tig açılıp gül-geşt ara

Min munuñg tig yazıda ol ° ayş u *cevlāndın* yırak” (LD, 94/118-4)

çevgān (1/2): (Far.) At üzerinde değnekle yerdeki topa vurmak suretiyle oynanan çok eski bir oyun.

“Ėabgab [u] zülfünge kim hayrān u ser-gerdān ° uķūl

° Aķlı yok kūdekdür ol kim gūy u *çevgān* atadı” (MSD, 258, 24b/7)

gūy: (Far.) Çevgan oyununda kullanılan top.

“Gūy tig meydān içinge kirse, ol ra° nā birür

Zātıġa, řırınlķı işbāt iter çendīn řıfāt” (MSD, 190, 15b/6)

gūy-ı ġūsn: (Far. + Ar.) Güzellik topu.

“Meydānġa *gūy-ı ġūsn* felek salġalı biri

Kūn gerdişinde sin kibi çābük-süvārı yok” (LD, 93/117-3)

° **işret (1/2):** (Ar.) İşret, yiyip içerek eğlenme.

“Ėasret bile bu Luťfī ġōd öldi sin isen ķal

° *İşret* bile iy řāh-ı cihān dünyāda bāķī” (LD, 254/348-7)

lu° b: (Ar.) Oyun.

“Nīzenġ uçı ġalka alġan tig cihān aldınġ, belī

Uşbu *lu° b* u bu hüner içre irür-sin ūstād” (MSD, 132, 7b/3)

mu° ammā (1/2): (Ar.) Bilmece.

“Ėaldı ķıl uçı ° adem bolġalı cān aġzınġ üçün

Ol ki bilgey bu *mu° ammā* sini oķ kördüm ü bes” (LD, 90/112-6)

saşranc-ı cemāl: (Ar. + Ar.) Güzellik satrancı.

“*Sařranc-ı cemāl* ay ki ġūblardın ötüptür

Rāzī durur ol ikki közünġ birle baķ ayım” (LD, 131/172-4)

şařranc-ı leťāfet: (Ar. + Ar.) Güzelliġin satranç oyunu.

“Şaṭranc-ı leṭāfetni utar niçe kim ol ay

Ruḥ ṭarḥ birip çarḥ kuyaşı bile oynar” (LD, 57/65-3)

şeşder: (Far.) Üzerinde tavla oynanan tahta, tavla kutusu.

“Köngülünüḡ mühresin koydı deḡā oynayu şeş-derde

Dağı ni naqş kiltürgüsi, bilmes-min felek ṭası” (MSD, 230, 20b/10)

teferrüc: (Ar.) Eğlenmek için yapılan gezinti.

“Közümni dūr tişinḡ deryā kılıptur, kil *teferrüc*ça

Biḥamdi’llāh seninḡ ḥüsünüḡ *teferrüc* rāyegān kıldı” (MSD, 272, 26a/15)

tüzmeklik: (Eğlence) tertip etme, düzenleme.

“İmdi *tüzmeklik* kirek elbette ° işret sâzını

Döstka çün şādılık kıldı vü düşmengä ° azāb” (MSD, 182, 14b/6)

yaşunmak: Saklambaç oyunu.

“Tilep könglüm seninḡ ağzınḡnı tapmas

Kiçik üçün meger oynar *yaşunmak*” (LD, 99/125-6)

zevḳ (2/2): (Ar.) Eğlence, eğlenti.

“Bolğanınça dünyāda her yılda ° ıyd u *zevḳ* u ° ayş

Yörügençe yir yüzi üstinde tāzī vü cevād” (MSD, 134, 7b/12)

2.2.1.1.18.4. Gelenek ve Görenekler

āyīn: (Far.) Âdet, gelenek.

“Seninḡ ḡadıñḡğa biçilmiş turur cefā tonı

Sini zamāne müsellemler tutar bu *āyīn*de” (LD, 24/20-4)

bayram: Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler.

“Çemenniñḡ ehli yasandılar al u yaşıl ile

Meger çemende bu kün toy bar u yā *bayram*” (MSD, 136, 8a/3)

° ıyd: (Ar.) Bayram.

“[°]Iyd aḥşamı neẓārede kördi ẓaşıṅ meger

Gerdün, iteki asra yaşurdı hilālını” (MSD, 252, 23b/9)

i° tiyād: (Ar.) Alışkanlık.

“Pādişāhā mülk ü millet barısı sendin ẓavī

Çün yedu’llāhğa tevekkül birle ẓıldıṅ i°tiyād” (MSD, 130, 7a/14)

resm: (Ar.) Âdet, usul.

“Ḥusrevā, uş kildi °ıyd u *resm* irür, a° yān-ı mülk

Ḥil° at u in° ām alurlar ber-sebīl-i infirād” (MSD, 134, 7b/10)

resm-i āyīn: (Ar. + Far.) Tören âdeti.

“Al ilge āyīne, yüz kör, bu *resm-i āyīn*de

Ṭarāvetī mü körüngey perī ẓırayında” (MSD, 206, 17b/2)

resm-i cihān-bānī: (Ar. + Far.) Hükümdarlık âdeti.

“Ẓanı cemşīd ü iskender dağı maḥmūd ile sançar

Kim alsalar olar andın bu kün *resm-i cihān-bānī*” (LD, 13/6-9)

resm-i ḥilāfet: (Ar. + Ar.) Halifelik âdeti.

“İşikiṅ itine tā bolmadı gedā Luṭfī

Cihānda *resm-i ḥilāfet*ni körmegen tig idi” (LD, 198/267-5)

2.2.1.1.18.5. Törenler

çeşn: (Far.) Ziyafet, şölen.

“[°]Iyd *çeşn*inde oturğanlarını ẓılğanda ḥisāb

Hīç kişi bolğay mu kim anda ger anı ẓılsa yād” (MSD, 134, 7b/11)

ḥān-ı vişāl: (Far. + Ar.) Kavuşma yemeği.

“*Ḥān-ı vişāl*dın maṅğa tigmes nevāleī

Kim mevt-i aḥmer atlık anıṅ intizārı yok” (LD, 94/117-5)

resm-i pāy-endāz: (Ar. + Far.) Ayak basma töreni.

“Belî belî bolur ol yirde *resm-i pâ-y-endâz*

Nüzûl kılsa kayu yirge vâlî-i vâlâ” (MSD, 174, 13a/13)

şalâ: (Ar.) Çağırma, davet.

“Çi cāy-ı zühd ki mey-hāne gūşesi sarı

Şalāh ehlini ösrük közi *şalā* kıladur” (LD, 42/44-3)

toy: Ziyafet.

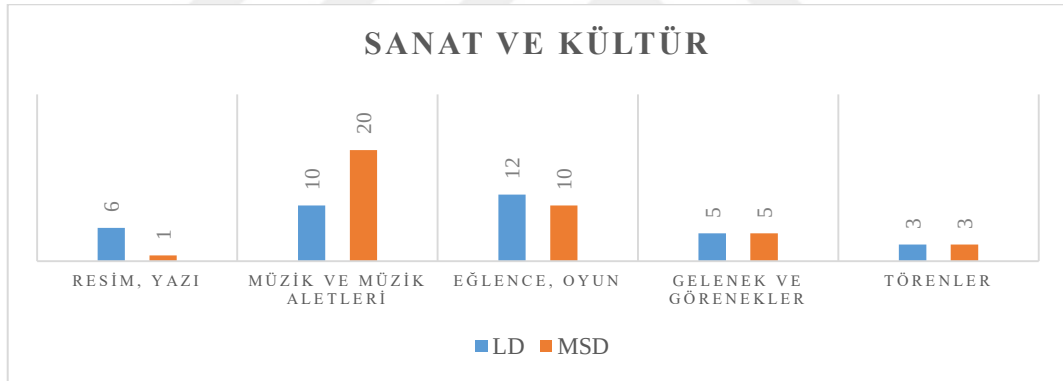
“Uluska *toy* birür bolsanğ koyup altun kümüş girde

Muraşşa° yinçüler birle felektin ikki h̄ân kildi” (MSD, 112, 4b/15)

ziyāfet: (Ar.) Misafir davet edip özenli biçimde ağırlama, yedirip içirme, şölen.

“Her dem kıılır sin ilni *ziyāfet* vişāl ile

Tigmes ni hāldur manğa vaşlınğ *ziyāfeti*” (LD, 218/297-5)

Grafik 31: Sanat ve Kültür

Bu tema başlığında toplam 61 sözcük yer almaktadır. Lutfî’de 36, Mevlâna Sekkâkî’de 39 sözcük kullanılmıştır. Her iki divanda da ortak olarak kullanılan sözcük sayısı 14’tür. 26 tane Arapça, 16 tane Farsça, 6 tane Türkçe kökenli sözcük ve 12 tane isim tamlaması yer almaktadır. 1 tane sözcüğün kökeni bulunamamıştır. Grafik 31’deki oranlar incelendiğinde *Resim, Yazı* alt başlığında Mevlâna Sekkâkî’ye ait sadece 1 sözcük tespit edilmiştir. Burada Lutfî’ye ait sözcük sayısı yüksektir. Hem Lutfî hem de Mevlâna Sekkâkî’de *Gelenek ve Görenekler* ile *Törenler* başlıklarındaki sözcük sayıları aynı orandadır. *Eğlence, Oyun* maddesindeki MSD’nin sayısı LD’den azdır. Mevlâna Sekkâkî’nin *Müzik ve Müzik Aletleri* maddesindeki söz varlığı Lutfî’den iki kat fazladır. Buna göre Mevlâna Sekkâkî’deki müzik ve müzik aletlerine

ilişkin sayısal fark onun Lutfi'den sanat yönünün daha gelişmiş olduğunu göstermektedir.

2.2.1.1.19. Ticaret

Ticaret temasında *Mal-Mülk, Kazanç, Para ve Alım-Satım, Borç* olmak üzere 2 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.1.19.1. Mal-Mülk, Kazanç, Para

aķça: Akçe, para, pul.

“Köñglüm qarārı qalmadı bir *aķça* yüz tiler

Ol *aķça* yüz ki men tilerem *aķça* yüz tiler” (LD, 296/481)

bāc: (Far.) Haraç, zorla alınan para.

“Salına çıķsa boyı servdin ħarāc tiler

Ĥoten çiçekleridin zülfi *bāc* tiler” (LD, 58/68-1)

bahā ~⁴⁷behā: (Far.) Değer, kıymet, fiyat.

“Semen bir zerre būyınġa *bahā* ger cān tiler bolsa

Ĥılur minġ cān bile müşk-i Ĥoten ħālī bu sūdānı” (MSD, 160, 11b/1)

“Yüz minġ altunġa *behā*lar zerre-i ħāk-pāynı

Āferīn kim narĥ-ı gevher asru erzān eyledi” (LD, 219/298-6)

barlıķ: Servet, varlık.

“La° lıñġız sözidin ol remz ki men fehm ittim

Barlıġımdın bu cihān içre peşīmān boldum” (LD, 132/173-2)

bedel: (Ar.) Bir şeyin yerini tutabilen, karşılık.

“° Işķ içnide çāre ayturlar *bedeldür* ya sefer

Ni barurġa bizge bardur yol u ni sizge *bedel*” (LD, 117/151-3)

⁴⁷ Sözcüğün imlası “bahā” olmalıdır.

dīnār: (Ar.) Altın liranın dörtte biri değerinde olan eski bir para.

“Vefāda Luṭfīni taptı firāk *dīnār*”

Niçe ki sızgurup altun tig imtiḥān kıldı” (LD, 266/366-7)

direm: (Far.) Gümüş para, akçe.

“Gedālar ilgide sin anı ḥ̣ār u zār ittiṅ

Çalar seniṅ ilgiṅdin başını taşka *direm*” (MSD, 142, 9a/3)

dirhem: (Ar.) Eski bir para çeşidi, gümüş para.

“Uḡan ezelde kılıptur çü himmetiṅni bülend

Seniṅ kaşıṅda ber-ā-ber ḥazef bile *dirhem*” (MSD, 142, 8b/13)

dünyelik: (Ar. + T.) Servet, mal-mülk.

“*Dünyelikte* minde bardur dü köṅül

Ol daḡı bizni vefā ilgindedür” (LD, 282/427-2)

genc: (Far.) Hazine.

“Mesākīn kolḡay irdi *genc* anıṅ iḥsānıdın ammā

Bu müşkil kim kişi tapmas anıṅ ° ahdıda vīrānī” (LD, 13/6-8)

ḥaqq (1/2): (Ar.) Bir işten düşmesi gereken pay, hisse.

“Yā İlāhī, Muṣṭafā ḥaqqı vü Mi° rāc’ı ḥaqqı

Hem olarınıṅ *ḥaqqı* kim ḥızmette irdi tört yār” (MSD, 92, 2a/7)

ḥarāc: (Ar.) Zor kullanarak zorbalıkla alınan para.

“Salına çıksa boyı servdin *ḥarāc* tiler

Ḥoten çiçekleridin zülfi bāc tiler” (LD, 58/68-1)

ḥazāyin: (Ar.) Hazineler.

“Küntü kenzen’din *ḥazāyin* ḥāzini zātıṅ irür

Ārī ārī, ol emānetka kirek sin tig emīn” (MSD, 96, 2b/7)

ḥazīne: (Ar.) Altın, gümüş, mücevher gibi değerli maden ve mal yığını, büyük servet.

“Ni tilese, bar *ḥazīnen*de, velīkin yok yok

Sıgna kilse, ° aşīlerğa ḥazretinḡde bār bar” (MSD, 92, 2a/6)

ḥizāne: (Ar.) Hazine.

“Ḳazā dīvānıdın yarmaḡ *ḥizānen*ge tüşürürge

Felekni kıldı dārü’đ-đarb u ayğa berdi tamḡanı” (LD, 13/6-14)

° **ivaz:** (Ar.) Bir şeye karşılık olarak verilen veya alınan şey, bedel, karşılık.

“Alıp bir cānım irninḡ, min °ivāz birdim anḡa minḡ cān

Al imdi, bolsa minḡ cānım, bir alḡanı ziyān kıldı” (MSD, 272, 26b/1)

kesb: (Ar.) Kazanma, elde etme.

“Bir kıl uçını minḡ yarayın aḡzı sözinde

Kesb itsem eger kün yüzidin zerre şafānı” (LD, 242/332-4)

kıymet: (Ar.) Bir şeyin taşıdığı maddî varlığa göre tespit edilen karşılık, hakkında biçilen değer.

“Arturđı köḡül cān ol ḡamze behāsın

Artar nimetinḡ *kıymeti* çün bolsa mezādı” (LD, 230/314-3)

ma° aş: (Ar.) Bir kimseye aydan aya ödenen para, ücret, aylık.

“Luṭfī kün iltür ay yüzi nezzāresi bile

Bu toymaḡurğa kör ki ni vech *ma° aş* irür” (LD, 38/39-5)

maḡzen: (Ar.) Devlete ait kıymetli şeylerin saklandığı yer.

“Küntü kenzen *maḡzeninin*ḡ ḡāzini zātınḡ irür

Ārī ārī ol emānetḡa kirek sin tig emīn” (LD, 4/2-10)

māl: (Ar.) Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, irat, varlık, servet.

“Cānımğa tiggen ol ḡara köz mekr ü ālıdur

Könglüm ilin tiler bu meger yağı *māl*ıdur” (LD, 47/52-1)

māl-ı Kārūn: (Ar. + Ar.) Karun’un malı, serveti.

“Gedalar rāyegān tapkay zarūrī *māl-ı Kārūn*’nı

Yed-i beyzā bigin ilginḡ cihānḡa zer-feşān kildi” (MSD, 112, 4b/14)

māye: (Far.) Bir iş yapmak veya bir işe başlamak için gerekli olan şey, sermaye, mal, servet.

“İki dünyānı köngül berdi saçınḡ tārı üçün

Kör ki az *māye* bile ol ni belā sūd itti” (LD, 198/268-2)

menāl: (Ar.) Bir kimsenin ele geçirdiği, sahip bulunduğu şey, mal-mülk.

“Ger özge kişiler tileki māl ü *menāl* ol

Vaşlınḡ durur ançaḡ şanemā Luṭfī murādı” (LD, 230/314-5)

metā°: (Ar.) Maddî ve manevî sermaye, varlık, servet.

“İkki cihān *metā°*ı vişālınḡ tufeylidür

Sinsiz acun ni bolḡusı bāḡ-ı cinān daḡı” (LD, 212/289-4)

mīrās: (Ar.) Ölen bir kimseden yakınlarına kalan mal, mülk, para vb. şey.

“Bir cüz° ki Yūsufḡa birip irdi çü bardı

Bendenḡ üçün ol hem saḡḡa *mīrās* tigiptür” (LD, 54/61-3)

mülk (1/2): (Ar.) Dükkan, ev, arsa vb. taşınmaz mal.

“Saḡḡa birdi İdi°m bu *mülk* ü taḡt u baḡt u raḡt üzre

Celāl u ḡudret ü ° izzet, kemāl-ı bedr ü nūr-ı ḡer” (MSD, 150, 10a/10)

mülk-i cihān: (Ar. + Far.) Dünya malı.

“Tile ne salṭanat u mülk tinḡrini iste

Ḥudāy bākī vü *mülk-i cihān* irür zāyil” (LD, 6/3-8)

naḡd: (Ar.) Elde bulunan geçerli para, akçe.

“Siz anınḡ dik pādīşehninḡ *naḡd*ı siz kim uşbu kün

Sehmidin baġdād u mışır içre tüşüptür inķılāb” (LD, 12/5-21)

narġ: (Far.) Resmî fiyat.

“Nebāt *narġ*nı sındurmasa şeker irniġ

Ni işke tiġ satılır tal yıġacı birle nebāt” (LD, 31/29-3)

narġ-ı ° anber-i sārā: (Far. + Ar. + Far.) Saf amberin fiyatı.

“Dimāġ boldı mu° attar anıġ nesîmindin

Şikest taptı bu kün *narġ-ı ° anber-i sārā*” (MSD, 170, 12b/14)

narġ-ı gevher: (Far. + Far.) Cevher fiyatı.

“Yüz miġ altunġa behālar zerre-i ġāk-pāynı

Āferîn kim *narġ-ı gevher* asru erzān eyledi” (LD, 219/298-6)

ni° met (2/2): (Ar.) Allah’ın insanlara yararlanmaları için sunmuş olduġu her şey.

“Pîrlikke yitkil devlet ü *ni° met* bile her niçe kim

° Işķiġ yigitlikte mini ġasret bile pîr eyledi” (MSD, 264, 25b/1)

sūdā: (Far.) Ticaret.

“Semen bir zerre bûyınġa bahā ger cān tiler bolsa

Ķılır miġ cān bile müşk-i Ĥoten ġālî bu *sūdā*nı” (MSD, 160, 11b/1)

şikest: (Far.) Deġerin düşmesi.

“Dimāġ boldı mu° attar anıġ nesîmindin

Şikest taptı bu kün *narġ-ı ° anber-i sārā*” (MSD, 170, 12b/14)

taşarruf-ı emvāl: (Ar. + Ar.) Mal biriktirme.

“Bu kün *taşarruf-ı emvāl* ġoş kilür āsān

Soruķçı taġla sorarda ġisāb irür müşkil” (LD, 6/3-6)

temettu° : (Ar.) Fayda, kazanç.

“Ķara miġ al iġ üze ķoymaķ al imiş bildim

Temettu ° andın alınmağ muhāl imiş bildim” (LD, 134/176-1)

ticāret: (Ar.) Kazanç elde etmek için yapılan mal ve ürün alım satımı, alışveriş.

“Min bu sevdāda nedāmettin ögün sūd körmedim

Kim *ticārettin* ziyān kılsa nedemdin çāre yok” (LD, 97/123-5)

ülüş: Pay, hisse.

“On cüz’ turur irdi bardı hüsñ ü melāhat

Kısmet küni haq tokkuz *ülüş* sizge biriptür” (LD, 54/61-2)

yarmaq: Dirhem, gümüş para.

“Kažā dīvānıdın *yarmaq* hizāneñge tüşürürge

Felekni kıldı dārü’đ-đarb u ayğa berdi tamğanı” (LD, 13/6-14)

2.2.1.1.19.2. Alım-Satım, Borç

harīdār: (Far.) Alıcı, müşteri.

“Gül kildi yüzüñg devride kim hüsñ satay dip

Idlandı vü hīç yerde *harīdār* tapılmas” (LD, 88/110-2)

mezād: (Ar.) Alıcıların toplu olarak bulunduğu bir yerde arttırma yoluyla yapılan satış.

“Arturdu köñgöl cān ol ğamze behāsın

Artar nimetiñg kıymeti çün bolsa *mezādı*” (LD, 230/314-3)

minnet-i cān: (Ar. + Far.) Gönül borcu.

“Ol seniñg ay tig cemāliñgı yıraqtın dünyāda

Körge min dip bende dāyim *minnet-i cān* tartadur” (LD, 74/89-5)

müşterī (I): (Ar.) Satın alan kimse, alıcı.

“Luṭfī herīde qalmadı şı° riñgğa *müşterī*

° Azm-i hicāz kıl ki maqāmıñg ° ırāq imiş” (LD, 92/114-7)

ortaq: Birlikte iş yapanlardan her biri.

“Küç bile öz qanına *ortaq* bolur

Min kibi ol  ul ki sult annı siver” (LD, 279/414-2)

 arf: (Ar.) Tüketme, harcama.

“  A ı   kim nakd-ı   ömrin  ıldı y dın  birle  arf

Ni rev  bolğay kim  hir  ılma ay sin y dını” (LD, 226/308-2)

v m: (Far.) Borç.

“C n birür Lu   v  alnıda  ay lın dur mu  m

Kil  ay lın dın vef   gren dağı mihr eyle v m” (LD, 127/166-7)

 am n: (Ar.) Kefil olma, kefil.

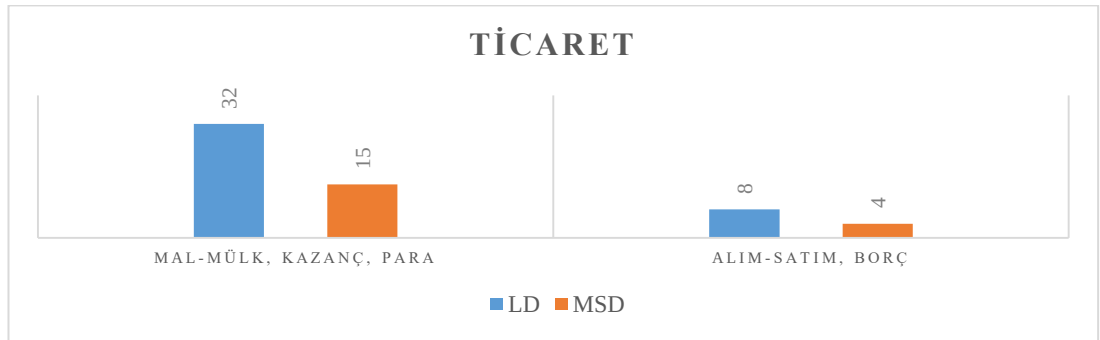
“Ni kim N   n-rev n   adlı i i içre  ıldı ta   rin

 amu ın a anın  bir bir  er f z t   am n kildi” (MSD, 112, 4b/9)

ziy n: (Ar.) Bir şey veya kimsenin sebep olduğu çıkar kaybı, zarar.

“Min bu sevd da ned mettin  g n s d körmedim

Kim tic rettin ziy n  ılsa nedemdin   re yok” (LD, 97/123-5)

Grafik 32: Ticaret

Ticaret ile ilgili bu temada toplam 49 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerden 40’ı Lutf ’ye, 19 tanesi de Mevl na Sekk k ’ye aittir. Burada 27 tane Arapça, 10 tane Farsça, 5 tane ise Türkçe kökenli sözcük mevcuttur. 1 tane Ar. + T. biçiminde türetilen sözcük, 6 tane de isim tamlaması bulunmaktadır. 10 tane sözcük iki divanda da ortak olarak kullanılmaktadır. Grafik 32’deki verilere göre *Mal-Mülk, Kazanç, Para* ve *Alım-Satım, Borç* alt b  lıklarındaki sözcük sayıları Mevl na Sekk k ’de Lutf ’den iki kat daha azdır. Lutf ’nin *Ticaret* temasına ait sözcük dağarcığı Mevl na Sekk k ’den gelişmiş durumdadır.

2.2.1.1.20. Varlık-Yokluk

Varlık-Yokluk ile ilgili tema başlığında 3 alt başlık bulunmaktadır. Bunlar, *Varlık*, *Mevcudiyet*, *Öz Varlık*, *Temel* ve *Yokluk* başlıklarıdır. Temayla ilgili alt başlıklar ve örnek beyitler şunlardır:

2.2.1.1.20.1. Varlık, Mevcudiyet

bar: Var, mevcut.

“Bu yirde bir ögütüm *bar*, ° ayb kıılma, velī

Seniṅ çü luṭfunṅ u ° adlıṅ cihāṅa birdi şadā” (MSD, 178, 14a/4)

bolmaqlık: Olma.

“Dīvāne *bolmaqlık* tiler köṅlüm çü ol reşk-i perī

Dīvānelerniṅ boynına zülfini zencīr eyledi” (MSD, 264, 25a/15)

cānlıḡ: (Far. + T.) Canlı.

“Bu köṅül cān tartadur ol lebleri mercān sarı

Kim ki *cānlıḡ* bolsa meyl itkey belī cānān sarı” (LD, 198/269-1)

cümle-i cānver: (Ar. + Far.) Canlıların hepsi.

“Ayur medḡ ü ayur na° t u du° ā-gūyuṅ, şenā-ḡānuṅ

Boluptur ins ü cinn ü vaḡş u ṭayr u *cümle-i cānver*” (MSD, 154, 10b/9)

iḡtimāl: (Ar.) Mümkün olma, imkan dahilinde bulunma, olasılık.

“Aḡzını bar dise anıṅ hīç vüçüdü yoḡ

Bilini yoḡ dise velī *iḡtimāl* bar” (LD, 51/57-5)

imkān: (Ar.) Mümkün olma, olabilirlik, olanak.

“Nergis, közüṅdīn ösrüben min tig ayaḡı ilgidin

Bardı kim andaḡ ösrüḡen aylurḡa ni *imkān* irür” (MSD, 116, 5a/12)

ḡāyim: (Ar.) Mevcut, var olan.

“La° l-ı lebiṅ ki rūḡ-ı muḡaddes anıṅ bile

ḡāyim durur ° araz kibi cevher degül müdür” (LD, 37/38-5)

mevcūd: (Ar.) Var olan, bulunan.

“Bir tebessüm bile la° lıṅṅ mini ḥōṣnūd itti

Gūyiyā bizni ° ademdin yana *mevcūd* itti” (LD, 198/268-1)

mümkin: (Ar.) Mümkün olma.

“Feryād ki başımda ḥaṭarlık hevesi bar

Ni şabr irür *mümkin* ü ni dest-resi bar” (LD, 63/75-1)

nāmiyāt: (Ar.) Var olan şeyler.

“Bü’l-° aceb şāhid, anıṅṅ ignide ton on pāre yaḥ

Kün meṅṅizlig yüzine baksa, kıvanur *nāmiyāt*” (MSD, 190, 15b/10)

tirig: Diri, canlı.

“Cihānda qarnlar *tirig* bolup ° izzet bile turğıl

Ezel vaḳtıda çün atıṅṅ şeh-i şāhib-kırān kildi” (MSD, 114, 5a/7)

vāḳi°: (Ar.) Var olan, mevcut.

“Şehā bir niçe kün sizge tekessür bolmağay *vāḳi* °

Cihān berhem ura yazdı ulusnıṅṅ qalmadı cānı” (LD, 14/6-17)

vücūd (2/2): (Ar.) Var olma, bulunma.

“Ger bolsa idi *zerre vücūd* ağızda mevcūd

Luṭfī kaçan endīşe qılur irdi fenānı” (LD, 242/332-7)

vücūd-ı zihn: (Ar. + Ar.) Zihindeki varlık.

“Qıl uçı sözlesem ol tar ağız günāhındın

Vücūd-ı zihni sarı rāci° ol zāmīr bolur” (LD, 36/36-4)

zerrāt-ı ° ālem: (Ar. + Ar.) Âlemin bütün zerrelere.

“Luṭfī irmes muntazır zühed ehli tig kim yārın

Kün kibi *zerrāt-ı ° ālemde* temāşā eyledi” (LD, 266/365-7)

zerrāt-ı cihān: (Ar. + Far.) Dünyanın bütün zerrelere.

“Cümle *zerrāt-ı cihān* yādınḡ bile meşḡul irür

Ay u kün, eflāk ü encüm, baḡr u ber, leyl ü nehār” (MSD, 90, 1b/6)

2.2.1.1.20.2. Öz Varlık, Temel

aşl (1/3): (Ar.) Bir şeyin esas olan kısmı, temel.

“Zihī tedbīri vü rāyı, zihī ° ilm ü sır [u] şıdkı

Hıredḡa *aşl* u cāḡa fer° ü dīḡa berg ü ḡaḡa ber” (MSD, 150, 10a/9)

baş (4/5): Öz varlık, kendisi.

“Ḳuruḡ sevdā bişürdi vü velī ḡām itti işlerin

Āḡır körgil bu sevdādın *baş*ıḡa ni ziyān kildi” (MSD, 110, 4b/6)

binā: (Ar.) Kuruluş, bünye.

“Zühd ü taḡvānıḡ *binā*sı Ḳāf tig boldı bülend

Mün° ādim ° Anḡa meḡizlig ehl-i ° işyān u fesād” (MSD, 130, 7a/12)

bünyād: (Far.) Esas, temel.

“Tā ḡazā tüzdi ḡaşıḡ miḡrābınıḡ *bünyād*ını

Körmedi hīḡ kim esās-ı zühdnüḡ ābādını” (LD, 226/308-1)

cevher (1/2): (Ar.) Var olan bir şeyin özü, esası, varlığındaki maya, gevher.

“Ay seniḡ la° l-ı lebiḡ *cevher*ine cān şadaḡa

Şeker aḡzıḡḡa daḡı çeşme-i ḡayvān şadaḡa” (LD, 174/234-1)

cevher-i rūḡ: (Ar. + Ar.) Ruhun özü.

“Yüzünḡde nūr-tecellī lebiḡde *cevher-i rūḡ*

Mu° āyene köredür min köḡül şafāsına baḡ” (LD, 98/124-6)

esās: (Ar.) Bir şeyi meydana getiren ana unsur, asıl yapı, temel.

“Egerçi ° ömr *esās*ını bozdı seyl-i firāḡ

Köḡül turuptur uşol ° ahd-i üstüvārı bile” (LD, 25/21-8)

esās-ı zühhd: (Ar. + Ar.) Zahitliğin temeli.

“Tā kaẓā tüzdi ẓaşıṅg miḥrābınıṅ būnyādını

Körmedi hīç kim *esās-ı zühdnüṅg* ābādını” (LD, 226/308-1)

gevher (1/2): (Far.) Bir şeyin özü, asıl, esas.

“ẖılıçıṅg ẓoymadı, ol kim köterse baş ° adū, ārī

Aşīller hıẓmetin ẓılğan ẓılur öz *gevherin* peydā” (MSD, 126, 6b/7)

kān (2/2): (Far.) Kök, kaynak.

“Ma° den-i rūh u leṭāfet *kān*ıdur la° lıṅg senıṅ

ẖādr ol cevherni mindin sor ki min min cevheri” (LD, 202/273-4)

kān-ı leṭāfet: (Far. + Ar.) Güzellik kaynağı.

“Sekkākī tig ağzıṅgı körüp *kān-ı leṭāfet*

Çāk eyledi gül-gönce girīban, çemeninde” (MSD, 218, 19a/12)

kök (II): Kök, temel, asıl.

“Tüz bigim bu demde şoḥbet *kökini*

Tut ayağ kis derd ü ğamınıṅ *kökini*” (LD, 295/478-1)

künh: (Ar.) Bir şeyin aslı, özü.

“Sin beşer-sin, yā melek, ḥayrān bu yirde ° aḳl-ı kül

Zerrege bolmas belī ḥūrşīd *künhidin* yaḳīn” (MSD, 96, 2b/2)

mağz (2/2): (Far.) İç, öz.

“Ağzıṅg bile tiṅglik talaşur beste uyanmas

Ol ağzı açuḳ ya *mağzınıṅg* pūçluḡını kör” (LD, 300/500)

māhiyyet: (Ar.) Bir nesnenin varlığını veya cevherini meydana getiren şey, nesnenin hakikati, özü.

“Luṭfī yüzi *māhiyyetini* rūşen ayıt kim

Sin devr-i ẓāmer içre sūḥān-ver yetilip sin” (LD, 170/227-7)

ma° den: (Ar.) Çok değerli şeyleri kapsayan kaynak.

“Ya lutf u zarāfet bile yoğrıldı mu zātıñg

Ya hulk u kerem *ma° deni* vü kânı mudur sin” (LD, 144/190-4)

ma° den-i rūḥ u leṭāfet: (Ar. + Ar. + Ar.) Letafet ve ruh kaynağı.

“*Ma° den-i rūḥ u leṭāfet* kânıdur la° lıñg senıñg

Ḳadr ol cevherni mindin sor ki min min cevheri” (LD, 202/273-4)

ma° nā (2/2): (Ar.) Madde ve cismin dışında olan şey, iç, batın.

“İrür her gonce *ma° nā* içre şad batn-ı mu° ammāyī

Şabā fıkır itmeyin nidin açar andağ mu° ammānı” (MSD, 158, 11a/9)

ser-māye-i esbāb-ı cünūn: (Far. + Ar. + Ar.) Delilik sebeplerinin kaynağı.

“Ol zülf tuzağı ki köñgöl şaydı üçündür

Her halkası *ser-māye-i esbāb-ı cünūn*dur” (LD, 36/37-1)

sevād-ı küfr: (Ar. + Ar.) Manevî karanlık.

“Zihī zuhūr-ı tecellī yüzüñg şafāsında

Sevād-ı küfr mu° ayyen közüñg qarasında” (LD, 181/245-1)

zamīr (1/2): (Ar.) İç, derun.

“Ḳıl uçı sözlesem ol tar ağız günāhındın

Vücūd-ı zihni sarı rāci° ol *zamīr* bolur” (LD, 36/36-4)

zāt (1/2): (Ar.) Bir şeyin ta kendisi, maddî varlığı, maddî varlığının özü, öz varlık.

“Ġam meniñg *zātımğa* vācib boldı, bolmas mümteni°

Özge, ḥaml itme, cefā kötrürge imkân ḳalmadı” (MSD, 240, 22a/9)

2.2.1.1.20.3. Yokluk

°adem: (Ar.) Yokluk, yok olma.

“Ol tar ağız ki söz aña sığmas °adem üçün

Ger bolsa Luṭfī vaşfida °āciz mu° āf irür” (LD, 82/101-5)

fenā: (Ar.) Yokluk, yok olma, yok oluş.

“Ger bolsa idi zerre vücūd ağzıda mevcūd

Luṭfī kaçan endīşe kıılır irdi *fenānı*” (LD, 242/332-7)

helāk: (Ar.) Yok olma.

“Kazā kilgende Luṭfī öz *helākin*

Tiler kaşınḡda kāmı bu kadar bar” (LD, 58/66-5)

maḥv: (Ar.) Yok olma, harap olma.

“İşık *maḥv* itti mini sin ortadın kit ay şabā

Lī-ma^c allāhnıḡ maḡāmında ni ḡācet cebrā’ il” (LD, 94/148-5)

maḥv-ı tecellī-i cemāl: (Ar. + Ar. + Ar.) Yüz güzelliğinin yok olması.

“Barçanı bolsun didi *maḥv-ı tecellī-i cemāl*

Ol ki ḡüsnüḡni munuḡ dik ^c ālem-ārā eyledi” (LD, 252/345-4)

reh-i ^c adem: (Far. + Ar.) Yokluk yolu.

“Aḡzıḡ için vücūdtın kiçeli

Çünkü taptuḡ *reh-i ^c adem* sindin” (LD, 168/225-3)

yok: Olmayan, bulunmayan şey.

“Kiçe vü kündüz işim yıḡlamak, küçüm zārī

ḡamıḡdın özge kişi *yok* kaşımnda ḡam-ḡāre” (MSD, 198, 16b/5)

yokluk: Yokluk, yok olma.

“Ger ağzı *yokluḡınıḡ* sırrın aḡlasam ni ^c aceb

Ki ḡayb bilgüçi kıldı yüzi şafāsı mini” (LD, 261/358-4)

zāyil: (Ar.) Yok olan, sona eren şey.

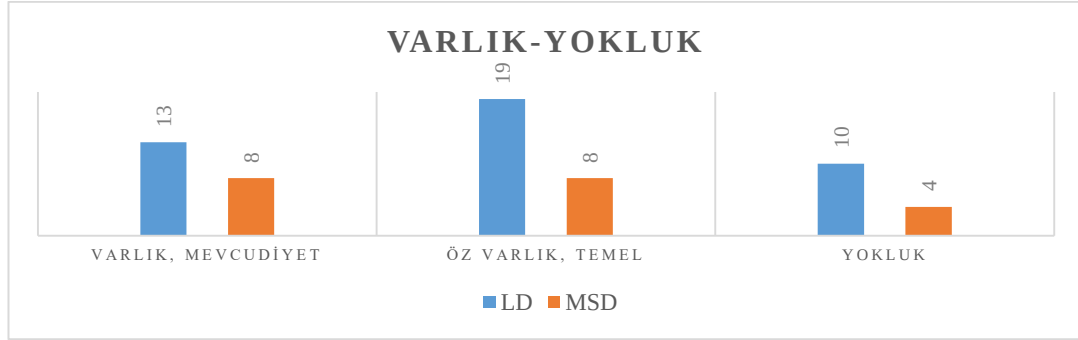
“Anda kim ḡamzeḡni ser-mest-i mey-i nāz ittiler

Luṭfī şāḡib-naḡardın ^c aḡl *zāyil* kıldılar” (LD, 49/55-7)

zevāl: (Ar.) Yok olma, yok edilme.

“Kün tüşte körse hüşn ü cemālınġ kemālını

Oyġanup ihtiyār iter öz zevālını” (MSD, 252, 23b/7)

Grafik 33: Varlık-Yokluk

Varlık-Yokluk ile ilgili tema başlığında toplam 48 sözcük yer almaktadır. Lutfî'ye ait 42, Mevlâna Sekkâkî'ye ait 20 sözcük bulunmaktadır. Her iki eserde geçen sözcük sayısı ise 14'tür. 24 tane Arapça, 4 tane Farsça, 7 tane Türkçe kökenli sözcük bulunmaktadır. 1 tane Far. + T. biçiminde türetilen sözcük, 12 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 33'teki başlıklar incelendiğinde LD'deki *Varlık, Mevcudiyet*, *Öz Varlık, Temel* ve *Yokluk* alt başlıklarındaki sözcük sayılarının MSD'den yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre ilgili temaya ilişkin Mevlâna Sekkâkî'deki söz varlığı, Lutfî'nin söz varlığının yarısına eşittir.

2.2.1.1.21. Yapı-Mesken

Yapı-Mesken temasında *Mimarî Yapı*, *Konut*, *Konutun Bölümleri* ve *Ev Eşyaları* olmak üzere 3 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve örnek beyitler aşağıda gösterilmiştir.

2.2.1.1.21.1. Mimarî Yapı

hişār: (Ar.) Bir yerin korunması için yapılan yüksek duvarlı, kuleli, bazen etrafı hendeklerle çevrili küçük kale, kerman.

“Kim sini sivmes anınġ maġzın bitürür peşşēī

Kimni sivseng, düşmeni def° ine urduġ hoş *hişār*” (MSD, 92, 2a/5)

kal° a: (Ar.) Kale, hisar.

“Döslarinġ allıda yir tig pest Hayber *kal° ası*

Düşmeninîḡ def^e ine örmekçi ivi hışn-ı ḥasîn” (MSD, 98, 3a/4)

nigār-ḥāne-i çîn: (Far. + Far.) Çin puthanesi.

“Zihî cihân-ı melâḥat niḡābınḡ astında

nigār-ḥāne-i çîn müşg-i nābınḡ astında” (LD, 184/248-1)

pül: (Far.) Set, köprü.

“Yoluḡda ḡaş irür köz baḡrına *pül*

Saḡa her niçe kim andın güzer bar” (LD, 57/66-2)

sebîl: (Ar.) Genellikle camilere bitişik özel bir biçimde yapılmış, karşılık beklemeden hayır için içme suyu dağıtılan taş yapı, sebilhane.

“Bendedin yitkür zemîn-būs u ayıt

Ger dem ursam sinsizin ḡanım *sebîl*” (LD, 288/449-2)

selsebîl-i zülâl: (Ar. + Ar.) Güzel ve tatlı su çeşmesi.

“La^e lınḡ ki *selsebîl-i zülâl*ına susamış

Reşk-i şarāb u ḡayret-i kevşer degül müdür” (LD, 37/38-2)

ṭāḡ: (Far.) Yapılardaki kemer, bina kemeri.

“ḡaş üçün cān birürem dōstlar

Ṭāḡ ḡoparınḡ yasaḡanda mezār” (LD, 44/47-4)

2.2.1.1.21.2. Konut, Konutun Bölümleri

āsītāne: (Far.) Saray, konak, tekke vb. kapısının önü.

“Ayaḡı ḡāki üçün *āsītāne* yastanalı

Gedāy himmetini kör ne taḡt u tāc tiler” (LD, 58/68-2)

bān: (Far.) Evin üstü, dam.

“Tiger maḡa bu ki mihrinḡ bile hevāyī min

Ni ḡadd-ı zerre irür āfitāb *bān*ında” (LD, 18/12-4)

bölük: Bir binanın belli bir hizmete veya bir kimsenin, bir ailenin oturmasına ayrılmış olan bölümlerinden her biri.

“Mescid *bölükü*nde turup, ey yâr-ı yegâne

Mihrâb bigin *kaçı*nga öteli dü-güne” (MSD, 200, 16b/8)

çetr: (Far.) Güneşten korunmak için yapılan gölgelik.

“Felek *seni*ng üze bir *çetr* irür aştastın

Yâ *çetr*ing üstünü üstinde kûbbe-i mînâ” (MSD, 176, 13b/8)

der: (Far.) Kapı.

“Nidin bilür il mini ol ay ° aşıkıdur tip

Çün sözlemedim hiç *der* ü dîvâr *kaçı*nda” (MSD, 214, 18b/9)

derîçe: (Far.) Pencere, pencere kanadı.

“Yüzü*ñ*ni bir *derîçe* açıp körmiş âfitâb

Andın huceste-*ţ*âli° vü ferhunde-fâl irür” (LD, 46/51-2)

dervâze: (Far.) Kale ve şehirlerin, külliyelerin büyük giriş kapısı.

“Hük*mü*nge *dervâze* açtılar bu kün cümle kulağ

Hu*ţ*be atı*ñ*ga okırlar hâlî fî külli’l-bilâd” (MSD, 132, 7b/2)

dîvâr: (Far.) Bir yapının dış yanları, duvar.

“Nidin bilür il mini ol ay ° aşıkıdur tip

Çün sözlemedim hiç *der* ü *dîvâr* *kaçı*nda” (MSD, 214, 18b/9)

eyvân: (Far.) Kemerli ve çok yüksek yapı.

“Uşbu çeşn ü uşbu *ţ*âk u uşbu *eyvân* u sarây

Körmedi devrinde Cemşîd ü Ferîdün u Kûbâd” (MSD, 130, 7a/8)

hammâm: (Ar.) Yıkanma yeri.

“Bu Luţfini*ñ* âhı otı vü köz yaşıdır

*Hammâm*ni*ñ* ot u suyu tüşmes a*ñ*ga bâver” (LD, 52/58-7)

ḥarem: (Ar.) Herkesin girmesine müsaade edilmeyen yer.

“Rebī° kildi vü kıldı cihānnı şād u ḥurrem

Çü gül şehige yasadı çemende taht u ḥarem” (MSD, 136, 7b/15)

ḥargāh-ı sulṭānī: (Far. + Ar.) Sultan çadırı.

“Şabā firāşı tā her bar gonce şeklidin urğay

Seper ok dik çemen içre tümen ḥargāh-ı sulṭānī” (LD, 14/6-26)

ḥarīm: (Ar.) Konak ve saraylardaki harem dairesi.

“Perde-dārılık kılğay ançak gül işikingde meger

Ol ḥarīm içre niçe cehd itse maḥrem bolmağay” (LD, 259/356-4)

ḥayme: (Ar.) Çadır.

“Çarḡ urar hıızr asradıkta felek şāhidleri

Ḥaymedin bir tünle çıksa māh-ı ḥargāhım meniṅ” (LD, 108/139-5)

ḥücre: (Ar.) Küçük oda, odacık.

“Lī-ma° allāh ḥücre sine sindin özge sığmadı

Maḥrem irmes sır sarāyında saṅga Rūḡu’l-emīn” (LD, 4/2-11)

°imāret: (Ar.) Bayındırlık, mamur hāle getirme, onarma.

“Tam urdum min, yıkılğay, sin °imāret eylediṅ

Gāh gāh andaḡ iş itkil, imdi bolmasun ḥarāb” (MSD, 186, 15a/13)

işik (1/2): Kapı.

“Bu işikte kim ḡul irmes, bolmağay hīç °izzeti

Baht eger sizge kenīzek bolmasa, yok devleti” (MSD, 280, 27b/1)

⁴⁸iv ~ öy: İnsanların barınması için yapılmış bina, mesken.

“Havāda kırguy eger tutsa ḡarça balasını

⁴⁸ Çağatay Türkçesinde ev ses grubu yuvarlaklaşarak öy’e dönmektedir.

Yana iv üstine iltip koyar, tigürmes elem” (MSD, 144, 9a/8)

“Fitneler bolğay ki aytıp bolmağay

Çün hırāmān çıksa öydin taşqarı” (LD, 279/415-2)

қағр: (Ar.) Köşk, saray.

“Ölümning āfetidin çıqdı *қағр*ıdın Қайşер

Ecel mehābetidin saldı tācını Hirқil” (LD, 7/3-19)

ma° mūr: (Ar.) Bayındır duruma gelme.

“Cān taptı ° imāret қadıngız түzlüki birle

Ma°mūr bolur ° adl ile her қайда vilāyet” (LD, 29/27-3)

me° āb: (Ar.) Sığınma yeri, sığınak.

“Serverā, mini saṅga meddāḥ ezelde қıldı Hақ

Kim anıṅ tig işikiṅni ehl-i dānişga *me°āb*” (MSD, 186, 15a/12)

menzil (2/2): (Ar.) Oturulan, ikamet edilen yer, ev, mesken.

“Sekkākī ol ay *menziline* ḥod yite bilmes

Sin yitseṅ eger anda şabā, bizni unitma” (MSD, 212, 18b/2)

me° vā: (Ar.) Sığınacak yer, makam, yurt, mesken.

“Kitip қış zaḥmeti, kildi mübārek yaz bile raḥmet

Kiçe күндүз kirek қılsaқ чemen şaḥnıda *me°vānı*” (MSD, 156, 10b/15)

otaқ: Büyük çadır.

“Köṅglüme ot salma, oldur çün ḥayālṅğa *otaқ*

Nā-geh anıṅ sūzişi köydürmesin mihmānnı” (MSD, 300, 30a/5)

өчек: Dam, baca.

“Ay yüzüṅ kördüm *өчекте* min gedāyī, körkke bay

Uyқudın oyğandı cānım, kildi çün tūṅlүkke ay” (MSD, 236, 21b/1)

revāk: (Ar.) Binaların önlerinde kemerler üzerine kurulmuş sundurmalık, üstü örtülü önü açık yer, çardak.

“Her seher yā rab dip ilgimni kötersem yığlayu

Örtөнür āhım otındın yetti firūzī revāk” (LD, 93/116-4)

şahn (1/2): (Ar.) Evin ortasındaki açıklık, avlu.

“İcāzet bolsa, tapğunğda işikçi boluban Rıdvān

Süpürgey işikīng şahnın kamuğ zülfi bile Cevzā” (MSD, 128, 6b/12)

sarāy: (Far.) Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük ve gösterişli bina.

“Behrām anıñki düşmeni haqqıda pür-ħancer-güzār

Saqçı sarāyı tākınıñ eyvānıda Keyvān irür” (MSD, 118, 5b/2)

sāye-bān: (Far.) Gölgelek.

“Hüsñ tahtında eger sulţān imestür ni üçün

Ol kuyaş yüzlüğ başında sāye-bāndur kāküli” (LD, 216/294-7)

şebistān: (Far.) Yatak odası.

“Rüşendür uşol söz ki şebistāndadur ay

Bir şem° ki ornı yana bir kök leken oldı” (LD, 208/282-5)

tam: (Skr.) Yapıların üst bölümü, dam.

“Tam urdum min, yıķılğay, sin ° imāret eyledinğ

Gāh gāh andaķ iş itkil, imdi bolmasun ħarāb” (MSD, 186, 15a/13)

tünğlük: Pencere.

“Ay yüzünğ kördüm öçekte min gedāyī, körkke bay

Uyğudın oyğandı cānım, kildi çün tünğlükke ay” (MSD, 236, 21b/1)

vīrānī: (Far.) Yıkılmış, yıkılacak duruma gelmiş yapı.

“Mesākin ķolğay irdi genc anıñ ihsānıdın ammā

Bu müşkil kim kişi tapmas anıṅ ° ahdıda *vīrānī*” (LD, 13/6-8)

2.2.1.1.21.3. Ev Eşyaları

āyīne: (Far.) Ayna.

“*Āyīne* senıṅ yüzüṅ körüben

Lāf ursa yüzinde yok ḥayāsı” (LD, 252/346-4)

çerāğ: (Far.) Yağ kandili ve genellikle mum, meşale gibi ışık veren şey.

“Ḥüsnuṅ küni yer ehline birmiş hemīn fūrūḡ

Andın yaḡar *çerāğ* meh-i āsümān daḡı” (LD, 212/289-2)

dürç: (Ar.) Mücevher kutusu.

“La° lıṅnı didim *dürç* durur söz kilişidin

Aḡzıṅnı daḡ teng ü şeker söz kilişidin” (LD, 138/181-1)

fānūs: (Ar.) Bir ışık kaynağının etrafına geçirilen cam mahfaza.

“Kün şem° ini iltürge rikābıṅda şabūḥı

Kök perdesinin peyk-i seḡer eyledi *fānūs*” (LD, 298/493)

firāş: (Ar.) Yatak, döşek, yatılmak veya üstüne oturulmak üzere yere serilen yaygı.

“Şabā *firāş*ı tā her bar ḡonce şeklidin urḡay

Seper oḡ dik çemen içre tümen ḡargāḥ-ı sulṡānī” (LD, 14/6-26)

ḥicāb: (Ar.) Örtü, perde.

“Yüzüṅdin bürḡa° alḡıl tā ḡaşıṅdin cān revān ḡılsam

İlig tut kim aramızda niḡāb u cān *ḥicāb* oldu” (LD, 262/360-6)

igne ~ yigne: Dikiş dikmekte kullanılan bir ucu sivri, diğ er ucunda ipliğ in geçmesi için bir deliğ i bulunan su verilmiş çelikten yapılmış araç.

“Bestesindin naḡar kötermege min

*İgned*in közni ḡılsalar bādām” (LD, 298/492)

“*Yigneṅ* uçını bir közüme sürmege istep

Min yigne kibi boldum u müşkil bu hayālīm” (LD, 123/160-3)

ḳandīl: (Ar.) Sıvı hâlindeki yağa batırılmış bir fitilin yanması suretiyle ışık veren aydınlatma aleti.

“Anda kim mihrāb ḳaşıṅg tüzdi mi° mār-ı ḳazā

Köṅlümüz ḳandīlīni iltti vü astı ṭāḳdın” (LD, 158/211-4)

keh-rübā: (Far.) Süs eşyası yapımında kullanılan, açık sarıdan kıızıla kadar türlü renklerde, yarı saydam, kolay kırılan ve bir yere hızlıca sürtüldüğünde hafif cisimleri kendine çeken, fosilleşmiş reçine.

“İrniṅ ° aḳīḳi gerçi cihānda yegānedür

Çihrem menḡizli hem yana bir *kehrübā* ḳanı” (MSD, 298, 29b/11)

közgü: Ayna.

“Saḳla yüzünḡni *közgü* dek ildin nefes itip

Bī-h° āst nāgeh uçramasun ° āşıḳ āhına” (LD, 192/259-7)

ḳullāb: (Ar.) Ucu eğri şey, çengel.

“Luṭfī ni mey-hānede āşüfte körsenḡ ḳılma ° ayb

Kim bu mecnūn ihtiyāri zulfī *ḳullāb*ındadır” (LD, 75/90-7)

kūze: (Far.) Kova, su testisi.

“Nidür ol *kūze* kim anıṅ içre bar āb-ı hayāt

Yutar andın dem-be-dem ḥasret suyn ḳand u nebāt” (MSD, 190, 15b/3)

meş° ale: (Ar.) Bir sopanın ucuna yerleştirilmiş yağlı paçavra vb. yanıcı maddelerin yakılması suretiyle ışık veren aydınlatma aracı.

“Bu yaruḳluḳ cümle ḥūblar nūrıdın

Bir bahāne pīş imestür *meş° ale*” (LD, 294/472-2)

micmer: (Ar.) İçinde tütsü yakılan kap, tütsü kabı, buhurdan.

“Kitürdi lāle bu *micmer* içinde ° anber-i sārā

Ḳılur vālih buḡūrındın Semerḳand u Buḡārā’nı” (MSD, 160, 11b/5)

mir⁹ āt: (Ar.) Ayna, gözgü.

“Envā^c -ı mezāhir kim irür ḥüsnünge *mir⁹ āt*

Esmādur u yok sinsiz aṅga hīç müsemmā” (LD, 3/1-5)

mūm: (Far.) Ortasına konulmuş bir fitil yakıldığında aydınlatmada kullanılan bal mumu.

“Gürzünğüzünğ darbetini şahre-i şammā eger

Körse, *mūm* bolur, oḡunğuznuṅ başaḡını pūlād” (MSD, 132, 7b/7)

nihālī (2/2): (Far.) Halı veya kilim.

“Şeb-i hicrān oyaḡlık, derd ü ḡam, hasret bolur sinsiz

Demim hem-dem, kisek yastuḡ, tiken örtüg, *nihālī* yer” (MSD, 148, 9b/9)

örtüg: Bir şeyi örtmeye yarayan şey.

“Şeb-i hicrān oyaḡlık, derd ü ḡam, hasret bolur sinsiz

Demim hem-dem, kisek yastuḡ, tiken *örtüg*, *nihālī* yer” (MSD, 148, 9b/9)

perde (2/2): (Far.) Görüşü, ışığı engellemek, bir şeyi gizlemek için pencereye veya bir açıklığın önüne gerilen örtü.

“Kün *perdeḡa* kirip yüzünğ ayı ḡayāsıdın

Yıḡlar özi vü araḡa tartar seḡābnı” (LD, 217/295-5)

raḡt: (Far.) Ev eşyası ve gereçleri.

“^c Adl mīzānı tüzüldi, rāstlar taptı revāc

Fitne bāzārı bozuldı, *raḡtıḡa* tüşti kesād” (MSD, 130, 7a/13)

şayḡal: (Far.) Cila yapmaya yarayan alet, cila aleti.

“Āyet, ḡadīs *şayḡalıdın* ol yaruḡ köñgöl

Tonuḡ köñgüller āyīnesinḡa birür şafā” (MSD, 104, 3b/10)

se-pāye: (Far.) Üçayak, sehpa.

“Ḳaraḡçı köziniṅ ol alı köp ḡarasına baḡ

Kümiş *se-pāyeniṅ* üstinde ikki yasına baķ” (LD, 98/124-1)

sübse: Süpürge.

“Kıl kıılır ğilmān özin, tapsa Burāķ’ıṅ sāyesin

Sübse kılgay zülfini, kılsaṅ kenīzek ḥūr-ı ° in” (MSD, 98, 2b/14)

şem° (1/2): (Ar.) Mum, çerağ.

“Künnüṅ ni şafāsı bar uşol yüz kaşıda kim

Kündüz küni bir *şem°* turur kök leken içre” (LD, 194/261-6)

şem° -i meclis: (Ar. + Ar.) Meclisin mumu.

“*Şem° -i mecliske* birür nür ol şafālık ° arızıṅ

Bu meşel rüşen durur ārī ki yağ yağka tamar” (LD, 301/506)

şem° -i şebistān: (Ar. + Far.) Yatak odası mumu.

“Örtenmek ü köz yaşı vü ölmek turur işim

Bu kışşanı ol *şem° -i şebistānıma* aytıṅ” (LD, 103/132-2)

terāzū: (Far.) Bir kolun iki ucuna asılı iki kefedenden meydana gelen tartı aleti.

“Yüzüṅni tuttum artuķ ay u kündin

Kişiniṅ közidür ārī *terāzū*” (LD, 171/229-3)

üşkü: Matkap.

“İşikiṅ itleri Sekkāķī’ din kıılır feryād

Kim uyķu bizge ḥarām oldu *üşkü* pāyında” (MSD, 206, 17b/9)

yastuķ: Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb. malzemeyle doldurulmuş küçük minder.

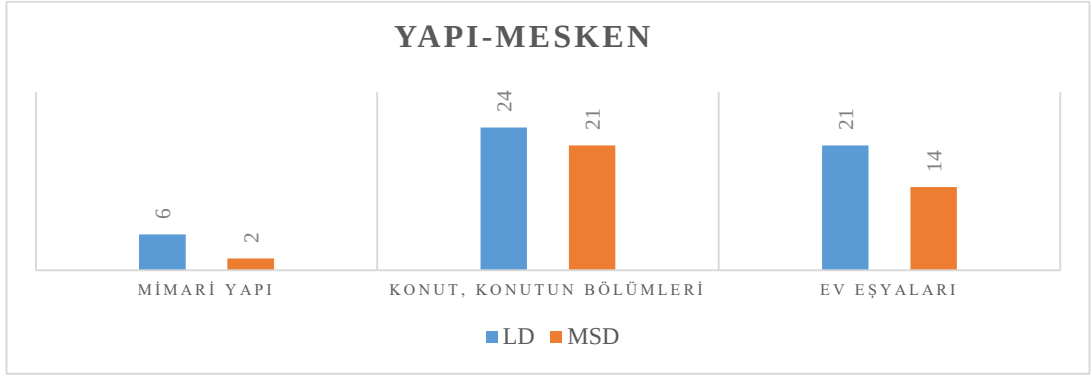
“Şeb-i hicrān oyağlık, derd ü ğam, hasret bolur sinsiz

Demim hem-dem, kisek *yastuķ*, tiken örtüg, nihālī yer” (MSD, 148, 9b/9)

yula: Kandil, meşale.

“Karaṅğulukķa niçe tüşti ° aķl zülfüṅdin

Ḥired yüzüñni belî özine *yula* kıldı” (LD, 231/316-2)

Grafik 34: *Yapı-Mesken*

Yapı-Mesken temasına dair Lutfî’de 51, Mevlâna Sekkâkî’de 37 sözcük vardır. Bu tema başlığında toplam 70 sözcük bulunmakta olup sözcüklerin 18 tanesi her iki eserde de kullanılmaktadır. 26 tane Arapça, 25 tane Farsça, 13 tane Türkçe, 1 tane de Sanskritçe kökenli sözcük, 5 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 34’teki başlıklar incelendiğinde Lutfî’deki *Mimarî Yapı*, *Konut*, *Konutun Bölümleri* ve *Ev Eşyaları* alt başlıklarında bulunan sözcüklerin Mevlâna Sekkâkî’ye göre önde olduğu görülmektedir. Lutfî’nin bu temaya ilişkin söz dağarcığı Mevlâna Sekkâkî’den daha fazladır.

2.2.1.1.22. Yerleşim

Yerleşim ile ilgili tema başlığında *Yerleşim Birimleri*, *Çevre-Muhit*, *Mekanlar*, *Ulaşım* ve *Yönler* olmak üzere 5 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve örnek beyitler şöyledir:

2.2.1.1.22.1. Yerleşim Birimleri

dih: (Far.) Köy.

“Bildiler yüzün körüp Sekkākī ḥālın, sormayın

Ḥāşş u °ām u şeh̄r ü *dih*, dānā vü nādān yığladı” (MSD, 250, 23b/5)

diyār: (Ar.) Memleket, ülke.

“Ger felek ırmes seninḡ °ışkıñḡ yolu ser-geştesi

Şūfīler tig çarḡ urup nidin kizer her bir *diyār*” (MSD, 92, 1b/9)

il (II-1/2): Ülke, vilayet.

“Seherde   ıtr  erigin nesimi tipretse

 amu  Hıta v  H ten ilini  ılur yağma” (MSD, 170, 13a/1)

 ı ver: (Far.) Memleket,  lke.

“Ay y z   din yetti  ı ver h bları a inf   l

Dil-r b lı  fenni h sn    devride taptı kem l” (LD, 117/152-1)

k y (1/2): (Far.) K y, mahalle, semt.

“K y dın  tker    cen zemni

Kim mini tirg z r araç na arı” (LD, 250/343-4)

mem lik: (Ar.) Memleketler,  lkeler.

“Mem lik içre dest-end z  o tın  zge yok a la

Cih   a s ye i sal ay h m -y    adl-ı i s n ” (LD, 13/6-10)

memleket: (Ar.) Bir milletin üzerinde oturduğu, bir devletin egemenlik haklarını kullandığı, sınırları belli yeryüzü parçası, ülke, yurt, vatan.

“T r   a sikkiz yüz dağı on irdi v   adr a  am 

Bir ay toğdı d ny da kim memleketke h n irür” (MSD, 120, 5b/13)

mı r (II): (Ar.) Büyük  ehir, ülke.

“ ı ı ban sicn-i h snidin  emen mışrında g l   h 

Y suf yaşılığ cem l   a  ılur  eyd  Zel   a’n ” (MSD, 156, 11a/2)

mı r-ı h sn: (Ar. + Ar.) Güzellik  lkesi.

“T  mı r-ı h sn boldı müsellem cem l   a

Efs ne boldı d ny da y suf hik yeti” (LD, 212/288-3)

mı r-ı mel  at: (Ar. + Ar.) Güzellik, şirinlik  lkesi.

“Ol  a da y suf irdi v  siz siz bu devrde

Ay hatm sizge mı r-ı mel  at h l feti” (LD, 264/363-3)

mülk (2/2): (Ar.) Bir devletin egemenliği altında bulunan toprak parçası, yurt,  lke.

“Cân u dil şehrinî bozsânġ boz u ħ̣āh yağma kıl

Mülkniġ devletidür uşbu ki sin sulţān sin” (LD, 141/186-6)

oram: Semt, sokak.

“Cemāl u cāh ilidin yüz ferāġatım bardur

Oramuġ iti maġa āşinā kirek bolsa” (LD, 19/13-6)

şehr: (Far.) İnsanların toplu olarak yaşadığı yerleşim yerlerinden, idarî ve mülkî bakımdan köy ve kasabadan sonra en büyük olanı, kent.

“Yüzünġdin lāle reng iltip uyalıp *şehr*ġa kirmes

Anıġ boynın kişi bağlap kitürmeginçe şahrādın” (LD, 149/197-6)

vaţan: (Ar.) Bir kimsenin doğup büyüdüğü ya da yurttaşlık bağı ile kendisini bağlı saydığı ülke.

“Çü Luţfî kınını tökse koyuġ işikinde

Ki ħaşr çağında ġalaţ bolmasun meniġ *vaţanı*m” (LD, 126/164-7)

vilāyet: (Ar.) Diyar, ülke, memleket.

“Bu şehniġ leşkeri kıysı *vilāyet* sarı ° azm itse

Felekdiñ her zamān ol dem nidā-yı el-emān kildi” (MSD, 110, 4a/15)

2.2.1.1.22.2. Çevre, Muhit

cāy: (Far.) Yer, mahal, mevki.

“Ĥasret içre *cāy* oldur kim ciger-ĥūn eylesem

Ol melāĥat kim körüp min müşġ-i nābıġ astıda” (LD, 174/235-2)

cāy-ġır: (Far.) Yer tutan, yerleşmiş kimse.

“Egerçi ol şeh için Luţfî sözi dür boldı

Kaçan kıulaġıda bu kışşa *cāy-ġır* bolur” (LD, 36/36-7)

civār: (Ar.) Yakın yer, çevre, yöre, etraf.

“Bu Luţfî köġli ārzūlar zūlfūġ *civār*ında orun

Her niçe ol küfr ilidür ĩmāndın ol ĥubbü'l-vaṭan" (LD, 146/192-7)

işik (2/2): Geçiş yeri, giriş yeri, giriş sınırı, hemen yakını.

"Ger işiking şevķını şerḥ eylesem bu faşlda

Yüz risāle çıkķay artuķ belki her bābı anıḡ" (LD, 105/134-6)

kenār: (Far.) Bir şeyin yakınındaki yer.

"Müşṭāķdur köḡül dağı cān intizārda

Ol köz ü kaşnı körgeli gūşe kenārda" (LD, 182/246-1)

ķırıḡ: Sınır, kenar, kıyı.

"Ķıyāmet boldı ĥüsnüḡ berserī hem

Uzun saçıḡ ķıyāmetniḡ ķırıḡı" (LD, 297/485)

kūy (2/2): (Far.) Sevgilinin bulunduğu yer.

"Kūyuḡda tiler Luṭfī-i bī-çāre mezārın

Tā şüretidin bolḡay işikingde ḡayālī" (LD, 229/313-7)

maḡal: (Ar.) Yer, mekan, mevki, cay.

"Ķurbān boluban vaşlıḡ üçün şükr ötegey-biz

[Öt] pāk bu maḡaldın şanemā, bizni unitma" (MSD, 212, 18a/12)

maḡāl: (Ar.) Yerler, mahaller.

"Bizni raķībler öltüredür yok saḡa ḡaber

Ay vāy niçe tartalı ilter maḡālını" (LD, 257/353-5)

maḡall-i ° ayb: (Ar. + Ar.) Ayıp yeri.

"Eger barur min iligtin maḡall-i °ayb diḡul

Ki fitneler bar uşol ḡamze merḡabāsında" (LD, 182/245-3)

maķām (1/3): (Ar.) Durulan yer, mekan, mahal.

"Köz şīşe-ḡānesinde ķıl ārām ay perī

2.2.1.1.22.3. Mekanlar

bāzār: (Far.) Pazar, alışveriş yeri.

“Taptı bülbül nâledin *bāzār*ını

Kim siver gül nâle-i *bāzār*ını” (LD, 294/473-2)

cāy-ı zühhd: (Far. + Ar.) İbadet yeri.

“Çi *cāy-ı zühhd* ki mey-hâne gūşesi sarı

Şalāh ehlini ösrük közi şalā kıladur” (LD, 42/44-3)

çār-sū-yı hūsn: (Far. + Ar.) Güzellik çarşısı.

“Kün tutup tās-ı felek *çār-sū-yı hūsnün*de

İvrülür alğalı devrān bile çendān şadağa” (LD, 174/234-4)

dergāh: (Far.) Bir tarikata mensup dervişlerin toplanıp zikrettikleri, tarikatın törelerini uyguladıkları yer, tekke.

“Yavutmadıñ mini Sekkākī tip işikinğge

Men ü yığım u seher-gāh Tengri *dergāhı*” (MSD, 228, 20b/5)

deyr (1/2): (Ar.) Manastır, kilise.

“Ol la° l devride girev-i cām üçün faķīh

Baş koydı *deyr* içinde çi-cāy ° imāmesi” (LD, 221/300-4)

dükān: (Far.) İçinde perakende öteberi satılan veya küçük imalat yapılan iş yeri.

“Kişi irningni kim kördi, tanıp ol la° l u mercānnı

Özi şarrāf boldı vü iki közni *dükān* kıldı” (MSD, 272, 26b/2)

dükkān: (Ar.) İş veya alışveriş yeri.

“Tola itekim la° l u güher barça behāsız

Şarrāf min ü ikki közüm boldı *dükkānım*” (LD, 126/165-4)

kār-hāne-i Çin: (Far. + Far.) Çin fabrikası.

“Tüzüldi munda uş imdi ki *kār-hāne-i Çin*

Ḳabā ƣadıŋa toƣıdı bu ḥāreni ḥārā” (MSD, 172, 13a/10)

maḥfil: (Ar.) Toplantı yeri.

“Ḳamuḳ ferih tüzükin bozƣuƣı ecelni bilip

° Aceb turur bu ƣarab birle tüzmeƣiṅ *maḥfil*” (LD, 7/3-18)

meclis: (Ar.) Toplanılan yer, toplantı yeri.

“Tün kiçe *mecliste* yüzüṅ vaşfıdın kiçti ḥadıṣ

Şem° ƣayret otına yandı vü süzān yıƣladı” (MSD, 250, 23b/2)

mecma° : (Ar.) Toplanma yeri.

“Anda kim boldı yıƣın ḥüsn iliniṅ *mecma* °ıda

Şem° tig encümen-ārā sini oƣ kördüm ü bes” (LD, 90/112-4)

mescid: (Ar.) Secde edilen, namaz kılınan yer.

“*Mescid* bölüküṅde turup, ey yār-ı yegāne

Miḥrāb bigin ƣaşıṅa öteli dü-güne” (MSD, 200, 16b/8)

mey-ḥāne: (Far.) İçki içilen yer.

“Lebiṅ mey[i] bile ösrük közüṅ körüp zāhid

Kebāb ƣıldı cigerni vü ornı *mey-ḥāne*” (MSD, 208, 17b/14)

sāz: (Far.) İçkili ve ƣalgılı eƣlence yeri.

“İmdi tüzmeƣlik kirek elbette ° işret *sāz*ını

Döstƣa ƣün şādīlık kildi vü düşmeṅa ° azāb” (MSD, 182, 14b/6)

şīşe-ḥāne: (Far.) Şişe yapılan yer.

“Köz şīşe-ḥānesinde ƣıl ārām ay perī

Kim bar aƣar suyu vü şafālīƣ maḳām irür” (LD, 59/69-2)

tekye (II): (Ar.) Tekke, zaviye.

“Yüzüṅge *tekye* ƣılıp zülf kiçe taṅƣa digin

Uzun uzak mini vaşfıda kışşa-ḥʿān kıldı” (LD, 266/366-2)

türbet: (Ar.) Genellikle içinde büyük bir kimse gömülü olduğu, ziyaretgah hâline getirilen mezar, ziyaret edilen mezar.

“Bar ümidim ki tökülgey *türbetim* üstide nūr

Çün mini nār tig yaṅgaḳıṅḡdur firāvān örtegen” (LD, 145/191-4)

ziyāret: (Ar.) Gidilmesi, dua edilmesi sevap sayılmış ve adet hâline gelmiş kutsal yer, ziyaretgah.

“Ni bolğay eger kılsa *ziyāret* bu köṅgölüni

Hac kılsa kirek ḥüsn ile çün bay körünür” (LD, 79/96-4)

2.2.1.1.22.4. Ulaşım

ārām (1/2): (Far.) Durma, dinlenme.

“Kiçe kündüz çün tiler sin Luṭfı ol dil-ber yüzün

Zülfi tig ot üzre kılgıl dāyimā *ārāmı*” (LD, 259/355-7)

bī-rāh: (Far.) Yolunu şaşırmışlık.

“Nālişim birdi işiki itleringe derd-i ser

° Afv kılgaylar kerem birle bu *bī-rāhım* meniṅḡ” (LD, 108/139-7)

cem°: (Ar.) Toplama, bir araya gelme.

“Ger istemes olsaṅḡ kara baḥtımın perīşān

Cem° itme yüzüṅḡ lālesi üstide külāle” (LD, 180/242-6)

cūyende: (Far.) Arayan, arayıcı.

“° Aql hīç ağzıṅḡnı istep tapmadı

Niçe kim *cūyendeler* yābendedür” (LD, 276/401-2)

derc: (Ar.) Toplama, bir araya getirme.

“Luṭfı köṅgli baḥrıdın vaşlıṅḡ dūrin *derc* eyledi

Bir zamān niçe ağır kilse aṅḡa tutkım kulak” (LD, 93/116-5)

der-güzār: (Far.) Geçirme, uzaklaştırma.

“Her cefā kim kilse sindin Luṭfīğa minnet velī

Qılmağan yazuġnı kiçrüp qılġın andın *der-güzār*” (LD, 55/62-7)

direng: (Far.) Bekleme, dinlenme.

“Qan yıġlamaġım dem-be-dem cān u cigerni köydürür

Ot tüşkey ikki közüme bir laḥza hem qılmas *direng*” (LD, 110/142-6)

emīr-i kāfile: (Ar. + Ar.) Kāfile beyi, reisi.

“Sefer yaraġını sin taṅlağa salur sin līk

Emīr-i kāfile köçti revān qılıp maḥmil” (LD, 5/3-3)

güzer: (Far.) Geçme, geçiş.

“Yolıda topraq olayın at üçün

Tā maṅa qılġay *güzer* ol şeh-süvār” (LD, 44/47-3)

intizār: (Ar.) Bekleme, bekleyiş.

“Müştaḳdur köṅgöl daġı cān *intizār*da

Ol köz ü qaşnı körgeli gūşe kenārda” (LD, 182/246-1)

irsāl: (Ar.) Gönderme, yollama.

“Firāq şerhini *irsāl* qılġalı heyhāt

Resül tapman ü ceybimde yüz risāle yatur” (LD, 67/79-4)

ka^c be-i vaşl: (Ar. + Ar.) Kavuşma yeri.

“Ka^c be-i vaşlınġa yitkür Luṭfī-i güm-rāhnı

Ḥasbeten li’llāh ki ḥaddın aştı ser-gerdānlıġım” (LD, 121/157-5)

kitürmek: Getirme.

“Yāḥūd gül vaşlalarındın tikip bir ḥil^c at-ı zībā

Bu mecliste *kitürmek*ke tiledim aşl-ı vālānı” (MSD, 160, 11b/7)

ḳudūm: (Ar.) Uzak bir yerden, uzun bir yoldan gelme.

“Yāḥūd Mūsī’ğa ḥıdmetler ḳılıp taptı bu mu^c ciz kim

Ḳudūmı birle kiltürdi cihānga menn ü selvānı” (MSD, 156, 11a/4)

maḳdem: (Ar.) Gelme, geliş.

“Meger bu yirge ḥaber boldı şāh *maḳdemidin*

Töşediler ayaḳı ize ^c ālī aṭlas u kemḥā” (MSD, 174, 13a/12)

menzil (1/2): (Ar.) Yolcuların konakladıkları yer, konak yeri, konak.

“Tā ol aynıṅ vādī-i ^c ışḳında tüştü *menzilim*

Dem-be-dem ḥüsni kibi artar meniṅ derd-i dilim” (LD, 129/169-1)

merkeb: (Ar.) Binilecek şey, taşıt.

“Zemāne *merkebi* irdi bir ablaḳ-ı eyyām

Ol ikki ayttı atını uş eşheb ü edhem” (MSD, 138, 8a/14)

muntaḳır: (Ar.) Bekleme.

“Luṭfī irmes *muntaḳır* zühd ehli tig kim yārını

Kün kibi zerrāt-ı ^c ālemde temāşā eyledi” (LD, 266/365-7)

nüzūl: (Ar.) Konaklama, bir yere gelme.

“Belī belī bolur ol yirde resm-i pāy-endāz

Nüzūl ḳılsa ḳayu yirge vālī-i vālā” (MSD, 174, 13a/13)

rāh: (Far.) Yol.

“Kildi dil-berniṅ ḥayālī cān ivige kireli

Ay köṅülniṅ ḥanı közge kirme bir dem *rāh rāh*” (LD, 175/236-5)

reftār: (Far.) Gidiş, yürüyüş.

“*Reftār* ile bir yolu munıṅ dik daḳı oḥşaş

Ay serv-i sehī kebg-i derīğa ni bolur sin” (LD, 138/182-3)

revende: (Far.) Giden.

“Gülde tapılmasa ni ° aceb ḥaddıṅğa mişāl

Ḳaddıṅṅniṅ istiḳāmeti muna *revende* bar” (LD, 78/95-2)

sal: Birçok kalın direğin birbirine bağlanması ile yapılmış ilkel su taşıtı.

“Çün ḥayālıṅṅniṅ kiçer yeri közüm deryāsıdur

Kirpükümdin bağladım ol vech ile *sal* üstine” (LD, 185/249-3)

sefer: (Ar.) Yolculuk, seyahat.

“Yana ten sarı bargan rūḥ yandı

Bu yan kilgeç *seferdin* meh-liḳāyım” (LD, 120/156-5)

sefine: (Ar.) Gemi.

“Luṭfī kelāmı yetse Semerḳand ehline

Āmūdın ötmes irdi Ḥocendī *sefñesi*” (LD, 196/265-7)

şeb-revliḡ: (Far. + T.) Gece yolculuğu.

“Zülf ü yüzüṅ sarı *şeb-revliḡ* bile

Bargay irdim bolmasa kiçe ayas” (LD, 269/372-2)

teberrā: (Ar.) Uzaklaşma, uzak durma.

“Ay vefāsız sin mini hecriste şeydā ḳılmaḡıl

Şüm raḳīb sözün alıp bizdin *teberrā* ḳılmaḡıl” (LD, 112/145-1)

terk: (Ar.) Bir yerden veya kimseden uzaklaşma.

“Deşt ilidin Ḥacī Tarḥan’ğa yetilse bu ḡazel

Terk iter her beytice āsūde dünyāsın sarāy” (MSD, 236, 21b/7)

terk-i gülzār: (Ar. + Far.) Gül bahçesini terk etme.

“Kirdiṅ çemenḡe şubḥ-dem bürḳa° alıp kördi sini

Bir yılḡa tigrü uftanıp gül *terk-i gülzār* eyledi” (LD, 236/323-3)

vāsıl: (Ar.) Erişen, kavuşan kimse.

“Munuṅ bigin yürümek birle bilmesem қайда

Ḥarīm-i ka° be-i ḥazretқа болға sin *vāsl*” (LD, 6/3-4)

vaşl: (Ar.) Kavuşma, ulaşma.

“Tiler *vaşlın*ṅnı Luṭfi қıl icābet

Kim ayturlar tilegenni tilegü” (LD, 171/229-5)

vaşl-ı gül: (Ar. + Far.) Güle kavuşma.

“Tapıptur bu kün *vaşl-ı gül* ° andelīb

Dirīgā meniṅ nev-bahārım қanı” (LD, 253/347-2)

vaşl-ı ten: (Ar. + Far.) Vücuda kavuşma.

“Ay kāşkī min bolğay idim allıda ḥādım

Ta *vaşl-ı teni* bolğay idi bizge müyesser” (LD, 51/58-4)

vaşl-ı yārī: (Ar. + Far.) Dosta, sevgiliye kavuşma.

“Ay ḥōş ol sā° at maṅga ger *vaşl-ı yārī* bar idi

Derdime dermān u ğamğa ğam-ğüzārım bar idi” (LD, 236/324-1)

vaşl-ı zülāl: (Ar. + Ar.) Temiz ve güzel suya kavuşma.

“Luṭf қıl *vaşl-ı zülāl*n birer ay āb-ı ḥayāt

Kim köṅül cān bile şevķ otıda yeksān susadı” (LD, 263/361-6)

vedā°: (Ar.) Ayrılık.

“Cānnıṅ *vedā°* idur köz uçı merḥabāsıda

Cāndın iligni yu dağı ol merḥabānı kör” (LD, 39/41-2)

vişāl: (Ar.) Sevgiliye kavuşma.

“Gerçi yıraķ tüşmişem şol siverim *vişāl*ıdın

Özgege salğalı nażar uftanuram ḥayālıdın” (LD, 162/218-1)

vişāl-ı dōst: (Ar. + Far.) Dosta kavuşma.

“Vişāl-ı dōst kirek bolsa kil özüñdin kiç

Kim arada bu özüñ körmekiñ turur hâyıl” (LD, 6/3-13)

vuşlat: (Ar.) Sevdigine kavuşma.

“Vuşlatıñdın geh kilür tilge bışık büzgäleī

Furkatıñdın geh kılur hannāne zārī vü enīn” (MSD, 98, 3a/3)

yol (1/4): Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer, tarık, rah.

“Köñglüm seniñ biledür eger tüşmişem yırak

Kılmas tefävütī mañga yolnuñ mesāfeti” (LD, 218/297-3)

2.2.1.1.22.5. Yönler

ara: Arasında, içinde.

“Bu kündin soñ közüm yaşın nazardın dem-be-dem salgum

Mini ol kıldı halk ara munuñ tig bir yolu rüsvā” (MSD, 124, 6a/11)

arķa: Arka, sırt.

“Ger raķıbiñ tüşse miniñ koluma

Arķasından tāsmalar köp tile min” (LD, 292/465-2)

art: Sırt, arka.

“Köz yaşı kaçredin şanem artınça tınmadı

Cān barmadı bu köñgli katık mübtelānı kör” (LD, 39/41-4)

ast: Alt.

“Kān u deryānı hacil kıldı közümnüñ şan° atı

La° l u dūrğa çün ayak astında hīç san qalmadı” (LD, 203/275-2)

astın: Aşağısı, alt.

“Zülfüñ uzatur irdi köp zulm iligin iy yıgmadıñ

Ḥālā uyalmaktın başın *astın* salıp pejmān irür” (LD, 75/91-4)

cihāt: (Ar.) Cihetler, yönler, taraflar.

“Barınça dünyāda altı *cihāt* u dört erkān

Barınça ° ālem üzesinde yitti kat t̄ārem” (MSD, 144, 9a/13)

cihet (1/2): (Ar.) Yön, taraf, istikamet.

“Barınça altı *cihet*, yitti kök ü dört erkān

Cihānda bolğanınça nesl-i Ādem ü Ḥavvā” (MSD, 178, 14a/7)

cüdā: (Far.) Ayır, uzak.

“Kılıç birle *cüdā* bolgınça mindin

Başım tendin *cüdā* kılmas mu sin sin” (LD, 154/205-2)

der-çemen: (Far.) Çimen içinde, çimende.

“Mihribānım ger kirse *der-çemen*

Lāle vü gül reng alur kaçardın” (LD, 293/470-1)

evc: (Ar.) Bir şeyin en yüksek noktası, doruk.

“Sin leṭāfet peykeriniṅ ḥanı sin

Ḥüsn evciniṅ meh-i tābānı sin” (LD, 289/453-1)

fī: (Ar.) İçinde.

“Ḥükmünṅ dervāze açtılar bu kün cümle kulaḡ

Ḥuṭbe atıṅḡa okırlar ḥālī *fī* külli’l-bilād” (MSD, 132, 7b/2)

fürū-pāy: (Far.) Ayak altı.

“İltti zülfünṅ köṅglümüzni vü *fürū-pāy* eyledi

Uḡrısı dirler ki küçlüg bolsa ıssını yinṅer” (LD, 58/67-2)

gūşe: (Far.) Köşe.

“Aytiṅ ol köz üzre barmaḡ uruban alsun nefes

Kim aṅḡa her *gūṣede* tutsun ḡulaḡını rebāb” (MSD, 182, 14b/10)

⁴⁹**ḡad ~ ḡadd:** (Ar.) Sınır, son.

“Ḥārılık *ḡadt*n yaṣurmaṅ ḡünkü ° izzet yoldadur

Atıṅız na° lında bizni ḡāk-i rāh eylep ötüṅ” (LD, 102/130-3)

“Tepeleri üze sebze ṣabāḡ mevc ursa

Ni *ḡadd*ı bar dem urḡalı günbez-i ḡaḡrā” (MSD, 172, 13a/11)

ḡālī (II): (Ar.) Uzak.

“Ol kim köṅül aldı zülf ü ḡālī

Köṅlümdin imes ḡayālī *ḡālī*” (LD, 209/285-1)

ıraq ~ yıraḡ ~ yıraḡ: Uzak.

“İṣikiṅizdin *ıraq* bolsa köz bolur giryān

İziṅ tozı maṅḡa yüz tūtiyādın artuḡ irür” (LD, 81/100-2)

“Körgil maḡalını bolsa *yıraḡ*, ḡorḡa titreyü

Bu ḡasta cānıdın oḡı köp midḡat u ṣenā” (MSD, 104, 3b/5)

“Yok irdi rızā, kitkeli bir laḡza ḡaṣıṅḡdın

Sindin ḡü *yıraḡ* saldı ḡazā, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/13)

ıraqlık ~ yıraḡlık: Uzaklık.

“Yārdın ay raḡīb bizni niḡe başḡa tutar sin

Cān birsem *ıraqlık* bile boynuṅda vebālım” (LD, 135/177-4)

“Su sıḡmas ol aḡızḡa ki mā° ü’l-beḡā didim

Baḡ söz *yıraḡlık*ına ki mā-lā-keḡām irür” (LD, 60/69-7)

iç (1/3): Herhangi bir cismin, durumun, alanın sınırları arasında bulunan yer, dahil, dış karşıtı.

⁴⁹ Sözcüğün imlası “ḡadd” olmalıdır.

“İç bolğalı rakīb turur Luṭfī ornı taş

° Āşıkñıñ itçe hem қаşıда i° tibārı yoқ” (LD, 94/117-7)

іçki: İç taraftaki, içteki.

“Ol bedenning devletindin toğdı köñglekñing küni

Hüsn-i ṭālī° kör kim oldur ḥālā *іçki* maḥremi” (LD, 200/270-6)

ittişāl: (Ar.) Yakınlık.

“Kırpükñing ignesi bile taḥrīr iter közüm

Ol yağlık kim ilging ile *ittişāl* bar” (LD, 85/105-3)

iz: Arka, art.

“Barça ḥalāyık top bigin taşlar ayaqñing ize baş

Bu işke zülfñing dāl irür, sin anı çevgān eyleme” (MSD, 226, 20a/9)

қабак: İleri, ön.

“Köz allığa kilsün қаşıñға igri sağınsam

Kim қаşқа sağınsa kilür elbette *қabaққа*” (LD, 301/505)

қат (1/3): Yan taraf.

“Esrār-ı lā-mekānnıñ emīni vü maḥremi

Ağzñing *қat*ında ḥāl-i müdevver degül müdür” (LD, 37/38-4)

kin: Arka, art.

“Yetmes ḥayāl *kiniçe* köz yaşı қаṭredin

Yüz sarı ni yügürgüçi gülgün burāḳ imiş” (LD, 91/114-2)

қойı: Alt, aşağı.

“Nāzüklük içre biliçe yoқtur çü gīsūyı

Öz ḥaddını bilip bilidin olturur *қойı*” (LD, 258/354-1)

künc: (Far.) Köşe, bucak.

“Hicrân iviniṅ *küncin* alıp kiçe vü kündüz

Zülf ü yüzünge tilde şenā, bizni unitma” (MSD, 212, 18b/1)

maşrıḳ: (Ar.) Güneşin doğduğu yer veya yön, gün doğusu, doğu, şark.

“Şubḥ-ı devlet *maşrıḳı* nūr-ı tecellî maṭla° ı

Ṭal° atıṅdur kim ḥayāsından bolur her dem gül-āb” (LD, 26/23-2)

mesāfet: (Ar.) Uzaklık, ara.

“Luṭfî kiç özünḡdin daḡı dil-dārğa yetkil

Sālik ayaḡıḡa ni *mesāfet* turur uşbu” (LD, 173/233-5)

orta (1/2): Bir şeyin kenarlarında merkeze doğru yaklaşık aynı uzaklıkta olan yer.

“° Işḳ maḥv itti mini sin *ortadın* kit ay şabā

Lī-ma° allāhniṅ maḳāmında ni ḥācet cebrā° il” (LD, 114/148-5)

ög: Ön, ileri.

“Hemīşe bākī vü pāyende bol u° işret ḳıl

Atıṅ *öginde* yügürsün Sikender ü Dārā” (MSD, 178, 14a/8)

öṅ: Ön, karşı taraf, ileri.

“Şıbgatu° llāh fi° lidür kim ḳaṭ° -ı nesl-i ḥaşm üçün

Ol zümürürd tig ḳılıçniṅ *öṅi* bolmış sedd-i āb” (LD, 12/5-22)

pey: (Far.) Art, arka.

“Çeng tig ḳaddım niçe cevrünḡ ilindin boldı ḥam

Nāle yok a° zām üze bolsa reg ü *pey* tār tār” (LD, 55/62-3)

pīş: (Far.) İleri, ön taraf.

“Yüzünḡge ay bir Ḥabeşī bende *pīş* imes

Allıṅda bir urus daḡı ḥūrşīd-i ḥāverī” (LD, 214/291-2)

püşt: (Far.) Arka, sırt.

“Köp Luṭṭīdin siver mini dip yüz ivürmegil

İkki cihānda çün aṅga pūşt ü penāh sin” (LD, 143/188-5)

sarı: Taraf, yön.

“Bu şehning leşkeri kıysı vilāyet sarı ° azm itse

Felekdin her zamān ol dem nidā-yı el-emān kildi” (MSD, 110, 4a/15)

sonḡ (2/2): Peş, arka.

“Tik va° deler sonḡınça bu kün taṅla ḡālā dip

Kıçtı ḡayāt u yitmedi bir vaşl ḡālesi” (LD, 211/287-4)

ṭaraf: (Ar.) Yön, cihet.

“Her ṭarafdın ṭurra-i ṭarrārı dīn ḡaşındadur

Kāfir irken ni üçün nūrın tüşer īmān sarı” (LD, 199/269-2)

tüp: Dip, kök, son.

“Ayaḡıṅḡa tüşer her laḡza ḡīsū

Meşel bar kim çerāḡ tübi ḡaraṅḡu” (LD, 170/229-1)

üst (1/2): Bir şeyin yukarıya, göḡe doḡru bakan yüzü.

“Çemende kıçe meger gül yeṅḡi kilin tüştı

Taṅ ırte üstine yinçü nişār iter şebnem” (MSD, 138, 8a/9)

üstün: Yukarıda, üstteki.

“Felek seninḡ üze bir çetr irür atlastın

Yā çetrinḡ üstüni üstinde ḡubbe-i mīnā” (MSD, 176, 13b/8)

üze (4/4): Üst taraf, üzeri.

“Felek seninḡ üze bir çetr irür atlastın

Yā çetrinḡ üstüni üstinde ḡubbe-i mīnā” (MSD, 176, 13b/8)

yaḡa (2/2): Yan, taraf.

“Hürşîd toğar her kün uşol ay *yağ*asındın

Ol köñglekige hağ ni belâ birdi sa° âdet” (LD, 30/28-5)

yağın: Arada az mesafe bulunması.

“Şekker miñgizlig ol leb ü la° l u nebât ara

İkki yıgaç fark disem hem *yağın* ola” (LD, 298/490)

yan: Yön, taraf.

“Mâverü’n-nehr içre qaldım, çün ki ikki *yanıma*

Közlerimniñ biri Seyhün, biri Ceyhün eyledi” (MSD, 290, 28b/14)

yavuğ: Yakın.

“Merhamettin yırağ imes sorsañg

Kim *yavuğ*tur bu hağanıñg seferi” (LD, 250/343-5)

yer (4/4): Mesafe.

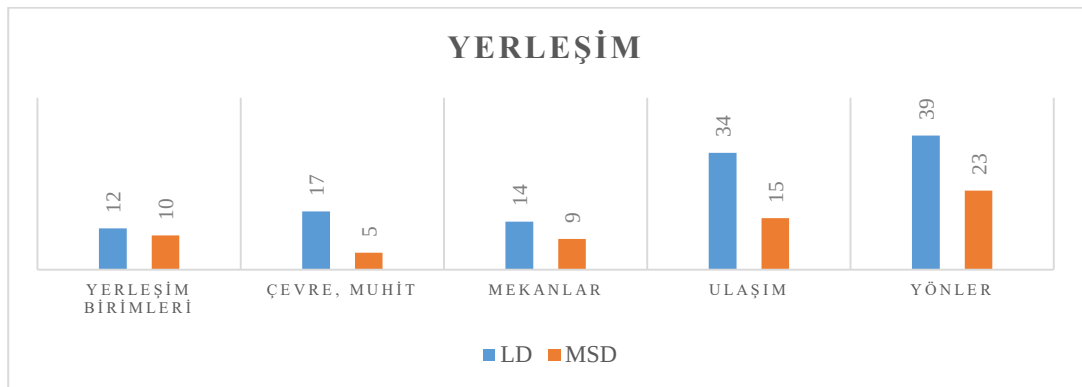
“Qanımgâ qarattı köz uşol cādū qarağ kim

Bir oğ atımı *yerdin* anıñg ağı körünür” (LD, 62/72-4)

yüz (I-2/3): Ön, ön taraf.

“Yüz üzre zülf tağıttıñg, perîşân kıldı ° aqlımını

Anı *yüzdin* kötersenğ, hem cānımdın kiterür āsnı” (MSD, 284, 28a/5)

Grafik 35: Yerleşim

Yerleşim ile ilgili tema başlığında toplam 138 sözcük yer almaktadır. Lutfi 116, Mevlâna Sekkâkî 62 sözcük kullanmıştır. İki eserde de geçen sözcük sayısı ise 40'tır. 52 tane Arapça, 31 tane Farsça, 40 tane ise Türkçe kökenli sözcük, 1 tane Far. + T. biçiminde türetilen sözcük ve 14 tane de isim tamlaması bulunmaktadır. Grafik 35'teki alt başlıklar incelendiğinde Lutfi'nin tüm maddelerdeki sözcük sayısının Mevlâna Sekkâkî'den fazla oluşu göze çarpmaktadır. LD'ye ait *Çevre*, *Muhit* alt başlığındaki sözcük sayısı MSD'nin neredeyse dört katına yakındır. MSD ile LD arasındaki *Yerleşim Birimlerine* ilişkin söz varlığı farkı ikidir. Lutfi'deki *Ulaşım* maddesinde bulunan sözcük sayısı Mevlâna Sekkâkî'den fazladır. *Mekanlar* ve *Yönler* alt başlıklarındaki söz varlığı Lutfi'de Mevlâna Sekkâkî'ye oranla daha yüksektir. Yerleşim ile ilgili temada Lutfi'nin kelime hazinesinin Mevlâna Sekkâkî'den yüksek olduğu sonucuna varılabilir.

2.2.1.1.23. Yönetim

Yönetim ile ilgili tema başlığında *Yöneticiler*, *Yönetilenler*, *Yönetim Sistemi*, *Emir*, *İtaat*, *Mevki*, *Rütbe* ve *Sosyal Sınıflar* olmak üzere 6 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve ilgili sözcükler aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir:

2.2.1.1.23.1. Yöneticiler

āfitāb-ı ḥāverī: (Far. + Far.) Doğu güneşi (şehsüvar).

“Āfitāb-ı ḥāverī mihriṅde zerre tınmayın

Kök atı üzre minip tün kün yiler ol şeh-süvār” (MSD, 92, 1b/8)

āmir: (Ar.) Emreden, buyuran kimse.

“Ḥekīm emr kıılır şabr u ° ışk nehy iter

Cānımnı köydürür, örter bu āmir ü nāhī” (MSD, 228, 20b/1)

dāver: (Far.) Adaletli ve insafli hükümdar.

“Min bir gedā vü mübtelā bolgum raḳīb cevri bile

Tenḡri üçün dādımnı ber, ey ḥüsn iliniṅ dāveri” (MSD, 292, 29a/7)

dāver-i mālīk-riḳāb: (Far. + Ar.) Saltanat sahibi hükümdar.

“° İlm ü ḥilm ü ° aḳl u ḥulḳ u baḡşıṣ ü faẓl u hüner

Ḥatm irür zātıṅ bile ay dāver-i mālīk-riḳāb” (LD, 9/4-15)

ġiyās-ı devlet ü dīn: (Ar. + Ar. + Ar.) Din ve devletin yardımcısı (Baysungur).

“Ġiyās-ı devlet ü dīn Baysungur ol şāhī

Kim ilge terbiyetidür kuyaş kibi şāmil” (LD, 7/3-26)

ġītī-sitān: (Far.) Dünyayı zapteden, ele geçiren kişi.

“Şehen-şāhā seninġ atınġ Şeh-i kişver-güşāy irdi

Al imdi dünyānı, köktin laķab *ġītī-sitān* kildi” (MSD, 110, 4b/3)

hāmī-i İslām u dīn: (Ar. + Ar. + Ar.) Dinin ve İslamiyet’in koruyucusu (Baysungur).

“Zıll-i yezdān Baysungur ol şehī kim uşbu kün

*Hāmī-i İslām u dīn*dür nāşır-ı şer^c ü kitāb” (LD, 8/4-3)

han ~ ⁵⁰hān: Han, hükümdar.

“Luţfī-i dil-efġār tiler hecr ilidin dād

Ahṡālını ol bigime vü *han*ıma aytnġ” (LD, 104/132-5)

“Tārīḡka sikkiz yüz daġı on irdi vü Qadr aḡşamı

Bir ay toġdı dünyāda kim memleketke *hān* irür” (MSD, 120, 5b/13)

haşem: (Ar.) Büyük bir insanın adamları, emrinde ve hizmetinde bulunanlar, maiyet.

“İrür aşl u ^c adālette, irür mülk ü *haşem* birle

Keyūmers ü Anūşīrvān u Cemşīd ü Ferīdūn-fer” (MSD, 150, 10a/3)

hūrşīd-i hāverī: (Far. + Far.) Doġunun güneşi (şehsüvar).

“Allınġda karşı turgalı ayda uyat mu yok

Titrer yüzünġge baġalı *hūrşīd-i hāverī*” (MSD, 282, 27b/10)

hūrşīd-i zamān: (Far. + Ar.) Zamanın güneşi (Uluġ Bey).

“Könġüller boldı hoş rüşen, körüp kalmadı bir zerre

Qaraġġuluk kitip hālī, çü *hūrşīd-i zamān* kildi” (MSD, 110, 4a/12)

⁵⁰ Vezin icabı vokal uzun kullanılmıştır.

hüsrev (I): (Far.) Hükümdar, şah, padişah.

“Bırer k  z u   bile Lu  f  ga m  rebb   bol

Ki h  sn *h  srevi* sin sin anı  ng zam  nında” (LD, 18/12-5)

il  i: Elçi, bir devleti diğer bir devlet katında temsil eden kimse.

“  amu bigler tirilgey olmış irdiler a  ga   or  up

Dem-  -dem çapturup yüz yüz a  ga kim *il  i* türkmeni” (LD, 14/6-22)

key: (Far.) Padişah, hükümdar.

“Bu k  n fa  f  r u ha  an u min  -  ihr    *key*    dönüş

  r  r Behr  m u hem çantal u r  y u bende hem   ay  er” (MSD, 150, 10a/5)

m  lik-rik  b: (Ar.) Yönetim hakkını elinde tutan kimse.

“Bu vel  dettin sevündi ha  k-ı      lem barçası

H     e T  rkist  n ili kim taptı bir *m  lik-rik  b*” (MSD, 180, 14a/15)

m  me   il: (Ar.) Bir kimse veya topluluk adına konuşma, karar verme yetkisine sahip kimse, temsilci.

“Mi   al-i h  kmine bolsun   amu   sit  re mu  f  

Felekte niçe bolursa *m  me   il*    h  amil” (LD, 7/3-27)

n   ır-ı   er      kit  b: (Ar. + Ar. + Ar.) Kur’an ve şeriatın yardımcısı (Baysungur).

“Zıll-i yezd  n Baysun  ur ol   eh   kim uşbu k  n

H  m  i isl  m u d  nd  r *n   ır-ı   er      kit  b*” (LD, 8/4-3)

n  yib: (Ar.) Bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman i  in yüklenen, ona vekalet eden kimse, vekil.

“  amze t   boldı *n  yib*   or  ı  ng dağı h  cib   a  ı  ng

Lu  f  i k    gli mülkini   ıldı  ng cef   birle h  r  b” (LD, 27/24-5)

p  di    h ~ p  di    h: (Far.) Büyük hükümdar.

“Sin *p  di    h* anda   u min bir kem  n ged  

İmkān imes ki min kibi yitkey kemālğa” (LD, 190/257-3)

“Siz anıñg dik *pādişehniñg* naqdı siz kim uşbu kün

Sehmidin bağıdād u mısr içre tüşüptür inqılāb” (LD, 12/5-21)

pādişāh-ı hūsn: (Far. + Ar.) Güzellik padişahı.

“Sindin ögünge tigmegey ay *pādişāh-ı hūsn*

Sultānī-i cemāl u melāḥat ḥilāfeti” (LD, 218/297-4)

pādşā: (Far.) Padişah, hükümdar.

“Öltürme nāz birle meniñg sarı bakma dip

Bu inçü qavlnı kim sañga iy *pādşā* baqar” (LD, 55/63-5)

resūl: (Ar.) Elçi.

“Fırāḡ şerḥini irsāl qılğalı heyhāt

Resūl tapman ü ceybimde yüz risāle yatur” (LD, 67/79-4)

selāṭīn: (Ar.) Sultanlar, padişahlar.

“*Selāṭīn* dünyāda köp kildi vü kiçti, seniñg tig bir

Felekniñg ger tili bolsa, ayıtsun kim kaçan kildi” (MSD, 112, 4b/10)

server: (Far.) Bir toplulukta ileri gelen, başkan, reis.

“Mülk ü millet revnaḡı şehzādelerniñg *serveri*

Cem-i efrīdūn-^c alem keyḡusrev-i dārā-cenāb” (LD, 8/4-2)

sultān: (Ar.) Hükümdar, padişah.

“Ey ḡusrev-i şāḡib-ḡırān, İrān seniñg, Tūrān seniñg

Pāk al yöriben yir yüzin, yār baḡtıñg ol *sultān* irür” (MSD, 118, 5b/4)

sultān-ı cihān: (Ar. + Far.) Dünya sultanı.

“Ḥalāyıḡ bildiler imdi bu *sultān-ı cihān* qadrın

Kişige müşkil iş tüşmey bilinmes qadr āsānı” (LD, 14/6-24)

sulṭān-ı şark u ġarb: (Ar. + Ar. + Ar.) Şark ve garbın sultanı.

“Bolup baht u sa° ādet, dīn ü devlet birle ḥaddı teṅg

İrür *sulṭān-ı şark u ġarb* u şāhen-şāh-ı baḥr u ber” (MSD, 148, 9b/13)

sulṭān-ı cemāl: (Ar. + Ar.) Güzellik sultanı.

“Deryūze kılurlar yüzidin nūr meh ü mihr

Sulṭān-ı cemāl oldur u ḥüsn ili gedāsi” (LD, 205/278-2)

sulṭān-ı ḥüsn: (Ar. + Ar.) Güzellik sultanı.

“La° lıṅg öltürdi mini al birle ay *sulṭān-ı ḥüsn*

Koy ki dādımnı alay andın ki irür kanlığım” (LD, 121/157-3)

Süleymān-ı zamān: (Ar. + Ar.) Zamanın Süleyman’ı.

“Cihāndın Ehrimen kitip musahḥar bolğay ins ü cān

Kim uş taḥtını yil kötrüp *Süleymān-ı zamān* kildi” (MSD, 108, 4a/7)

şāh (1/2) ~ şeh (1/2): (Far.) Padişah, hükümdar.

“İrür ol *şāh* Uluğ Big kim hemīşe tīg u ° adlındın

Kılur dīn işini rūşen, behişt-i şānī dünyānı” (MSD, 162, 11b/11-12)

“Ger müsteḥaḥ tiler sin eyā *şeh* zekāt üçün

Min tig cihānda hīç gedā-yı za° īf yok” (LD, 95/119-4)

şāhen-şāh-ı baḥr u ber: (Far. + Ar. + Ar.) Kara ve denizlerin şahlar şahı, padişahı.

“Bolup baht u sa° ādet, dīn ü devlet birle ḥaddı teṅg

İrür *sulṭān-ı şark u ġarb* u *şāhen-şāh-ı baḥr u ber*” (MSD, 148, 9b/13)

şāhen-şeh: (Far.) Şahlar şahı.

“Böri kim anıṅ ḥavfıdın çüpān uyumas irdi hīç

Hālī *şāhen-şeh* ° adlıdın koylargā ol çüpān irür” (MSD, 116, 5b/1)

şāh-ı cihān: (Far. + Far.) Dünyanın padişahı.

“Siz hem ol *şāh-ı cihān* siz min hem ol muṅluḡ gedā

İltifāt evvelḡı tig yok tā ni taḡşır eyledim” (LD, 133/174-3)

şāh-ı devrān: (Far. + Ar.) Zamanın padişahı.

“*Şāh-ı devrān* sāyesinde āfitāb-ı cāhıṅız

Dem-be-dem kılsun teraḡḡı çün du° ā-yı müstecāb” (LD, 12/5-27)

şāh-ı hūbān ~ şeh-i hūbān: (Far. + Far.) Güzellerin padişahı.

“İy köṅül ḡasrette cān birgil taḡı vaşl isteme

Kim irür mihr ü vefā ol *şāh-ı hūbān*dın yıraḡ” (LD, 94/118-5)

“Ḥired kitmey niter min tig gedādın

Ḳaşımda ol *şeh-i hūbān* kiliptür” (LD, 50/56-5)

şāh-ı ḡabāyil: (Far. + Ar.) Kabileler padişahı.

“Ger körse idi yüzüṅ üze zülf-i müselsel

Leylānı dimes irdi ° arab *şāh-ı ḡabāyil*” (LD, 113/147-3)

şāh-ı rebī° : (Far. + Ar.) Baharın şahı.

“Gül ḡaçarıṅdın uğrılap aldı cemāl anıṅ için

Şāh-ı rebī° anı tiken dārıḡa uğrı tig asar” (LD, 62/73-5)

şāh-zāde ~ şeh-zāde: (Far.) Padişah oğlu veya padişah ailesinden olan erkek çocuk.

“Bu Ḳadr tūni ° izzet ü ḡadr irdi, da° vī kılsa, ḡaḡ

Çün *şāh-zāde* maḡdemi da° vīsine bürhān irür” (MSD, 120, 5b/14)

“Mülk ü millet revnaḡı *şehzādelerniṅ* serveri

Cem-i efrīdün-° alem keyḡusrev-i dārā-cenāb” (LD, 8/4-2)

şehenşeh: (Far.) En büyük padişah.

“Sivünsün ḡusrev-i ° ālī-güher Sultān Uluḡ Big kim

Şehen-şeh Şāhruḡ Big tig şeh-i Ḥusrev-nişān kildi” (MSD, 110, 4a/13-14)

şeh-i       : (Far. + Ar.) Dünyanın padi  şahı.

“Ki kıldı d  d u        u lu  f u i  s  nd  n *      *       

Cih  n   amsız, em  n kemsiz, şarab   adsız   o     ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

             : (Far. + Far.) Do  unun padi  şahı.

“  r  r mecd    te         ,   r  r leyl    neh  r i  re

Felek-  adr u felek-  adr u meh-i bedr    *             *” (MSD, 150, 10a/4)

       Hind  s  t  n: (Far. + Ar. + Far.) Hindistan padi  şahı.

“  a  an Keyv  n big  n aylar sar  y u        all    

Tilese p  sb  n    n   *       Hind  s  t  n* kildi” (MSD, 112, 4b/12)

               : (Far. + Far.) Padi  şah çocuğu olan     .

“Muş   n  ’d-d  n Uluğ Big     n *                 * devrinde

Keyik, arslan u   oy, b  ri bu k  n bir yirde,   o   otlar” (MSD, 148, 9b/14-15)

2.2.1.1.23.2. Yönetilenler

      : (Ar.) Halk tabakası.

“  ld  m bu ğamdın kim   am  n, min          ul bar irken, ol

Bilmen ni   ikmet irdi kim    u                   eyledi” (MSD, 246, 22b/15)

        : (Ar.) Bütün halk, insanlar.

“Ol tar ağız bile bu k           r                na

  n  n   av       m       imes                ” (LD, 221/300-6)

             : (Ar.) Topluluk, kalabalık.

“Niçe kim bardur   amer devrinde y     min   tefri    

Kördüm ol z  lf      de min       n k         *          n*” (LD, 151/200-3)

eh   (2/2): (Ar.) Topluluk, halk.

“Tiler kılsa      r     *eh  li* ayak   tofrağın sürme

Vel  kin   sf  h  n eh  li   lur k  p bu temenn  n  ” (MSD, 162, 11b/15)

ḥalāyık: (Ar.) Halk, insanlar.

“^c Ademdür ol ağız fikrinde Luṭfī

Ḥalāyık bilmey anı bar dirler” (LD, 56/64-7)

ḥalk (II): (Ar.) Bir milleti meydana getiren insan topluluğu.

“Cādū közini Keşmīr ili *ḥalkı* körüben

Tuttuk didiler sini müselleme bu fen içre” (MSD, 216, 18b/15)

ḥalk-ı °ālem: (Ar. + Ar.) Âlem halkı, herkes.

“Bu velâdettin sevündi *ḥalk-ı °ālem* barçası

Ḥāşşe Türkistān ili kim taptı bir mālīk-rikāb” (MSD, 180, 14a/15)

ḥāşş u °ām: (Ar.) Seçkin ve halktan kimseler, herkes.

“Bildiler yüzün körüp Sekkākī ḥālın, sormayın

Ḥāşş u °ām u şehir ü dīh, dānā vü nādān yığladı” (MSD, 250, 23b/5)

il (II-2/2): Halk.

“Ay cān meniṅ tiriglikim andın durur barı

İl bilmesün dip ortada sin bir bahāne sin” (LD, 299/496)

millet (1/2): (Ar.) Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı köke dayanan, tarih, töre, gelenek, ülkü, dil, duygu vb. birliği bulunan insanların tümü, ulus.

“Pādişāhā mülk ü *millet* barısı sendin qavī

Çün yedu’llāhğa tevekkül birle kıldıṅ i° tiyād” (MSD, 130, 7a/14)

ra° iyyet: (Ar.) Bir hükümdarın yönetimi altında olan, vergi veren ve devlet tarafından korunan halk.

“Bu kündin soṅra köp tıṅay *ra° iyyetler* ri° āyetdin

Ulus ḥaqqıda miṅ qurla atadın mihr-bān kildi” (MSD, 110, 4a/11)

ulus: Millet, halk.

“Ay yüzüṅ levhinde maḥfūz āyet-i ümmü’l-kitāb

Toğmadı barlas *ulus*ındın sening tıg āfitāb” (LD, 26/23-1)

2.2.1.1.23.3. Yönetim Sistemi

° **alem:** (Ar.) Bayrak, sancak.

“° *Alem* tıg barça biglerning başı kökke kirek tıgse

Kim anlar tekye kılğalı bu ıutluğ āsitān kildi” (MSD, 108, 4a/6)

beķā-yı devlet: (Ar. + Ar.) Devletin devamlılığ.

“Cihān emni üçün kim cāvidānī bolsun iķbāling

Benī ādemğa bolğunça *beķā-yı devlet* imkānı” (LD, 15/6-28)

dīvān: (Far.) Büyük meclis, yüksek meclis.

“Kaẓā *dīvān*ıdın yarmaķ hizāneñge tüşürürge

Felekni kıldı dārü’đ-đarb u ayğa berdi tamğanı” (LD, 13/6-14)

encümen: (Far.) Meclis, cemiyet, topluluk.

“Gül ğonce bolur, körse yüzini çemen içre

Titrer körüp ay ingini şem° *encümen* içre” (MSD, 216, 18b/12)

fer: (Far.) Kuvvet, iktidar, erk.

“Saltanatning *feri* bardur sizde şek yok kim uğan

Hāşşa sultānlıkķa kılmiş zātningıznı intiķāb” (LD, 11/5-20)

hanlık ~ kanlık: Hanlık, hükümdarlık.

“Köñglüm işiki itleriniñ manşıbın tiler

Hanlık tiler bu himmet-i ° ālī gedānı kör” (LD, 39/41-3)

“La° lıñg öltürdi mini al birle ay sultān-ı hüsñ

Ķoy ki dādımnı alay andın ki irür *kanlığım*” (LD, 121/157-3)

hilāfet: (Ar.) Birinin yerine geçme, büyük bir şahsiyetin toplumsal sorumluluğunu onun yerine devam ettirme.

“Şerī° at mülkiniñ şāhı velāyet çarķınıñ ıutbı

Sa° âdet cisminiṅ rūhı *hılāfet* tahtınıṅ ḥanı” (LD, 12/6-2)

inḳılāb: (Ar.) Toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü değişiklik, iyileştirme.

“Ḥaḳ anı devlet bile bākī vü pāyende tutup

Körmesün bu ḥānedān devr-i felektin *inḳılāb*” (MSD, 180, 14b/1)

intiḥāb: (Ar.) Seçme, seçim.

“Güyyā Tarḥan uruğı pür-me° ānīdür, bedī°

Ḥaḳ kılıptur anı anlar arasında *intiḥāb*” (MSD, 184, 15a/3)

nevbet-i sulṭānlıḳ: (Far. + Ar. + T.) Sultanlık sırası.

“Ḳulluḡuṅḡa baḥt yarısı bile tüşsem ḳabūl

Çarḡ eyvānındın ötkey *nevbet-i sulṭānlıḡım*” (LD, 121/157-4)

salṭanat (1/2): (Ar.) Hükümdarlık, sultanlık.

“*Salṭanat* bustānı içre öndi serv[niṅ] butaḳı

Sāyesi bolḡay cihān āsāyişi, ḳılmaṅ ṣitāb” (MSD, 180, 14a/13)

serīr: (Ar.) Taht.

“Zihī *serīr* igesi körkniṅ cihānında

Boyuṅça serv ḳanı şun° büstānında” (LD, 18/12-1)

sulṭānī-i cemāl: (Ar. + Ar.) Güzellik sultanlığı.

“Sindin öğüne tigmegey ay pādīşāh-ı ḥüsn

Sulṭānī-i cemāl u melāḥat ḥilāfeti” (LD, 218/297-4)

sulṭānlıḡ ~ sulṭānlıḳ: (Ar. + T.) Saltanat, padişahlık.

“Ay ḳuyaş yüzlüḡ sa° âdettür hümāyūn kölgeṅiz

Bu gedā *sulṭānlıḡ* ister sāyeni sal üstine” (LD, 184/249-2)

“Salṭanatniṅ feri bardur sizde şek yok kim uğan

Hāşşa *sulṭānlıḳ*ḳa ḳılmış zātıṅızni intihāb” (LD, 11/5-20)

serverī: (Far.) Başkanlık.

“Niçe kim sizge bakar Luṭfī hem ol toymas közi

Ḳul gedādur her niçe kim tapsa cāh u *serverī*” (LD, 245/335-9)

siyāset: (Ar.) Devlet işlerini düzenleme, yürütme bilgi ve becerisi, yönetim bilgisi.

“Siyāset yoritip şāhā, anıṅ tīg fitneni bastıṅ

Yok ol imkānı kim kopsa kıyāmetğa tigin ašlā” (MSD, 126, 6b/4)

taḥt (1/2): (Far.) Hükümdarlık yetkisi.

“Sulṭān-ı ulū’l-emr daḡı *taḥt*қа lāyık

Siz siz bu kün ĩrān daḡı tūrān arasında” (LD, 176/237-2)

taḥt-ı devlet: (Far. + Ar.) Devlet tahtı.

“İşikiṅdür *taḥt-ı devlet* ḡāk-i pāyıṅ efserim

Tapmadı cemşīd ü efrīdūn bu ḡadr u cāhnı” (LD, 255/350-6)

taḥt-ı iḡbāl: (Far. + Ar.) Makam tahtı.

“Taş işikde min gedā āhın ni bilsün her kiçe

Ol ki uyḡudın köz açmas *taḥt-ı iḡbāl* üstine” (LD, 185/249-7)

ta° yīn: (Ar.) Bir göreve yerleştirme, atama.

“İtleriṅniṅ manşıbın Luṭfīğa *ta° yīn* eylegil

Devletiṅdin ḡılsa sulṭānlıḡ ni bolḡay bir gedā” (LD, 23/19-7)

teraḡḡī: (Ar.) İlerleme, gelişme.

“Şāh-ı devrān sāyesinde āfitāb-ı cāhıṅız

Dem-be-dem ḡılsun *teraḡḡī* çün du° ā-yı müstecāb” (LD, 12/5-27)

tesḡīr: (Ar.) Ele geçirme, emri altına alma.

“Min hemīn aldanmadım cādū ḡaraḡıṅ siḡrine

Kim közüṅ eşkālıdur ° ālemni *tesḡīr* eylegen” (LD, 143/189-5)

vakf: (Ar.) Bir şeyi tamamiyle bir şeye bağlı kılma, verme, tahsis etme.

“Ay şüretinġga *vakf* melāhat vilāyeti

Ve’ş-şems süresi yüzünġ ü hāl āyeti” (LD, 210/286-1)

zabt: (Ar.) Yönetimi altına alma, sahip olma.

“Boldı *zabt*ñdın üçün andaġ ki bir bakmas kişi

Her niçe taşt-ı zer iltür çarġ ya° ni āfitāb” (LD, 9/4-17)

zabt-ı mülk: (Ar. + Ar.) Ülkeyi yönetme.

“Cūd u ihsān içre hātem ° adl ile nūşirevān

Zabt-ı mülk içre ferīdün aşk ile efrāsiyāb” (LD, 8/4-4)

2.2.1.1.23.4. Emir, İtaat

bār (2/2): (Far.) İzin, müsaade.

“Ni tilese, bar hāzīneñde, velīkin yok yok

Sıġna kilse, ° āşīlerġa hāzretinġde *bār* bar” (MSD, 92, 2a/6)

fermān: (Far.) Yazılı padişah emri.

“*Fermān* kılıçķa kılsañġ, ol a° dānı kın içre kırar

Hayr işni te° hīr itmegil, bat kıl, çü hoş *fermān* irür” (MSD, 118, 5b/9)

hüküm ~ hüküm: (Ar.) Emir, buyruk.

“Niçe kim *hüküm*ñġ irür şāhım revān Luţfī üze

Çün her iş sorulġusı elbette ° adl u dād kıl” (LD, 115/149-7)

“Sin bu kündin soñġ *hüküm* kıl, öz maķāmın saķlasun

Ni kılar çeng ü çeġāne arasında kerre-nāy” (MSD, 236, 21b/6)

icāzet: (Ar.) İzin, müsaade.

“*İcāzet* bolsa, tapġunġda işikçi boluban Rıdvān

Süpürgey işikinġ şahnın ķamuġ zūlfı bile Cevzā” (MSD, 128, 6b/12)

iktidā: (Ar.) Tâbi olma, uyma.

“Kaş u közüñge kılur güşe-nişinler *iktidā*

Turfa mihrābī ki bolğay anda ösrükler imām” (LD, 127/167-2)

ilticā: (Ar.) Sığınma, birinin himayesine girme.

“Evvel meniñ sözümni köñgöl birle tıñlağıl

Āhır sañga hevā bile kılmas-men *ilticā*” (MSD, 102, 3a/13)

itā° at: (Ar.) Emre uyma, söz dinleme.

“*Itā° at* içre kim öpmese āsitānın anıñ

Cemī° -i ° ömri içinde irür nedīm ü nedem” (MSD, 140, 8b/7)

menşūr: (Ar.) Bir kimseye vezirlik, müşirlik, beylerbeyilik vb. bir rütbenin verildiğini gösteren padişah fermanı.

“*Menşūr* astı yüz sarı da° vā-i ħüsn için

Kün gerdişinde zülfi ki mālīk-riķāb irür” (LD, 41/43-5)

mişāl-i ħūkm: (Ar. + Ar.) Padişah hükmü ve fermanı.

“*Mişāl-i ħūkm*ine bolsun ķamuķ sitāre muķī°

Felekte niçe bolursa mümeşsil ü ħāmil” (LD, 7/3-27)

musahħar: (Ar.) Boyun eğdirilmiş, emir ve itaat altına alınmış.

“Cihāndın Ehrimen kitip *musahħar* bolğay ins ü cān

Kim uş tahtını yil kötrüp Süleymān-ı zamān kildi” (MSD, 108, 4a/7)

muķī° : (Ar.) Uyan, itaat eden, boyun eğen, tâbi olan kimse.

“*Mişāl-i ħūkm*ine bolsun ķamuķ sitāre *muķī°*

Felekte niçe bolursa mümeşsil ü ħāmil” (LD, 7/3-27)

muķī° -i emr ü fermān: (Ar. + Ar. + Far.) Ferman ve emre boyun eğen kimse.

“Süleymān salţanatlık ķayşer u kisrā° adālet kim

Ķazā yanglığ irür gerdün *muķī° -i emr ü fermān*” (LD, 12/6-3)

penāh: (Far.) Sığınma, birinin himayesine girme.

“Köp Luṭfîdin siver mini dip yüz ivürmegil

İkki cihānda çün anḡa püşt ü *penāh* sin” (LD, 143/188-5)

pervāne (2/2): (Far.) Ferman, hüküm.

“Ḳılur da° vā-i mihr ol şem° -i meclis

Meger *pervāne* şāhımdın alıptur” (LD, 50/56-6)

rām: (Far.) Boyun eğme, itaat.

“Ceyrānnı dip aytayın közüñḡni

İnsān ile çün müdām irür *rām*” (LD, 136/178-6)

tevḡī° : (Ar.) Padişah tuğrasını taşıyan ferman.

“Sening elḡāb u ism ü künyet ü evşāf-ı zātıñḡdın

Müzeyyen nāme vü *tevḡī°*, müzehheb yarlıḡ u defter” (MSD, 152, 10b/1)

ṭufeylī: (Ar.) Birinin himayesinde olan birine sığınan.

“Barça ° ālem ° aşī, sin ḡolsanḡ, baḡışlar Ḥaḡ sanḡa

Çün *ṭufeylī*ñḡdür bu ḡalk-ı evvelīn ü āḡirīn” (MSD, 100, 3a/6)

yarlıḡ (1/2): Emir, ferman, buyruk.

“Bir mini *yarlıḡ* bile yād ḡılmas ol

Her niçe ol şehḡa ḡulluḡ yaza min” (LD, 286/440-2)

yasaḡ: Emir, buyruk.

“Kiskü diyü ° āşıḡ başın ol şeh *yasaḡ* itmiş

Yarlı başım ārzūsı irür ḡöd bu *yasaḡı*” (LD, 253/348-2)

2.2.1.1.23.5. Mevki, Rütbe

āfitāb-ı cāh: (Far. + Far.) Makamın ışıḡı.

“Şāh-ı devrān sāyesinde *āfitāb-ı cāhı*ñḡız

Dem-be-dem ḡılsun teraḡḡī çün du° ā-yı müstecāb” (LD, 12/5-27)

all: Huzur, kat, ön.

“Yüzünge ay bir hābeṣī bende pīṣ imes

Allıngda bir urus dağı hūrṣīd-i hāverī” (LD, 214/291-2)

āsītān: (Far.) Makam.

“Alem tig barça biglerniṅ başı kökke kirek tigse

Kim anlar tekye kılğalı bu qutluḡ *āsītān* kildi” (MSD, 108, 4a/6)

cāh: (Far.) Yüksek mevki, makam, rütbe.

“Qamuḡğa tigdi seninḡ devletinḡde manṣīb u *cāh*

Çü min du° açı qulunḡ-min, qılayın imdi du° ā” (MSD, 178, 14a/6)

hazret (2/2): (Ar.) Huzur, makam, yan, kat.

“Ger mini ṣāhımğa tigürse hūdāy

Ḥazretinde ser-güzeṣtim aya min” (LD, 291/463-2)

hüsn-i cāh: (Ar. + Far.) Mevkinin güzelliḡi.

“Aymanmayın cefā qılur u vehm iter köñḡül

Yā rab ki tigmegey hālel ol *hüsn-i cāhına*” (LD, 191/259-2)

qapuq: Makam, huzur.

“İ Sekkāḡī, bu ṣeh *qapqın* ḡanīmet tut, çü zülfiṅğa

Azāqın baḡlaḡan qūṣ-sin, uçarğa hīç hevā qılma” (MSD, 202, 17a/7)

qaş (II): Kat, huzur.

“Her biriniḡ ayaqın öpüp ° özrlər qolup

Tapsanḡ maḡalını Ḥāce *qaşıda* olar bile” (MSD, 104, 3b/3)

manṣīb: (Ar.) Devlet hizmetinde büyük memurluk, erişilmek istenen yüksek mevki, makam.

“Qamuḡğa tigdi seninḡ devletinḡde *manṣīb* u cāh

Çü min du° açı qulunḡ-min, qılayın imdi du° ā” (MSD, 178, 14a/6)

mesned: (Ar.) Büyük mevki, makam, rütbe.

“Sin melāḥat *mesnediniṅ* ḥanı sin

Sin meṣīḥā-dem köṅüller cānı sin” (LD, 288/450-1)

pāye: (Far.) Rütbe, mertebe, derece.

“Serv ni ḥad birle ser-keşlik kıılır ḳaddıṅ bile

Bilgürür meydān içinde her kişiniṅ *pāyesi*” (MSD, 232, 21a/1)

tapuḳ: Kat, huzur, makam.

“Bilmen ki *tapuḳuṅda* ni yazdım ni yaṅıldım

Ger bolsa kīne genc siverim nitti nitti ni boldı” (LD, 256/351-7)

2.2.1.1.23.6. Sosyal Sınıflar

° abīd: (Ar.) Kullar, köleler.

“Luṭf u iḥsāniṅ körüp āzādeler boldı °*abīd*

Boldılar ḥoş ḥulḳuṅa barça cihān ehli °*ibād*” (MSD, 132, 7b/9)

açlık: Açlık, kıtlık.

“Kırıp tülkü bigin düşmen inide ölgey *açlık*dın

Ni kılsun üstine heybet bile şīr-i jiyān kildi” (MSD, 110, 4b/5)

a° yān-ı mülk: (Ar. + Ar.) Ülkenin ileri gelenleri.

“Ḥusrevā, uş kildi °ıyd u resm irür, a °*yān-ı mülk*

Ḥil° at u in° ām alurlar ber-sebīl-i infirād” (MSD, 134, 7b/10)

baylık: Zenginlik.

“Cemāl *baylığına* Luṭfī sarı baḳ şadaḳaṅ

Ki farz-ı ° ayn irür elbette müsteḥaḳḳa zekāt” (LD, 31/29-7)

bende: (Far.) Kul, köle.

“Bolup ḳurçı, ḳapuḳçı, udçı, çāvūş u yasavuluṅ

Biri ḥādım, biri *bende*, biri nöker, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

big: Efendi, sahip.

“Sin öz *bigim*-sin *ulusnuṅ* içinde, *anıṅ* için

Kıyat közüm, *seniṅ* *ornuṅ* *köṅgöl* sarâyında” (MSD, 206, 17b/4)

çāker: (Far.) Kul, köle, bende.

“Barça yiler ot tig bolur, körse uruş *çākerlerniṅ*

Ol ottın düşmen yanıp *güyā* işi *biryān* irür” (MSD, 118, 5b/10)

çantāl: (Toh.) En alt sosyal sınıftan olan.

“Bu kün faǧfūr u *ḥaḫan* u *minū-çih*r ü *key* ü *dānā*

İrür *Behrām* u hem *çantāl* u *rāy* u bende hem *ḫayşer*” (MSD, 150, 10a/5)

çıǧay: Fakir, yoksul.

“Sizdin eger *tilense* *göl ḥüsn ülüşi* ° *aceb* *degöl*

Bay kişilerge *çäre* yok *ārī çıǧay* su° *āl*ıdın” (LD, 163/218-4)

fakır: (Ar.) Fakirlik, yoksulluk.

“° *Aṭāsı* *naḫdı* irür *āz* *derdige* *dārū*

Saḫāsı *şehdi* irür *fakır* *zaḫmetiṅge* *devā*” (MSD, 174, 13b/4)

fakır: (Ar.) Geçimini güçlkle sağlayabilen kişi, yoksul.

“*Luṭfī* *yüz* *altını* bile *vaşl* *isteme* *fakır*

Kim *aḫça* *yüzni* *ir* *kişi* *ḫuçmas* *ki* *zer* *ḫuçar*” (LD, 86/106-7)

feyz: (Ar.) Verimlilik, bolluk, bereket.

“*Baḫr* *tig* *dür-bār* *ilindin* *feyz* eger *alsa* *bulut*

Lāy *yaṅgı*lık *aṭlas-ı* *eḫlāk* *bolǧay* *ǧarḫ-ı* *āb*” (LD, 299/494)

ǧarḫ-ı na° ĩm: (Ar. + Ar.) Bolluǧa batma, nimet içinde kalma.

“*Baḫr* u *ber* irür *ǧarḫ-ı na° ĩmiṅ* *anıṅ* için

Deryāǧa *tiker* *mevc* *ton* u *ḫāreǧa* *ḫārā*” (LD, 3/1-4)

ǧılmān: (Ar.) Köleler.

“Kul kılur *gilmān* özin, tapsa Burāk’ınḡ sāyesin

Sübse kılḡay zülfini, kılsaḡ kenīzek ḡūr-ı ° in” (MSD, 98, 2b/14)

ḡinā: (Ar.) Bolluk, zenginlik.

“*Ġinā*ḡa tigdi gedālar saḡā vü cūduḡdın

Revā mudur ki bu ḡāl ile tursa uşbu gedā” (MSD, 178, 14a/5)

güzīn: (Far.) Seçkin, seçilmiş.

“Pāk cānıḡnıḡ ḡaḡı ol kim irür öz nūrıdın

Ol Uḡan ḡaḡḡı sini kim kıldı barḡadın *güzīn*” (MSD, 100, 3a/7)

ḡalḡa-be-ḡūş: (Ar. + Far.) Kulaḡı halkalı (köle, kul).

“Saḡıḡnı körüp *ḡalḡa-be-ḡūş* oldu ḡaşıḡda

Her kim ki urur irdi burun lāf-ı siyādet” (LD, 30/28-3)

ḡalḡa-der-ḡūş: (Ar. + Far.) Kulaḡı halkalı, köle.

“*ḡalḡa-der-ḡūş* oldu vü yüzün tüşer ol ruḡ sarı

Güiyā ° āşık boluptur dürr-i ḡaltān yüzige” (LD, 21/17-2)

ḡāmil: (Ar.) Kendinde bulunduran, sahip olan kişi.

“Mişāl-i ḡükmine bolsun ḡamuḡ sitāre muḡı°

Felekte niçe bolursa mümeşşil ü *ḡāmil*” (LD, 7/3-27)

ḡārkeş: (Far.) Yoksul.

“Gül ḡaşıḡda ḡūb imes gerçi cemālı bar durur

Şeh ḡaşıḡda *ḡārkeş*niḡ ni mecālı bar durur” (LD, 70/84-1)

ḡavāşş: (Ar.) Bir toplumda okumuş yazmış olanlar sınıfı, ileri gelenler, seçkin sınıf.

“Ol tar aḡız bile bu köḡül rāz-ı ° ışḡına

İlning *ḡavāşş*ı maḡrem imes ḡāşşa ° āmmesi” (LD, 221/300-6)

° **ibād:** (Ar.) Kullar, köleler.

“Luṭf u iḥsānıñg körüp āzādeler boldı ° abīd

Boldılar hoş ḥulḳuñğa barça cihān ehli °ibād” (MSD, 132, 7b/9)

⁵¹**ige ~ iye:** Sahip, bey.

“Kiterdi ° aqlnı ° ışkıñg şehi kilip yeridin

Vaṭange çün igesi kildi ol cilā kıldı” (LD, 231/316-4)

“Ay tāc iyesi nesl-i timür ḥan arasında

Sizge yaraşur taht bu devrān arasında” (LD, 176/237-1)

kenīzek: (Far.) Küçük cariye.

“Bu işikte kim ḳul irmes, bolmağay hīç ° izzeti

Baht eger sizge kenīzek bolmasa, yok devleti” (MSD, 280, 27b/1)

ḳul: Kul, köle.

“Küç bile öz ḳanına ortak bolur

Min kibi ol ḳul ki sulṭānnı siver” (LD, 279/414-2)

ḳulluḳ: Kulluk, kölelik.

“Ḳulluḳta bitig birür ü yüz şādīlık iter

Zülf ü ḥadıñğa sünbül ü reyḥān, çemeninde” (MSD, 218, 19a/9)

mesākīn: (Ar.) Yoksullar, fakirler.

“Mesākīn ḳolğay irdi genc anıñg iḥsānıdın ammā

Bu müşkil kim kişi tapmas anıñg ° ahdıda vīrānī” (LD, 13/6-8)

mevlā (2/2): (Ar.) Kul, köle.

“Seniñg vaşında sözlerim ḳamuğ siḥr-i helāl oldı

Emānda tutsun ol Mevlā sini vü hem bu mevlānı” (MSD, 166, 12b/1)

muḥtāc: (Ar.) İhtiyaç içinde olan kimse, yoksul, fakir.

⁵¹ Sadece bu örnekte /y/ > /g/ değişmesi görülmektedir.

“Şükr vâcibdür ki biz tig sizni *muhtâc* itmedi

Aḥsenü’l-vech ile sizge munça iḥsân eylegen” (LD, 142/187-4)

nöker: (Moğ.) Birinin hizmetinde veya maiyetinde olan kimse, kul, köle, yanaşma.

“Bolup kūrçı, ḵapukçı, udçı, çāvūş u yasavuluṅ

Biri ḥādım, biri bende, biri *nöker*, biri süder” (MSD, 150, 10a/6)

şāhib-vücūdī: (Ar. + Far.) Varlık sahibi, zengin.

“Ni mevhūm ağzı yok mu kim ḵaşında

° Adem bolğay inḡen *şāhib-vücūdī*” (LD, 248/341-2)

salṭanat (2/2): (Ar.) Bolluk, zenginlik.

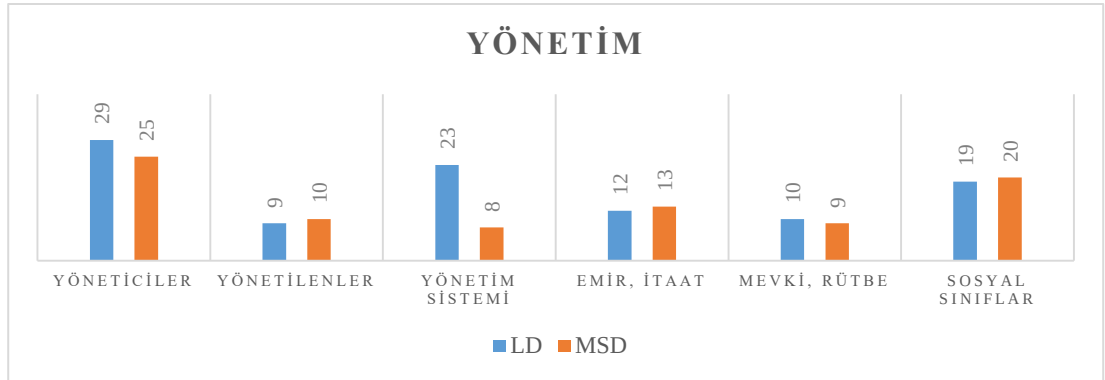
“Dünyā ġamını koy, bu cihān *salṭanatı*nı

° Işık içre ol, ey ° aşık, öler-sin çü bayaķı” (MSD, 304, 30b/11)

yesār (2/2): (Ar.) Bolluk, zenginlik.

“Ol cevād ilḡiṅ kefidin ḵān u deryāğa *yesār*

Başkan iziṅ topraķıdın ° Arş u Kürsī’ge yemīn” (MSD, 98, 3a/1)

Grafik 36: Yönetim

Yönetim temasına ilişkin Lutfi’ye ait 102, Mevlâna Sekkâkî’ye ait sayısı 85 sözcük bulunmaktadır. Bu tema başlığında toplam 145 sözcük yer almakta olup 42 sözcük iki divanda da kullanılmıştır. 56 tane Arapça, 29 tane Farsça, 18 tane Türkçe, 1 tane Toharca, 1 tane de Moğolca kökenli sözcük, 3 tane Ar. + Far.; 1 tane Ar. + T. biçiminde türetilen sözcük ve 36 tane de isim tamlaması yer almaktadır. Grafik 36’daki

veriler incelendiğinde Mevlâna Sekkâkî'nin *Yönetilenler, Emir, İtaat* ve *Sosyal Sınıflar* alt başlıklarındaki sözcük sayısı Lutfî'den bir sayı farkla yüksektir. Lutfî'nin *Yönetim Sistemine* dair söz varlığı Mevlâna Sekkâkî'den fazladır. *Mevki, Rütbe* alt başlığında LD bir sayı farkla MSD'den öndedir. *Yöneticiler* alt başlığında Lutfî, Mevlâna Sekkâkî'ye oranla yüksek sayıya sahiptir. *Yönetim* teması ile ilgili Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin dilinde toplumsal düzene önem verdikleri sonucuna ulaşılabilir.

2.2.1.1.24. Zaman

Zaman ile ilgili tema başlığında *Çağ, Dönem, Zaman, Yıl, Ay, Mevsim, Gün* ve *Zaman Belirten Diğer Kavramlar* olmak üzere 3 alt başlık bulunmaktadır. Alt başlıklar ve örnek beyitler şu şekildedir:

2.2.1.1.24.1. Çağ, Dönem, Zaman

° **ahd** (1/2): (Ar.) Zaman, devir.

“Şanemler zülfidin özge anıñ °ahdıda yok zâlim

Olarınñ közleri kılğay meger Türk ilidin yağmā” (MSD, 126, 6b/1)

° **ahd-ı hüsn**: (Ar. + Ar.) Güzellik çağı.

“Sening °ahd-ı hüsnüñde yok minde şabr

Meniñ ol burunki kararım kanı” (LD, 253/347-4)

° **aşr**: (Ar.) Zaman, devir, çağ.

“Peri tig çehreñge boldı egerçi Luṭfî dīvāne

Velî inşâf yolındın irür ol °aşr dānāsı” (LD, 218/296-7)

çağ ~ çak: (Moğ.) Zaman, çağ.

“Ol çağda yūsuf irdi vü siz siz bu devrde

Ay ḥatm sizge mışr-ı melāḥat ḥilāfeti” (LD, 264/363-3)

“Vaşl çağıdur kâşında Luṭfî cān īsār kıl

Çünkü ḳalmas dūnyā içre hīç nime bir çak ile” (LD, 184/247-5)

dem (2/3): (Far.) An, zaman, çağ.

“Közlerinñiz āhūnı her dem ciger-ḥūn eyledi

Müşk yıldık zülfünğüz Leylî'ni Mecnûn eyledi" (MSD, 290, 28b/11)

devr: (Ar.) Zaman.

"Uşbu çeşn ü uşbu tāk u uşbu eyvān u sarāy

Körmedi *devrinde* Cemşid ü Ferīdūn u Qubād" (MSD, 130, 7a/8)

devrān (2/3): (Ar.) Zaman, çağ.

"Ey seninğ zülfünğgā Leylî tig tümen minğ bendeler

Hāliyā *devrān* biziñdür, kiçti Mecnûn nevbeti" (MSD, 280, 27b/4)

devr-i ° adl: (Ar. + Ar.) Adalet devri.

"İmdi yol urğuçılarnıñ güşmālı zulmıdın

Devr-i ° adlınğda kim irse inğremes illā rebāb" (LD, 9/4-18)

devr-i hüsñ: (Ar. + Ar.) Güzellik dönemi.

"Dünyā turgunça cihānda tur bigim

Devr-i hüsñünğ tā kıyāmet sür bigim" (LD, 284/434-1)

devr-i ° işret: (Ar. + Ar.) Yiyip içme çağı.

"Hāliyā kim *devr-i ° işrettür* iligtin cāmını

Salmağıl kim kördüm asru bīvefā eyyāmını" (LD, 258/355-1)

devr-i kamer: (Ar. + Ar.) Ay devri.

"Tā kim felek çevrölmekindin dünyāda kesb-i kemāl

Devr-i kamerinğ lāzımı gāhī vü geh noqşān irür" (MSD, 122, 6a/7)

devr-i yaz u yay u küz u kış: (Ar. + T.) Yaz, bahar, güz ve kış dönemleri.

"Hemīşe tā ki sāl u māh u köp leyl ü nehār ötkey

Ajunda *devr-i yaz u yay u küz ü kış* [u] köp yıllar" (MSD, 154, 10b/10)

devr-i zamān: (Ar. + Ar.) Zamanın geçip gitmesi.

"Bī-vech salur yüzünğ üze zülf özini

Ol aynı men *devr-i zamān*dın küniler-men” (MSD, 194, 16a/1)

ḳarn: (Ar.) Devir, zaman, çağ.

“Cihānda *ḳarn*lar tirig bolup izzet bile turğıl

Ezel vaḳtıda çün atıṅ Şeh-i şāhib-ḳırān kildi” (MSD, 114, 5a/7)

lahza: (Ar.) Göz ucuyla bakıncaya kadar geçen zaman, an.

“Közüm ḳara bāğında tüşüp ḳayl-ı ḳayālıṅ

Bir *lahza* imes ḳālī yaşımnıṅ arasındın” (LD, 162/217-4)

mehl: (Ar.) Bir iş için tanınan ek süre, zaman verme, vade, mühlet.

“Tā ḳayātındın kişi kim *mehl* ola

Kiçmegey yārındın ol kim ehl ola” (LD, 273/389-1)

ṭarfetü’l-‘ayn: (Ar.) Göz açıp kapayıncaya kadar geçen zaman.

“Nātüvān közüṅ meger hem-derd ister kim mini

Sihr ile bir *ṭarfetü’l-‘ayn* içre bīmār eyledi” (LD, 238/325-6)

va‘de-i vaşl: (Ar. + Ar.) Kavuşma zamanı.

“Va‘de-i vaşlıṅ niçe taṅglağa bolğay bigim

Közdin uçar sin bu kün taṅgla sini kim tapar” (LD, 303/517)

vaḳt: (Ar.) Zaman.

“Yavuştı çıkḳalı cān intizār derdi bile

Ni kün ni *vaḳt* ne sâ at ḳaçan devā ḳılguṅ” (LD, 107/138-2)

zamān: (Ar.) Olmuş ve olacak hadiselerin birbiri ardınca cereyan edişinin düşüncemizde meydana getirdiği başı ve sonu belli olmayan soyut kavram, vakit.

“Anıṅ tig boldı yir kök kim kişi yir kökni fark itmes

Şüküfe her *zamān* nāzil ḳılur köktin Süreyyâ’nı” (MSD, 160, 11b/4)

zamāne: (Ar.) Devir, zaman.

“*Zamāne* sinsizin āfetni körmegen tig idi

Girişme birle żarāfetni körmegen tig idi” (LD, 197/267-1)

zemāne: (Ar.) Devir, vakit.

“Kılur *zemāne* saṅga cevır ü zulm, min mazlūm

Cigerni kıldı cerāhat bu müşt-i dem-ber-dem” (MSD, 144, 9a/11)

2.2.1.1.24.2. Yıl, Ay, Mevsim, Gün

aḥşam ~ akşām: Günün ikindiden sonraki, geceden hemen önceki vakti.

“Felek Sekkākī’ge bu hūn ḵuluṅg-min dir, cihet zāhir

Tūn *aḥşam* itleriṅg birle oturmuş bir zamān, ey cān” (MSD, 196, 16a/13)

“Tūn *akşām* tolganıp zūlfūṅg ğamında āh ile Luṭfī

Cihānnı ğāliye-āsā hevānı müşg-bār itti” (LD, 196/264-5)

ay (I-2/3): Yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri.

“Ḷaşıṅg yasın körüp °ıyd ayıdur dip

Ḷaşıṅgda Luṭfī tig ḵurbāna kildim” (LD, 130/170-7)

bahār: (Far.) Kış ile yaz arasında 21 Mart’tan 22 Haziran’a kadar süren mevsim, ilkbahar.

“Çü güldin reng imes bülbulğa būyı

Bahār u bāğ u gülşendin ni ḥāşıl” (LD, 119/155-2)

çāşt-gāh: (Far.) Sabah ile öğle arasındaki vakit, kuşluk vakti.

“Suv ilti barsa min közi giryāṅga baḵmağay

Kūn *çāşt-gāhta* közi kim mest-i ḥāb irür” (LD, 41/43-7)

eyyām: (Ar.) Günler.

“Ḷāliyā kim devr-i °ışrettür iligtin cāmı

Salmağıl kim kördüm asru bīvefā *eyyāmı*” (LD, 258/355-1)

faşl (2/2): (Ar.) Mevsim.

“Yaz *faşlı* barça şād u köṅglümüz ḡamnāk irür

Gül bigin cān köṅgleki hicrān ilindin çāk irür” (LD, 84/104-1)

hafta: (Far.) Birbiri arkasına gelen yedi günden ibaret zaman bölümü.

“İşķ anıṅ tıg kıldı rüsvā kim yavutmaslar mini

Haftalarda ol sipihr-i ḥüsn ayın körgeli” (LD, 243/333-3)

ḥazān: (Far.) Sonbahar, güz.

“Kaçan tıgsün yüzüṅ sarıḡ yüzümge

Kavuşmaydur *ḥazān* birle belī yaz” (LD, 88/109-3)

kış: 22 Aralık’ta başlayıp 21 Mart’ta sona eren, sonbahar ile ilkbahar arasındaki yılın en soğuk mevsimi.

“Fırāvāndur yaz u yay u küz ü *kış* uşbu taḥt üzre

Hezārān sāl u köp māh u telim leyl ü nehār ötker” (MSD, 154, 10b/11)

kiçe: Güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarıncaya kadar süren karanlık zaman, gece.

“Uyḥu uçtı tüştü cāṅa velvele

Kiçe ḥūblar sarı uğrın köz sala” (LD, 294/472-1)

kün (1/3): Dünyanın kendi yörüngesi etrafında bir defa dönmesinden ibaret yirmi dört saatlik zaman parçası.

“Bolmaḡıl nevmīd cāndın Luṭfī köp hicrān tūni

Vaşlıḡa bir *kün* tıgürgey nāle-i zārım mini” (LD, 208/283-7)

kün (3/3): Güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zaman parçası, gündüz.

“Kirek cān bülbüli tün *kün* nevādın tınmasa her dem

Çü dōstlarıḡa ḥurrem yaz, ° adūlarḡa *ḥazān* kildi” (MSD, 108, 4a/9)

kündüz: Güneşin doğmasından batımına kadar geçen aydınlık zaman.

“Kiçe vü *kündüz* işim yıḡlamak, küçüm zārī

Ġamıṅḡdın özge kişi yok kaçımḡa ḡam-ḥāre” (MSD, 198, 16b/5)

küz: Yazın bitimi sayılan 22 Eylül’de başlayıp kışın başlangıcı sayılan 21 Aralık’ta sona eren mevsim, sonbahar, hazan.

“Şāhā, bu yay u yaz u *küz*, kış resmi dünyāda bolup

Ot birle yıl, toprak bile su ° unşurı insān irür” (MSD, 122, 6a/5)

leyl: (Ar.) Gece.

“Cümle zerrāt-ı cihān yādīng bile meşgūl irür

Ay u kün, eflāk ü encüm, baħr u ber, *leyl* ü nehār” (MSD, 90, 1b/6)

māh (2/3): (Far.) Bir takvim yılının on ikide biri.

“Zūlf ü yüzūng firākıda ° aşık niter ħayāt

Ansız kirek ki sāl dağı *māh* bolmasa” (LD, 18/11-2)

mevsim: (Ar.) Yılın, güneşten ısı, ışık alma süresi ve dolayısıyla iklim şartları bakımından farklılık gösteren dört bölümünden her biri, sezon.

“Yüzūngni körse Sekkākī közi yaşın tıya bilmes

Belī gül *mevsimi* bolsa, tenğizlerden aħar seylī” (MSD, 268, 26a/4)

nehār: (Ar.) Gündüz.

“İrür mecd ü te° ālīde, irür leyl ü *nehār* içre

Felek-şadr u felek-şadr u meh-i bedr ü şeh-i ħāver” (MSD, 150, 10a/4)

nev-bahār: (Far.) İlkbahar.

“Tapıptur bu kün vaşl-ı gül ° andelīb

Dirīgā meniṅ *nev-bahār*ım xanı” (LD, 253/347-2)

nev-rūz: (Far.) Eski takvimlere göre yılın ve baharın ilk günü sayılan martın yirmi birine rastlayan gün.

“Gülistān ehline bu kün irür hem ° ıyd u hem *nev-rūz*

Olar gül saçtılar, men hem kitürdüm ħoş bu ħalvānı” (MSD, 160, 11b/6)

nevrūz-ı cemāl: (Far. + Ar.) Yüz güzelliğinin baharı.

“Nev-rûz-ı cemāl oldu çü boyıça durur saç

Teng boldı çük ün tün bile nev-rûz degül mü” (LD, 170/228-4)

nîsân: (Far.) Güneş takvimine göre yılın dördüncü ayı.

“Nîsânda bulut her niçe kim köz yaşı kıldı

Tişing kibi dür bütmedi ° ummân arasında” (LD, 192/260-2)

rebî°: (Ar.) Bahar mevsimi.

“Rebî° kildi vü kıldı cihänni şād u hurrem

Çü gül şehige yasadı çemende taht u harem” (MSD, 136, 7b/15)

revāh: (Ar.) Güneş battıktan sonra gece oluncaya kadar geçen süre, akşam vakti.

“Tükendi zülf ü yüzi vaşfı birle tün kün ° ömr

Ni hōş şabāh-ı mübārek ni hōş revāh irdi” (LD, 261/359-3)

sā° at: (Ar.) Bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit olan ve birim olarak kabul edilen zaman dilimi.

“Yavuştı çıkqalı cān intizār derdi bile

Ni kün ni vaqt ne sā°at kaçan devā kılgung” (LD, 107/138-2)

şabāh: (Ar.) Güneşin doğmasından öğleye kadar olan zaman dilimi.

“Kil, bir şabāh Tengri yolıda yil, ey şabā

Uşmağ içinde Hāk saṅga birsün, aṅga cezā” (MSD, 102, 3a/10)

sāl: (Far.) Yıl, sene.

“Firāvāndur yaz u yay u küz ü kış uşbu taht üzre

Hezārān sāl u köp mäh u telim leyl ü nehār ötker” (MSD, 154, 10b/11)

seher: (Ar.) Güneşin doğmasından önceki zaman, sabahın erken saati.

“Seherde isti çün zülfüng nesîmi şām sarıdın

Mecālı yok şabānı kör ni yaṅlıq bî-çarār itti” (LD, 195/264-3)

seher-gāh: (Ar. + Far.) Seher vakti.

“Yavutmadıñg mini Sekkākī tip işikiñge

Men ü yığım u *seher-gāh* Tenğri dergāhı” (MSD, 228, 20b/5)

şubh: (Ar.) Sabah vakti, sabah.

“Yüz fātiḥanı yüzünge her *şubh* oğur min

Çün leylet-i qadr āyetini zūlfünge her şām” (LD, 129/168-6)

şubh-dem: (Ar. + Far.) Sabah vakti.

“Tā köñglüm urdı dem yüzünge ayı hevāsıdın

Her *şubh-dem* yaruqluğ alur kün şafāsıdın” (LD, 157/209-1)

şafaq: (Ar.) Akşam vakti ufukta görülen kıvıllık.

“Ot burcıdadur ay yüzünge ° aksi köñülde

Közümde qaşınğ şekli hilālī *şafaq* içre” (LD, 188/253-5)

şām (II): (Far.) Akşam.

“Yüz fātiḥanı yüzünge her şubh oğur min

Çün leylet-i qadr āyetini zūlfünge her şām” (LD, 129/168-6)

şeb-gır: (Far.) Sabahın erken saatleri, sabah.

“Çıkmadı zūlfünge sevādındın köñül yol tar üçün

Munça ° ömr iltip uzun tünlerde *şeb-gır* üstine” (LD, 186/251-6)

şeb-i hicrān: (Far. + Ar.) Ayrılık gecesi.

“Şeb-i *hicrān* oyağlık, derd ü ğam, hasret bolur sinsiz

Demim hem-dem, kisek yastuğ, tiken örtüg, nihālī yer” (MSD, 148, 9b/9)

tanğ (I): Sabah vakti.

“Uzattı kışşanı zūlfünge ü kıldı tekke yüzünge

Kiçe *tanğ*ğa tigin vaşfında mini kışşa-ğān kıldı” (MSD, 272, 26b/3)

tanğla: Yarın.

“Tik va° deler sonḡınça bu kün *tanḡla* ḡālā dip

Kiḡti ḡayāt u yitmedi bir vaşl ḡālesi” (LD, 211/287-4)

tārīḡ: (Ar.) Bir olayın meydana geldiḡi yıl.

“*Tārīḡka* sikkiz yüz daḡı on irdi vü Qadr aḡşamı

Bir ay toḡdı dünyāda kim memleketke ḡān irür” (MSD, 120, 5b/13)

tün (I): Gece.

“Ay tig yüzünḡ ü bir ḡara *tün* tig iki zülfünḡ

Vechi bu, yüzünḡe didiler mäh-ı şebāne” (MSD, 200, 16b/12)

tün (II): İçinde bulunulan günden bir önceki gün.

“*Tün* bir küle keḡtinḡ, körüp aḡzınḡda leḡāfet

ḡan ḡıldı baḡır ḡonce-i ḡandān, ḡemeninde” (MSD, 218, 19a/7)

yarın: İçinde bulunulan günden sonra gelen gün.

“Hele Sekkāḡi hem cān zaḡmetidin

ḡalāş tapḡunḡ bu kün *yarın* içinde” (MSD, 204, 17a/15)

yaş (3/3): Doḡuştan itibaren geḡen ve yıl birimiyle ölçülen zaman.

“Bir *yaşınḡga* Tinḡri minḡ yaş birsün aytur Luḡfī ḡul

Yā ilāḡi bu du° ā ḡazrette bolsun müstecāb” (LD, 26/23-7)

yay (II): İlkbahar mevsimi.

“Şāḡā, bu yay u yaz u küz, ḡış resmi dünyāda bolup

Ot birle yıl, topraḡ bile su ° unşurı insān irür” (MSD, 122, 6a/5)

yaz (1/2): Yaz mevsimi, 21 Haziran’da başlayıp 23 Eylül’de sona eren, ilkbaharla sonbahar arasındaki yılın en sıcak mevsimi.

“*Yaz* boldı vü yıraḡ mi andın ni fāyide

Gül bolmasa hezār ḡemendin ni fāyide” (LD, 195/263-1)

yaz (2/2): İlkbahar.

“Uğan her yılda yaz kitrüp bizep gül birle yir yüzün

Cihānda bākī tutkança bu tört üm yitti ābānı” (MSD, 168, 12b/7)

yevm: (Ar.) Gün.

“Yiti *yevm* ü yiti leyl ü yiti deryā, yiti iklīm

Yiti kök ü yiti yılduz, yiti ḥayy u yiti nev-ber” (MSD, 154, 10b/8)

yıl: Dünyanın güneş çevresinde tam bir devir yapması için geçen zaman, sene, sal.

“Hergiz öler mü ol kişi kim *yıl*da bir kiçe

Taṅğa diginçe sin kibi bir sīm-ber kuçar” (LD, 86/106-6)

2.2.1.1.24.3. Zaman Belirten Diğer Kavramlar

āğāz: (Far.) Başlama, başlangıç.

“Mesīhā bir nime bar kim körünmes

Dudağıṅ kılğalı cān birmek āğāz” (LD, 88/109-6)

° ayn-ı beḳā: (Ar. + Ar.) Sonsuzluğun benzeri.

“Tilesem kām uşol ° ayn-ı beḳādın

Külüp aytur saṅa kitkin su yoktur” (LD, 299/497)

bākī: (Ar.) Sonsuz, ebedî.

“Sin eger ° ahdıṅnı bozduṅ iy vefāsız bākī bol

Şükr kim barduḳ cihāndın bir hem ol mīşāk ile” (LD, 184/247-4)

baş (3/5): Bir şeyin başladığı zaman, başlangıç.

“Başta kılur irdi ḳaşıṅ köṅlüm ḥaḳıda igrilik

Köz ḳaḳ kıl, özni saḳlasun, devr-i Ḥalīl Sulṭān irür” (MSD, 116, 5a/15)

beḳā: (Ar.) Ebedilik, ölümsüzlük.

“Nişān tapḳay beḳādın anda Luṭfī

Ki ḥākī oḳlarıṅğa bolsa āmāç” (LD, 32/30-7)

bidāyet: (Ar.) Başlangıç, başlama.

“Ayb itmeñgiz cefādın eger inğrese köñül

Ma° lüm irmes mürīdқа bu ҳālet *bidāyeti*” (MSD, 274, 26b/11)

bī-nihāyet: (Far. + Ar.) Sonsuz.

“Her nime bolsa añga bardur nihāyet ° āķıbet

Nāz u bī-dādıñg durur kim *bī-nihāyettür* mañga” (LD, 21/16-6)

bī-ķisāb: (Far. + Ar.) Uzun.

“Aysıñgız bolsun kevākib seyri yañgılık bī-ķıyās

° Ömrüñgüz bolsun felek devri miñgizlig *bī-ķisāb*” (LD, 12/5-26)

cāvīd: (Far.) Ebedî, kalıcı, daimi.

“*Cāvīd* bolğıl dünyāda köñglüñg tilegeni bile

Tā ķiçe kündüz, hafta ay, yılga ķisāb āsān irür” (MSD, 122, 6a/6)

cāvidān: (Far.) Ebedî, daimi, sonsuz.

“Cihānda *cāvidān* bolğıl, sa° ādetde emān turğıl

Bu tört erkānıñg üstinde barıñca günbed-i hađrā” (MSD, 128, 7a/5)

cāvidānī: (Far.) Ebedî, sonsuz.

“Cihān emni üçün kim *cāvidānī* bolsun iķbālıñg

Benī ādemga bolğunça beķā-yı devlet imkānı” (LD, 15/6-28)

ebed: (Ar.) Sonu olmayan gelecek zaman.

“Mecnūn kibi yolunğda mini imtiķān üçün

Turğuz *ebed*ga tigrü vü mindin vefānı kör” (LD, 40/41-8)

ezel: (Ar.) Başlangıcı tasavvur edilemeyen zaman.

“*Ezelde* saçıñga bir cānnı eyledim sevdā

Yüzünğdin imdi añga āşınā tiley kildim” (LD, 122/158-5)

ğāyet: (Ar.) Nihayet, son.

“Yüzüñg bile lāf urğalı kün lā-büd uyalğay

Şem[°] ĩ irür ol, *ğāyeti* yir kök leken içre” (MSD, 216, 19a/2)

ḥatm: (Ar.) Bitirme, sona erme, tamamlama.

“Ol çağda yūsuf irdi vü siz siz bu devrde

Ay *ḥatm* sizge mışr-ı melāḥat ḥilāfeti” (LD, 264/363-3)

ibtidā: (Ar.) Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamanı, başlangıç.

“İntihā yok mu belāğa disem aytur közleriñg

Ḳayda sin min ḥöd belānı imdi kıldım *ibtidā*” (LD, 23/19-3)

iftitāḥ: (Ar.) Başlama.

“Ni ḥōş sa[°] ādet ü ferḥunde *iftitāḥ* irdi

Ki dōst yüzini kördüm gül-i şabāḥ irdi” (LD, 261/359-1)

imtidād: (Ar.) Uzun sürme.

“Sürgeninçe ablaḳ-ı eyyāmı şavt-ı ḳazā

Sin minip devlet atın[°] ömrüñgā bolsun *imtidād*” (MSD, 134, 7b/13-14)

intihā: (Ar.) Nihayet, son.

“İntihā yok mu belāğa disem aytur közleriñg

Ḳayda sin min ḥöd belānı imdi kıldım *ibtidā*” (LD, 23/19-3)

köhne: (Far.) İçinde bulunan zamana göre geride kalmış.

“Bizdin işitsün imdi cihān tāze ḳışşalar

Çün *köhne* boldı Leylī vü Mecnūn ḥikāyeti” (MSD, 274, 26b/10)

küşād: (Far.) Açılış, açma.

“Müşgīn saç u tar ağızıdın Luṭfī *küşād* ister velī

Fikri ḥaṭādur aṅgladım naḳş-ı ḥayālī bağlamış” (LD, 92/115-7)

müntehā: (Ar.) Bir şeyin varabileceği son nokta, son, nihayet.

“Her bir nazarda öltüredür Luṭfîni közüñg

Devlet kişige baksa dağı *müntehā* bakar” (LD, 56/63-7)

nevbet (2/2): (Far.) Sıra.

“Ey sening zülfüñgğā Leylī tig tümen miñg bendeler

Hāliyā devrān biziñgdür, kiçti Mecnūn *nevbeti*” (MSD, 280, 27b/4)

nevbet-i iḥsān: (Far. + Ar.) Bağış sırası.

“Başta kılor irdi kaşñg köñglüm haķıda igrilik

Köz kaķķın özin anğlasun kim *nevbet-i iḥsān* irür” (LD, 75/91-3)

nihāyet: (Ar.) Son, bitim.

“Her nime bolsa anğā bardur *nihāyet* ° āķıbet

Nāz u bī-dādñg durur kim bī-nihāyettür mañga” (LD, 21/16-6)

pāyān: (Far.) Son, nihayet.

“Bir niçe kūn her kişi sivgey velī

Bu muḥabbetñg ki *pāyānı* kirek” (LD, 283/428-2)

pāyende: (Far.) Devamlı, sürekli.

“Haķ anı devlet bile bāķī vü *pāyende* tutup

Körmesün bu ḥānedān devr-i felektin inķılāb” (MSD, 180, 14b/1)

te° ḥīr: (Ar.) Geciktirme, erteleme.

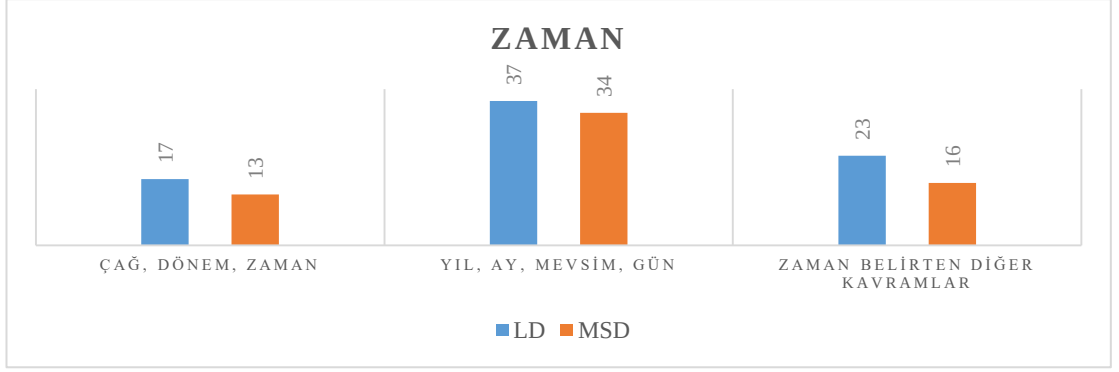
“Fermān kılıçķa kılsañg, ol a° dānı kın içre kırar

Ḥayr işni *te° ḥīr* itmegil, bat kııl, çü hoş fermān irür” (MSD, 118, 5b/9)

uzaķ: Arada çok zaman bulunan, zaman bakımından çok geride veya ileride olan.

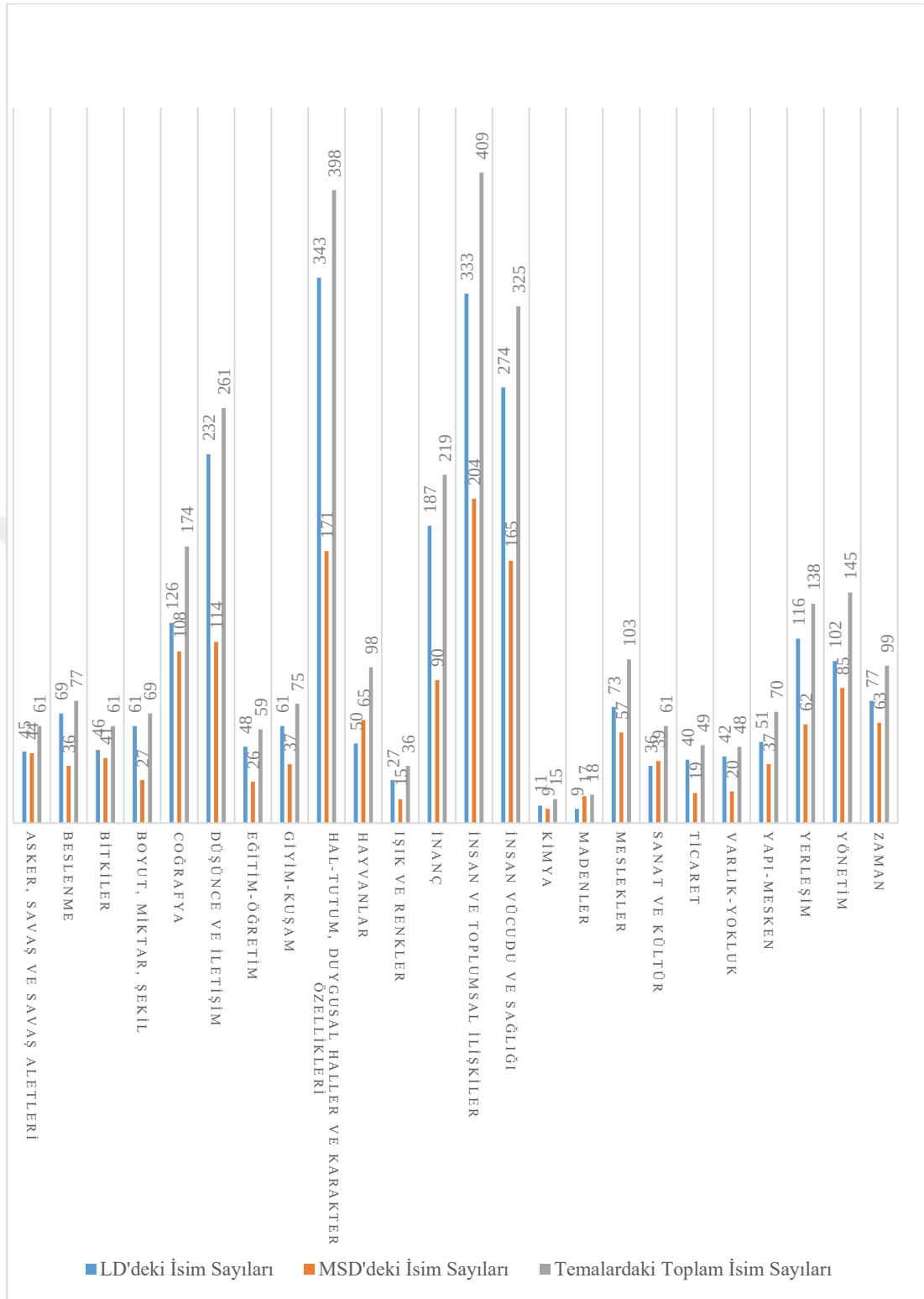
“Yārımnı köre turmaķ üçün ° ömr tiler-men

Yok irse mañga nişķe kirek ° ömr *uzaķı*” (MSD, 304, 30b/6)

Grafik 37: Zaman

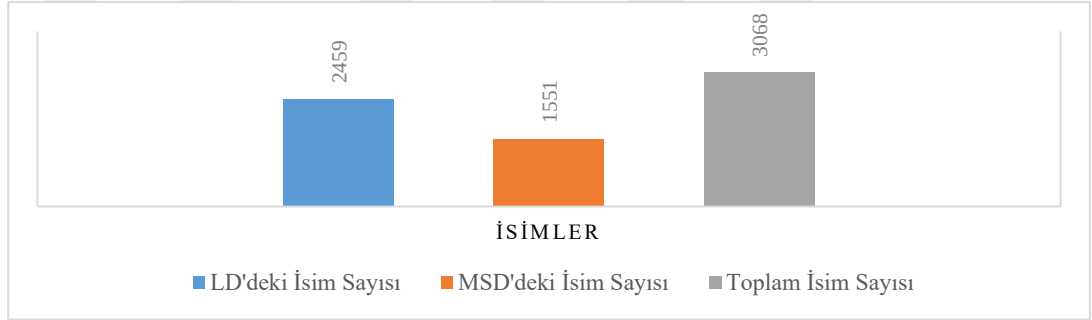
Zaman ile ilgili tema başlığında toplam 99 sözcük yer almaktadır. Lutfî'nin 77, Mevlâna Sekkâkî'nin 63 sözcüğü bulunmaktadır. Sözcüklerden 41 tanesi her iki divanda da kullanılmaktadır. 40 tane Arapça, 21 tane Farsça, 20 tane Türkçe, 1 tane de Moğolca kökenli sözcük bu temada bulunmaktadır. 2 tane Ar. + Far.; 2 tane Far. + Ar. biçiminde türetilen sözcük ve 13 tane de isim tamlaması mevcuttur. Grafik 37'deki oranlara göre *Çağ, Dönem, Zaman* ve *Yıl, Ay, Mevsim, Gün* alt başlıklarındaki sözcük sayıları Mevlâna Sekkâkî'de Lutfî'ye nazaran daha azdır. *Zaman Belirten Diğer Kavramlar* alt başlığında LD ve MSD arasındaki sözcük sayısı farkı daha belirgindir. Buna göre Lutfî'nin *Zaman* temasına ilişkin sözcük dağarcığı, Mevlâna Sekkâkî'den yüksektir.

Grafik 38: Tema Başlıklarındaki İsim Sayıları

Burada 24 üst tema bulunmakta olup her temanın altında belirli sayıda alt başlık mevcuttur. Toplam alt başlık sayısı 116'dır. İsimler başlığında 3.068 sözcük bulunmaktadır. Grafik 38'deki sayılara göre temalar içerisinde en fazla sözcük sayısı *İnsan ve Toplumsal İlişkiler* başlığında görülürken en az sözcük sayısı ise *Kimya*

başlığında görülmektedir. Temalardaki sayılar incelendiğinde Hâl-Tutum, Duygusal Hâller ve Karakter Özellikleri ile İnsan ve Toplumsal İlişkiler başlıklarının tüm sayılara oranı % 13; İnsan Vücudu ve Sağlığı başlığının oranı % 10; Düşünce ve İletişim başlığının oranı % 8; İnanç başlığının oranı % 7; Coğrafya ve Yönetim başlıklarının oranı % 5; Yerleşim başlığının oranı % 4; Hayvanlar, Meslekler ve Zaman başlıklarının oranı % 3; Asker, Savaş ve Savaş Aletleri, Beslenme, Bitkiler, Boyut, Miktar, Şekil, Eğitim-Öğretim, Giyim-Kuşam, Sanat ve Kültür, Ticaret, Varlık-Yokluk ve Yapı-Mesken başlıklarının oranı % 2; Işık ve Renkler, Kimya ve Madenler başlıklarının oranı ise % 1'dir. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin dilinde insanı temel alan öğelerin varlığı, duygusal ifadelerin ve tamlamaların bolluğu, dinî inanca ilişkin sözcüklerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte insan vücudu ve sağlığına ilişkin söz varlığının hacmi de kayda değerdir.

Grafik 39: İsimler

Cins isimler grubunun altında yer alan isimler başlığı tematik sınıflandırma doğrultusunda hazırlanmıştır. Grafik 39'daki veriler incelendiğinde Lutfî'nin Mevlâna Sekkâkî'ye yönelik sayıca üstün olduğu görülmektedir. 3.068 sözcüğün 2.459 tanesi Lutfî'ye, 1.551 tanesi ise Mevlâna Sekkâkî'ye aittir. Yukarıdaki verilere göre Lutfî'deki isimlerin oranı % 80; Mevlâna Sekkâkî'deki isimlerin oranı ise % 50'dir. Buradan Mevlâna Sekkâkî'nin toplam söz varlığı sayısının yarısı kadar bir değere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Toplam sözcük sayısının çoğunluğu Lutfî'nin söz varlığından oluşmaktadır. İsimler başlığındaki sözcüklerin 1.318 tanesi Arapça, 688 tanesi Farsça, 459 tanesi Türkçe, 14 tanesi Moğolca, 1 tanesi Çince, 1 tanesi Sanskritçe, 1 tanesi Soğdca, 1 tanesi de Toharca kökenlidir. 2 tane sözcüğün kökeni bulunamamıştır. 43 tane Far. + T.; 18 tane Ar. + Far.; 11 tane Ar. + T.; 10 tane Far. + Ar.; 2 tane T. + Far.; 2 tane Far. + Ar. + T. ve 1 tane de T. + Ar. biçiminde türetilen sözcük ve 496 tane de isim tamlaması yer almaktadır. Sözcüklerin üçte ikisinin Arapça ve Farsça kökenli olması, her iki dilin de hâkim yapısını göstermektedir.

2.2.1.2. Sıfatlar

İsim soylu sözcüklerin bir bölümünü oluşturan sıfatlar, nesnelerin niteliğini gösteren ve belirten isimlerdir. Ad ve kavramları belirtme, niteleme, yerini gösterme, sayısını belirtme, sorma gibi çeşitli yönlerden niteleyen ve belirleyip özelleşen bu adlar, aslında özellik adlarıdır. Yeri daima isimlerin önüdür. Kendi başlarına bir varlığı, bir nesneyi temsil edemezler (Banguoğlu, 2015, s.341-356; Eker, 2010, s.354-355; Ergin, 2013, s.244-257; Karaağaç, 2013, s.448-451; Korkmaz, 2009, s.333-398; Vardar, 2007, s.174). Çalışmada *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda yer alan sıfatlar görevleri yani kullanıldıkları işlevleri bakımından niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Niteleme sıfatları 19 alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu alt başlıklar şunlardır: *Bedensel özellikleri bildiren niteleme sıfatları, benzetme bildiren niteleme sıfatları, coğrafya ile ilgili niteleme sıfatları, derecelendirme bildiren niteleme sıfatları, durum bildiren niteleme sıfatları, duygusal özellikler bildiren niteleme sıfatları, duyu organlarını ifade eden niteleme sıfatları, eğitimle ilgili özellikleri bildiren niteleme sıfatları, fiziksel özellikleri bildiren niteleme sıfatları, karakter özelliklerini bildiren niteleme sıfatları, kesinlik bildiren niteleme sıfatları, miktar bildiren niteleme sıfatları, renk bildiren niteleme sıfatları, sosyal ilişkilerle ilgili niteleme sıfatları, süreklilik bildiren niteleme sıfatları, şekil bildiren niteleme sıfatları, yer bildiren niteleme sıfatları, yönetimle ilgili niteleme sıfatları ve zaman bildiren niteleme sıfatlarıdır*. Belirtme sıfatları ise *sayı bildiren sıfatlar, belirsizlik bildiren sıfatlar, işaret bildiren sıfatlar ve soru bildiren sıfatlar* olarak 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Sayı bildiren sıfatlar, *asıl sayı bildiren sıfatlar* ve *sıra sayı bildiren sıfatlar* olmak üzere 2 alt başlıktan meydana gelmektedir. Niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.2.1. Niteleme Sıfatları

2.2.1.2.1.1. Bedensel Özellikleri Bildiren Niteleme Sıfatları

aç: Acıkmış, aç olan (göz).

“Yüz açgıl köz sini toyğunça körsün

Niçe bolğay bu közüm muntazır aç” (LD, 31/30-2)

ağır (2/3): Çok az işiten (kulak).

“Âhır iy felek nâle vü feryâdım işitkil

Her niçe meniṅ āhım *ağır* kıldı kulağıṅ” (LD, 103/131-3)

ağrık (1/3): Ağrılı.

“Tümen miṅ şükr kim kıldı meded te° yīd-i sübhānī

Kim *ağrık* ten şifā tapdı ferīdün-fer cem-i s̄anī” (LD, 12/6-1)

° **aql-ı mücessem:** (Ar. + Ar.) Cisimleşmiş akıl.

“Gūyiyā ° *aql-ı mücessem*dür kiyāset bābıda

Kim tutar elfāzı allında kulaq dürr-i h̄oş-āb” (LD, 11/5-9)

° **āşık-ı hasta:** (Ar. + Far.) Hasta âşık.

“Gerçi ki nez° hālīga yetti bu Luṭfī hecride

° Ömride sormadı birer ° *āşık-ı hasta* hālıdın” (LD, 163/218-7)

bāṭın (2/2): (Ar.) İçte, gizli olan (göz).

“Açıp *bāṭın* közin baksa gül ü bustān yüzinge ol

Kiçip Lāt u Menāt’ındın unutqay deyr ü mīnānı” (MSD, 158, 11a/14)

beste: (Far.) Bağlı, kapalı.

“Ḥayretka qalıp *beste* ağız açtı vü qaldı

Meclisde çü ağzıṅ sarıdın kiçti hikāyet” (LD, 29/27-6)

bī-hod: (Far.) Kendinden geçmiş olan (hâl).

“Ḳaddıṅnı körüp serv-i sehī ırḡayu başnı

Ḳaldı tikelip *bī-hod* u ḡayrān, çemeninde” (MSD, 218, 19a/8)

bī-ser: (Far.) Başsız.

“Sünbülünḡni gül yüze tarqatma aşup aytqalı

Tā-be-key bolḡay munuṅ dik *bī-ser* ü sāmānlıḡım” (LD, 121/157-2)

çeşm-i mest: (Far. + Far.) Sarhoş göz.

“Çeşm-i *mest* ü cām-ı la° lın körgey irdi ḡızr eger

İçkey irdi bâde ol kim âb-ı hayvân tartadur” (LD, 73/89-2)

dâne-ḥ̣âr: (Far.) Tohum, çekirdek yiyen (av).

“Ger ilindim zülfünge körmeḡ min âşüftedin

Dâne-ḥ̣âr itti tuzakḡa bizni ol la[°] l üzre ḥâl” (LD, 117/152-3)

dil-ber-i ra[°] nâ: (Far. + Ar.) Hoş, latif güzel.

“Yüz fitne bile közleriḡ ay *dil-ber-i ra[°] nâ*

Bir demde kişi körmedi kim tökmedi ḡanım” (LD, 126/165-3)

esrük ~ ösrük: Sarhoş.

“Câm-ı hürşîd ü felek devri yok irdi anda kim

Sundı cânımḡa seniḡ *esrük* közüḡ sevdâ müli” (LD, 216/294-3)

“Baḡırnı cân bile *ösrük* közüḡge Sekkākī

Kebâb kılmasa, hîç bolmaḡay anıḡ cigeri” (MSD, 266, 25b/11)

ḡalṭân: (Far.) Yuvarlanan (gözyaşı).

“Bu yaş ḡatrelerin kör yüzüm üze *ḡalṭân*

Munuḡ bigin yörimes hîç felekte seyyâre” (MSD, 198, 16b/4)

ḡül-endâm: (Far.) İnce boylu (sevgili).

“Maḡşûdḡa tigürmey ol *ḡül-endâm*

[°] Āşıkını kıılır cihânda bed-nâm” (LD, 135/178-1)

ḥâl-ı tebâh: (Ar. + Far.) Harap olmuş hâl.

“Hecriḡde ḡaldı Luṭfî işi bir nefes bile

Baḡmas mu sin bu ḡamzede *ḥâl-ı tebâh*ına” (LD, 192/259-9)

ḥāmūş: (Far.) Susmuş, sessiz.

“Yârḡa tâ mindin melâmet kilmeḡey

Mevc urar köḡlümde [°] ışḡ u min *ḥāmūş*” (LD, 292/464-2)

ḥande-i şîrîn: (Far. + Far.) Tatlı gülüş.

“Birisi ḥüsn-i ° ibâret biri nâzûk reftâr

Birisi *ḥande-i şîrîn* biri sözlerde ḥōş ün” (LD, 152/201-4)

ḥōş-ḥurām: (Far.) Yürüyüşü güzel (sevgili).

“Ṭübā her ivge baş urup uçmaḳda ni tiler

İster ḳadıṅ nihālını kim *ḥōş-ḥurām* irür” (LD, 59/69-4)

ḥūr-ı ° ĩn: (Ar. + Ar.) Güzel gözlü huri.

“Ḳul ḳılur ḡilmān özin, tapsa Burāḳ’ıṅ sāyesin

Sübse ḳılḡay zülfini, ḳılsaṅ kenîzek *ḥūr-ı ° ĩn*” (MSD, 98, 2b/14)

inçke (1/2): İnce, kalın olmayan (bel).

“Luṭfî başın ivürdi saçı *inçke* bil ile

Ol hindü rişte birle meger ḳıldı cādüyî” (LD, 258/354-7)

inçke aḡrıḳ: İnce hastalık, verem.

“Geh *inçke aḡrıḳ* iter ḳaşd Luṭfî geh sevdā

Ḳaçan ki bilide ol ° anberîn külāle yatur” (LD, 67/79-5)

ḳaḳ: Kurumuş (göz).

“Başta ḳılur irdi ḳaşıṅ köṅglüm ḥaḳıda igrilik

Köz *ḳaḳ* ḳıl, özni saḳlasun, devr-i Ḥalîl Sulṭān irür” (MSD, 116, 5a/15)

ḳatıḳ (3/3): Güçlü, kuvvetli.

“Bî-vefālıḳnı körüp üzmes ümîd

Bes *ḳatıḳ* cānlıḳ köṅgül kim mindedür” (LD, 281/423-2)

kelle-ḥuşḳ: (Far.) Kuru kafa.

“Ḳand eger irni bile lâf ursa bolḡay *kelle-ḥuşḳ*

Çün yaşunmışdur ḳamışlar içre şekker ilgidin” (LD, 153/203-4)

la° l-ı ħandān: (Ar. + Far.) Gülümseyen dudak.

“Şüreteñge ehl-i ma° nā, ey perī, cān atadı

Şayrefī irniñni kördi, *la° l-ı ħandān* atadı” (MSD, 258, 24b/3)

leb-i ħandān: (Far. + Far.) Gülen dudak.

“Bizni iy ğonce ağızlık tā-be-key

Yıǵlatur sin ol *leb-i ħandān* ile” (LD, 272/384-2)

Luṭfī-i ħasta: (Ar. + Far.) Hasta Lutfī.

“Kuş tili ° andelīb tig *Luṭfī-i ħasta* yalbarur

Gül gibi çehredin anı tutma cüdā çiki çiki” (LD, 247/339-7)

maḥmūr: (Ar.) Süzgün, dalgın bakışlı.

“Tüvānālīk bile Sekkākī köñglin sā° iding aldı

Velī *maḥmūr* közlerinğ anı bes nā-tüvān kıldı” (MSD, 272, 26b/5)

men-i ħasta: (T. + Far.) Hasta olan ben.

“Cevrünği *men-i ħasta*ğa özgege kılma

Merhemni yaq ol yirge ki efgār tapılsa” (LD, 25/22-5)

merdüm-i bīmār: (Far. + Far.) Hasta göz.

“Ölsem dimenğiz közige kim qorqmağay ol

Kim bīm-i ecel *merdüm-i bīmār*da bolğay” (LD, 238/326-4)

naḥīf: (Ar.) Zayıf, güçsüz.

“Cāndur *naḥīf* ü köñglüm irür asru nātüvān

Hem-derd dip alarnı sorar her seher nesīm” (LD, 124/162-2)

nākes-i ḥüsn: (Far. + Ar.) Güzellikten nasibi olmayan, çirkin.

“Her *nākes-i ḥüsn* yüzine hoş tāze gül yanğlığ külüp

Bağrımni her dem ğonce tig ḥasret bile qan eyleme” (MSD, 226, 20a/7)

nāzenīn (2/3): (Far.) İnce yapılı, narin (boy).

“Eşhebni çün araṅg köterür *nāzenīn* boyı

Ol rūḥ tig beden bile ton müntehā kiyer” (LD, 81/99-5)

nāzūk (2/2): (Far.) İnce yapılı (boy).

“*Nāzūk* kadınṅız birle kaçan teṅg bolur serv

Kim yaḥşı imestür kişiniṅ asru uzunı” (LD, 205/277-4)

nergis-i mestāne: (Far. + Far.) Sarhoş göz.

“Bir nefes nāz uykusındın ḥālī irmestür közi

Güiyā kim *nergis-i mestāne*sidür ° ayn-ı ḥāb” (LD, 10/5-3)

nīkū-reftār: (Far.) Hoş gidişli, güzel yürüyüşlü.

“İrür raḥşinṅ çınok kebk ü hümāy u ṭūṭī vü bülbul

Nīkū-reftār u ferruḥ-ḥāl, şīrīn-ṭab° u sa° d-aḥter” (MSD, 152, 10b/5)

nīm-ḥāb: (Far.) Yarı uykulu, mahmur.

“Luṭṭī cānıḡa belālar kildi bir bir üstine

Tüşkeli ol ḥāl-ı müşḡīn *nīm-ḥāb*inṅ astıda” (LD, 175/235-5)

nūn (2/2): (Ar.) Eğri.

“*Nūn* kaşı üçün baḥr kılp yer yüzini köz

El-māhī közüm merdūmi yaşı bile oynar” (LD, 57/65-2)

perverde: (Far.) Beslenmiş, büyütülmüş (yanak).

“Ay uḡan nūrī bile *perverde* ay ruḥsāresi

Ṭal° atinṅ dīn pertevi tokḡuz felek seyyāresi” (LD, 201/272-1)

pūç: (Far.) İçi boş olan (ağız).

“Gerçi şanemler aḡzını oḡsattı şā° ir besteḡa

Ol *pūç* irür hīç maḡzı yok aḡzınṅḡa özin tutsa teṅg” (LD, 110/142-5)

ra° nā: (Ar.) Güzel, hoş (boy).

“Serv-i āzād boyı birle kıl bolur

Tā ki *ra° nā* boyıdın boy alğa min” (LD, 276/402-2)

rāst (1/3): (Far.) Düzgün (boy).

“Ol *rāst* kaddıñg serv tig iñgretti neyni her nefes

Şīrīn lebiñg ağzıñg bigin kıldı şeker ° ayşını teñg” (LD, 110/142-3)

revān (1/3): (Far.) Yürüyen, giden (Lutfi).

“Niçe kim hükümñg irür şāhım *revān* Luṭfī üze

Çün her iş sorulğusı elbette ° adl u dād kıl” (LD, 115/149-7)

ruḥsār-ı zībā: (Far. + Far.) Güzel yanak.

“Hıred sünbül bigin şeydā bolup nergis tig ösrügey

Eger körgüzse bir nesrīn uşal *ruḥsār-ı zībā*” (MSD, 160, 11a/15)

şahīḥ: (Ar.) Sıhhatli, sağlıklı.

“*Şahīḥ* tenge nidin boldı za° f-ı taz° ifi

Bu sözde ḥaṭṭıdın anıñg mişāl imiş bildim” (LD, 134/176-3)

ser-gerdān: (Far.) Başı dönmüş, şaşkın.

“Ġabğab [u] zülfünge kim ḥayrān u *ser-gerdān* ° uḳūl

° Aklı yok küdekdür ol kim gūy u çevgān atadı” (MSD, 258, 24b/7)

ser-geşte: (Far.) Başı dönmüş, şaşkın.

“Çevgān-ı zülfī dāl irür kim gūy tig *ser-geşte* min

Şūfī özige zerḳ ile ger vecd ü ḥālī bağlamış” (LD, 92/115-3)

ser-ḥoş: (Far.) Sarhoş (hâl).

“Terāne başladı bülbül, gül oturup *ser-ḥoş*

Maḳām tuttı birev gāh zīr ü gāhī bem” (MSD, 136, 8a/4)

serv-i hōş-ḥurām: (Far. + Far.) Hoş yürüyüşlü sevgili.

“Ay leṭāfet büstānı içre *serv-i hōş-ḥurām*

Taptı ruḥsārīṅḡ gülindin ḥüsn bāḡı ihtirām” (LD, 122/159-1)

serv-i perī-zād: (Far. + Far.) Periden doğma sevgili.

“Bu Luṭfī-i bī-ḫāreḡa geh geh naẓar eyle

Ay türk-i semensā ° adū ay *serv-i perī-zād*” (LD, 34/34-7)

serv-i reftār: (Far. + Far.) Yürüyen sevgili.

“Şīve birle *serv-i reftār*ın körüp

İltedür reşk ol perīnīṅḡ boyıdın” (LD, 276/403-2)

serv-i revān ~ serv-i revānī: (Far. + Far.) Yürüyen sevgili.

“Ay cān ḫemeni içre boyı *serv-i revān*ım

Vālih irür ol şūretiṅḡe cān u revānım” (LD, 126/165-1)

“Ey gül, yüzünḡe ḥūr u perī bende-i cānī

Tal tig boyunḡ āzādı irür *serv-i revānī*” (MSD, 262, 25a/4)

şifālīḡ: (Ar. + T.) Şifalık, şifa verici.

“İşikiṅḡ tofraḡı mecrūḡ bolḡan cān u tenlerge

Şifālīḡ merhemi boldı, bisāṭ-ı perniyān kildi” (MSD, 112, 4b/8)

şūḡ-ı şeng: (Far. + Far.) İşveli kadın.

“Ni nāz u bu ni şīvedür ay cādū közlüḡ *şūḡ-ı şeng*

Kebg-i derī ṭāvusda yok elbette bu reftār u neng” (LD, 110/142-1)

teb-i muḫriḡ: (Far. + Ar.) Yakıcı sıcaklık.

“Hicrān ḡamıdın tuttı köṅḡülñi *teb-i muḫriḡ*

Birmedi aṅḡa şerbet-i ° unnāb dudaḡıṅḡ” (LD, 103/131-6)

ten-i ḡākī: (Far. + Far.) Topraktan yapılmış vücut.

“İşık okına bu *ten-i hākī* nişān bolsun didi

Başta kaçını kemān u ğāmzeni tīr eylegen” (LD, 143/189-2)

teşne-ciger: (Far.) Bağı susamış.

“Ol piste yaṅlıĝ aĝzıṅ u la° lıṅ meyın körüp

Yākūt didi *teşne-cigerler* şarābnı” (MSD, 302, 30a/15)

tişlig: Dişli.

“Ey yinçü *tişlig* dil-berim, la° l-ı güher-bārıṅ ḥaķı

Sekkākī’ning ikki közin her laḥza ° ummān eyleme” (MSD, 226, 20a/12)

toĝrı (1/2): Düzgün (Boy).

“Niçe kılĝay köṅül mülkin esīr ol türk-i ĝāret-ger

Boyı *toĝrı*, kaşı egri, közi oĝrı, sözi şekker” (MSD, 146, 9b/1)

yākūt (I-2/2): (Ar.) Yakut ile süslenmiş (dudak).

“Kanımĝa kirdi bir *yākūt* irinlig

Niteyin kim tişim ol yerde yitmes” (LD, 307/536)

yubķa: İnce, zayıf (yüz).

“Lāle inĝiṅ ḥacāletidin yılda bir çıkār

Yubķa üçün yüzi çıdamas infi° alĝa” (LD, 190/257-2)

2.2.1.2.1.2. Benzetme Bildiren Niteleme Sıfatları

āhū (2/2): (Far.) Kadife gibi yumuşak, parlak, güzel bakışlı (göz).

“Yüzünĝni körse, kılur gül özini yüz pāre

Ḥoten yazısında *āhū* közüṅdin āvāre” (MSD, 198, 16a/15)

āhū-ķarak: (Far. + T.) Ahu gözlü.

“Bizge nidin ol *āhū-ķaraķıṅ* naķarı yok

Şişlense baĝır köyse yürek hem ḥaberi yok” (LD, 96/121-1)

āşaf-ı Cem-āsītān: (Ar. + Far.) Cem mevkili vezir.

“Hod ğaraz def[°] -i melāmet kılsa maḥdūm-ı cihan

Āşaf-ı Cem-āsītān u *Cām-rāy* u *kām-yāb*” (MSD, 184, 14b/13)

Āşaf-rāy: (Ar. + Far.) Asaf görüşlü (Uluğ Bey).

“Muḥammed-ḥulḳ u Yaḥyā-şıdḳ u Mūsī-yed, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u *Āşaf-rāy* u *Cem-fermān*, şeh İskender” (MSD, 148, 10a/1)

ay (I-3/3): Aya benzer, ay şeklinde.

“Felekniṅ ḥıng-ı yekrānın sa[°] ādet aḥtaçniṅ ḥālī

Kitürdi aḥta-ḥānenṅğa basıban *ay* tamḡanı” (MSD, 166, 12a/14)

böyle: Böyle, buna benzer.

“Ni ṭālī[°] ile min tileyin mihr ol aydın

Çün *böyle* cefāçı büt-i[°] ayyāra yoluktum” (LD, 137/180-3)

Bū Bekr-şıdḳ: (Ar.) Hz. Ebu Bekir sadakatli (Muhammed-i Parsa).

“*Bū Bekr-şıdḳ* u himmet içinde irür[°] Ömer

[°] Osmān-ḥayā vü cūd u saḥā içre Murtaẓā” (MSD, 104, 3b/9)

Cām-rāy: (Far.) Cam düşünceli (Tarhan Arslan Hacı).

“Hod ğaraz def[°] -i melāmet kılsa maḥdūm-ı cihan

Āşaf-ı Cem-āsītān u *Cām-rāy* u *kām-yāb*” (MSD, 184, 14b/13)

Cem-fermān: (Far.) Cem fermanlı (Uluğ Bey).

“Muḥammed-ḥulḳ u Yaḥyā-şıdḳ u Mūsī-yed, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u *Āşaf-rāy* u *Cem-fermān*, şeh İskender” (MSD, 148, 10a/1)

Cem-i efrīdūn-[°] alem: (Far. + Far. + Ar.) Feridun sancaklı Cem.

“Mülk ü millet revnaḳı şehzādelerniṅ serveri

Cem-i efrīdūn-[°]alem keyḥusrev-i dārā-cenāb” (LD, 8/4-2)

dil-ber-i gül-ruḥ: (Far. + Far.) Gül yanaklı güzel.

“Sin ḥüsn iliniṅ ḥanı sin ü ben de dilençi

Sin *dilber-i gül-ruḥ* sin ü men bülbül-i mehcür” (LD, 39/40-2)

dür-bār: (Far.) İnci yağdıran, inci saçan (el).

“Baḥr tig *dürbār* ilindin feyz eger alsa bulut

Lāy yaṅlık atlas-ı eflāk bolḡay ḡarḡ-ı āb” (LD, 299/494)

Ferīdūn-fer: (Far.) Feridun nüfuzlu (Uluḡ Bey).

“İrür aṣl u ° adālette, irür mülk ü ḥaṣem birle

Keyūmers ü Anūṣīrvān u Cemṣīd ü *Ferīdūn-fer*” (MSD, 150, 10a/3)

ḡāliye-āsā: (Ar. + Far.) Galiye gibi, galiye gibi güzel kokulu (saç).

“Tün aḡṣām tolḡanıp zülfünḡ ḡamında āḥ ile Luṭfī

Cihānnı *ḡāliye-āsā* hevānı müṣḡ-bār itti” (LD, 196/264-5)

gül-ḡehre: (Far.) Gül yüzlü (sevgili).

“Yaz açıldı ° ayṣ iter ḡaḡdur yüzünḡdin bürḡa° al

Niçe kılḡay sin eyā *gül-ḡehre* sin ḡaḡḡımda al” (LD, 111/144-1)

gül-° izār: (Far.) Gül gibi pembe yanaklı (sevgili).

“Kökerdi ḡemen *gül-° izār*ım ḡanı

Seḥī serv boyluḡ nigārım ḡanı” (LD, 253/347-1)

gül-ruḥ: (Far.) Gül yanaklı (sevgili).

“Ni belā ṣūḡ-ı sitem-ger sin bigim

Gül-ruḥ u serv ü ṣanevber sin bigim” (LD, 284/435-1)

gül-ruḡsār: (Far.) Gül yanaklı (sevgili).

“Sini cem° i ki *gül-ruḡsār* dirler

Bu ḡulnı ° andelīb-i zār dirler” (LD, 56/64-1)

gül-vaṣf: (Far. + Ar.) Gül vasıflı (yüz).

“*Gül-vaşf* yüzün̄ni meger ezber kıladur şubh

Kim tiprenür ü allıda evrākı körünür” (LD, 62/72-3)

hāl-ı °anberī: (Far. + Ar.) Amberden, amber gibi olan ben.

“Ol ağzını̄ng çün vücūdında bar irdi iştibāh

Noқта-i şek tüşti irnīng üzre *hāl-ı °anberī*” (LD, 245/335-8)

Hızır-ilhām: (Ar.) Hızır ilhamlı (Uluğ Bey).

“Muḥammed-hulḳ u Yaḥyā-şıdḳ u Mūsī-yed, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u Āşaf-rāy u Cem-fermān, şeh İskender” (MSD, 148, 10a/1)

hūr-ı perī-çehre: (Ar. + Far.) Peri yüzlü huri.

“Ol *hūr-ı perī-çehre* arāng köz uçı birle

Kıldı mini dīvāne ° aceb ḫālet imes mü” (LD, 171/230-4)

husrev-nihād: (Far.) Padişah yaradılışlı (Uluğ Bey).

“Kildi meymūn u hümāyūn ° ıyd u ° ālem boldı şād

Maḳdemi sizge mübārek bolsun, ey *husrev-nihād*” (MSD, 130, 7a/6)

°İsā-nefes ~ °İsī-nefes: (Ar.) Hz. İsa nefesli (Uluğ Bey).

“Çün kim ol °*İsā-nefes* kaçd itti Luṭfī cānıḡa

Derd-i dil birle ölerdin özge dermān ḳalmadı” (LD, 203/275-7)

“Ger ol °*İsī-nefes* bir dem ḳadem yitkürse deyr içre

Bu kündin son̄gra tapmaḡay kişi dārūḡa tersānı” (MSD, 162, 12a/2)

ḳılça: Kıl kadar.

“Körmedim, ey kırḡuy ḳaraḳ, ḡamzen̄g bigin közi ḳara

Ḳılça cānımnı alḡalı ni munḡa tedbīr eyledi” (MSD, 264, 25a/13)

Kisrā-°adālet: (Ar.) Kisra adaletli (sultan).

“Süleymān salṭanatlık ḳayşer u *Kisrā-°adālet* kim

Ḳazā yaṅlıḡ ırūr gerdūn muṭī° -i emr ü fermānı” (LD, 12/6-3)

lāle-ruḥsār: (Far.) Lale yanaklı (sevgili).

“Bardur iski dāḡlar köṅlümge andın yādigār

Yād eger ḳılmas ni ḡam ol *lāle-ruḥsār*ım mini” (LD, 208/283-4)

māh-ı tābān: (Far. + Far.) Parlak ay (sevgili).

“Ḥālīṅ u yüzüṅni körgeñ vaşfin ayttı tün ü kün

Köz ḡamar alnıṅḡa baḡḡan *māh-ı tābān* atadı” (LD, 241/330-6)

māh-ı tamām: (Far. + Ar.) Bütün ay (yüz).

“Sünbülünḡdür ° uḡde-i re° s ü yüzünḡ *māh-ı tamām*

° Ārızınḡ firdevs ü ḡad ṭübā vü la° lıṅ selsebīl” (LD, 114/148-6)

māh-liḡā ~ meh-liḡā: (Far.) Ay yüzlü (sevgili).

“Bolḡay eşer-i baḡt daḡı ṭālī° -i mes° üd

Ger ḡaftada bir körsem uşol *māh-liḡānı*” (LD, 242/332-5)

“Köṅlekke inçü topçı munuṅ tig ne ḡüb imiş

Yāḡūd kilür laṭīf ne kim *meh-liḡā* kiyer” (LD, 80/99-3)

melek-sīmā: (Ar.) Melek yüzlü (peri).

“İy *melek-sīmā* perī ° ışḡın ilindin āh āh

Bir naḡar ḡılsaṅ ni bolḡay ādemī lik ḡāh ḡāh” (LD, 175/236-1)

melek-sīret: (Ar.) Melek huylu (padişah).

“Eyā şāḡā *melek-sīret*, seninḡ vaşfinḡ sözi içre

Oḡıyım imdi allıṅda yana bir dāsītān kildi” (MSD, 112, 4b/7)

Mesṭḡā-dem: (Ar. + Far.) Hz. İsa nefesli (sevgili).

“Sin melāḡat mesnedininḡ ḡanı sin

Sin *Mesṭḡā-dem* köṅgüller cānı sin” (LD, 288/450-1)

mişl-i kün: (Ar. + T.) Güneş gibi (yüz).

“Kaysı ° aşık kim munuṅ dik yüz körer

Közge ılas *mişl-i kün* ger yüz körer” (LD, 270/376-1)

Muḥammed-ḥulḳ: (Ar.) Hz. Muhammed huylu (Uluḡ Bey).

“*Muḥammed-ḥulḳ* u Yaḥyā-şıdḳ u Mūsī-yed, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u Āşaf-rāy u Cem-fermān, şeh İskender” (MSD, 148, 10a/1)

mundaḡ ~ mundaḳ: Böyle, bu şekilde.

“Kılıcıṅnı çıkar, çap sal itinḡe

Mini tutkunça *mundaḡ* kım içinde” (MSD, 204, 17a/14)

“° Ārıziṅ şevkında *mundaḳ* kim aḳar közümler suyu

Luṭfī tig yüzni ġarīḳ itkey bu seyl-ābım meniṅ” (LD, 102/129-7)

“*Mundaḳ* tirig bolup yörügünçe i kāşkī

Sekkākī bolsa irdi ol işikte ḥāk-i pā” (MSD, 106, 3b/14)

Mūsī-yed: (Ar.) Hz. Musa elli (Uluḡ Bey).

“Muḥammed-ḥulḳ u Yaḥyā-şıdḳ u *Mūsī-yed*, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u Āşaf-rāy u Cem-fermān, şeh İskender” (MSD, 148, 10a/1)

mūy-ı miyān: (Far. + Far.) Kıl gibi ince bel.

“Her maḥz-ı ḥayāl ilte durur bizni ° ademḡa

Nāzüklük ile körgeli ol *mūy-ı miyān*ı” (LD, 248/340-4)

nebī-ḥilḳat: (Ar.) Peygamber yaradılışlı (sultan).

“Melek-siret disem lāyık delīl uş ṭā° at u taḳvā

Nebī-ḥilḳat disem ḥaḳdur irür aḥlāḳı bürhānı” (LD, 13/6-7)

nigār-ı semen-ber: (Far. + Far.) Yasemin göğüslü güzel.

“Boldı bahār u cān kuşu ol yan hevā kıılır

Her niçe ol *nigār-ı semen-ber* cefā kıılır” (LD, 42/45-1)

nisbet-i māyī: (Ar. + Far.) Su gibi akan şey.

“Ḥayāt suyına irniṅni oḥşatıp Luṭfī

Ḥacil durur kim irür uşbu *nisbet-i māyī*” (LD, 228/311-5)

° **Oşmān-ḥayā:** (Ar.) Hz. Osman hayalı (Muhammed-i Parsa).

“Bū Bekr-şıdk u himmet içinde irür ° Ömer

° *Oşmān-ḥayā* vü cūd u saḥā içre Murtaẓā” (MSD, 104, 3b/9)

perī-peyker: (Far.) Peri yüzlü (sevgili).

“Siver cānım *perī-peyker* ḥabībim

Vişālī rāḥatım hecri belāyım” (LD, 120/156-2)

perī-ruḥsāre: (Far.) Peri yüzlü (güzel).

“*Perī-ruḥsāre* sin tig dil-rübānı

Köreyin dip min-i dīvāne kildim” (LD, 130/170-3)

perī-ruḥsāreī: (Far.) Peri yanaklı (dilber).

“Kilmedi sin tig cihānda dil-ber-i ° ayyāreī

Nesl-i ādem içre mundaḳ *perī-ruḥsāreī*” (LD, 191/258-1)

perīveş: (Far.) Peri gibi güzel.

“Sin *perīveş* ḥürdın müşkil durur cān saḳlamak

Yüzi katık közgü kim bolmış sin aynıṅ hem-demi” (LD, 199/270-3)

şanem-i gül-° izār: (Ar. + Far.) Gül yanaklı güzel.

“Bolmasa ger ol *şanem-i gül-° izār*

Bizge ḥazān tig ola bu nev-bahār” (LD, 43/47-1)

sehī: (Far.) Fidan gibi düz, doğru (boy).

“Kökerdi çemen gül-° izārım kanı

Seh̄serv boyluḡ nigārım ḡanı” (LD, 253/347-1)

seh̄-ḡad: (Far. + Ar.) Fidan boylu (sevgili).

“İy *seh̄-ḡad* bendeni hecr ilgidin āzād ḡıl

ḡayḡuluḡ könglümni vaşlıḡ birle bir dem şād ḡıl” (LD, 115/149-1)

sençe: Senin kadar (inci).

“Siḡr-i ṡab[°] u lafz-ı gevher-bārıdın

Saçmadı h̄iç kim cihānda *sençe* dūr” (LD, 270/377-2)

serv-i ḡül-endām: (Far. + Far.) ḡül endamlı sevgili.

“Luṡfī kibi ger serv-i seh̄ körse ḡadıḡnı

Āzād özini ḡul ḡılur ay *serv-i ḡül-endām*” (LD, 129/168-7)

serv-i ḡül-[°] izār: (Far. + Far.) ḡül yanaklı sevgili.

“İy *serv-i ḡül-[°] izār* yaḡaḡıḡıḡdın uftanıp

Yabaḡa şehrdin ḡaçıban lālezār irūr” (LD, 71/85-3)

serv-i ḡad ~ serv-ḡad: (Far. + Ar.) Servi gibi uzun boylu (sevgili).

“*Serv-i ḡadıḡ* ḡayālı temennāsıda bigim

Baḡ Luṡfī közige ki ni ḡōş cūybār irūr” (LD, 71/85-5)

“Başım eger hevāsıda barsa vefāmı ḡoymayın

Gerçi nezāre tigmegey *serv-ḡadı* nihālıdın” (LD, 163/218-2)

serv-i semen-ber: (Far. + Far.) Yasemin göḡüslü sevgili.

“Yā rab ni belā *serv-i semen-ber* yetilip sin

ḡan ḡılḡuḡı bir şūḡ-ı sitem-ger yetilip sin” (LD, 169/227-1)

serv-ḡāmet: (Far. + Ar.) Servi gibi uzun boylu (sevgili).

“Her niçe kim *serv-ḡāmet*ler ḡopar

Sizge oḡşattım ḡıyāmetler ḡopar” (LD, 290/459-1)

seng-i hāreī: (Far. + Far.) Mermer gibi taş.

“Tartaram yüz minḡ cefā köḡülüm ilindin kâşkī

Birgey irdi ḡaḡ köḡül birginçe *seng-i hāreī*” (LD, 191/258-3)

sīmīn: (Far.) Gümüş gibi (çene).

“Zer varak tig bolmısam *sīmīn* saḡaḡıḡ şevkıdın

Kör ki ni zerd ü ni zār itmiş mini sevdā-yı ḡām” (LD, 122/159-3)

sizçe: Sizin gibi.

“Ay kiçik yaştın uluḡlardın köp artuḡ ° aḡl ile

Kimde bardur *sizçe* zabṭ u dāniş ü fikr ü şavāb” (LD, 11/5-19)

supre-āyīn: (Ar. + Far.) Sofra gibi (yüz).

“Başkan iz toprakı tig tig Sekkāḡī’ni ḡār eyledinḡ

Supre-āyīn yüz idip andın daḡı ḡār eyleme” (MSD, 220, 19b/3)

şeh-i Ḥusrev-nişān: (Far. + Far.) Husrev nişanlı padişah.

“Sivünsün ḡusrev-i ° ālī-güher Sultān Uluḡ Big kim

Şehen-şeh Şāhruḡ Big tig *şeh-i Ḥusrev-nişān* kildi” (MSD, 110, 4a/13-14)

şekl-i şüreyyā: (Ar. + Ar.) Süreyya yıldızlı şekil.

“Ol la° l-ı lebinḡ birle tişinḡ ṭurfa tüşüptür

Kim körğeni bar *şekl-i şüreyyā* şafaḡ içre” (LD, 194/262-5)

türk-i perīveş: (T. + Far.) Peri gibi güzel.

“Ay *türk-i perīveş* ni ° aceb cān yetilip sen

Devlet çemeninde gül-i ḡandān yetilip sen” (LD, 139/184-1)

türk-i semensā: (T. + Far.) Yasemin saçlı güzel.

“Bu Luṭfī-i bī-çāreḡa geh geh nazār eyle

Ay *türk-i semensā*° adū ay serv-i perī-zād” (LD, 34/34-7)

vaşf-ı şekker: (Ar. + Far.) Şeker vasıflı (ağız).

“Luṭfîni ayıtķanı bir ağız *vaşf-ı şekkeriñg*

Sözi kaçında kand mükerrer degül müdür” (LD, 38/38-7)

Yahyā-şıdķ: (Ar.) Hz. Yahya sadakatli (Uluğ Bey).

“Muḥammed-ḥulķ u *Yahyā-şıdķ* u Mūsī-yed, Mesīḥā-dem

Hızır-ilhām u Āşaf-rāy u Cem-fermān, şeh İskender” (MSD, 148, 10a/1)

2.2.1.2.1.3. Coğrafya İle İlgili Niteleme Sıfatları

āb-ı revān: (Far. + Far.) Akan su.

“Çi cāy *āb-ı revān* kim seniñg sözünğ Luṭfī

Bu ° ışķ teşnelerige zülāl imiş bildim” (LD, 135/176-7)

baḥr-ı bī-ḥad ü kāmīl: (Ar. + Far. + Ar.) Sınırsız ve mükemmel deniz.

“İdi ° ināyeti öksülmesün bu sulṭāndın

Kim ol ° ināyet irür *baḥr-ı bī-ḥad ü kāmīl*” (LD, 8/3-29)

baḥr-ı bī-pāyān: (Ar. + Far.) Hudutsuz deniz.

“Uftanur ilgiñg saḥāsı birle, gerdün urşa dem

Baḥr-ı bī-pāyān katında lā-büd uftanğay ḥabāb” (MSD, 186, 15a/11)

bedrū’ḍ-ḍicā: (Ar.) Karanlık dolunay.

“Yā rab ol şemsü’z-żuḥā ya siz mü siz

Yā meger *bedrū’ḍ-ḍicā* ya siz mü siz” (LD, 268/368-1)

berķ-ı yaman: (Ar. + T.) Yaman şimşek.

“Kılıç yaşnatsañg uruşta, anıñgki şu° lesin düşmen

Körüp aytur kamuğ, hey hey kaçınğ, *berķ-ı yaman* kildi” (MSD, 114, 5a/1)

bulutluķ: Bulutlu (gece).

“Sünbülünğni tarağanda gül üze tanğdur ° arak

Kim *bulutluķ* kiçeniñg elbette bolmas şeb-nemi” (LD, 199/270-2)

gerdān: (Far.) Dönen, dönücü (gökyüzü).

“Himmeti deryāsı allında irür *gerdān* sipihr

Fi'l-meşel baħr-ı muħīṭ içre anıṅ tig kim ḥabāb” (LD, 11/5-10)

Luṭfī-i güm-rāh: (Ar. + Far.) Yolunu şaşırmış Lutfi.

“Ka° be-i vaşlıṅğa yitkür *Luṭfī-i güm-rāh*nı

Ḥasbeten li'llāh ki ḥaddın aştı ser-gerdānlıgım” (LD, 121/157-5)

māh-ı nev: (Far. + Far.) Yeni ay.

“Şīveī kim serv-i āzādımdadur

Hem meger ol *māh-ı nev* şādımdadur” (LD, 281/420-1)

min-i güm-rāh: (T. + Far.) Yolunu şaşıran ben.

“Ağzıṅızınṅ fikrini mundaḫ ki kördüm āḫiri

Başlaḡusıdur °adem sarı *min-i güm-rāh*nı” (LD, 255/350-5)

zulmet-ābād-ı cihān: (Ar. + Far. + Far.) Karanlıktan yapılmış dünya.

“*Zulmet-ābād-ı cihān*da °arızıṅdur şem° -i nūr

Kim kıılır her lem° ası keşf tümen türlüḡ ḫicāb” (LD, 26/23-4)

2.2.1.2.1.4. Derecelendirme Bildiren Niteleme Sıfatları

āfetraḫ: (Ar. + T.) Daha büyük felaket.

“Sizde bar törtlesi bir biridin *āfetraḫ*

Kim irür her biridin başḫa ḫired maḫv-ı cünün” (LD, 151/201-5)

aḫsen-i taḫvīm: (Ar. + Ar.) Yaratılışın en güzeli.

“Yüzünḡde zāhir *aḫsen-i taḫvīm* hey° eti

Ağzıṅda cüz° -i lā-yetecezzā° kināyeti” (LD, 210/286-2)

aḫsenü'l-vech: (Ar.) En güzel yüzü.

“Şükr vācibdür ki biz tig sizni muḫtāc itmedi

Aḫsenü'l-vech ile sizge munḫa iḫsān eylegen” (LD, 142/187-4)

artuḡraḡ: Daha fazla.

“Tutarlar koydın iksükrek, ° adū ger bolsa şīr-i ner

Körerler toydın *artuḡraḡ* tümen miṅṅ ḡatla heycānı” (MSD, 164, 12a/12)

ber-ter: (Far.) Pek yüce, en üstün.

“Ki kıldı dād u ° adl u luṭf u iḡsāndın şeh-i ° ālem

Cihān ġamsız, emān kemsiz, ṡarab ḡadsız ḡoşī *ber-ter*” (MSD, 148, 9b/12)

bü’l-° aceb: (Ar.) Çok şaşırtıcı (güzel).

“Bü’l-° aceb şāhid, anıṅṅ ignide ton on pāre yaḡ

Kün meṅṅizlig yüzine baḡsa, ḡıvanur nāmiyāt” (MSD, 190, 15b/10)

cādū-yı ḡattāl: (Far. + Ar.) Öldürücü, çok katleden büyücü.

“Güşelerde ḡan ḡılur irdi közüṅṅ andın ḡaşıṅṅ

ḡün ḡerigin tarttı ol *cādū-yı ḡattāl* üstine” (LD, 185/249-4)

ednā: (Ar.) En aşağı (mekan).

“Melek tig zūhd ü taḡvāda işiṅṅni mūntehā kıldıṅṅ

Bu iştin lā-cerem Sidre saṅṅa *ednā* mekān kildi” (MSD, 112, 4b/11)

firdevs-i a° lā: (Ar. + Ar.) En yüce cennet.

“Ḳopup bir taṅṅ bile irtē ḡülistān sarı seyr itsün

Kişi kim ün tiler, körse bu kün *firdevs-i a° lā*” (MSD, 156, 11a/5)

firdevs-i berīn: (Ar. + Far.) Pek yüksek cennet.

“Kevşer suydur irniṅṅ ü yüz ṡübā üze ḡūr

Her ḡayda ki sin sin maṅṅa *firdevs-i berīn*” (LD, 69/82-6)

ḡadrā: (Ar.) Çok yeşil, en yeşil (hırka).

“Baş birle mu° allaḡ turur emriṅṅni işitip

Pīr-i ṡabaḡātī kim irür ḡırḡası *ḡadrā*” (LD, 3/1-3)

inçkerek: Daha ince (bel).

“Kıldın disem *inçkerek* bilinḡni

Yoktur kişiniḡki kāl u kīli” (LD, 207/281-2)

kemterīn: (Far.) En aşağı (mevki).

“Ey Muhammed atıḡ u maḥmūd zātıḡğa maḡām

Ḳullarıḡğa *kemterīn* nūzlī irūr Ḥuld-ı berīn” (MSD, 98, 2b/12-13)

körkke bay: Çok güzel (sevgili).

“Ay yüzüḡ kördüm öçekte min gedāyī, *körkke bay*

Uyḡudın oyḡandı cānım, kildi çün tūḡlücke ay” (MSD, 236, 21b/1)

nāzükrek: (Far. + T.) Daha ince.

“Dil-rübālīḡ feni kim kıldın irūr *nāzükrek*

Min uşol ° ilmde dānā sini oḡ kördüm ü bes” (LD, 90/112-3)

pür-laṭīf: (Far. + Ar.) Çok güzel (iş).

“Bu *pür-laṭīf* iştin yana yarlıp ° adūniḡ zehresi

Yir birle kök, encüm bile aḡter aḡḡa şādān irūr” (MSD, 120, 5b/12)

serv-i ser-efrāz: (Far. + Far.) Diğerlerinden uzun olan servi.

“Ḳadıḡnıḡ naḡlı iy *serv-i ser-efrāz*

Nihāl-ı dil-rübālīḡtur barı nāz” (LD, 87/109-1)

2.2.1.2.1.5. Durum Bildiren Niteleme Sıfatları

° **ahd-ı üstüvār:** (Ar. + Far.) Güvenilir söz.

“Egerçi ° ömr esāsını bozdı seyl-i firāḡ

Köḡül turuptur uşol ° *ahd-i üstivārı* bile” (LD, 25/21-8)

aḡter-i mes° ūd: (Far. + Ar.) Bahtlı yıldız.

“Bir laḡza közümde yana bir dem köḡül içre

İy *aḡter-i mes° ūd* ni seyyāre kişi sin” (LD, 169/226-3)

° **akīk-i nāb:** (Ar. + Far.) Saf akik.

“La° līng mu ya Süheyl ü süreyyā kırānıdur

Yāhūd °akīk-i nāb mudur kim güher kuçar” (LD, 86/106-3)

° **ālī:** (Ar.) Değerli, yüce.

“Kāmeting tūbā nihālıdur lebing kevşer suyu

Yüzüing ol hūr-ı behiştı tuttı bu °ālī maḳām” (LD, 122/159-4)

° **anber-i sārā:** (Ar. + Far.) Katıksız, saf amber.

“Kitürdi lāle bu micmer içinde °anber-i sārā

Ḳılur vālih buḥūrındın Semerḳand u Buḥārā’nı” (MSD, 160, 11b/5)

āsān: (Far.) Kolay.

“Ol yüz ü közüing ḳaşına cān birmek āsān irdi kör

Āsān işimni ol şanem bardı vü düşvār eyledi” (LD, 236/323-6)

āyet-i rabbānī: (Ar. + Ar.) İlahî ayet.

“Ya cādū mudur kim köngül aldıing okup efsün

Bu yüz bile ya āyet-i rabbānī mudur sin” (LD, 144/190-3)

ayru: Farklı, başka.

“Ol ḳuyaş yüzüingdin ayru yaingı ay tig bolmışam

Kim ḳalurğa özge yoḳtur bir zamān tābım meniing” (LD, 102/129-5)

° **azāyim-h°ān:** (Ar. + Far.) Dua okuyan kişi.

“Zihī ya vü oḳı vü nergisi vü ḡamzesi birle

Uruş-engīz ü bī-perhīz, °azāyim-h°ān, efsün-ger” (MSD, 146, 9b/3)

° **azīz:** (Ar.) Değerli, yüce.

“Ḳaçan Sekkāḳī irninge lebingdin şerbeti tigse

°Azīz cāning için cānā, direng birle itip besni” (MSD, 284, 28a/8)

bahāsız ~ ⁵²behāsız: (Far. + T.) Kıymetsiz, değersiz.

“Men bir kıl irür-men saḡga dünyāda *bahāsız*

Yandurğalı asrı dağı izdeme bahāne” (MSD, 200, 16b/9)

“Tola itekim la^c l u güher barça *behāsız*

Şarrāf min ü ikki közüm boldı dükkānım” (LD, 126/165-4)

baḥt-ı bed: (Far. + Far.) Kötü talih.

“Luṭfī körer irdi ḥōd ol ay yüzini bir kün

Baḥt-ı bed ü ṭālī^c arada bolmasa ḥāyil” (LD, 114/147-6)

baḥt-ı ber-geşte: (Far. + Far.) Tersine dönmüş talih.

“*Baḥt-ı ber-geşte*mnı kör kim zülfi tıgdi başıma

Bā-vücūd-ki ol ki^c ömr-i cāvidān dirler anı” (LD, 227/310-2)

baḥt-ı siyāh: (Far. + Far.) Kara talih.

“Tüşmes meniḡ ilimge saçıḡ cidd ü cehd ilen

Ni çäre eylesün kişi *baḥt-ı siyāh*ına” (LD, 192/259-5)

başka: Bilinenlere benzemeyen, farklı, değişik.

“Sizde bar törtelesi bir biridin āfetraq

Kim irür her biridin *başka* ḥıred maḥv-ı cünün” (LD, 151/201-5)

bedī^c: (Ar.) Güzel, özlü.

“Laṭīf ṭab^c bile çün kılur me^c ānī beyān

Bedī^c sözleri birle mübeyyen ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

bī-günāh ~ bī-güneh: (Far.) Günahsız, masum.

“Min *bī-günāh* ḫanına kör kim ni susamış

Ol gamze kim irür közi cellād-kerdesi” (LD, 200/271-3)

⁵² Sözcüğün imlası “bahāsız” olmalıdır.

“Bizni toprağdın köterip çün özünğ kıldınğ ° azîz

Qılma hâlâ *bî-güneh* rüsvâ ni taqşîr eyledim” (LD, 133/174-6)

bî-hûde: (Far.) Faydasız.

“Rence bolmas hûr, eger nisbet özin kılsa sanğa

Bî-hûde sözler edebsizdür, yamandur âdemî” (MSD, 306, 30b/15)

bî-ğaṭā: (Far.) Kusursuz, mükemmel.

“Sünbülünğni taṅg yili taqıttı gül pūş itkeli

Bî-ğaṭā çin bütlerini ḥalka-der-gūş itkeli” (LD, 251/344-1)

bî-nevā: (Far.) Nasipsiz, kısmetsiz.

“Ney-şeker irinğ demi birle nevādın dem urar

Veh ni hoş ol *bî-nevā* kim boldı irinğ hem-demi” (MSD, 306, 31a/1)

bir (2/5): Eşi bulunmayan, tek olan (Tanrı).

“Ol zülf çininga köngül tüşti, ḡaṭāsın bilmedi

Ey ḡalk, *bir* Tenğri üçün pend aytnğ ol nādānıma” (MSD, 210, 18a/7)

bir (3/5): Aynı.

“Enbiyā vü mürselîn ḡalka tutup oltursalar

Barça *bir* engüşterî vü sen olar ara negîn” (MSD, 98, 2b/10)

cām-ı muşaffā: (Far. + Ar.) Temiz içki kadehi.

“Şabā kildi şafā birle, kitür, ey sākî, şahbānı

Alıp qutluğ ilinğge birk tut ol *cām-ı muşaffānı*” (MSD, 156, 10b/14)

cān-baḡş: (Far.) Can veren, cana can katan (Mesih).

“Mesîḡ hıızr idi dem birle *cān-baḡş*

Alar ol demde vü bu demde sin sin” (LD, 148/195-3)

cevher-i ferd ~ cevher-i ferdî: (Ar. + Ar.) Eşsiz cevher.

“*Cevher-i ferd ağızınız tığ hurde-bînler zihnine*

Salması şîrîn hayālî yoknı ol bar eylegen” (LD, 146/193-2)

“Ni şîrîn *cevher-i ferd* dūr ağızınız

Ki kılmas ° aql anı bir zerre idrāk” (LD, 100/127-3)

çarh-ı kej-reftār: (Far. + Far.) Eğri dönüşlü felek, ters talih.

“*Çarh-ı kej-reftār* ilindin yaza min

Çıkmadım hicrân kıışındın yaza min” (LD, 286/440-1)

çın: (Çin.) Doğru, gerçek.

“Yār isenğ nākes raķībniğ sözidin eymenmegil

Çın köngül birle eger bolsağ giriftārım meniğ” (LD, 109/140-2)

çınok: (Çin. + T.) Tam doğru.

“İrür raķşığ *çınok* kebk ü hümāy u tūfî vü bülbül

Nikū-reftār u ferruh-ḥāl, şîrîn-ṭab° u sa° d-aḥter” (MSD, 152, 10b/5)

çüçük: Sevimli, hoş.

“Çün cilve kılıp geh nāgehān baķsa kıya

Her bir baķışığa yüz *çüçük* cān çıkadur” (LD, 286/441-2)

dāl (II): (Ar.) Delil, delalet eden.

“Vücūdınığ sücūdığa irür ḥod *dāl* sīmāsı

Müselmān bolur ol kāfir, eger körse bu sīmānı” (MSD, 162, 12a/1)

devletlik: (Ar. + T.) Talihli, bahtlı (nişan).

“Luṭfî-i kem nāmını ° ālemda kılğan rû-şinās

Dāğ-ı ° ışığındur ki *devletlik* nişān dirler anı” (LD, 227/310-7)

du° açı: (Ar. + T.) Duacı, dua eden (kimse).

“Şabr u hūş u ° aql u dīn ü dil barı

Bardı vü kaldı *du °āçı* yalguzun” (LD, 291/460-1)

du °ā-gūy: (Ar. + Far.) Dua eden (kimse).

“Ayur medh ü ayur na° t u *du °ā-gūyūnġ*, *şenā-ḥ°ānūnġ*

Boluptur ins ü cinn ü vaḥş u ṭayr u cümle-i cānver” (MSD, 154, 10b/9)

du °ā-yı müstecāb: (Ar. + Ar.) Cevap verilen, kabul edilen dua.

“Şāh-ı devrān sāyesinde āfitāb-ı cāhūnġız

Dem-be-dem kılsun terakķī çün *du °ā-yı müstecāb*” (LD, 12/5-27)

⁵³**dür-i yetīm ~ dürr-i yetīm:** (Ar. + Far.) Eşsiz inci.

“Her niçe kim kulaķıñġa yaķmasa hecr ile

Öltürme Luṭfını kim irür söz *dür-i yetīm*” (LD, 124/162-5)

“Nūr baḥrıdın arıġ *zātūnġ* irür *dürr-i yetīm*

Ni dip aytayın anıñġ tig gevher aşlın mā vü ṭīn” (MSD, 96, 2b/5)

dürr-i ḥoş-āb: (Ar. + Far.) Değerli inci.

“Dem-be-dem güyendeler Sekkākī şı° rindin ġazel

Ḥoş okısa vezn üze, tüzgen bigin *dürr-i ḥoş-āb*” (MSD, 184, 14b/12)

dürr-i kıymetī: (Ar. + Ar.) Kıymetli inci.

“Tişūnġ dürini Luṭfī şıfat kılgalı biri

Bir *dürr-i kıymetī* sözi yañġlık ° adende yok” (LD, 100/126-7)

dürr-i şemīn: (Ar. + Ar.) Değerli, pahalı inci.

“Bili baġlık bendedür şīrīn sözūnġge ney-şeker

Ḥalka-der-gūşī irür elfāzıñġa *dürr-i şemīn*” (MSD, 98, 2b/15)

ebter (1/2): (Ar.) Eksik, yetersiz (söz).

“Du° ā, ḥamd u şenā, medḥīnġ menīnġ tiglerge ni tigsün

⁵³ Vezin gereġi bu şekilde yazılmıştır.

Sözi süst ü me° anī pest ü hātır künd ü lafz *ebter*” (MSD, 154, 10b/6)

encümen-ārā: (Far.) Meclisi süsleyen, aydınlatan (mum).

“Anda kim boldı yığın hüsni iliniñg mecma° ıda

Şem° tig *encümen-ārā* sini ok kördüm ü bes” (LD, 90/112-4)

esmā-yı berī: (Ar. + Ar.) Temiz isimler.

“Ravza hūrı yā melek siz yāhūd *esmā-yı berī*

Yā alarnıñg hüsni vü cem° ādemīlık berserī” (LD, 244/335-1)

ferd: (Ar.) Eşsiz, tek (söz).

“Haṭı sünbül, ḥadı sūsen, enḡi lāle, menḡi hindū

Boyı serv ü sözi *ferd* ü köñgöl pülād, özi mermer” (MSD, 146, 9b/6)

esrār-ı lā-mekān: (Ar. + Ar.) Mekansız sırlar.

“*Esrār-ı lā-mekān*niñg emīni vü maḥremi

Aḡzıñg ḡatında ḡāl-i müdevver degül müdür” (LD, 37/38-4)

ferḡunde: (Far.) Kutlu, talihli.

“Ni ḡōş sa° ādet ü *ferḡunde* iftitāḡ irdi

Ki dōst yüzini kördüm gül-i şabāḡ irdi” (LD, 261/359-1)

ferḡunde-fāl: (Far.) Talihli, uğurlu (kişi).

“Yüzünḡni bir derīçe açıp körmış āfitāb

Andın ḡuceste-ṡālī° vü *ferḡunde-fāl* irür” (LD, 46/51-2)

ferruḡ-ḡāl: (Far. + Ar.) Talihli (kişi).

“İrür raḡşınḡ çınoḡ kebk ü hümāy u ṡūṡi vü bülbül

Nikū-reftār u *ferruḡ-ḡāl*, şīrīn-ṡab° u sa° d-aḡter” (MSD, 152, 10b/5)

fikr-i daḡıḡ: (Ar. + Ar.) İnce düşünce.

“La° lıñız *fikr-i daḡıḡ*idın közüm ay baḡrı taş

Bir tigirmindür ki an birle yürütmüşler anı” (LD, 209/284-2)

fikr-i hr: (Ar. + Far.) Kötü düşünce.

“Kyıda yandurmas irdi yüz rab dğdn

Gl yzn  n    evdn n *fikr-i hr*ı bar idi” (LD, 237/324-2)

fikr-i muhl: (Ar. + Ar.) Gerçekleşmesi imkansız düşünce.

“Klse   ademğa meyl lur h-kre cn

K  n  mn sözge oy uı *fikr-i muhl*ıdur” (LD, 47/52-3)

frz: (Far.) Kutlu, talihli.

“Her seçer y rab dip ilgimni k tersem yığlayu

 rtenr hm otndn yetti *frz* rev” (LD, 93/116-4)

gevher-i yek-dne: (Far. + Far.) Yegane, eşsiz cevher.

“*Gevher-i yek-dne* ld zt ba rndn sini

Ehl-i diller közini  asrette dery lgalı” (LD, 220/299-4)

g e-ni n: (Far.) Köşeye çekilmiş, münzevi.

“a  u k zn  ge lur *g e-ni n*ler itid

urfa mi rb ki bolğay anda ösrükler imm” (LD, 127/167-2)

 adsız: (Ar. + T.) Sınırsız (eğlence).

“Ki ld dd u   adl u luf u i sndn  eh-i   lem

Cihn  amsız, emn kemsiz, şarab * adsız*  o  ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

 l (I): (Ar.) Boş.

“K zm ara b ında t  p  ayl-ı  ayln  

Bir la za imes * l* ya mnn   arasndn” (LD, 162/217-4)

 alvet-ni n: (Ar. + Far.) Halvette oturan, yalnızlığa çekilen.

“Bir g ede k zn   kibi * alvet-ni n* idim

Tigdi vera^c başına kara kaşınğ āfeti” (LD, 264/363-4)

hatarlık: (Ar. + T.) Tehlikeli.

“Feryād ki başımda *hatarlık* hevesi bar

Ni şabr irür mümkün ü ni dest-resi bar” (LD, 63/75-1)

hayr: (Ar.) Hayırlı.

“Fermān kılıçka kılsañg, ol a^c dānı kın içre kırar

Hayr işni te³ hır itmegil, bat kıl, çü hoş fermān irür” (MSD, 118, 5b/9)

hoş (1/2) ~ hōş (1/3): (Far.) Güzel, iyi.

“Her nākes-i hüsn yüzine *hoş* taze gül yanğlıg külüp

Bağrımın her dem gonce tig hasret bile kan eyleme” (MSD, 226, 20a/7)

“Közünğ gazālesi kizer ol lālezār ara

Kim ravzanıñ anıñg kibi *hōş* lālezārı yok” (LD, 94/117-4)

huceste: (Far.) Uğurlu, hayırlı.

“Hōş kildinğ eyā *huceste* şāhım

İy şām u seherde mihr ü mähım” (LD, 123/161-1)

huceste-ṭālī^c: (Far. + Ar.) Uğurlu, talihli.

“Yüzünğni bir derīçe açıp körmiş āfitāb

Andın *huceste-ṭālī^c* vü ferhunde-fāl irür” (LD, 46/51-2)

Hudā-yı^c izz ü cel: (Far. + Ar. + Ar.) Ulu ve yüce Allah.

“Raķīb cānını algay *Hudā-yı^c izz ü cel*

Ki Luṭfī birle қatılmas velīk köp қatılur” (LD, 60/70-7)

huşk: (Far.) Kuru (deniz).

“Ey celālınğ heybetidin kūh u deryā pest ü *huşk*

Vey cemālınğ nuşretidin deşt ü hāmūn merğzār” (MSD, 90, 1b/4)

hümāyūn: (Far.) Mübarek, kutlu.

“Ay kıyaş yüzlüğ sa° adettür *hümāyūn* kölgengiz

Bu gedā sulṭānlıg ister sāyeni sal üstine” (LD, 184/249-2)

igri (3/3): Kötü.

“Tiler kirpük oqı birle qaşınğ yası qanım tökse

Ayıt ol rāst kılmasun maṅga bu *igri* niyyetini” (LD, 222/302-3)

isiz: Uğursuz, kötü.

“Şeker dek ağzını beste didim yaman kıldım

İsiz ağız ni quruğ töhmeti ki min kıldım” (LD, 133/175-1)

itküçi: Yaratıcı.

“Yoqtın ikki dünyanı bar *itküçi* ol Bir ü Bar

Özni yok itmek bile ° aşıklarığa iftiḥār” (MSD, 90, 1b/1)

ivek: Çabuk, acele.

“Ol taşı şüf-ı sebz *ivek* ° ayşlar kıılır

Devletlık ol nime ki anı pādşā kiyer” (LD, 81/99-4)

ḳabā-yı ° āriyet: (Ar. + Ar.) Ödünç elbise.

“Libās-ı ḥüsndin ay devrüngizde ° āri için

Ḳabā-yı ° āriyetini her ayda bir kiyer” (LD, 66/77-6)

kāmil: (Ar.) Tam, eksiksiz.

“Ḥüsñ devridür ḡanīmet imdi kıoy yüzümge yüz

Ay niçe kim bolsa *kāmil* yüz urar noḡşān sarı” (LD, 199/269-6)

ḳavḡuçı: Kovucu, kovalayıcı (arşlan).

“Minğ ḡile birle düşmeninğ qaçsa, niçe kim tülkü dik

Kirḡüsü āḡır pençenğ, *ḳavḡuçı* çün arşlan irür” (MSD, 118, 5b/6)

ķavī: (Ar.) Kuvvetli, sağlam.

“İmdi ümīdim bar, öçüm alsam men andın bir yolu

Kördüm bu ĥazrette za° iflerğa *ķavī* iĥsān irür” (MSD, 120, 6a/3)

kehlü’l-cevāhir: (Ar.) Kıymetli cevher.

“İziñg topraķı kim *kehlü’l-cevāhir* dirler ulü’l-ebşār

Közümde sürmeni min barı kördüm ĥāksār itti” (LD, 196/264-4)

kemsiz: (Far. + T.) Eksiksiz (emniyet).

“Ki kıldı dād u ° adl u luţf u iĥsāndın şeh-i ° ālem

Cihān ġamsız, emān *kemsiz*, ĥarab ĥadsız ĥoşī ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

ķopķuçı: Uyanan (kimse).

“Yā Rab, seĥerde *ķopķuçı*lar āhı ĥurmeti

Kim kıldılar yoluñgda ķamuğ özlerin fenā” (MSD, 106, 3b/15)

körgüzġüçi: Gösterici, gösteren (zihin).

“Yana bu mu° cize *körgüzġüçi* meniñg zihnim

Şi° rde siĥr iter ü körgüzür yed-i beyzā” (MSD, 176, 13b/14)

ķuruğ ~ ķuruķ: Boş, faydasız.

“*ķuruğ* sevdā bişürdi vü velī ĥām itti işlerin

Āĥır körgil bu sevdādın başıġa ni ziyān kildi” (MSD, 110, 4b/6)

“Āb-ı ĥayāt dünyāda bar olsa la° lıñg ol

Yok irse bir *ķuruķ* sözi tig iĥtimāl irür” (LD, 46/51-3)

ķutluğ ~ ķutluķ: Uğurlu, mübarek.

“Şabā kildi şafā birle, kitür, ey sākī, şahbānı

Alıp *ķutluğ* ilıñgge birk tut ol cām-ı muşaffānı” (MSD, 156, 10b/14)

“Tekebbürdin bilür min tigmegey ĥiç

Mezārım başıġa *kutluġ* ayakıñġ” (LD, 107/137-2)

künd: (Far.) Ağır, yavaş.

“Du° ā, ġamd u senā, medġiñġ meniñġ tiglerge ni tigsün

Sözi süst ü me° ānī pest ü ġātır *künd* ü lafz ebter” (MSD, 154, 10b/6)

lāyık: (Ar.) Uygun, yaraşır, münasip.

“Her kişı özing *lāyık* tuġfe kiltürdi belī

Aġı atlas bay bāzergān u ġavācūmlar kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

ma° dūm: (Ar.) Var olmayan, mevcut olmayan.

“Ol bil ü aġızdın ni temettu° köreyin kim

Ma° dūm temennāsı vū ni mültemisi bar” (LD, 64/75-2)

maġfi: (Ar.) Gizli, saklı.

“Çü *maġfi* aġzı tekellüm bile mübīn boldı

Kiçikte bizge mesīġa sözi yaġın boldı” (LD, 235/322-1)

maġfūz: (Ar.) Saklanmış, korunmuş (ayet).

“Ay yüzüñġ levġinde *maġfūz* āyet-i ümmü’l-kitāb

Toġmadı barlas ulusındın seniñġ tig āfitāb” (LD, 26/23-1)

maġmūd (I): (Ar.) Övülmüş, övülmeye değer (zat).

“Ey Muġammed atıñġ u *maġmūd* zātıñġġa maġām

Ėullarıñġġa kemterīn nüzlī irür Ėuld-ı berīn” (MSD, 98, 2b/12-13)

maġrūm: (Ar.) Kismetsiz, nasipsiz.

“Men° itme közüm yaşın işikiñġde saçılsun

Maġrūm kerīm işikidin yanmadı sāyil” (LD, 114/147-4)

mā-lā-keleām: (Ar.) Tartışılmaz.

“Ay melāġatġa yüzüñġ māhiyyetinde ġad tamām

Mantık içre körmedim ağzıñg kibi *mā-lā-keḷām*” (LD, 127/166-1)

mazhar: (Ar.) Ulaşan, erişen (kimse).

“Çehreñg çerāğı nūr-ı muşavver degül müdür

Envār-ı lā-yezālğa *mazhar* degül müdür” (LD, 37/38-1)

meddāh: (Ar.) Övücü.

“Serverā, mini sañga *meddāh* ezelde kıldı Hāḳ

Kim anıñg tig işikiñgni ehl-i dānişğa me’ āb” (MSD, 186, 15a/12)

medh-h’ān: (Ar. + Far.) Övgüde bulunan, metheden (kişi).

“Seniñg bezmiñgde kiltürüp işikke Zühre’ni gerdün

Didi tendā idiñg, ednā kenīzek *medh-h’ān* kildi” (MSD, 112, 4b/13)

mekīn: (Ar.) Oturan, yerleşen (inci).

“Bolsa hem ° āriḫ irür zātıñgğa bu cism-i beşer

Boldı ni boldı, niçe kün dūr şadef içre *mekīn*” (MSD, 96, 2b/3)

melek-i ° ulvī-i rūḥānī: (Ar. + Ar. + Ar.) Ruhaniliğin yüce meleği.

“Baḳsam baş ayak cismiñg irür maḥz-ı leṭāfet

Ya sin *melek-i ° ulvī-i rūḥānī* mudur sin” (LD, 144/190-2)

mevhūm: (Ar.) Şüpheli.

“Ni *mevhūm* ağzı yok mu kim ḳaşında

° Adem bolğay inğen şāḥib-vücūdī” (LD, 248/341-2)

meymūn: (Ar.) Uğurlu, mübarek.

“Kildi *meymūn* u hümāyūn ° ıyd u ° ālem boldı şād

Maḳdemi sizge mübārek bolsun, ey ḥusrev-nihād” (MSD, 130, 7a/6)

miḥrāb-niṣīn: (Ar. + Far.) Mihrapta oturan (kimse).

“Fitne işikin açtı *miḥrāb-niṣīn*lerğa

Çün şubh ulap nergis ol kaşı kara kıptı” (LD, 232/317-2)

muḥāl: (Ar.) Mümkün olmayan, imkansız.

“Velik asru *muḥāl* ol zemānedin bu maḡa

Dağı bir ikkini çatısa vü aytsa bu şu^c arā” (MSD, 178, 14a/1)

mu^c tedil: (Ar.) Ilık, ılıman (hava).

“Bulağı Kevşer ü çimgenleri riyāz-ı behişt

Havāsı *mu^c tedil* ü özi Cennetü’l-me^o vā” (MSD, 170, 12b/12)

mu^c teḳid: (Ar.) İnanan, dini bütün insan.

“Cān seniḡdür ten dağı sin ḡāhī köydür ḡāhī al

Mu^c teḳid kul şāhıdın ten cān bile fermān alır” (LD, 73/88-4)

muvāfiḳ: (Ar.) Uygun, münasip.

“Közüm bağır kanıdın yüz nigār kılmaz idi

Eger köḡgülge *muvāfiḳ* nigār bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/13)

mübāhī: (Ar.) Övünen (letafet ülkesi).

“Ay yüzḡüz cemāl u melāḡatnıḡ āyeti

Ḥüsünüḡ bile *mübāhī* leḡfet vilāyeti” (LD, 211/288-1)

mübārek: (Ar.) Bereketli, uğurlu.

“Kitip kış zaḡmeti, kildi *mübārek* yaz bile raḡmet

Kıçe kündüz kirek kılsaḳ çemen şāhnıda me^o vānı” (MSD, 156, 10b/15)

mübhem: (Ar.) Belirsiz, üstü kapalı.

“Laḡif ḡab^c bile çün kıılır me^c ānī beyān

Bedī^c sözleri birle mübeyyen ol *mübhem*” (MSD, 140, 8b/9)

müdḡil: (Ar.) Dahil eden, biriktiren (kişi).

“Ol ten-i sīmīn üze yil tigse titrer köḡgleki

Titregey andağ ki *müdhl* genç ile māl üstine” (LD, 185/249-6)

müfred: (Ar.) Tek, yalnız.

“İşķıñg çü kıldı *müfred* Luṭfī ezel küni

Ėam bākī ḳaldı derd-i dil oldı izāfeti” (LD, 218/297-7)

müheyyā: (Ar.) Hazır.

“İşret esbābı *müheyyā* vü ḳamuğ yārān ḳarīf

Saḳlasun Ḳādir yaman közdin, oḳılı” (MSD, 130, 7a/7)

mühim: (Ar.) Önemli.

“Azm-i raḥīl iter zamān dāğıdın ilteyin nişān

Yol ḳişıge barḳadın çünki *mühim* nişān irür” (LD, 48/53-3)

mükerrer: (Ar.) Tekrarlanmış (söz).

“Luṭfīni ayıtḳanı bir ağız vaşf-ı şekkeriñg

Sözi ḳaşında ḳand *mükerrer* degül müdür” (LD, 38/38-7)

mün^c adim: (Ar.) Yok olan (Anka).

“Zühd ü taḳvāniñg bināsı Ḳāf tig boldı bülend

Mün^c ādim^c Anḳā meñgizlig ehl-i ^c işyān u fesād” (MSD, 130, 7a/12)

müsemmā: (Ar.) Belli bir isimle anılmış (isim).

“Envā^c -ı mezāhir kim irür ḥüsnüñge mir³ āt

Esmādur u yok sinsiz añga hīç *müsemmā*” (LD, 3/1-5)

müstaḥaḳ ~ müstaḥıḳ ~ müsteḥaḳ: (Ar.) Hak etmiş (ḳişı).

“Āşir-i ^c işrīn ḳıḳarıp *müstaḥaḳ*larğa birür

Andın o ...tiler ārī^c asel, ḳand u nebāt” (MSD, 190, 15b/8)

“Ḥüsnüñg zekātına tilesenḡ *müstaḥıḳ* bigim

^c Āşıḳlar içre min kibi bir bī-nevā ḳanı” (LD, 240/329-2)

“Ger *müsteḥaḳ* tiler sin eyā şeh zekāt üçün

Min tig cihānda hīç gedā-yı za° if yok” (LD, 95/119-4)

müşg-i nāb: (Far. + Far.) Saf misk.

“Ḥotengā çün şabā iltti saçınḡ ıdı revān būyı

Giyāhī kim kiyikler çün yidi ol *müşg-i nāb* oldı” (LD, 262/360-3)

müşkil: (Ar.) Güç, zor.

“Yigneḡ uçını bir közüme sürmege istep

Min yigne kibi boldum u *müşkil* bu ḡayālım” (LD, 123/160-3)

müvecceḥ: (Ar.) Herkesin teveccüh ettiḡi, uygun olan (heves).

“Luṭfī tileki ol ki yüzünḡni körüp ölse

Red kıılma ki miskīnge *müvecceḥ* hevesi bar” (LD, 64/75-8)

nā-ḡaḳ: (Far. + Ar.) Haksız.

“Ay cefāçı tökmegil bu Luṭfī ḡanın fikr kııl

Ḳanı *nā-ḡaḳ* ḡan kıılıp āḡir peşīmān bolmaḡan” (LD, 151/199-7)

nā-kām: (Far.) Dileḡine kavuşamamış, bahtsız (Ferhad).

“Şekker lebidin kim tilese şerbet-i şīrīn

Ḥasret bile Ferḡād kibi ölgüsü *nā-kām*” (LD, 128/168-2)

nā-müselmān: (Far.) Müslüman olmayan (kimse).

“Yüz ḡaṭāsız ḡanını ger tökse közi ḡaşrda

Hīç kim irse kilmegey ol *nā-müselmān* yüzige” (LD, 22/17-4)

nā-revā: (Far.) Yakışmaz, layık olmayan (şey).

“Ḳuşūr-ı ṭab° dın dir min sini serv

İrür ol *nā-revā* bir āḡ dir min” (LD, 147/194-4)

nāzil: (Ar.) İnen, nüzul eden (ayet).

“Luṭfîni tîrgüz mesîḥ enfâsı tîg bir dem bile

Ay lebiṅg şânında *nâzil* âyet-i yuḥyi'l-° izâm” (LD, 128/167-7)

nev°: (Ar.) Çeşit, tür.

“Tökse kanım közleriṅg, kıldım biḥil, töksün revân

Kim kaçan tapḳay yana Sekkākî bu *nev°* ḳannı” (MSD, 300, 30a/9)

nihân: (Far.) Gizli, saklı.

“Zulmet içinde münfa° il boldı *nihân* ölüm ḳara

Âb-ı ḥayât çün ḥaber taptı lebiṅg zülâlıdın” (LD, 163/218-6)

nûr-baḥş: (Ar. + Far.) Nur veren, aydınlatan (yüz).

“Dil-bend ü *nûr-baḥş* yok ol zülf ü yüz bigin

Ḳılsam nigâh her niçe leyl ü nehârda” (LD, 183/246-6)

ögün: Başka.

“Ḥâşâ ki bu cevr özge cefâ-kârda bolḡay

Yâḥûd bu vefâsızlık *ögün* yârda bolḡay” (LD, 238/326-1)

°ömr-i °azîz: (Ar. + Ar.) Değerli ömür.

“Ger ḳılmasa vefâ maṅga dilber ° aceb digül

°Ömr-i °azîz kimge cihânda vefâ ḳılır” (LD, 42/45-2)

°ömr-i girân-māye: (Ar. + Far.) Değeri yüksek ömür.

“Ni vaşl işini ḳıldıṅg, ni mini öltürdüṅg

Dirîḡ °ömr-i *girân-māye* rāyegân kiçti” (MSD, 276, 27a/4)

örtüglüg: Gizli.

“Ḳan yıḡlamaḳdın dem-be-dem ḥalk ara sırrım boldı fâş

° Aşıkṅıṅ *örtüglüg* işin köz yaşı köp rüsvâ ḳılır” (LD, 79/97-2)

pest (2/2): (Far.) Değersiz.

“Du° ā, ḥamd u ṣenā, medḥiṅg meniṅg tiglerge ni tigsün

Sözi süst ü me° ānī pest ü ḥāṭır künd ü lafz ebter” (MSD, 154, 10b/6)

pinhānī: (Far.) Gizlenmiş olan (göz).

“Ger perī disem sini sini ma° zūr tut

Çün közüm insānıdın *pinhānī* sin” (LD, 289/453-2)

pür-āb: (Far.) Dolu.

“Zihni bir kılsa teveccüh, ḥal kılr yüz nükteni

Aytur, Eflāṭun su° āl itse, cevābını *pür-āb*” (MSD, 184, 15a/1)

pür-me° ānī: (Far. + Ar.) Manalar dolu.

“Güiyā Tarḥan uruḡı *pür-me° ānī*dür, bedī°

Ḥaḡ kılıptur anı anlar arasında intiḥāb” (MSD, 184, 15a/3)

rengīn (2/2): (Far.) Güzel, hoş.

“Ḳılıṅg taḥsīn bile Luṭfīni dil-ṣād

Ki *rengīn* ṣi° ri selmāndın ḡalıṣmas” (LD, 91/113-7)

revā: (Far.) Yakışır, uygun.

“İṣikiṅg itleri mindin vefānı öğrendi

Maṅa *revā* bu laḡab, köktin inse mihr ü vefā” (MSD, 178, 14a/2)

rūḥ-ı muḡaddes: (Ar. + Ar.) Kutsal ruh.

“La° l-ı lebiṅg ki *rūḥ-ı muḡaddes* anıṅg bile

Ḳāyim durur ° araz kibi cevher degül müdür” (LD, 37/38-5)

ṣabāḥ-ı mübārek: (Ar. + Ar.) Mübarek, uğurlu sabah.

“Tükendi zülf ü yüzi vaṣfı birle tün kün ° ömr

Ni ḥōṣ *ṣabāḥ-ı mübārek* ni ḥōṣ revāḥ irdi” (LD, 261/359-3)

sa° d-aḡter: (Ar. + Far.) Talihli, bahtlı.

“İrür rahşınḡ çınoḡ kebk ü hümāy u tūṭī vü bülbül

Nikū-reftār u ferruḡ-ḡāl, şīrīn-ṭab° u sa°d-aḡter” (MSD, 152, 10b/5)

sāde: (Far.) Sade.

“Ni köṅgli sāde ildür° ışḡ ili kim

Seniḡ tig bī-vefānı yār dirler” (LD, 56/64-6)

şāhib-ḡırān-ı kām-yāb: (Ar. + Far.) Dileḡine kavuşan talihli.

“Çün anıḡ sarı durur mīrzā vü bigim himmeti

° Āḡıbet ol bolḡusı şāhib-ḡırān-ı kām-yāb” (LD, 10/5-8)

senā-ḡān: (Ar. + Far.) Öven, metheden (kişi).

“Nigeh-bān u senā-ḡān u° adū-rān u irür ṭabbāḡ

Ayaḡcı vü yıravcı vü irür suçı vü ḡunyā-ger” (MSD, 150, 10a/8)

sevdā-yı ḡām: (Ar. + Far.) İmkansız sevgi.

“Müşgin saçıḡḡa° anber özini tutar şebīh

Sevdā-yı ḡām fāsīd itiptür dimāḡını” (LD, 233/319-4)

sevdā-yı muḡāl: (Ar. + Ar.) Gerçekleşmesi imkansız sevgi.

“° Ayb imes ḡılsa köṅḡül ol inḡke bilniḡ fikrini

Başıda kim bolsa sevdā-yı muḡāl bar durur” (LD, 70/84-3)

sulṭān-ı ferrūḡ: (Ar. + Far.) Talihli sultan.

“Zihī sulṭān-ı ferrūḡ kim ḡamer devrinde° adlıḡdın

Şanemler zülfidin başḡa ḡıl uçı yok perīşānī” (LD, 13/6-11)

sulṭān-ı ḡaḡḡā: (Ar. + Ar.) Gerçek, hakikî sultan.

“Ḳıyāmetḡa tigin seyr itse gerdün tapmaḡay hergiz

Cihān mülki üçün bir siz tigin sulṭān-ı ḡaḡḡā” (LD, 13/6-12)

şun° (2/2): (Ar.) Yapmacık.

“Zihī serīr igeṣi körkniṅ cihānında

Boyuṅça serv ḵanı ṣun ° būstānında” (LD, 18/12-1)

süçüg: Hoş, güzel.

“Köz ḵaḵḵı eger bolmasa siz zerre süçüg söz

İy sözi dudağı şekerim nitti ni boldı” (LD, 256/351-4)

süst: (Far.) Gevşek (söz).

“Du ° ā, ḵamd u ṣenā, medḵiṅ meniṅ tiglerge ni tigsün

Sözi süst ü me ° ānī pest ü ḵāṭır künd ü lafz ebter” (MSD, 154, 10b/6)

şāyeste: (Far.) Layık, uygun.

“Cevrūṅ artar dem-be-dem şāyeste ḵıdmet minde yok

Ni sebebtin yā rab uş munça ° ināyettür maṅga” (LD, 21/16-3)

şeh-bāz-ı ḵudsī: (Far. + Ar.) Kutsal, mukaddes yiğit.

“Dünyā kim irdi min kibi şehbāz-ı ḵudsīga

Bizni belāga salḡuḵı zülfüṅ tuzagıdır” (LD, 77/94-2)

şekker-i nāb: (Far. + Far.) Halis, saf şeker.

“Cān ° adem sarı ḵılur pervāz şīrīnlik bile

Ḵılsa sözlerde tebessüm şekker-i nābı anıṅ” (LD, 105/134-3)

şī° r-i ḡarrā: (Ar. + Ar.) Parlak şiir, güzel şiir.

“Bolur irdi ° Alī Aḡa bu Sekkāḵī hevā-dārı

İşitse irdi ol bu kün munuṅ tig şī° r-i ḡarrānı” (MSD, 166, 12b/3)

şūm: (Far.) Uğursuz.

“Tutmasun tiṅri revā kim içkiṅiz bolḡay raḵīb

Vāy anıṅ tig şūm yüzlüg ḵutluḡ ivdin taşḵarı” (LD, 202/273-5)

ṭālib-i īmān: (Ar. + Ar.) İman isteyen (kimse).

“Gerçi zülfünġ çīnide kāfir bolup irdi köñġül

Bürķa° algıl çehredin kim *ṭālib-i īmān* irür” (LD, 83/102-6)

tetrü: Ters.

“Besī mecrūḥ bolur köñġlüm felekniñ *tetrü* işidin

Ulaşī ° ayş itip nādān, müdām miḥnet körer dānā” (MSD, 128, 6b/15)

tik: Dik, doğru.

“*Tik* va° deler soñġınça bu kün tañġla ḥālā dip

Kiçti ḥayāt u yitmedi bir vaşl ḥālesi” (LD, 211/287-4)

toğrı (2/2): Uygun olan (yol).

“Közünġ köp ilni iltür *toğrı* yoldın

Seniñ devrünġde bolġay azmağan az” (LD, 88/109-5)

tola: Dolu.

“Lāf urur irdi meger ġonce nebāt aġzıñġ bile

Aġzına yil urdı andaķ kim *tola* ḳan eyledi” (LD, 219/298-4)

⁵⁴**türlü ~ türlüg:** Çeşitli, muhtelif.

“Mununġ tig *türlü* zaḥmetler vüçüdümġa irür dāyim

Ṭabīb-i ḥāzıķım sin-sin, ḳıl imdi bu müdāvānı” (MSD, 166, 12b/6)

“Yüz *türlüg* uruş peydā ḳılġuçı raķībiniñdür

Her ḳayda ki olturdı ḥaķķā ki şafā ḳoptı” (LD, 232/317-4)

yaḥşı: İyi, güzel.

“Ol at irmes, ni üçün andın toġar *yaḥşı* uruġ

Ol ḳuş irmes, ni üçündür barça a° zāsı ḳanat” (MSD, 190, 15b/5)

yalġan (2/2): Asılsız, uydurma.

⁵⁴ +IIG, +IUG isimden sıfat yapma ekinin son ünsüzünün düştüğü görülmektedir. Benzer örnek için bk.: yarlı ~ yarlıġ.

“Taş bağırlık dil-berim Sekkākī köṅli ka° besin

Yıktı *yalgān* va° de birle, hem ° imāret kılmadı” (MSD, 234, 21a/14)

yār-ı yegāne: (Far. + Far.) Eşi benzeri olmayan sevgili.

“Mescid bölükünḡde turup, ey *yār-ı yegāne*

Mihrāb bigin qaşınḡa öteli dü-güne” (MSD, 200, 16b/8)

yazuqlı: Günahkâr.

“Közünḡ kirişme bile hay *yazuqlı* Sekkākī

Sini men öltürürem tip ayıttı türkâne” (MSD, 208, 18a/1)

yegāne: (Far.) Tek, biricik.

“Eyā *yegāne*, seninḡ mūnisiḡ irür Qur° ān

Yüzünḡde nūr-ı şafā ol sa° ādetinḡge güvā” (MSD, 174, 13b/5)

yek-tā: (Far.) Benzersiz, eşsiz.

“Rāst çün boldı ezelninḡ küni şaf şaf ervāḥ

Barçadın ḥüsn ile *yektā* oḡ kördüm ü bes” (LD, 90/112-2)

yılsız: Yılan olmayan (hazine).

“Yüzinge zūlfidür ḥāyil raḡībni la° lıdın māni°

Yılsız tapmadım genc ü tikensiz körmedim ḥurmā” (MSD, 124, 6a/13)

yom: Uğursuz.

“Elinḡ saḥāvetidin boldı barça ḡān içi ḡān

Yom aḡzı ḡurıdı, yirinde ḡalmadı hīç nem” (MSD, 142, 8b/14)

zarūrī: (Ar.) Zaruri, gerekli.

“Gedālar rāyegān tapḡay *zarūrī* māl-ı Ḳārūn’ını

Yed-i beyzā bigin ilginḡ cihānḡa zer-feşān kildi” (MSD, 112, 4b/14)

2.2.1.2.1.6. Duygusal Özellikler Bildiren Niteleme Sıfatları

ābād-kerde: (Far.) Bayındır edilmiş (yer).

“Könglümni hecr zulmı bile bozmağı nidür

Çün bu harābedür anıñg *ābād-kerdesi*” (LD, 200/271-4)

° **acāyib:** (Ar.) Tuhaf, garip.

“Cān bile barça cihāndur tirig ay cān u cihān

Öltürür sin mini her dem ni ‘*acāyib* cān sin” (LD, 141/186-2)

° **aceb (1/2):** (Ar.) Garip, tuhaf.

“Min giriftār u sañga yoktur haber

Ni ‘*aceb* bī-raḥm dil-ber sin bigim” (LD, 284/435-2)

⁵⁵**aççığ:** Acı, üzüntü verici.

“Hicrān zehri munda yok bolsa, i Sekkākī, sañga

Ol şāhnıñg *aççığ* sözi, sögünçi ḥalvā bolğusı” (MSD, 278, 27a/14-15)

āh-ı serd: (Far. + Far.) Güçlü feryat.

“Min tiler min vaşlıñg *āh-ı serd* ile

Dīde-i giryān u rüy-ı zerd ile” (LD, 272/385-1)

āh-ı sūzān: (Far. + Far.) Yakıcı feryat.

“Uşbu kül bolğan felekni kim irür kün şu° lesi

Ḥasretindür bigim bu *āh-ı sūzān* örtegen” (LD, 145/191-5)

aḥvāl-ı zār: (Ar. + Far.) Üzüntülü hâller.

“Atıñgıñg zikri dāyım ḥayr ile olsun ° afā’llāh kim

Sañga *aḥvāl-ı zār*ımdın kiçe körgeç haber kıldı” (LD, 267/367-6)

° **ālem-ārā:** (Ar. + Far.) Âlemi süsleyen (sevgili).

“Barçanı bolsun didi maḥv-ı tecellī-i cemāl

⁵⁵ Çağatay Türkçesinde ünsüz ikizleşmesi hadisesine çoğunlukla sayı isimlerinde ve bazı kelimelerde rastlanmaktadır. Benzer örnekler için bk.: iki ~ ikki, katıq (1/3) ~ kattıq, sikkiz yüz, toqquz, yetti ~ yiti ~ yitti.

Ol ki hüsniñni munuñg dik ‘*âlem-ârâ* eyledi” (LD, 252/345-4)

‘**âlem-i bî-vefâ:** (Ar. + Far.) Vefasız âlem.

“Tut körkni biş kün ğanîmet

Kim ‘*âlem-i bî-vefâ* bolur bu” (LD, 173/232-6)

‘**andelîb-i zâr:** (Ar. + Far.) Ağlayan bülbül.

“Sini cem‘ i ki gül-ruhsâr dirler

Bu kılını ‘*andelîb-i zâr* dirler” (LD, 56/64-1)

ârâmsız: (Far. + T.) Huzursuz.

“Ay köñgöl bahtı kara zülf-i perîşânıñg üçün

Cânım *ârâmsız* ol ğamze-i fettânıñg üçün” (149/198-1)

aşl-ı fütûh: (Ar. + Ar.) Hakikî ferahlama.

“Ay vişâlîñg devleti *aşl-ı fütûh*

Zülf ü yüzüñg yâdudur ârâm-ı rûh” (LD, 274/393-1)

âsûde: (Far.) Huzurlu, rahat.

“Deşt ilidin Hâcî Tarhan’ğa yetilse bu ğazel

Terk iter her beytîge *âsûde* dünyâsın sarây” (MSD, 236, 21b/7)

‘**âşık:** (Ar.) Âşık, sevdalı (kişi).

“İşikiñg iti üni yaqar hoş kulaqımğa

‘*Âşık* kişige yaqqanı tig çeng ü çegâne” (MSD, 200, 16b/11)

‘**âşık-ı bî-çâre:** (Ar. + Far.) Çaresiz âşık.

“Şükr kim baht itti yarı ‘*âşık-ı bî-çâre*ğa

Uçradı giryân közüm siz tig perî-ruhsâreğa” (LD, 185/250-1)

‘**âşık-ı kûh-ken:** (Ar. + Far.) Dağı kazan âşık.

“Eger Şîrîn üçün Ferhâd ‘*âşık-ı kûh-ken* bolsa

Ni taṅg Sekkākī hem, cānā, yolunḡda cān-ken boldı” (MSD, 254, 24a/8)

° **āşık-ı miskīn:** (Ar. + Ar.) Miskin âşık.

“Şād bolma, raķīb öldi tiyü, ° *āşık-ı miskīn*

Barçağa tüzi kilgüsidür devr ayaķı” (MSD, 304, 30b/10)

° **āşık-ı müştāk:** (Ar. + Ar.) Özleyen âşık.

“Dil-berā sindurma ° ahd u yanmağıl mīşākđın

Perdede tutma yüzünḡni ° *āşık-ı müştākđın*” (LD, 158/211-1)

° **āşık-ı şādık:** (Ar. + Ar.) Sadık âşık.

“İş kayguğa tüşse, kılur ol ° *āşık-ı şādık*

Bu ikki cihān kaygusını bir nevāle” (MSD, 222, 19b/10)

° **āşık-ı ser-gerdān:** (Ar. + Far.) Şaşkın âşık.

“İtinḡ uygandı āhımdın başıdın ivrıldüm

° Afv itip aytı nitey ° *āşık-ı ser-gerdān sin*” (LD, 141/186-5)

āşüfte: (Far.) Perişan.

“Tā kıldı bu *āşüfte* köngül zülfide ārām

Mecmu° perīşān işini kıldı ser-encām” (LD, 128/168-1)

āşüfte-ṭālī° : (Far. + Ar.) Perişan talihli.

“Zülfü dik *āşüfte-ṭālī°* min ḡamerniḡ devride

Ni kara baḡt irdi kim bu bī-nevāğa uçradı” (LD, 197/266-3)

° **azāb-ı elīm:** (Ar. + Ar.) Çok acı veren işkence.

“Yā rab bu Luṭfī ḡul ni yazuḡ ḡılımış irdi kim

Hicrān tüni naşībi ° *azāb-ı elīm* irür” (LD, 68/80-5)

belālīg: (Ar. + T.) Eziyet verici (hareketler).

“Körktin başḡa turur tört *belālīg* ḡarekāt

Kim bolur kim kişide barçası hûb u mevzûn” (LD, 152/201-3)

bende-i cānī: (Far. + Far.) Candan bağı köle.

“Ey gül, yüzünge hûr u perī *bende-i cānī*

Tal tig boyunğ āzādı irür serv-i revānī” (MSD, 262, 25a/4)

berbād-kerde: (Far.) Berbat edilmiş, perişan edilmiş (yer).

“İy serv şīvelig kadınğ āzād-kerdesi

Gül-nār inğingniñ irtegi *berbād-kerdesi*” (LD, 200/271-1)

bī-ķarār: (Far. + Ar.) Kararsız.

“Köngülñi körmes idim *bī-ķarār* sevdādın

Közünğde bolsa idi ger ķarār-ı şabr u şebāt” (LD, 31/29-5)

bülbül-i āşüfte: (Far. + Far.) Şaşkın bülbül.

“Başdın yana iķbāl çemenleri kögerdi

Min *bülbül-i āşüfte* çü gülzāra sataştım” (LD, 125/163-2)

bülbül-i mehcūr: (Far. + Ar.) Terk edilmiş bülbül.

“Sin hûsn iliniñ hanı sin ü ben de dilençi

Sin dilber-i gül-ruḥ sin ü men *bülbül-i mehcūr*” (LD, 39/40-2)

bülbül-i miskīn: (Far. + Ar.) Zavallı bülbül.

“Hem-derdtür aytay aṅga ḥālını kim aytğay

Gülşendin uşol *bülbül-i miskīn* ki cüdādur” (LD, 70/83-3)

cān-güdāz: (Far.) Can yakıcı (kişi).

“Hûsn yanglılık bī-vefā sin ° ışık tig hem *cān-güdāz*

Cān miñgizlig nā-güzīr ü ° ömr tig çābük-süvār” (LD, 127/166-2)

cān-ı efgār ~ cān-ı figār: (Far. + Far.) Dertli, üzgün gönül.

“Ölgeli yitti bu miskīn Luṭfī vü bardur henüz

Dām-ı zülfünḡ birle baḡlık *cān-ı efgārım* meniḡ” (LD, 109/140-5)

“Tā kıldı Luṭfī cānıḡa ol ḡamze köz k̄ara

Şabr u k̄arār k̄almadı *cān-ı figārda*” (LD, 183/246-9)

cān-ı miskīn: (Far. + Far.) Zavallı gönül.

“Derding bile anıḡ tig öğrendi *cān-ı miskīn*

Kim zevkıdın saḡınmas bī-çāre ḡōd devānı” (LD, 226/309-3)

cān-ı mümtēḡan: (Far. + Ar.) İmtihan edilen, denenen gönül.

“Yüzünḡning ayı hevāsında āh ile hem-rāh

Felekke tiggüsi bir kün bu *cān-ı mümtēḡanım*” (LD, 125/164-4)

cefācı: (Far. + T.) Cefacı.

“Ni ṭālī° ile min tileyin mihr ol aydın

Çün böyle *cefācı* büt-i ° ayyāra yoluktum” (LD, 137/180-3)

cefā-kār: (Ar. + Far.) Cefa eden, eziyet eden (sevgili).

“Ay ° azīz cānımdın artuḡ irteki yarım meniḡ

Taş baḡırlık va° desi yalḡan *cefā-kārım* meniḡ” (LD, 109/140-1)

cellād-kerde: (Ar. + Far.) Cellatlaşmış, acımasızlaşmış (bakış).

“Min bī-günāh k̄anına kör kim ni susamış

Ol ḡamze kim irür közi *cellād-kerdesi*” (LD, 200/271-3)

cerāḡatlık: (Ar. + T.) Yaralı (gönül).

“Ger *cerāḡatlık* köḡülde nāḡehān ötse oḡunḡ

Derdıḡa raḡm eyleben k̄an yaşı peykān yıḡlaḡay” (LD, 260/357-4)

ciger-düz: (Far.) Ciḡeri delip geçen (bakış).

“Cān alḡuçı ol cādū közüḡ fitne imes mü

ḡamzenḡ oḡı ay dōst *ciger-düz* degül mü” (LD, 170/228-2)

derd-i bî-dermān: (Far. + Far.) Dermansız dert.

“*Derd-i bî-dermān* birle cān yavuştı çıkķalı

Pādişāhîdūr kaçan kilsün gedāyın körgeli” (LD, 243/333-5)

dîde-i giryān: (Far. + Far.) Ağlayan göz.

“Min tiler min vaşlîṅ āh-ı serd ile

Dîde-i giryān u rûy-ı zerd ile” (LD, 272/385-1)

dil-ārām: (Far.) Gönül alan (sevgili).

“Cān kaçdı üçün kilür dem-ā-dem

Kilmes maṅḡa raḥm üçün *dil-ārām*” (LD, 136/178-4)

dil-āşûb: (Far.) Gönül karıştıran (sevgili).

“Ān ki bolur ḥüsn ile yok munça *dil-āşûb*

Andın daḡı bir özge leṭāfet turur uşbu” (LD, 173/233-2)

dil-āzār: (Far.) Gönül inciten (sevgili).

“Kiçti ° ömrüm zāyi° vü sindin vefāi körmedim

Ay cefāçı niçe bolḡay sin *dil-āzār*ım meniṅ” (LD, 109/140-4)

dil-bend: (Far.) Gönül bağlayan (saç).

“*Dil-bend* ü nūr-baḡş yok ol zülf ü yüz bigin

Ḳılsam nigāh her niçe leyl ü nehārda” (LD, 183/246-6)

dil-firûz: (Far.) Gönül aydınlatan, gönle ferahlık veren (pervane).

“Pervāne işi mindin irür yaḡşıraḡ kim

Örtense bāri ol ḡavuşur *dil-firûz*ige” (LD, 16/9-2)

dil-i efgār: (Far. + Far.) Dertli gönül.

“Körer min yüz belā köṅlüm ilindin

Dil-i efgār ilindin dād u feryād” (LD, 34/33-5)

dil-i miḥnet-keṣīde: (Far. + Ar. + Far.) Dert çeken gönül.

“Cān mışrına kirip *dil-i mihnet-keṣīde*din

Sorgıl ki yağlıkıṅ ḥasedindin ni ḥālı bar” (LD, 85/105-6)

dil-rübā: (Far.) Gönül kapan, gönül alan (sevgili).

“Her geh kīṣ cübbeni ol *dil-rübā* kiyer

Güyā ki tūn libāsını māh-ı semā kiyer” (LD, 80/99-1)

dil-sūz: (Far.) Gönül yakan (sevgili).

“Köṅglümni girişme bile yaqtıṅ yanar otқа

Ol taş bağırlık maṅga *dil-sūz* degül mü” (LD, 170/228-3)

dilü: Coşkun, azgın.

“Ol saç mudur şubḥa yakın yāḥūd uzun tūn

Ya ḡāliyedin *dilü* köṅgüllerge selāsil” (LD, 111/143-5)

ebter (2/2): (Ar.) Çaresiz.

“Su ḡayretidin kim tenige tigdi dem-ā-dem

Cānım barı su boldı vü ḥālım daḡı *ebter*” (LD, 51/58-3)

efḡār: (Far.) Yaralı (gönül).

“Ay cefā daḡı bile köṅglümni *efḡār* eylegen

Gül yaṅgaqıṅ ṣevqıdur yüz közni gülzār eylegen” (LD, 146/193-1)

ehl-i °azāb: (Ar. + Ar.) Üzüntü sahibi, üzüntülü.

“Selsebīlīṅ suyına susamaḡay *ehl-i °azāb*

Ḥāk-i pāyīṅḡa anıṅ tig ki bu ḡayrān susadı” (LD, 263/361-4)

ehl-i sevdā: (Ar. + Ar.) Sevda sahibi, sevdalı.

“*Ehl-i sevdā*ḡa düşvār durur ādemīḡa

Başta köṅglüm kara baḡtını perīṣān kıladur” (LD, 66/78-5)

ehl-i zevk: (Ar. + Ar.) Zevk sahibi, zevkli.

“*Ehl-i zevk* ağzına şeker didiler

Gayb sırrını muhtaşar didiler” (LD, 35/35-1)

eşkāl-i dil-peżîr: (Ar. + Far.) Gönül alıcı görünüşler.

“Zamāne ehli közüñ sihrine esîr bolur

Hudāyrā bu ni *eşkāl-i dil-peżîr* bolur” (LD, 36/36-1)

ferih: (Ar.) Sevinçli, neşeli.

“Kamuğ *ferih* tüzükin bozğuçı ecelni bilip

° Aceb turur bu tarab birle tüzmeğin maḥfil” (LD, 7/3-18)

gamgîn: (Ar. + Far.) Üzüntülü, kederli.

“*Gamgîn* bu köñül tā ki temāşādın açılğay

Köz bağıda tiktım qadının tāze nihālî” (LD, 229/313-5)

gam-ḥāre: (Ar. + Far.) Gam çeken (kişi).

“Kiçe vü kündüz işim yıqlamaq, küçüm zārî

Gamıñdın özge kişi yok qaşımda *gam-ḥāre*” (MSD, 198, 16b/5)

gamsız: (Ar. + T.) Gamsız, kedersiz.

“Ki kıldı dād u ° adl u luṭf u iḥsāndın şeh-i ° ālem

Cihān *gamsız*, emān kemsiz, tarab ḥadsız ḥoşî ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

gamze-i ḥūn-ḥāre: (Ar. + Far.) Kan içici gamze.

“Siḥr ü neyrencāt eşkālını mensūḥ eyledi

° Aşık öltürmekke közüñ *gamze-i ḥūn-ḥāresi*” (LD, 201/272-2)

gāzablîk: (Ar. + T.) Öfkeli.

“Örtenür cânım *gāzablîk* közidin

Tā-be-key ḥālını ol ay bimegey” (LD, 275/398-1)

giryān: (Far.) Ağlayan, ağlayıcı.

“Āhır bī-ğāne tip *giryān* işikinḡdin kavar bolsanḡ

Küler yüz körgüzüp evvel kişini āşinā kılma” (MSD, 202, 17a/5)

gonce-i ḡandān: (Far. + Far.) Gülen gonca.

“Tün bir küle keçtinḡ, körüp ağzınḡda leṭāfet

Ḳan kıldı baḡır *gonce-i ḡandān*, çemeninde” (MSD, 218, 19a/7)

gül-i ḡandān: (Far. + Far.) Gülen gül.

“Ay türk-i perīveş ni ° aceb cān yetilip sen

Devlet çemeninde *gül-i ḡandān* yetilip sen” (LD, 139/184-1)

gül-i şādī: (Far. + Far.) Sevinçli gül.

“Ger bizni şehīd itse bir ḡande bile la° lınḡ

Hākim *gül-i şādī*’din tā ḡaşr küler bolḡay” (LD, 224/305-4)

gül-nār-ı ḡandān: (Far. + Far.) Gülen nar çiçeḡi.

“Külerde körse ağzı birle tişin

Bolur *gül-nār-ı ḡandān* pāre pāre” (MSD, 224, 19b/15)

ḡāl-ı perīşān: (Ar. + Far.) Perişan durum.

“Ni tip bu *ḡāl-ı perīşān*ı aytayın anḡa kim

Yüzi qaralar irür zülf tig kafāsında” (LD, 182/245-5)

ḡāl-ı zār: (Ar. + Far.) İnleyici, acılı hāl.

“Cenāzemniḡ gavercākine baḡlanḡ nāme-i şevḡım

Kim ol nāmihribān tapḡay ḡaber bu *ḡāl-ı zār*ımdın” (LD, 164/219-4)

ḡām-ṭama° : (Far. + Ar.) Boş hevesli.

“Bu *ḡām-ṭama°* köḡlüm eger bolmasa mecnūn

Sin sīm-bedendın mü tiler irdi vefānı” (LD, 242/332-2)

ḥandān: (Far.) Gülen, sevinçli.

“Sekkākī yığlap köz yaşın yaz yamğurı tig yağdurur

Yetkürgil anı, ey şabā, yüzi güli *ḥandānıma*” (MSD, 210, 18a/9-10)

ḥayrān (1/2): (Ar.) Şaşmış, şaşırmış.

“Şayd kıldı bizni *ḥayrān* közleri

Dilü boldı cān işitip sözleri” (LD, 272/387-1)

hem-heves: (Far. + Ar.) Aynı heveste olan (kimse).

“Ay kullarınğız dāyiresinde tutar özin

° Ayb itme anıñ başıda bir *hem-hevesi* bar” (LD, 64/75-7)

hezār-ı zār-ı şeydā: (Far. + Far. + Far.) İnleyen ve divane bülbül.

“Nebāt ağzı bile gonce kıılır geh geh şeker ḥande

Velī kan yığlatur her dem *hezār-ı zār-ı şeydānı*” (MSD, 158, 11a/11)

hoş (2/2) ~ ḥōş (2/3): (Far.) Hoş, beğenilen.

“Meclis içre şekli maḳbūl, özi *hoş*, şīrīn sözi

Añğlasa bolur, anıñ gūyā irür aşlı nebāt” (MSD, 190, 15b/9)

“Cādū közüñ girişmede şāhib-kemāl irür

Zülfüñ tatar-ı müşgīne *ḥōş* gūş-māl irür” (LD, 46/51-1)

ḥōş-āyende: (Far.) Hoşa giden, beğenilen (şey).

“Her cevır ki kılsañ dimegey hīç bu Luṭfī

Maḥbūb ni kim kılsa *ḥōş-āyende* degül mü” (LD, 172/231-7)

ḥurrem: (Far.) Sevinçli, neşeli.

“Körüp *ḥurrem* yüzüñ yazın közüm hoş aqturur seylī

Eyā serv-i sehī, kılgıl aḳar su sarı bir meylī” (MSD, 268, 25b/13)

° **ışk-ı nihān:** (Ar. + Far.) Gizli aşk.

“Ol tar ağzı mihrini fāş eyleme Luṭfī

Künler anıñg üçün ki ‘*ışk-ı nihānı*” (LD, 248/340-5)

ışkeste: (Far.) Gücenmiş, kırıgın.

“Min bir *ışkeste* ḳulunḡdur-min, za° ifler köñgli tig

Sorsañız işkesteleñg ḡālını, bolḡay şevāb” (MSD, 186, 15a/14)

° **ışve-ger:** (Ar. + Far.) İşveci, cilveli.

“Derdiñdin ölüp arzımadım bir sorarıñḡga

Ay köñgli ḳatıḡ ‘*ışve-gerim nitti ni boldı*” (LD, 256/351-5)

ḳalb-ı nā-fermān: (Ar. + Far.) Emir dinlemez kalp.

“Köz köre yüz miñḡ belānı cāñga kiltürdi köñḡl

İmdi köydürsem, ni ḡaşıḡ, *ḳalb-ı nā-fermānı*” (MSD, 300, 30a/6)

kām-yāb: (Far.) İsteḡine kavuşmuş, mutlu.

“Ḥod ḡaraz def° -i melāmet ḳılsa maḡdūm-ı cihan

Āşaf-ı Cem-āsītān u Cām-rāy u *kām-yāb*” (MSD, 184, 14b/13)

ḳāşir: (Ar.) Kırıcı (göz).

“Ḳalsa yüzünḡde köz ni ° aceb ḡıyre kim naḡar

Ḳāşir irür çü bolsa muḡābil ḡuyaş u köz” (LD, 86/107-3)

ḳatıḡ (1/3) ~ ḳattıḡ: Kırıcı, acımasız.

“Derdiñdin ölüp arzımadım bir sorarıñḡga

Ay köñgli *ḳatıḡ* ° işve-gerim nitti ni boldı” (LD, 256/351-5)

“Yıḡladı ḡattā raḡībnuñḡ raḡmı kilgendin mañga

Bārī ol *ḳattıḡ* köñḡüllüḡ çın mu, yalḡan yıḡladı” (MSD, 250, 23b/4)

kemīne (2/2): (Far.) Zavallı.

“*Kemīne* muṭrib irür Zühre çün işikiñḡde

Bilip ° Uṭārid anıṅ vechini, tutar mücrā” (MSD, 176, 13b/9)

köṅüllüg: Gönül sahibi.

“Yıǵladı ḥattā raḳībünüṅ raḥmı kilgendin maṅga

Bārī ol ḳattıǵ köṅüllüg çın mu, yalǵan yıǵladı” (MSD, 250, 23b/4)

la° l-ı cān-fezā: (Ar. + Far.) Cana can katan dudak.

“Eger delīl tiler sin mesīḥniṅ demine

Tebessüm içre anıṅ *la° l-ı cān-fezā*sına baḳ” (LD, 98/124-2)

Luṭfī-i dil-efgār: (Ar. + Far.) Gönlü dertli Lutfī.

“*Luṭfī-i dil-efgār* tiler hecr ilidin dād

Aḥvālını ol bigime vü ḥanıma aytıṅ” (LD, 104/132-5)

maḳbūl: (Ar.) Beǵenilen, hoşa giden (şekil).

“Meclis içre şekli *maḳbūl*, özi hoş, şīrīn sözi

Aṅglaşa bolur, anıṅ gūyā irür aşlı nebāt” (MSD, 190, 15b/9)

māh-ı dil-efrūz: (Far. + Far.) Gönül parlatan sevgili.

“Ol ḥüsn ki sinde iy ḳara köz degül mü

Hüblar ḳuluṅ ay *māh-ı dil-efrūz* degül mü” (LD, 170/228-1)

māh-ı dil-rübā: (Far. + Far.) Gönül kapan sevgili.

“Uǵrın baḳıp köṅül dek cānımnı aldı bardı

Luṭfīga ḥaḳ tigürsün ol *māh-ı dil-rübā*” (LD, 227/309-7)

mecnūn (I): (Ar.) Çıldırılmış, deli, divane.

“Luṭfīni mey-ḥānede āşüfte körsenṅ ḳılma ° ayb

Kim bu *mecnūn* ihtiyārı zülfi ḳullābındadır” (LD, 75/90-7)

mecrūḥ: (Ar.) Kırgın, incinmiş (gönül).

“Ḳadd u saḳ u aǵzıṅ ḡamıdın āḥ ki ḳaldı

Mecrûh köngüllerge nişân-ı elem ay cân” (LD, 166/223-5)

men-i şikeste: (T. + Far.) Kırgın olan ben.

“*Men-i şikeste* eger cāduluḡnı bilsem idi

Özümnü nāme kılıp hıdmetiḡğa bargay idim” (LD, 301/508)

mihrsiz: (Far. + T.) Sevgisiz.

“Gerçi ki köydi nüh felek baḡrı bu Luṡfî āhıdın

Zerre ol ay *mihrsiz* köḡlide kılmadı eşer” (LD, 63/73-7)

min-i dīvāne: (T. + Far.) Divane olan ben.

“Aḡl u dīn bar irdi çağda *min-i dīvāne*de

Zülfiniḡ sevdāsı olturttı kara yerge mini” (LD, 221/301-3)

min-i giryān: (T. + Far.) Ağlayan ben.

“Bir kün *min-i giryān* iline tüşmedi hergiz

Ol gevher-i yek-dāne ° aceb hālet imes mü” (LD, 171/230-6)

min-i müştāk: (T. + Ar.) Özleyen ben.

“Bürka° alḡıl bir zamān oltur *min-i müştāk* ile

Ger niyāzıḡ bar hüdāvend-i ° ale’l-ıtlāk ile” (LD, 183/247-1)

miskīn: (Ar.) Zavallı.

“Cān inçke aḡrık derdidin firḡatte bergey āḡirī

Biliḡni *miskīn* Luṡfî tig her kim temennā kılgısı” (LD, 234/320-7)

muḡluk: Üzüntülü, kederli.

“Her biri bir dāḡ irür *muḡluk* cānıḡa tā ebed

Lāle yaḡlıḡ yüzide her niçe hāl bar durur” (LD, 70/84-4)

muḡtar: (Ar.) Çaresiz (hāl).

“Saḡā vü cūd u iḡsānıḡ, kerem birle kıılır sin-sin

Tilim ebr ü öküş yağmu[r], yiti deryā vü kı̄n *muẓtar*” (MSD, 152, 10a/15)

muẓtarib-ḥāl: (Ar.) Üzüntülü hâl.

“Saçınḡ çevgānı üçün *muẓtarib-ḥāl*

Başımın gūy itip çevgāne kildim” (LD, 130/170-6)

mübtelā: (Ar.) Düşkün, tutkun.

“Kıldı şīrīn ḥandesindin *mübtelā* Ferhādın

Kirdi Leylā közige Mecnūnnı şeydā eyledi” (LD, 265/365-2)

nā-güzīr: (Far.) Çaresiz (gönül).

“Ḥüsñ yaḡlıḡ bī-vefā sin ° ıṣḡ tig hem cān-güdāz

Cān minḡizlig *nā-güzīr* ü ° ömr tig çābük-süvār” (LD, 127/166-2)

nāle-i zār: (Far. + Far.) İnleyici feryat.

“Ol seninḡ taş könglünḡe bilmen nidin kār eylemes

Kim felekni köydürür bu *nāle-i zār*ım meninḡ” (LD, 109/140-3)

nevmīd: (Far.) Ümitsiz (gönül).

“Bolmaḡıl *nevmīd* cāndın Luṭfī köp hicrān tūni

Vaşlıḡa bir kūn tigürgey nāle-i zārım mini” (LD, 208/283-7)

otluḡ: Ateşli (göz).

“*Otluḡ* közüḡ allıda köp biryān kıldım cān u dil

Esrük hem ol kāfir, nidin meyl itmedi biryānıma” (MSD, 210, 18a/4)

° **ömr-i perīṣān:** (Ar. + Far.) Perişan ömür.

“Uzun ° ömrüm idi zülfünḡ perīṣān eyledinḡ anı

Belā cānımḡa cem° itti uşol ° *ömr-i perīṣān*ım” (LD, 137/179-5)

perīṣān (2/2): (Far.) Kederli, kaygılı.

“Ger istemes olsaḡ kı̄ra baḡtımın *perīṣān*

Cem° itme yüzünḡ lālesi üstide külāle” (LD, 180/242-6)

perīṣān-ḥāl: (Far. + Ar.) Perişan hâl.

“Boluptur vehmdin ol hem *perīṣān-ḥāl* u şūrīde

Çılur baş bilge bargay tip köñḡül birle müdārānı” (MSD, 164, 12a/4)

rızķ-ı perīṣān: (Ar. + Far.) Perişan rızık.

“Ḥāk-i pāyı kim aṅḡa zülfi tiger köp isterem

Ya mini toprak ya *rızķ-ı perīṣān* tartadur” (LD, 72/86-5)

rūz-füzūn: (Far.) Ömür uzatan (akıl).

“Çün ° aḡl kiçiklikte vü ay yaṅḡı irürde

Ḥüsnünḡ daḡı mihrim ay bigim *rūz-füzūndur*” (LD, 37/37-5)

rūzī-i perīṣān: (Far. + Far.) Daḡınık, acılı talih.

“Zülfünḡüz iltür mini geh ka° be gāhī deyrḡa

Bendeni her yerge *rūzī-i perīṣān* tartadur” (LD, 74/89-6)

serv-i nāz: (Far. + Far.) Nazlı sevgili.

“Közüm yaşıṅḡa nazar ḡıl, köñḡül bolur rüşen

İ *serv-i nāz*, aḡar suḡa ḡılsa nezzāre” (MSD, 198, 16b/3)

sñe-i biryān: (Far. + Far.) Yanık yürek.

“Dil-berā āb-ı ḡayāt irniḡ üçün cān susadı

Baḡrım örtendi daḡı *sñe-i biryān* susadı” (LD, 262/361-1)

sipih-r-i kñever: (Far. + Far.) Kindar talih.

“Bir nefes ma° şūḡ ile ° aşıḡnı ḡoymas şādımān

Ni tiler ya rab *sipih-r-i kñever* ° uşşāḡdım” (LD, 158/211-3)

sūzende: (Far.) Yakan, yakıcı (yanak).

“Āfitāb-ı ° arızınḡ *sūzendedür*

Bizge mihriṅg yok turur söz andadur” (LD, 276/400-1)

şād: (Far.) Mutlu, sevinçli.

“Yaz faşlı barça şād u köṅglümüz ḡamnāk irür

Gül bigin cān köṅgleki hicrān ilindin çāk irür” (LD, 84/104-1)

şādımān: (Far.) Sevinçli.

“Ni ḡam ger derd ü ḡasret birle ölsem

Çü dil-ber ölgenimdin şādımāndur” (LD, 84/103-7)

şād-kerde: (Far.) Sevinçli.

“Kıl köz uçı nazar bolalı ḡussadın ḡalāş

İy barça kayḡu ehli közüṅg şād-kerdesi” (LD, 200/271-2)

şāh-ı kām-yāb: (Far. + Far.) Dileḡine kavuşmuş, mesut padişah.

“Şükr kim ḡaḡ fazlıdın boldı dualar müstecāb

Kim muḡaffer boldı düşmen üzre şāh-ı kām-yāb” (LD, 8/4-1)

şeker (2/2) ~ şekker (2/2): (Far.) Sevimli, cana yakın.

“Men ölmesdin burun birsün şeker irni maṅḡa şerbet

Ni ḡaşıl birse Ferhād ölgenindin soṅg Şīrīn ḡalvā” (MSD, 124, 6a/14)

“Niçe kılḡay köṅgül mülkin esīr ol türk-i ḡāret-ger

Boyı toḡrı, ḡaşı egri, közi oḡrı, sözi şekker” (MSD, 146, 9b/1)

şermende: (Far.) Utangaç, mahcup.

“İritti mini şekker tig söz içre közlerim yaşı

Egerçi tūṭī-i ṭab° ım kılur şermende bebgānı” (MSD, 166, 12b/5)

şīr-i jiyān: (Far. + Far.) Kızgın aslan, kükremiş aslan.

“Kirip tülkü bigin düşmen inide ölgey açlıḡdın

Ni kılusun üstine heybet bile şīr-i jiyān kildi” (MSD, 110, 4b/5)

şîrîn (I): (Far.) Sevimli, hoş.

“Ol eger *şîrîn* sözündin bir ağız kılsa beyân

Kim işitse, kıılmağay kıand u şekerge iltifât” (MSD, 190, 15b/7)

şūh-ı cefā-kār: (Far. + Ar. + Far.) Eziyet eden kadın.

“Mübtelā-yı hecr kııldı bî-vefā yārım mini

Ol vefāsız rahmı yok *şūh-ı cefā-kār*ım mini” (LD, 208/283-1)

şūh-ı sitem-ger: (Far. + Ar. + Far.) Sitemkâr kadın.

“Ni belā *şūh-ı sitem-ger* sin bigim

Gül-ruh u serv ü şanevber sin bigim” (LD, 284/435-1)

şūrîde: (Far.) Perişan (hâl).

“Boluptur vehmdin ol hem perîşān-ḥāl u *şūrîde*

Kılur baş bilge bargay tîp köngül birle müdārānı” (MSD, 164, 12a/4)

ṭālî° -i bergeşte: (Ar. + Far.) Ters dönmüş talih.

“*Ṭālî° -i bergeşte*din yer yarılıp çıkkay raķîb

Bî-dilî ger barsa nāgeh dil-rübāyın körgeli” (LD, 243/333-6)

ṭālî° -i mes° ūd: (Ar. + Ar.) Mesut talih.

“Bolğay eşer-i baḥt dağı *ṭālî° -i mes° ūd*

Ger ḥaftada bir körsem uşol māh-liķānı” (LD, 242/332-5)

taş (I-2/2): Acımasız, katı.

“*Taş* bağırlık dil-berim Sekkākî köngli ka° besin

Yıktı yalğan va° de birle, hem ° imāret kılmadı” (MSD, 234, 21a/14)

tilbe: Deli.

“*Tilbe* könglüm cān birür bilmes meger

Kim vefā kılmeydür anıḡ şānına” (LD, 277/406-2)

turfā: (Ar.) Acayip, tuhaf.

“Kuş tuzak körse kaçır bu *turfā* könglümünüñ kuşu

Boynını sunup anıñ zülfi tuzakın arzular” (LD, 43/46-4)

turra-i tarrār: (Ar. + Ar.) Aklını başından alan saç.

“Her taraftın *turra-i tarrār* dīn kaçındadır

Kāfir irken ni üçün nūrın tüşer īmān sarı” (LD, 199/269-2)

tutqın: Düşkün, müptela.

“Luṭfī köngli baḥrıdın vaşlınğ dürin derç eyledi

Bir zamān niçe ağır kilse aṅga *tutqın* kulak” (LD, 93/116-5)

yaralıq: Yaralı (gönül).

“Çün tebessüm eyledinğ mecrūḥ könglüm birdi cān

Yaralıq her kayda yulduz körse ḥavf-ı cān irür” (LD, 303/514)

yār-ı cefā-kār: (Far. + Ar. + Far.) Cefacı sevgili.

“Yā rab ni °aceb *yār-ı cefā-kāra* yoluqtum

Közi vü kaşı cādū-yı mekkāra yoluqtum” (LD, 137/180-1)

yār-ı dil-peṣṣār: (Far. + Far.) Gönül alan sevgili.

“Ḳadem basarda tökülür tümen girişme vü nāz

Ni reng ötük kim anı *yār-ı dil-peṣṣār* kiyer” (LD, 65/77-4)

2.2.1.2.1.7. Duyu Organlarını İfade Eden Niteleme Sıfatları

° **anberīn:** (Ar. + Far.) Amber gibi güzel kokan (kaş).

“°*Anberīn* kaşınğ ḥamında ḥāl tig köz merdūmi

Müşğ-i terdin noḳta-i şülṣī durur nūn üstine” (LD, 178/240-5)

° **anber-i ter:** (Ar. + Far.) Taze amber.

“Tilesenğ kim °*anber-i ter* saça sin

İl ile kılğıl işāret saça sin” (LD, 295/479-1)

° **anberīne:** (Ar. + Far.) Amberden, amber gibi güzel kokan (saç).

“Eşheb ilig uzatkalı ignīṅde kim bolur

Zīver yiter hem ol kıara saç ° *anberīnesi*” (LD, 196/265-3)

cevāhir-i ğaybī: (Ar. + Ar.) Görünmeyen cevherler.

“La° līṅṅ ḥayālī zīhn içide naķş bolġalı

Kōṅglüm irür *cevāhir-i ğaybī* hazīnesi” (LD, 196/265-2)

ġayb: (Ar.) Görülmeyen, bilinmeyen şeyler.

“Ehl-i zevķ aġzıṅṅa şeker didiler

Ġayb sırrını muhtaşar didiler” (LD, 35/35-1)

ḥāl-ı müşġīn: (Far. + Far.) Misk kokulu ben.

“Nokṭadur ya *ḥāl-ı müşġīn* zekān almasıda

Almanıṅ nāzüklükündin ya körünür dānesi” (LD, 204/276-3)

kemend-i ° anber-efşān: (Far. + Ar. + Far.) Amber saçan saç.

“Meyl iter öz cinsiġa her cins özin lā-cerem

Bili sarı ol *kemend-i ° anber-efşān* tartadur” (LD, 72/86-7)

luṭf-ı mücessem: (Ar. + Ar.) Cisimleşmiş lütuf.

“Çün sini tiṅgri raḥmet ü *luṭf-ı mücessem* eyledi

Lāyık imes saṅṅa sitem kıılma cefā çiki çiki” (LD, 247/339-4)

meyve-i şīrīn: (Far. + Far.) Tatlı meyve.

“Tā kıaysı sa° ādetlık üçün ḥaķ sini asrar

İy *meyve-i şīrīn* ki çü şekker yetilip sin” (LD, 169/227-4)

mu° anber: (Ar.) Amberli, güzel kokulu (mum).

“Yüzüṅṅ ḥayālī ġam kıçesi ḥaṭṭ u ḥāl ile

Cān ḥalvetinde şem° *mu° anber* degül müdür” (LD, 38/38-6)

müşg-i hōş-būy: (Far. + Far.) Güzel kokulu misk.

“Saçınğdın çün uğurlar *müşg-i hōş-būy*

Qılurlar bend bend anı hotende” (LD, 181/243-6)

müşgin: (Far.) Miskli, misk kokulu (saç).

“*Müşgin* saçınğğa ° anber özini tutar şebīh

Sevdā-yı hām fāsīd itiptür dimāğını” (LD, 233/319-4)

müşg-i ter: (Far. + Far.) Taze misk.

“Ca° dınga çin *müşg-i ter* dimiş bu nisbet bes haṭā

Barı min bilsem anı kıysı perīşān atadı” (LD, 241/330-5)

puḥte: (Far.) Yakıcı (ateş).

“Köydürse ni taṅg ° ışk otı Sekkāḱī vücūdın

Nāḱār köyer *puḥte* belī nār qaşında” (MSD, 214, 18b/10)

serv-i ° alen: (Far. + Ar.) Görünen, bilinen servi.

“İteltti ° aql-ı kül özin ağızınğ yüzünğ körüp

Çün āyetī vü nükte bu *serv-i ° alende* bar” (LD, 78/95-6)

şerbet-i şīrīn: (Ar. + Far.) Tatlı şerbet.

“Şekker lebidin kim tilese *şerbet-i şīrīn*

Hasret bile ferhād kibi ölgüsü nākām” (LD, 128/168-2)

Tatar-ı müşgīn: (T. + Far.) Misk kokulu Tatar.

“Cādū közüñg girişmede şāḱib-kemāl irür

Zülfünğ *Tatar-ı müşgīne* hōş gūş-māl irür” (LD, 46/51-1)

yıdlıḱ: Güzel kokulu (saç).

“Közlerinğiz āhūmı her dem ciger-hūn eyledi

Müşḱ *yıdlıḱ* zülfünğüz Leylī’ni Mecnūn eyledi” (MSD, 290, 28b/11)

zülf-i °anber-bār: (Far. + Ar. + Far.) Amber saçan saç.

“Ay köngül yārsız saṅga ni bār bar

Ḳayda kim ol *zülf-i °anber-bār* bar” (LD, 270/379-1)

zülf-i semensāy: (Far. + Far.) Yasemin kokulu saç.

“Yüz baş barur yılge şükūfe kibi her dem

Gül yüzide çün *zülf-i semensāy* körünür” (LD, 78/96-2)

2.2.1.2.1.8. Eğitimle İlgili Özellikleri Bildiren Niteleme Sıfatları

aḥmaḳ: (Ar.) Akılsız, sersem.

“°İşḳdın men° itse zāhid bolmaḡıl meşḡul hīç

Kim irür *aḥmaḳ* cevābı Luṭfī ḥāmūş eylemek” (LD, 101/128-5)

°aḳl-ı dūr-endīş: (Ar. + Far.) Uzaḡı gören akıl.

“Tüştü könglüm ol zeḳaṅga aṅlamay medhūş üçün

Her niçe kim *°aḳl-ı dūr-endīş* ayıttı çāh çāh” (LD, 175/236-4)

°aḳl-ı kāmīl: (Ar. + Ar.) Tam, olgun akıl.

“Vaşl tedbīrin kim itsün min çü medhūş bolmışam

Ol burunḡı tig ḳanı tedbīr ü *°aḳl-ı kāmīl*im” (LD, 129/169-6)

°aḳl-ı küīl: (Ar. + Ar.) Her şeyi kavrayan akıl.

“Sin beşer-sin, yā melek, ḡayrān bu yirde *°aḳl-ı küīl*

Zerrege bolmas belī ḡurşīd kūnhidin yaḳīn” (MSD, 96, 2b/2)

°aḳl-ı nā-fercām: (Ar. + Far.) Faydasız akıl.

“Sāḡiyā könglüm tutuldu *°aḳl-ı nā-fercām*dın

Sāḡarī tutḳın mini ḳutḳar ḡam-ı eyyāmdın” (LD, 159/212-1)

çābük-süvār: (Far.) İyi ata binen (kimse).

“Meydāṅga ḡüy-ı ḡüsn felek salḡalı biri

Kün gerdişinde sin kibi *çābük-süvār*ı yok” (LD, 93/117-3)

dīvāne-i dānā: (Far. + Far.) Bilgili divane.

“Maṅga ol köp ḥiṭāb itti kim ey *dīvāne-i dānā*

Ni boldı, kittü mü ° aqlıṅ kim aṅlamas-sin ançanı” (MSD, 162, 11b/9)

ehl-i başāret: (Ar. + Ar.) Görüş sahibi, ileri görüşlü (Lutfi).

“Dünyānıṅ zībālarındın sizge ḳul bolğan üçün

Bildiler *ehl-i başāret* Luṭfīnıṅ ehliyyetin” (LD, 151/200-7)

esrār-ı ḡayb: (Ar. + Ar.) Bilinmez sırlar.

“Tā Luṭfī yazdı aḡzıṅ u bilıṅ rümüzını

Esrār-ı ḡayb nüṣḥasıdur şı° r defteri” (LD, 214/291-7)

fehm-i ḥurdedān: (Ar. + Far.) İnce anlayış.

“Ḥudā sırrıdur aḡzıṅ anı bilmek

Ni ḥadd-ı ° aql u *fehm-i ḥurdedān*dur” (LD, 83/103-2)

ḥāce-i a° ḡam: (Far. + Ar.) Büyük hoca (Muhammed-i Parsa).

“İslām ḳuvveti daḡı dīn revnaḳı üçün

Dünyā barınça *ḥāce-i a° ḡam*’ğa bir beḳā” (MSD, 106, 4a/1)

ḥām: (Far.) Acemi, yeterince olgunlaşmamış (terzi).

“Rište-i cānım ki taptı ḳalmadı hecr ilgidin

Ḥām derzī ger tiker bolsaṅ irür yaḥşı ḥayāl” (LD, 117/152-5)

ḥāzır-cevāb: (Ar.) Gerektiğinde çabuk, yerinde cevaplar bulup veren (kimse).

“Aldı köṅlümni birev baştın ayaḳ nāz ü ° itāb

° İşvesi ° ābid-firīb ü ḡamzesi *ḥāzır-cevāb*” (LD, 10/5-1)

hīḳkāre: (Far.) İşi rast gitmeyen (gönül).

“Külse ° ademğa meyl ḳılur *hīḳ-kāre* cān

Köṅlümni sūzge ḳoyḡuçı fikr-i muḥālıdur” (LD, 47/52-3)

himmet-i °ālī: (Ar. + Ar.) Büyük gayret.

“Könglüm işiki itleriniñ manşbın tiler

Hanlık tiler bu *himmet-i °ālī* gedanı kör” (LD, 39/41-3)

lafz-ı gevher-bār: (Ar. + Far.) Cevher saçan söz.

“Sihr-i tab° u *lafz-ı gevher-bār*ıdın

Saçmadı hīç kim cihānda sençe dür” (LD, 270/377-2)

la° l-ı dür-feşān: (Ar. + Far.) İnci saçan dudak.

“Töker yaşımın tebessüm bile laṭīf sözi

Laṭīfler kem imes *la° l-ı dür-feşān*ında” (LD, 18/12-3)

la° l-ı güher-bār: (Ar. + Far.) Güzel söz söyleyen dudak.

“Ey yinçü tişlig dil-berim, *la° l-ı güher-bār*ıñḡ haḡı

Sekkākī’niñḡ ikki közin her laḡza °ummān eyleme” (MSD, 226, 20a/12)

la° l-ı şeker-bār: (Ar. + Far.) Şeker yağdıran dudak.

“Barçanıñḡ derdige ḡālım şerbeti birgey şifā

Çün ki öltürdi uşol *la° l-ı şeker-bār*ım mini” (LD, 208/283-5)

la° l-ı şekker-efşān: (Ar. + Far.) Şeker saçan dudak.

“Ġālībā kim yūsuf-ı mışrī tüşinde körmedi

Ol ḡalāvetler ki *la° l-ı şekker-efşān*ındadır” (LD, 53/60-4)

Luṭfī-i şāḡib-naḡar: (Ar. + Ar.) Görüş sahibi Lutfi.

“Anda kim ḡamzenḡni ser-mest-i mey-i nāz ittiler

*Luṭfī-i şāḡib-naḡar*dın °aḡl zāyil kıldılar” (LD, 49/55-7)

maḡbūb-ı süḡāndān: (Ar. + Far.) Güzel sözlü sevgili.

“Luṭfī söziniñḡ luṭfına tab° ıñḡ yiter ançāḡ

Aḡsente ki *maḡbūb-ı süḡāndān* yetilip sen” (LD, 140/184-7)

mest-i lā-ye^c kıl: (Far. + Ar.) Aklı başında olmayan sarhoş.

“Kaşları yasın kulağa tigüre tartar közi

İkki yanı *mest-i lā-ye^c kıl* ne āsān tartadır” (LD, 72/86-8)

min-i ġāfil: (T. + Ar.) Gafil olan ben.

“Düşmen ü dōst arasında *min-i ġāfil*ni

Bī-ser ü pā kıla durğan bu köngüldür bu köngül” (LD, 119/154-6)

mürşid-i kāmīl: (Ar. + Ar.) Tam, mükemmel şeyh.

“İrādet ilgi bilen tut bu ^c ışķnıng itekin

Kim uşbu yolda turur ^c ışķ *mürşid-i kāmīl*” (LD, 6/3-12)

nāşih: (Ar.) Nasihat eden, öğüt veren (kişi).

“Ötti iş andım ki kılsam gūş *nāşih* pendini

Bolmuşam dīvāne sal boynumğa zülfüñg bendini” (LD, 215/293-1)

sühān-ver: (Far.) Güzel söz söyleyen (Lutfi).

“Luṭfī yüzi māhiyyetini rūşen ayıt kim

Sin devr-i kamer içre *sühān-ver* yetilip sin” (LD, 170/227-7)

şāh-ı dānā: (Far. + Far.) Bilgili padişah.

“Felek yıllar kirek seyr itse vü kiltürse ilginge

Meniñg tig şā^c ir-i Türk ü seniñg tig *şāh-ı dānā*” (MSD, 166, 12b/2)

şehenşeh-i dānā: (Far. + Far.) Bilgili padişahlar padişahı.

“Bu kün cevāhir-i ma^c nāğa cevherī bolğan

İrür *şehenşeh-i dānā* vü husrev-i ^c ādil” (LD, 7/3-25)

şeker-efşān ~ şekker-efşān: (Far.) Güzel konuşan (kişi).

“Çün tebessüm bile sözlep *şeker-efşān* kılsañg

Luṭfīniñg cāmı fedā ol süçüg elfāzıñg üçün” (LD, 152/201-7)

“Şekker-efşân kıl çemende söz ile

İnfi° âl bir tûfî bülbülsâçe sin” (LD, 295/479-2)

şeker-leb: (Far.) Tatlı dilli (sevgili).

“İy şeker-leb hasretiñdin tendeki cân kalmadı

Köz yolındın açmağan bağımda hem kan kalmadı” (LD, 203/275-1)

şîrîn-kelām: (Far. + Ar.) Tatlı sözlü (sevgili).

“Yok ağzıñız kibi şîrîn-kelām mantıkda

Ki kıldı cevher-i ferd öz vücūdıñ işbāt” (LD, 31/29-4)

tabîb-i hâzık: (Ar. + Ar.) Usta tabip.

“Munuñ tıg türlü zaḥmetler vücūdumğa irür dāyim

Tabîb-i hâzıkım sin-sin, kıl imdi bu müdāvānı” (MSD, 166, 12b/6)

tatlık: Tatlı, hoş (dil).

“Ağzıñ şıfatın kııurda ḥāme

Köp tatlık üçün yarıldı tili” (LD, 207/281-3)

üstād-kerde: (Far.) Ustalaşmış (Babilli Harut).

“Tut gūşe ay köñül közidin kim füsün bile

Hārūt-ı bâbilî durur üstād-kerdesi” (LD, 200/271-5)

2.2.1.2.1.9. Fiziksel Özellikleri Bildiren Niteleme Sıfatları

açuk: Açık, açılmış (yaprak).

“Gül vaşf-ı ḥüsnüñ irte bile ezber itmese

Bustānda ni üçün turur açuk varakları” (LD, 244/334-3)

aşl-ı vālā: (Ar. + Far.) İyi kumaş.

“Yāḥūd gül vaşlalarındın tikip bir ḥil° at-ı zībā

Bu mecliste kitürmekke tiledim aşl-ı vālānı” (MSD, 160, 11b/7)

bedizlig: Süslü (kumaş).

“Gülistān şahnını körsenḡ birer çay suyu üstinde

Saḡıngay-sin töşüptürler *bedizliḡ* sebz kemḡānı” (MSD, 160, 11b/3)

bışıḡ: Pişmiş (oḡlak).

“Vuşlatıḡdın geh kilür tilge *bışıḡ* büzgāleī

Furḡatıḡdın geh ḡılur ḡannāne zārī vü enīn” (MSD, 98, 3a/3)

bī-āb u tāb: (Far.) Parlak ve taze olmayan, bayat.

“Ol yüz ü zülf üçün öleyin min kim allıda

Cennet gül ü benefşesi *bī-āb u tāb* irür” (LD, 41/43-3)

bisāṭ-ı perniyān: (Ar. + Far.) İpek döşek.

“İşikiḡ tofraḡı mecrūḡ bolḡan cān u tenlerge

Şifālıḡ merhemi boldı, *bisāṭ-ı perniyān* kildı” (MSD, 112, 4b/8)

ca° d-ı perīşān: (Ar. + Far.) Daḡınık saç.

“Ḳaş u közüḡdın irür çīn ü ḡıṭā zār ü zeber

Hind ili silsilede *ca° d-ı perīşānıḡ* üçün” (LD, 150/198-3)

cemīl: (Ar.) Güzel.

“Ay cemālıḡ lā-yezāl u bī-bedel ḡüsnüḡ *cemīl*

Ay yüzüḡdür aḡsen-i taḡvīm üçün rüşen delīl” (LD, 114/148-1)

dıraḡşān: (Far.) Parlak.

“Ay felek ḡadrī ki bolḡay himmetiḡ deryāsıdın

Ay u kūn ikki *dıraḡşān* dürr ü yulduzlar ḡabāb” (LD, 9/4-16)

dürr-i meknūn: (Ar. + Ar.) Dizilmiş inci.

“Bir kūn ol ḡüsn iliniḡ sulṭānı tutḡay dip ḡulaḡ

° Işḡ Luṭṭīniḡ sözini *dürr-i meknūn* eyledi” (LD, 229/312-7)

fettān: (Ar.) Fitneci (göz).

“*Fettān* közüñg sevād u beyāzını körgeli

Çolpanğa salmadın naẓar u ẓarḥ māhına” (LD, 192/259-8)

ġamze-i ʿayyār: (Ar. + Ar.) Hileci bakış.

“Bu ni ẓaṣ u *ġamze-i ʿayyār* irür

Bu ni şekl ü şīve vü reftār irür” (LD, 282/424-1)

ġamze-i fettān: (Ar. + Ar.) Fitneci bakış.

“Köñglüm aldınğ *ġamze-i fettān* ile

İşikiñde ẓul bolup min cān ile” (LD, 272/384-1)

gül-berg-i ter: (Far. + Far.) Taze gül yaprağı.

“Sünbül saçıñg ki al ile *gül-berg-i ter* ẓuẓar

Devlet körünğ başında ki şems ü ẓamer ẓuẓar” (LD, 85/106-1)

gül-berg-i terī: (Far. + Far.) Taze bir gül yaprağı.

“Ay ādemīler cānı perīğa ni bolur sin

Bu cism ile *gül-berg-i terī*ğa ni bolur sin” (LD, 138/182-1)

gül-i bī-ḥār: (Far. + Far.) Dikensiz gül.

“Kisse dağı taşlasa raḳībnünğ başın ol yār

Niter bu tiken ol *gül-i bī-ḥār* ẓaşında” (MSD, 214, 18b/8)

ḥarāb: (Ar.) Yıkık, viran.

“ẖopurğalar ivi bolğan *ḥarāb* Türkistān

Hümāy-ı himmetiñgizdin irür ẓü Bāğ-ı İrem” (MSD, 144, 9a/9)

ḥayme-i zerrīn-ṭnāb: (Ar. + Far. + Ar.) Altın ipli ẓadır.

“Cāhıñgızınğ örüsindin ẓarḥ zengārī irür

Kemterīn bendiñg tikilgen *ḥayme-i zerrīn-ṭnāb*” (LD, 9/4-14)

ḥayru’ş-şiyāb: (Ar.) İyi elbise.

“Çaddīṅga kilmiş saḥā tonı besī zībā vü çüst

Salma ilḡīṅdin anı, çün ol irür *ḥayru's-siyāb*” (MSD, 186, 15a/10)

ḥısn-ı ḥaṣīn: (Ar. + Ar.) Sağlam kale.

“Döstlarıṅ allıda yir tig pest Ḥayber ḡal° ası

Düşmenıṅ def° ine örmekçi ivi *ḥısn-ı ḥaṣīn*” (MSD, 98, 3a/4)

ḥıl° at-ı zībā: (Ar. + Far.) Güzel, süslü kaftan.

“Yāḥūd gül vaşlalarındın tikip bir *ḥıl° at-ı zībā*

Bu mecliste kitürmekke tiledim aşl-ı vālānı” (MSD, 160, 11b/7)

ḥōş (3/3): (Far.) Parlak.

“Saçınḡ yüzünḡ şıfātın rüşen itey

Uzun tün bolsa vü *ḥōş mäh-tābı*” (LD, 241/331-2)

ḥūrşīd-i cihān-tāb: (Far. + Far.) Dünyayı aydınlatan güneş.

“İy köṅül burcında *ḥūrşīd-i cihān-tābım* meniṅ

Yüz ü közüṅdin yıraḡ yoḡtur ḥōr u ḥ°ābım meniṅ” (LD, 101/129-1)

ḥūrşīd-i tābān: (Far. + Far.) Parlak güneş.

“Ay mudur yüzünḡ, yāḥūd *ḥūrşīd-i tābān*, ey şanem

Barı anıṅ şu° lesi közlerni bī-kār eyledi” (MSD, 296, 29b/3)

ḥüsn-i °ālem-tāb: (Ar. + Ar. + Far.) Âlemi aydınlatan güzellik.

“Ol elif boyluḡ ḡaşı nün ° aksidindür şemmeī

*Ḥüsn-i °ālem-tābı*dın başḡa ki ān dirler anı” (LD, 227/310-5)

igri (1/3): Doğru veya düz olmayan, çarpık.

“Yoldın azdı nāgehān zülfin körüp miskīn köṅül

Yollar *igri* tün uzun nitkey bu güm-rāhım meniṅ” (LD, 108/139-2)

itik: Keskin.

“Kisti bağrım tamurlarını barı

Ğamze birle anıñg itik bakarı” (LD, 250/343-1)

ğad-ı müstağim: (Ar. + Ar.) Düzgün ve uzun boylu (servi).

“Ol serv kim kıyaş durur barı meyvesi

Ger toğrı sorsañg uşbu *ğad-ı müstağim* irür” (LD, 67/80-2)

ğadd-ı bālā: (Ar. + Far.) Uzun boylu (servi).

“Til açtı bende tig süsen kıopup āzād ornındın

Okımaqlıkkā şeh medhin yasadı *ğadd-ı bālānı*” (MSD, 160, 11b/8)

kākūlf: (Far.) Perçemli (güzel).

“Sınmağay devr-i kamer āşüfteliktin hāşş kim

Fitne mülkinde irür ser-dār sin ay *kākūlf*” (LD, 216/294-5)

ğarangu ~ ğarangu: Karanlık.

“Tār-ı müyüñg hevesi birle *ğarangu* kiçede

Cānnı sevdā kıla durğan bu köñgüldür bu köñgöl” (LD, 119/154-5)

“Saçınğ yüzünğ hevesi içre Lutfi sarı kilip

Ğarangu kiçeki yaş u şehir du° āsına bak” (LD, 98/124-7)

ğatık (2/3): Sert, katı (yer).

“Yerge kirsem kākī çün yitmes ol ayğa ilig

Müşkil ahvālī tüşüptür yer *ğatık* u kök yırak” (LD, 97/122-5)

körklü: Güzel, gösterişli (kişiler).

“Ān dirler-imiş *körklü* kişiler nemekinge

Sekkākī seninğ yüzünge baksa, körer anı” (MSD, 262, 25a/10)

küler yüz: Güler yüz.

“Āhır bī-ğāne tip giryān işikinğdin kıavar bolsañg

Küler yüz körgüzüp evvel kişini âşinā kılma” (MSD, 202, 17a/5)

lü’lü’-i lālā: (Ar. + Far.) Parlak inci.

“Hemīşe meclisîṅ bolsun behişt-i gülsitān reşki

Nişār itsün kudūmunḡda felek *lü’lü’-i lālānı*” (MSD, 168, 12b/8)

māh-ı tābān ~ meh-i tābān: (Far. + Far.) Parlak ay.

“Zülfünḡ ü yüzünḡni körge vaşfin aytur tün ü kün

Köz kamar baḡan yüzünḡe, *māh-ı tābān* atadı” (MSD, 258, 24b/6)

“Geh seyrān üçün ol *meh-i tābān* çıkadur

Qol salıp itek yığıp hırāmān çıkadur” (LD, 286/441-1)

meh-i münîr: (Far. + Ar.) Parlak ay.

“Kaçan ki kürte-i zerd ol *meh-i münîr* kiyer

Bi-^c aynihî irür ol hür kim harîr kiyer” (LD, 65/77-1)

mey-i muravvaḡ: (Far. + Ar.) Süzölmüş şarap.

“Qadehî kitür ki sin tig hıẓr u mesîḡ ilindin

Kişige *mey-i muravvaḡ* irür āb-ı zindeḡānî” (LD, 223/303-2)

muraşşa^c: (Ar.) Kıymetli taşlarla süslenmiş (inci).

“Uluşka toy birür bolsaṅ koyup altun kümüş girde

Muraşşa^c yinçöler birle felektin ikki h̡ān kildi” (MSD, 112, 4b/15)

müsel: (Ar.) Bir zincir gibi birbirine baḡlı (saç).

“Bozḡay uçmaḡ u tamuḡnı bolmasa zencîr-i nür

Kim ki bolḡay ol *müsel* zülfniḡ dīvānesi” (LD, 204/276-2)

müzeḡheb: (Ar.) Tezhip edilmiş, süslenmiş (ferman).

“Seniḡ elḡāb u ism ü künyet ü evşāf-ı zātınḡdın

Müzeyyen nāme vü tevḡî^c, *müzeḡheb* yarlıḡ u defter” (MSD, 152, 10b/1)

müzeyyen: (Ar.) Süslü, süslenmiş (Mâverâü'n-nehir).

“Cihân içre vücūdındın *müzeyyen* Mâverâü'n-nehr

Yağıdın bu ulus halkı kiçürmes yād u pervānı” (MSD, 162, 11b/14)

nergis-i fettān: (Far. + Ar.) Fitneci göz.

“Suğa maḥmūr kişi bolmas anıṅ tıg māyıl

Ki meniṅ kanıma ol *nergis-i fettān* susadı” (LD, 263/361-2)

nergis-i maḥmūr: (Far. + Ar.) Süzgün göz.

“Kaçan kim uykuḍın oyğansa *nergis-i maḥmūr*

İlinge munda alur lāle sāğar-ı şahbā” (MSD, 172, 13a/8)

nūr-ı beyzā: (Ar. + Ar.) Parlak nur.

“Yüzüṅde devlet ü baḥt u sa° ādet āyeti zāhir

İlig birle yapa almas kişi bu *nūr-ı beyzānı*” (MSD, 164, 12a/5)

nūr-ı muşavver: (Ar. + Ar.) Cisimleşmiş nur.

“Çehreṅ çerāğı *nūr-ı muşavver* degül müdür

Envār-ı lā-yezālğa maḥzar degül müdür” (LD, 37/38-1)

nūr-ı şafā: (Ar. + Ar.) Parlak nur.

“Eyā yegāne, seniṅ mūnisiṅ irür Qur° ān

Yüzüṅde *nūr-ı şafā* ol sa° ādetiṅge güvā” (MSD, 174, 13b/5)

perākende: (Far.) Birbirinden ayrı, dağınık (yaprak).

“Gül öğrenür oḥşar çemen-ārāylik andın

Büstānda varaqları *perākende* degül mü” (LD, 172/231-3)

perīşān (1/2): (Far.) Dağınık, karışık (saç).

“Āḥır sin, ey gāfil, meniṅ şeydālığımın kılma ° ayb

Anıṅ *perīşān* zūlfını kim körse, şeydā bolğusı” (MSD, 278, 27a/9)

pervāz: (Far.) Uçan (kartal).

“Oķuṅ andak ° uķābīdūr, ķamuğ *pervāz* Ķāf üzre

Ķılıptur düşmeniṅ, atın cihānda lā-cerem ° Anķā” (MSD, 126, 6b/8)

rāci°: (Ar.) Döner (gönül).

“Ķıl uçı sözlesem ol tar ağız günāhındın

Vücūd-ı zihni sarı *rāci°* ol zāmīr bolur” (LD, 36/36-4)

rūh-ı muşavver: (Ar. + Ar.) Suretlenmiş, cisimleşmiş ruh.

“Ay köz tutar irdim sini hūrşīd bolup sin

Hūrşīd nidür *rūh-ı muşavver* yetilip sin” (LD, 169/227-2)

rūh-ı mücessem: (Ar. + Ar.) Cisimleşmiş ruh.

“Hem rūh-ı muşavver sen ü hem *rūh-ı mücessem*

Bu luṭf ile sen fitne-i devrān yetilip sen” (LD, 140/184-5)

rūşen (1/2): (Far.) Parlak, aydınlık (yüz).

“Aḥsen-i taķvīm işbātına *rūşen* vech ile

° Ārız u ay tig cebīniṅni delāyil ķıldılar” (LD, 49/55-5)

şafālīķ (1/2): (Ar. + T.) Aydınlık (yanak).

“Şem° -i mecliske birür nūr ol *şafālīķ°* ārızıṅ

Bu meşel rūşen durur ārī ki yağ yağķa tamar” (LD, 301/506)

şahre-i şammā: (Ar. + Ar.) Sert kaya.

“Nevāda bülbüli serv üzre tüzse elḥānın

Közi bulaķ bolur, işitse *şahre-i şammā*” (MSD, 172, 13a/3)

serv-i bālāyī: (Far. + Far.) Uzun servi.

“Kirek ki serv ile gül bolsa naḥl-ı tābūtım

Kim öltürür mini gül-ķehre *serv-i bālāyī*” (LD, 228/311-4)

serv-i çālāk: (Far. + Far.) Çabuk, atik servi.

“Başımğa sāye sal ay *serv-i çālāk*

Ki gül dikedür yaşam hecr ilgidin çāk” (LD, 100/127-1)

serv-i hūrāmān: (Far. + Far.) Yürüyen servi.

“Ağzıñg u tişingni kördi gonce vü gül, didi rāst

Ğaddıñga kılğan nazar, *serv-i hūrāmān* atadı” (MSD, 258, 24b/4)

serv-i nev-res: (Far. + Far.) Yeni yetişen, büyüyen servi.

“Çenār didim ğadıñgı, ° aqlım aytur: Hey ni oğşattıñg

Bu yıllar turğan iskige anıñg tig *serv-i nev-resni*” (MSD, 284, 28a/4)

serv-i ra° nā: (Far. + Ar.) Güzel servi.

“Boluptur añğlasa, bolur bu şāhidlerğa meşşāta

Ki mundağ rāst iter her dem şabā ol *serv-i ra° nānı*” (MSD, 158, 11a/7)

serv-i sehī: (Far. + Far.) Düzgün servi.

“Ğaddıñgı körüp *serv-i sehī* ırğayu başnı

Ğaldı tikelip bī-ğod u ğayrān, çemeninde” (MSD, 218, 19a/8)

sīm-i ħām: (Far. + Far.) Ham, işlenmemiş gümüş.

“Tüşse sīmīn sā° iding ° aksi şarāb-ı la° l üze

Ğılmağay hīç kim cüdā şahbānı *sīm-i ħāmdın*” (LD, 159/212-2)

şūret-i bī-mişāl: (Ar. + Far. + Ar.) Eşsiz suret.

“Ğūr u ferişte vü perī ħüsni aña şebīh imes

Vağdet üçün delīl uşol *şūret-i bī-mişāl* irür” (LD, 61/71-2)

sūsen-i āzād: (Far. + Far.) Uzun susen.

“Uzattı tilni gül allında *sūsen-i āzād*

Egerçi bende bigin irdi elken ü ebkem” (MSD, 138, 8a/7)

sürmesiz: Sürmesiz (göz).

“Sürmesiz közüñde yüz minḡ ḡüsn bar

Sürme қашаñлық қılıп көзге кіrer” (LD, 285/438-2)

şekl-i mevzûn: (Ar. + Ar.) Ölçülü görünüş.

“Boldı sözüm nâzûk ü köñglüm ḡoş u ṭab^c ım laṭîf

Her kaçan saldım nazar ol *şekl-i mevzûn* üstine” (LD, 178/240-2)

şekl-i şîrîn: (Ar. + Far.) Güzel şekil.

“Şekl-i şîrîni mu^c ammâdur anıñ müşkil besî

Ṭab^c tig şeh kizlikindin açlur uşbu müşkilât” (MSD, 192, 15b/13)

şem^c -i nûr: (Ar. + Ar.) Aydınlık, parlak mum.

“Zulmet-âbâd-ı cihânda ^c ârızıñdur *şem^c -i nûr*

Kim kılrur her lem^c ası keşf tümen türlüḡ ḡicâb” (LD, 26/23-4)

şem^c -i nûrân: (Ar. + Ar.) Parlak mum.

“Hümâyûn sāyeñgiz öksülmesin âfâk başıdın

Barınça kök leken üzre küyeşniñ *şem^c -i nûrânı*” (LD, 15/6-29)

şūḡ-ı ra^c nâ: (Far. + Ar.) Güzel kadın.

“Kanı ol baḡt kim tapsam murâd ol *şūḡ-ı ra^c nâdın*

Ecel ay kâşkî bozḡay munuñ tig^c ömr bünyâdın” (LD, 161/215-1)

ṭal^c at-ı tâbende: (Ar. + Far.) Parlak yüz.

“Ketân yañlık mini bî-ḡâl kılgan

Ḳamer tig *ṭal^c at-ı tâbendesidür*” (LD, 52/59-3)

tamḡalıḡ: Damgalı (köle).

“Ḥabeşdin olça tüşkendür kara *tamḡalıḡ* iy sizge

Delîli rüşen uş zâhir tanırlar barça tamḡadın” (LD, 149/197-3)

tār (2/2): (Far.) Karanlık.

“Zulm u sitemni zülfünḡ ü kāfir közüñḡge öğretip

Bu kiñḡ cihānnı sin mañḡa bir *tār* zindān eyleme” (MSD, 226, 20a/11)

taş-tı zer: (Far. + Far.) Altın leğen.

“Boldı zabtınḡdın üçün andaḡ ki bir baḡmas kişi

Her niçe *taş-tı zer* iltür çarḡ ya° ni āfitāb” (LD, 9/4-17)

tāze (1/2): (Far.) Zamanı geçmemiş, körpe.

“Yazı vü taḡı üze hoş töşelmiş atlas-ı sebz

Hıḡāy kızları tig *tāze* gülleri ra° nā” (MSD, 170, 12b/13)

ten-eñḡiz: (Far.) Bedenini yırtan (Yusuf).

“Ḳaydadur yūsuf ki gül tig köñḡlekin çāk eylegey

Nīm *ten-eñḡiz* birle körse sizni ivdin taşḡarı” (LD, 244/335-2)

ten-i nāzūk: (Far. + Far.) Nazik beden.

“Ay yüzünḡdın ay u kün köp astın

Ol *ten-i nāzūktür* aḡraḡ astın” (LD, 287/444-1)

tikensiz: Dikensiz (hurma).

“Yüzinge zülfidür ḡāyil raḡībni la° lıdın māni°

Yılansız tapmadım genc ü *tikensiz* körmedim ḡurmā” (MSD, 124, 6a/13)

uzun (2/2): Boyu fazla olan (saç).

“Ḳıyāmet boldı ḡüsñünḡ berserī hem

Uzun saçınḡ ḡıyāmetniñḡ kırırḡı” (LD, 297/485)

vech-i ḡasen: (Ar. + Ar.) Güzel yüz.

“Körmeñḡ ° aceb ol ḡālnı kim noḡḡa-i ḡüsñ ol

Aḡsente ki ḡōḡ tüşti bu *vech-i ḡasen* içre” (LD, 193/261-5)

yahtu: Aydınlık, parlak.

“Yüzüñg hayālī köñgülnüñg vilāyeti şāhı

Bu yahtu ʔālī° inñ ol cān sipihriñg māhı” (MSD, 228, 20a/14)

yākūt-ı sīrāb: (Ar. + Far.) Parlak yakut.

“Hızrñg ° aynı yaşunmış köktin imes hem mesīh

Nitsün ol mu° ciz bu dem yākūt-ı sīrābındadır” (LD, 74/90-2)

yaruk: Parlak, aydınlık.

“Kamer kim ol yüzine baksa, köz kâmar, anıñg

Tiler yaruḳ köñgülinde şu° ā° -ı nūr-ı ziyā” (MSD, 176, 13b/10)

zarīf: (Ar.) Güzel, hoş.

“Kanı sin tig şanem, zībā, zarīf ü çābük ü maḥbūb

Özi cādū, közi āhū, saçı müşk ü meñgi ° anber” (MSD, 148, 9b/8)

zerre-i şīrīn: (Ar. + Far.) Güzel parça.

“Yüzün kuyaş didim şeker irni ayıttı hey

Hürşīd içinde zerre-i şīrīni kanda bar” (LD, 78/95-4)

zībā: (Far.) Güzel.

“Naẓar yığmas közüm zībā kişiler yüzidin āhır

Töker bir kün kıvıllı kanım uşol köñgli kara ° amdā” (MSD, 124, 6a/12)

zūlf-i perīşān: (Far. + Far.) Dağınık saç.

“Ay köñgöl baḥtı kara zūlf-i perīşānıñg üçün

Cānım ārāmsız ol ğamze-i fettānıñg üçün” (LD, 149/198-1)

zūlf-i pūr-tāb: (Far. + Far.) Parlaklık dolu saç.

“Hōş yaraşur yüzi birle zūlf-i pūr-tābı anıñg

İy hōş ol tün kim tecellī bolsa meh-tābı anıñg” (LD, 104/134-1)

2.2.1.2.1.10. Karakter Özelliklerini Bildiren Niteleme Sıfatları

° **ābid-firīb:** (Ar. + Far.) Kul aldatan, insan aldatıcı.

“Aldı köñglümni birev baştın ayağ nāz ü ° itāb

° İşvesi ° *ābid-firīb* ü ğamzesi ħāzır-cevāb” (LD, 10/5-1)

arığ ~ arık: Saf, temiz.

“Ol H̄āce kimdür, atını sorsañg, men aytayın

Atı Muḥammed, anıñg *arığ* zātı pārsā” (MSD, 104, 3b/6-7)

“Nūr bahrındın *arık* zātıñg irür dürr-i yetīm

Min ni tip aytay anıñg tig gevher-aşlın mā vü tīn” (LD, 4/2-6)

° **āşī:** (Ar.) İsyan eden, baş kaldıran (kul).

“° *Āşī* kul Sekkāī’ning ° işyānıĝa ħod yok ħisāb

Sin kerem birle kiçürgil, ey Kerīm-i Kird-gār” (MSD, 94, 2a/10)

āvāre: (Far.) Serseri, başıboş.

“Yüzüñgni körse, kıılır gül özini yüz pāre

Ḥoten yazısıda āhū közüñgdin *āvāre*” (MSD, 198, 16a/15)

bağırılık: Yürekli (dilber).

“Taş *bağırılık* dil-berim Sekkāī köñgli ka° besin

Yıktı yalğan va° de birle, hem ° imāret kılmadı” (MSD, 234, 21a/14)

bī-bedel: (Far. + Ar.) Eşsiz, benzersiz (zat).

“Munıñg dik kirek irmiştür bu ilge *bī-bedel* zātıñg

İlāhī ° ömrıñgiz barınça bolĝay çarĝ devrānı” (LD, 14/6-16)

bī-perhīz: (Far.) Korkusuz (sevgili).

“Zihī ya vü oķı vü nergisi vü ğamzesi birle

Uruş-engīz ü *bī-perhīz*, ° azāyim-ĥ̄ān, efsūn-ger” (MSD, 146, 9b/3)

bī-rahm: (Far. + Ar.) Acımasız (dilber).

“Min giriftār u saṅga yoktur ḥaber

Ni ° aceb *bī-raḥm* dil-ber sin bigim” (LD, 284/435-2)

bī-vefā: (Far. + Ar.) Vefasız, sözünde durmayan (sevgili).

“Ni köṅgli sāde ildür ° ışk ili kim

Seniṅ tig *bī-vefā*ı yār dirler” (LD, 56/64-6)

büt-i ° ayyār: (Far. + Ar.) Aldatıcı güzel.

“Köṅül cān naḥdını bir yolu aldı

Büt-i ° ayyār ilindin dād u feryād” (LD, 33/33-2)

büzürg-i muṭlaḳ: (Far. + Ar.) Ulu kişi.

“*Büzürg-i muṭlaḳ* irür Tarḥan Arslan Ḥāce

Şereftin ol ayaḳını felekke ḳoysa, revā” (MSD, 174, 13a/14-15)

cādū-yı mekkār: (Far. + Ar.) Hilekār büyücü.

“Yā rab ni ° aceb yār-ı cefā-kāra yoluḳtum

Közi vü ḳaşı *cādū-yı mekkār*a yoluḳtum” (LD, 137/180-1)

cān-ı pāk: (Far. + Far.) Temiz can, temiz ruh.

“Sin beşer-sin, miṅ melek bendeṅ durur, ey *cān-ı pāk*

Āferīn ol pāk cānıṅga, hezārān āferīn” (MSD, 98, 2b/9)

cefā-kīş: (Ar. + Far.) Gaddar, zalim.

“Aymanıp āh oḳıdın ḡamze ḥadengin kizle

Kim *cefā-kīş* ḳaşıṅ yasına ḳurbān boldum” (LD, 132/173-7)

cevād: (Ar.) Cömert, eli açık.

“Ol *cevād* ilgiṅ kefidin ḳān u deryāḡa yesār

Başḳan iziṅ topraḳıdın ° Arş u Kürsī’ge yemīn” (MSD, 98, 3a/1)

ḳābük: (Far.) Tez canlı.

“Kanı sin tig şanem, zībā, zarīf ü çābük ü maḥbūb

Özi cādū, közi āhū, saçı müşk ü meṅgi ° anber” (MSD, 148, 9b/8)

devlet-i bī-dār: (Ar. + Far.) Uyanık, canlı talih.

“Ay şehī *devlet-i bī-dār*ıñız devrindedür

Fitne her bir gūşede dilber közi tig mest-i ḥāb” (LD, 9/4-9)

dil-dār-ı vefā-dār: (Far. + Ar. + Far.) Vefalı güzel.

“Yüz şükri ki ° ömr ança vefā kıldı ° azīzim

Kim sin kibi *dil-dār-ı vefā-dār*a sataştım” (LD, 125/163-5)

ehl-i ° işyān: (Ar. + Ar.) İsyān ehli, isyanda bulunan (kişi).

“Zühd ü taḳvānıñ bināsı Kāf tig boldı bülend

Mün° ādim ° Ankā meṅgizlig *ehl-i ° işyān* u fesād” (MSD, 130, 7a/12)

feyyāz: (Ar.) Feyizli, cömert.

“Baḥr tig *feyyāz* ili yā rab bar olsun kim müdām

Her ni kim sāyil su° āl itti ne° am kildi cevāb” (LD, 11/5-12)

ḡammāz: (Ar.) Fitneci, koğucu.

“Seniñ gamzeñ belā boldı köñgölge

Belā-engīz irür her ḳayda *ḡammāz*” (LD, 87/109-2)

ḥāş: (Far.) Kötü, fena (kimse).

“Her nākes ü *ḥāş* yüzige ḥōş tāze gül yañlıḳ külüp

Baḡrımnı ḳat ḳat ḡonce tig ḥasret bile ḳan eyleme” (LD, 177/239-2)

ḥāsīd: (Ar.) Kıskanç.

“Boldı müyesser taḥt aṅga, tāc işin altun kıldı ḥod

Ni ḡam bu ḥasretidin, eger *ḥāsīd* yüzi kīmsān irür” (MSD, 118, 5b/3)

ḥasūd-ı devlet ü cāh: (Ar. + Ar. + Ar.) Makam ve mevkiyi kıskanan (kişi).

“Asıp bilige bıçağın sipihr üze zābih

Hasūd-ı devlet ü cāhını eylesün bismil” (LD, 8/3-28)

hevāyī: (Ar.) Nefsine düşkün (kimse).

“Tiger maṅga bu ki mihriṅg bile *hevāyī* min

Ni ḥadd-ı zerre irür āfitāb bānında” (LD, 18/12-4)

heykel: (Ar.) Soğuk, duygusuz.

“Cān muşḥafı sī-pāre bolur ḳayğuda her dem

Heykel iligi boynına tā tüşdi ḥamāyil” (LD, 111/143-6)

hirāsān: (Far.) Korkan, korkak.

“Ṭabībler barça derdimdin *hirāsān*

Tirilmekni besī düşvār dirler” (LD, 56/64-4)

ḥod-rāye: (Far.) Kendi fikrine göre hareket eden, dikbaşlı.

“Rāyıṅg oldur, mini öltürseṅg, velīkin fikr ḳıl

Āhırı bolur peşīmān ādemī *ḥod-rāyesi*” (MSD, 232, 21a/3)

ḥūn-ḥāre: (Far.) Kan içen, zalim.

“Ḳan boldı köṅgöl sinsiz ü yok ḳıl uçı raḥmıṅg

Hey hey ni cefā ḳılğuçı *ḥūn-ḥāre* kişi sin” (LD, 169/226-4)

ḥūnī: (Far.) Kan dökücü (düşman).

“Köz üstide tutup niçe yaşnı ağırlasam

İlge çaḳar mini vü hem ol *ḥūnī* yağıdur” (LD, 77/94-6)

ḥusrev-i °ādil: (Far. + Ar.) Adaletli padişah.

“Bu kün cevāhir-i ma° nāğa cevherī bolğan

İrür şehenşeh-i dānā vü *ḥusrev-i °ādil*” (LD, 7/3-25)

ḥüsn-i bī-vefā: (Ar. + Far.) Vefasız güzellik.

“Kıldı sini vefâsız üçün *hüsni bî-vefâ*

Ni kılsın özge dünyâda şöhet sirâyeti” (LD, 210/286-5)

inçke (2/2): Zarif.

“Turañgızñıñ vaşfıda barça uzun endîşedür

Yir yüzinde *inçke* sözümni perişân eylegen” (LD, 152/202-2)

ir: Yiğit, kahraman.

“Luţfî yüz altını bile vaşl isteme faķîr

Kim aķça yüzni *ir* kişi kuçmas ki zer kuçar” (LD, 86/106-7)

ķaraķçı: Çapulcu, talancı.

“Ay *ķaraķçı* kózli dil-ber eyle bil

Cân aya min sin kibi cânānedin” (LD, 290/457-1)

kerîm: (Ar.) Kerem sahibi, cömert.

“Men° itme kózüm yaşın işikîñde saçılson

Maħrûm *kerîm* işikidin yanmadı sâyıl” (LD, 114/147-4)

laţîf: (Ar.) Latif, güzel.

“*Laţîf* tab° bile çün kıılır me° ānî beyān

Bedî° sözleri birle mübeyyen ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

lûlî: (Far.) Nazik, zarif.

“*Lûlî*ķara tıflî kibi her kózüñg oynap

Neşterni urup cân ķan aladur la” (LD, 190/256-5)

Luţfî-i kem: (Ar. + Far.) Eksik, kusurlu Lutfî.

“*Luţfî-i kem* nāmını ° âlemda kılgan rû-şinās

Dāğ-ı ° işkıñğdur ki devletlık nişān dirler anı” (LD, 227/310-7)

mihr-bān: (Far.) Şefkatli, vefalı (kişi).

“Ol ay yaṅım cefā kılsa, vefā ırmış, bu kün bildim

İlāhī, bākī tut dāyım anıṅ tig *mihr-bāmımnı*” (MSD, 244, 22b/8)

müdde° ı: (Ar.) İddiacı, inatçı.

“Ay köṅül nüş eyle özünṅ *müdde° ı* açık sözün

Kim kirek ol la° l üçün ḥün-ābeler nüş eylemek” (LD, 101/128-4)

nā-mihribān: (Far.) Vefasız (sevgili).

“Cenāzemniṅ gavercākine bağlaṅ nāme-i şevķım

Kim ol *nāmihribān* tapķay ḥaber bu ḥāl-ı zārımdın” (LD, 164/219-4)

nā-tüvān: (Far.) Zayıf, kuvvetsiz, güçsüz.

“Köz şadķası yaşımgā naẓar kı l ki resm irür

Sāyılga *nātüvān* kişilerniṅ ° ināyeti” (LD, 210/286-4)

nākes (2/2): (Far.) Cimri.

“Yār isenṅ *nākes* raķībniṅ sözidin eymenmegil

Çın köṅül birle eger bolsaṅ giriftārım meniṅ” (LD, 109/140-2)

nāzenīn (1/3): (Far.) Cilveli, oynak.

“Firākıṅ ḡulmıdın dād istemekke

Seniṅ tig *nāzenīn* sulṭāna kildim” (LD, 130/170-2)

nāzenīn (3/3): (Far.) Nazik.

“Şükr üçün yüz secde kılgay közleri hem yaruḡay

Körse ger ādem seniṅ tig *nāzenīn* ferzendini” (LD, 215/293-2)

nāzük (1/2): (Far.) Zarif, kibar.

“Al birle saldı alma yaṅaķıṅ köṅülge nār

Bir burķa° al, köreyin anıṅ *nāzük* alını” (MSD, 252, 23b/11)

pāk (1/2): (Far.) Temiz, arı.

“*Pāk cānīngnīng* ḥaḳı ol kim irür öz nūrıdın

Ol Uğan ḥaḳḳı sını kim ııldı barçadın güzīn” (MSD, 100, 3a/7)

raṭb-lisān: (Ar.) Yumuşak sözlü olan ben.

“Sünbül saçını körgeli gül dik yüzi üzre

Sevsen tigin evşāfı bile *raṭb-lisān* min” (LD, 139/183-5)

şāfī: (Ar.) Saf, halis.

“Ġaraż bu *şāfī* köngüldin ḥayāl-ı ° arızıdur

Gül-ābnīng cihetindin kişi zücāc tiler” (LD, 59/68-6)

şīrīn-ṭab°: (Far. + Ar.) Güzel tabiatlı, güzel yaradılışlı (sultan).

“İrür raḥşīng çınoḳ kebk ü hümāy u ṭūṭī vü bülbül

Nikū-reftār u ferruḥ-ḥāl, *şīrīn-ṭab°* u sa° d-aḥter” (MSD, 152, 10b/5)

ṭab°-ı nāzūk: (Ar. + Far.) Nazik yaradılış.

“Kiçti ° ömrüm derd ile ḥālīm ṭabībka dimedim

Bolmağay tā bendedin ol *ṭab°-ı nāzūk*ke melāl” (LD, 112/144-6)

tonuḳ: Kararmış (gönül).

“Āyet, ḥadīs şayḳalıdın ol yaruḳ köngül

Tonuḳ köngüller āyīnesinğa birür şafā” (MSD, 104, 3b/10)

tökküçi: (Kan) Dökücü, döken (göz).

“Közleriḅ, ḳattāl irür, kirpikleriḅ ḳan *tökküçi*

Özge ni ögrensün ol cellādınḅ hem-sāyesi” (MSD, 232, 21a/5)

vefā-dār: (Ar. + Far.) Vefalı (sevgili).

“Ḳanımnı töker sin dağı min ° özr ḳolar min

Bu mihr ü vefā ḳaysı *vefā-dār*da bolğay” (LD, 238/326-2)

vefāsız: (Ar. + T.) Vefasız (sevgili).

“Mübtelā-yı hecr kıldı bî-vefā yārim mini

Ol vefāsız raḥmı yok şūḥ-ı cefā-kārım mini” (LD, 208/283-1)

yaman: Kötü, fena.

“Yaman kişi közi yitkey tiyü gülsitāḡa

Benefşe nîl çiker allıḡa vü yir köp ḡam” (MSD, 138, 8a/10)

yār-ı bî-vefā: (Far. + Far. + Ar.) Vefasız sevgili.

“Mundaḡ ki cevır iter sin bizni sürüp qaşınḡdın

Ya rab ki uçaḡay sin bir yār-ı bî-vefāḡa” (LD, 304/522)

yār-ı vefā-dār: (Far. + Ar. + Far.) Vefalı sevgili.

“Aḡyār kibi cān u köñḡl kitti qaşım dın

Ḡam tig maḡa bir yār-ı vefā-dār tapılmas” (LD, 88/110-3)

ẓa° if: (Ar.) Zayıf, güçsüz.

“Niçe köygey bu yanar otḡa ẓa° if cānım meniḡ

Ḳalmadı şabr itkeli bir zerre imkānım meniḡ” (LD, 109/141-1)

ẓarīfāne: (Ar. + Far.) Zarif (cilve).

“Her ḡaysı ẓarīfāne girişme bile örtep

Bilmeske salur veh ni ẓarāfet turur uşbu” (LD, 173/233-3)

ẓāt-ı pāk: (Ar. + Far.) Temiz kişilik.

“Ẓāt-ı pākiniḡni körüp aytur felek

Ḥüsn deryāsında yoḡtur böyle dūr” (LD, 282/425-1)

ẓāt-ı şerīf: (Ar. + Ar.) Şerefli kimse.

“Ay tig yüzini kördi şeref içre āfitāb

Sin tig cihānda didi ki ẓāt-ı şerīf yoḡ” (LD, 95/119-2)

2.2.1.2.1.11. Kesinlik Bildiren Niteleme Sıfatları

āşikāre: (Far.) Aşık, belli.

“Zülfünḡüz yüz ḡalka her bir ḡalkada minḡ dām-ı ḡam

Āşıkāre fitnedür līkin kıılır pinhān belā” (LD, 17/10-5)

ḡuccet-i rüşen: (Ar. + Far.) Açık delil.

“Ḥüsn içre şerīkinḡ yok yüz ḡuccet-i rüşendür

Ol da° vā-i vaḡdetḡa bu vech ile bürhān sin” (LD, 140/185-3)

mu° ayyen: (Ar.) Belli, açık.

“Zihī zuhūr-ı tecellī yüzünḡ şafāsında

Sevād-ı küfr mu° ayyen közüñḡ ḡarasında” (LD, 181/245-1)

mübīn: (Ar.) Açık, besbelli.

“Yolḡa kirgenlerge ḡulḡunḡdur yakīn ser-māyesi

Yol yanḡılḡanlarḡa şer° inḡ şāh-rāhīdür mübīn” (MSD, 96, 2a/15)

rüşen (2/2): (Far.) Belli, aşikar.

“Ay cemālīñḡ lā-yezāl u bī-bedel ḡüsnünḡ cemīl

Ay yüzünḡdür aḡsen-i taḡvīm üçün rüşen delīl” (LD, 114/148-1)

siḡr-i mübīn: (Ar. + Ar.) Belli olan sihir.

“Ol ḡamzenīñḡ eşḡālına köz salḡalı Luḡfī

Teshīr üçün eş° ārı barı siḡr-i mübīndür” (LD, 69/82-7)

vech-i ° ayān: (Ar. + Ar.) Açık, meydandaki sebep.

“° Āşık nige boldung dime Luḡfīḡa yüzün kör

Bu vech-i ° ayān birle ni muḡtāc-ı beyān min” (LD, 139/183-7)

zāhir (1/2): (Ar.) Görünen, açık, belli.

“Yüzünḡde zāhir aḡsen-i taḡvīm hey° eti

Aḡzınḡda cüz° -i lā-yetecezzā° kināyeti” (LD, 210/286-2)

2.2.1.2.1.12. Miktar Bildiren Niteleme Sıfatları

bölek: Bölük.

“Şeh-süvārā, sin şecā° at bîşesinde şîr-sin

Ol zamān düşmenleriñg ilgiñde bir *bölek* kilāb” (MSD, 186, 15a/6)

bes ~ besī: (Far.) Çok, fazla.

“Bî-vefālîkñı körüp üzmes ümîd

Bes katık cānlık köñgöl kim mindedür” (LD, 281/423-2)

“Körgeli qadd u zülf ü ağızñgñı

Tartadur biz *besī* elem sindin” (LD, 168/225-7)

çendān: (Far.) Çok, pek çok.

“Ni tañg munda özin çāk itse gonce

Anıñg tig boldı *çendān* pāre pāre” (MSD, 224, 20a/1)

çendīn: (Far.) Çok, fazla.

“Ol felek irmes, nidin andın toğar *çendīn* hilāl

Ol kür ay irmes, nidin bar anda bu şekl-i kürāt” (MSD, 192, 15b/12)

dem-i lā-iḥsā: (Far. + Ar.) Sayısız söz.

“Aḥmed *dem-i lā-iḥsā* urur çün şan° atıñgda

Ni ḥaddı bile Luṭfī şenā eylesün inşā” (LD, 3/1-7)

firāvān: (Far.) Çok, fazla.

“Min gedā qulğa közüñg kılsa nazar yaḥşı erür

Nātüvāndın diger ilge çü *firāvān* şadaqa” (LD, 174/234-3)

ḥadsız: (Ar. + T.) Çok.

“Ki kıldı dād u ° adl u luṭf u iḥsāndın şeh-i ° ālem

Cihān ğamsız, emān kemsiz, ṭarab *ḥadsız* ḥoşī ber-ter” (MSD, 148, 9b/12)

iñgen: Çok.

“Ni mevhūm ağızı yok mu kim qaşında

° Adem bolğay *inğen* şāhib-vücūdī” (LD, 248/341-2)

kat kat: Çok, pek çok.

“*Kat kat* yürekim bağladı kan gonce meñgizlig

Bu derd-i dilimni gül-i handānıma aytıñg” (LD, 104/132-3)

kinğ: Geniş.

“Yalğan u çındın çıtıp her lahzā *kaşınğnı* mañga

Kinğ cihānnı bu za° if köñglüm bigin tar eyleme” (MSD, 220, 19a/14)

memlū: (Ar.) Pek çok.

“Zülfüñg bile gamzeñg çerigi köñglüm ilini

Toldurdu belā birle vü *memlū* fiten itti” (MSD, 270, 26a/8)

munça: Bunca, bu kadar.

“İlge köp in° ām iter sin dem-be-dem düşnāmni

Qadr bilmeslerge āhir *munça* ihsān kıлмаğıl” (LD, 116/150-2)

murabba° : (Ar.) Dörtlü.

“Olturdu *murabba°* baş üze çıktı belālar

Zülfini perışānlıgıdın itkeli şāne” (LD, 301/504)

nīm: (Far.) Yarı, yarım.

“Qaydadur yūsuf ki gül tig köñglekin çāk eylegey

Nīm ten-eñgiz birle körse sizni ivdin taşqarı” (LD, 244/335-2)

şad-baṭn-ı mu° ammāyī: (Far. + Ar. + Ar.) Yüzlerce muamma.

“İrür her gonce ma° nā içre *şad-baṭn-ı mu° ammāyī*

Şabā fıkır itmeyin nidin açar andağ mu° ammānı” (MSD, 158, 11a/9)

sansız: Sayılamayacak kadar çok.

“Qan yaşıım irür yüz üze yıldız kibi *sansız*

Ol közleri çolpan meh-i t̄abānıma aytıṅṅ” (LD, 104/132-4)

seng-i ḥāre: (Far. + Far.) Çok sert taş.

“Cefā köp kıılma kim köṅglüṅṅ mişillig

Bu Luṭfī cānı *seng-i ḥāre* yoktur” (LD, 68/81-7)

telim ~ tilim: Çok, pek çok.

“Firāvāndur yaz u yay u küz ü kış uşbu taht üzre

Hezārān sāl u köp mäh u *telim* leyl ü nehār ötker” (MSD, 154, 10b/11)

“Saḥā vü cūd u iḥsānıṅṅ, kerem birle kıılur sin-sin

Tilim ebr ü öküş yağmu[r], yiti deryā vü ḵān muṣṭar” (MSD, 152, 10a/15)

tolu: Pek çok.

“Ol aynı kör, teşḥīr ite bilge müyin tip

Yir yüzini kök kııldı vü *tolu* Peren itti” (MSD, 270, 26a/10)

uluḡ: Büyük.

“Tişṅṅ düri talebinde közüm *uluḡ* deryā

Tiyildi her dem anıṅṅ içre oynar el-māhī” (MSD, 228, 20a/15)

2.2.1.2.1.13. Renk Bildiren Niteleme Sıfatları

ablaḵ-ı eyyām: (Ar. + Ar.) Alacalı at.

“Zemāne merkebi irdi bir *ablaḵ-ı eyyām*

Ol ikki ayttı atını uş eşheb ü edhem” (MSD, 138, 8a/14)

aḵ: Ak, beyaz (elma).

“Sīm tig saḵaḵı ol yaṅḡaḵı lāyıkı, ārī

Aḵ alma yaraşur bu kıızıl nār ḵaşında” (MSD, 214, 18b/7)

al: Al, kırmızı (yanak).

“Ḵara zülf *al* yaṅḡaḵıṅḡa, gül üzre sünbül ü lāyık

Ḵızıl nār tig eṅṅṅṅ birle saḵaḵıṅṅ alması aḡı” (MSD, 238, 21b/15)

aṭlas-ı sebz: (Ar. + Far.) Yeşil renkli atlas.

“Yazı vü tağı üze hoş töşelmiş *aṭlas-ı sebz*

Hıṭāy kızları tig tāze gülleri ra^c nā” (MSD, 170, 12b/13)

bāde-i la^c l: (Far. + Ar.) Kırmızı şarap.

“Nāzūklükidin *bāde-i la^c l* irnine kıoysa

Ol yerge tiginçe ki barur barı körünür” (LD, 296/483)

boz: Açık toprak rengi (güzel).

“Boz atlığ ol şanem ki cihānnıṅ şafāsıdur

° Āşıq kişiniṅ atlık çavlık belāsıdur” (LD, 44/48-1)

büt-i nīlīne-pūs: (Far. + Far.) Maviye bürünmüş güzel.

“Bir girişme bile aldı ° aql u hūş

Ol kıyaş yüzlüg *büt-i nīlīne-pūs*” (LD, 292/464-1)

cām-ı la^c l: (Far. + Ar.) Kırmızı kadeh.

“Çeşm-i mest ü *cām-ı la^c l*ın körgey irdi hıız eger

İçkey irdi bāde ol kim āb-ı ḥayvān tartadur” (LD, 73/89-2)

çarḥ-ı kebūd: (Far. + Far.) Mavi gökyüzü.

“Ger āhımdın hevāğa çıkısa dūdı

Körünge her nefes *çarḥ-ı kebūd*” (LD, 248/341-1)

çehre-i zerd: (Far. + Far.) Sarı, soluk yüz.

“Dāne-i ḥālīṅ temennāsıda iy gül ḥırmeni

Kıl nażar kim *çehre-i zerd*im yaşırdı kāhnı” (LD, 255/350-4)

gülgūn: (Far.) Gül renkli, kırmızı (kaftan).

“Cān köṅleki kabā bolur elbette ḡonce tig

Yüz al birle anda ki *gülgūn* kabā kıyer” (LD, 81/99-6)

günbed-i ḥaḍrā ~ günbez-i ḥaḍrā: (Far. + Ar.) Yeşil kümbet.

“Cihānda cāvidān bolğıl, sa° ādetde emān turğıl

Bu tört erkānnıñ üstinde barınça *günbed-i ḥaḍrā*” (MSD, 128, 7a/5)

“Tepeleri üze sebze şabāḥ mevc ursa

Ni ḥaddı bar dem urğalı *günbez-i ḥaḍrā*” (MSD, 172, 13a/11)

ḥadd-ı gülgün: (Ar. + Far.) Gül renkli yanak.

“İy ḡadıñ ṭübā vü cennet *ḥadd-ı gülgün* üstine

Körmedi devrān sening tig ay gerdün üstine” (LD, 178/240-1)

ḥāl-ı hindūyī: (Far. + Far.) Siyah renkli ben.

“Mundaḡ ki yaḡşı yerge tüşüptür tapıp ḡabūl

Şek yoḡ ki muḡbil ol dudakıñ *ḥāl-ı hindūyī*” (LD, 258/354-3)

ḡara: Kara (kaş).

“ḡaçan kim ḡamzesi közlep oḡın kirpüki zilese

ḡara ḡaşlarıdın peydā bolur ° uşşāḡnıñ yası” (LD, 218/296-6)

ḡırmızı: (Ar.) Kırmızı (darı).

“La° lıñ u aḡzıñ ḡayālım müdām

Tarı *ḡırmızı* kibi sūzāndadır” (LD, 276/400-2)

ḡızıl: Kızıl (elbise).

“*ḡızıl* tonın keyip yaşıl zeberced taḡt üze aḡsa

Şīrīn mü aytayın ḡülge, yā Ḥusrev mü diyin anı” (MSD, 158, 11a/10)

kök (I-2/2): Mavi (elbise).

“Felekning atlası tig *kök* ton içre

Meger kim āfitāb-ı ḡāverī sin” (LD, 167/224-2)

ḡubbe-i mīnā: (Ar. + Far.) Sırça renkli kubbe.

“Felek seninġ üze bir çetr irür atlastın

Yâ çetrinġ üstünü üstinde *kubbe-i m̄nā*” (MSD, 176, 13b/8)

kürte-i zerd: (Far. + Far.) Sarı gömlek.

“Kaçan ki *kürte-i zerd* ol meh-i münîr kiyer

Bi-^e aynihî irür ol hür kim harîr kiyer” (LD, 65/77-1)

lâciverdî: (Far.) Lacivert renkli (kemer).

“Kaşlarınġ hōş *lâciverdî* tāk irür

Hüsni içinde bî-naẓîr ü tāk irür” (LD, 292/466-1)

menşûr-ı âl: (Ar. + T.) Kırmızı renkli örtü.

“İlm-i nazar içre közüm deryâ eger bolmay durur

Kirpükler üzre kandin ol *menşûr-ı âl* bağlamış” (LD, 92/115-2)

mevt-i aḥmer: (Ar. + Ar.) Kırmızı ölüm.

“H̄ân-ı vişâlıdın manġa tigmes nevâleî

Kim *mevt-i aḥmer* atlık anınġ intizârı yok” (LD, 94/117-5)

mey-i gül-fām: (Far. + Far.) Gül renkli şarap.

“Bâdeninġki lezzetini bilgey irdi hıẓr eger

İçkey irdi âb-ı hayvân tig *mey-i gül-fām*nı” (LD, 259/355-3)

mey-i la^e l: (Far. + Ar.) Kırmızı şarap.

“Cân ten ivinde *mey-i la^e l*nġ üçün mihmândur

Kıl kerem luṭf ile bir cür^e a ki mihmân susadı” (LD, 263/361-3)

mühre-pîrûzî: (Far.) Mavi renkli gök kubbe.

“*Mühre-pîrûzî* mükellel kıldı dūr birle felek

İvrölüp yörir, kitürgeli kılar, oḡşar hicâb” (MSD, 182, 14b/4)

nârencî: (Far.) Turuncu (kıyafetli sevgili).

“Ehl-i diller yüzini ābī kılar

Her dem ol *nārencī* tonluk al ile” (LD, 277/404-2)

nigār-ı sīm-ten: (Far. + Far.) Gümüş tenli güzel.

“Eyā cefāda bir altun *nigār-ı sīm-tenim*

° İnāyeting yokı asru cānımğa tigdi minim” (LD, 125/164-1)

rengīn (1/2): (Far.) Renkli (yüz).

“İngleriñ vaşfı sözümni kılsa *rengīn* vechi bar

Kim irür gül devletindin barça bülbül gulğulı” (LD, 216/294-4)

ruh-ı al: (Far. + T.) Kırmızı yanak.

“Sünbülünğni körgeli gül tig *ruh-ı al* üstine

Başnı güy itmiş min ol çevgān-ı hāl üstüne” (LD, 184/249-1)

rūy-ı zerd: (Far. + Far.) Sarı, solgun yüz.

“Min tiler min vaşlınğ āh-ı serd ile

Dīde-i giryān u *rūy-ı zerd* ile” (LD, 272/385-1)

sarığ: Sarı (yüz).

“Körüp Sekkākī’niñ *sarığ* yüzün her dem küler irdi

Hudāyā, sin müferriḥ kıl aña bu za° ferānımni” (MSD, 244, 22b/11)

sīm-beden: (Far. + Ar.) Gümüş renkli ten.

“Bu ḥam-ṭama° köñlüm eger bolmasa mecnūn

Sin *sīm-beden*in mü tiler irdi vefānı” (LD, 242/332-2)

sīm-ber: (Far.) Gümüş göğüslü (gül dalı).

“Zihī serv üstide yüzünğ ḳamer tig

Ḳanı bir şāḥ-ı gül sin *sīm-berg* tig” (LD, 106/136-1)

sīm-ten: (Far.) Gümüş tenli (ruh).

“Ol *sīm-ten* ki rūḥ anıṅ tıg laṭıf yok

Ger ḥulle bolmasa aṅḡa köṅlek zarıf yok” (LD, 95/119-1)

şūf-ı sebz: (Ar. + Far.) Yeşil yünlü kumaş.

“Ol taşı *şūf-ı sebz* ivek ° ayşlar kıılır

Devletlik ol nime ki anı pādşā kiyer” (LD, 81/99-4)

şarāb-ı erguvānī: (Ar. + Far.) Erguvan renkli şarap.

“Maṅḡa bī-ḥaberlığımdın ni ḡam-ı ḥesāb bolḡay

Çü başımda bolḡay ol kün bu *şarāb-ı erguvānī*” (LD, 223/303-4)

şarāb-ı la° l: (Ar. + Ar.) Kırmızı şarap.

“Tüşse sīmīn sā° idıṅ ° aksi *şarāb-ı la° l* üze

Kılmaḡay hıç kim cüdā şahbānı sīm-i ḡamdın” (LD, 159/212-2)

ten-i sīmīn: (Far. + Far.) Gümüş renkli ten.

“Ol *ten-i sīmīn* üze yil tıgse titrer köṅleki

Titregey andaḡ ki müdhıl genç ile māl üstine” (LD, 185/249-6)

turunç: (Far.) Turunç (çene).

“Ol *turunç* ḡabḡab u bādām közüṅ ḡürmeti

Alma düşmen sözın ü köṅlüm ivige salma nār” (LD, 55/62-4)

yāḡūt-ı rümmānī: (Ar. + Ar.) Nar çiçeḡi renkli yakut.

“Kitip irdi töṅgüp mīrzā bile ° abdu’l-laṭıf özdin

Bu ḡamdın keh-rübā üzre töküp *yāḡūt-ı rümmānī*” (LD, 14/6-21)

yaşıl: Yeşil (toz).

“Ḳaşıṅ üze sordı ki nidür vesmeni Luṭfī

Ol ya üze didi ki *yaşıl* toz degül mü” (LD, 170/228-5)

zengārī: (Far.) Bakır yeşili rengine (kumaş).

“Kök dağı ayğa birür yüz infî° âl

Kiyse *zengārî* keten yek-tâyını” (LD, 277/407-2)

2.2.1.2.1.14. Sosyal İlişkilerle İlgili Niteleme Sıfatları

° **āciz**: (Ar.) Güçsüz, kudretsiz (kişi).

“Hicrân çü kılıç aldı turur sin ni dip ay cān

Asru ni ° aceb ° *āciz* ü bî-çāre kişi sin” (LD, 169/226-5)

° **ālî-cenāb**: (Ar.) Yüce yaradılışlı, soylu (sevgili).

“Luṭfî ḥayāl birle yıraḡtın şabūr bol

Ol pāk iteklig asru çü ° *ālî-cenāb* irür” (LD, 41/43-8)

bay: Zengin, varlıklı.

“Her kişi özingē lāyık tuḡfe kiltürdi belî

Aḡı atlas *bay* bāzergān u ḥavācūmlar kitāb” (MSD, 182, 14b/2)

belā-engīz: (Ar. + Far.) Bela çıkarıcı (kimse).

“Seniṅḡ ḡamzeṅḡ belā boldı köṅḡülge

Belā-engīz irür her ḡayda ḡammāz” (LD, 87/109-2)

bî-çāre: (Far.) Çaresiz, zavallı.

“Noḡşānı köp her işide *bî-çāre* Luṭṭfiniṅḡ

Dil-ber cemālî vaşḡida lîkin kemālî bar” (LD, 51/57-7)

bî-ḡaber: (Far. + Ar.) Habersiz.

“ḡamzesi öltürdi vü ol *bî-ḡaber*

Min eger ölsem ni ḡam ol ḡatıla” (LD, 273/388-2)

dāmen-i pāk: (Far. + Far.) Temiz etek (namuslu kişi).

“Cihānda nāzenīn köpdür velīkin

Seniṅḡ dik kimde bardur *dāmen-i pāk*” (LD, 100/127-5)

dermānde: (Far.) Biçare, aciz.

“Min hecr ile *dermānde* vü sin közdin uçar sin

Ay vāy ki yoktur maṅga kuş tig per ü bālī” (LD, 229/313-3)

dest-endāz: (Far.) El atan, yardımcı.

“Memālik içre *dest-endāz* hoştin özge yok aşlā

Cihānga sāyeī salgay hümā-yı ° adl-ı ihsānı” (LD, 13/6-10)

dest-res: (Far.) Gücü yeten, ulaşan kişi.

“Feryād ki başımda haşarlık hevesi bar

Ni şabr irür mümkün ü ni *dest-resi* bar” (LD, 63/75-1)

evrād-kerde: (Ar. + Far.) Ağızlarda dolaştırılmış (sure).

“Ol kuş u kirpükünḡ karasın Luṭfī körgeli

Nün ve’l-ḡalem bolup turur *evrād-kerdesi*” (LD, 200/271-6)

faḡīr: (Ar.) Zavallı, aciz.

“Uḡan cānlar yaratıp bu cihānga rüzī birgende

Faḡīr Sekkāḡi’ge barḡa ḡam u ḡuşşa ° aṭā kıldı” (MSD, 256, 24b/1)

faḡīr-i hīḡ-kāre: (Ar. + Far.) İşi olmayan zavallı.

“Köṅül şeker bigin aḡzınḡ körüp ° adem boldı

Ayıtmadıṅ bir aḡız, ey *faḡīr-i hīḡ-kāre*” (MSD, 198, 16b/1)

feryād-res: (Far.) Feryat edenin imdadına yetişen (kişi).

“Köp ḡavlama Luṭfīni ḡıl endīşe ki bī-ḡāst

Nāḡeh tileḡey dādını *feryād-res*indin” (LD, 162/217-5)

ḡāfil: (Ar.) Habersiz olan (kişi).

“Bürḡa° alḡanda tecellī-i cemālınḡnı körüp

° Işḡdın *ḡāfil* cemādīdür ki şeydā bolmadı” (LD, 223/304-3)

ḡanī: (Ar.) Zengin, varlıklı.

“İy cemāl u ḥüsn ü nāz u şīveler birle *ġanī*

Qıl anıñg üçün kerem kim bay yaratmıştur sini” (LD, 209/284-1)

ġarīb (1/2): (Ar.) Kimsesiz, zavallı.

“*Ġarīb* cānım esīriñg, birer ḥālını sorgıl

Tenim ilindin anıñg hem yavuq irür seferi” (MSD, 266, 25b/6)

gedā-yı müsteḥḥk: (Far. + Ar.) Hak eden yoksul.

“Tingri üçün bu *gedā-yı müsteḥḥk*ka bir zekāt

Ḥüsn ile çün bay yaratmış sizni rabb-ı zü’l-celāl” (LD, 112/144-3)

gedā-yı za° if: (Far. + Ar.) Zavallı yoksul.

“Ger müsteḥḥk tiler sin eyā şeh zekāt üçün

Min tig cihānda hīç *gedā-yı za° if* yok” (LD, 95/119-4)

Luṭfī-i bī-çāre: (Ar. + Far.) Çaresiz, zavallı Lutfi.

“*Luṭfī-i bī-çāre* andın köp ṭama° tutma vefā

Mundağ işler az çıkar āri çü dil-ber ilgidin” (LD, 154/203-7)

Luṭfī-i faḳīr: (Ar. + Ar.) Aciz Lutfi.

“Bolur yüzüñg ġamıdın çāk çāk gül yañgıñlıq

Ni ḥırķaī kim anı *Luṭfī-i faḳīr* kiyer” (LD, 66/77-7)

Luṭfī-i miskīn: (Ar. + Ar.) Zavallı Lutfi.

“*Luṭfī-i miskīn* helāk oldı firāķıñg baħrıda

Ḥayf uşol demdin ki ümmīd-i kenārı bar idi” (LD, 237/324-6)

maḥdūm-ı cihān: (Ar. + Far.) Dünyanın kendisine hizmet ettiği (kimse).

“Ḥod ġaraz def° -i melāmet kılsa *maḥdūm-ı cihan*

Āşaf-ı Cem-āsītān u Cām-rāy u kām-yāb” (MSD, 184, 14b/13)

men-i bī-çāre ~ min-i bī-çāre: (T. + Far.) Çaresiz olan ben.

“Andaḳ ki du° ā birle mesīḥ aştı felekke

Dil-ber işikige *men-i bġ-āre* sataştım” (LD, 125/163-4)

“° Aḳl u dīnni bolmasun didi *min-i bġ-ārede*

Ol ıraaḳçı közleriḡni mest ü ° ayyār eylegen” (LD, 146/193-4)

men-i miskīn: (T. + Ar.) Zavallı olan ben.

“Aḡız açmaḳḳa yoḳtur zehre, lġkin

Niler yoḳtur *men-i miskīn* içinde” (MSD, 204, 17a/13)

meṣḥūr: (Ar.) Meṣhur, ünlü.

“° Adū maḳḥūr, atıḡ *meṣḥūr*, işiḡ āyş, işikiḡ nuşret

Ni türlüḡ kim murādıḡ bar, muḥaşşal boluban barça” (MSD, 128, 7a/4)

min-i faḳīr: (T. + Ar.) Zavallı olan ben.

“Közünüḡ girişme birle barı ilni öltürür

Yalguz *min-i faḳīr*ğa yoḳtur ° ināyeti” (LD, 212/288-4)

müflis: (Ar.) İflas etmiş (kişi).

“İrniḡ ḡayālın ger nihān tutsam köḡülde ni ° aceb

Müflis kişi tapsa güher yaşurmaḡı nāḳār irür” (LD, 76/92-3)

pāk-cevher: (Far. + Ar.) Namuslu, temiz.

“Yüz tümen miḡ yıl eger seyr itse gerdün tapmaḡay

Bir siziḡ tig *pāk-cevher* bir meniḡ tig cevherī” (LD, 244/335-3)

pāk-itek: (Far. + T.) Temiz etek (namuslu kişi).

“Ni *pāk-itek* bolur uşbu ki zühreni köktin

° Azāyim ile tüşürse bolur velī sini yoḳ” (LD, 96/120-4)

rāzī: (Ar.) Rıza gösteren (gönül).

“Köḡül Sekkāḳī tig cān birle *rāzī*

Cigerni kılsa ol cān pāre pāre” (MSD, 224, 20a/4)

şafālîk (2/2): (Ar. + T.) Eğlenceli (makam).

“Köz şîşe-hānesinde kıl ārām ay perī

Kim bar aḡar suyu vü *şafālîk* maḡām irür” (LD, 59/69-2)

ser-efgende: (Far.) Başı eğilmiş olan kimse.

“Köñglümni siniñ zülfünğ alıp kızledi bildim

Uğrı kibi il içre *ser-efgende* degül mü” (LD, 172/231-5)

sitem-kāre: (Ar. + Far.) Zulmeden, haksızlık eden (kişi).

“Her bir ḡopuşunğda manğışınğda baḡışınğda

Yüz fitne bar eyā ni *sitem-kāre* kişi sin” (LD, 168/226-2)

şāgird-i kemīn: (Far. + Far.) Küçük, aciz öğrenci.

“Közünğni ki hārūt anğa *şāgird-i kemīn*dür

Çolpan didim ol vech ile kim tañğğa yaḡındur” (LD, 69/82-1)

şerīf: (Ar.) Soyu temiz ve şerefli olan, asil kimse.

“Ni kim Nūşīn-revān ° adlı işi içre kıldı taḡşīrin

Ḳamuğınğa anınğ bir bir *şerīf* zātı zamān kildi” (MSD, 112, 4b/9)

türk-i ḡāret-ger: (T. + Ar. + Far.) Yağmacı güzel.

“Niçe kılgay köñğül mülkin esīr ol *türk-i ḡāret-ger*

Boyı toḡrı, ḡaşı egri, közi oḡrı, sözi şekker” (MSD, 146, 9b/1)

tüvānger: (Far.) Zengin, paralı.

“İy ḡüsn ile *tüvānger* bu Luṭfī köñğlin alḡıl

Çün ḡac ḡüzārlamaḡtur peyveste farz bayḡa” (LD, 181/244-5)

yalḡuz (1/2): Tek başına, yalnız.

“Yana ḡül tig küle körsem bir ol serv-i revānımnı

Âḡa şükṛāne birgey min bu *yalğuz* ḡasta cānımnı” (LD, 264/364-1)

yarlı ~ yarlıġ (2/2): Fakir, yoksul.

“Kiskü diyü ° aşık başın ol şeh yasaķ itmiş

Yarlı başım ârzūsı irür ḡöd bu yasaķı” (LD, 253/348-2)

“° Āşık başını kissü tip ol şeh yasaķ almış

Yarlıġ başım ârzūsı irür ḡod bu yasaķı” (MSD, 304, 30b/5)

zebūn: (Far.) Aciz, güçsüz.

“İy zülfi tün uğrısı vü la° l-ı lebi ḡūnī

° Ālem barı bu uğrı vü ol ḡūnī *zebūn*” (LD, 204/277-1)

zemīn-būs: (Far.) Yer öpen, saygı gösteren (kimse).

“Bendedin yitkür *zemīn-būs* u ayıt

Ger dem ursam sinsizin ḡanım sebīl” (LD, 288/449-2)

2.2.1.2.1.15. Süreklilik Bildiren Niteleme Sıfatları

belā-yı muttaşıl: (Ar. + Ar.) Aralıksız gelen bela.

“Ser-nüviştım boldı her yandan *belā-yı muttaşıl*

Başta kim közüüm uşal ḡaşı ḡaraġa uçradı” (LD, 197/266-2)

dāyimī: (Ar.) Devamlı, sürekli.

“Bir kūn ağrıqtın teniḡ boldı hilāl

Dāyimī derdimni hem mundın saġın” (LD, 293/468-2)

mest-i müdām: (Far. + Ar.) Devamlı sarhoş.

“Bu Luṭfī ḡul ki bāde sarı ḡılmas iltifāt

İrniḡni körgeli biri *mest-i müdām* irür” (LD, 60/69-8)

2.2.1.2.1.16. Şekil Bildiren Niteleme Sıfatları

dest-i kūtāh: (Far. + Far.) Kısa el.

“Ḥōş yaraşur serv tig ḡaddı üze sīm alması

Âh kim yitmes anğa hiç *dest-i kūtāhım* meniñg” (LD, 108/139-3)

⁵⁶**dür-i ğaltān ~ dürr-i ğaltān:** (Ar. + Far.) Büyük inci.

“Sīm-ābğa öğretti közüm yaşı yügürmek

İmdi sebağ andın *dür-i ğaltān* aladur la” (LD, 190/256-4)

“Mağdemiñde saçkalı yüzdin ögün yok altunum

Bar velī köz baħrıda köp *dürr-i ğaltānım* meniñg” (LD, 110/141-4)

egri: Yay gibi, kavis biçiminde olan (kaş).

“Niçe kılğay köñgöl mülkin esir ol türk-i ğāret-ger

Boyu toğrı, kaşı *egri*, közi oğrı, sözi şekker” (MSD, 146, 9b/1)

girde: (Far.) Değirmi, yuvarlak.

“Ulusğa toy birür bolsañg koyup altun kümüş *girde*

Muraşsa° yinçüler birle felektin ikki ħān kildi” (MSD, 112, 4b/15)

ħāl-i müdevver: (Far. + Ar.) Yuvarlak ben.

“Esrār-ı lā-mekānnıñg emīni vü maħremi

Ağzıñg katında *ħāl-i müdevver* degül müdür” (LD, 37/38-4)

kiçik: Küçük.

“*Kiçik* ağzıñg ğamında ° aşıkıñgğa

Uluğ tınmağdın özge çāre yoktur” (LD, 68/81-4)

kür: Yuvarlak, değirmi.

“Ol felek irmes, nidin andın toğar çendīn hilāl

Ol *kür* ay irmes, nidin bar anda bu şekl-i kürāt” (MSD, 192, 15b/12)

müşk-i külāle: (Far. + Far.) Kıvrıcık saç.

“Ey kāmetsi serv ü közi nergis, iñgi lāle

⁵⁶ Vezin gereği bu şekilde yazılmıştır.

Zülfünğ irür ol lāle üze *müşk-i külāle*” (MSD, 222, 19b/5)

şekl-i kürāt: (Ar. + Ar.) Yuvarlak şekil.

“Ol felek irmes, nidin andın toğar çendīn hilāl

Ol kür ay irmes, nidin bar anda bu *şekl-i kürāt*” (MSD, 192, 15b/12)

tar: Genişliği az veya yetersiz olan, ensiz.

“*Tar* ağzınğ u lebinğni körüp tañğa kalmışam

Kim kördi rūḥ cevheri ḥātem nigīnesi” (LD, 196/265-6)

top: Biçimi yuvarlak olan, toparlak.

“Barça ḥalāyık *top* bigin taşlar ayağınğ ize baş

Bu işke zülfünğ dāl irür, sin anı çevgān eyleme” (MSD, 226, 20a/9)

zülf-i çevgān: (Far. + Far.) Eğri, kıvrımlı saç.

“Başımın gūy itip alnında *zülf-i çevgān*ınğ

Bu yerde başka yana özge ḥāl imiş bildim” (LD, 134/176-4)

zülf-i müselsel: (Far. + Ar.) Zincir gibi saç.

“Ger körse idi yüzünğ üze *zülf-i müselsel*

Leylānı dimes irdi ° arab şāh-ı ḳabāyil” (LD, 113/147-3)

zülf-i şikeste: (Far. + Far.) Kıvrımlı saç.

“*Zülf-i şikestesidin* ögün inğleri üze

Aylarda sınımadı bu köngülnünğ bir ārzūyı” (LD, 258/354-2)

2.2.1.2.1.17. Yer Bildiren Niteleme Sıfatları

atım: Mesafe.

“Ḳanımgā ḳarattı köz uşol cādū ḳaraḳ kim

Bir oḳ *atım*ı yerdin anınğ aḳı körünür” (LD, 62/72-4)

Bābilī Hārūt: (Ar.) Babilli Harut.

“Bardı ḳara yerge uyalıp *Bābilī Hārūt*

Tā zāhir uşol ğamze vü çāh-ı zeķan oldı” (LD, 207/282-3)

Hārūt-ı Bābilī: (Ar. + Ar.) Babilli Harut.

“Tut gūşe ay kõngül közidin kim füsün bile

Hārūt-ı Bābilī durur üstād-kerdesi” (LD, 200/271-5)

küffār-ı Hayberī: (Ar. + Ar.) Hayberli kafirler.

“Kıldı ol işni cānıma zülfünġ, közüñġ anı

Mü° min cānıñğa kılmağı *küffār-ı Hayberī*” (MSD, 282, 27b/12)

māh-ı Kābilī: (Far. + Ar.) Kabilli güzel.

“Sihr kılġay sözde Luţfī sāhir-i keşmīr tig

Dürr-i nazmıġa kulaķ ger salsa *māh-ı Kābilī*” (LD, 216/294-8)

māh-ı Ken° ānī: (Far. + Ar.) Kenanlı güzel.

“Hüsn neslindin seninġ tig ay peydā bolmağı

Māh-ı Ken° ānī daġı hem munça zībā bolmağı” (LD, 223/304-1)

nigār-ı İcāverī: (Far. + Far.) İcaverli güzel.

“Ez-mālikān-ı hüsn ki dāred seninġ kibi

Maġbüb-ı irteki vü *nigār-ı İcāverī*” (LD, 213/290-6)

pest (1/2): (Far.) Alt, aşāġı.

“Ey celālınġ heybetidin kūh u deryā *pest* ü ħuşk

Vey cemālınġ nuşretidin deşt ü hāmūn mergzār” (MSD, 90, 1b/4)

şem° -i dermiyān: (Ar. + Far.) Ortada bulunan mum.

“Çü meclisinġde özin *şem° -i dermiyān* kördi

Tilin kisip anı rüsvā-yı encümen kıldım” (LD, 133/175-3)

yerlig: Bulunduġu ülke veya bölgede doğup büyüyen (peri).

“Bu Luţfīnġ cānın dīvāne kıldınġ

Nidür atıñg kayu yerlig perī sin” (LD, 167/224-7)

zāhid-i mihrāb-niṣṭīn: (Ar. + Ar. + Far.) Mihrapta oturan sofu.

“Celle bir körgeñ üçün *zāhid-i mihrāb-niṣṭīn*

Qaşlarıñg yayı üçün cānını kurbān kılatur” (LD, 66/78-6)

2.2.1.2.1.18. Yönetimle İlgili Niteleme Sıfatları

° adū-rān: (Ar. + Far.) Düşmanı süren, düşmanı dağıtan (Uluğ Bey).

“Nigeñ-bān u şenā-h’ān u ° *adū-rān* u irür ṭabbāh

Ayaqçı vü yıravçı vü irür suçı vü hunyā-ger” (MSD, 150, 10a/8)

āzād ~ āzāde: (Far.) Serbest, hür.

“Luṭfī kibi ger serv-i sehī körse qadıñgı

Āzād özini kul kılur ay serv-i gül-endām” (LD, 129/168-7)

“Luṭf u iḥsānıñg körüp *āzāde*ler boldı ° abīd

Boldılar hoş hulkuñga barça cihān ehli ° ibād” (MSD, 132, 7b/9)

āzād-kerde: (Far.) Azat edilmiş, serbest bırakılmış (sevgili).

“İy serv şīvelig qadıñg *āzād-kerdesi*

Gül-nār inġinġniñg irtegi berbād-kerdesi” (LD, 200/271-1)

baġlıq: Bağlı, tâbi.

“Bili *baġlıq* bendedür şīrīn sözüñge ney-şeker

Halka-der-güşī irür elfāzıñga dürr-i şemīn” (MSD, 98, 2b/15)

halk-ı devā: (Ar. + Ar.) Deva olan halk.

“° İṣī deminiñg bar eñeri her nefesiñgde

Cān derdine ey *halk-ı devā*, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/15)

husrev-i ° ālī-güher: (Far. + Ar. + Far.) Yüce soylu padişah.

“Sivünsün *husrev-i ° ālī-güher* Sultān Uluğ Big kim

Şehen-şeh Şāhruḥ Big tig şeh-i Husrev-niṣān kildi” (MSD, 110, 4a/13-14)

husrev-i şāhib-kırān: (Far. + Ar.) Bahtlı padişah.

“Ey *Husrev-i şāhib-kırān*, İrān seniñg, Tūrān seniñg

Pāk al yöriben yir yüzün, yār bahtıñg ol sulṭān irür” (MSD, 118, 5b/4)

hümā-yı ° adl-ı iḥsān: (Far. + Ar. + Ar.) Adaletli talih kuşu.

“Memālik içre dest-endāz koştın özge yoq aşlā

Cihānga sāyeī salgay *hümā-yı ° adl-ı iḥsānı*” (LD, 13/6-10)

hüner-perver: (Far.) Hüner sahiplerini koruyan, himaye eden (padişah).

“Eyā şāhā *hüner-perver*, hünerniñg qadrın arturduñg

Muḥassen kıldı elṭāfuñg bu kün şi° rimğa şi° rānı” (MSD, 166, 12a/15)

irkli: Erkli, güçlü.

“Ḥaddıñgı bilmeyin mini sivdüñg diben yazğurmağıl

Sin hem bilür sin ay bigim bir *irkli* sulṭāndur köñgöl” (LD, 118/153-2)

küçlüg: Güçlü.

“Bastı iskenderni şāhımnıñgki *küçlüg* süreni

Çün yürek aldurdı turmay kaççalı kıldı şitāb” (LD, 11/5-18)

maḫhūr: (Ar.) Mağlup olmuş, yenilmiş (düşman).

“° Adū *maḫhūr*, atıñg meşhūr, işiñg āyş, işikiñg nuşret

Ni türlüg kim murādıñg bar, muḥaşşal boluban barça” (MSD, 128, 7a/4)

muḫābil: (Ar.) Karşılıklı.

“İkki şaf bolsa *muḫābil* nā-gehān heycā küni

Kim dilirleriñg tilerler, kılsalar anda cihād” (MSD, 132, 7b/5)

müstehlek: (Ar.) Helak olmuş (düşman).

“Velik cür° et içinde ° adūsı *müstehlek*

Ecel işi bolur üçün bu yirde müstaḫkem” (MSD, 140, 8b/10)

pür-ḥancer-güzār: (Far. + Ar. + Far.) Daima hançer çeken (Behram).

“Behrām anıñgki düşmeni haqqıda *pür-ḥancer-güzār*

Saççı sarāyı tākınıñg eyvānıda Keyvān irür” (MSD, 118, 5b/2)

serv-i āzād: (Far. + Far.) Hür servi.

“Şīveī kim *serv-i āzād*ımdadur

Hem meger ol mäh-ı nev şādımdadur” (LD, 281/420-1)

sultān-ı ulü’l-emr: (Ar. + Ar.) Emir veren sultan.

“*Sultān-ı ulü’l-emr* dağı tahtқа lāyık

Siz siz bu kün ĩrān dağı tūrān arasında” (LD, 176/237-2)

sultān-zāde-i °ālī-cenāb: (Ar. + Far. + Ar.) Yüce yaradılışlı sultan oğlu.

“Kāmeti boynında bolğay Luṭfī kāmı tig besī

Rāstlıkça sorsa *sultān-zāde-i °ālī-cenāb*” (LD, 10/5-5)

şāmil: (Ar.) İçine alan, kaplayan (Baysungur).

“Ġıyāş-ı devlet ü dīn Baysungur ol şāhī

Kim ilge terbiyetidür kuyāş kibi *şāmil*” (LD, 7/3-26)

şeh-i kişver-güşāy: (Far. + Far.) Ülkeler fetheden padişah.

“Şehen-şāhā senıñg atıñg *şeh-i kişver-güşāy* irdi

Al imdi dünyānı, köktin laķab Ġitī-sitān kildi” (MSD, 110, 4b/3)

şeh-i şāhib-kırān: (Far. + Ar.) Kırān sahibi, bahtlı padişah.

“Cihānda karnlar tirig bolup ° izzet bile turğıl

Ezel vaktıda çün atıñg *Şeh-i şāhib-kırān* kildi” (MSD, 114, 5a/7)

uruş-engīz: (T. + Far.) Savaşçı.

“Zihī ya vü okı vü nergisi vü ğamzesi birle

Uruş-engīz ü bī-perhīz, ° azāyim-ḥān, efsūn-ger” (MSD, 146, 9b/3)

vālī-i vālā: (Ar. + Far.) Yüce vali.

“Belī belī bolur ol yirde resm-i pāy-endāz

Nüzül kılsa kayu yirge *vālī-i vālā*” (MSD, 174, 13a/13)

2.2.1.2.1.19. Zaman Bildiren Niteleme Sıfatları

belā-yı nā-gehān: (Ar. + Far.) Ansızın gelen bela.

“Oḡuṅnı körse, sehmiṅdın süṅüṅ tig titrer a° zāsı

Digey a° dā kim uş cāṅa *belā-yı nā-gehān* kildi” (MSD, 114, 5a/2)

cihān-ı fānī: (Far. + Ar.) Sonu olan dünya.

“Bu barça köçti kiçişti *cihān-ı fānī*ṛdın

Ḳamuḡ kişige budur yol ° āḡil irseṅ bil” (LD, 7/3-21)

dünyā-yı fānī: (Ar. + Ar.) Fani dünya, geçici dünya.

“Bilür-sin kim kiçer *dünyā-yı fānī*

Ḳuluṅḡa ḡılmaḡıl cevır ü cefānı” (MSD, 294, 29a/11)

envār-ı lā-yezāl: (Ar. + Ar.) Sonsuz nurlar.

“Çehreṅ çerāḡı nūr-ı muşavver degül müdür

*Envār-ı lā-yezāl*ḡa mazhar degül müdür” (LD, 37/38-1)

fānī: (Ar.) Sonlu, baki olmayan (dünya).

“Köṅülüni bağlama *fānī* cihāṅa ay ° āḡil

Sefer yaraḡını ḡıl bolma bir nefes ḡāfil” (LD, 5/3-1)

ılgı: Yıllık.

“Ol seniṅ cādū ḡaraḡıṅ ° işve çendān eyledi

Kim yüz *ılgı* muttaḡını nāmüselmān eyledi” (LD, 219/298-1)

irteki: Önceki.

“Ay ° azīz cānımdın artuḡ *irteki* yarım meniṅ

Taş baḡırlıḡ va° desi yalḡan cefā-kārım meniṅ” (LD, 109/140-1)

iski: Eski.

“Kanımnı tökti irniṅ ü sormadı anı hîç kişi

Men tâze da° vî kılsa-men, aytur ol *iski* kan irür” (MSD, 116, 5a/13)

ḳadīm: (Ar.) Zaman bakımından eski olan (gelenek).

“Çün ḳara bādām tābūt üzre resmîdür *ḳadīm*

Köz cenāzem sarı sal kim sinsizin boldum ḳatīl” (LD, 114/148-4)

lā-yezāl: (Ar.) Ebedî.

“Ay cemālṅ *lā-yezāl* u bî-bedel ḥüsnüṅ cemīl

Ay yüzüṅdür aḥsen-i taḳvīm üçün rüşen delīl” (LD, 114/148-1)

maḥbûb-ı irteki: (Ar. + T.) İlk sevgili.

“Ez-mālikân-ı ḥüsn ki dâred seniṅ kibi

Maḥbûb-ı irteki vü nigâr-ı icāverī” (LD, 213/290-6)

muṭavvel: (Ar.) Uzun.

“Saçṅnı kıldı Luṭfî vaşf u tar ağzıṅı yād itti

Muṭavvel ° ömrini āḥir kılıp söz muḥtaşar kıldı” (LD, 267/367-7)

nā-geh (2/2): (Far.) Vakitsiz.

“Ṭālî° -i bergeştedin yer yarılıp çıḳḳay raḳīb

Bî-dilî ger barsa *nāgeh* dil-rübāyın körgeli” (LD, 243/333-6)

° ömr-i cāvidān: (Ar. + Far.) Ebedî ömür.

“Baḥt-ı ber-geştemni kör kim zülfi tigdi başıma

Bā-vücūd-ki ol ki ° *ömr-i cāvidān* dirler anı” (LD, 227/310-2)

° ömr-i fānî: (Ar. + Ar.) Ölümlü hayat.

“Bu kiçer cihānda sākî çü imes vefā nişānı

Bārî ° ayş birle kiçse kirek uşbu ° *ömr-i fānî*” (LD, 223/303-1)

pertev-i lā-yezāl: (Far. + Ar.) Sonsuz ışık.

“İşık cihānnı örtedi bu ni belā cemāl irür

Ḥadd-ı beşer degül kim ol *pertev-i lā-yezāl* irür” (LD, 61/71-1)

sürür-ı cāvidān: (Ar. + Far.) Ebedî neşe.

“Cihāndın kitti teřvīř ü mebādī-i emān kildi

Ḥalāyık ° ayş itinē bu kün, *sürür-ı cāvidān* kildi” (MSD, 108, 4a/3)

ṭavīl: (Ar.) Uzun süren (gece).

“Zülfünēüz ḥayrānı min kim yılda bir yeldā bolur

Ayda kim körmiş ikki yeldā tünı mundaē *ṭavīl*” (LD, 114/148-2)

tāze (2/2): (Far.) Yeni, zamanı geēmemiř (hikāyeler).

“Bizdin işitsün imdi cihān *tāze* kışşalar

Çün köhne boldı Leylī vü Mecnūn ḥikāyeti” (MSD, 274, 26b/10)

vaēt-ı āēır: (Ar. + Ar.) Son an.

“Hādiyā evvel ḳamuēnı kigürüp öz yoluēa

Vaēt-ı āēır bolsa, īmān birle dünyādın çıkar” (MSD, 94, 2a/12)

uzun (1/2): Başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralıēı olan, çok süren (gece).

“Çıēmadı zülfünē sevādındın köñöl yol tar üçün

Munēa ° ömr iltip *uzun* tünlerde řebēir üstine” (LD, 186/251-6)

yeldā: (Far.) Uzun.

“Zülfünēüz ḥayrānı min kim yılda bir *yeldā* bolur

Ayda kim körmiş ikki *yeldā* tünı mundaē *ṭavīl*” (LD, 114/148-2)

2.2.1.2.2. Belirtme Sıfatları

2.2.1.2.2.1. Sayı Bildiren Sıfatlar

2.2.1.2.2.1.1. Asıl Sayı Bildiren Sıfatlar

ādemī: (Ar. + Far.) Bir insan.

“Mağdemindin boldı andağ yer yüzi ma^c mūr kim

Devride ösrüktin özge *ādemī* körmes ħarāb” (LD, 11/5-13)

ahvālī: (Ar. + Far.) Bir hâl, bir durum.

“Yerge kirsem kâşkī çün yitmes ol ayğa ilig

Müşkil *ahvālī* tüşüptür yer katık u kök yırak” (LD, 97/122-5)

^c **ākılī:** (Ar. + Far.) Bir akıllı (kimse).

“Salma yüzünğ şubhı üzre zinhār zülfünğ leylini

^c Ālem barı mecnūn bolur ħalmas cihānda ^c *ākılī*” (LD, 225/307-3)

^c **ālemī:** (Ar. + Far.) Bir âlem.

“^c *Ālemī* maẓlūm u ħüsn ilide sin sin pādišāh

Tā-be-key kılğünğ mununğ tig kün uzun bī-dād sin” (LD, 154/204-2)

^c **ālimī:** (Ar. + Far.) Bir âlim.

“Bes kim ħaşıngda Luṭfī ^c *ālimī* öler

^c Uşşāk māteminde uşol köz ħara kiyer” (LD, 81/99-7)

altı: Altı.

“Barça ^c ālem heybetinğ deryāsıdın bir ħatre su

Ķıldı luṭfunğ yetti, *altı*, törtni andın āşikār” (MSD, 90, 1b/5)

^c **āşıkī:** (Ar. + Far.) Bir âşık.

“^c *Āşıkī* kim nağd-ı ^c ömrin ħıldı yādınğ birle şarf

Ni revā bolğay kim āhir ħılmağay sin yādını” (LD, 226/308-2)

āvareī: (Far.) Bir avare, bir serseri.

“Heçr uzatur irdi köp ħulm ilgini ten mülkide

Boldılar cān u köngül her birisi *āvareī*” (LD, 191/258-5)

āzādeī: (Far.) Bir özgür, bir serbest.

“Kim senin᠒ ḥüsnün᠒ge baḳtı āh urup yıḡlap didi

° Işḳ esīri Luṭfī *āzādeī*° amdā bolmadı” (LD, 224/304-5)

bahāneī: (Far.) Bir sebep.

“İl bilmesün dip ortada cāndur *bahāneī*

Bi’llāh mini tirig tuta turgan ḥayāludur” (LD, 47/52-4)

bendeī: (Far.) Bir köle.

“Uyaldurma çemen servin baḡışla

Ḳıyāsen *bendeī* āzād iter sin” (LD, 164/220-5)

bī-çāreī: (Far.) Bir çaresiz.

“Yapma yüz kim ḥaḳ yaratmış yaḡşılarnı luṭf ile

Kim alarnın᠒ körkidin asalaḡay *bī-çāreī*” (LD, 191/258-4)

bī-dilī: (Far.) Bir gönülsüz.

“Ṭālī° -i bergeştedin yer yarılıp çıḳḳay raḳīb

Bī-dilī ger barsa nāgeh dil-rübāyın körgeli” (LD, 243/333-6)

bir (1/5): Bir (köle).

“İtlerin᠒ni᠒ manşıbın Luṭfīḡa ta° yīn eylegil

Devletin᠒din ḳılsa sulṭānlıḡ ni bolḡay *bir* gedā” (LD, 23/19-7)

birer (2/2): Bir defa.

“Ġarīb cānım esīrin᠒, *birer* ḡālını sorḡıl

Tenim ilindin anın᠒ hem yavuş irür seferi” (MSD, 266, 25b/6)

bış: Beş (gün).

“Tut körkni *bış* kün ḡanīmet

Kim ° ālem-i bī-vefā bolur bu” (LD, 173/232-6)

büzḡaleī: (Far.) Bir oḡlak, bir keçi yavrusu.

“Vuşlatıñğdın geh kilür tilge bışık *büzgāleī*

Furqatıñğdın geh kılur Һannāne zārī vü enīn” (MSD, 98, 3a/3)

cādū-yı mekkāreī: (Far. + Far.) Bir hilekâr büyücü.

“Қан төкер il bilmesünler dip özin aғrık kılur

Körmedi hīç kim közi tig *cādū-yı mekkāreī*” (LD, 191/258-2)

cevābī: (Ar. + Far.) Bir cevap.

“Disem, aғzıñğdın *cevābī* hīç yok

Ārī şekker kimge lāyıktur yemekke her gedāy” (MSD, 236, 21b/2)

cevherī: (Ar. + Far.) Bir mücevher.

“Yüz tümen miñg yıl eger seyr itse gerdün tapmağay

Bir siziñg tig pāk-cevher bir meniñg tig *cevherī*” (LD, 244/335-3)

cigerī: (Far.) Bir ciğer.

“Gāhī yüzni қарақı alı bilen

Cigerim қanıdın kılur *cigerī*” (LD, 250/343-2)

cismī: (Ar. + Far.) Bir cisim.

“Ādil Arslan Һāce Tarḥan dīn ü dünyā lezzeti

Şer^c ü dīn *cismī* irür, ol cism içre bu ḥayā” (MSD, 192, 15b/14-15)

cūdī: (Ar. + Far.) Bir cömert.

“Naẓar qılmas nağu Luṭfīğa közüñg

Kim esrüklerde bar elbette *cūdī*” (LD, 249/341-6)

cür^c aī: (Ar. + Far.) Bir yudum.

“Cānga hicrān zehri tigdi vāy anıñgki açığı

Қoymadı vaşlñg meyindin *cür^c aī* nūş itkeli” (LD, 251/344-2)

çāreī: (Far.) Bir çare.

“Luṭfīning ya könglin algıl yāhūd öltür tīg ile

Her niteg könglünğ tiler bī-çāreğa kıl çāreī” (LD, 191/258-7)

defterī: (Ar. + Far.) Bir defter.

“Tā yüzügnünğ vaşfını Luṭfī bitidi *defterī*

Boldı rengin ü nesīm-i gül kilür evrāḳdın” (LD, 159/211-7)

demī: (Far.) Bir an.

“Ol tar ağız çü Luṭfīdin oldı *demī* cüdā

Tar boldı bu gedāğa cihānnıngki sāḥatı” (LD, 206/279-5)

derdī: (Far.) Bir dert.

“Niçe kılğay ğam u endīşe vü ḥasret bile *derdī*

Cānım ḳav u demim ot u köngül ° üd u tenim micmer” (MSD, 146, 9b/2)

deryāyī: (Ar. + Far.) Bir deniz.

“Ḥālī irmes yüz mīngingning ° aksidin giryān közüm

Ṭurfa *deryāyī*ki ° anber bolsa gird-ābı anıng” (LD, 105/134-5)

dil-ber-i ° ayyāreī: (Far. + Ar. + Far.) Bir hileci dilber.

“Kilmedi sin tig cihānda *dil-ber-i ° ayyāreī*

Nesl-i ādem içre mundaḳ perī-ruḥsāreī” (LD, 191/258-1)

dilī: (Far.) Bir gönül.

“Sultān-ı ° ıṣḳıng nāgehān kildi sipāh-ı ḡām bile

Cān mülkini çaptı barı ni ° aḳl ḳaldı ni *dilī*” (LD, 225/307-2)

dü-gāne: (Far.) İki rekat namaz.

“Mescid bölükünğde turup, ey yār-ı yegāne

Miḥrāb bigin ḳaşıngā öteli *dü-gāne*” (MSD, 200, 16b/8)

dü-köngül: (Far.) İki gönül.

“Dünyelikte minde bardur *dü-köngül*

Ol dağı bizni vefâ ilgindedür” (LD, 282/427-2)

dü-nīm: (Far.) İki parça.

“Aynı yüzüñge nisbet iter vech ile hakīm

Bir qurş irür ki kudret ili eylemiş *dü-nīm*” (LD, 124/162-1)

dü-tā: (Far.) İki kat.

“Kördi qaşınğ mihridin ham barçanınğ qaddın hilāl

Ol dağı boldı *dü-tā* tā özgedin kem bolmağay” (LD, 259/356-2)

engüşterī: (Far.) Bir yüzük.

“Enbiyā vü mürselīn halka tutup oltursalar

Barça bir *engüşterī* vü sen olar ara negīn” (MSD, 98, 2b/10)

eşerī: (Ar. + Far.) Bir iz.

“Körmedim kıl uçı ağzınğ tigin andın *eşerī*

Her niçe kubleğa irniñg mini nābūd itti” (LD, 198/268-4)

felekī: (Ar. + Far.) Bir gökyüzü.

“Veh ki ne hōş tālī° -i mes° üdı bar

Ol *felekī* kim meh-i tābānı siz” (LD, 87/108-2)

gammāzī: (Ar. + Far.) Bir gammaz, bir fitneci.

“Seniñ ° adlıñgda qalmadı şabādın özge *gammāzī*

Velī ol fitne kılğusı, anı başkıl Süleymān’ā” (MSD, 126, 6b/5)

gedāyī: (Far.) Bir dilenci.

“Ay yüzüñg kördüm öçekte min *gedāyī*, körkke bay

Uyqudın oyğandı cānım, kildi çün tünğlükke ay” (MSD, 236, 21b/1)

giyāhī: (Far.) Bir bitki.

“H̱oteng̱a ç̱ün şaḇā iltti saçıṉğ ıdı rev̱ān ḇūyı

Giyāẖī kim kiyikler ç̱ün yidi ol müşg-i nāb oldı” (LD, 262/360-3)

ğulüvv-i megesī: (Ar. + Far.) Bir sinek saldırısı.

“Cān u köñg̱ül irniṉğ sarı pervāz kılurlar

Her kayda şeker bolsa *ğulüvv-i megesī* bar” (LD, 64/75-6)

g̱ülī: (Far.) Bir gül.

“Bāğ-ı ẖüsṉüñdin *g̱ülī* ger tirge min

Baş eger barsa bu yolda tirge min” (LD, 289/455-1)

g̱ülzārī: (Far.) Bir gül bahçesi.

“Ol kim yaṉgaķı közüme *g̱ülzārī* körünür

H̱üblar közüme andın ögün *ẖārī* körünür” (LD, 40/42-1)

ẖālī (I): (Ar. + Far.) Bir an.

“Cemālıṉğnı bitir leylā meniṉğ ẖālınmı sormaķķa

Ki mecṉündın seniṉğ ° ıšķıṉğ mini *ẖālī* beter kıldı” (LD, 267/367-3)

ẖālī (III): (Far.) Bir ben.

“Bir tār saçıṉğ uçını yıl yüzge tigürdi

Nāzüklük üçün boldı yüzüṉğ üstide *ẖālī*” (LD, 229/313-4)

ẖalka-der-g̱üşī: (Ar. + Far.) Bir kulağı halkalı.

“Bili bağlık bendedür şīrīn sözüṉğge ney-şeker

H̱alka-der-g̱üşī irür elfāzıṉğa dürr-i şemīn” (MSD, 98, 2b/15)

ẖārī: (Far.) Bir diken.

“Ol kim yaṉgaķı közüme *g̱ülzārī* körünür

H̱üblar közüme andın ögün *ẖārī* körünür” (LD, 40/42-1)

ẖāşılī: (Ar. + Far.) Bir sonuç.

“Luṭfī anıñg yādı bile cān bir çü yārdın başka sin

Çün ° ömrđin ansız sañga yoḡtur cihānda *ḥāşılî*” (LD, 225/307-7)

ḥāsidi: (Ar. + Far.) Bir kıskanç.

“Körmesün yā rab cihānda yaḥşılıķnıñg yüzini

Ḥāsidi kim mekr ile yāрімnı aḡyār eyledi” (LD, 237/325-5)

ḥayālî: (Ar. + Far.) Bir hayal.

“Küyuñgda tiler Luṭfî-i bî-çāre mezārın

Tā şüretidin bolḡay işikiñgde *ḥayālî*” (LD, 229/313-7)

hezār (I-1/2): (Far.) Bin (çimen).

“Yaz boldı vü yıraḡ mi andın ni fāyide

Gül bolmasa *hezār* çemendın ni fāyide” (LD, 195/263-1)

ḥırkaî: (Ar. + Far.) Bir hırka.

“Bolur yüzüñg ḡamıdın çāk çāk gül yañḡlıḡ

Ni *ḥırkaî* kim anı Luṭfî-i faḡîr kiyer” (LD, 66/77-7)

hilālî: (Ar. + Far.) Bir hilal.

“Ten boldı yüzüñg mihri üçün gerçi *hilālî*

Her zerresi birle körünür derdi vü ḡalı” (LD, 229/313-1)

ḥişārî: (Ar. + Far.) Bir kale.

“Ay ḡutanlap ° acz üçün boldı *ḥişārî* tün kiçe

Tutti ḡüsnüñgḡa müselleḡ dünyānıñg naḡıyyetin” (LD, 151/200-4)

ḥuzūrî: (Ar. + Far.) Bir huzur.

“Esbāb-ı ° ayş u ° işret boldı tamām ḡāşıl

Sinsiz ni çāredür kim tapmas köñḡül *ḥuzūrî*” (LD, 224/306-2)

iki ~ ikki: İki (göz).

“Müselmānlar firāk otı niçe bağrım kebāb itip

İki köz yolıdın tökke yürekimdeki xanımnı” (LD, 264/364-2)

“Furqatıñda, ey perī, ten köydi vü cān yığladı

Dem-be-dem *ikki* közüm hōd xayğudın xan yığladı” (MSD, 250, 23a/14)

ḳadehī: (Ar. + Far.) Bir kadeh.

“*Ḳadehī* kitür ki sin tig hıẓr u meşih ilindin

Kişige mey-i muravvaḳ irür āb-ı zindegānī” (LD, 223/303-2)

kāfirī: (Ar. + Far.) Bir kafir.

“Ger müselmān sin bu Luṭfī köñglin algıl cehd ile

Kāhilī vü *kāfirī* dip bar durur ārī meşel” (LD, 117/151-6)

kāhilī: (Ar. + Far.) Bir tembel.

“Ger müselmān sin bu Luṭfī köñglin algıl cehd ile

Kāhilī vü *kāfirī* dip bar durur ārī meşel” (LD, 117/151-6)

ḳātilī: (Ar. + Far.) Bir katil.

“Ġamzeñg bile her dem meniñg xanımnı tökkil kim kirek

Min tig kılıçdın toymağay ° aşıkka sin tig *ḳātilī*” (LD, 225/307-5)

kebābī: (Ar. + Far.) Bir kebab.

“Seniñg ösrük közüñge kim baksa

Bolur reşk otıda Luṭfī *kebābī*” (LD, 242/331-5)

kemendī: (Far.) Bir düğüm.

“Şayd itti dil-berim mini āşüfte saçdın

Saldı *kemendī* boynuma *ikki* xulaçdın” (LD, 159/213-1)

keylī: (Ar. + Far.) Bir ölçek.

“Közüm peymānesi her dem töker köygen yürek xanın

Belî töklür bolur lâ-büd tolup taşkanda her *keylî*” (MSD, 268, 26a/1)

kıyâmetî: (Ar. + Far.) Bir kıyamet.

“Hüsniñg irür *kıyâmetî* kim saçınğ anda ° aşî tig

Baş qoyı salmış uftanıp boynıda bes ki qan irür” (LD, 48/53-2)

kinâyetî: (Ar. + Far.) Bir kinayeli söz.

“Biliñgde bar vücüd u ° ademniñg qarînesi

Andın *kinâyetî* disem ihâm-ı tām irür” (LD, 59/69-3)

köñglek-i şad-pâreî: (T. + Far.) Yüz parçalı gömlek.

“Hüsni tonın keydiñg ü iskiñg boldı talaş

Tartışıp gül taptı *köñglek-i şad-pâreî*” (LD, 191/258-6)

kuşûrî: (Ar. + Far.) Bir kusur.

“Hür u perîdin artuq bardur cemâliñg ammâ

Mihr ü vefâdadur söz hüsniñgde yoq *kuşûrî*” (LD, 225/306-3)

leşkerî: (Far.) Bir asker.

“Ay ordu-yı cemâl-i turâ ay *leşkerî*

Miş-i tû hergiz âdemîdin toğmadı perî” (LD, 213/290-1)

maḥmûrî: (Ar. + Far.) Bir mahmurluk, bir baygınlık.

“Közleri her güşe uyqudın qoparur fitneler

Ṭurfa *maḥmûrî* ki çendîn fitneler ẖâbındadır” (LD, 75/90-6)

menzilî: (Ar. + Far.) Bir konaklama yeri.

“Bir çağda küy-ı ° aqlıda bar irdi mañga *menzilî*

Min hem tutar irdim burun özümni bir şâhib-dilî” (LD, 225/307-1)

Meryemî: (Ar. + Far.) Bir Meryem.

“Ey lebünğ iglig köñgüllerniñg devâ vü merhemi

Hāṣā li'llāh, sizdin özge yok Mesîḥ ü Meryemî" (MSD, 306, 30b/14)

miḥrābî: (Ar. + Far.) Bir mihrap.

“Kaş u közüñge kılur gūşe-nişinler iktidā

Ṭurfa *miḥrābî* ki bolğay anda ösrükler imām” (LD, 127/167-2)

miñg (I): Bin (kuşak).

“Bu kündin soñgra köp tıñgay ra^c iyyetler ri^c āyetdin

Ulus ḥaqqıda *miñg* kurla atadın mihr-bān kildi” (MSD, 110, 4a/11)

muḥbilî: (Ar. + Far.) Bir ikbal sahibi.

“Ḥākimni ay peyk-i şabā salgıl nigārım kūyıda

Toprağım üzre ^c ākıbet bolğay kim ötkey *muḥbilî*” (LD, 225/307-4)

naḫş-ı ḥayālî: (Ar. + Ar. + Far.) Bir hayalî resim.

“Müşgîn saç u tar ağızıdın Luṭfî küşād ister velî

Fikri ḥaṭādur anğladım *naḫş-ı ḥayālî* bağlamış” (LD, 92/115-7)

nefesî: (Ar. + Far.) Bir an.

“Otursañız *nefesî* gül yığaçı astında

Şabā çü kıpsa gül üstinde barça gül saçılır” (LD, 60/70-3)

nef^c î: (Ar. + Far.) Bir fayda, bir çıkar.

“Yarlıgıñdın bizge *nef^c î* tigmedi

İmdi āzād eylegil minnet bile” (LD, 271/383-2)

nevāleî: (Ar. + Far.) Bir nasip, bir kısmet.

“Ḥān-ı vişālıdın mañga tigmes *nevāleî*

Kim mevt-i aḥmer atlık anıñ intizārı yok” (LD, 94/117-5)

nigāhî: (Far.) Bir bakış.

“Luṭfî sarı köz uçı bilen kıldı *nigāhî*

Yār itti begāyet kerem el minnetü li'llāh” (LD, 189/255-5)

nihālī (1/2): (Far.) Bir fidan.

“Gamgīn bu köngül tā ki temāṣādın açılğay

Köz bağıda tiktım qadıdın taze *nihālīʾ*” (LD, 229/313-5)

nūrī: (Ar. +Far.) Bir ışık.

“Boldı bahār u sinsiz yoğtur çemende *nūrī*

Firdevs boldı gülşen yoktur dırîğ hūrî” (LD, 224/306-1)

nüh: (Far.) Dokuz (felek).

“Gerçi ki köydi *nüh* felek bağı bu Luṭfī āhıdın

Zerre ol ay mihrsiz kõŋglide kılmadı eşer” (LD, 63/73-7)

nükteī: (Ar. + Far.) Bir nükte.

“Ağzıñgızdur sır-ı gayb andın ayıtsam *nükte*ī

Ḥadd-ı idrāk irmes izhār-ı velāyettür maṅga” (LD, 21/16-5)

nüzlī: (Ar. + Far.) Bir konaklama yeri.

“Ey Muḥammed atıng u maḥmūd zātıngga maḥām

Ḳullarınḡga kemterin *nüzl*irür Huld-ı berin” (MSD, 98, 2b/12-13)

on: On (parmak).

“Ādemī irmes velī bar-ol anıng on parmağı

Yâ koy ırnes, ni üçün tapmas bıçılmağtın necât” (MSD, 192, 15b/11)

on tört: On dört (gece).

“Tün kiçe *on tört* tünki tolun ay körmış yüzüŋ

Uşbu kün anıñg cemālı içre noķsān körnedür” (LD, 48/54-4)

^c **ömrī:** (Ar. + Far.) Bir ömür.

“Bir kün sini kördüm dimeding gerçi oꞑungga

Ꞑalkꞑan idi °*ömrî* cigerim nitti ni boldı” (LD, 255/351-3)

pādiṣāhî: (Far.) Bir padiṣah.

“Derd-i bî-dermānı birle cān yavuṣtı çıꞑꞑalı

Pādiṣāh dūr ꞑaçan kilsün gedāyın körgeli” (LD, 243/333-5)

pertevî: (Far.) Bir ışık.

“*Pertev* dūr ol tebessümdin ki cān dirler anı

Sāye-i serving dūr ol hem kim revān dirler anı” (LD, 227/310-1)

peṣṣeî: (Far.) Bir sivrisinek.

“Kim sini sivmes anıṅ mağzın bitürür *peṣṣeî*

Kimni sivseṅ, düşmeni def° ine urduṅ hoş ḥiṣār” (MSD, 92, 2a/5)

raḳîbî: (Ar. + Far.) Bir rakip.

“Yār ister idim uçradı nāgāh *raḳîbî*

Gülni tiledim Luṭfî velî ḥāra yoluḳtum” (LD, 137/180-5)

remzî: (Ar. + Far.) Bir işaret.

“Ol noḳta-i mevhūmnıṅ işbātı üçün ° aḳl

Remzî didi çün taptı ḥaber söz kiliṣidin” (LD, 138/181-2)

resmî: (Ar. + Far.) Bir âdet.

“Çün ꞑara bādām tābūt üzre *resm* dūr ḳadīm

Köz cenāzem sarı sal kim sinsizin boldum ḳatîl” (LD, 114/148-4)

ṣad-hezār: (Far.) Yüz bin (feryat).

“Yalguz imes Luṭfî kim ol gül üçün

Nāle vü feryād ḳılur *ṣad-hezār*” (LD, 44/47-5)

sāğarî: (Far.) Bir kadeh.

“Sāḳiyā köṅlüm tutuldu ° aḳl-ı nā-fercāmdın

Sāgarī tutkın mini kütkar ğam-ı eyyāmdın” (LD, 159/212-1)

salī: (T. + Far.) Bir sal.

“Ol ay hayālī kiçkeli seyl-i sirişkim mevcine

Kirpük kāmışındın közüm her sarı *salī* bağlamış” (LD, 92/115-6)

sālī: (Far.) Bir yıl.

“Yıllar sini körsem maṅga bir cevçe körünmes

Bir dem ki sini körmesem oldur maṅga *sālī*” (LD, 229/313-6)

sāyeī: (Far.) Bir gölge.

“Memālik içre dest-endāz koştın özge yok aṣlā

Cihānga *sāyeī* salgay hümā-yı ° adl-ı iḥsānı” (LD, 13/6-10)

sāyilī: (Ar. + Far.) Bir dilenci.

“Su° āl kılsa saṅga *sāyilī*, cevābında

Kişi işitmedi luṭfunḡda lā, meger ki na° am” (MSD, 142, 9a/1)

se-pāre: (Far.) Üç parça.

“Köṅglünḡge kılay çāre didinḡ boldı *se-pāre*

Cān bardı seninḡ derdinḡ ile imdi ni çāre” (LD, 187/252-1)

ser-ḡaylī: (Far. + Ar. + Far.) Bir başkan, bir reis.

“Şanemler ḡusn atın sürse leṭāfetninḡ bisāṭında

Meninḡ şāhım irür ol dem alarnınḡ ara *ser-ḡaylī*” (MSD, 268, 25b/14)

seylī: (Ar. + Far.) Bir sel.

“Körüp ḡurrem yüzünḡ yazın közüm ḡoş aḡturur *seylī*

Eyā serv-i sehī, kılgıl aḡar su sarı bir meylī” (MSD, 268, 25b/13)

şıfır: (Ar.) Sıfır (ağız).

“Çün öler min ol elif tig ḡadd u *şıfır* aḡzınḡ için

Sin öterde türbetimdin qopqusıdur āh āh” (LD, 175/236-3)

sībī: (Far.) Bir elma.

“Saqaqıñnı körüp yüz secde kıldım

Meşel bardur ki *sībī* vü *sücūdī*” (LD, 249/341-5)

sikkiz yüz: Sekiz yüz (yıl).

“Tārīḫқа *sikkiz yüz* dağı on irdi vü Qadr aḥşamı

Bir ay toğıdı dünyāda kim memleketke ḥān irür” (MSD, 120, 5b/13)

sī-pāre: (Far.) Otuz parça.

“Cān muşḥafı *sī-pāre* bolur qayguda her dem

Heykel iligi boynına tā tüşdi ḥamāyıl” (LD, 111/143-6)

sūdī: (Far.) Bir fayda.

“Ziyān bolsa kirek ser-māye-i ° ömr

Çü tigmes ḥüsnüñgizdin bizge *sūdī*” (LD, 248/341-3)

sücūdī: (Ar. + Far.) Bir secde.

“Saqaqıñnı körüp yüz secde kıldım

Meşel bardur ki *sībī* vü *sücūdī*” (LD, 249/341-5)

sürürī: (Ar. + Far.) Bir mutluluk.

“Luṭfī-i ḥasta boldı cāndın melül sinsiz

Bolğay ḥayāt zāyi° çün bolmasa *sürürī*” (LD, 225/306-5)

şāhī ~ şehī: (Far.) Bir padişah.

“Ġıyāş-ı devlet ü dīn baysunğur ol *şāhī*

Kim ilge terbiyetidür quyaş kibi şāmil” (LD, 7/3-26)

“Mu° inü’ d-dīn ve’ d-dünyā şehenşeh şāhrūḥ sulṭān

Şehī kim devletidindür qavī dīn-i müselmānī” (LD, 13/6-4)

şāh-rāhī: (Far.) Bir ana yol.

“Yolğa kirgenlerge hūlkunğdur yaqîn ser-māyesi

Yol yaŋılğanlarğa şer^c inğ *şāh-rāhī*dür mübîn” (MSD, 96, 2a/15)

şeb-nemī: (Far.) Bir çiy.

“Birgey lahid içinde közüm yaşıdın haber

Her *şeb-nemī*ki tüşse mezārım giyāhına” (LD, 192/259-4)

şem^cī: (Ar. + Far.) Bir mum.

“^c Işk otığa ir kirek pervāne tig salsa özin

Köymese cān riştesi, *şem^cī*kaçan yahtu yanar” (MSD, 90, 1b/3)

şerbetī: (Ar. + Far.) Bir şerbet.

“Kaçan Sekkākī irninge lebiŋğdin *şerbetī* tigse

^c Azīz cānıŋğ üçün cānā, direng birle itip besni” (MSD, 284, 28a/8)

şīveī: (Far.) Bir işve, bir cilve.

“Şīveīkim serv-i āzādımdadur

Hem meger ol māh-ı nev şādımdadur” (LD, 281/420-1)

tarāvetī: (Ar. + Far.) Bir tazelik.

“Al ilge āyīne, yüz kör, bu resm-i āyīnde

Tarāvetī mü körüngey perī çırayında” (MSD, 206, 17b/2)

tefāvütī: (Ar. + Far.) Bir fark.

“Köŋglüm seniŋğ biledür eger tüşmişem yırağ

Qılmas *tefāvütī* maŋğa yolnuŋğ mesāfeti” (LD, 218/297-3)

teraḥḥumī: (Ar. + Far.) Bir merhamet.

“Ösrük kişi bolur çü civān-merd ni üçün

Qılmas *teraḥḥumī* közüŋğ uşbu ḥarābnı” (LD, 217/295-2)

ıflı: (Ar. + Far.) Bir çocuk.

“Kaşınğ nünü için oynar közüm yaş içre el-māhī

° Aceb ıflı ki aymanmas mununğ tig mevc deryādın” (LD, 149/197-4)

toğkuz: Dokuz (felek).

“Ay uğan nūrı bile perverde ay ruhsāresi

Ṭal° atınğ dīn pertevi toğkuz felek seyyāresi” (LD, 201/272-1)

töhma: (Ar. + Far.) Bir iftira.

“Şeker dek ağızını beste didim yaman kıldım

İsiz ağız ni kuruğ töhma ki min kıldım” (LD, 133/175-1)

tört: Dört (rükün).

“Bolğanınça yitti iklīm, tört rükn, altı cihāt

Yir yüzi üzre barınça ot u yıl, su vü turāb” (MSD, 188, 15a/15)

tümen: On bin.

“Zulmet-ābād-ı cihānda ° arızınğdur şem° -i nūr

Kim kıılır her lem° ası keşf tümen türlüğ hicāb” (LD, 26/23-4)

tümen min: On binlerce.

“Kızıban ornıdın köçrür, ° adū ger kılsa istīze

Tümen min yaz u kış kıçrür, eger kılsa mesāvāmı” (MSD, 162, 11b/13)

° **uqābı:** (Ar. + Far.) Bir kartal.

“Okunğ andağ ° uqābıdır, kamuğ pervāz Kāf üzre

Kılıptur düşmeninğ, atın cihānda lā-cerem ° Ankā” (MSD, 126, 6b/8)

üç: Üç.

“Közünğ ü kaşınğ ü zülfünğ ol üç belā birikip

Maṅa bu dünyāmı bir dār-ı ibtilā kıldı” (LD, 231/316-3)

vedā°ī: (Ar. + Far.) Bir veda, bir ayrılık.

“Kalmadı merhem ümīdi çün nigārım ırnıdın

Kāşkī kılğay *vedā°ī* cān-ı efgārım mini” (LD, 208/283-6)

vefāī: (Ar. + Far.) Bir vefa.

“Kiçti ° ömrüm zāyi° vü sindin *vefāī* körmedim

Ay cefāçı niçe bolğay sin dil-āzārım meniṅ” (LD, 109/140-4)

yetti ~ yiti ~ yitti: Yedi.

“*Yetti* iklīm içide der-be-der ü şehir-be-şehir

Ḥüsn üçün kizdim ü ra° nā sini oğ kördüm ü bes” (LD, 90/112-5)

“Saḥā vü cūd u iḥsānıṅ, kerem birle kılur sin-sin

Tilim ebr ü öküş yağmu[r], *yiti* deryā vü kân muḫṭar” (MSD, 152, 10a/15)

“Tört ümm ü *yitti* atadın bir seniṅ tigni yana

Toğrup ulğatmadı hergiz bu ajunnuṅ dāyesi” (MSD, 232, 21a/2)

yigirmi tört: Yirmi dört.

“Üd köygeli lisānı birle ger kılsa su° āl

Çeng *yigirmi tört* tili birle kirek birse cevāb” (MSD, 184, 14b/11)

yüz (II): Yüz sayısı.

“Ger ° aql kuyaş dişe yüzünṅni

Bardur bu söz içre *yüz* delīli” (LD, 207/281-4)

yüz hezār: (T. + Far.) Yüz bin.

“Sāḥir-i bābil kişini *yüz hezār* efsün bile

Munça köydürmes kim ol cādū karaḫıṅ örteḏi” (LD, 263/362-4)

yüz miṅ ~ yüz miṅ tümen: Yüz bin.

“Tiler köṅglüm özin salsa vü bolsa zülfine lālā

Velī *yüz minḡ* cānnı yilge āhır birdi bu sevdā” (MSD, 124, 6a/10)

“Kilse *yüz minḡ tümen* elem sindin

Hōş turur kām eger alam sindin” (LD, 165/221-1)

yüz tümen ~ yüz tümen minḡ: Yüz on bin.

“Ay tecellī birle hüsünḡ *yüz tümen* cān örtegen

Berķ-i ° ışkıḡdur mini toyğunça hayrān örtegen” (LD, 144/191-1)

“*Yüz tümen minḡ* yıl eger seyr itse gerdün tapmağay

Bir sizing tig pāk-cevher bir meniḡ tig cevherī” (LD, 244/335-3)

zekātī: (Ar. + Far.) Bir zekat.

“*Zekātī* bir lebiḡdin disem, aytur

Ḳavunḡ kitsün bu Sekkākī gedānı” (MSD, 294, 29a/15)

zerreī: (Ar. + Far.) Bir zerre.

“Yüzünḡ hūrşīd, ağızıḡ tişinḡ, ey cān

İrür bir *zerreī* Pervīn içinde” (MSD, 204, 17a/11)

zeylī: (Ar. + Far.) Bir son.

“Közümünḡ yaşı dür yaḡlıḡ ayakıḡğa tüşer her dem

Bu pīr ūstāhlıḡın kiçrüp yap anıḡ ° aybına *zeylī*” (MSD, 268, 26a/3)

2.2.1.2.2.1.2. Sıra Sayı Bildiren Sıfatlar

altunçı: Altıncı.

“Muraşsa° kılğanı *altunçı* şems atıḡ kılādesin

Ciger-hūnluk bile taşnı kılur la° l-ı bedaḡşānī” (LD, 13/6-15)

behişt-i şānī: (Far. + Ar.) İkinci cennet.

“İrür ol şāh Uluḡ Big kim hemīşe tıḡ u ° adlındın

Ḳılur dīn işini rüşen, *behişt-i şānī* dünyānı” (MSD, 162, 11b/11-12)

şānī: (Ar.) İkinci.

“Hüblar sanı yok Çîn ü Hıfâ vü Hoten içre

Yetmes saḡga lîkin tilegen dünyâda *şânî*” (MSD, 262, 25a/5)

törtünçi: Dördüncü.

“Kuyaş ay tig yüzüñgüñg hacletindin

Kaçıp *törtünçi* kök üzre çıkıptur” (LD, 50/56-3)

Yūsuf-ı şānî: (Ar. + Ar.) İkinci Yusuf (İkinci sevgili).

“Sekkākî’niñg ornını uşal *Yūsuf-ı şānî*

Ya° kûb bigin hecride Beytû’l-hazen itti” (MSD, 270, 26a/12)

2.2.1.2.2.2. Belirsizlik Bildiren Sıfatlar

barça (1/2): Bütün, hepsi.

“Felek kim *barça* ° âlemnüñg kılur kan bağrını her dem

İşitse, bağı kan bolğay, meniñg âh u fiğānımnı” (MSD, 244, 22b/10)

birer (1/2): Birazcık.

“Kanımay içip kanımnı *birer* kılmas iltifât

Ösrük közüñg ki tola toşuptur piyâlesi” (LD, 211/287-3)

cümle: (Ar.) Bütün, hep.

“Söznüñg hâşılı budur, eyâ hüsn ili şāhı

Ay tig yüzüñgi *cümle* cihândın küniler-men” (MSD, 194, 16a/4)

cüz° -i lā-yetecezzā: (Ar. + Ar.) Bölünemeyen en küçük parça.

“Yüzüñgde zāhir aḡsen-i taḡvīm hey° eti

Ağzıñgda *cüz° -i lā-yetecezzā°* kināyeti” (LD, 210/286-2)

her: (Far.) Bütün, cümle.

“Yüz devride saçıñgga köñgöl bağladı özin

Devr-i kamerde *her* kişiniñg bar ḡimāyeti” (LD, 210/286-6)

hezār (I-2/2): (Far.) Binlerce.

“Köngölüni nār yaṅgaḳı örter özge alı bile

Yok irse yazıda çendīn *hezār* lāle yatur” (LD, 67/79-3)

hezārān: (Far.) Binlerce, bin kere.

“Sin beşer-sin, miṅg melek bendeṅg durur, ey cān-ı pāk

Āferīn ol pāk cānıṅga, *hezārān* āferīn” (MSD, 98, 2b/9)

⁵⁷**ḳamu ~ ḳamuḡ ~ ḳamuḳ:** Bütün, hep.

“*Ḳamu* bigler tirilgey olmış irdiler aṅga ḳorḳup

Dem-ā-dem çapturup yüz yüz aṅga kim ilçi türkmeni” (LD, 14/6-22)

“Seniṅg vaşında sözlerim *ḳamuḡ* sihr-i helāl oldı

Emānda tutsun ol Mevlā sini vü hem bu mevlānı” (MSD, 166, 12b/1)

“Mişāl-i ḥükmine bolsun *ḳamuḳ* sitāre muṭī^c

Felekte niçe bolursa mümeşsil ü ḥāmil” (LD, 7/3-27)

küllī vü cüz⁹ ī: (Ar.) Bütün ve az.

“Unutḡay ^c aḳl-ı küll *küllī vü cüz⁹ ī^c* aḳl tedbīrin

Seniṅg ^c aḳlıṅg debīridin eger tapmasa īmānı” (MSD, 164, 12a/7)

küllī’l-bilād: (Ar.) Bütün şehirler.

“Ḥükmünge dervāze açılar bu kün cümle ḳulaḡ

Ḥuṭbe atıṅḡa oḳırlar ḥālī fī *küllī’l-bilād*” (MSD, 132, 7b/2)

mecmū^c: (Ar.) Bütün, hep.

“Çün teṭāvül irdi *mecmū^c* ilge zülfünḡ niyyeti

Tüşti zülfünḡdin ḳararıp kör perīşān niyyetin” (LD, 151/200-6)

^c ömr-i dü-pāre: (Ar. + Far.) İkiye bölünmüş ömür.

“Bir zülfini körgeç yana birge ḳol uzattım

⁵⁷ Çağatay Türkçesinde /g/ sesi birden fazla heceli kelimelerin sonunda genellikle kendisini korur, bazen de düştüğü görülmektedir. Her iki biçimin de divanlarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kim dünyāda deyr tutkanı bar ‘ömr-i dü-pāre” (LD, 187/252-3)

özge (1/2): Başka, diğer.

“Lāf ursa kün yüzüñg bile ‘ ayn-ı güzāf irür

Körklüg sin oğ sin *özge* kişi sözi lāf irür” (LD, 82/101-1)

tigme: Her, bütün.

“Ger şāne ursa zülfüñge meşşāta-i nesīm

Çıkkay hezār halka köñgöl *tigme* sacdın” (LD, 160/213-4)

2.2.1.2.2.3. İşaret Bildiren Sıfatlar

⁵⁸**bol ~ bu (1/2):** Bu.

“Bürka° nı köter Tengri üçün il seni körsün

Bol hüsn ü melāhat yana kıysı kün üçündür” (LD, 37/37-4)

“Nergis közüñge ° aql u köñgöl vālih ü şeydā

Ol cādū *bu* ikkisine bilmen ni fen itti” (MSD, 270, 26a/7)

ol (3/3): O.

“Ey melāhat mülkining sultānı, az it, yarlıka

Qāmetimni *ol* elif tig kıaddıñız nūn eyledi” (MSD, 290, 28b/12)

şol (1/2): Şu.

“Maḥmūr közleriñg kibi mest eylegen mini

Şol sākī-i elest içürgen ayağıdır” (LD, 77/94-5)

2.2.1.2.2.4. Soru Bildiren Sıfatlar

kaçan (1/2): Ne vakit.

“*Kaçan* Sekkākī irninge lebiñgdin şerbefi tigse

° Azīz cānıñg üçün cānā, direng birle itip besni” (MSD, 284, 28a/8)

kıaysı: Hangi.

⁵⁸ Ünlü birleşmesi hadisesi meydana gelmiştir. Benzer örnek için bk.: kimirse ~ kimse.

“Bu şehniṅ leşkeri *ḳaysı* vilāyet sarı ° azm itse

Felekdiñ her zamān ol dem nidā-yı el-emān kildi” (MSD, 110, 4a/15)

ḳayu: Hangi.

“Belī belī bolur ol yirde resm-i pāy-endāz

Nüzül ḳılsa *ḳayu* yirge vālī-i vālā” (MSD, 174, 13a/13)

ne (2/4) ~ ni (5/5): Hangi.

“Yavuştı çıkḳalı cān intizār derdi bile

Ni kün ni vaḳt *ne* sā° at ḳaçan devā ḳılḡuṅ” (LD, 107/138-2)

“Serv *ni* ḥad birle ser-keşlik ḳılur ḳaddıṅ bile

Bilgürür meydān içinde her ḳışiniṅ pāyesi” (MSD, 232, 21a/1)

ne (3/4) ~ ni (2/5): Ne.

“Körmese yüzini öler Luṭfī vü körse hem daḡı

° Işḳ cünūnıdın aṅḡa kör ki *ne* ṭurfa ḥāl irür” (LD, 61/71-7)

“° Adū maḳhūr, atıṅ meşhūr, işiṅ āyş, işikiṅ nuşret

Ni türlüg kim murādıṅ bar, muḥaşşal boluban barça” (MSD, 128, 7a/4)

ne (4/4): Nasıl.

“Yā rab ki *ne* meh-liḳā bolur bu

Ni çehre daḡı şafā bolur bu” (LD, 172/232-1)

n’iş: Ne iş.

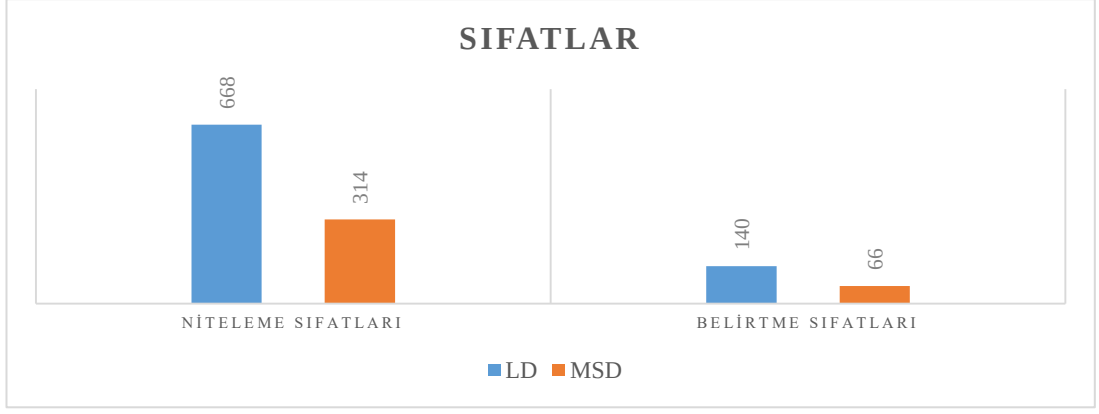
“Min ṭama° yüzmes min ölsem la° lıdın

Cān meniṅ cānımdur ilniṅ *n’iş* bar” (LD, 282/426-2)

niteḡ: Nasıl.

“Luṭfīniṅ ya köṅḡlin alḡıl yāḥūd öltür tıḡ ile

Her *niteḡ* köṅḡlüṅ tiler bī-çäreḡa ḳıl çäreī” (LD, 191/258-7)

Grafik 40: Sıfatlar

Sıfatlar ile ilgili yapılan tarama sonucunda toplam 1.018 ismin LD ve MSD’de sıfat türünde kullanıldığı tespit edilmiştir. Lutfî’de 809, Mevlâna Sekkâkî’de 380 tane sıfat bulunmaktadır. Her iki divanda da kullanılan sıfat sayısı ise 172’dir. Bu sıfatlardan 143 tanesi Arapça, 226 tanesi Farsça, 155 tanesi Türkçe, 1 tanesi ise Çince kökenlidir. 94 tane Ar. + Far.; 21 tane Far. + Ar.; 14 tane Ar. + T.; 7 tane Far. + T.; 3 tane T. + Far.; 2 tane Far. + Ar. + Far.; 1 tane Çin. + T. biçiminde türetilen sıfat ve 351 tane de sıfat tamlaması bulunmaktadır. Burada sıfatlar kullanım işlevlerine göre niteleme ve belirtme sıfatları olarak 2 ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Grafik 40’taki verilere göre niteleme sıfatları belirgin bir farkla Lutfî’de önde görünmektedir. Lutfî’deki niteleme ve belirtme sıfatları sayısı Mevlâna Sekkâkî’nin iki katından fazladır. Sıfatların tamamı incelendiğinde Lutfî’deki sıfatların oranı % 79; Mevlâna Sekkâkî’deki sıfatların oranı ise % 37’dir. Bu bölümdeki sıfatların çoğunluğu Lutfî’nin söz varlığından oluşmaktadır.

2.2.1.3. Zamirler

Zamirler, isimlerin yerini tutan onları temsil veya işaret yoluyla karşılayan sözcüklerdir. Zamirler nesnelerin isimleri değil, temsilcileri olarak ya da geçici olarak isimlerin yerini tuttukları için isimlerle anlam bağlantıları bilindiği zaman birer nitelik kazanırlar. Bu sebeple tek başlarına bir şey ifade etmezler. Nesne bir zamirle ifade edildiği zaman o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulur (Banguoğlu, 2015, s.356-371; Eker, 2010, s.357-359; Ergin, 2013, s.262-280; Karaağaç, 2013, s.618-620; Korkmaz, 2009, s.399-450; Vardar, 2007, s.12-13). *Lutfi Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’nda tespit edilen zamirler kullanım işlevlerine göre *kişi zamirleri*, *dönüşlülük zamirleri*, *işaret zamirleri*, *belirsizlik zamirleri* ve *soru zamirleri* olmak üzere 5 grupta incelenmiştir.

2.2.1.3.1. Kişi Zamirleri

biz: Biz, birinci çoğul kişi zamiri.

“Dünyâ kim irdi min kibi şehbâz-ı kıudsîğa

Bizni belâğa salğuçı zülfünğ tuzağıdır” (LD, 77/94-2)

men ~ min: Ben, birinci tekil kişi zamiri.

“Könglüm qarârı qalmadı bir aqça yüz tiler

Ol aqça yüz ki *men* tilerem aqça yüz tiler” (LD, 296/481)

“Közünğ kirişme bile hay yazuqlı Sekkâkî

Sini *men* öltürürem tip ayıttı türkâne” (MSD, 208, 18a/1)

“*Min* felekniñ gerdişindin bolmamış *min* nātüvân

Yârniñ sormasliküdür cânıma kâr eylegen” (LD, 146/193-5)

“Nergis, közüñdin ösrüben *min* tig ayağı ilgidin

Bardı kim andağ ösrügen aylurğa ni imkân irür” (MSD, 116, 5a/12)

ol (1/3): O, üçüncü tekil kişi zamiri.

“Bu kündin sonğ közüm yaşın nazardın dem-be-dem salğum

Mini *ol* kıldı halk ara munuñ tig bir yolu rüsvâ” (MSD, 124, 6a/11)

sen ~ sin (I): Sen, ikinci tekil kişi zamiri.

“Enbiyā vü mürselīn halka tutup oltursalar

Barça bir engüşterī vü *sen* olar ara negīn” (MSD, 98, 2b/10)

“Bürķa° nı köter tengri üçün il *seni* körsün

Bol hüsn ü melāḥat yana kıaysı kün üçündür” (LD, 37/37-4)

“Luṭfī yüzi māhiyyetini rūşen ayıt kim

Sin devr-i kamer içre sūḥān-ver yetilip *sin*” (LD, 170/227-7)

“Munung tig türlü zaḥmetler vücūdumğa irür dāyim

Ṭabīb-i ḥāzıkım *sin-sin*, kııl imdi bu müdāvānı” (MSD, 166, 12b/6)

siz: Siz, ikinci çoğul kişi zamiri.

“Kildi meymūn u hūmāyūn ° ıyd u ° ālem boldı şād

Maḳdemi *sizge* mübārek bolsun, ey ḥusrev-nihād” (MSD, 130, 7a/6)

2.2.1.3.2. Dönüşlülük Zamirleri

ḥōd: (Far.) Kendi.

“Cemāl u ḥüsnünge söz yok vefā kirek bolsa

Mini *ḥōd* öltüredür *sin* revā kirek bolsa” (LD, 19/13-1)

öz: Kendi.

“Ni taṅg munda *özin* çāk itse ḡonce

Anıṅg tig boldı çendān pāre pāre” (MSD, 224, 20a/1)

2.2.1.3.3. İşaret Zamirleri

bu (2/2): Bu.

“Ḥaḳ nūrını kör yüzinde Luṭfī

Kim āyīne-i ḥudā bolur *bu*” (LD, 173/232-7)

ol (2/3): O.

“Ḳaddıṅga kilmiş saḡā tonı besī zībā vü çüst

Salma ilginçdin anı, çün *ol* irür hayru's-siyāb" (MSD, 186, 15a/10)

şol (2/2): Şu.

"Gerçi yırak tüşmişem *şol* siverim vişālıdın

Özgege salğalı nazar uftanuram hayālıdın" (LD, 162/218-1)

2.2.1.3.4. Belirsizlik Zamirleri

° ālem (2/2): (Ar.) Herkes.

"Barça °ālem ° aşī, sin kılsanğ, bağışlar Hāk sanğa

Çün tufeylīngdür bu halk-ı evvelīn ü āhirīn" (MSD, 100, 3a/6)

barça (2/2): Herkes.

"Bolsa kıyāmet, *barça*dın kılğan işin sorgusıdur

Az kıl cefā vü cevri, munça firāvān eyleme" (MSD, 226, 20a/10)

barı ~ barısı: Hepsı, tamamı.

"Ol serv kim kıyaş durur *barı* meyvesi

Ger toğrı sorsaṅg uşbu kıadd-ı müstaķīm irür" (LD, 67/80-2)

"Ay mudur yüzüṅg, yāhūd hūrşīd-i tābān, ey şanem

Barı anıṅg şu° lesi közlerni bī-kār eyledi" (MSD, 296, 29b/3)

"Pādişāhā mülk ü millet *barısı* sendin kıavī

Çün yedu'llāhğa tevekkül birle kııldıṅg i° tiyād" (MSD, 130, 7a/14)

bir (4/5) ~ biri: Biri.

"Velik asru muḥāl ol zemānedin bu maṅga

Dağı *bir* ikkini çıtsa vü aytsa bu şu° arā" (MSD, 178, 14a/1)

"Tişīṅg dürini Luṭfī şıfat kılğalı *biri*

Bir dürr-i kıymetī sözi yaṅlıḳ ° Adende yok" (LD, 100/126-7)

birev: Biri, birisi.

"Aldı köṅlümni *birev* kim atını

Ayta bilmen yār u hīç maḥrem bile” (LD, 274/395-2)

birisi: Birisi.

“*Birisi* ḥüsn-i ° ibāret biri nāzūk reftār

Birisi ḥande-i šīrīn biri sözlerde ḥōş ün” (LD, 152/201-4)

cem° ī: (Ar.) Bütün, hep.

“Yüz üzre zülf tağıtma perīşān bolmasun *cem° ī*

° Azīz cān üzre az salgıl munuṅṅ tig köp beliiyetni” (LD, 222/302-5)

cemī° -i ° ömr: (Ar. + Ar.) Ömrün tamamı.

“İtā° at içre kim öpmese āsitānın anıṅṅ

*Cemī° -i ° ömr*i içinde irür nedīm ü nedem” (MSD, 140, 8b/7)

cemī° -i yüz: (Ar. + T.) Yüzün tamamı.

“Kirgil dağı edeb bile qol qavşurup turup

Yirge baqıp *cemī° -i yüzüṅṅ*ni tutup ḥayā” (MSD, 104, 3b/4)

kemāl (2/2): (Ar.) Tamamı, hepsi.

“° Ömr kiçti vü mini bir sormadıṅṅ

Bī-vefālīḳnıṅṅ *kemāl*ı sindedür” (LD, 281/422-2)

kimirse ~ kimse: Kimse.

“Yüz ḥaṭāsız qanını ger tökse közi ḥaşrda

Hīç *kim irse* kilmegey ol nā-müselmān yüzige (LD, 22/17-4)

“*Kim irse* kim saṅṅa igri köṅṅül tutar, bu qadr

Birür, qazā kılıçıṅṅa özin urar ° amdā” (MSD, 174, 13b/6)

“Barça yüzüṅṅdin utanıp *kimse* tazallum itmegey

Ġamze kılurda qorqma ölgüçiler vebālıdın” (LD, 163/218-5)

mecmū° -ı fen: (Ar. + Ar.) Fenlerin tümü.

“Tarḥan Arslan Ḥ̣āce kim gerdün nazīrin körmedi

Ḥaḥ kılıptur zātıḡa *mecmū^c-ı fendin feth-i bāb*” (MSD, 184, 14b/14-15)

mecmū^c -ı Türkistān: (Ar. + T. + Far.) Türkistan’ın tamamı.

“Çīn ü Hind ilin perīṣān eyledi zülfünḡ, velī

Ḳıldı yağmā közlerinḡ *mecmū^c-ı Türkistān*’nı” (MSD, 300, 30a/7)

nime: Şey, nesne.

“Vaşl çağıdur ḡaşında Luṭfī cān īsār kı

Çünki ḡalmas dünyā içre hīç *nime* bir ḡaḡ ile” (LD, 184/247-5)

2.2.1.3.5. Soru Zamirleri

kim (II): Kim.

“*Kim* ay kördi seninḡ tig, başında töpüki bar

Ni serv kördi ḡadınḡ tig Ḳırım toḡayında” (MSD, 206, 17b/3)

ne (1/4) ~ ni (1/5): Ne.

“Könḡlekke inçü topçı munuḡ tig *ne* ḡüb imiş

Yāḡūd kilür laṭīf ne kim meh-liḡā kiyer” (LD, 80/99-3)

“İkki dünyānı seninḡ ḡaḡḡınḡda peydā kıldı Ḥaḥ

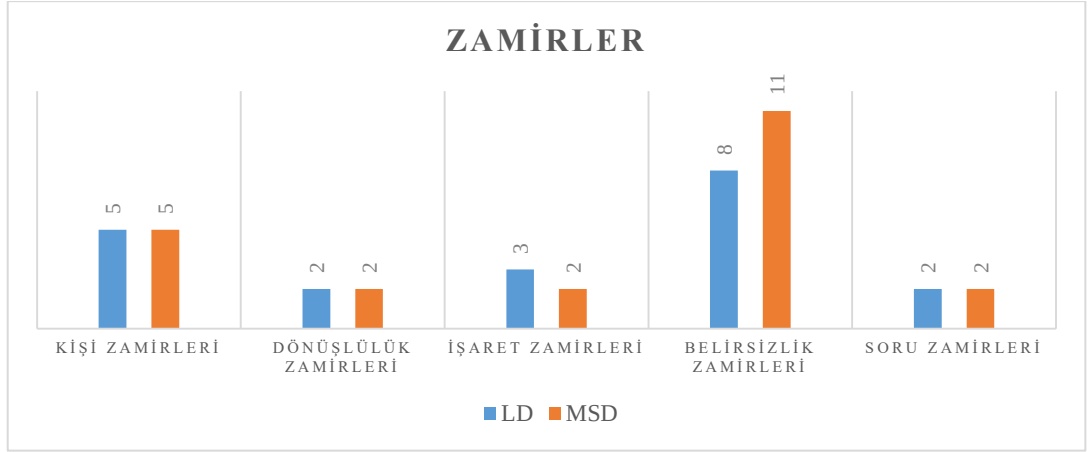
Ḥod *ne* bolḡay ḡızmetinḡde Türk ü Hind ü Rūm u Çīn” (MSD, 98, 3a/5)

“Şükrāneḡa cān birdim uşol ḡehreni körgeç

Ḥaḡdın *ni* tiley özge ki dil-dāra yoluḡtum” (LD, 137/180-2)

“Nergisi bir ḡamze birle ḡutḡarur cāndın mini

Munḡa işimni, *ni* boldı, ol kifāyet kılmadı” (MSD, 234, 21a/9)

Grafik 41: Zamirler

Zamirler ile ilgili yapılan tarama sonucunda toplam 26 zamirin *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’nda kullanıldığı tespit edilmiştir. Lutfî’de 20, Mevlâna Sekkâkî’de 22, iki eserde de geçen zamir sayısı ise 16’dır. Bu zamirlerin 3 tanesi Arapça, 1 tanesi Farsça, 18 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 4 tane de tamlama şeklinde zamir bulunmaktadır. Grafik 41’deki veriler doğrultusunda Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’deki *kişi zamirleri*, *dönüşlülük zamirleri* ve *soru zamirleri* sayısı eşittir. MSD’deki *işaret zamirleri* LD’den 1 farkla azdır. Mevlâna Sekkâkî’nin *belirsizlik zamirleri* sayısı Lutfî’den fazladır. Zamirlerdeki sayılar incelendiğinde Lutfî’deki zamirlerin oranı % 77; Mevlâna Sekkâkî’deki zamirlerin oranı % 84’lük bir orana sahiptir. Zamirler içerisinde en kalabalık grubu belirsizlik zamirleri oluştururken en az grubu ise dönüşlülük zamirleri ile soru zamirleri oluşturmaktadır. Bu bölümde Mevlâna Sekkâkî’nin zamir sayısı Lutfî’den fazladır.

2.2.1.4. Zarflar

Zarflar, fiillerin, sıfatların ya da başka zarfların önüne gelerek onları yer, yön, zaman, durum, nitelik, miktar ve soru gibi çeşitli yönlerden etkileyen sözlere dir. Bunlar fiillerin nitelik adlarıdır. Zarflar yalın durumları ile aslında birer isimdir. Onlara zarf niteliği kazandıran kullanılış biçimleri ve yüklendikleri görevlerdir (Banguoğlu, 2015, s.371-385; Eker, 2010, s.355-357; Ergin, 2013, s.258-262; Gülensoy, 2010, s.580-583; Karaağaç, 2013, s.620-622; Korkmaz, 2009, s.451-523; Vardar, 2007, s.35-36). Çalışmada zarflar divanlarda yüklendikleri işlevlere göre *tarz-durum bildiren zarflar*, *miktar bildiren zarflar*, *soru bildiren zarflar*, *yer-yön bildiren zarflar* ve *zaman bildiren zarflar* olmak üzere 5 ana grupta incelenmiştir. Tarz-durum bildiren zarflar 13 alt başlıkta sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar şunlardır: *Amaç bildiren zarflar*, *bedensel özellik bildiren zarflar*, *benzerlik bildiren zarflar*, *beraberlik bildiren zarflar*, *duygu bildiren zarflar*, *gerçeklik / ihtimal bildiren zarflar*, *kesinlik bildiren zarflar*, *kuvvetlendirme bildiren zarflar*, *sınırlama bildiren zarflar*, *süreklilik bildiren zarflar*, *şart bildiren zarflar*, *tezlik bildiren zarflar* ve *yokluk bildiren zarflar*. Görevlerine göre zarflar aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

2.2.1.4.1. Tarz-Durum Bildiren Zarflar

āsānī: (Far.) Kolayca.

“Ḥalāyık bildiler imdi bu sulṭān-ı cihān ḫadrın

Kişige müşkil iş tüşmey bilinmes ḫadr *āsānī*” (LD, 14/6-24)

asığsız: Boş yere, boşuna.

“Közüm yaşığa aytur min sarıg yüz üzre az yörü

Ay altun üzre *asığsız* yügürgeñ dürr-i ḡaltānım” (LD, 137/179-6)

be-cāy: (Far.) Uygun bir şekilde.

“Yetse cānıḡ çıkḡalı, bir ḡuble sunayın, didiḡ

Yetti uş ırnimge cānım, va° de kiltürgil *be-cāy*” (MSD, 236, 21b/3)

ber-sebīl-i infirād: (Far. + Ar. + Ar.) Tek tek.

“Ḥusrevā, uş kildi ° ıyd u resm irür, a° yān-ı mülk

Ḥil° at u in° ām alurlar *ber-sebīl-i infirād*” (MSD, 134, 7b/10)

bī-vech: (Far. + Ar.) Gelişigüzel.

“*Bī-vech* çıkar kün yüzi devrinde uyalmas

Bir yolu uşol hıyre kiyin saldı hayānı” (LD, 242/332-6)

bulutsız: Bulutsuz.

“Körsem kirek ay u kün *bulutsız*

Saçnı kiteriñg yañgañğızdın” (LD, 162/216-6)

günehsiz: (Far. + T.) Günahsız, boşu boşuna.

“Kāfir közi öltürdi mini hīç *günehsiz*

İy vāy bigim kimge bolur uşbu vebālım” (LD, 123/160-6)

habersiz: (Ar. + T.) Haberi olmadan.

“Anda kim boldım *habersiz* dāğ koyduñg cānıma

İmdi bilmes min dime özüñgñi nādān kılmağıl” (LD, 116/150-4)

ham (II): (Far.) Bir şey yerken çıkarılan ses, hapur şupur.

“Kāmetiñg barında şīrīnlik talaşsa ney-şeker

Ney-şekerni bend bend itip yigeyler *ham ham*” (LD, 127/166-3)

hufye: (Ar.) Gizlice.

“Şeker tig ağzı mañga kuble atadı *hufye*

Nidür sözi anı şīrīn kirek edā kılsa” (LD, 22/18-5)

igri (2/3): Eğik biçimde.

“Nāmüselmānnıñg kıızı bōrk *igri* koyma başıñga

Ger seniñ başıñgda yoqtur igrilik ° uşşāk ile” (LD, 183/247-2)

ipsiz: İpsiz.

“Bağladı *ipsiz* meniñg köñglüm ayagın çīn ara

Ehl-i sevdā boynına zülfüñgñi zencīr eylegen” (LD, 143/189-6)

ḳabāle: (Ar.) Toptan, götürü.

“Tişler raḳıbing, barsam işikingge gedā tip

İtlikni meger özine ol ḳıldı *ḳabāle*” (MSD, 222, 19b/7)

ḳarşu (2/2): Karşılık olarak.

“Ġamzeṅg oḳıġa *ḳarşu* cān Luṭfī hedef ḳıldı

Nāmūs üçün geh geh sin atḳıṅg anı nāzūk” (LD, 105/135-5)

kemāhī: (Ar.) Tam anlamıyla.

“Aġzıṅg u bilıṅning esrārın *kemāhī* bilmeyin

Mū-şikāf u ḥurde-bīnler içre ḳaldı ḳāl ü ḳīl” (LD, 114/148-3)

küstāḥāne: (Far.) Küstahça, saygısızca.

“Eşheb iġıṅge ḥamāyil ḳıldı *küstāḥāne* il

Zülf taḳlīdin ḳılur kör başıda sevdā-yı ḥām” (LD, 128/167-4)

küç (2/2): Güçlülle, zorla.

“Her kim anıṅg zülfi bile nāgeh birer sevdā ḳılur

Küç birle özin ol kişi şūrīde vü şeydā ḳılur” (LD, 79/97-1)

muḥtaşar: (Ar.) Kısaca.

“Ḳaysı ˆ uzvunġga ki baḳsam saldı yüz otḳa mini

Muḥtaşar aytay mini baştın azāḳıṅg örtedi” (LD, 263/362-2)

nişārī: (Ar.) Saçılarak.

“Köṅglüm tiler irdi ki revān ḳılsa *nişārī*

Aldı aşuḳup bir ḳıya baḳmaḳ bile cānnı” (LD, 248/340-2)

pāk (2/2): (Far.) Hilesiz.

“Ey Ḥusrev-i şāḥib-ḳırān, İrān senıṅg, Tūrān senıṅg

Pāk al yörıben yir yüzin, yār baḥtıṅg ol sulṭān irür” (MSD, 118, 5b/4)

sehv: (Ar.) Yanlışlıkla.

“Ḵayguluqlarnı eger yād itmesen̄g yoktur ° aceb

Bir unutup *sehv* ile ḵılsān̄g ni bolğay yād sin” (LD, 154/204-4)

susız: Su olmadan.

“Cān eger ol ° ārı̄z üçün barsa yok kō̄n̄glinde raḥm

Susızın yüz balı̄ğ ölse baḥrğa ni bāk irür” (LD, 84/104-4)

şehir-be-şehir: (Far.) Şehirden şehir.

“Yetti iḳlīm içide der-be-der ü *şehir-be-şehir*

Ḥüsn üçün kizdim ü ra° nā sini oḳ kördüm ü bes” (LD, 90/112-5)

tanışsız: Tanımadan.

“Cān zülfiğa bir tār üçün birdim yüz oldı āşinā

Tanışsız uğrı birle kim dünyāda sevdā ḵılğusı” (LD, 234/320-6)

türkâne: (T. + Far.) Türk tarzında.

“Közün̄g kirişme bile hay yazuḳlı Sekkākī

Sini men öltürürem tip ayıttı *türkâne*” (MSD, 208, 18a/1)

tüzi: Zamanla.

“Şād bolma, raḳīb öldi tiyü, ° āşıḳ-ı miskīn

Barçağa *tüzi* kilğüsüdür devr ayaḳı” (MSD, 304, 30b/10)

zāhirā: (Ar.) Açıkça, alenen.

“Yüzün̄g üzre nāgehān zūlfün̄gni taḡıtsa şabā

Zāhirā ḥayvān irür şeydā vü ḥayrān bolmağan” (LD, 150/199-5)

2.2.1.4.1.1. Amaç Bildiren Zarflar

ḥasbeten li'llāh: (Ar.) Allah rızası için.

“Ka° be-i vaşlın̄gğa yitkür Luṭfī-i güm-rāhnı

Ḥasbeten li'llāh ki ḥaddın aşttı ser-gerdānlıḡım” (LD, 121/157-5)

ḥudāyrā: (Far.) Allah için.

“Zamāne ehli közüñg siḥrine esīr bolur

Ḥudāyrā bu ni eşkāl-i dil-peżīr bolur” (LD, 36/36-1)

li’llāh: (Ar.) Allah için.

“Bağ köz uçı *li’llāh* şevāb eylemek üçün

° Aqlımnı yana mest ü ḥarāb eylemek üçün” (LD, 156/207-1)

şey³ ullāh: (Ar.) Allah için.

“Cemālınğ Luṭfī sözün kıldı reñgīn

Seniñğ ḥüsnünğğa *şey³ ullāh* dir min” (LD, 147/194-7)

2.2.1.4.1.2. Bedensel Özellik Bildiren Zarflar

ağır (3/3): Güç, çetin.

“Sınamağdın köp *ağır* kilgey eger tutsa kişi

Derd ü renc ü miḥnet ü kayğu yükümni tağ ile” (LD, 183/247-3)

arañğ (1/2): Güç, zor.

“Eşhebni çün *arañğ* köterür nāzenīn boyı

Ol rūḥ tig beden bile ton müntehā kiyer” (LD, 81/99-5)

aruğ: Zayıf.

“° Aşıklar içre ğamzesi *aruğ* dip öltürmes mini

Kaşşābğa yağıñğ ğamı vü üçküge cān kayğusı” (LD, 304/523)

birk: Sıkı, sağlam.

“Şabā kildi şafā birle, kitür, ey sākī, şahbānı

Alıp kıtluğ ilinğge *birk* tut ol cām-ı muşaffānı” (MSD, 156, 10b/14)

hem-° arız: (Far. + Ar.) Yanak yanağa.

“Bolsa *hem-° arız* irür zātınğğa bu cism-i beşer

Boldı ni boldı niçe kün dür şadef içre mekīn” (LD, 4/2-7)

hırāmān: (Far.) Salınarak.

“Mezārım üzre *hırāmān* kıya bakıp ötsenḡ

Laḥidte lāle miḡizlig ola meniḡ kefenim” (LD, 125/164-3)

leb-be-leb: (Far.) Dudak dudağa.

“*Leb-be-leb* vaşlın tilep tapman kenārın niçe kim

Közlerim al yaşını ḥasrette ceyhūn eyledi” (LD, 229/312-6)

mestāne: (Far.) Sarhoşcasına.

“Bī-ḥōdlıḡ u sevdā bile kıldıḡ mini meşhūr

Ol közleri *mestāne* ° aceb ḥālet imes mü” (LD, 171/230-2)

rū-be-rūy: (Far.) Yüz yüze.

“Ağzına *rū-be-rūy* kıılır Luṭfī kāmını

Yok yerde niçe bolḡay ol aynıḡ ḥavālesi” (LD, 211/287-7)

yūgre: Koşarak, hızlıca.

“Dīvāne bigin tişlep imes *yūgre* yörürde

Cān pāre kıılır ḥālde ilimge yaḡa kildi” (MSD, 288, 28b/5)

2.2.1.4.1.3. Benzerlik Bildiren Zarflar

ança: Onun gibi, o kadar.

“Kılıp ra° nā ḡadıḡ yādın seḡerde *ança* yıḡladı[m]

Közümmüḡ cūy-bārı içre serv ü nārven boldı” (MSD, 254, 24a/4)

andaḡ ~ andaḡ: O şekilde, öyle.

“Nergis, közüḡdin ösrüben min tig ayaḡı ilgidin

Bardı kim *andaḡ* ösrüḡen aylurḡa ni imkān irür” (MSD, 116, 5a/12)

“Kāfir tamuḡda körmeḡey *andaḡ* ° azāb kim

Luṭfī firāḡıḡ içre körer bu ni ḡāl irür” (LD, 46/51-7)

° **aynen:** (Ar.) Aynı olarak, aynı biçimde.

“Köp yügürdi ravzada ‘aynen tüsem mā selsebīl

Tapmadı ol çāšnī kim şekker-i nābındadır” (LD, 74/90-4)

‘ayn-ı deryā: (Ar. + Far.) Deniz gibi.

“Özgedin körme ki közüñg yaşını ay Luṭfī

‘Ayn-ı deryā kıla durğan bu köñgüldür bu köñgöl” (LD, 119/154-7)

bā-vücūd: (Far. + Ar.) Böyle, bu şekilde.

“Baḥt-ı ber-geştemni kör kim zülfi tigdi başıma

Bā-vücūd ki ol ki ‘ömr-i cāvidān dirler anı” (LD, 227/310-2)

bi-‘aynihi: (Ar.) Aynıyla, olduğu gibi.

“Kaçan ki kürte-i zerd ol meh-i münīr kiyer

Bi-‘aynihi irür ol ḥūr kim ḥarīr kiyer” (LD, 65/77-1)

bülbülçiley: (Far. + T.) Bülbül gibi.

“Luṭfī tig hicrān tüninde lāl idim ḥayrān ḡalıp

Gül yüzüñg kıldı yana *bülbülçiley* gūyā mini” (LD, 222/301-7)

bülbül-sāçe: (Far.) Bülbül gibi.

“Şekker-efşān kıl çemende söz ile

İnfi‘ āl bir tūṭī *bülbül-sāçe* sin” (LD, 295/479-2)

eyle: Öyle, o şekilde.

“Ḥayfım kilür ol aynı ki āh otına yaḡsam

Siz eyle saḡınmañg kim āhımñıñg eşeri yoḡ” (LD, 96/121-3)

fi’l-meşel: (Ar.) Meselde, atasözünde olduğu gibi.

“Himmeti deryāsı allında irür gerdān sipihr

Fi’l-meşel baḥr-ı muḥīṭ içre anıñg tig kim ḥabāb” (LD, 11/5-10)

hemīn: (Far.) Bunun gibi, tıpkı bu.

“Ni beşer taptı bu cāh u menziletni, ni melek

Öz kuluğa H̱āce’din ° izzet *hem m̱n* bolğay hem m̱n” (MSD, 98, 2b/11)

minçileyin: Benim gibi.

“Şabā kitürmedi ol turraniṅ şemāmesini

Meger ki *minçileyin* anda mübtelā boldı” (LD, 245/336-3)

mişl-i gül-ābī: (Ar. + Far.) Gül suyu gibi.

“Ḥayāl-ı ° arızıṅ nāzūk köṅgölde

Körünür şışede *mişl-i gül-ābī*” (LD, 242/331-3)

mişl-i Mecnūn: (Ar. + Ar.) Mecnun gibi.

“İntizārı yolu üstide koyup kitti körüṅ

Bizni ol leylā şıfatlıg *mişl-i Mecnūn* eyledi” (LD, 229/312-4)

mişl-i tū: (Ar. + Far.) Senin gibi.

“Ay ordu-yı cemāl-i turā ay leşkerī

Mişl-i tū hergiz ādemīdin toğmadı perī” (LD, 213/290-1)

sinçe: Senin gibi.

“Ol şāni° ī ki hılkat işin kıldı kaç u köz

Hıç kimge *sinçe* birmedi ° ayyāre kaç u köz” (LD, 86/107-1)

2.2.1.4.1.4. Beraberlik Bildiren Zarflar

ber-ā-ber: (Far.) Beraber, birlikte.

“Bir kün murād tapmayın ölmeklik içre hıç

Sekkākī’niṅ cihānda tapılmas *ber-ā-beri*” (MSD, 282, 27b/15)

birge: Birlikte, beraber.

“Ey ° adl bışesiniṅ şīri Arslan H̱āce

Yörüttüṅ anıṅ için *birge* böri birle ğanem” (MSD, 142, 9a/4-5)

ittifākī: (Ar.) Birlikte, bir arada.

“Cemāl qayda ki bolsa cefāsı cānga tiger

Meger ki hūsn ü cefā ittifākī birle bolur” (LD, 36/36-6)

2.2.1.4.1.5. Duygu Bildiren Zarflar

bī-ḡāne: (Far.) Yabancı, ilgisiz.

“Āhır bī-ḡāne tip giryān işikiḡdin kavar bolsaḡ

Küler yüz körgüzüp evvel kişini āşinā kılma” (MSD, 202, 17a/5)

bī-infi° ālī: (Far.) Darılmadan, gücenmeden.

“Gül kim sığınmış ḡonceḡa sindin durur endīşesi

Yüz perde ya° nī vech üze bī-infi° ālī bağlamış” (LD, 92/115-5)

lā-būd (1/2): (Ar.) Çaresizce.

“Alsaḡ ilge kīn üçün oq ya, ° adū lā-būd kaçır

Peşşe turgay mu yirinde, şeh-perin ura ° uqāb” (MSD, 186, 15a/9)

nāḡār: (Far.) Çaresizce.

“Köydürse ni taḡ ° ışık otı Sekkākī vücūdın

Nāḡār köyer puhte belī nār qaşında” (MSD, 214, 18b/10)

ser-endāz: (Far.) Korkusuzca, çekinmeden.

“Yoldın iltür barçanı reftārīḡız

Her kaçan kılsaḡ ser-endāz āstīn” (LD, 287/444-2)

2.2.1.4.1.6. Gerçeklik / İhtimal Bildiren Zarflar

° aceb (2/2): (Ar.) Acaba.

“Mihrdin zerre dem urdı, ° aceb ger çın bu ol mehtin

Meger sebķ-ı lisān bolup ° ibārette ḡaḡā kıldı” (MSD, 256, 24a/12)

bārī: (Far.) Bari, hiç olmazsa, hiç deḡilse.

“Köḡlüm ivini bozduḡ u hergiz ° imāret kılmadıḡ

Ey hūsn genci, bir naḡar kııl bārī bu vīrānıma” (MSD, 210, 18a/8)

belki: (Ar. + Far.) Belki, olabilir ki.

“Ger işikiñg şevkını şerh eylesem bu faşlda

Yüz risāle çıkkay artuğ *belki* her bābı anıñg” (LD, 105/134-6)

gūyā ~ gūyiyā: (Far.) Gūyā, sanki.

“Pārsā muşhaf yüzün körse revān cān vaqf iter

Dil-rübālīk āyeti *gūyā* anıñg şānındadır” (LD, 53/60-2)

“Barça yiler ot tig bolur, körse uruş çākerlerniñg

Ol ottın düşmen yanıp *gūyā* işi biryān irür” (MSD, 118, 5b/10)

“Beste ant içti ki tarlık ağızdın almayın

Yarılıptur özge kılmış *gūyiyā* sevgendini” (LD, 215/293-3)

“Def şabāñçe yimekindin *gūyiyā* kirlip yatur

Ney nefes almasıkdın āhırı körgüsi tāb” (MSD, 182, 14b/9)

haqqā: (Ar.) Doğrusu, gerçekten.

“Dünyānı kizdim ü zībā sini oğ kördüm ü bes

Bu melāḥat bile *haqqā* sini oğ kördüm ü bes” (LD, 90/112-1)

ḥilāf-ı rāy: (Ar. + Far.) Bilinenin aksine.

“Serv boyuñg birle lāf urdı *ḥilāf-ı rāy* tal

Ḳoptı vü tüşmes anıñg ḳaşdında ḥañcer ilgidin” (LD, 154/203-6)

2.2.1.4.1.7. Kesinlik Bildiren Zarflar

° **amdā:** (Ar.) İsteyerek ve bilerek, kasten.

“Kim irse kim sañga igri köñgöl tutar, bu ḳadr

Birür, ḳazā ḳılıçıñga özin urar °*amdā*” (MSD, 174, 13b/6)

aşlā: (Ar.) Hiçbir zaman, asla.

“Siyāset yöritip şāhā, anıñg tig fitneni bastıñg

Yok-ol imkānı kim ḳopsa ḳıyāmetga tigin *aşlā*” (MSD, 126, 6b/4)

elbet ~ elbette: (Ar.) Elbette, mutlaka.

“Şüretinḡi iy perī kim körse kılgay cān fedā

Sīretinḡğa hōd kılrur *elbet* ferişte iktidā” (LD, 23/19-1)

“Cān köñgleki kabā bolur *elbette* ḡonce tig

Yüz al birle anda ki gülgün kabā kiyer” (LD, 81/99-6)

“Leylī mizācın saqlaban Mecnūn barmas tapḡına

Çün barsa, tilbe kildi tip *elbette* ḡavḡa bolḡusu” (MSD, 278, 27a/13)

hergiz: (Far.) Hiçbir zaman, asla.

“Mining ilgin daḡı zülfünḡ itekidin *hergiz*

Büy bermey mini ḡam micmeride ° üd itti” (LD, 198/268-5)

kaṭ° ā: (Ar.) Hiçbir zaman, asla.

“Rebāb u ° üd işikinḡde meḡer inḡreḡey ü köyḡey

Yok irse yok bu dünyāda köyüben inḡregen *kaṭ° ā*” (MSD, 126, 6b/2)

lā-büd (2/2): (Ar.) Elbette, mutlaka.

“İmdi *lābüd* çāre yok körmek kirek

Her ni tinḡri salmış olsa alına” (LD, 293/469-2)

lā-cerem: (Ar.) Şüphesiz, elbette.

“Meyl iter öz cinsiḡa her cins özin *lā-cerem*

Bili sarı ol kemend-i ° anber-efşān tartadur” (LD, 72/86-7)

2.2.1.4.1.8. Kuvvetlendirme Bildiren Zarflar

ḡāşşa ~ ḡāşşe: (Ar.) Bilhassa, hususiyle.

“Saltanatnıñ feri bardur sizde şek yok kim uḡan

ḡāşşa sultānlıkka kılmış zātınḡızni intiḡāb” (LD, 11/5-20)

“Bu velādetin sevündi ḡalk-ı ° ālem barçası

ḡāşşe Türkistān ili kim taptı bir mālīk-rikāb” (MSD, 180, 14a/15)

hîç (1/2): (Far.) Hiçbir şekilde.

“Tâ seninġ ° ıŝkınıġğa boldum âşinâ

Hîç kıla bilmen tapuğdın âşinâ (LD, 269/374-1)

illâ: (Ar.) Bilhassa, özellikle.

“Şekker ırınıġ söz itil tig tüşkeli efvâhda

İl ağızlanmas nebât atını *illâ* serserî” (LD, 201/273-2)

kapkara: Kapkara.

“Ya *kapkara* körmedim cihânda

Alnıda ne tırfa ya bolur bu” (LD, 172/232-2)

maḥsūs: (Ar.) Özellikle, bilhassa.

“Müşk okıdı haṭṭını zülfin köredürgeç şabâ

Anġlasam *maḥsūs* üçün andın rivâyet kılmadı” (MSD, 234, 21a/11)

2.2.1.4.1.9. Sınırlama Bildiren Zarflar

ançak: Ancak, sadece.

“Şekker dudağındın maṅga ḥasret tiger *ançak*

Şîrîn meger ol boldı vü ferhâd-ı zamân min” (LD, 139/183-3)

araṅġ (2/2): Sadece, ancak.

“Ay közleriġ şikârı köṅül ° aql u cân dağı

Cânım fedâ *araṅġ* naẓarınıġğa cihân dağı” (LD, 212/289-1)

meger (3/4): (Far.) Sadece, ancak.

“Bu leşker yitkenin körseṅ yasap a° dâniġ üstige

Sağıngay-sin çerig ırnes, *meger* gürz ü sinân kildi” (MSD, 110, 4b/2)

yalġuz (2/2): Sadece.

“Kim ırnes ol ay mübtelâsı

Yalġuz maṅga yok anıġ belâsı” (MSD, 242, 22a/12)

2.2.1.4.1.10. Süreklilik Bildiren Zarflar

dāyim ~ dāyimā: (Ar.) Devamlı, sürekli.

“Atıñgıñıñ zikri *dāyim* hayr ile olsun ° afā’llāh kim

Saṅga aḥvāl-ı zārımdın kiçe körgeç haber kıldı” (LD, 267/367-6)

“Yüzüñg bile zülfüñg üçün gāhī küle, geh yıǵlayu

Dāyim kiçürdüm şem° tig ° ömrümde şubḥ u şāmı” (MSD, 286, 28a/12)

“Devrüngüzde ° ālim ü ° ābid koyup ° ilm ü ° amel

Boldı zıkr ü fikr alarğa *dāyimā* şavt u ğazel” (LD, 116/151-1)

“İdrīs tig yiriñg boluban *dāyimā* behişt

Birsün saķımlerğa demıñg ° Īsī tig şifā” (MSD, 102, 3a/11)

dem-ā-dem: (Far.) Her vakit, daima.

“Mecrūḥ bolur ğamzeñg oķı birle *dem-ā-dem*

Bağrım kim irür tır-i melāmetķa nişāne” (MSD, 200, 16b/10)

dem-be-dem: (Far.) Devamlı, daima.

“Bu kündin soñg közüm yaşın nazardın *dem-be-dem* salğum

Mini ol kıldı ḥalk ara munuñg tig bir yolu rüsvā” (MSD, 124, 6a/11)

hemīşe: (Far.) Daima, her zaman.

“*Hemīşe* yaz kilip kılganınça nūrānī

Ḥamel ivi şerefi birle Neyyir-i a° zam” (MSD, 144, 9a/12)

müdām: (Ar.) Devamlı olarak, sürekli.

“Cānnı raķīb, cevri bile köydürür *müdām*

Dil-ber cefası bolmasa, ni boldı ber-serī” (MSD, 282, 27b/13)

peyveste: (Far.) Daima, devamlı olarak.

“Karaķçı bolmasañg ay yār közi

Nağū *peyveste* her bir ḥamda sin sin” (LD, 148/195-4)

ulaşı: Daima, devamlı olarak.

“Besī mecrūḥ bolur köñglüm felekniñg tetrü işidin

*Ulaş*ı ° ayş itip nādān, müdām miḥnet körer dānā” (MSD, 128, 6b/15)

yana: Yine, gene.

“Baş çaptı vü kıldı kiñgeş qaşınğ qanımnı tökkeli

Hızmette yarlıg kıl, *yana* bilmen ni taqşır eyledi” (MSD, 264, 25b/2)

2.2.1.4.1.11. Şart Bildiren Zarflar

egerçi ~ gerçi: (Far.) Her ne kadar.

“Felāḥ ehli igeç Luṭfī kāmetiñgni körüp

Egerçi bardı özindin velī şalāḥ irdi” (LD, 261/359-5)

“İritti mini şekker tig söz içre közlerim yaşı

Egerçi tūṭī-i ṭab° ım kılur şermende bebgānı” (MSD, 166, 12b/5)

“*Gerçi* yırağ tüşmişem şol siverim vişālıdın

Özgege salğalı nażar uftanuram ḥayālıdın” (LD, 162/218-1)

“Ādem oğlı-sin, velī Ḥaḳ *gerçi* ādem şüretin

Kıldı raḥmet suynı ḳudret ili birle ° acīn” (MSD, 96, 2b/4)

2.2.1.4.1.12. Tezlik Bildiren Zarflar

ānī: (Far.) Bir anda, birdenbire.

“Ānīki bolur ḥüsn ile yoḳ munça dil-āşūb

Andın dağı bir özge leṭāfet turur uşbu” (LD, 173/233-2)

bat: Hemen, derhal.

“Fermān kılıçқа kılsañg, ol a° dānı kın içre kırar

Ḥayr işni te° ḥīr itmegil, *bat* kıl, çü hoş fermān irür” (MSD, 118, 5b/9)

fi'l-ḥāl: (Ar.) Hemen, derhal.

“İy firāk öltür mini *fi'l-ḥāl* u ḳutḳar ḳayğudın

Yârsız açığ ° ömr zehr ü bu ecel tiryāk irür” (LD, 84/104-2)

revān (3/3): (Far.) Hemen, derhal.

“Yasap zülfî çerigini ol ay yörügenin körüp

Közümnüñ yaşı ilçisin *revān* çapturdu yüz yüzge” (LD, 304/521)

tīz: (Far.) Hemen, çabuk.

“Kılma havāle hecr ile Luṭfîni öltürür üçün

Tīz kılıcıni ilge al tutmağıl anı kın ara” (LD, 15/7-7)

2.2.1.4.1.13. Yokluk Bildiren Zarflar

ansız: Onsuz, o olmadan.

“Ol gamzedin oğ atma *ansız* belā kılur sin

Hüsünüñ bile cihānnı çü mübtelā kılur sin” (LD, 156/208-1)

bī-meze: (Far.) Tatsız.

“Zenbūr-ı ° asel ağzı tola şehd igenindin

İrniñni körüp *bī-meze* dip balnı töküptür” (LD, 72/87-3)

çerigsiz: Ordusuz.

“Ger tiler sin hüsñ mülkin kullarıñnı kavlama

Şeh *çerigsiz* bolsa mülk aña müsellemler bolmağay” (LD, 259/356-3)

sinsiz ~ sinsizin: Sensiz.

“Hecriñde tiler her dem ecel Luṭfî-i miskīn

Sinsiz kiçüren ° ömrin iy dōst ni hāşıl” (LD, 111/143-7)

“Şeb-i hicrān oyağlık, derd ü gam, hasret bolur *sinsiz*

Demim hem-dem, kisek yastuğ, tiken örtüg, nihālī yer” (MSD, 148, 9b/9)

“Çün kara bādām tābūt üzre resmīdür kādīm

Köz cenāzem sarı sal kim *sinsizin* boldum kātīl” (LD, 114/148-4)

2.2.1.4.2. Miktar Bildiren Zarflar

artuḳ: Fazla, çok.

“Yulduzdın *artuḳ* itti közüm yaşı dānesin

Ay tig yüzüñg ki kün körer andın zevālını” (LD, 249/342-6)

asrı ~ asru: Çok, fazla.

“Men bir ḳul irür-men sañga dünyāda bahāsız

Yandurğalı *asrı* dağı izdeme bahāne” (MSD, 200, 16b/9)

“Ay ğamze bile köñglüm ilin ḳılğuçı ğāret

Asru dağı bozma çü seningdür bu ° imāret” (LD, 28/26-1)

“Velik *asru* muḥāl ol zemānedin bu mañga

Dağı bir ikkini çatsa vü aytsa bu şu° arā” (MSD, 178, 14a/1)

az: Az.

“Bolsa ḳıyāmet, barçadın ḳılğan işin sorgusıdur

Az ḳıl cefā vü cevriñi, munça firāvān eyleme” (MSD, 226, 20a/10)

be-ġāyet: (Far.) Son derece, pek çok.

“Luṭfī sarı köz uçı bilen ḳıldı nigāhī

Yār itti *be-ġāyet* kerem el minnetü li’llāh” (LD, 189/255-5)

bir (5/5): Bir kez.

“Közünñg girişme bile *bir* bakıp belā ḳıldı

Lebiñg tebessüm itip cānını mübtelā ḳıldı” (LD, 231/316-1)

cevçe: (Far. + T.) Arpa boyu kadar.

“Yıllar sini körsem mañga bir *cevçe* körünmes

Bir dem ki sini körmesem oldur mañga sālī” (LD, 229/313-6)

füzün: (Far.) Çok, fazla.

“Yüz ṭa° ne uray ayğa yana ilge dimiş sin

Sin mihrga yüz ur ki *füzûn* sin bu kün andın” (LD, 160/214-6)

ikkiley: İki kere.

“Çün şabā kilse kılr min ger özümni küç bile

İkkiley çarlap digey tā sindin ol düşnāmni” (LD, 259/355-5)

iksükrek: Çok az.

“Tutarlar koydın *iksükrek*, ° adū ger bolsa şîr-i ner

Körerler toydın artuğrak tümen miñg qatla heycānı” (MSD, 164, 12a/12)

kemîne (1/2): (Far.) Az.

“Yüz farqđın kim ay u yüzüñg arasındadır

Bolğay *kemîne* yir dağı kökniñg mesāfeti” (LD, 264/363-6)

köp: Çok.

“Otluk közüñg allıda *köp* biryān kıldım cān u dil

Esruk hem ol kāfir, nidin meyl itmedi biryānıma” (MSD, 210, 18a/4)

niçe (3/3): Çok, pek çok.

“Müselmānlar, firāk otı *niçe* bağrım kebāb idip

İki köz yolıdın tökkey yürekimdeki qanımnı” (MSD, 244, 22b/6)

rāyegān: (Far.) Bol, çok.

“Gedālar *rāyegān* tapqay zarūrī māl-ı Qārūn’ını

Yed-i beyzā bigin ilgiñg cihānga zer-feşān kildi” (MSD, 112, 4b/14)

şemme ~ şemmeī: (Ar.) Pek az, çok az.

“Gāh sarğardı şasedtin geh kızardı utanıp

Ol zeqandın *şemme* ayıttım çü nādān almağa” (LD, 188/254-5)

“*Şemmeī*° arz itkeli bi’llāh ebed ° ömri kirek

Ol ki hicrān qayğusı kıldı mini āvāreğa” (LD, 185/250-2)

ziyāde ~ ziyādet: (Ar.) Çok, fazla.

“Köygen köngülde her dem mihrinḡ bolur ziyāde

Tün kün egerçi bizge cevır ü cefā kıılır sin” (LD, 157/208-6)

“Zülfünḡni körüp boldı köngül meyli ziyādet

Ol silsileḡa birdi revān dest-i irādet” (LD, 30/28-1)

2.2.1.4.3. Soru Bildiren Zarflar

kaçan (2/2): Nasıl.

“Ol ay közige bu ser-geşteni kaçan ılsun

Ki āfitāb turur zerre tig hevāsında” (LD, 182/245-6)

ķanda: Nerede.

“Yüzün kıuyaş didim şeker irni ayıttı hey

Hürşid içinde zerre-i şirini ķanda bar” (LD, 78/95-4)

ķandın: Nasıl.

“ķandın tiḡelsün ol şeker irniḡ bile nebāt

Ma° lüm irür tefāvüti ikki yıḡaçdın” (LD, 160/213-3)

ķanı: Nerede.

“Yaḡı boldı çeşm-i mestinḡ il ķanı

Tutķay irdim zülf-i şaştınḡ il ķanı” (LD, 275/396-1)

ķayan: Nereye.

“ķan yutar min kim ķayan bardı burunḡı iltifāt

Terk-i ihsān eyledinḡ ° amdā ni taķşır eyledim” (LD, 133/174-5)

ķayda: Nerede.

“Luṭfi āhınıḡ otı zerre sirāyet kılmadı

ķayda bütkendür ilāhī ol köngülnünḡ hāresi” (LD, 201/272-7)

ķaydın: Nereden.

“Zülfünḡ çü baş köterdi bozuldı köñḡül ili

Qaydın tapılsun emn ki bulḡaḡ çağıdur” (LD, 77/94-4)

naḡu: Niçin, neden.

“Çün ° āriḡ u irniḡdin boldı *naḡu* sevdāyī

Sevdā igige dermān çün gül-be-şeker bolḡay” (LD, 224/305-3)

ni (3/5): Nasıl.

“Keyiklerige Tātār āhūsı *ni* tiḡ bolḡay

Çın uşbudur kim anıḡ aşlı içre bar ḡaṭā” (MSD, 170, 13a/2)

ni (4/5): Niçin.

“Her laḡza Qāf tig kilür allımḡa qayḡu, āh

Sekkākī’niḡ *ni* körmedi bu qattıḡ alını” (MSD, 252, 23b/15)

niçe (1/3): Ne kadar.

“Köz üstide tutup *niçe* yaşnı aḡırlasam

İlge çaḡar mini vü hem ol ḡünī yaḡıdur” (LD, 77/94-6)

niçe (2/3): Nasıl.

“*Niçe* kılsun şabr āḡır nuql, yarıldı içi

Niçe yutsun ḡan şurāḡide ḡadeḡ yaḡḡlıḡ şarāb” (MSD, 182, 14b/7)

niçük: Nasıl.

“Sin aytur sin *niçük* bolur ḡul öz sulṭānıḡa ° āşıḡ

Köñḡül pendim işitmes hīç niteyim iy bigim ḡanım” (LD, 136/179-2)

tā-be-key: (Far.) Ne zamana kadar.

“Sünbülünḡni gül yüze tarḡatma aşup aytḡalı

Tā-be-key bolḡay munuḡ dik bī-ser ü sāmānlıḡım” (LD, 121/157-2)

2.2.1.4.4. Yer-Yön Bildiren Zarflar

° ārī: (Ar.) Bir şeyden uzak.

“Min fahr kılur min maṅga düşünām birürge

Bilmes kişilerge eger ol ‘ārī körünür” (LD, 40/42-4)

asra: Altında.

“‘ İyd aḥşamı nezārede kördi qaşıṅ meger

Gerdün, iteki *asra* yaşurdı hilālını” (MSD, 252, 23b/9)

fevķ: (Ar.) Üst, üst taraf, yukarı.

“Pādişāhā kök ü yir memlū seninṅ yādınṅ bile

Fevķ u taht u qabl u ba° d u hem yemīn ü hem yesār” (MSD, 92, 2a/4)

hecrī: (Ar.) Ayrı.

“Cānımḡa ol ki zūlf ü közüṅ *hecrī*yledi

İslām ilige kılmadı küffār-ı ḡayberī” (LD, 214/291-4)

ıraqraq: Daha uzak.

“Ma° zūr tut er tüştüṁ işikinṅdin *ıraqraq*

Ten bolsa yıraķ cān u köṅül anda degül mü” (LD, 172/231-2)

içre: İçinde.

“Aḡzınṅ u bilinṅninṅ esrārın kemāhī bilmeyin

Mū-şikāf u ḡurde-bīnler *içre* qaldı qāl ü qıl” (LD, 114/148-3)

ilgeri: İleri.

“‘ Uşşāķ qanın tökkeli ilge kılıç alsanṅ

Kim *ilgerü* tutmas boyun, öz boynına qanı” (MSD, 262, 25a/8)

isre: Alt, altına.

“Kis başımnı ḡüy tig ḡaylınṅ azaqı *isre* sal

Qoyma ser-gerdān mini ay zūlfı çevḡanım meniṅ” (LD, 109/141-2)

qarīn: (Ar.) Yakın.

“Kıyāmet ilge cebīn birle yūzi körgüzdi

° Alāmeti bu ki hūrşīd u ay *karın* boldı” (LD, 235/322-2)

karşu (1/2): Yüzünü döndürmüş olarak, yönelmiş olarak.

“Kaşlarınḡ yādında köp mihrābka *karşu* turup

Fāl tuttum kildi fālım gāh cüft ü gāh tāk” (LD, 97/122-3)

taht: (Ar.) Alt, aşağı.

“Pādişāhā kök ü yir memlū seninḡ yādınḡ bile

Fevk u *taht* u qabl u ba° d u hem yemīn ü hem yesār” (MSD, 92, 2a/4)

taş (II): Dış, dışarı.

“İç bolup nākes raķīb ü *taş* boldı ornumız

İşikinḡde itçe hem bolmadı bizge i° tibār” (LD, 55/62-5)

taşqarı: Dışarı.

“Tutmasun Tiḡri revā kim içkinḡiz bolḡay raķīb

Vāy anınḡ tig şūm yüzlüḡ qutluḡ ivdin *taşqarı*” (LD, 202/273-5)

yemīn (1/2): (Ar.) Sağ, sağ taraf.

“Pādişāhā kök ü yir memlū seninḡ yādınḡ bile

Fevk u taht u qabl u ba° d u hem *yemīn* ü hem yesār” (MSD, 92, 2a/4)

yesār (1/2): (Ar.) Sol, sol taraf.

“Pādişāhā kök ü yir memlū seninḡ yādınḡ bile

Fevk u taht u qabl u ba° d u hem yemīn ü hem *yesār*” (MSD, 92, 2a/4)

zīr ü zeber: (Far.) Alt üst.

“Kaş u közüḡdin irür Çīn ü Hıṭā *zīr ü zeber*

Hind ili silsilede ca° d-ı perīşānıḡ üçün” (LD, 150/198-3)

2.2.1.4.5. Zaman Bildiren Zarflar

āhır ~ āḡır: (Ar.) Sonunda, nihayet.

“Tiler könglüm özin sala vü bolsa zülfine lālā

Velī yüz miñg cānnı yilge āhır birdi bu sevdā” (MSD, 124, 6a/10)

“Muhtesibka niçe yalbardım mini çaqtı raķīb

Dōst bolmas nākes āhır ° izzet ü ikrāmdın” (LD, 159/212-3)

° āķibet: (Ar.) Nihayet, sonunda.

“Kaş u közüñg ğāretide Luţfīdin kitti köñgöl

° Āķibet taptım sorağın çīn ü türkistān sarı” (LD, 199/269-7)

ba° d: (Ar.) Sonra.

“Pādişāhā kök ü yir memlū seninğ yādınğ bile

Fevk u taht u qabl u ba° d u hem yemīn ü hem yesār” (MSD, 92, 2a/4)

bayaqı: Önceki, eski.

“Dünyā ğamını qoy, bu cihān salţanatını

° Işk içre ol, ey ° aşık, öler-sin çü bayaqı” (MSD, 304, 30b/11)

ber-serī (2/2): (Far.) Sonunda, en sonunda.

“Kırpūk qażā oqı köz ü hāl irdi fitneler

Qaşınğ meniñ başımğa belā boldı berserī” (LD, 214/291-6)

burun: Önce, evvel.

“Men ölmesdin *burun* birsün şeker irni mañga şerbet

Ni hāşıl birse Ferhād ölgenindin soñg Şīrīn hālvā” (MSD, 124, 6a/14)

burunğı: Önceki, evvelki.

“Vaşl tedbīrin kim itsün min çü medhūş bolmışam

Ol *burunğı* tig qanı tedbīr ü ° aql-ı kāmīlim” (LD, 129/169-6)

er: Erken.

“Ma° zūr tut *er* tüşüm işikinğdin ırakraq

Ten bolsa yırax cān u köngül anda degül mü” (LD, 172/231-2)

evvel: (Ar.) Önce, ilk olarak.

“Evvel mening sözümni köngül birle tınglağıl

Āhır saṅga hevā bile qılmas-men ilticā” (MSD, 102, 3a/13)

hālā: (Ar.) Şimdi, şu ana kadar.

“Hālā kim cāndın eşer bardur sağıngıl bendeni

Min çü ölsem h̃ah unutğıl anı h̃āhī yād qıl” (LD, 115/149-5)

hālī (II) ~ hāliyā: (Ar.) Şimdi.

“Vişālınğ şükrini bilmedim, ey cān, lā-cerem gerdün

İşikiñg tofrağın hālī közümge tūtiyā qıldı” (MSD, 256, 24a/14)

“Ay yüzünğnünğ hacletindin gül kızardı hāliyā

Hande birle ötkerür çün infī° alı bar durur” (LD, 70/84-2)

“Ey seninğ zülfünğga Leylī tig tümen minğ bendeler

Hāliyā devrān biziñgdür, kiçti Mecnūn nevbeti” (MSD, 280, 27b/4)

hele: (Far.) Nihayet, sonunda.

“Hele Sekkākī hem cān zaḥmetidin

Halāş tapkuñg bu kün yarın içinde” (MSD, 204, 17a/15)

henüz: (Far.) Şimdiye kadar.

“Niçe qahr itse köngül üzmen *henüz*

Kim yamanlık yaḥşılardın kilmegey” (LD, 275/398-2)

imdi: Şimdi.

“Kamuğga tigdi seninğ devletinğde manşıb u cāh

Çü min du° açı kulunğ-min, kılayın *imdi* du° ā” (MSD, 178, 14a/6)

qabl: (Ar.) Önce.

“Pādiṣāhā kök ü yir memlū seninḡ yādınḡ bile

Fevḡ u taḥt u *ḡabl* u ba^c d u hem yemīn ü hem yesār” (MSD, 92, 2a/4)

kiç: Geç.

“Tuş boldı kıyāmet kim ol māh-liḡā ḡoptı

Ösrük közi uyḡudın *kiç* ḡoptı belā ḡoptı” (LD, 232/317-1)

kiyin: Sonra.

“Bī-vech çıkar kün yūzi devrinde uyalmas

Bir yolu uşol ḡıyre *kiyin* saldı ḡayānı” (LD, 242/332-6)

künde: Her gün.

“Felek özin köterip *künde* yerge çalgay idi

Yüzünḡ fūrūḡını körmese mihr ü ayında” (LD, 24/20-6)

minḡü: Ebedi olarak.

“*Minḡü* yaşar kim ki körer sizni bir

Veh ne ḡızır çeşme-i ḡayvānı siz” (LD, 87/108-6)

nā-gāh ~ nā-geh (1/2): (Far.) Ansızın, birdenbire.

“Közḡüge bakma ki yüzünḡni körüben *nāgāh*

Luṭfī tig bolmaḡa sin bī-ḡaber ü ḡayrān sin” (LD, 141/186-7)

“Saḡla yüzünḡni közḡü dek ildin nefes itip

Bī-ḡāst *nāgeh* uçramasun ^c āşıḡ āhına” (LD, 192/259-7)

“Cānım hedefi içre oḡ urmas, irür ol ḡayf

Nāgeh irigey baḡrım otı içre başaḡı” (MSD, 304, 30b/9)

nā-gehān: (Far.) Ansızın, birdenbire.

“Hem ol dem köydi Luṭfī şem^c yaḡlıḡ

Ki kördi *nāgehān* nār tig yaḡaḡınḡ” (LD, 107/137-7)

ozaḳı: Önceki, evvelki.

“Her kim *ozaḳı* ka° besı içre ḳılur maḳām

Eflāk anıḡ ḥaḳıda oḳır” (MSD, 106, 3b/13)

sonḡ (1/2): Son, sonra.

“Men ölmesdin burun birsün şeker irni maḡa şerbet

Ni ḥāşıl birse Ferhād ölgenindin *sonḡ* Şirîn ḥalvā” (MSD, 124, 6a/14)

sonḡra: Sonra.

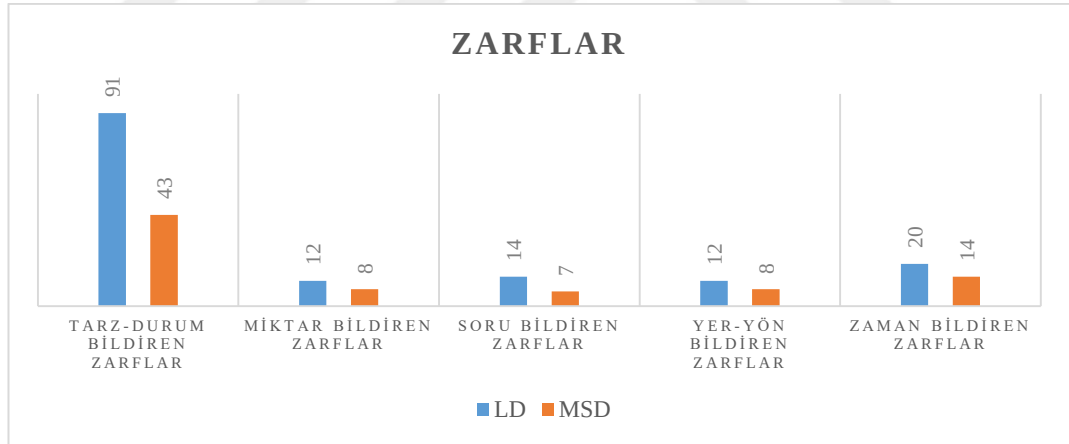
“Ger ol ° İsi-nefes bir dem ḳadem yitkürse deyr içre

Bu kündin *sonḡra* tapmaḡay ḳişi dārūḡa tersānı” (MSD, 162, 12a/2)

yanḡı başdın: Yeni baştan, baştan başlayarak.

“Ḳaydadur yāḳūt tā şāḡirdlikke birse ḥaṭ

Yanḡı başdın ° ilm-i ḥaṭnı ḳılḡay andın iktisāb” (LD, 8/4-8)

Grafik 42: Zarflar

Zarflar ile ilgili yapılan tarama sonucunda LD ve MSD’de 175 adet zarfın kullanıldığı tespit edilmiştir. Lutfi’de 149, Mevlâna Sekkâkî’de 80 adet zarf bulunmaktadır. Zarflardan 54 tanesi her iki divanda da kullanılmaktadır. Bu zarfların 45 tanesi Arapça, 43 tanesi Farsça, 72 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 3 tane Far. + T.; 3 tane Far. + Ar.; 1 tane Ar. + Far.; 1 tane T. + Far. ve 1 tane Ar. + T. biçiminde türetilen zarf ve 6 tane de tamlama şeklinde zarf bulunmaktadır. Grafik 42’deki veriler incelendiğinde Lutfi’nin tüm başlıklardaki zarf sayısının Mevlâna Sekkâkî’ye oranla

daha yüksek olduğu gör÷lmektedir. Lutfi'nin *tarz-durum bildiren zarflar*, *soru bildiren zarflar* ve *yer-yön bildiren zarflar* başlıklarındaki zarf sayıları Mevlâna Sekkâkî'den yüksektir. Mevlâna Sekkâkî'nin *miktar bildiren zarflar* ve *zaman bildiren zarflar* başlıklarındaki zarf sayıları Lutfi'den 5 sayı farkla eksiktir. Zarflar başlığında en kalabalık grubu tarz-durum bildiren zarflar, en az grubu ise soru bildiren zarflar oluşturmaktadır. Zarfların tamamı incelendiğinde Lutfi'deki zarfların oranı % 87; Mevlâna Sekkâkî'deki zarfların oranı ise % 43'lük bir orana sahiptir. Buna göre Lutfi'deki toplam zarf sayısının Mevlâna Sekkâkî'den iki kat fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. Edatlar

2.2.2.1. Edatlar

Sözcük türlerinin sınıflandırılmasında ikinci basamağı oluşturan edatlar, tek başlarına anlamları olmayan, birlikte kullanıldıkları sözcüklerin ya da sözcük gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bağlantılı bulunan ve cümlelerin diğer sözcükleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözcüklerdir. Bir bakıma da yardımcı sözcüklerdir (Banguoğlu, 2015, s.385-389; Eker, 2010, s.359-361; Ergin, 2013, s.348; Gülensoy, 2010, s.583-585; Karaağaç, 2013, s.186-187; Korkmaz, 2009, s.1052-1089; Vardar, 2007, s.120). Çalışmada *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda tespit edilen edatlar kullanım işlevlerine göre *aitlik / ilgi edatları*, *amaç edatları*, *benzetme edatları*, *kuvvetlendirme edatı*, *sebebi edatları*, *seçimlik edatlar*, *sınırlandırma edatları*, *soru edatları*, *tarz-durum edatları* ve *zaman edatları* olmak üzere 10 başlıkta incelenmiştir. Alt başlıklar ve ilgili beyitler şöyledir:

2.2.2.1.1. Aitlik / İlgi Edatları

üze (1/4): Üzerine.

“Kand-ı lebiñgâ ger şabâ tigse vü ötse yer *üze*

Bolğay öğün bahârda barça nebât ney-şeker” (LD, 62/73-4)

üze (2/4): Üzerinde.

“Ey kâmeti serv ü közi nergis, inği lâlâ

Zülfünğ irür ol lâlâ *üze* müşk-i külâlâ” (MSD, 222, 19b/5)

üzre (1/4): Üzerinde.

“Kayalar *üzre* bulut urdu kûs u yığıdı sipâh

Seherde koydu çapkun, yasadı hayl u haşem” (MSD, 138, 8a/12)

üzre (2/4): Üzerine.

“Yer *üzre* itek südrep ötüp siz anıñg için

Toprak ile her yerde revâ boldı şahâret” (LD, 28/26-5)

üzre (3/4): Üzerinden.

“Hâkimni ay peyk-i şabâ salgıl nigârım kûyıda

Toprağım *üzre* ° âkıbet bolğay kim ötkey muķbilī” (LD, 225/307-4)

2.2.2.1.2. Amaç Edatları

behr-i Hudā ~ behr-i Hudāy: (Ar. + Far.) Allah için.

“Fırķatıñg öltürür mini tutma revā çiki çiki

Köñglüm alıp yaşunmağıl *behr-i Hudā* çiki çiki” (LD, 247/339-1)

“Sin bağışladıñg kanın Sekkāķī’niñg, yok yazuķı

Bu bağışlağan bile öltürmegil *behr-i Hudāy*” (MSD, 236, 21b/9-10)

üçün: İçin.

“Yörüseng nuşret *üçün*, yilsün ° ināniñgda felek

Atlanur bolsañg, sañga ° izzet *üçün* tutsun rikāb” (MSD, 188, 15b/1)

2.2.2.1.3. Benzetme Edatları

bigi ~ bigin: Gibi, benzer.

“Hayrān қалur yüzüñgde köz ü yaş haber birür

Boldı meniñg cānımğa belā *bigi* yaş u köz (LD, 86/107-2)

“Ey rāst қadıñg serv-i revān cān çemeninde

Yüzüñg *bigi* gül yok gülistān çemeninde” (MSD, 218, 19a/5)

“Yaz faşlı barça şād u köñglümüz gamnāk irür

Gül *bigin* cān köñgleki hicrān ilindin çāk irür” (LD, 84/104-1)

“Uzattı tilni gül allında sūsen-i āzād

Egerçi bende *bigin* irdi elken ü ebkem” (MSD, 138, 8a/7)

dek ~ dik: Gibi, benzer.

“Tağ *dek* ° aşıķnı köydürdüñg bu şīrīnlik bile

Mundın artuķraq mini sin bir yolu Ferhād kıl” (LD, 115/149-3)

“Yüzüñgnüñg hecridin cānımğa yittim

Anıñg üçün seniñg *dik* cāna kildim” (LD, 130/170-5)

“Artsun yenġi ay tig seninġ kün kelmişçe devletinġ

Hem tolun ay *dik* iksügey, her kim aġga pejmān irür” (MSD, 122, 6a/8)

teg ~ tig: Gibi, benzer.

“Luṭfīni niyyeti oldur ki revān kılsa özin

Sanġa bir dāne *teg* ay şem^c -i şebistān şadaġa” (LD, 174/234-7)

“Cevher-i ferd aġzınġız *tig* hürde-bīnler

Zihnine salmadı şīrīn ḡayālī yoġnı ol bar eylegen” (LD, 146/193-2)

“İdrīs *tig* yiring boluban dāyimā behişt

Birsün saġīmlerġa deminġ^c Īsī *tig* şifā” (MSD, 102, 3a/11)

kibi: Gibi, benzer.

“Ol şāhnınġ azaġını öpmek tiler köġül

Bu salṭanat meninġ *kibi* ġulġa muḡāl irür” (LD, 46/51-5)

menġizli ~ minġizli: Gibi, benzer.

“İrning^c aġīġi gerġi cihānda yegānedür

Ģihrem *menġizli* hem yana bir kehrübā ġanı” (MSD, 298, 29b/11)

“Bir dem raġīb ilgidin ġaşında

Köz yaşı *minġizli* tursa bolmas” (LD, 89/111-3)

menġizlig ~ minġizlig: Gibi, benzer.

“Ģat ġat yürekim baġladı ġan ġonce *menġizlig*

Bu derd-i dilimni gül-i ḡandānıma aytınġ” (LD, 104/132-3)

“Bü’l^c aceb şāhid, anınġ ignide ton on pāre yaġ

Kün *menġizlig* yüzine baġsa, kıvanur nāmiyāt” (MSD, 190, 15b/10)

“Cennetteki nesrīn gülininġ şāġı *minġizlig*

Sin tāze vü ra^c nā daġı nev-ber yetilip sin” (LD, 169/227-5)

mişillig: (Ar. + T.) Gibi.

“Cefâ köp kılma kim könglünğ *mişillig*

Bu Luṭfî cānı seng-i ḥāre yoktur” (LD, 68/81-7)

yaṅlıg ~ yaṅlık: Gibi, benzer.

“Süleymān saltanatlık Kayşer u Kisrā-^c adālet kim

Ḳazā *yaṅlıg* irür gerdün muṭī^c -i emr ü fermānı” (LD, 12/6-3)

“Şükr-i Bārī, düşmenim bilmes yüzümnünğ sarıgın

Kehrübā *yaṅlıg* ingimni eşk gül-gün eyledi” (MSD, 290, 28b/15)

“Bolur yüzünğ gamıdın çāk çāk gül *yaṅlık*

Ni hırkaī kim anı Luṭfî-i faḳīr kiyer” (LD, 66/77-7)

“Uşal gül tig yüzünğ ḥaḳḳı, dağı nergis közüñğ ḥaḳḳı

Mini tipretme tal *yaṅlık*, i ḳaddı servdın ra^c nā” (MSD, 124, 6a/15)

2.2.2.1.4. Kuvvetlendirme Edatı

oḳ (II): Da/de, dahi.

“Luṭfîni tirgüzedür her nefes-i la^c l-ı lebiñğ

Uşbu dem içre Mesīḥā *oḳ* kördüm ü bes” (LD, 90/112-7)

2.2.2.1.5. Sebep Edatları

ulam: Vasıtasıyla, dolayı.

“Tüşti köñgöl saçındın *ulam* bili fikrine

İmkān imes ki min kibi yitkey kemālga” (LD, 190/257-4)

yüz (I-3/3): Nedeniyle, sebebiyle.

“Bir kün ki yıraḳ tüşüm uşol ay *yüzünğ*din

Hicrān tüni cān şoḥbetidin tuttı melālım” (LD, 135/177-3)

2.2.2.1.6. Seçimlik Edatlar

azın: +dAn başka.

“Tüşti bu za° if cānımğa derdi

Ölmektin *azın* yok-ol devāsi” (MSD, 242, 22a/13)

meger (2/4): (Far.) +dAn başka.

“Bular ilge kılıç nīze alıp heycāğa kirgende

Hīç iş kilmedi a° dādın, *meger* āh u fiğān kildi” (MSD, 110, 4b/1)

özge (2/2): +dAn başka.

“Ey lebünḡ iglig könḡüllerniḡ devā vü merhemi

Hāşā li° llāh, sizdin *özge* yok Mesīh ü Meryemī” (MSD, 306, 30b/14)

üzre (4/4): +A karşı.

“Şükr kim haq fazlıdın boldı dualar müstecāb

Kim muẓaffer boldı düşmen *üzre* şāh-ı kām-yāb” (LD, 8/4-1)

2.2.2.1.7. Sınırlandırma Edatları

digrū (2/2): +A kadar.

“Siz mışrğa *digrū* çü bilürler ki alur siz

Yūsuf ilidür külbe-i aḡzān arasında” (LD, 176/237-6)

ḡadar: Kadar.

“Ḡazā kilgende Luṭfī öz helākin

Tiler ḡaşınḡda kāmı bu *ḡadar* bar” (LD, 58/66-5)

tā (2/2): (Far.) Kadar.

“Tā° ārızınḡ güli bizedi ḡüsn bāḡını

Baḡrımğa koydı lāle bigin ° ışḡ dāḡını” (LD, 233/319-1)

tigin (2/2): Kadar.

“Sünbül saçını körgeli gül dik yüzi üzre

Sevsen *tigin* evşāfı bile raṭb-lisān min” (LD, 139/183-5)

2.2.2.1.8. Soru Edatları

çi: (Far.) Ne.

“Çi cāy āb-ı revān kim seniṅ sözünṅ Luṭfī

Bu ° ışk teşnelerige zülāl imiş bildim” (LD, 135/176-7)

mu ~ mü: Mu.

“Öçükken arslan tig bolup her birisi şaflar yarar

Sāmī, Nerīmān *mu* diyin, yā Rüstem-i destān irür” (MSD, 120, 5b/11)

“Kızıl tonın keyip yaşıl zeberced taht üze ağsa

Şīrīn *mü* aytayın gülge, yā Husrev *mü* diyin anı” (MSD, 158, 11a/10)

2.2.2.1.9. Tarz-Durum Edatları

⁵⁹**bile (1/2) ~ bilen ~ birle (1/2) ~ birlen:** İle.

“Muraşsa° kılğanı altunçı şems atıṅ kılādesin

Ciger-hūnluk *bile* taşnı kılur la° l-ı Bedaḥşānī” (LD, 13/6-15)

“Nār tig yangaḳıṅ al *bile* baḡrıṅğa ° ışk otın yakıp

Köydürdi ° üd tig ot üze cānımnı ḥālīṅ ° anberi” (MSD, 292, 29a/4)

“Köp cefā tīḡi *bilen* ḳan eyledinṅ

Bir vefā tīḡini al yarım bile” (LD, 275/399-2)

“Kırıttı tamaḳımnı raḳīb cevri *bilen* āh

Boğzını bıçıp içsem anıṅ ḳanını ḳana” (MSD, 200, 16b/13)

“Bili ḥayālī *birle* ° adem boldum u henüz

Tutmas revā bu ḥastaḡa rişte tābnı” (LD, 217/295-4)

“Laṭīf ṭab° bile çün kılur me° ānī beyān

Bedī° sözleri *birle* mübeyyen ol mübhem” (MSD, 140, 8b/9)

“Uş şeref burcında toḡdı bir hümāyūn aḡteri

⁵⁹ /r/ sesinin kelime ortasında düştüğü görülmektedir.

Kim yarundı nûrî *birlen* hālî barça şeyh ü şāb” (MSD, 180, 14a/11)

ile (1/2): İle.

“Çemenniṅ ehli yasandılar al u yaşıl *ile*

Meger çemende bu kün toy bar u yā bayram” (MSD, 136, 8a/3)

üze (3/4): İle.

“Āh kim baḡrım firāk otı *üze* boldı kebāb

Meclisim nuḡlı ḡam u endūh ü köz yaşım şarāb” (LD, 27/24-1)

2.2.2.1.10. Zaman Edatları

⁶⁰**ḡigin ~ tigi ~ tigin (1/2):** +A kadar.

“Yüzüṅge tekye ḡılıp zūlf kiçe taṅḡa *ḡigin*

Uzun uzak mini vaşfıda ḡışsa-hʿān ḡıldı” (LD, 266/366-2)

“Meniṅ bu ḡasta cānımḡa seniṅ derdiṅ irür merhem

Ḳıyāmetḡa *tigi* herḡiz bu derdimḡe devā ḡılma” (MSD, 202, 17a/2)

“Ḳıyāmetḡa *tigin* seyr itse ḡerdün tapmaḡay herḡiz

Cihān mülki üḡün bir siz tigin sulṯān-ı ḡaḡḡānı” (LD, 13/6-12)

“Uzattı ḡışsanı zūlfüṅ ü ḡıldı tekye yüzüṅge

Kiçe taṅḡa *tigin* vaşfında mini ḡışsa-hʿān ḡıldı” (MSD, 272, 26b/3)

ḡiginçe: +A kadar.

“Herḡiz öler mü ol kişi kim yılda bir kiçe

Taṅḡa *ḡiginçe* sin kibi bir sīm-ber ḡuçar” (LD, 86/106-6)

ḡigrü (1/2) ~ tigrü: +A kadar.

“Bāḡı bolḡıl dünyāda köṅlünḡ tilegeni bile

Ol kiçeḡe *ḡigrü* kim bolḡay taṅḡı yevmü’l-ḡisāb” (LD, 10/4-22)

⁶⁰ Çaḡatay Türkçesinde kelime başındaki *t* sesleri korunmakla birlikte *d*’li örnekler de bulunmaktadır. Benzer örnekler için bk.: daḡı ~ taḡı, ḡigrü ~ tigrü.

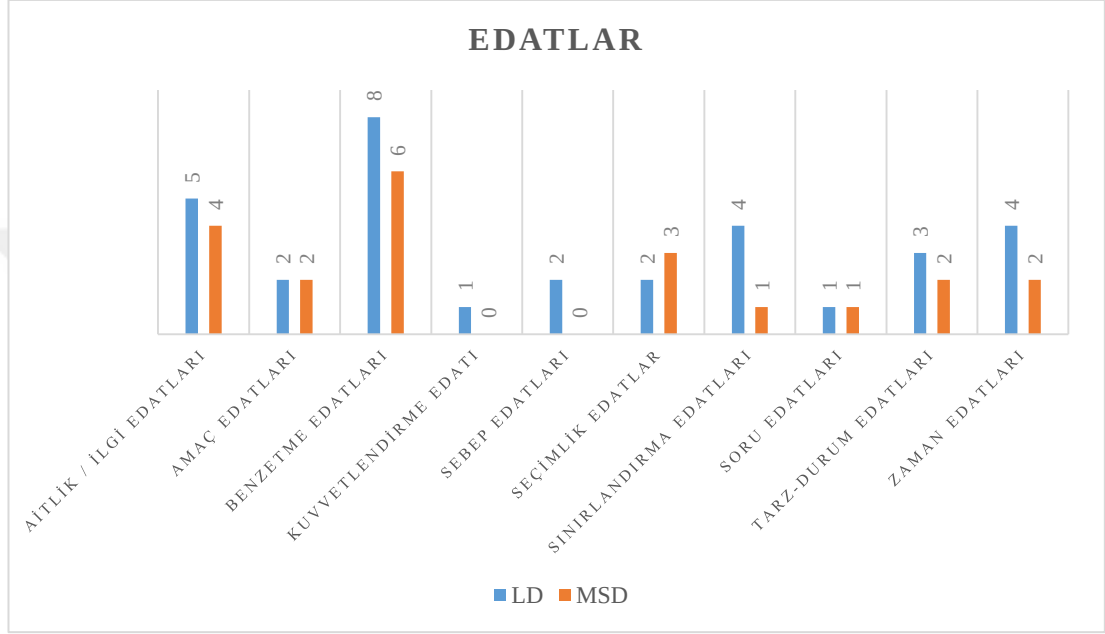
“Girişme birle niçe cānıma cefā kılgıuḡ

Niçege *tigrü* mini zār u mübtelā kılgıuḡ” (LD, 107/138-1)

tā (1/2): (Far.) Kadar.

“Tā ebed hergiz unut bolḡusı yok

Bu cemāl u ḡüsñ kim yādımdadır” (LD, 281/420-2)

Grafik 43: Edatlar

Edatlar ile ilgili yapılan tarama sonucunda *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’nda toplam 35 adet edat tespit edilmiştir. Burada 35 edatın 32 tanesi Lutfî’ye 21 tanesi de Mevlâna Sekkâkî’ye aittir. Divanlarda ortak olarak kullanılan edat sayısı ise 17’dir. Edatların 4 tanesi Farsça, 29 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 1 tane Ar. + T. biçiminde türetilen edat ve 1 tane de tamlama şeklinde edat mevcuttur. Grafik 43’teki veriler incelendiğinde Mevlâna Sekkâkî’de *kuvvetlendirme edatı* ve *sebepe edatları* yoktur. LD ve MSD’deki *amaç edatları* ile *soru edatları* sayıları eşittir. Mevlâna Sekkâkî *seçimlik edatlar* başlığı 1 sayı farkla Lutfî’den öndedir. Lutfî’deki *zaman edatları* başlıklarındaki edat sayıları Mevlâna Sekkâkî’den iki kat fazladır. *Aitlik / ilgi edatları* ve *tarz-durum edatları* başlıklarındaki edat sayılarında Lutfî, Mevlâna Sekkâkî’den 1 sayıyla öndedir. Lutfî’de *sınırlandırma edatları* çoktur. Yine *benzetme edatları* Lutfî’de fazladır. Burada benzetme edatlarının diğer gruplardan fazla oluşu dikkat çekmektedir. Bu da hem Lutfî hem de Mevlâna Sekkâkî’nin benzetme

öğelerinden bolca yararlandığını göstermektedir. Edat sayıları incelendiğinde Lutfî'deki edatların oranı % 91; Mevlâna Sekkâkî'deki edatların oranı ise % 60'tır. Buna göre Mevlâna Sekkâkî'nin edat sayısının Lutfî'den az olduğu fark edilmektedir.

2.2.2.2. Bağlaçlar

Bağlaçlar, sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlamaya yarayan, onlar arasında çeşitli anlam ilgileri kuran görevli sözcüklerdir (Banguoğlu, 2015, s.390-396; Eker, 2010, s.359-360; Ergin, 2013, s.352-365; Gülensoy, 2010, s.584-585; Karaağaç, 2011, s.37-42; Korkmaz, 2009, s.1091-1136; Vardar, 2007, s.31). Buna göre *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*'nda tespit edilen bağlaçlar işlevleri doğrultusunda *açıklama bağlaçları*, *güçlendirme bağlaçları*, *ihtimal / olasılık bağlaçları*, *karşılaştırma bağlaçları*, *sebep bağlaçları*, *seçimlik bağlaçlar*, *sıralama / bağlama bağlaçları*, *şart bağlaçları* ve *zıtlık bağlaçları* olmak üzere 9 başlık altında tasnif edilmiştir. Alt başlıklar ve örnek beyitler aşağıda gösterilmiştir.

2.2.2.2.1. Açıklama Bağlaçları

ki ~ kim (I): (Far.) Ki.

“Ne uykusu ağır irmiş meniñ bu baħrımniñ

Ki munça kim kıladur köñglüm âh u nâle yatur” (LD, 67/79-2)

“Tüzüldi munda uş imdi *ki* kâr-hâne-i Çîn

Ķabâ kadınğa tokıdı bu ħâreni ħârâ” (MSD, 172, 13a/10)

“Kirek ° âşık kişilerge cefâ *kim*

Köñgül her bî-vefâğa aldururlar” (LD, 65/76-8)

“Ney-şeker irniñ demi birle nevâdın dem urar

Veh ni hoş ol bî-nevâ *kim* boldı irniñ hem-demi” (MSD, 306, 31a/1)

ya° nî: (Ar.) Yani, demek ki.

“Gül kim sığınmış gonceğa sindin durur endişesi

Yüz perde *ya° nî* vech üze bî-infi° âlî bağlamış” (LD, 92/115-5)

2.2.2.2.2. Güçlendirme Bağlaçları

dağı ~ takı: Dahi.

“Uşal gül tig yüzünğ haqqı, *dağı* nergis közüñg haqqı

Mini tipretme tal yañlıq, i qaddı servdin ra^c nā” (MSD, 124, 6a/15)

“İy köñül hasrette cān birgil *tağı* vaşl isteme

Kim irür mihr ü vefā ol şāh-ı hūbāndın yırağ” (LD, 94/118-5)

hattā: (Ar.) Dahi, üstelik.

“Yığladı *hattā* raķībnüñg raķmı kilgendin mañga

Bārī ol qattıg köñüllüg çın mu, yalğan yığladı” (MSD, 250, 23b/4)

hem (1/2): (Far.) Hem, üstelik.

“Bizge nidin ol āhū-ķaraķnıñg naķarı yok

Şişlense bağır köyse yürek *hem* haberi yok” (LD, 96/121-1)

2.2.2.2.3. İhtimal / Olasılık Bağlaçları

gāh ~ geh: (Far.) Bazen, ara sıra.

“Gehī közümdin aķar yaş u *gāh* la^c l tamar

Biķār u ķān hāşılıdur anıñg aķar tamarı” (MSD, 266, 25b/9)

“Köñlümnı kıldı zülf ü yüzünğ bī-ķarār u min

Geh Rūm u gāh Çinde tapar min sorağını” (LD, 233/319-5)

gāh...gāh ~ geh...geh: (Far.) Bazen...bazen.

“Luţfī-i bī-ķāreni ol yüz ü ağzıñg yādıdur

Şevķ otında *gāh* peydā *gāh* pinhān örtegen” (LD, 145/191-7)

“*Geh* inķe ağrık iter ķaşd Luţfī *geh* sevdā

Ķaķan ki bilide ol ^c anberīn külāle yatur” (LD, 67/79-5)

gāhī: (Far.) Ara sıra, bazen.

“Zülfünğüz iltür mini geh ka^c be *gāhī* deyrğa

Bendeni her yerge rūzī-i perīṣān tartadur” (LD, 74/89-6)

ġālibā: (Ar.) Öyle görünüyor ki, belki.

“Maḥşerde *ġālibā* kim ögün körmegey ° azāb

Ol kim yoluḡsa hecr otınıḡ dāḡ u sūzige” (LD, 17/9-4)

gehī...gehī: (Far.) Bazen...bazen.

“Yüzüḡ devrinde közlerim *gehī*la° l u *gehī*lü’lü’

Çıkarur, körse bu şan° at, uyalur baḥr u ḡān, ey cān” (MSD, 196, 16a/12)

2.2.2.2.4. Karşılaştırma Bağlaçları

ne...ne ~ nī...nī: Ne...ne.

“Laṭīf ü nāzūk ü ra° nā vü zībā, tenḡ aḡa ırnes

Ne reyḡān u *ne* nesrīn ü *ne* şimşād u *ne* nīlūfer” (MSD, 146, 9b/4)

“İnçü tişinḡ bile şeker ırninḡ müşābihi

Dürr ü ° aḡīḡ *nī* ° Aden ü *nī* Yemende bar” (LD, 78/95-5)

“*Nī* beşer taptı bu cāh u menziletne, *nī* melek

Öz ḡulıḡa Ḥāce’din ° izzet hemīn bolḡay hemīn” (MSD, 98, 2b/11)

ya (II): Ya da.

“Yā rab ol ṭurraḡ mu yāḡūd dūd-ı āhımdur meninḡ

Ya meger eşhebni igninḡge ḡamāyıl kıldılar” (LD, 49/55-2)

ya...ya: Ya...ya da.

“Ḥāk-i pāyı kim aḡa zülfi tiger köp isterem

Ya mini topraḡ *ya* rızḡ-ı perīṣān tartadur” (LD, 72/86-5)

yāḡūd: (Far.) Ya, veya.

“Ay mudur yüzünḡ, *yāḡūd* ḡūrşīd-i tābān, ey şanem

Barı aninḡ şu° lesi közlerni bī-kār eyledi” (MSD, 296, 29b/3)

2.2.2.2.5. Sebep Bağlaçları

çü ~ çün ~ çünkü: (Far.) Çünkü, mademki.

“Közge kaçan ılsun mini öltürgeli gamzenḡ

Şaf şaf çü tümen ° aşık-ı müştākı görünür” (LD, 62/72-2)

“Rebī° kildi vü kıldı cihānnı şād u hurrem

Çü gül şehige yasadı çemende taht u harem” (MSD, 136, 7b/15)

“Köymedi çün ° ışık otında sipendān tig vücūd

Lācerem ° üd tig anı hālā karaḡıḡ köydürür” (LD, 76/93-5)

“Kaddıḡa kilmiş saḡā tonı besī zībā vü çüst

Salma ilḡıḡdin anı, çün ol irür ḡayru’s-siyāb” (MSD, 186, 15a/10)

“Ḥārılık ḡadtın yaşırmāḡ çünkü ° izzet yoldadur

Atıḡız na° lında bizni ḡāk-i rāh eylep ötüḡ” (LD, 102/130-3)

meger (4/4): (Far.) Çünkü.

“Cihānda nā-ḡaḡ iş kiḡti digen ḡod yok, meger dem dem

Şurāḡī sāḡıdin kılḡay ḡarām ḡan tökti dip da° vā” (MSD, 126, 6b/3)

pes: (Far.) Bu sebeple.

“Çıkısa eger kīḡıḡdin ok, barḡa bī-dīn dīḡa kirer

Pes lā-cerem uşbu felek ol kīş üçün ḡurbān irür” (MSD, 118, 5b/8)

2.2.2.2.6. Seçimlik Bağlaçlar

ḡāh...ḡāh: (Far.) İster...istersen.

“Min gerçi cefā otına yandım yana alman

Ḥāh köz ile öltür mini ḡāh yüzüme yüz ur” (LD, 39/40-6)

ḡāhī...ḡāhī: (Far.) İster...istersen.

“Sin sin siverim ḡāhīinan ḡāhīinanma

Ḳandur cigerim ḡāhīinan ḡāhīinanma” (LD, 19/14-1)

2.2.2.2.7. Sıralama / Bağlama Bağlaçları

bile (2/2) ~ birle (2/2): İle.

“Nesrīn *bile* benefşeni kör tekye kılğanın

Hindūğa bak ki Türk-i Hıfānı niler kuçar” (LD, 85/106-2)

“Külerde körgeli irni *bile* tişin, yığıdın köz

Gehī bolur Bedeşşān u gehī ° ummān deryāsı” (MSD, 230, 20b/8)

“Ferhād *birle* Vāmık u Mecnūn körey diseñg

Bürka° nı al yüzüñg din ü bu mübtelānı kör” (LD, 40/41-6)

“Luţf u qahrıñg kim Cemāl *birle* Celāl atı seniñg

Ot u su, toprak u yilni i° tidāl üzre tutar” (MSD, 92, 2a/2)

hem (2/2): (Far.) Ve.

“Bir çağda kūy-ı ° aqla bar irdi mañga menzilī

Min *hem* tutar irdim burun özümni bir şāhib-dilī” (LD, 225/307-1)

hem...hem: (Far.) Hem... hem de.

“*Hem* rūḥ-ı muşavver sen ü *hem* rūḥ-ı mücessem

Bu luţf ile sen fitne-i devrān yetilip sen” (LD, 140/184-5)

ile (2/2): İle.

“Vaşf-ı zūlf ü ruḥuñg vesme diler

Her niçe şām *ile* seḥer didiler” (LD, 35/35-6)

u ~ ü: (Far.) Ve.

“Közüñg *bile* qaddıñgı körüp nergis ü şimşād

Digen kişide ni başar *u* ni qadem ay cān” (LD, 166/223-2)

“Zihī tedbīri vü rāyı, zihī ° ilm ü sır [u] şıdkı

Hıredka aşl *u* cānga fer° ü dīnga berg ü ḥaḳğa ber” (MSD, 150, 10a/9)

“Ol kim köñgöl aldı zūlf *ü* ḥālı

Köŋlümdin imes hayālī hālī” (LD, 209/285-1)

“Hekīm emr kıılır şabr u ı şķ nehy iter

Cānımnı köydürür, örter bu āmir ü nāhī” (MSD, 228, 20b/1)

vü: (Far.) Ve.

“Koygıl Hıṭā yolın dağı müşğ izdeme şabā

Çīn saçı tig çü müşğ Hıṭā vü Hotende yok” (LD, 100/126-6)

2.2.2.2.8. Şart Bağlaçları

eger ~ ger: (Far.) Eğer, şayet.

“Başıŋdın ivrülür şadaķa bolğalı kamer

Bendeŋ durur *eger* meh ü ger āfitāb irür” (LD, 41/43-6)

“Havāda kırguy *eger* tutsa ķarķa balasını

Yana iv üstine iltip kıoyar, tigürmes elem” (MSD, 144, 9a/8)

“Közdin mini saldıŋ siverim nitti ni boldı

Ger hūsñüŋe tüştı nazarım nitti ni boldı” (LD, 255/351-1)

“Eger ķaşımda uşal gül-ı izār bolsa, nidi

Ġamī yok irdi, Ġamım *ger* hezār bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/11)

2.2.2.2.9. Zıtlık Bağlaçları

ammā: (Ar.) Ama, fakat, lakin.

“Rāyıŋ oldur kim mini öltürseŋ *ammā* fikr kııl

Āhırī bolur peşīmān ādemiŋ hōd rāyesi” (LD, 202/274-4)

lķ ~ lķkin: (Far.) Fakat, lakin.

“Sefer yarağını sin taŋlağa salur sin *lķ*

Emīr-i ķāfile köçti revān kıılıp maḥmil” (LD, 5/3-3)

“Otluk közüŋ alnında köp cānımnı biryān eyledim

Lķkin ol ösrük köz uçı meyl itmedi biryānıma” (LD, 179/241-3)

“Dünyāda ° aşıkka ma° şūkı cefānı, ey şanem

Ʒıldı köp, *lġkin* hemīşe hūy u ° ādet Ʒılmadı” (MSD, 234, 21a/12)

meger (1/4): (Far.) Oysa, oysaki, halbuki.

“Ʒılıçınıġ ɗarbıdın Behrām iligtin ħancerin saldı

Meger şemşiriniġiz kökte mu° allakı tuttı Cevzā’nı” (MSD, 166, 12a/13)

velī ~ velġk ~ velġkin: (Far.) Ama, fakat, lakin.

“Maġdemiñde saçkalı yüzdin öġün yokı altunum

Bar *velī* köz baħırda köp dürr-i ġaltānım meniñ” (LD, 110/141-4)

“Çin ü Hind ilin perīşān eyledi zülfünġ, *velī*

Ʒıldı yağmā közleriñ mecmū° -ı Türkistān’nı” (MSD, 300, 30a/7)

“Raġīb cānını alġay Ĥudā-yı ° izz ü cel

Ki Luṭfī birle Ʒatılmas *velġk* köp Ʒatılır” (LD, 60/70-7)

“*Velġk* cür° et içinde ° adūsı müstehlek

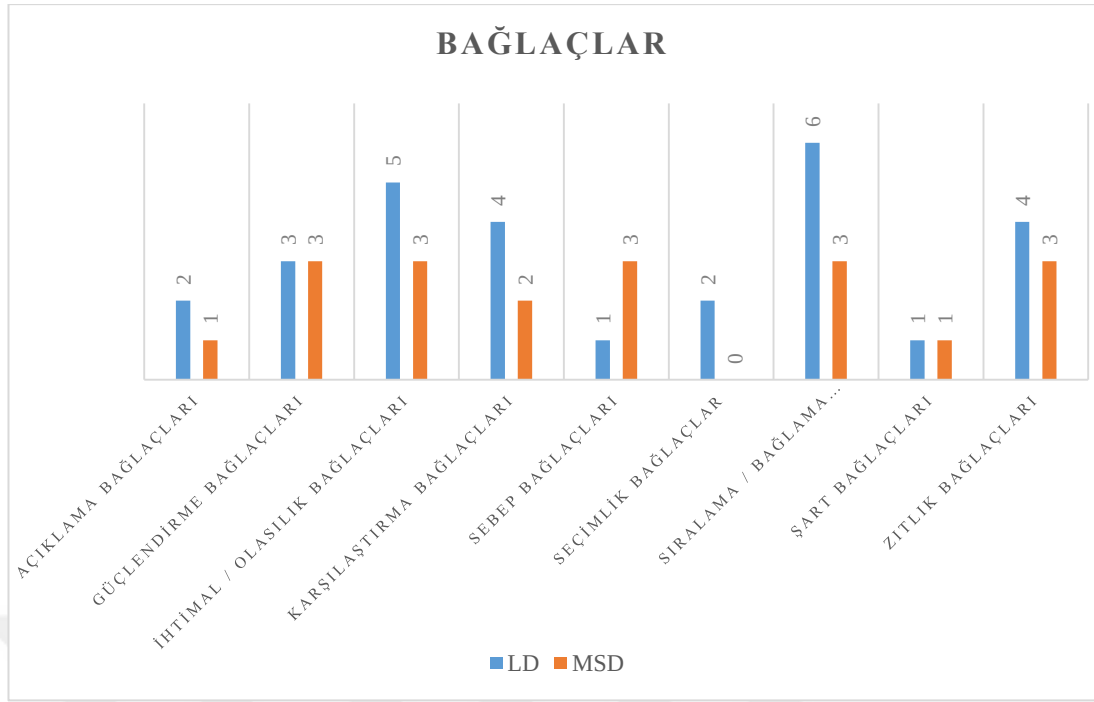
Ecel işi bolur üçün bu yirde müstaħkem” (MSD, 140, 8b/10)

“Cihānda nāzenīn köpdür *velġkin*

Seniñ dik kimde bardur dāmen-i pāk” (LD, 100/127-5)

“Tiler Ʒılsa ° İrāk ehli ayakı tofraġın sürme

Velġkin İsfehān ehli Ʒılır köp bu temennānı” (MSD, 162, 11b/15)

Grafik 44: Bağlaçlar

Bağlaçlar ile ilgili yapılan tarama sonucunda divanlarda toplam 30 adet bağlaç tespit edilmiştir. Lutfî’de 28, Mevlâna Sekkâkî’de 19 bağlaç bulunmaktadır. İki divanda da kullanılan bağlaç sayısı ise 17’dir. Bağlaçların 4 tanesi Arapça, 20 tanesi Farsça, 6 tanesi ise Türkçe kökenlidir. Grafik 44’teki gruplar incelendiğinde divanlardaki *güçlendirme bağlaçları* ile *şart bağlaçlarının* sayısı eşittir. Mevlâna Sekkâkî’de *seçimlik bağlaçlar* yoktur. Lutfî’deki *sebep bağlaçları* Mevlâna Sekkâkî’den azdır. LD’deki *açıklama bağlaçları*, *karşılaştırma bağlaçları* ve *sıralama / bağlama bağlaçlarının* sayısı MSD’den iki kat fazladır. LD ve MSD’de *ihtimal / olasılık bağlaçları* arasındaki fark 2’dir. Lutfî’deki *zıtlık bağlaçlarının* sayısı 1 sayı farkla Mevlâna Sekkâkî’den fazladır. Burada ihtimal / olasılık bağlaçları, sıralama / bağlama bağlaçları, karşılaştırma bağlaçları ve zıtlık bağlaçları diğer gruplardan önde görünmektedir. Bağlaç sayılarının tamamı incelendiğinde Lutfî’deki bağlaçların oranı % 93; Mevlâna Sekkâkî’deki bağlaçların oranı ise % 63’tür. Bu oranlara göre Lutfî’deki bağlaç sayısının Mevlâna Sekkâkî’den fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2.3. Ünlemler

Ünlemler, bir duyguyu, düşüncüyü anlatan, tabiat seslerinin taklidini yansıtan; sevinç, korku, üzüntü, hayret, özlem gibi çeşitli duygu ve heyecanları etkili bir biçimde anlatan; seslenme, sorma, gösterme, cevap verme, reddetme, onaylama gibi ifadeleri anlatmaya yarayan sözcüklerdir (Banguoğlu, 2015, s.396-408; Eker, 2010, s.361;

Ergin, 2013, s.349-352; Gülensoy, 2010, s.583-584; Karaağaç, 2011, s.43-44; Korkmaz, 2009, s.1139-1192; Vardar, 2007, s.206). Çalışmada *Luṭfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı*’nda bulunan ünlemler kullanım işlevlerine göre *abartma ünlemleri*, *beğenme / takdir ünlemleri*, *cevap verme ünlemleri*, *dua / yakarış ünlemleri*, *gösterme / işaret ünlemleri*, *kesinlik ünlemleri*, *seslenme ünlemleri* ve *sitem, şikayet ünlemleri* olmak üzere 8 başlık altında tasnif edilmiştir. Alt başlıklar ve ilgili beyitler şu şekildedir:

2.2.2.3.1. Abartma Ünlemleri

bi’llāh: (Ar.) Allah için!

“Öltürgey irdi Luṭfîni gam yalguzun körüp

Bi’llāh ḥayālî ḥāzır u va’llāh bolmasa” (LD, 18/11-7)

v’allāh: (Ar.) Allah için!

“Kānman niçe kim baḳsam ḥüsnüñgâ sini v’allāh

Su dek içeyin dir min kim çeşme-i ḥayvān sin” (LD, 140/185-4)

2.2.2.3.2. Beğenme / Takdir Ünlemleri

āferīn: (Far.) Olumlu ve beğenilen bir davranıştan dolayı söylenen beğenme sözü.

“Sin beşer-sin, minḡ melek bendeñg durur, ey cān-ı pāk

Āferīn ol pāk cānıñgâ, hezārān *āferīn*” (MSD, 98, 2b/9)

aḥsente: (Ar.) Pek iyi! Aferin!

“Luṭfî söziniñg luṭfına tab° ıñg yiter ançaḳ

Aḥsente ki maḥbûb-ı sühāndān yetilip sen” (LD, 140/184-7)

zihî: (Far.) Ne güzel, ne hoş.

“*Zihî* mizāc ki her niçe kim şeker-leb bar

Kişidin atını sorsa bolur velî sini yok” (LD, 95/120-2)

2.2.2.3.3. Cevap Verme Ünlemleri

ārî: (Far.) Evet!

“Sīm tig saḳaḳı ol yañgaḳı lāyıḳı, *ārî*

Aķ alma yaraşur bu kızıl nār kaşında” (MSD, 214, 18b/7)

belī: (Far.) Evet!

“Raħm itti sarıĝ yüzüm ü köz yaşıma ol şeh *belī*

Bir kün yaraĝay dip kişi altun kümiş peydā kılur” (LD, 79/97-3)

lā: (Ar.) Hayır!

“Su° āl kılsa saṅga sāyilī, cevābında

Kişi işitmedi luṭfunḡda *lā*, meger ki ne° am” (MSD, 142, 9a/1)

ne° am: (Ar.) Evet!

“Baħr tig feyyāz ili yā rab bar olsun kim müdām

Her ni kim sāyil su° āl itti *ne° am* kildi cevāb” (LD, 11/5-12)

2.2.2.3.4. Dua / Yakarış Ünlemleri

Allāhī: (Ar.) Ey Allah’ım!

“Kiçeki nālişime ħod tanuķ felekte melek

Seħerde yā Rab u āhım işitsün *Allāhī*” (MSD, 228, 20b/4)

Felek-ķadrā: (Ar.) Ey kadri gök kadar yüce olan (Allah’ım)!

“*Felek-ķadrā*, meniṅ ħod yok hünerde fażlım asrasaṅ

Velīkin bir du° açı-men, meni Teṅgri üçün asra” (MSD, 128, 7a/3)

Hādiyā: (Ar.) Ey doğru yola yönelten Allah’ım!

“*Hādiyā* evvel ķamuĝnı kigürüp öz yoluṅa

Vaķt-ı āħır bolsa, imān birle dünyādın çıkar” (MSD, 94, 2a/12)

ħāşā li’lāh ~ ħāşe li’lāh: (Ar.) Allah korusun!

“Ey lebünḡ iglig köṅgüllerniṅ devā vü merhemi

Ĥāşā li’lāh, sizdin özge yok Mesīħ ü Meryemī” (MSD, 306, 30b/14)

“Her cefā kilse iy şanem sindin

Ĥāşe li’lāh ki usanam sindin” (LD, 167/225-1)

hāy: Aman, medet!

“Ḥarāmī közüñg alındın meded *hāy*

Közüñg sihr-i helālındın meded *hāy*” (LD, 245/337-1)

Ḥudāyā: (Far.) Ey Allah’ım!

“Körüp Sekkākī’niñ sarıg yüzün her dem küler irdi

Ḥudāyā, sin müferriḥ kıl aña bu za° ferānımni” (MSD, 244, 22b/11)

ilāhī: (Ar.) Ey Allah’ım!

“Ol ay ni kim cefā kılsa vefā ırmış bu kün bildim

İlāhī bākī tut yıllar anıñg tig mihribānımni” (LD, 265/364-5)

Pādişāhā (2/2): (Far.) Ey padişah (yüce Allah’ım)!

“*Pādişāhā* kök ü yir memlū seniñ yādıñg bile

Fevk u taht u qabl u ba° d u hem yemīn ü hem yesār” (MSD, 92, 2a/4)

Ta° ālā’illāh: (Ar.) Allah ne yücedir!

“Ni ḥōş çıray bolur yā rab ol *Ta° ālā’illāh*

Ki yādı birle köñgöl maẖhar-ı şafā boldı” (LD, 245/336-4)

2.2.2.3.5. Gösterme / İşaret Ünlemleri

hay: Hey!

“Közüñg kırışme bile *hay* yazuqlı Sekkākī

Sini men öltürürem tip ayıttı türkâne” (MSD, 208, 18a/1)

muna: İşte.

“Gülde tapılmasa ni° aceb ḥaddıñga mişāl

Ḥaddıñgıñg istiḳāmeti *muna* revende bar” (LD, 78/95-2)

uş: İşte.

“Bu mevkib gerdi sürmesi tapılmas irdi birip cān

Körüñg köz birle Ḥaḳ şun° ın kim *uş* ḥōş rāyegān kildi” (MSD, 108, 4a/5)

uşal ~ uşol: İşte o.

“Ser-nüviştım boldı her yandan belâ-yı muttaşıl

Başta kim közüm *uşal* kaşı karağa uçradı” (LD, 197/266-2)

“Köz irniṅ ü tişinṅ körüp evvel nazarnı yığmadı

Âhır çıkarsa la° l u dür, bi sūd *uşal* ° ummānıma” (MSD, 210, 18a/6)

“Yaṅı ikende körmedi hîç kim ay tutulğanın

Çin ni üçün tutar kaşinṅ yā rab *uşol* cebin ara” (LD, 15/7-4)

“Zülfünṅi kaçan saldinṅ *uşol* al yaṅaḱ üze

Cānımğa meniṅ ilse ol otnı, yaḱa kildi” (MSD, 288, 28b/7)

uşbu: İşte bu.

“Kördüm sini vü kitti ḡam el-minnetü li’llāh

Cān taptı ḡayāt *uşbu* dem el-minnetü li’llāh” (LD, 189/255-1)

uşta: İşte.

“Ḳoptı ḡüsnünṅdin kıyāmet yitti kişverde bu kün

Uşta kaş u köz ü kirpük defter-i yevmü’l-ḡisāb” (LD, 26/23-3)

2.2.2.3.6. Kesinlik Ünlemleri

ḡaşā: (Ar.) Asla, sakın.

“*Ḥaşā* ki bu cevır özge cefā-kārda bolḡay

Yāḡūd bu vefāsızlık öḡün yārda bolḡay” (LD, 238/326-1)

zinhār: (Far.) Sakın, asla.

“Dōstlar çü aninṅ āḡū közin körmeyin ölse

Zinhār saçinṅ tābūtum üzre kara bādām” (LD, 128/168-5)

2.2.2.3.7. Seslenme Ünlemleri

ay (II): Ey!

“Ay tecellī birle ḡüsnünṅ yüz tümen cān örtegen

Berķ-i   iřķıııđdur mini toyğunça  ayr  n  rtegen” (LD, 144/191-1)

c    : (Far.) Ey sevgili!

“*C    *,  ar  rı yok k     l z      de     m eyledi

şükr ol per  ş  n, işini     r ser-enc  m eyledi” (MSD, 246, 22b/13)

dış: (Far.) Ey g    l!

“Baş  oyar sin *d    *  ara  aşına

K  terilmiş meger  alem sindin” (LD, 168/225-5)

d       : (Far.) Ey dilber, ey güzel!

“*D       * t  ş  m iligtin tile min

Sindin      ni cih  nda tile min” (LD, 292/465-1)

ey ~ iy: Ey!

“*Ey*   adl b  şesiniı  ş  ri Arslan H    e

Y  r  tt  ı      ı      n birge b  ri birle     m” (MSD, 142, 9a/4-5)

“*  * m  neccim y  r atı birle mini teks  r   l

Atım atı birle yandaşsun ma   a     d yok viş  l” (LD, 117/152-4)

ey  : (Far.) Ey, hey!

“Lu    i sa   a   l boldı *ey  *     n ili ş    ı

Sin bir ayıt     ı  ş  h    sult    ı mudur sin” (LD, 144/190-5)

hey: Hey!

“      didim     ı ı ı,       m aytur: *Hey* ni o ş  tt  ı 

Bu yıllar turg  n iskige     ı  tig serv-i nev-resni” (MSD, 284, 28a/4)

    rev  : (Far.) Ey padişah!

“*    rev  *, uş kildi        u resm irür, a  y      m    

     at u in     m alurlar ber-seb  l-i infir  d” (MSD, 134, 7b/10)

i: Ey!

“Közüm yaşınga nazar kıl, köngül bolur rüşen

İ serv-i nāz, aķar suĝa kılsa nezzāre” (MSD, 198, 16b/3)

merħabā: (Ar.) Övülen, yüceltilen kimse veya şeye hitap sözü olarak kullanılır.

“Luţfīĝa kim işikte çiker yıllar intizār

Bir kün öterde köz uçıdın *merħabā* ķanı” (LD, 240/329-7)

nigārā: (Far.) Ey güzel!

“Şüret-i yūsuf *nigārā* sindedür

Dāyim enfās-ı mesīħa sindedür” (LD, 272/386-1)

pādişāhā (1/2): (Far.) Ey padişah!

“*Pādişāhā* mülk ü millet barısı sendin ķavī

Çün yedu’llāhĝa tevekkül birle ķıldınĝ i° tiyād” (MSD, 130, 7a/14)

raķībā: (Ar.) Ey rakip!

“Köz aķardı vü yüzün bir toya körmedim *raķībā*

Niçe zülfi tig ķafā-gīr ola sin yüzünĝ ķararıp” (LD, 28/25-4)

sāķiyā: (Ar.) Ey saki, ey içki daĝıtan güzel!

“*Sāķiyā* könglüm tutuldı ° aķl-ı nā-fercāmdın

Sāĝarī tutķın mini ķutķar ĝam-ı eyyāmdın” (LD, 159/212-1)

şanemā: (Ar.) Ey put gibi güzel sevgili!

“Ķurbān boluban vaşlınĝ üçün şükr ötegey-biz

[Öt] pāk bu maħaldın *şanemā*, bizni unıtma” (MSD, 212, 18a/12)

serverā: (Far.) Ey kumandan!

“*Serverā*, mini sañĝa meddāħ ezelde ķıldı Ħaķ

Kim anınĝ tig işikinĝni ehl-i dānişĝa me° āb” (MSD, 186, 15a/12)

Süleymān'ā: (Ar.) Ey Süleyman!

“Sening ° adlınḡda qalmadı şabādın özge ġammāzī

Velī ol fitne kılḡusı, anı başkıl *Süleymān'ā*” (MSD, 126, 6b/5)

şāhā ~ şehā: (Far.) Ey padişah!

“Yitti başım kökke *şāhā* kim tiledinḡiz ġazel

Ol şereftin taptı dīvānım qabūl-ı şeyḡ u şāb” (LD, 12/5-23)

“*Şāhā*, bu yay u yaz u küz, kış resmi dünyāda bolup

Ot birle yil, toprak bile su ° unşurı insān irür” (MSD, 122, 6a/5)

“*Şehā* bir niçe kün sizge tekessür bolmaḡay vāḡi°

Cihān berhem ura yazdı ulusnıḡ qalmadı cānı” (LD, 14/6-17)

“*Şehā*, luḡfunḡnı tapḡam dip du° açı bende Sekkāḡī

Bilin cānı bile baḡlap bu ḡıdmetḡa revān kildi” (MSD, 114, 5a/4)

şehen-şāhā: (Far.) Ey padişahlar padişahı!

“*Şehen-şāhā*, seninḡ ° adlınḡ cihānḡa çavı tolḡalı

Şanemler zülfidin özge kişi kılmadı yaḡmānı” (MSD, 162, 12a/3)

şeh-süvārā: (Far.) Ey şehsüvar!

“*Şeh-süvārā*, sin şecā° at bīşesinde şīr-sin

Ol zamān düşmenlerinḡ ilḡinḡde bir bölek kilāb” (MSD, 186, 15a/6)

vey: (Ar. + Far.) Ey!

“Ey közüm, bir dem dem ur, baḡrımda hīç qan qalmadı

Vey belā, raḡm it, tenimde ḡayḡudın cān qalmadı” (MSD, 240, 22a/4)

yā: (Ar.) Ey!

“*Yā* Rab, seḡerde ḡopḡuçılar āhı ḡurmeti

Kim kıldılar yolunḡda ḡamuḡ özlerin fenā” (MSD, 106, 3b/15)

zāhidā: (Ar.) Ey zahit!

“Zāhidā kim kördi zūlfünḡ küfrin, īmāndın kiçip

Boynıda tesbīhini bilinge zūnnār eyledi” (MSD, 296, 29b/6)

2.2.2.3.8. Sitem, Şikayet Ünlemleri

āh (1/2): (Far.) Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.

“Āh kim baḡrım firāk otı üze boldı kebāb

Meclisim nuḡlı ḡam u endūh ü köz yaşıḡm şarāb” (LD, 27/24-1)

derdā: (Far.) Eyvah, yazık!

“Cānım çıkar cemālınḡa ḡılḡanda bir naḡar

Derdā ki baḡḡalı yana bir cān bedende yok” (LD, 100/126-5)

⁶¹**dırīḡ ~ dirīḡ:** (Far.) Vah, yazık!

“Min siver min ol mini sivmes *dırīḡ*

Bu sivişmek ikki yandın ḡōş turur” (LD, 278/411-2)

“Ni vaşl işini ḡıldınḡ, ni mini öltürdünḡ

Dirīḡ ° ömr-i girān-māye rāyegān kiçti” (MSD, 276, 27a/4)

dirīḡā: (Far.) Eyvahlar olsun!

“Tapıptur bu kün vaşl-ı gül ° andelīb

Dirīḡā meniḡ ney-bahārım ḡanı” (LD, 253/347-2)

efsūs: (Far.) Eyvah, yazık!

“Ol ay kim anı ° ışḡıda meşūr-ı cihān min

Efsūs ki bilmes ki ni ḡaḡlıḡ nigerān min” (LD, 139/183-1)

ḡayf (1/2): (Ar.) Eyvah, yazık!

“Luḡfī-i miskīn helāk oldı firāḡınḡ baḡrıda

⁶¹ Sözcüğün imlası “dirīḡ” olmalıdır.

Hayf uşol demdin ki ümmîd-i kenârı bar idi” (LD, 237/324-6)

heyhât: (Ar.) Yazık, çok yazık!

“Fırâk şerhîni irsâl kılgalı *heyhât*

Resûl tapman ü ceybimde yüz risâle yatur” (LD, 67/79-4)

kâşkî: (Far.) Keşke, ne olurdu.

“Cânım fidâsı anıñg, *kâşkî* meniñg bu tenim

Atı toyağıdın uçkan ğubâr bolsa, nidi” (MSD, 260, 24b/12)

vāveylā: (Ar.) Eyvah, yazık!

“Veh ni boldı kim ° ināyet közidin saldıñg mini

Ġam mini öltürdi *vāveylā* ni taqşır eyledim” (LD, 133/174-2)

vāy: Eyvah!

“Bir köz yumup açkınça köñgöl naqdını aldıñg

Ay közi qara *vāy* ki ° ayyäre kişi sin” (LD, 169/226-6)

veh: (Ar.) Vah, yazık!

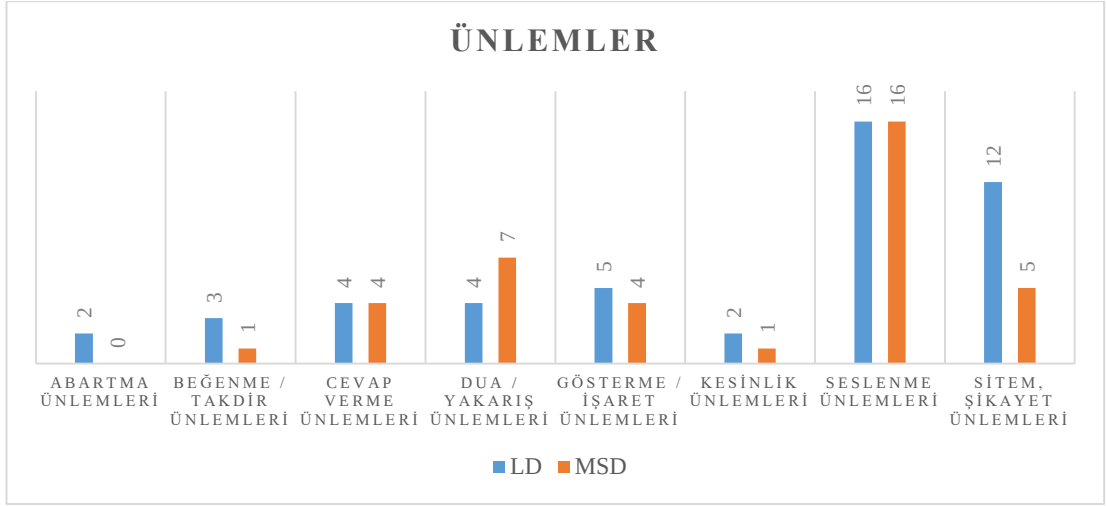
“Veh niler öltürgey irdi bizni hecr endişesi

Kilmese her dem ħaylıñg ħaylı medhūş itkeli” (LD, 251/344-4)

veylī: (Ar.) Vah, yazık!

“Geh cefā geh nāz iter siz geh ° itāb

Vāy *veylī* sizni sivgen cānına” (LD, 283/430-2)

Grafik 45: Ünlemler

Ünlemler ile ilgili yapılan tarama sonucunda LD ve MSD’de toplam 61 adet ünlem tespit edilmiştir. Buradaki 61 adet ünlemin 48 tanesi Lutfî’ye, 38 tanesi de Mevlâna Sekkâkî’ye aittir. 25 tane ünlem her iki divanda da geçmektedir. Ünlemlerin 24 tanesi Arapça, 24 tanesi Farsça, 12 tanesi ise Türkçe kökenlidir. 1 tane Ar. + Far. biçiminde türetilen ünlem bulunmaktadır. Grafik 45’teki başlıklar incelendiğinde *cevap verme ünlemleri* ve *seslenme ünlemlerinin* sayıları iki divanda da eşit görünmektedir. Mevlâna Sekkâkî’de *abartma ünlemleri* yoktur. Lutfî’ye oranla Mevlâna Sekkâkî’deki *dua / yakarış ünlemleri* fazladır. Lutfî’nin *sitem / şikayet ünlemleri* sayısı Mevlâna Sekkâkî’den çoktur. Mevlâna Sekkâkî’deki *beğenme / takdir ünlemleri*, *gösterme / işaret ünlemleri* ve *kesinlik ünlemleri* Lutfî’den azdır. Buna göre seslenme ünlemleri ile sitem / şikayet ünlemlerinin diğer gruplardan sayıca fazlalığı dikkat çekmektedir. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî’nin yakınma içeren ifadelerde ünlemlerden bolca yararlandığı görülmektedir. Ünlemler sınıfındaki sayılar incelendiğinde Lutfî’deki ünlemlerin oranı % 79; Mevlâna Sekkâkî’deki ünlemlerin oranı ise % 62’dir. Ünlemler grubunda Lutfî’nin ünlem sayısının Mevlâna Sekkâkî’den yüksek olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi isimli bu çalışmada *Lutfî Divanı* ve *Mevlâna Sekkâkî Divanı* isimler temelinde incelenmiştir. İncelenen toplam sözcük sayısı 4.718'dir. Bu sayının 3.743 tanesi Lutfî'ye, 2.300 tanesi de Mevlâna Sekkâkî'ye aittir. Çalışmada ilk olarak LD ve MSD'deki isim türündeki sözcükler taranmış; isimler, özel isimler ve cins isimler olarak ikiye ayrılmıştır. Özel isimler eldeki dil malzemesine göre *antroponimler* (kişiadları), *astronimler* (yıldızadları), *etnonimler* (kökadları), *fitonimler* (bitkiadları), *hrematonimler* (eseradları), *hrononimler* (zamanadları), *kozmonimler* (uzayadları), *ktemtonimler* (kurumadları), *mitonimler* (mitadları), *toponimler* (yeradları) ve *zoonimler* (hayvanadları) olarak 11 başlıkta incelenmiştir. Özel isimlerde *antroponimler* diğer başlıklara göre fazla oranı teşkil etmektedir. Antroponimler (kişiadları) başlığında her iki eserde de hükümdar, sultan, kahraman isimleri ile dinî şahsiyet isimlerinin sayısı çoktur. Çünkü Lutfî, Timur sultanlarının Herat'ta bulunması nedeniyle onlara kasideler yazmış, methiyelerde bulunmuştur. Mevlâna Sekkâkî de kaside türünde tanınmaktadır. Bilindiği gibi kaside türü genellikle din ve devlet adamlarını övmek amacıyla yazılmaktadır. Bu nedenle Sekkâkî'de övgü içerikli ifadelerin varlığı fazladır. Antroponimler başlığında dikkat çeken bir diğer husus, bilgin, filozof isimleridir. Burada Lutfî'de bilgin ismi olarak 1 sözcük yer alırken Sekkâkî'de 8 sözcük bulunmaktadır. Sekkâkî, Antik Çağ döneminde yaşamış düşünürleri beyitlerine yansıtırken aslında kendisinin önemli derecede eğitilmiş olduğunu fark ettirmiştir. Uzay cisimlerinin özel adlarını ifade eden astronimlere ilişkin sözcükler iki eserde de vardır. Bu gruptaki ay, yıldız ve gezegen isimlerinin sayısı Mevlâna Sekkâkî'de Lutfî'ye göre fazladır. Ayrıca gök cisimlerinin incelendiği kozmonimlerde Lutfî'nin sözcüğü bulunmazken Sekkâkî'nin 3 sözcüğü yer almaktadır. Buradan hareketle Sekkâkî'nin gökyüzü terimleri konusunda Lutfî'den daha bilgili olduğu görülmüştür. Etnonimlerle ilgili iki eserdeki sözcük sayısı birbirine yakındır. Bu grupta millet adları ile boy, kavim, sülale adlarının fazla olduğu tespit edilmiştir. Her iki şairin de yetiştiği çevreye dair isimler kullandığı tespit edilmiştir. Divanlarda fitonimlerle ilgili sadece 1 sözcük bulunmaktadır. Silahlar, değerli taşlar, mücevherler, müzik aletleri, edebî eser isimlerinin incelendiği hrematonimlere ilişkin sözcük sayısında Lutfî'deki ayet ve sure isimlerinin varlığı dikkat çekicidir. Hayat hikâyesinde kendisinin bir şeyhe intisap ettiği bilinmektedir, bu da Lutfî'nin manevî dünyasının şiirlere yansması olsa gerektir. Ayrıca ktemtonimlerle ilgili sadece 1 sözcüğün Lutfî'de kullanılıyor olması da bu

duruma örnektir. Burada mitonimlere ilişkin söz varlığını da zikretmek gerekir. Çünkü iki şahsiyette de Allah, Tanrı ve melek isimleri sayıca fazladır. Özellikle Allah'ın sıfatlarına yönelik isimler Arap kültürünün tesirini göstermektedir. Lutfî ve Sekkâkî'de hrononimlere dair sözcükler incelendiğinde önemli gecelerin ve mucizevî olayların dile getirildiği fark edilmiştir. Lutfî gibi Sekkâkî'nin de bir manevî pire intisap ettiği bilinmektedir. Zamanadlarına dair sözcüklerin dinî olaylara dayanıyor olması iki şairin de inanç dünyasıyla ilgili olabilir. Antroponimlerden sonra özel isimler içerisindeki en kalabalık grubu toponimler oluşturmaktadır. Burada Türkistan, Herat, Maverâü'n-nehir, Irak, Horasan, Bağdat, Semerkant, İran, Buhara, Çin, Mısır vb. bölgelerine dair yeradları mevcuttur. Şairlerin yetiştiği toplumun ötesinde şahsiyetler olduğu kullanımlarından anlaşılmaktadır. Divanlarda özel ad niteliği taşıyan zoonimlerle ilgili bölümde Sekkâkî'nin sözcük sayısının Lutfî'den yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buradaki hayvanadlarının hepsi efsanevî nitelikteki sözcüklerdir. Divanlarda özel isim niteliğinde 305 adet sözcük kullanılmıştır. Bu özel isimlerin 198 tanesi Lutfî'ye, 189 tanesi ise Mevlâna Sekkâkî'ye aittir. Lutfî'nin özel isimlere ilişkin söz varlığı sayısının Mevlâna Sekkâkî'den önde olduğu sonucuna varılmıştır.

Cins isimler başlığı isimler ve edatlar olarak 2 gruba ayrılmıştır. İsimler başlığı altında isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar incelenmiş, edatlar başlığı altında da edatlar, bağlaçlar ve ünlemler divanlardaki kullanım işlevlerine göre ele alınmıştır. İsimler bölümünde eldeki dil malzemesi tematik olarak sınıflandırılmıştır. Burada insan ve toplumsal ilişkiler, insan vücudu ve sağlığı, inanç, hâl-tutum, duygusal hâller ve karakter özellikleri, düşünce ve iletişim ile ilgili tema başlıklarının diğer başlıklara göre hacmi geniştir. Lutfî ve Sekkâkî'nin dilinde aşk, sevgi, ayrılık acısı, hasret, yakınma, sitem, şikayet, ibadete özgü sözcükler, hastalık isimleri gibi insanı ön planda tutan unsurların varlığı onların içinde yaşadıkları toplumla iç içe olduklarının göstergesidir. 24 üst tema ve 116 alt tema başlığının bulunduğu bu bölümde Lutfî'nin isimlere ilişkin söz varlığı sayısı 2.459, Mevlâna Sekkâkî'nin isimlere ilişkin söz varlığı sayısı 1.551'dir. İsimler sınıfında toplam 3.068 sözcük bulunmaktadır. Buna göre Mevlâna Sekkâkî'nin söz varlığı sayısı toplam söz varlığı sayısının yarısı kadar bir değere sahiptir. Söz varlığının çoğunluğunu Lutfî'ye ait isimler oluşturmaktadır.

Sıfatlar grubu niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere 2 alt başlıkta incelenmiştir. Niteleme sıfatları 19 alt başlıkta; belirtme sıfatları 4 alt başlıkta ele

alınmıştır. Durum bildiren ve duygusal özellikler bildiren niteleme sıfatları diğer başlıklardan fazla sözcüğe sahiptir. Bu da Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin aşk, sevgi, özlem gibi duygu yüklü durumlar için tamlamalardan ve sıfatlardan bol miktarda yararlandığını göstermektedir. Belirtme sıfatları grubunda ise asıl sayı bildiren sıfatların varlığı diğer gruplara göre çoktur. Burada Farsçanın türetme yeteneğinden faydalandığı görülmektedir. Divanlarda toplam 1.018 sözcüğün sıfat türünde kullanım gösterdiği tespit edilmiştir. Lutfî'deki sıfat türündeki sözcük sayısı 809, Mevlâna Sekkâkî'deki sıfat türündeki sözcük sayısı ise 380'dir. Lutfî ile Mevlâna Sekkâkî arasındaki fark neredeyse iki kattan daha fazladır. Bu bölümdeki sıfatların büyük bir kısmının Lutfî'ye ait söz varlığından oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Zamirler sınıfı kişi, dönüşlülük, işaret, belirsizlik ve soru zamirleri olmak üzere 5 başlıkta ele alınmıştır. Belirsizlik zamirlerinin diğer başlıklardan fazla olduğu tespit edilmiştir. Burada 26 adet zamirin 20 tanesi Lutfî'ye, 22 tanesi de Mevlâna Sekkâkî'ye aittir. Mevlâna Sekkâkî'nin Lutfî'den sayıca üstün olduğu görülmüştür.

Divanlardaki zarf türündeki sözcükler işlevlerine göre 5 grupta incelenmiştir. Tarz-durum, miktar, soru, yer-yön ve zaman bildiren zarflar şeklinde ele alınan bu bölümde tarz-durum bildiren zarfların sayısı çoktur. Bu başlığın içinde de benzerlik bildiren zarfların hacmi fazladır. Bu sebeple Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin benzetme ögelerinden bolca yararlandığı fark edilmiştir. Toplam 175 adet ismin divanlarda zarf görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Lutfî'nin zarf türündeki sözcük sayısı 149 iken Mevlâna Sekkâkî'nin zarf türündeki sözcük sayısı 80'dir. Buna göre Lutfî'nin zarf türündeki sözcük sayısının Mevlâna Sekkâkî'nin sözcük sayısından fazla olduğu anlaşılmıştır.

Cins isimler grubunun ikinci basamağını oluşturan edatlar sınıfı edatlar, bağlaçlar ve ünlemler olarak 3 başlıkta incelenmiştir. Divanlardaki edat türündeki sözcükler, görevlerine göre aitlik / ilgi, amaç, benzetme, kuvvetlendirme, sebep, seçimlik, sınırlandırma, soru, tarz-durum ve zaman edatları olarak 10 başlıkta ele alınmıştır. Benzetme edatlarının miktarı diğer başlıklara göre fazladır. Anlatımı güçlü kılmak, bir durumu ya da kişiyi benzerlerinden üstün tutmak, ilgi kurmak maksadıyla benzetmelere başvurulmaktadır. Lutfî ve Mevlâna Sekkâkî'nin de bu ögelerden sıkça yararlandığı görülmüştür. Bu bölümde toplam 35 tane edat yer almaktadır. Lutfî'nin edat türündeki sözcük sayısı 32, Mevlâna Sekkâkî'nin edat türündeki sözcük sayısı

21'dir. Bu gruptaki edat türündeki sözcüklerin çoğunluğunu Lutfî'nin söz varlığından oluştuğu tespit edilmiştir.

Divanlarda bağlaç türünde kullanılan sözcükler 9 başlıkta ele alınmıştır. İşlevleri doğrultusunda açıklama, güçlendirme, ihtimal / olasılık, karşılaştırma, sebep, seçimlik, sıralama / bağlama, şart ve zıtlık bağlaçları olarak ele alınan bu bölümde sıralama / bağlama bağlaçlarının miktarı fazladır. Bu bağlaçların Lutfî ve Sekkâkî'de çok olmasının nedeni, sözcükleri bağlama, ilgi kurma görevinin tam da bu sözcüklerde görülüyor olmasındandır. Toplam 30 tane bağlacın tespit edildiği bu sınıfta Lutfî'nin bağlaç türündeki sözcük sayısı 28, Mevlâna Sekkâkî'nin bağlaç türündeki sözcük sayısı 19'dur. Bu gruptaki söz varlığının büyük bir kısmının da Lutfî'den meydana geldiği fark edilmiştir.

Ünlemler grubu abartma, beğenme / takdir, cevap verme, dua / yakarış, gösterme / işaret, kesinlik, seslenme ve sitem, şikayet ünlemleri olmak üzere 8 başlık altında ele alınmıştır. Burada seslenme ünlemleri diğer başlıklardan belirgin miktarda fazla orana sahiptir. Sevgiliye, padişaha, sultana yönelik olarak yapılan bu seslenmeler aslında iki şairin de övgü maksadıyla onlardan yararlandığını göstermektedir. Divanlarda toplam 61 adet ünlemin kullanıldığı tespit edilmiştir. Burada Lutfî'nin 48, Mevlâna Sekkâkî'nin ünlem türündeki sözcük sayısı 38'dir. Buna göre Mevlâna Sekkâkî'nin ünlem grubundaki sözcük sayısı toplam söz varlığının yarısı kadar bir değere sahiptir. Bu grupta da Lutfî'nin söz varlığının fazla oluşu dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki veriler ışığında divanlardaki toplam sözcük sayısı 4.718'dir. Bunun 3.743 tanesi Lutfî'den, 2.300 tanesi de Mevlâna Sekkâkî'den oluşmaktadır. Burada Lutfî'nin tüm sözcüklere göre oranı % 79; Mevlâna Sekkâkî'nin tüm sözcüklere göre oranı ise % 48'dir. Oranlardan da anlaşılacağı üzere Lutfî büyük bir değere sahipken Mevlâna Sekkâkî belirgin miktarda yarı değere sahiptir.

Divanlardaki toplam özel isim sayısı 305, cins isim sayısı 4.413'tür. Toplam sözcük sayısı içinde özel isimler % 6'lık bir oranı oluştururken cins isimler % 94'lük bir oranı teşkil etmektedir. Cins isimler içerisinde isimlerin oranı % 69; sıfatların oranı % 23; zamirlerin oranı % 1; zarfların oranı % 4; edat, bağlaç ve ünlemlerin oranı ise % 1'dir. Buna göre isimler ve sıfatlar toplam söz varlığı içerisinde geniş bir alanı temsil etmektedir.

4.718 sözcüğün köken bilgisi konusunda ise şu sonuçlara ulaşılmıştır: Arapça kökenli 1.678; Farsça kökenli 1.076; Türkçe kökenli 776; Moğolca kökenli 16; Soğdca kökenli 3; Çince ve Fransızca kökenli 2; Sanskritçe ve Toharca kökenli sözcük sayıları ise 1'dir. 2 sözcüğün köken bilgisi bulunamamıştır. Bu sayıya ilaveten 351 tane sıfat tamlaması ve 565 tane de isim tamlaması divanlarda yer almaktadır. Ayrıca 116 tane Ar. + Far.; 53 tane Far. + T.; 34 tane Far. + Ar.; 28 tane Ar. + T.; 8 tane T. + Far.; 2 tane Far. + Ar. + T.; 2 tane Far. + Ar. + Far.; 1 tane T. + Ar. ve 1 tane Çin. + T. biçiminde türetilen sözcük de divanlarda tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında toplam sözcük sayısı içinde Arapça kökenli sözcüklerin oranı % 35; Farsça kökenli sözcüklerin oranı % 22; Türkçe kökenli sözcüklerin oranı % 16; Moğolca, Soğdca, Çince, Fransızca, Sanskritçe ve Toharca kökenli sözcüklerin oranı da % 1'dir. Tamlama şeklindeki sözcüklerin oranı % 19; türetilen sözcüklerin oranı ise % 5'tir. Buna göre Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin söz dağarcığında Arapça ve Farsçanın hâkim yapısı dikkat çekmektedir. Ayrıca Lutfi ve Mevlâna Sekkâkî'nin dilinde % 16'lık bir oranla Türkçe sözcüklerin bulunması da kayda değer bir nitelik taşımaktadır.

Ses özellikleri açısından divanlar incelendiğinde Lutfi'ye özgü söz varlığında bazı sözcüklerin ikili şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Hem eski Türkçenin hem de Harezmi Türkçesinin kalıntısı olabilecek bu şekillere adağ ~ ayağ (1/2) ~ azak; il (I) ~ ilig sözcükleri örnek olarak gösterilebilir. Oğuzcanın tesiriyle söz başındaki *t*'lerin *d*'ye dönüştüğü örnekler de Lutfi'de bulunmaktadır. Burada hem *d*'li hem *t*'li şekiller bir arada kullanılmıştır: digin ~ tigin (1/2); digrü (1/2) ~ tigrü vb. İlk hecede bulunan *e* ve *i* sesleri arasında da ikili şekillerin olduğu görülmektedir. Örneğin; emgek ~ imgek; menğizlig ~ miğizlig; men-i bî-çäre ~ min-i bî-çäre; yeñg ~ yiñg vb. Ancak Lutfi'de il (I), iñg, iy, kiyik, miñg, miñgizli, Tiñgri sözcüklerinde görüleceği üzere *i*'li kullanımlar yoğunluktadır. Bazı sözcüklerde söz başındaki *y* sesinin bazen düştüğü, bazen de düşmediği fark edilmiştir. Lutfi'de her iki kullanım konusunda ıraqlık ~ yıraqlık; igne ~ yigne sözcükleri örnek olarak gösterilebilir. Buna göre Lutfi'nin dilinde Çağatay Türkçesine has özelliklerle birlikte eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Oğuz Türkçesinin izlerine rastlanılmıştır.

Mevlâna Sekkâkî'de de ses özellikleri açısından tespit edilen hususlar vardır. Sekkâkî'nin dilinde de ikili kullanımlar olduğu görülmüş, bunun yanında birkaç sözcükte metin birliği olmadığı fark edilmiştir. °İsâ ~ °İsî; Mūsā ~ Mūsî şeklindeki kullanımlar tutarsızlığın görüldüğü örnek sözcüklerdir. Sekkâkî'ye ait birtakım

sözcüklerde ilk hecedeki *e* seslerinin hem *e*'li hem de *i*'li şekilleri mevcuttur. *men* ~ *min*; *ne* (1/4) ~ *ni* (1/5); *sen* ~ *sin* (I); *telim* ~ *tilim*; *yer* (1/4) ~ *yir* (1/3) vb. Bu konuda Sekkâkî'nin genellikle *e*'li kullanımları tercih ettiği fark edilmiştir: *el*, *eṅg*, *ey*, *keyik*, *meṅg*, *meṅgizli*, *Tenḡri* vb. Eski Türkçe ve Harezmi Türkçesinin kalıntısı olabilecek özelliklerden *-d-* ve *-z-* değişmesinin her iki şekline *İdi* ~ *İzi* sözcüğünde rastlanılmaktadır. Çağatay Türkçesinde bazı sözcüklerde söz içindeki *-p-*'lerin *-f-*'ye dönüştüğü görülmektedir. Sekkâkî'de iki kullanımın da görüldüğü *tofraḡ* ~ *topraḡ* sözcüğü buna örnek olarak gösterilebilir. Sekkâkî'ye özgü söz varlığı ile ilgili klasik öncesi Çağatay Türkçesi özelliklerinin yanında eski Türkçe, Harezmi Türkçesi şekillerinin de devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Aynı yüzyıllar içerisinde ve birbirine yakın coğrafyalarda yaşayan bu iki kudretli şahsiyetin dilinde yukarıdaki tespitlerimize ilaveten şunlar da eklenebilir: Şairlerin fikir dünyalarına ilişkin hazırladığımız bu çalışmada -birkaç başlık dışında- neredeyse tüm başlıklarda Lutfî'nin söz varlığı unsurlarının Mevlâna Sekkâkî'den fazla olduğu görülmüştür. Özellikle Mevlâna Sekkâkî'deki hayvanlarla ilgili sözcük sayıları, madenler ve müzik terimlerindeki sözcükler Lutfî'ye oranla bir hayli fazla sayıya sahiptir. Bu da Mevlâna Sekkâkî'nin sanata vâkıf olduğunu, doğayla iç içe bir yaşam sürdüğünü, gündelik hayat öğelerini temel aldığını göstermektedir. Ancak Mevlâna Sekkâkî'nin isimlere ilişkin söz varlığını tespit ederken Lutfî'den daha az sayıda söz hazinesine sahip olduğu incelememiz neticesinde fark edilmiştir. Lutfî'deki terkipler ve sözcükleri türetme kabiliyeti, kelime zenginliği gibi hususlar göz önünde tutulduğunda söz varlığının Mevlâna Sekkâkî'den daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adıyaman, C. (2018). *Kutadgu Bilig'in Adbilim Bakımından İncelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Akalın, Ş. H. (2010). Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. XCVIII, S. 698, 162-169.
- Akçeşme, F. (2019). *Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Akdemir, Y. (2020). *Senglâh'ın Tematik Sözlüğü (İsimler)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 1.2.2. Ciltler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1989). Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine. *TDAY-Belleten 1971*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 253-261.
- Aksan, D. (2016). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili (Dilbilim Açısından Bakış)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksu, C. (2017). *Divan Arasında Lutfi Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Alagöz, E. (2011). *Eski Kıpçak Türkçesinde Hayvan Adları ve Kavram Alanı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Al-Jasimi, S. M. A. (2016). *İbnü Mühennâ Lügati (Kitâb Hilvetü'l-İnsân ve Helbetü'l-Lisân) (Metin-Dil Özellikleri-Dizin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Altunay, N. (2017). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir İnceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Al-Turk, G. A. M. J. (2012). *Kitâbu Bulğatu'l-Muştâk Fî Lügati't-Türk We'l-Kıfâk Üzerine Dil İncelemesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Argunşah, M. (2014). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atabay, N., Özel, S., Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aysal, M. (2014). *Garipnâme'deki Ad ve Sıfatların Tematik İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Babiç, G. N. (2016). *Lexicology: A Current Guide Leksikologiya Angliyskogo Yazıka*. Moskva: Flinta.

- Bağci, S. (2019). *Lutfî Divanı'nın Türkiye Türkçesine Aktarımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barutçu Özönder, F. S. (2011). *Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-Luğateyn İki Dilin Muhakemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baş, B. (2006). *1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Baş, B. (2011). Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler. *TÜBAR*, S. XXIX, 27-61.
- Baş, B. ve Karadağ, Ö. (2012). Söz Varlığı Üzerine Yurt Dışında ve Türkiye'de Yapılan Temel Araştırmalar. *Milli Eğitim Dergisi*, S. 193, 81-105.
- Bilgin Aksoy, G. (2015). *Âşık Elesger'in Şiirlerinde Kelime Dünyası* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Birnbaum, E. (1993). Çağatay Şairi Lutfi (Hayatı ve Eserleri). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXVI, 189-192.
- Boeschoten, H. (2022). *A Dictionary of Early Middle Turkic*. Brill: Leiden-Boston.
- Burgaz, A. (2015). *Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Cihan, S. (2021). *Mukaddimetü'l-Edeb (Yozgat Nüshası) – (Giriş, Metin, Notlar, Sözlük-Dizin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cin, R. (1971). *Kavramlar Dizini*, 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Clauson, S. G. (1960). *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdî Xān*. London.
- Çağbayır, Y. (2017). *Arap Asıllı Türk Alfabesiyle Yazılmış Türkçenin Söz Varlığı Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağma, Ş. D. (2020). *Babürnâme'de İsimlerin Kavram Alanlarına Göre Sınıflandırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Çakır, Y. (2018). *Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmani'nin Tematik Tasnifi (İsimler)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Çakmak, C. (2010). *Türkmen Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Çerçi, H. (2020). *Sekkâkî Divanında Yapım Ekleri Üzerine Bir Çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Çitgez, M. (2018). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Söz Varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Delice, H. İ. (2012). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 7/4, 27-34.
- Demir, C. (2016). Türkçe Eğitim-Öğretim Programları ve Kişisel Söz Varlığı. *Milli Eğitim Dergisi*, S. 210, 141-161.
- Demirhan, A. (2011). *Karakalpak Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Dornseiff, F. (2003). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Berlin.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dinçer, L. (1970). *Kitâb-ı Gül u Nevruz* (Yayımlanmamış lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Eckmann, J. (2017). *Çağatayca El Kitabı* (çev. Karaağaç, G.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (1958). Çağatay Dili Hakkında Notlar. *TDAY-Belleten*, 115-126.
- Eckmann, J. (1963). Çağatay Dili Örnekleri III Sekkâkî Divanından Parçalar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XII, 157-174.
- Eckmann, J. (2017). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Yayıma haz. Sertkaya, O. F.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efendioğlu, S. (2018). Lutfî'nin Gül ü Nevruz'u ve Yazma Nüshaları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 60, 147-172.
- Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Elmalı, M. (2006). Çağatay Türkçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 35, S. 35, 17-106.
- Eraslan, K. (1986). Çağatay Şiiri. *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı)*, LII, 415-416, 564-718.

- Eraslan, K. (1993). Çağatay Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, 168-176. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cagatay-edebiyati> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2023)
- Eraslan, K. (1999). *Mevlāna Sekkākī Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2003). Lutfi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, 231-232. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lutfi> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2024)
- Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. (2009). *Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı, Türkiye, Azerbaycan ve Türkmen Standart Türleri Esasında*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem Nas, G. ve Salan, M. (2019). *Bartın Ağızlarının Tematik Sözlüğü*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Erdem Uçar, F. M. (2022). Dîvân (Lütfî, Mevlânâ Lütfî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-lutfi-mevlana-lutfi> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2024)
- Ergin, M. (2013). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Ertaylan, İ. H. (1960). *Lûtfî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Esgin, A. (2016). Yurt Dışında Yapılmış Söz Varlığı Çalışmalarının Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Eğitim Dergisi*, S. 210, 55-82.
- Fidan, D., Tomrukcu Küçüköztürk, B., Arslan, H., Basut, M. (2019). *Yabancılar İçin Türkçe Görsel Sözlük ve Etkinlik Kitabı (A1-A2)*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Golden, P. (Ed.). (2000). *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenican and Mongol*. Translated by Kun, T. B., Golden, P. B., Ligeti, L. and Schütz, E. with introductory essays by Golden, P. B. and Allsen, T. T.. Brill, Leiden-Boston-Köln: Central Asia.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günay, V. (2013). *Luffî Dîvânı ile Aḥmed-i Dā'î Dîvânı'nın Ses ve Şekil Bilgisi Açısından Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- (Güncel Türkçe Sözlük) <https://sozluk.gov.tr/> (çevrimiçi)
- Güner, G. (2017). *Resûlî Sözlüğü'nün Türkçe Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Halliday M.A.K. ve Yallop, C. (2007). *Lexicology A Short Introduction*. London, New York: Continuum.

Hazar, M. (2009). Eski Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 4/4, 516-525.

İbn Mühenna (2016). *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İnan, A. (1992). Çağatay Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı, C. III: Edebiyat*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 80-102.

[\(İslam Ansiklopedisi\) https://islamansiklopedisi.org.tr/](https://islamansiklopedisi.org.tr/) (çevrimiçi)

Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime Giriş* (çev. Gürlek, M. –Patat, E.). İstanbul: Kesit Yayınları.

Jiao, L., Yang Y. Liu, W. (2019). *A Thematic Dictionary of Contemporary Chinese*. London and New York: Routledge.

Kanar, M. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.

Kanar, M. (2015). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.

Kara, F. (2011). *Muhammed Ya 'kûb-ı Çîngî Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) İnceleme-Metin-Dizin*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (1997). *Lutfi Divanı Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karçığa, S. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın Anlam Bilimsel Çözümlemesinde Kavram Alanının Rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kargı-Ölmez, Z. (1998). Çağatayca Sözlükler. *Kebikeç*, S. 6, 137-144.

Keklik, S. (2016). Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarındaki Söz Varlığını Belirlemeye Yönelik Çalışmalarda Yöntem Sorunu. *Milli Eğitim Dergisi*, S. 210, 31-54.

Kır, E. (2009). *Yahya Kemal Beyatlı'nın Nesirlerinde Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Kızıllarslan, E. (2022). *Fethali Kaçar Lügati'nin Tematik ve Etimolojik Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Kocaman, A. (1998). *Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük*. Kebikeç. S. 6. 111-114.
- Kocapinar, P. (2014). *Kavram Sözlükleri ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kocapinar, P. (2014). Kavram Sözlükleriyle İlgili Terminoloji Üzerine. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 9/9, 745-752.
- Koçak, M. (2019). *Karay Türkçesi Ağızlarının Karşılaştırmalı Söz Varlığı (Kırım, Haliç-Lutsk, Trakay)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkut, G. (2019). *Elazığ Yöresi Ağızlarının İsim Söz Varlığının Tematik Açından İncelenmesi (Ses, Yapı, Köken)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Köprülü, F. (1945). Çağatay Edebiyatı. *İslam Ansiklopesi*, C. III, 270-322. (Kubbealtı Lügati) <http://lugatim.com/> (çevrimiçi)
- Kurgun, L. (2010). Özel Ad-Cins Ad Hakkında. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, 102-110.
- Maşkaraoğlu, S. (2018). *Kırım-Tatar Söz Varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- McArthur, T. (1997). *Longman Lexicon of Contemporary English (English-Chinese)*. Longman
- McCutcheon, M. (2010). *Descriptionary A Thematic Dictionary*. New York: Facts on File.
- Musayev, K. M. (1975). *Leksika tyurskih yazıkov v sravnitel'nom osvetsenii (zapadnoki pçakskaya grupp)*. Moskva: Nauka.
- Mutlu, H. K. (2009). Türkçe Öğretiminde Sözlükçülük Tekniği Açısından Tematik Sözlükler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 4/4, 814-822.
- Nadelyaev, V.M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurskiy Slovar*. Leningrad: Akademija Nauk SSSR.

- Nalbant, B. (2014). Lutfî, Mevlânâ Lutfî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lutfi-mevlana-lutfi> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2024)
- Nevâyî, A. (1996). *Nesâyimü'l-Maḥabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve* (Yayıma haz. Eraslan, K.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nevâyî, A. (2015). *Mecâlisü'n-Nefâ'is I-II Giriş, Metin, Çeviri ve Notlar* (Yayıma haz. Eraslan, K., çev. Tokmak, A.N). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orak, B. (1995). *Lutfî'nin Gül ü Nevruz'u Gramer İndeksi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Öner, M. (2019). Tatar Sözlük Yazarlığı ve Tatarca Söz Varlığı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 48, 157-180.
- Öner, M., Kaya, M. Y., Özşahin, M. (2010). *Lehçe-i Tatarî'nin Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme*. Ученые записки Таврического национального университета («Филология. Социальные коммуникации» Serisi) Cilt 23 (62). No 2. 9-19.
- Ölmez, Z. (2007). Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S. 9, 173-219.
- Özbek, E. E. (2016). *Tuva Destanlarının Söz Varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Özçalışkan, E. (2006). *Ahmet Muhip Dıranas'ın Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özşahin, M. (2011). *Başkurt Türkçesi Söz Varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özşahin, M. (2016, Kasım). *Tematik Sözlüklerin Kapsamı ve Tema Belirleme Ölçütleri*. III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları. 575-584.
- Öztürk, S. (2023). *Fazlullâh Han Lügâtî (İnceleme-Metin-Dizin)*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Rahimi, F. (2018). Çağatay Türkçesi Sözlükleri Bibliyografyası. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 7/1, 69-104.
- Rahimi, F. (2019). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü Sözlük (Metin)-İnceleme-Dizin 2 Cilt*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki.
- Safiullina, F. S. ve Galiullin, K. R. (1989). *Tematičeskiy Russko-Tatarskiy Slovar*. Kazan.
- Sağlam, A. (2019). *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Metinlerinde Kalıplaşmış Söz Birlikleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Saz, M. (2023). *Alî Şîr Nevâyî'nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Shatalova, T. I. (2005). *English-Russian Thesaurus*. Moskova.
- Siemienieć-Gołaś, E. (2000). *Karachay-Balkar Vocabulary of Proto-Turkic Origin*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Soydan, S. (2021). *Tarama Sözlüğü Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Steingass, F. J. (2019). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge.
- Süleymanova, H. M. (1980). *Bulgarca-Türkçe Tematik Sözlük, Cilt 1-2*. Sofya: Kliment Ohridski Üniversitesi, Klasik ve Yeni Filolojiler Fakültesi.
- Şahin, İ. (2018). *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şimşek, Y. (2021). Dîvân (Sekkâkî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-sekkaki> (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2024)
- Şimşek, Y. (2015). Edhem Rahimoğlu Tenişev, Sravnitel'no-İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Leksika, T. 4, Moskva: Nauka, 1997. Isbn: 5 02-010-861-8, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 47, 221-229.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şirin, İ. (2014). *Uygur Sivil Dokümanlarının Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Şişman, R. Ş. (2022). Gül ü Nevruz (Lütfi). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/gul-u-nevruz-lutfi> (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2024)
- Tazegül, E. (2013). *Hayvanlarla İlgili Türkmen Atasözlerinin Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Temizkan, M. (2015). *Türk Halk Şiirinde Sureler ve Ayetler*. Konya: Kömen Yayınları.
- Tenişev, E. R. (2001). *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov-Leksika*. Moskva: Nauka.

- Théma Larousse Tematik Ansiklopedi 6 cilt (1993-1994). İstanbul: Milliyet Gazetecilik ve Yayıncılık.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tihonov, A. N., Hatamov, N. T., Yemelyanova, G. A., Tihonova, M. Yo. (1975). *Russko-Uzbekskiy Tematičeskiy Slovar*. Taşkent.
- Toklu, M. O. (2018). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-dürretü 'l-Mudiyye fi 'l-Lugati 't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (1999). *El-Kavaninü 'l-Külliyeye li-Zabti 'l-Lügati 't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toprak, F. (2014). Sekkâkî, Mevlânâ Sekkâkî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sekkaki-mevlana-sekkaki> (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2024)
- Tuğuz, Z. (2019). *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları* (Yayımlanmamış doktora tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Tunca, H. (2023). *Kaşkay Türkçesi Söz Varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Tunç, T. (1995). *Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini, 3 Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, F. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Lügati*. İstanbul: Bilimsel Akademik Yayınlar.
- Turner, C. (2004). *A Thematic Dictionary of Modern Persian*. London and New York: Roudletge Curzon.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Vámbéry, H. (1867). *Čagataische Sprachstudien*. Leipzig.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Wehr, H. (1976). *A Dictionary Of Modern Written Arabic*. Wiesbaden.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, N. (1998). Eskiçağın Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri. *Kebikeç*, S. 6, 189-210.
- Yılmaz, B. (2007). *Türkçe Sözlük'teki Kelimelerin Tasnifi ve İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yılmaz, E. (2017). *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2019). *XVIII. Yüzyılın Başlarına Ait Konya Şer'iyeye Sicillerinin Söz Varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Yunusoğlu, M. K. (2012). *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Yurdakul, E. (2011). *Karaçay-Balkar Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Yüce, N. (1993). *Ebu'l-Kāsim Cārullāh Maḥmūd Bin 'Omar Bin Muḥammed Bin Aḥmed Ez-Zamahşarī El-Ḥvārizmī Mukaddimetü'l-Edeb Ḥvārizm Türkçesi İle Tercümeli Şuṣter Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüncü, D. (2013). *Buddhist Çevre Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Asli Söz Varlığı İncelemesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatım boyunca teşekkür etmek istediğim pek çok insan var. Bu teze başladığım andan itibaren gelmiş olduğum bu sürece kadar benden desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Zeki Kaymaz'a öncelikle teşekkür ederim. Tez İzleme Komitemde yer alarak tezimin şekillenmesinde, yöntemin belirlenmesinde ve zorlandığım anlarda beni teselli ve teskin eden, akademik ilminden feyz aldığım ve danışmanlık görevini üstlenen sayın hocam Prof. Dr. İbrahim Şahin'e ayrıca teşekkür ediyorum. Tez İzleme Komitemin diğer üyeleri olan sayın hocam Prof. Dr. Alimcan İnayet'e ve sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Muhammed'e de tezimin için tavsiyelerde bulunarak vermiş olduğu yönlendirmelerden dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Yorulduğum zamanda imdadıma yetişip sırtımdaki yükleri hafifleterek tezimin bitmesinde büyük emeği olan canım teyzem Gülşen Başoğlu'a; eğitim-öğretim hayatımın başlangıcından geldiğim son noktaya kadar maddî ve manevî desteklerini her zaman hissettiğim canım babam Muhterem Akgün'e, canım annem Emine Akgün'e ve canım kardeşim Ahmet Selçuk Akgün'e; aynı kurumda çalışıyor olmaktan dolayı daima mutluluk duyduğum, tezimin her safhasında bana yardımcı olan, beni motive eden ofis arkadaşlığından öte bana hem abla hem de kardeş olan Arş. Gör. Dr. Nihan Öz Nalezen'e; hem mesai hem de ofis arkadaşlığı dışında beni destekleyen, zorlandığım anlarda konuşarak ilgisini ve tecrübesini benden esirgemeyen, bana dost olan Arş. Gör. Dr. Havva Turan'a; teknik konularda bilgisinden istifade ettiğim ve bana hep yardımcı olan mesai arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Orçun Nalezen'e; akademik yolculuğa birlikte başladığımız yeri geldiğinde kaynaklara ulaşmam noktasında yardımcı olan mesai arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Arda Karadavut'a; ana bilim dalı başkanlığından ziyade bana kılavuzluk eden sayın hocam Doç. Dr. Hasan Özer'e; bölümümdeki tüm öğretim üye ve elemanlarına; her türlü soru ve sorunlarıma çözüm sunan Ege Üniversitesi Türk Dili ve Lehçeleri ABD'nin bana kazandırdığı gayretli, yardımsever arkadaşım Arş. Gör. Dr. Şengül Aygümeş'e ve son olarak pes ettiğim anlarda beni yılmadan ayağa kaldıran, zamanı ondan kısmak zorunda kaldığım ve benim için tüm fedakarlıkları göstermiş olan canım eşim Coşkun Akgün'e ve onun kıymetli ailesine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İzmir, 2024

Kübra AKGÜN

ÖZGEÇMİŞ

1997-2005 yılları arasında Ali Fuat Cebesoy İlkokulu'nda ilköğrenimimi, 2005-2009 yılları arasında Manisa'nın Demirci ilçesinde Demirci Anadolu Lisesi'nde ortaöğrenimimi, 2009-2013 yılları arasında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olarak yükseköğrenimimi tamamladım. 2014 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. 2015 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Sakarya Üniversitesi ile ortak program) Tezli Yüksek Lisans Programı'nda lisansüstü eğitim almaya başladım ve 2017 yılında tezli yüksek lisans programından mezun oldum. 2017 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı'nda doktora eğitimine başladım. 1 yıllık sürede ders aşamasını tamamlayarak doktora yeterlilik sınavına hazırlandım. 2019 yılında doktora tez önerimin kabul edilmesiyle Prof. Dr. Zeki Kaymaz'ın danışmanlığında *Klasik Öncesi Çağatay Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi* isimli doktora tezime başladım, danışman hocamın 2024 yılında emekli olması nedeniyle Prof. Dr. İbrahim Şahin'in danışmanlığında tez sürecimi tamamladım. Eğitim-öğretim hayatım devam etmekte olup belirtmiş olduğum kurumda araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.